

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Наукове товариство аспірантів і студентів

МАТЕРІАЛИ
XIV Міжнародної науково-практичної конференції
аспірантів і студентів
(12–13 травня 2020 року)

Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень

Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки
Наукове товариство аспірантів і студентів

МАТЕРІАЛИ

XIV Міжнародної науково-практичної конференції
аспірантів і студентів

**«Молода наука Волині: пріоритети
та перспективи досліджень»**

(12–13 травня 2020 року)

Електронне видання на CD-ROM

Луцьк
Вежа-Друк
2020

УДК 001(477.82)(082)

М 75

*Рекомендовано до друку вченою радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 6 від 30.04.2020 р.)*

Оргкомітет конференції:

Цьось Анатолій Васильович – ректор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор, голова оргкомітету;

Засєкіна Лариса Володимирівна – проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародної співпраці Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, доктор психологічних наук, професор;

Глова Ірина Василівна – начальник науково-дослідної частини Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, кандидат психологічних наук;

Караїм Ольга Анатоліївна – куратор Наукового товариства аспірантів і студентів Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, кандидат економічних наук, доцент;

Макарук Лариса Леонідівна – голова Ради молодих учених Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, доктор філологічних наук, доцент;

Ліповська-Маковецька Наталія Іванівна – фахівець I категорії науково-дослідної частини Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, кандидат економічних наук.

Киричук Ольга Миколаївна – заступник начальника науково-дослідної частини Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (12–13 травня 2020 року). Луцьк: Вежа-Друк, 2020. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). Об'єм даних 7,5 Мб.

ISBN 978-966-940-296-7

У збірнику вміщено тези доповідей та повідомлень аспірантів і студентів, учасників XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (12–13 травня 2020 року) у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки.

Матеріали подано за загальною редакцією наукових керівників.

УДК 001(477.82)(082)

© Гончарова В. О. (обкладинка), 2020

© Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2020

ISBN 978-966-940-296-7

Зміст

1. Освіта/Педагогіка

Бандура А. Я., Бартків О. С. Професійна реабілітація осіб з інвалідністю	21
Большакова Ю. В., Десятник К. В. Організація роботи з обдарованими дітьми у початковій школі.....	24
Борисенко Д. А., Поручинська Т. Ф. Вікові особливості короткочасної пам'яті.....	27
Бродасюк Ю. М., Павліха Н. В. Екологічна освіта молодого населення Волинської області.....	29
Галан-Влашук В. Й., Індика С. Я. Історичні аспекти виникнення та розвитку гри боча серед осіб з ураженнями опорно-рухового апарату.....	32
Галян К. Ю., Калиновська І. М. Сучасний стан розвитку інклюзивної освіти в Україні.....	35
Ігнатюк О. В., Десятник К. В. Проблема виховання молодших школярів: відповідальність батьків і школи	38
Климюк А. В., Дурманенко О. Л. Адаптація дітей дошкільного віку до умов ЗДО	41
Ковальчук Л. І., Дурманенко О. Л. Проблема виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в умовах сьогодення.....	43
Мартинюк О. О. Ефективність використання цифрових технологій в умовах дистанційного навчання фізики.....	46
Мацюк Д., Касперська С. Особливості проведення уроків математики в умовах інклюзивного навчання	49
Мисковець О. І. Педагогічна практика студентів факультету іноземної філології	53
Новак М. І., Брушневська І. М. Виховання самостійності у дітей молодшого дошкільного віку.....	55
Пальчук О. В., Пожар Н. О. Робота з обдарованими дітьми на уроках математики	58
Панкевич С. С. Методика викладання теми «Термодинаміка біологічних систем» в медичних навчальних закладах	61

Подубінська С. В., Белікова Н. О. Особливості використання анімаційних технологій у позакласній роботі з фізичної культури.....	63
Росинюк А. Р., Крижановська З. Ю. Психологічні аспекти агресивної поведінки підлітка	66
Рудик О. П., Белікова Н. О. Оптимізація рухової активності школярів засобами пляжного волейболу	69
Тимощук О. В., Брушневська І. М. Виховання ціннісного ставлення до природи у дітей дошкільного віку	71
Федосєєнко І. І., Яблонська О. В. Листи Т. Шевченка 1847–1850 рр.: естетика серця.....	75
Циплюк К. В., Алєндарь Н. І. Розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку в процесі малювання нетрадиційними техніками	77
Чайковська А. В. Зміст поняття «ігрові педагогічні технології».....	80
Шнит І. С., Белікова Н. О. Теоретичні засади формування здоров'язбережувальної компетентності школярів.....	83

2. Культура і мистецтво

Ільчук Т. С., Берлач О. П. Художньо-технологічні особливості створення авторської векторної анімації	86
Михальчук І. В. Трансформація самоідентифікації людини в просторі медіареальності.....	88
Петлій С. В., Новакович М. О. Творча постать Ігоря Маркевича.....	91
Самоліч І. Р., Чибирак С. В. Туристичний потенціал Волині: Олика, Чарторийськ, Четверня.....	94

3. Гуманітарні науки

Артишук І. О., Крамар Ю. В. Польські історіографічні концепції сарматизму	97
Артишук І. О., Крамар Ю. В. Сарматський міф як основа ментальності польської шляхти.....	99

Байцим В. О., Понедельнік Л. А. Старий Чорторийськ у ХХ–ХХІ столітті.....	102
Балдич М. І., Яблонська О. В. Нью-Йоркська поетична група: творчість і літературно-критична рецепція в часописі «Сучасність» (на матеріалі 1961–1964 рр.)	104
Балецька Л. В. Створення винищувальних батальйонів на Волині в 1944-1946 рр. (на матеріалах Камінь-Каширського району).....	107
Баран К. М., Ткачук А. П. Особливості військового мистецтва монголів в період існування Монгольської імперії (1206–1368 рр.)	110
Березовська О. М., Петрович В. В. Організація роботи державних архівних установ з документами особового походження	112
Богданова А. О., Киричук Л. М. Modality in Academic Discourse	115
Бондарчук О. Г. Місце Куби у зовнішньоекономічних інтересах США 1960-х років.....	117
Василець О. М., Ткачук А. П. Витоки феномену російського старообрядництва	120
Василець О. М., Ткачук А. П. Культурний спадок західноафриканського народу йоруба	123
Васюхник А. С., Шваб Л. П. Болгарське суспільство між двома світовими війнами.....	125
Габрель С. В., Калішук О. М. Вплив традицій, звичаїв та обрядів на формування особистості	128
Грушко І. І. Практика гнучкої інтеграції у розвитку політики безпеки Європейського Союзу	131
Гулюк І. Ю. «Будучи жалостТн той кривды»: образа як узвичаєна компонента ранньомодерної шляхетської культури на Волині	134
Дзюбак Т. В., Вербицька А. Е. Цифрова гуманістика (digital humanities): інструментарій та стан розвитку в Україні й світі.....	137
Дідич Л. І. Операція «Вісла»: характер і наслідки (на прикладі с. Гайове (Пшебраже) Ківерцівського району Волинської області)	140

Добровольський Г. С., Карліна О. М.	
Витоки сакрального характеру монархічної влади в Середньовіччі.....	142
Дударчук Л. В.	
Діяльність товариства «Просвіта» в Луцьку в умовах нацистської окупації (1941–1944 рр.).....	144
Йодловська А. І.	
Експлікація перцептивних модусів у структурі словникових дефініцій (на матеріалі української, російської та англійської мов).....	147
Качан В. М., Пришляк В. В.	
Запорозький зимівник часів Нової Січі	149
Кашицький С. В.	
Впровадження Земської реформи 1864 року на теренах України.....	151
Климчук Д.	
«Культурна революція»: ідеї та роль Мао Цзедуна	154
Ковальчук Н. В., Яворський А. Ю.	
Орфографічні помилки в журналістських текстах (на матеріалі інтернет-видання «ВолиньPost»)	156
Козак В. М., Кінд-Войтюк Н. В.	
Основні проблеми становлення української державності в період Української революції (за Володимиром Оскілкою)	159
Копитко О. С., Ткачук А. П.	
Історична постать султана Сулеймана I Пишного	161
Корнійчук В. Р., Опейда Л. М.	
Філософія культури як філософія діалогу	164
Кравчук А. Р., Опейда Л. М.	
Філософія культури як філософія символу.....	166
Кулик М. О., Ткачук А. П.	
Оборона Чигирини 1678 р.: позиції Московії та Гетьманщини щодо долі гетьманської столиці	169
Куманська Ю. О., Яблонська О. В.	
Зірка Мензатюк та Олесь Ільченко про роль екологічного складника у творах для дітей.....	172
Кушнерук В. С., Вербицька А. Е.	
Сентимент-аналіз для дослідження іронії й сарказму.....	174
Ланевич І. А., Шабала Я. М.	
Дослідження історії Західного Полісся у другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст.	177

Лехкобит М. А., Надольська В. В.	
Ніл Хасевич – український художник-графік.....	179
Литвин Ю. В.	
Соціальне забезпечення ветерана давньоримської армії	182
Ляховський В. С., Крамар Ю. В.	
Гай Фокс і «Порохова змова» 1605 р.: історія та традиції.....	184
Марчук Н. О., Маланій О. О.	
Інтерпретація українських літературних творів у сучасному кінематографі.....	187
Мельник А. Ю., Лисецька Н. Г.	
Концепт «Еуропа» у передвиборчій рекламі політичних партій Німеччини (Europawahl 2019).....	190
Мельник В. В., Шульга С. А.	
Римська військова стратегія імператора Адріана.....	193
Мисковець О. І.	
Лексика політкоректності в англomовному дискурсі ЗМІ та її передача засобами української мови	195
Мотлюк Л. Р.	
Динаміка особових імен Радехівського району Львівської області.....	198
Олексієвець І. В., Чибирак С. В.	
Українські бібліотеки в інформаційному просторі.....	200
Омельчук Я. Р., Стрільчук Л. В.	
Повсякденне життя козацької старшини Гетьманщини в останній чверті XVII – 60-х рр. XVIII ст.....	203
Опейда А. Р., Опейда Л. М.	
Феномен подорожі у просторі культури.....	205
Попадюк В. П., Стрільчук Л. В.	
Критика Католицької церкви у творчості Яна Гуса.....	208
Прибиш М. Ю., Шваб Л. П.	
Цілі й досягнення санації в Польщі в 1926–1935 роках.....	211
Прокоп'юк А. Ю.	
Формування державно-правових засад Німецької імперії (за Конституцією 1871 року)	214
Пясецька Л. А., Понедельник Л. А.	
Історія заснування Зимненського монастиря	216
Рибачок Т. Г., Карліна О. М.	
Формування образу «Прекрасної Дами» у Середньовіччі.....	218
Рибачок Т. Г., Ткачук А. П.	
Становище євнухів у середньовічному Китаї.....	221

Ружицька Н. В., Яблонська О. В.	
Урбаністичні мотиви збірки Б.-І. Антонича «Ротації»	224
Сайфи С. Х., Шваб Л. П.	
Софія-Логос у тканині української культури	227
Ситник Х. Р., Шабала Я. М.	
Творчість Артема Веделя в умовах імперської політики Росії	229
Сущук І. П., Ткачук А. П.	
Жінки декабристів.....	232
Титаренко О. Р., Кінд-Войтюк Н. В.	
Протоієрей Михаїл (Попель) у національно-релігійному відродженні Волині I половини ХХ ст.....	234
Ткачик Н. С., Каліщук О. М.	
Культурні зв'язки між Києвом і Константинополем у ІХ–Х ст.	237
Токарська Ю. В.	
Національне самоусвідомлення «Народу Руського» поунійної доби (кінець ХVІ століття)	241
Тригубець Д. М., Ткачук А. П.	
Внесок українських музикантів у російську культуру ХVІІ–ХVІІІ ст.	244
Універсал С. О., Крамар Ю. В.	
Чисельність, розселення та професійна структура єврейського населення Волинського воєводства (1921–1939 рр.)	247
Фіщук С. В., Каліщук О. М.	
Москва і Берлін як фактори впливу на розвиток українсько-польського протистояння 1943–1944 рр.....	249
Цехуш В. М., Опейда Л. М.	
Філософія культури як філософія міфу	252
Цюприк К. О., Стрільчук Л. В.	
Особливості функціонування галузі сукновиробництва на прикладі цеха Лани.....	255
Чорний І. О., Панишко С. Д.	
Природно-географічний чинник у працях істориків школи «Анналів»	257
Шабала Б. Я.	
Формування фермерського укладу на Волині у процесі реалізації аграрної реформи (1990–2000 рр.)	260
Швець І., Шваб А. Г.	
Демографічний чинник міграційної активності населення Волинської губернії наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття	262
Шнайдер А. А., Коляда Е. К.	
Реалізація стратегій ввічливості в англomовному політичному дискурсі.....	266

4. Богослов'я

Клюковський Д. І. Характеристика есхатологічних очікувань релігійної організації «Свідки Єгови».....	269
Кухарук М. М., Зборовський І., ієром. Поняття святості в богословському аспекті	271
Левочко Р. І., Лозовицький В., прот. Вселенський церковний розкол 1054 року і його наслідки	273

5. Соціальні та поведінкові науки

Басараб В. В., Капись А. В., Павлов К. В. Теорія ієрархічних потреб А. Маслоу як вплив на розвиток наукової думки в галузі мотивації	276
Басараб В. В., Капись А. В., Сур'як А. В. Теорія людського капіталу як інтегральна концепція економічного розвитку	278
Блянюк М. О., Сорокопуд І. В., Павлова О. М. Структура енергетичного ринку Західного регіону	281
Ворон О. З., Калиш С. А., Галянт С. Р., Павлова О. М. Інноваційно-інвестиційна політика діяльності газорозподільчих підприємств	284
Гаврилюк З. І., Бегун С. І. Трансформування сімейно-шлюбних відносин в Україні	287
Гаврилюк З. І., Лялюк А. М. Особливості вибору CRM-системи вітчизняними підприємствами	289
Гринюк В. С., Новосад О. В., Павлова О. М. Діяльність газорозподільних підприємств Західного регіону України.....	292
Денисюк Є. В., Галянт С. Р., Павлова О. М. Проблемні питання газопостачання Західного регіону	295
Деркач О. О., Лялюк А. М. Перспективи розвитку нейромаркетингу.....	298
Єфімчук С. С., Бегун С. І. Міждержавні міграції населення Волинської області.....	301
Кожан Ю. О., Геліч Н. В. Зміст і роль людських ресурсів у національній економіці	304
Ляшко Л. М., Крижановська З. Ю. Вплив мережі Інтернет, як засобу масової комунікації, на соціалізацію підлітків.....	306

Мельник Х. О., Ющак А. В., Павлова О. М.	
Стан розвитку ринку житлової нерухомості Західного регіону.....	309
Мельничук С. О., Малютенко В. С., Павлов К. В.	
Вибір способу забезпечення соціально-економічної безпеки великих підприємств.....	312
Мельничук С. О., Малютенко В. С., Сур'як А. В.	
Переваги та недоліки основних концепцій життєвого циклу організації.....	315
Москальчук М. М., Гошовська Д. Т.	
Психологічні особливості формування фемінінної самоакцептації	317
Никончук Л. В., Павлова О. М., Зайчук К. В.	
Особливості регіональних туристичних ринків Західного регіону.....	319
Омелянчук Н. В., Павлов К. В.	
Змістовна теорія Ф. Герцберга як вплив в галузі мотивації	321
Павлович Ю. В., Коструба Н. С.	
Психологічні особливості когнітивних стилів студентів	324
Панасюк Ю. О., Оніщук В. С., Сур'як А. В.	
Теорія курсу національної валюти та перспективи її використання в Україні.....	327
Полікарчик С. В., Коструба Н. С.	
Психологічний аналіз взаємозв'язку акцентуацій характеру із лідерськими якостями підлітків.....	329
Стрелков В. В., Бортніков В. І.	
Технологічний вимір легітимації та делегітимації політичної влади в працях Макса Вебера	332
Фіщук І. О.	
Сучасні тенденції в аграрному секторі економіки України.....	335
Хвесик Ю. Ю., Крижановська З. Ю.	
Особливості самоактуалізації жінок в професійній діяльності педагога.....	338
Чучман Н. В., Румін С. М., Павлов К. В.	
Енергетичний ринок України та Волинської області.....	340
Чучман Н. В., Румін С. М., Сур'як А. В.	
Теоретичні основи інвестиційної діяльності в сучасній економіці.....	343

7. Управління та адміністрування

Біляк Ю. О., Качковська Л. Р.	
Соціальна мережа сучасної медіа «Facebook»: аналіз використання.....	346

Болобан Є. О., Милько І. П. Досвід провідних компаній з формування корпоративної культури	348
Гаврилюк З. І., Лялюк А. М. Особливості вибору CRM-системи вітчизняними підприємствами	350
Денека О. І., Колосок А. М. Шляхи подолання безробіття серед молоді.....	353
Деркач О. О., Івашко О. А. Проблеми щодо подолання бюджетного дефіциту в Україні.....	355
Джигалюк Н. І. Особливості використання інформаційної системи Бітрікс24 у проєктній діяльності.....	358
Залевський Р., Качковська Л. Р. Актуальні питання науки про документ	360
Каневський Д. В., Павлова О. М., Ющак А. В. Впровадження цифрової економіки в Україні.....	364
Корх Н. С., Івашко О. А. Сучасні тенденції страхового ринку України.....	366
Корх Н. С., Лялюк А. М. Тенденції розвитку маркетингу банківських послуг.....	369
Крижалов Н. І., Громко Л. С. Шляхи розвитку роздрібних торговельних підприємств	371
Крижалов Н. І., Данилюк Т. І. Сутність планування в підприємницькій діяльності.....	374
Кузуб А. С., Колосок А. М. Стан та перспективи покращення інвестиційного клімату в Україні	376
Кузуб А. С., Проць Н. В. Необхідність удосконалення системи соціального страхування на випадок безробіття з урахуванням досвіду країн ЄС.....	379
Куран А. Р., Ющак А. В., Павлова О. М. Ринок нерухомості Західного регіону.....	382
Мальчук С. В., Зайчук К. В., Павлова О. М. Регіональний туристичний ринок Волині.....	384
Марчук А. Ю., Значення інформаційних технологій і мобільних систем у туристичній галузі.....	386
Матвійчук І. О. Людський потенціал у процесі аналізу діяльності підприємства.....	388

Мельникова А. О., Милько І. П. Вплив змісту праці на мотивацію працівників.....	391
Микитюк Є. І., Громко Л. С. Особливості мотивації персоналу торговельних підприємств	393
Плоскіна А. А., Лялюк А. М. Тенденції та перспективи розвитку інтернет-маркетингу в Україні.....	396
Поліщук В. А., Сак Т. В. Науково-методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства.....	399
Потачало К. С., Качковська Л. Р. Інструменти е-урядування як складові запобігання корупції в органах публічної влади.....	401
Рудюк А. В., Фатенок-Ткачук А. О. Характерні особливості обліку землі.....	404
Савош А. О., Карлін М. І. Проблеми трансфертного ціноутворення в Україні.....	406
Савош А. О., Ліпич Л. Г. Інноваційні маркетингові технології як напрям підвищення конкурентоспроможності підприємства	409
Сарахман І. В., Волинець І. Г. Прийняття обґрунтованих управлінських рішень як один зі шляхів підвищення економічної стабільності підприємства	411
Смолярчук Ю. В., Качковська Л. Р. Актуальні питання документознавої термінології	413
Сучек С. І. Чи достатньо Україна витрачає на компенсацію збитків завданих природі.....	415
Хижинський В. Б., Качковська Л. Р. Актуальні питання е-виборів в Україні	418
Хом'як А. А., Качковська Л. Р. Загальнодержавні цінності Конституції Пилипа Орлика	421
Шевчук І. І., Максимчук О. В., Колосок А. М. Диверсифікація як ефективний механізм забезпечення розвитку підприємства.....	423
Яковлева С. Ф., Качковська Л. Р. Електронне урядування: основи реалізації в Україні.....	425
Яцюк Д., Качковська Л. Р. Актуальні питання дефініцій «документ» та «інформація»	428

8. Право

Войтюк Т.

Відкрита відмова виконати наказ начальника
як суспільно небезпечне діяння (ст. 402 КК України) 432

Гапончук В. В.

Щодо об'єкту злочинів, передбачених
статтями 109 та 110 КК України 434

Гусак О.

Сучасні тенденції реформування суддівської влади в Україні..... 437

Закревська А. В.

Правові підстави затримання особи, що вчинила злочин..... 440

Лукановська Т. С., Старчук О. В.

Щодо сурогатного материнства в Україні 443

Миронченко Я. А., Трофіменко К. С.

Правові аспекти застосування примусових заходів
виховного характеру до неповнолітніх..... 446

Одіон І. А., Колесниченко Н. О., Старчук О. В.

Медіація у сімейному праві України 448

Попович Н. Р., Балакірева Ю. О.

Дослідження поняття «неправомірної вигоди» за кримінальним
законодавством України 450

Стельмах Н., Старчук О. В.

Правове регулювання державної реєстрації шлюбу
із засудженою особою 454

Стецюк О. О., Трачук І. А., Старчук О. В.

Щодо правового регулювання захисту дітей від жорстоких батьків 456

Хомич Д.

Правове регулювання газопостачальної діяльності в Україні..... 459

Чечелюк О. Ю.

Проблема визначення правового статусу комісії по трудових спорах 462

9. Біологія

Буткевич О. А., Качинська Т. В.

Вплив альфа-тренінгу на часові показники варіативності
серцевого ритму в осіб із високим рівнем агресії 465

Веремій Т. Ю., Сухомлін К. Б.

Біотопічний розподіл турунів (Carabidae: Coleoptera)
Ківерцівського НПП «Цуманська пуща»..... 467

Галян Б. І. Еколого-фауністична характеристика гідробіонтів річки Вижівка Старовижівського району.....	469
Гурець В. В., Щепна Л. В. Іхтіофауна річки Утятин Горохівського району	472
Давидюк О. В. Варіативність серцевого ритму у осіб з різним рівнем емоційної стійкості	473
Дем'яновський Б. В., Теплюк В. С. Біорізноманіття сонечок на території Локачинського району	475
Жучок Н. М. Угрупування бобра європейського <i>Castor fiber</i> в околицях села Тур Ратнівського району Волинської області.....	478
Коваль А. С. Біоекологічна характеристика популяції виноградного слимака в околицях селища міського типу Стара Вижівка.....	480
Козут І. С., Горщар Ю. В., Поручинська Т. Ф. Лабільність нервових процесів в осіб з різним хронобіотипом (віковий аспект).....	482
Коменда О. О., Фіщук О. С. Декоративні особливості родини Amaryllidaceae J.St.-Hil. в умовах закритого ґрунту	484
Конець М. В., Абрамчук О. М. Особливості ERD/ERS електричної активності мозку людини в діапазоні тета-ритму при пред'явленні обличч з різною емоційною експресією.....	486
Лагода Н. М., Шевчук А. Б., Шевчук Т. Я. Особливості показників центральної гемодинаміки у спортсменів.....	489
Мельничук Д. М., Мотузюк О. П. Вплив водного розчину C ₆₀ фулеренів на морфологічні зміни мязових волокон литкового м'яза щурів за умови експериментально-індукованої ішемії різної тривалості.....	491
Миронець М. Ю., Абрамчук О. М. Аналіз показників робочої пам'яті у студентів після проходження нейрофідбек-тренінгу	493
Новосад С. А., Дмитроца О. Р., Поручинський А. І. Порівняльна характеристика біохімічних показників крові у домашніх котів та собак при нирковій недостатності	496

Покотило О. О., Стасюк О. В. Патології серцево-судинної системи у працівників шкідливих професій.....	498
Поручинський Б. А. Порівняльна оцінка чутливості окремих бактеріологічних методів для визначення концентрації бактеріальних суспензій <i>Escherichia coli</i>	501
Сильчук А. А., Сухомлін К. Б. Золотиста картопляна нематода та її поширення в межах Луцького району Волинської області	503
Солдат Л. І., Дмитроца О. Р. Особливості показників фізичного розвитку підлітків та стану їх рухової активності	505
Тарасюк Н. В., Шевчук Т. Я. Особливості мозкового кровотоку у спортсменів.....	508
Терещук О. М., Козел М. О., Кичиліук О. В. Особливості добору асортименту рослин для озеленення дошкільних навчальних закладів	510
Фінів О. В., Зінченко О. П. Виноградний слимак та його поширення в межах с. Хоробрів Сокальського району Львівської області.....	512
Харко Т. Є., Дмитроца О. Р. Показники індексу маси тіла дітей 6–7 років, залежно від місця проживання.....	515
Чижук К. Л., Журавльов О. А. Показники зовнішнього дихання у спортсменів з різною тривалістю тренувального процесу.....	517
Шевчук О. А., Щенна Л. В. Молоски р. Стир в межах Рожищенського району	519
Юхимюк Т. М., Бондарук Ю. В., Качинська Т. В. Особливості мікростанів кори головного мозку в хлопців-підлітків із високим рівнем агресії та ворожості в процесі проходження сеансів альфа-тренінгу.....	520

10. Природничі науки

Андрощук М. М., Кадикало Е. М. Антиоксидантні властивості екстрактів овочевих порошків (капусти червоної, моркви, перцю червоного солодкого, редьки) на прикладі автоокиснення олії соняшникової в процесі зберігання.....	523
--	-----

Бакалейко В. А., Боровець М. Ф., Потапова А. Г. Ягідництво України: стан та перспективи розвитку	525
Горбач В. В., Мельнійчук М. М. Гідрографічна мережа річки Черногузка та її екологічний стан.....	528
Жулінський В. Ю., Ємець О. А. Актуальність інвентаризації земель лісогосподарського призначення	530
Затхей О. Р., Музиченко О. С. Оцінка якості ґрунтових вод на території Червоноградського гірничопромислового району	532
Караїм О. А., Бакараєв О. А., Антонюк В. С. Джерела утворення забруднюючих речовин у ДП «Колківське ЛГ»	535
Кльоц О. М., Пішова П. В., Новосад О. В. Підвищення термоелектричної добротності монокристалів AgSbSe ₂ -PbSe.....	537
Кондратюк А. В., Уль А. В. Математичне моделювання процесів формування паводків	540
Литвішко А. В., Мирончук Г. Л. Алмазоподібні напівпровідники – отримання, властивості, області застосування	542
Литвішко Д. В., Мирончук Г. Л. Напівпровідникові прилади і їх застосування в електронній техніці	545
Мазур І. Р., Мазур О. Ф., Мельнійчук М. М. Проблеми та перспективи використання сакральнo-туристичних ресурсів Волинської області.....	547
Матора В. А., Цьось О. О. Порівняльна еколого-географічна характеристика озер Ківерцівського району	550
Мельнійчук М. М., Ахмедов Б. М., Мельнійчук М. М. Використання дистанційного зондування у моніторингу	552
Онищук О. О., Грищук Д. Оптимізація визначення консерванту Е220 (сульфур діоксиду) у винах методикою йодометрії.....	555
Павлюк К. М., Музиченко О. С. Гідрохімічний аналіз поверхневих вод річки Іква у межах Млинівського району Рівненської області	559
Поторась О. В., Мельнійчук М. М. Туристсько-рекреаційні ресурси Ківерцівського району Волинської області.....	561

Сторожук Т. В., Новосад О. В.	
ВАХ структур $\text{In/CuInS}_2\text{-ZnIn}_2\text{S}_4$	564
Фідзіна К. В., Карнюк З. К.	
Становлення і розвиток мережі природно-заповідного фонду Дубенського району Рівненської області.....	566
Шевчук І. І., Чабанчук В. Ю.	
Забруднення атмосфери та світового океану пластиком	569

11. Математика та статистика

Деркач М. П., Мекуш О. Г.	
Обрахунок кількості шляхів Діка на площині з допомогою чисел Каталана.....	572
Ємчик І. А., Швай О. Л.	
Визначні геометричні задачі	574
Жолнач Н. В.	
Інтегралі, що залежать від параметра	577
Кочулап Б. Б., Волошина Т. В.	
Вузли і коси на факультативних заняттях з математики	579
Лопухович А. В., Федунік-Яремчук О. В.	
Застосування середніх величин для доведення нерівностей	582
Мацюк Д. А., Мельник М. О.	
Історичні аспекти становлення двозначної логіки	584
Мельничук К. М., Кравчук О. М.	
Коло допомагає розв'язувати задачі	587
Мігдаль Г. А., Швай О. Л.	
Розвиток української математичної мови.....	590
Падалко К. А., Швай О. Л.	
Можливості застосування геометричної інтерпретації при розв'язуванні рівнянь.....	592
Приймак А. О., Кравчук О. М.	
Розв'язання задач на побудову методом координат	595
Приходько С. А., Кравчук О. М.	
Ортоцентричний тетраедр та його властивості	598
Рибачок Н. Г., Кравчук О. М.	
Методи знаходження відстані і кута між мимобіжними прямими.....	600

Свентик Н. П., Кравчук О. М. Використання прикладних задач у процесі вивчення показникових рівнянь у класах різних профілів	603
Семенюк Д. М., Кравчук О. М. Комплексні числа в задачах для правильних многогранників	605
Стасюк І. М. Розвинення функцій в тригонометричні ряди Фур'є	608
Трофимчук М. А. Задачі на побудову та метод перетворень	610
Червінська К. С., Філозоф Л. І. Про одне розбиття і деякі підмножини	614
Шевчук Д. М., Швай О. Л. Застосування парності при розв'язанні олімпіадних задач	617
Юхимчук Р. Ю., Швай О. Л. Вклад М. П. Корнейчука у розвиток теорії наближень.....	619

12. Інформаційні технології

Біляк Ю. О., Качковська Л. Р. Соціальна мережа сучасної медіа «Facebook»: аналіз використання.....	622
Варчук М. С., Крот Р. В., Булатецька Л. В. Проблеми двовимірної задачі розкрою матеріалів.....	624
Глушук Т. О., Булатецька Л. В. Дослідження засобів агрегації онлайн інформації для розробки програмного продукту збору даних	625
Дем'янік А. А., Собчук О. М. Огляд популярних систем керування контентом (CMS)	627
Зімич О. М., Гришанович Т. О. Дидактичні умови організації дослідницького навчання молодших школярів засобами інформаційно-комунікаційних технологій.....	629
Каданцев О. В., Гайдай С. І. Аналіз підходів та методів роботи з Big Data.....	631
Кузьменко О. А., Булатецький В. В. Розробка мультимедійного онлайн довідника з курсу адміністрування мереж	633
Литвішко Д. В., Гайдай С. І. Кросплатформенні нагадування за допомогою боту в Telegram.....	635

Лісовик Л. В., Гришанович Т. О. Проектування та розробка електронного конструктора уроків для нової української школи	638
Оксінчук К. В., Булатецька Л. В. Дослідження засобів вивчення математики для учнів молодших класів з використанням адаптивної технології.....	640
Омелянчук К. В., Гайдай С. І. Переваги і недоліки дистанційного навчання в сучасному суспільстві.....	642
Останук Я. В., Собчук О. М. Проектування та розробка веб-додатку для забезпечення комунікації між учасниками навчального процесу в університеті.....	644
Редька В. Ю., Собчук О. М. Проектування та розробка блогу вчителя.....	646
Станевич Р. В., Собчук О. М. Огляд можливостей платформи Plotly для візуалізації графів та структур даних.....	648
Титюк М. М., Качковська Л. Р. Інформаційна безпека в системі електронного урядування	649
Трофімук А. О., Булатецька Л. В. Розробка та реалізація інформаційної карти на основі фреймворку Laravel та одно-сторінкового додатка SPA.....	652
Федорчук Р. М., Качковська Л. Р. Реінжиніринг: актуальні питання практичної реалізації	653
Юзва А. С., Гембарська С. Б., Собчук В. В. Про застосування генетичних алгоритмів	656

24. Сфера обслуговування

Михалевський П. С., Гринасюк А. Р. Управління в сфері туризму Петриківської об'єднаної територіальної громади в умовах децентралізації влади в Україні	659
---	-----

28. Публічне управління та адміністрування

Дмитрук І. Я., Борисюк О. В. Шляхи вдосконалення вітчизняної податкової системи в контексті зарубіжного досвіду.....	662
Нагайчук Ю. І., Куденьчук А., Павлова О. М. Реформа децентралізації в Україні.....	664

29. Міжнародні відносини

Гром І. М., Бояр А. О.

Види та функції криптовалют 667

Збожна Д. М., Скороход І. С.

Процеси злиття і поглинання як напрям інвестиційної політики
транснаціональних корпорацій 669

Кицюк І. В.

Основні міжнародні ініціативи щодо формування
та розвитку корпоративної соціальної відповідальності 672

Лахтюк О. П., Скороход І. С.

Розвиток процесів злиття та поглинання у глобальній економіці..... 675

Лисецька А. В., Коцан Н. Н.

Nichtregierungsorganisation “Brückenschlag Ukraine e. V.” und ihre Rolle
im Europäischen Integrationsprozess der Region Wolhynien 677

Пальонка А. В., Скороход І. С.

Особливості формування світового ринку послуг 680

Khirova V. Yu., Kornelyuk O. A.

Current Trends of Electronic Exchange Trading:
Vectors of Automation Development 683

1. Освіта/Педагогіка

Бандура А. Я. – студентка II курсу факультету педагогічної освіти та соціальної роботи СНУ імені Лесі Українки;

Бартків О. С. – к. п. н., доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти СНУ імені Лесі Українки

Професійна реабілітація осіб з інвалідністю

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства важливим є створення ефективної системи соціального захисту усіх категорій населення, у тому числі й осіб з інвалідністю. Однією зі складових цієї системи є професійна реабілітація. Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» за особами з інвалідністю закріплюється право й встановлюються державні гарантії та пільги на здобуття освіти. Поряд з цим, на сьогодні в Україні дедалі більше уваги приділяється професійній освіті та професійному навчанню осіб з інвалідністю.

Різні аспекти соціального захисту осіб з інвалідністю досліджували такі вітчизняні науковці та практики як М. Авраменко, С. Богданов, О. Дікова-Фаворська, Е. Лібанова, В. Скуратівський, В. Сушкевич, Н. Теплова та ін. Менше уваги науковцями приділено розкриттю мети та завдань професійної реабілітації осіб з інвалідністю.

Мета дослідження – аналіз мети та завдань професійної реабілітації осіб з інвалідністю в Україні.

Результати дослідження. Професійна реабілітація розглядається як система заходів, спрямованих на підготовку особи до професійної діяльності, відновлення чи здобуття професійної працездатності шляхом адаптації, реадаптації, навчання, перенавчання чи перекваліфікації із можливим подальшим працевлаштуванням та необхідним соціальним супроводженням із урахуванням особистих схильностей та побажань особи [4; 5].

Професійна реабілітація має на меті забезпечити конкурентоспроможність осіб з інвалідністю на ринку праці, їх працевлаштування як у звичайних виробничих, так і в спеціально створених умовах праці.

Професійна реабілітація осіб з інвалідністю поєднує професійне навчання з заходами соціальної, психологічної реабілітації та медичного супроводу, у ході яких організуються відповідні тестування, індивідуальні консультації психологів та соціальних працівників, тренінгові заняття [3].

На сьогодні Кабінетом Міністрів України затверджено Державну типову програму реабілітації осіб з інвалідністю. Аналіз цієї програми дозволив нам виокремити основні завдання з професійної реабілітації осіб з інвалідністю: забезпечення конституційних прав осіб з інвалідністю на профорієнтацію, освіту, професійне навчання; широке сприяння інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство; створення сприятливих умов для фізичного, психічного та духовного розвитку дітей з інвалідністю, забезпечення їх правового та соціального захисту; психологічна адаптація дітей з інвалідністю в суспільстві та на місці працевлаштування; забезпечення освіти та фахової підготовки дітей з інвалідністю з метою їхньої підготовки до трудової діяльності, самообслуговування, самозабезпечення та сімейного життя тощо [2].

З метою ефективної професійної реабілітації осіб з інвалідністю перед центрами зайнятості й центрами реабілітації осіб з інвалідністю постають завдання: проведення професійної орієнтації з метою вибору закладу для здобуття освіти; організація професійної реабілітації із наданням конкретних видів і форм соціальної допомоги; оцінка результатів професійної реабілітації за освітніми, соціальними, психологічними критеріями та показниками; здійснення заходів щодо сприяння в ефективному працевлаштуванні осіб з інвалідністю відповідно набутій професії [1].

Варто зазначити, що цільовим призначенням діяльності Центрів реабілітації є здійснення заходів, спрямованих на підготовку дітей з інвалідністю віком від 16 років та осіб з інвалідністю, які не досягли пенсійного віку, до професійної (трудової) діяльності, відновлення їх працездатності та здобуття ними професії (спеціальності).

Наприклад, Луцьком міським центром зайнятості постійно ведеться облік інвалідів, які звернулися за сприянням у працевлаштуванні, та облік робочих місць, на які, за інформацією підприємств,

можуть бути працевлаштовані громадяни цієї категорії. З цією метою здійснюється професійна підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації осіб з інвалідністю в закладах освіти різних типів. Серед заходів професійної реабілітації центром проводяться цільові ярмарки вакансій та семінари.

На основі поглядів науковців (В. Андрієнко, А. Боровських, О. Вірич, К. Дубич) нами встановлено, що успішність професійної реабілітації і професійного навчання, досягається через реалізацію таких заходів:

- точна ідентифікація осіб з інвалідністю, визначення їхніх потреб у медичній, соціальній та професійній реабілітації;
- розроблення спеціальних методик психологічної, медичної та професійної реабілітації;
- індивідуальний підхід до осіб з інвалідністю в здійсненні професійної реабілітації;
- диференціація рівнів професійної підготовки вказаних осіб.

Висновки. Отже, професійну реабілітацію визначаємо як систему заходів, спрямованих на підготовку особи до професійної діяльності, відновлення чи здобуття професійної працездатності із можливим подальшим працевлаштуванням та необхідним соціальним супроводженням із урахуванням особистих схильностей та побажань особи. З метою покращення професійної реабілітації осіб з інвалідністю в Україні необхідно направляти на професійне навчання до Служби зайнятості осіб з інвалідністю з метою їхньої професійної підготовки, перепідготовки чи підвищення кваліфікації; розробляти спеціальні програми професійного навчання для різних категорій осіб з інвалідністю; проводити активну інформаційно-роз'яснювальну роботу серед осіб з інвалідністю з питань можливостей їх професійного навчання; розширювати професійне навчання осіб з інвалідністю за сучасними освітніми програмами та впроваджувати новітні форми організації навчання (дистанційне, модульне навчання, особистісно орієнтовані навчальні технології) тощо.

Список літератури

1. Авраменко М. Л., Мартиненко О. Б. Становлення і завдання системи професійної реабілітації інвалідів в Україні. 2007. № 2.
2. Державна типова програма реабілітації осіб з інвалідністю: Постанова Кабінету міністрів України: поточна редакція від 04.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1686-2006-%D0%BF>

3. Структура системи реабілітації осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю.
URL: <https://protocol.ua/ua/>
4. Терюханова І. М. Професійна реабілітація інвалідів як ефективний засіб їх інтеграції у суспільство. 2007. № 1.
5. Харабет В. В., Андрющенко А. І., Ніколаєвський В. М. Соціальна робота у сфері зайнятості населення: навч. посіб. Маріуполь: Новий світ, 2012.

Большакова Ю. В. – студентка ІV курсу факультету педагогічної освіти та соціальної роботи СНУ імені Лесі Українки;
Десятник К. В. – к. п. н., доцент кафедри теорії і методики початкової освіти СНУ імені Лесі Українки

Організація роботи з обдарованими дітьми у початковій школі

Актуальність. На сучасному етапі реформування системи освіти в Україні надзвичайно важливим є питання пошуку й ідентифікації обдарованих дітей та методів їх навчання і розвитку. Нова українська школа повинна забезпечувати всебічний розвиток особистості на основі виявлення її задатків, здібностей, обдарувань і талантів.

Підтримка обдарованих дітей постає першочерговим завданням освітнього закладу. Особливо важливою є роль учителя в становленні особистості обдарованої дитини молодшого шкільного віку, оскільки зовнішні впливи на початкових етапах розвитку обдарованості значно важливіші, ніж впливи, що здійснюються впродовж подальшого життя.

Питанням обдарованості дітей займаються такі вітчизняні та закордонні психологи, як Ф. Баррон, Ж. Брюно, О. Гільбух, М. Гнатко, С. Гончаренко, В. Дружинін, О. Кульчицька, М. Лейтес, А. Матюшкін, С. Рубінштейн, К. Тейлор, П. Торренс, Б. Теплов, Г. Чистякова та ін. Потенціал освіти в становленні та розвитку обдарованої особистості представлено в працях українських педагогів: О. Антонової, О. Коваленко, С. Кириченко, О. Кульчицької, О. Музики, В. Моляко, В. Паламарчук, А. Сологуб та ін.

Процес виявлення здібних людей є досить складним. Яскраві дитячі таланти, які є помітними «неозброєному оку», зустрічаються зрідка. Чим раніше вчитель зможе розгледіти в дитині певний тип обдарованості, тим більша ймовірність спрямувати її в потрібне русло або дати можливість реалізувати в тому чи іншому напрямку.

Виклад основного матеріалу. Індивідуальність дитини молодшого шкільного віку полягає в особливій спрямованості її інтересів, активному ставленні до людей, навколишнього світу. Здібності учня можуть проявлятися постійно або епізодично у пізнавальній, предметній, організаторській, художній, комунікативній чи спортивній діяльності. Крім того, обдарованість може виявлятися на різних рівнях: від перенесення знань, умінь та навичок в нову ситуацію до здатності знаходити свої варіанти вирішення проблеми, створення нового продукту власної діяльності. Важливе значення у процесі розвитку обдарованості має усвідомленість дитиною власної особистості, уміння правильно розуміти і оцінювати свої здібності та уподобання.

Оскільки обдарованість молодших школярів може мати різні виміри, рівні, аспекти, що не дає можливості розробити єдину універсальну методику роботи з обдарованими дітьми і вимагає досконалого вивчення й розуміння конкретного учня, вироблення та застосування до нього специфічних форм і методів навчання, розвитку їхніх потенційних можливостей на уроці та позаурочній діяльності. Крім безпосереднього виявлення дітей, які мають особливі здібності, перед педагогом стоїть важливе завдання організації роботи з ними. У початковій школі ці процеси важко розділити.

Сучасна наука стверджує, що виявити обдарованість можливо певними способами. По-перше – це *спостереження*. За даного методу систематично та цілеспрямовано сприймаються різні прояви обдарованості на уроках із різних предметів. Другий метод – *констатація відповідного рівня* досягнутих здобувачем освіти успіхів у певній сфері діяльності, що дає змогу встановити тип обдарованості школяра. Метод *експертних оцінок* дозволяє виявляти обдарованих дітей за участю експертів, які знають досліджувану дитину та мають можливість взаємодіяти з нею в різних ситуаціях. Четвертий спосіб – проведення відповідних *тестових діагностувань*, які мають стандартний характер і забезпечують отримання висновків за певними нормами і критеріями [1].

Робота з обдарованими дітьми вимагає належної змістової наповненості освітнього процесу, зорієнтованості на новизну інформації та різноманітні види пошукової аналітичної, розвиваючої, творчої діяльності. Зазвичай педагоги вирізняють обдаровану дитину за такими критеріями: успішність, активність, допитливість, участь у позакласній роботі, відвідування різноманітних гуртків, швидкість запам'ятовування та відтворення інформації.

Організація діяльності з талановитими школярами полягає в певній інтенсивності, наповненості і збагаченні новим матеріалом, апеляцією до творчості дитини та пошуком нею інноваційних підходів. Обдарованим учням потрібно створювати умови для розвитку творчих здібностей, пропонувати індивідуальні завдання, теми творчих робіт, відкриті завдання тощо. Дітям потрібно надавати певну свободу вибору: вибір випереджувального поглиблювального матеріалу, змісту та виду домашнього завдання тощо.

Існує чотири *етапи організації роботи з обдарованими дітьми* у початковій школі: 1) збір первинної інформації про високі успіхи у будь-якій діяльності; 2) індивідуальна оцінка творчого потенціалу та особливостей дитини; 3) формування та поглиблення дитячих здібностей; 4) формування бази даних про особливості обдарувань дітей [2]. На першому етапі, що відбувається на початку навчання в початковій школі, джерелами інформації є батьки та вчителі. Другий етап є триваліший за часом і полягає у застосуванні психологом та вчителем таких методів, як спостереження, тестування, аналіз продуктів творчої діяльності тощо. Другий і третій етап можуть відбуватися паралельно, адже специфічні здібності здобувачів освіти можуть виявлятися вже в процесі творчої діяльності. На четвертому – відбувається аналіз зібраної інформації надійної для прогнозування можливого напрямку розвитку учня.

Висновки. Сьогодні, працюючи з обдарованими учнями, учителі початкової школи повинні відійти від стереотипів викладу матеріалу, застосовувати нестандартні методи, прийоми та форми роботи, постійно підвищувати власну кваліфікацію і рівень знань.

Список літератури

1. Здібності. Обдарованість. Таланти: система роботи з обдарованими дітьми/упоряд. М. Голубенко. Київ: Шк. світ, 2009. 129 с.
2. Туріщева Л. В. Особливості роботи з обдарованими дітьми. *Початкове навчання та виховання*. 2010. № 1 (січень). С. 20.

Борисенко Д. А. – слухачка секції «Біологія людини» комунальної установи «Волинська обласна Мала академія наук»;

Поручинська Т. Ф. – к. б. н., доцент кафедри фізіології людини і тварин СНУ імені Лесі Українки

Вікові особливості короткочасної пам'яті

Постановка проблеми. Навчання – це різновид розумової праці, яке потребує особливого напруження зорового та слухового аналізаторів, механізмів пам'яті, стійкості та концентрації уваги. Без здатності до навчання (а це можливо тільки за допомогою механізмів пам'яті) ні окрема особина, ні цілий вид не могли б вижити, оскільки було б неможливо як планувати успішні дії, так і свідомо уникати помилок. Однак більшість накопичених відомостей з часом забувається. Без таких механізмів відбору та забування інформації ми були б буквально затоплені її безперервним потоком [1]. Для забезпечення ефективного навчального процесу необхідно враховувати природні особливості мозку та пам'яті, це дозволяє покращити навчання та зберегти психофізіологічні можливості та енергетичні ресурси тих, хто навчається і тих, хто навчає [2].

Мета дослідження: встановити вікові особливості короткочасної пам'яті сучасної учнівської та студентської молоді.

У дослідженні прийняли участь 70 осіб, віком 10–18 років, трьох вікових груп, добровольців, здорових за самооцінкою, які були детально ознайомлені з метою та протоколом дослідження. Визначали обсяг та домінування різних видів короткочасної пам'яті учнів 5 класу, учнів 9 класу, студентів I курсу. Обсяг короткочасної пам'яті визначали за допомогою відтворення цифрових рядів. Домінування певних модально-специфічних видів короткочасної пам'яті здійснювали шляхом запам'ятовування та відтворення чотирьох серій із 10 іменників. Обробку отриманих даних здійснювали шляхом обчислення середніх значень та їх похибок. Дослідження вікових особливостей здійснювали з використанням Т-критерію Стьюдента та кореляційного аналізу за Пірсоном.

Результати дослідження. Встановили, що п'ятикласники в середньому запам'ятовують $5,08 \pm 0,29$ знаків. Середній показник слу-

хової пам'яті у них становив $6,5 \pm 0,32$, зорової – $6,5 \pm 0,46$ слів. Показники моторно-слухової пам'яті були дещо нижчими і дорівнювали $5,58 \pm 0,50$ слів. Домінуючою у цій віковій групі була комбінована пам'ять: $7,13 \pm 0,42$ слів.

Середня вікова група досліджуваних демонструвала достовірне збільшення запам'ятовування кількості знаків до $6,70 \pm 0,21$ ($p \leq 0,05$). Середній показник слухової пам'яті у підлітків становив $8,15 \pm 0,32$, моторно-слухової пам'яті $7,52 \pm 0,39$, комбінованої пам'яті – $8,52 \pm 0,37$ слів. Показники зорової пам'яті були найвищими і дорівнювали $8,94 \pm 0,27$ слів. Загалом слід зазначити, що за результатами порівняння середніх величин за Т-критерієм Стюдента, усі показники у середній віковій групі були достовірно вищими, порівняно з молодшою віковою групою.

Аналіз отриманих даних у старшій віковій групі дозволив виявити, що середній показник слухової пам'яті дещо нижчий, ніж у підлітків: $8,00 \pm 0,30$ слів. Як і в середній віковій групі, показники зорової пам'яті були найвищими: $9,31 \pm 0,21$ слів. Показники моторно-слухової пам'яті були дещо нижчими і дорівнювали $7,69 \pm 0,40$ слів. Досить високі значення спостерігались і в показниках комбінованої пам'яті ($8,77 \pm 0,36$ слів). Кількість чисел, які змогли запам'ятати досліджувані старшої вікової групи, теж дещо знизилась, порівняно з підлітками і становила $6,31 \pm 0,71$ слів.

Висновки. Дослідження, проведені на особах трьох вікових груп свідчать про удосконалення короткочасної пам'яті з віком. Виявлено вікові особливості показників короткочасної пам'яті та домінування різних модально-специфічних видів. У молодшій віковій групі обсяг усіх досліджуваних видів пам'яті був найнижчим. При цьому домінуючою за обсягом була комбінована пам'ять. У досліджуваних середньої вікової групи (підлітків) обсяг усіх досліджуваних параметрів достовірно зріс, порівняно з молодшою групою. Загалом у підлітків практично однаково високі обсяги усіх видів пам'яті, однак зорова дещо домінує. Для старшої вікової групи характерне зростання обсягу зорової пам'яті та незначне зниження обсягу слухової, порівняно з середньою віковою групою. Домінування зорової пам'яті стає більш вираженим у цьому віці.

Отримані результати дозволяють оцінювати сучасний стан даної проблеми та можуть бути корисними для планування навчального процесу у школах, коледжах та вузах. Урахування домінування різ-

них модально-специфічних видів короткочасної пам'яті у різних вікових групах дозволить обирати таку подачу навчального матеріалу, за якої відбудеться найкраще його запам'ятовування.

Список літератури

1. Агаджанян Н. А., Смирнов В. М. Нормальная физиология: учебник для студентов медицинских вузов. Москва: ООО «Издательство “Медицинское информационное агенство”», 2009. 520 с.
2. Александров В. Базові механізми людської пам'яті як сутнісний фундамент в управлінні неперервною освітою. *Всеукраїнський науково-практичний журнал для керівників закладів освіти*. 2007. № 4. С. 99–111.

Бродасюк Ю. М. – студентка V курсу факультету географії СНУ імені Лесі Українки;

Павліха Н. В. – д. е. н., професор кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами СНУ імені Лесі Українки

Екологічна освіта молодого населення Волинської області

Постановка проблеми. У сучасному житті неможливо не визнавати тотальний вплив людей на навколишнє природне середовище. Кожен із нас залишає величезний шкідливий слід після себе. Найактивніше цей негативний вплив на довкілля людство почало здійснювати з XIX ст. Зосередження суспільства на екстенсивному розвитку промисловості, фінансового благополуччя, загарбницький манер – це стало передумовою техногенного навантаження на природу, сучасної екологічної кризи. Однією з причин забруднення довілля є «екологічна чума XXI століття». Це паркезин, він же ж целулоїд, або звичніше нам слово – пластик. Винахід Александра Паркса звісно поставив на голову тогочасне суспільство, і як результат став тим, що змогло, на всі 200 % укорінитися в культуру споживання людей XXI ст.

Проте, це лише один з прикладів екологічних проблем сьогодні. А їх у світі сотні разів більше. Відповідно виникає питання:

«Що робити, щоб врятувати планету?». Відповідь – цікавитись екологією, і змінювати свою ставлення.

Мета роботи – проаналізувати стан екологічної освіти молодого населення Волинської області та визначити особливості екологічної підготовки у школах і вишах, рівень освіченості учнів та студентів у сфері сталого розвитку, самоосвіту.

Результати дослідження. Проаналізувавши освітню програму шкіл Волинської області, можна спостерігати, що навчання екології, та охорони природи починається з 1 класу. Початкова школа, а саме учні 1–4 класів (6–9 років) отримують елементарні знання про природу та взаємозв'язки в ній, взаємодію, і вплив людини на навколишнє природне середовище. Таким чином навчальний процес розвиває ціннісне ставлення до природи, та ресурсів, формує початкові елементи здорового способу життя, та виробляє навички екологічної поведінки.

Учні 5–9 класів школи (10–15 років), уже маючи базові поняття з екології та охорони довкілля, більш детально вивчають екологію в рамках різних предметів, котрі додаються в їхню освітню програму. Для прикладу – географія, біологія, хімія, ботаніка, ОБЖ, трудове навчання, у деяких навчальних закладах, предмет «Екологія» додається до навчального процесу, як окрема дисципліна. Тож, в даного класу учнів з'являються знання про сутність екології як науки, знання екологічних прав та обов'язків, як громадянина України, вміння розуміти вплив свого повсякденного життя на природу навколо нас

Учні старшої школи, тобто 10–11 класи (16–17 років) являються найбільш активною групою у шкільному середовищі. Саме у цьому віці часто формуються більшість засад та особистих життєвих позицій. Тому надважливо, доносити учням багато інформації, стимулювати розвиватись, брати участь в більшій кількості позашкільній діяльності. Тож навчальна система передбачає для цієї групи учнів, крім вивчання екології, на предметах безпосередньо за партою, спецкурси та факультативи, шкільне наукове товариство, учнівські конференції, виступи, написання статей, шкільна газета, радіо, екскурсії тощо [3].

Тож можна зробити однозначний висновок, що екологічна освіта в середній школі, є доволі на достатньому рівні. Звісно це правило не завжди поширюється на абсолютно більшість навчальних закладів,

але якщо брати середньостатистичну школу, екологічна освіта завжди тримається середньо рівня. Проте, на нашу думку, предмет «Екологія» у освітній програмі, все ж потребує негайного редагування. Необхідно удосконалити матеріал і його подачу учням за допомогою більш сучасніших підходів, більших відсилок до повсякденного життя, надавати можливість створювати учням власні проекти, та подавати інформацію у ненав'язливій формі.

Результати аналізу екологічної освіти у вищих навчальних закладах дещо різняться, як у позитивну сторону, та і в негативну. Само собою, основними причинами являється, те, що студенти навчаються конкретно за певним нахилом, чи то юриспруденція, чи скажімо математика, і факультети, котрі не мають безпосереднього зв'язку із природнім середовищем, по типу біологічний, чи географічний, не вивчають екологічні дисципліни. Проте, вік студентів, вседоступність інформації, широке коло спілкування з людьми з різних сфер діяльності та захоплень, а також різноманітність позанавчальних факультативів та міроприємств, максимально збагачує, та дає можливість розширити кругозір, власну освіченість та зацікавлення кожного із студентів. За останніми статистичними даними опитування, які проводило представництво ЮНІСЕФ в Україні, серед молодого населення 15–25 років на території Волинській області:

- 36 % – мають високий рівень екологічної освіченості, персонально здійснюють активні дії, поширюють корисну інформації в даній сфері;

- 29 % – знають про негативний вплив, котрий здійснюється на природу, роблять мінімальні поступові дії, хочуть більш цікавитись цим питанням;

- 14 % – цікавились питаннями екології, можливо мають в планах зменшити персональний негативний вплив на природне середовище;

- 21 % – не цікавляться екологічними проблемами [1].

Взагалі, можна спостерігати позитивну тенденцію в екологічній свідомості молодого населення Волинської області. Основа причина, максимальна вседоступність інформації, і звичайно соціальні мережі. За опитуванням, того ж самого ЮНІСЕФ – 53 % інформації береться молодим населенням із соціальних мереж. Лідери: Instagram, Twitter, Telegram, YouTube, а також інтернет журнали та онлайн – курси [1]. До прикладу онлайн освітній курс «Тепер так» часто згадується на просторах інтернету [2]. Також позитивним моментом являється той

факт, що молоде населення являється найбільш подорожуючою групою. Все частіше спостерігається така тенденція, як впровадження в власне повсякденне життя нових екологічно позитивних звичок, в результаті подорожей, та спостереження за еко- структурами міст, до прикладу Європи.

Висновки. Вивчивши купу інформації про екологічну свідомість і освіченість людей і додавши власний досвід, можна без всілякого сумніву, зробити висновок, що молоде населення Волині, це думаючі і здатні до розвитку та самоосвіти люди. І безсумнівно, радує той факт, що інтернет- мережа, гаджети, та вседоступність до інформації, використовуються з користю, і ми спостерігаємо, зміни пріоритетів молодих людей в питаннях екології, з кількості, на якість.

Список літератури

1. Дослідження ЮНІСЕФ, щодо екологічної обізнаності людей віок 15–25 років.
URL: <https://www.unicef.org/ukraine/reports>
2. Освітній онлайн – курс «Теперь так». URL: <http://tepertak.ru/#program>
3. Формування екологічної компетентності учнів шляхом впровадження екологічної освіти та екологічного виховання у навчально-виховному процесі.
URL: <http://www.myshared.ru/slide/1128879/>
4. Павліха Н. В., Голян В. А. Оптимізація використання та охорони природних ресурсів: регіональний контекст. Луцьк: Надстир'я, 2002. 120 с.

Галан-Влащук В. Й. – аспірант першого року навчання спеціальності 014 «Середня освіта (фізична культура)» СНУ імені Лесі Українки;
Індика С. Я. – к. н. з фіз. вих. та спорту, доцент кафедри теорії фізичного виховання, фітнесу та рекреації СНУ імені Лесі Українки

Історичні аспекти виникнення та розвитку гри боча серед осіб з ураженнями опорно-рухового апарату

Постановка проблеми. Серед чинників, що істотно впливають на рівень здоров'я, тривалість і якість життя людини, особлива роль належить руховій активності. Особливо гостро це питання постає серед осіб з інвалідністю, які мають ураження опорно-рухового

апарату. За даними ВООЗ, захворювання опорно-рухового апарату як причина інвалідності та смертності посідають 4-те місце у світі після серцево-судинних, онкологічних хвороб та цукрового діабету. В Україні хронічні захворювання опорно-рухової системи також є однією з найбільш частих проблем.

Головним фактором зниження рухової активності осіб з інвалідністю є невирішеність питань доступного середовища в ключових сферах життєдіяльності. Ця кризова ситуація може бути вирішена завдяки залученню людей з інвалідністю до занять адаптивним спортом, який є унікальним засобом фізичної, психічної і соціальної адаптації [1; 2].

Одним з найдоступніших та популярних видів спорту в світі серед осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату є рухова гра боча. Це одна з небагатьох спортивних ігор у яку можливо грати як індивідуально так і командно. Її суть: кинути найбільше м'ячів своєї команди, тобто одного кольору, у потрібну точку – найближче до білого.

На сьогодні у світі це цілком новий напрям в адаптивному спорті. Ця гра дозволяє компенсувати людям, що мають важкі травми, недолік динаміки в житті.

Мета дослідження: аналіз становлення й розвитку гри боча серед осіб з ураженнями опорно-рухового апарату.

Результати дослідження. Гра боча зародилася ще в Стародавній Греції. За часів Римської імперії в схожу на неї гру грали всі – від малого до великого. Вона дала поштовх до розвитку і поширення відомих сьогодні ігор боулінгу, Лауна і петанку. Протягом цілих століть любителі збиралися на вулицях, в садах і парках, щоб «поганяти м'яч».

Перший чемпіонат Світу відбувся 1975 р. в Монако, а у 80-х роках минулого століття гра боча стала повноцінним видом спорту, адже у 1984 р. увійшла до програми VII літніх Паралімпійських ігор, що відбулись у двох країнах та континентах в Англії та США [3; 4].

Нині 75 спортивних федерацій країн світу є членами Міжнародної федерації спорту Боча (BISFed).

Найбільш популярною гра боча є у Данії. Адже більше ста спортивних клубів популяризують її у цій країні. У минулому столітті у Португалії ця гра була одним із методів реабілітації дітей, які мали дитячий церебральний параліч. А з 1984 р. вже у боча грали на чемпіонаті країни.

У Росії боча почала розвиватися з 2009 р., в цьому ж році був проведений перший чемпіонат Росії, в якому взяло участь 63 спортсмена з 18 регіонів країни. З кожним роком кількість спортсменів з даного виду спорту збільшувалася і на чемпіонаті Росії у 2017 р. брали участь вже 110 спортсменів з 25 регіонів. Нині більше 40 суб'єктів Російської Федерації розвивають боча, не тільки як паралімпійський спорт, але і як масовий вид спорту для всіх верств населення [5].

Поштовхом для розвитку боча в Україні став у 2007 р. подарунок делегації з Бразилії комплекту м'ячів Українській федерації спорту інвалідів з ураженнями опорно-рухового апарату. Так з цього року у Національному центрі паралімпійської та дефлімпійської підготовки та реабілітації інвалідів (м. Євпаторія) до програми заходів з фізкультурно-спортивної реабілітації була включена ця гра. Завдяки зусиллям Національного комітету спорту інвалідів України та Українського центру з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю «Інваспорт» перший чемпіонат України з боча серед спортсменів з ураженнями опорно-рухового апарату, відбувся 16–19 жовтня 2012 р. у селищі Заозерному (АР Крим) [6].

У 2017 р. Україна вперше була представлена двома учасниками на Чемпіонаті Європи, що відбувся в м. Сан-Кугат-дал-Бальес (Іспанія). На цьому спортивному форумі наш спортсмен Артем Колінко здобув бронзову нагороду.

На VI Чемпіонаті України, який відбувся 21–26 червня 2019 р. в м. Одеса прийняло участь 64 особи з інвалідністю з 8 областей України та міста Києва.

23–24 листопада 2019 р. відбувся Кубок Західної ліги з гри боча серед осіб з ураженнями опорно-рухового апарату у місті Луцьк. Були представлені спортсмени з Волинської (2 команди), Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Хмельницької, Полтавської та Дніпропетровської областей, а також із міста Києва.

Отже, у боча грають особи, які мають важкі форми ураження центральної нервової системи і травми хребта. Ця гра впливає на фізичний розвиток і стан організму гравців, їх настроїв і самосвідомість. Регулярні заняття боча розвивають спритність, точність, витривалість, координацію рухів, а також допомагає тактично мислити. Боча не травматична, і доступна для кожного як приклад здорового способу життя та проведення дозвілля.

Висновки. Одним з найдоступніших та популярних видів спорту в світі серед осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухо-

вого апарату є рухова гра боча, яка допомагає особам з інвалідністю набутти впевненості в собі, підвищити самосвідомість і комунікативну активність як в сімейно-побутовій сфері, так і в підготовці до трудової діяльності, поліпшити якість життя та соціальне благополуччя.

Гра боча зародилася ще в Стародавній Греції, проте найбільш популярною є у Данії. У 1984 р. боча увійшла до програми VII літніх Паралімпійських ігор. У Росії боча почала розвиватися з 2009 р., не тільки як паралімпійський спорт, але і як масовий вид спорту для всіх верств населення. Культивуація боча в Україні розпочалась 2009 р., а у 2017 р. українська делегація спортсменів представляла країну на Чемпіонаті Європи в Іспанії, де була здобута бронза. У VI Чемпіонаті України з боча (2019 р.), який відбувся в Одесі, приймали участь спортсмени з 8 областей України та міста Києва. Також активно ця гра серед осіб з інвалідністю пропагується і у західних регіонах України.

Список літератури

1. Свириденко О. О. Рухова активність як запорука здорового способу життя. *Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. пр.* 2013. Вип. 14. С. 236–240.
2. Брискин Ю. А., Евсеев С. П., Передерий А. В. Адаптивный спорт. Москва: Советский спорт, 2010. 316 с.: ил. (Серия «Спорт без границ»).
3. Stoke Mandeville & New York 1984 Paralympic Games. *International Paralympic Committee [веб-сайт]*. URL: <https://www.paralympic.org/stoke-mandeville-new-york-1984>
4. Boccia. *Wikipedia [веб-сайт]*. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Boccia>
5. Бочча. *Паралимпійський комітет Росії [веб-сайт]*. URL: <https://paralymp.ru/sport/sports/paralimpiyskie-distsipliny/bochcha/>
6. Результаты 6-го Чемпионата Украины по бочча 2019. *Бочча в Украине [веб-сайт]* URL: <https://www.boccia.org.ua/boccia-ukr-champ-2019-result>

Галян К. Ю. – студентка IV курсу факультету іноземної філології СНУ імені Лесі Українки;
Калиновська І. М. – к. ф. н., доцент кафедри практики англійської мови СНУ імені Лесі Українки

Сучасний стан розвитку інклюзивної освіти в Україні

Постановка проблеми. Становлення інклюзивного навчання в Україні відбувається здебільшого на основі зарубіжного досвіду.

Безперечно, кожна країна, як стверджує Н. Ашиток, «не може сліпо копіювати досвід інших держав через різні політичні та економічні умови, відмінні освітні традиції, а тому шукає свій шлях розвитку інклюзивного навчання» [1; 6]. Досвід показує, що розв'язання проблем розвитку інклюзивної освіти повинні базуватися на урахуванні місцевих особливостей при використанні локальних ресурсів, в іншому випадку такі рішення будуть необґрунтованими. На нашу думку, саме гнучкість та здатність реагувати на постійні інновації повинна стати основним принципом інклюзивного навчання.

Мета дослідження – проаналізувати стан розвитку сучасної інклюзивної освіти в Україні.

Результати дослідження. Багато кроків у напрямку реалізації ідей інклюзивної форми навчання в Україні вже зроблені. З 2000 р. розпочато ініційований Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» та підтриманий Міністерством освіти та науки України освітній експеримент, в межах якого діти із особливими потребами отримали можливість навчання у загальноосвітніх школах. Проведено сотні тренінгів для вчителів, видано методичні рекомендації та посібники з інклюзивного навчання. Ухвалено «Концепцію інклюзивної освіти» (2010 р.), «Положення про спеціальні класи для дітей з особливими потребами, що навчаються у загальноосвітніх школах» (2010 р.) та «Постанову про порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх школах» (2011 р.). У 2009 р. в Міністерстві освіти та науки було створене окреме управління, яке опікується питаннями освіти для дітей з особливими потребами. В той же час досягнуті позиції ставлять перед суспільством нові питання і завдання [2; 4].

Ми вважаємо, що ефективна реалізація і впровадження ідей інклюзивного навчання в Україні в подальшому буде залежати від можливостей знаходження точок дотику, розуміння, врахування інтересів і специфіки цілей представників різних суспільних груп у їх ставленні до проблем інклюзивного навчання. Бо така проблема у нашому суспільстві є однією з найактуальніших.

У сфері інклюзивного навчання досягнуто певних результатів: у липні 2010 р. до Закону України «Про загальну середню освіту» були внесені зміни, згідно з якими загальноосвітні навчальні заклади можуть створювати у своєму складі спеціальні та інклюзивні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами; розроблено і затверджено МОН України Концепцію розвитку інклюзивного нав-

чання (жовтень 2010 р.), «Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (серпень 2011 р.); розробляється «Індекс інклюзії»; проведено ряд досліджень з питань ефективності інклюзивної моделі навчання; видано методичні посібники для педагогічних працівників класів/груп інтегрованого навчання «Залучення дітей з особливими потребами в загальноосвітні класи», «Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі», посібник для батьків «Як досягти змін», науково-методичний збірник «Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство», посібник із теорії та практики виховання «Освіта та культура демократії: практика раннього дитинства» тощо; формування громадської думки щодо необхідності забезпечення рівного доступу до якісної освіти та деінституалізації дітей з особливими потребами – один з ключових моментів впровадження інклюзивної освіти [3].

Для нашої країни є прийнятним збереження загальної і спеціальної освіти за умови створення інклюзивних шкіл. Якраз про це йдеться в «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [4]. У Стратегії передбачено такі основні завдання освіти дітей з особливими освітніми потребами, як удосконалення мережі спеціальних навчальних закладів, створення нових моделей та форм організації освіти для осіб з особливими освітніми потребами; відкриття дошкільних груп компенсуючого типу для дітей з особливими освітніми потребами, які проживають у сільській місцевості; розширення практики інклюзивного та інтегрованого навчання в дошкільних, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах дітей та молоді, що потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку.

Висновки. Ми вважаємо, що якраз осмислення реалій вітчизняної інклюзії на основі аналізу теоретико-методологічних основ світової освітньої інтеграції має допомогти коригуванню вітчизняних інтеграційних процесів, подоланню зроблених помилок та їх попередження у перспективі. Таким чином, стратегія розвитку національної системи освіти повинна здійснюватися у контексті сучасних інтеграційних і глобалізаційних процесів та відповідати вимогам переходу до постіндустріальної цивілізації, що забезпечить розвиток України в XXI ст., інтегрування національної системи освіти до європейського і світового освітнього простору.

Список літератури

1. Ашиток Н. Проблеми інклюзивної освіти в Україні. *Людинознавчі студії. Педагогіка. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*. 2015. Вип. 1 (33). С. 4–11.
2. Бойко В. О. Інклюзивна освіта: до питання визначення поняття та особливостей її запровадження. *Психолого-педагогічні науки*. 2016. № 4. С. 1–14.
3. Воробей С. Є. Особливості організації інклюзивного навчання в закладах середньої освіти. URL: <http://teacherjournal.in.ua/blog/articles/3251/5b4f8a944a1b0-Vorobei.pdf>. Назва з екрану. Мова укр.
4. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у 21 столітті. *Програма підтримки вироблення стратегії реформування освіти. Міжнародний Фонд «Відродження»*. Київ: Основи, 2011. 123 с.

Ігнатюк О. В. – студентка IV курсу факультету педагогічної освіти та соціальної роботи СНУ імені Лесі Українки;
Десятник К. В. – к. п. н., доцент кафедри теорії і методики початкової освіти СНУ імені Лесі Українки

**Проблема виховання молодших школярів:
відповідальність батьків і школи**

Постановка проблеми. В умовах реформування змісту освіти, надання пріоритету гуманній педагогіці провідним завданням Нової української школи є формування дитини як особистості, патріота, інноватора. Таким чином, на перший план виходять моральні якості особистості, які виявлятимуться в чуйності, щирості, толерантності, відповідальності, почутті власної гідності. А отже, актуальності набуває роль виховання у формуванні зростаючої особистості.

Мета дослідження – теоретичний аналіз проблеми виховання молодших школярів у взаємодії сім'ї і ЗЗСО.

Результати дослідження. Обов'язковими умовами для формування гармонійно розвиненої особистості є тісна взаємодія всіх освітніх та суспільних інститутів, в яких перебуває дитина. Такими середовищами виступають сім'я дитини та заклад освіти, в якому навчається молодший школяр.

Сім'я виступає міні-моделлю суспільства, а тому і перша соціалізація дитини відбувається саме у ній. Умови, створені в родині, визначають подальше життя дитини. Маючи великий виховний потенціал, сучасна сім'я не завжди реалізує його повною мірою. Батьки у вихованні дітей часто не дотримуються послідовності та системності, мають брак обізнаності щодо особливостей здійснення виховання, нестачу часу для спілкування з родиною. Окрім того, негативний вплив на процес виховання мають соціально-економічні проблеми, які не залишають батькам сил та часу для спілкування із власними дітьми. Саме тому в здійсненні виховання зростаючої особистості важливим є об'єднання зусиль сім'ї та школи [2, 43].

У контексті дослідження потрібно наголосити на тому, що перш ніж виховувати дітей, варто виховати їх батьків, де пріоритетна роль має належати вчителю, школі, зокрема початковій, де формується і відпрацьовується соціальний досвід, де засвоюється система цінностей, норм, формується система внутрішніх регуляторів, де дитина не просто адаптується до життя, а є його творцем, самореалізується перетворюючи себе. Відтак, цілком закономірно постають такі завдання: накопичення педагогічних знань, необхідних батькам у вихованні дітей; самовиховання (саморозвиток) учителів і батьків як суб'єктів виховного процесу; конструктивний діалог, тісна співпраця, взаємодія сім'ї і школи [3, 235].

В умовах Нової української школи взаємодія між учителем і батьками молодших школярів будується на засадах педагогіки партнерства, що передбачає співпрацю учасників освітнього процесу, не заперечує відмінностей в їх життєвому досвіді, компетентностях, але враховує рівність у праві на доброзичливе, толерантне ставлення, взаємоповагу, емпатію, взаєморозуміння [2, 43].

До основних проблем, які хвилюють сьогодні вчителів у взаємодії з сім'ями учнів початкової школи, належать: низький рівень педагогічної культури батьків; недостатній інтерес до шкільних справ дитини, її успішності; неготовність батьків активно та конструктивно співпрацювати з учителями.

Задля усунення означених проблем значну увагу необхідно зосередити на взаємному інформаційному забезпеченні, налагодженні ефективної комунікації, підвищенні педагогічної культури батьків, практичній спільній діяльності сім'ї та школи, в результаті якої встановлюються дружні відносини серед батьків, між родиною та

школою. Основними чинниками, що позитивно впливають на процес взаємодії сім'ї та школи, є: активність педагогів школи, використання різних методів співробітництва з сім'ями учнів; розуміння батьками зв'язку між рівнем їх педагогічної освіченості та успіхами в особистісному розвитку дитини; створення в школі середовища, спрямованого на сім'ю.

Взаємодія педагога з батьками учнів реалізується через різноманітні форми роботи. Умовно їх можна поділити на індивідуальні та колективні [1]. До індивідуальних форм роботи відносяться: інтернет-листування, sms-розсилання, що передбачає періодичне надсилання батькам листів про успіхи дитини, старанність, уважність та відповідальність, планування заходів, виконання батьками педагогічних доручень; педагогічні консультації, індивідуальні зустрічі «віч-на-віч з родиною» тощо. До колективних форм взаємодії відносяться: батьківська школа; День відкритих дверей або батьківський день; настановча батьківська конференція, класні батьківські збори, освітній хакатон, довільні сучасні форми спілкування з батьками (батьківські уроки, тренінги, майстер-класи, зустрічі за кавою, родинні гостини та інше).

Висновки. Отже, основними осередками виховання дитини молодшого шкільного віку є сім'я та заклад освіти. І дуже важливо, щоб ці соціальні інститути тісно співпрацювали за єдино виробленою стратегією та спільною метою. Знання педагогом теоретичних основ організації партнерської взаємодії між учителем початкової школи та батьками учнів дозволить йому обрати найбільш ефективні її форми та методи.

Список літератури

1. Басюк Н. А. Форми взаємодії вчителя з батьками молодших школярів в умовах Нової української школи. *Підготовка майбутніх фахівців у контексті становлення Нової української школи: компетентнісний підхід: зб. наук. пр.* 2019. С. 9–12.
2. Бутенко О. Г., Рябошапка О. В., Воедило О. В. Моральне виховання молодших школярів: педагогіка партнерства в Новій українській школі. *Науковий часопис*. 2019. № 3. С. 42–46.
3. Десятник К. В. Педагогічні умови ефективної взаємодії сім'ї і школи у вихованні духовності молодших школярів. *Наукові праці Вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет». Серія: Педагогіка, психологія і соціологія*. 2013. № 1. С. 234–239.

Климюк А. В. – студентка V курсу факультету педагогічної освіти та соціальної роботи СНУ імені Лесі Українки;

Дурманенко О. Л. – к. пед. н., доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти СНУ імені Лесі Українки

Адаптація дітей дошкільного віку до умов ЗДО

Постановка проблеми. Прихід дитини до дитячого садка – це подія, яку з нетерпінням, а також острахом чекають батьки і діти. Нове середовище, де панують інші, ніж вдома, правила, зміна звичного способу життя, оточення, режиму дня є складним випробовуванням навіть для дорослої людини. Від того, як швидко дитина звикне до нового розпорядку дня, до незнайомих дорослих і однолітків, залежить подальший розвиток малюка і благополучне перебування в дитячому садку. Саме тому, проблема адаптації дітей до дитячого навчального закладу, на сьогодні, є однією з дуже актуальних у системі освіти.

Мета дослідження – ознайомитись з організацією адаптаційного процесу дітей раннього віку в умовах дошкільного навчального закладу, систематизувати та виокремити основні дії батьків і працівників дошкільного закладу в полегшенні процесу адаптації дитини до садочка.

Вивченням проблем адаптації дітей до дитячого навчального закладу займались такі вчені: Н. Аксаріна, Ш. Амонашвілі, Н. Ватутіна, Т. Кістяк, Г. Кумаріна, А. Мудрик, О. Нутреєва, С. Шибоква, Л. Венгера, В. Холмовської, С. Пашукової та інших. Типи адаптації досліджені у роботах В. М. Белкіної, В. М. Гурова, С. М. Теплюк та ін.

Традиційно під адаптацією до дитячого садка розуміють процес звикання дитини до умов нового середовища, яке призводить чи до позитивних, чи до негативних наслідків.

С. Широкова вважає, що адаптація – це не лише процес пристосування дитини до дошкільного закладу, але й формування умінь і навичок у повсякденному житті та здатність до подальшого психологічного, особистісного, соціального розвитку [4].

Адаптаційний період триває, як правило, від двох місяців до півроку. Його тривалість залежить від таких факторів:

– вік дитини – відносно спокійно протікає період звикання дітей 3–4 років[2];

– стан здоров'я та рівень розвитку дитини – здорова, добре розвинена дитина значно легше переносить труднощі соціальної адаптації;

– індивідуальні особливості дитини – якщо дитина активна та має пізнавальний інтерес, вона адаптується легше та швидше;

– досвід спілкування – малюк з великої сім'ї вміє по-різному поводитися з різними членами родини. Відрізняється поведінка дітей, батьки яких живуть у маленькому сімейному колі, адже у дитини закріплюється симбіотичний зв'язок із матір'ю: залишившись на якийсь час без неї, дитина впадає в паніку [3].

Результати дослідження. Аналіз літературних джерел та власні спостереження засвідчують, що етап адаптації малюків до дитячого садочка досить рідко проходить без вередувань та сліз. В цьому немає нічого незвичного, адже будь-яка зміна для дитини раннього віку є стресом.

Аби процес адаптації минув успішно, адаптаційний період у дитячому садку не повинен збігатись з іншими кардинальними змінами, які відбуваються у житті дитини. Це може бути: поява молодшого братика чи сестрички, розлучення батьків, переїзд, переселення в нове ліжечко або в окрему кімнату, відпустка батьків, нещодавня хвороба [1].

Також сприятиме адаптації попереднє ознайомлення дитини з умовами закладу. Для деяких дітей, які до вступу до садочка мали свою власну кімнату, важко буде звикнути до того факту, що денний сон буде в кімнаті разом з іншими дітками. Тому важливо показати дитині, що в нових умовах у неї буде своя територія - це власна шафа для одягу, ліжко, столик і стільчик.

Батьки у свою чергу у період адаптації дитини повинні бути терплячими, виділяти більше часу для емоційно-особистісного спілкування з дитиною, якщо є можливість на перших порах водити дитину до дошкільного закладу на півдня, заохочувати дитину відвідувати садочок та розмовляти про дитячий садочок як про радісну подію. Основним завданням педагогів є пом'якшення процесу адаптації та налагодження теплих стосунків з дітьми, а батьки дитини

мають обов'язково бути готовими до активної співпраці з педагогічним колективом. Єдність підходів сім'ї й дитячого садка, безумовно, є запорукою успішної адаптації.

Висновки. Адаптація дитини до нових для неї умов середовища проходить по-різному у кожної дитини, відповідно до віку, стану здоров'я, індивідуальних особливостей дитини, досвіду спілкування тощо. Щоб підготувати дитину до дитячого садка, важливо максимально зблизити її режим дня в сім'ї з режимом дошкільного закладу. Для успішної адаптації дитини необхідно сформуванню у неї позитивну установку на дошкільний заклад.

Список літератури

1. Маценко Ж. Незабаром у дитячий садок: особливості психолого-педагогічного підходу до дітей, що вступають до дошкільного закладу. *Психолог.* 2003. № 17. С. 2–10.
2. Мушинський В. Особливості адаптації дітей до умов дитячого закладу. *Психолог.* 2004. №25–26. С. 3–12.
3. Програма розвитку та виховання дитини раннього віку «Зернятко»/за ред. О. Л. Кононко. Київ: Кобза, 2004. 192 с.
4. Широкова Г. А. Справочник дошкільного психолога. Ростов н/Д: Феникс, 2004. 384 с.

Ковальчук Л. І. – студентка VI курсу факультету педагогічної освіти та соціальної роботи СНУ імені Лесі Українки;
Дурманенко О. Л. – к. пед. н., доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти СНУ імені Лесі Українки

Проблема виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в умовах сьогодення

Постановка проблеми. Заклад дошкільної освіти, як і родина здобувача освіти, закладають фундамент для формування особистості дошкільника. Маючи на меті виховати здорову, соціально адаптовану, всебічно розвинену людину з високим інтелектуальним, творчим та духовним потенціалом, актуальність проблеми взаємозв'язку

дитячого закладу з сім'єю набуває сьогодні нового соціального звучання [3, 56]. Питання співпраці вихователів ЗДО і батьків в процесі виховання самостійності у старших дошкільників сприяє створенню механізму тісної взаємодії між дошкільною установою та батьками, передбачаючи залучення дошкільнят в позитивні моральні відносини, формуючи моральні знання і уявлення, збагачуючи досвід соціально схвалюваної поведінки.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні процесу виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в умовах співробітництва закладу дошкільної освіти з родинами здобувачів освіти в умовах сьогодення.

Результати дослідження. Період дошкільного дитинства є особливо важливим для опанування норм і правил моральної поведінки як сензитивний для розвитку різних сфер особистості та формування її основ. За визначенням Л. Виготського [2], елементарні моральні уявлення і почуття, навички поведінки, що їх дитина набуває почасти як стихійний моральний досвід, переростають у вищі психологічні функції та стають підґрунтям розвитку нових форм, правил та норм поведінки.

В сім'ї як першому суспільному середовищі дитини з'являються перші ознаки самостійних дій малюка, проявляються особливі почуття, що формують відносини дитини та батьків. Важливим етапом є підготовка дитини до вступу у дошкільний заклад, коли самостійність є лише епізодичною характеристикою дитячої поведінки. В період вікової кризи 3-х років самостійність стає відносно стійкою особливістю особистості дитини.

Самостійність як характеристика діяльності старшого дошкільника проявляється у здатності досягати мети діяльності без сторонньої допомоги, визначається діяльністю і здібностями особистості, які пов'язані з умінням організувати себе, поєднується з цілеспрямованістю, активністю, обґрунтованою мотивацією, плануванням своєї діяльності, швидкістю прийняття рішень і відповідальністю за них, критичністю оцінки результатів своїх дій, почуттям обов'язку [4, 7].

Заклад дошкільної освіти для дитини стає другою сім'єю близьких для неї людей, дорослих і однолітків. Цим визначається потреба гармонійної взаємодії технологій життєзабезпечення дитини та, зокрема, виховання самостійності. Педагоги повинні усвідомлювати наявний в цьому віці могутній імпульс до розвитку, нестримний

запит дитини до осмислення дорослого життя. Вибудовується соціальна ситуація розвитку за допомогою прищеплення дітям принципів базових цінностей. Вся система роботи в ЗДО спрямована на прийняття сім'ї як першої і найголовнішої діючої особи у вихованні та освіті дитини. Тому участь сім'ї у освітньому процесі дозволяє підвищити якість освіти дітей, так як батьки краще знають можливості своєї дитини і зацікавлені в подальшому його просуванні.

На основі вивчення та аналізу методичних рекомендацій науковців і практиків ми можемо виділити традиційні форми організації взаємодії дитячого дошкільного закладу з батьками вихованців: індивідуальні, групові, колективні. Так як сім'я і дитячий садок пов'язані формою наступності, яка забезпечує безперервність виховних впливів, створюються сприятливі умови для реалізації єдиних вимог щодо формування і розвитку кожної дитини як суб'єкта власних відносин і свідомої самодіяльності.

Сьогодні все більшого визнання набуває ідея про те, що в основу збагачення освітнього процесу в дошкільному закладі має покладатися ідея про його становлення як відкритої для різних впливів установи. Означена «відкритість» передбачає пріоритетну орієнтацію насамперед на батьків завдяки розширенню традиційних меж контактів між ЗДО та родиною, але не на основі принципу паралельності, а на основі принципу співробітництва, взаємопроникнення і доповнення виховних впливів кожного з цих соціальних інститутів [1, 23].

Висновки. Теоретично проаналізувавши сутність проблеми, було встановлено, що позитивні результати щодо виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку можливо досягти завдяки поєднанню різних форм співпраці ЗДО та сім'ї, враховуючи індивідуальні особливості батьків.

Список літератури

1. Андрейчик О. Організація співпраці дошкільного закладу і сім'ї з формування самостійності дітей у трудовій діяльності. *Вісник Інституту розвитку дитини (додаток): методичні та практичні матеріали*. 2011. Вип. 2. С. 15–22.
2. Выготский Л. С. Собрание сочинений в 6-ти томах. Т. 4. Детская психология/ под ред. Д. Б. Эльконина. Москва: Педагогика, 1984. 368 с.
3. Дурманенко О. Розвиток соціальної компетентності дошкільників у процесі спілкування з дорослими. *Молодь і ринок*. 2016. № 7 (138). С. 54–59.
4. Сучасні діти – відображення цінностей дорослого світу: метод. рек./Т. О. Пірожено, С. О. Ладивір, К. В. Карасьова та ін.; за ред. Т. О. Піроженко. Київ; Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 120 с.

Мартинюк О. О. – аспірант 3-го року
навчання за спеціальністю 014 – Середня
освіта (фізика) СНУ імені Лесі Українки

Ефективність використання цифрових технологій в умовах дистанційного навчання фізики

Постановка проблеми. Донедавна використання інформаційно-цифрових систем у процесі навчання фізики обмежувалось переважно прикладним програмним забезпеченням та гаджетами для демонстрацій або як засоби комунікацій. Проте доступність ІТ-технологій, а також необхідність переходу на дистанційне навчання у зв'язку з пандемією коронавірусу COVID-19 змусили учасників освітнього процесу змінити вектор роботи й перейти на дистанційне навчання. Це у свою чергу дало поштовх до використання більшого спектру ІТ-сервісів.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні можливостей використання сучасних хмарних сервісів та гаджетів в умовах віддаленого (дистанційного) навчання фізики.

Результати дослідження. Хмарні сервіси, які стали популярними в останні роки, зарекомендували себе у різних сферах діяльності. Їхня актуальність та дієвість пов'язані, у першу чергу, з розвитком швидкісного Інтернету, а також обчислювальними можливостями сучасних серверів. Основною перевагою таких сервісів у порівнянні з прикладними засобами є мобільність, підтримка всіх сучасних операційних систем, низька ціна або і повна безкоштовність надання сервісу, безпека інформації, яка зберігається і передається з допомогою хмарних технологій [3]. Найбільш поширеними є сервіси від Google, зокрема Google Classroom та Microsoft.

Також в умовах дистанційного навчання пріоритетними стають комунікації відеозв'язку. Якщо раніше подібні технології переважно використовувались у випадках домашнього індивідуального навчання, то тепер виникла необхідність активного впровадження таких систем у освітній процес з фізики. Як доводить практика, високу популярність мають системи Zoom, Skype, Microsoft Teams.

Не варто забувати і про мобільне програмне забезпечення. Наразі існує багато програм, які можуть бути використані у процесі нав-

чання фізики [5]. Це такі, як WavePad (вивчення звукових коливань), VidAnalysis (аналіз руху тіл на відео), PysicTools (комплекс міні-програм для вимірювань з використанням вбудованих датчиків смартфона), Quantum Physics (моделювання фізичних експериментів), Algodoo (розвивальна гра, яка базується на законах фізики), PhyWiz (програма для обчислення значень фізичних величин за формулами).

Описані вище хмарні сервіси та прикладне програмне забезпечення активно застосовують у різних галузях, зокрема освіті [2]. Більше того, в процесі їх використання в учнів (та учителів) формується інформаційно-цифрова компетентність. Найбільш ефективним, на наше бачення, є комплексне поєднання цих технологій. Для прикладу, використано вивчення розділу «Механіка. Частина 2. Динаміка і закони збереження» у 10-му класі за підручником «Фізика. 10 клас. За редакцією В. Г. Бар'яхтара, С. О. Довгого» [1]. Процес вивчення даного розділу включає опрацювання теоретичного матеріалу, розв'язання задач та виконання лабораторного практикуму.

Для пояснення теоретичного матеріалу у режимі реального часу вчитель може використовувати доступну і зручну для нього програму відеоконференцій, наприклад, Microsoft Teams. Також на стрімінгових сервісах, зокрема Youtube, існує чимало відео-уроків, які також можуть використовуватись учнем у випадку, якщо він не зміг відвідати урок або йому потрібно повторити частину матеріалу. З допомогою Google Classroom вчитель має змогу зберігати корисний матеріал (статті, посилання, відео, аудіо та медіа файли) у спільному хмарному середовищі – Google Drive. Доступ до цього середовища мають всі учасники навчального процесу. Більше того, з допомогою Google Docs учні мають змогу вести онлайн конспекти, які також можна зберігати або в загальному хмарному середовищі класу, або ж в особистому Google Drive.

В процесі вивчення нового матеріалу передбачається виконання самостійних і контрольних робіт. Зрозуміло, що в умовах дистанційного навчання дуже важко попередити списування, проте в такому випадку завдання можуть бути сформованими більш творчо, щоб змушувати учня не тільки відтворити матеріал, але показати власне його розуміння. Для формування завдань можна використовувати також сервіс Google Forms, який дозволяє мінімізувати рутинну перевірку дитячих робіт і веде статистику успішності учнів. Крім того, добре себе зарекомендував сервіс «На урок» [4]. З допомогою цього

сервісу вчителі можуть обмінюватись методичними матеріалами, формувати та розповсюджувати власний відеоконтент та тестові завдання для учнів. Останні можуть у реальному часі виконувати запропоновані тести, у той же час, учитель бачитиме статистику виконання тесту та успішність кожного учня. При вивченні частини «Динаміка і закони збереження» розділу «Механіка» рекомендуємо проводити невеликі тестування після кожного уроку або після проходження теми. В кінці розділу пропонуємо сформулювати підсумковий тест, який охоплюватиме теоретичний матеріал та передбачає розв'язування задач. Перевагою Google Form є те, що окрім вибору правильних варіантів серед запропонованих, тест включає в себе також введення відповідей вручну (за аналогією із завданнями ЗНО). Також учень може додавати до розв'язання фотографію чернетки. Це дозволить уникнути спірних ситуацій та може позитивно вплинути на оцінку учня у випадку, якщо була допущена огріхи при введенні відповіді.

Особливо актуальною у процесі дистанційного навчання є проблема виконання лабораторних робіт. Зрозуміло, що далеко не всі роботи можна виконати у домашніх умовах і багато з них потребують спеціального обладнання. Наприклад, лабораторний практикум з визначення параметрів електричних кіл зі зрозумілих причин пропонується виконувати саме на уроці. Проте для таких робіт можна також використовувати віртуальні лабораторії, наприклад, Quantum Physics або ж використовувати спеціальні веб-ресурси, де реалізовані віртуальні експерименти. Для виконання лабораторного практикуму «Дослідження руху зв'язаних тіл» пропонуємо використати емуляції машини Атвуда у віртуальній лабораторії (детальніше можна ознайомитись за посиланням <https://www.physicsclassroom.com/Physics-Interactives/Newtons-Laws/Atwoods-Machine/Atwoods-Machine-Interactive>) та мобільного додатку PhyWizz для виконання обчислень. Інструкції до лабораторних робіт учні оформлюють у вигляді Google Docs, де результати можна вводити у таблицю Google Sheet. (доступна за посиланням <https://classroom.google.com/c/MzczMzM1Mjk3MzBa/a/MzczNTQyMjk0NDIa/details>). Наступна лабораторна робота «Визначення центра мас плоскої фігури» аналогічно може бути виконана з використанням емулятора та Google сервісів.

Висновки. Хмарні сервіси та спеціалізоване програмне забезпечення, мобільні пристрої та існуючі мережеві технології дозволяють

ефективно проводити дистанційне навчання фізики, особливо в період пандемії коронавірусу COVID-19 та сприяють формуванню інформаційно-цифрової компетентності учнів.

Список літератури

1. Бар'яхтар В. Г., Довгий С. О. Фізика (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. загал. серед. освіти. Харків: Ранок, 2018. 272 с.
2. Гнатюк С. Л. Перспективи розвитку ринку хмарних обчислень в Україні: переваги та ризики. Аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/informaciyni-strategii/perspektivi-rozvitku-rinku-khmarnikh-obchislen-v-ukraini> (дата звернення 12.03.2020).
3. Назаренко В. Переваги та перспективи використання хмарних технологій у навчальному процесі. *Нова педагогічна думка*. 2016. Вип. 4 (88).
4. Освітній проект «На урок»: веб-сайт. URL: <https://naurok.com.ua> (дата звернення: 12.03.2020).
5. Сальник І. В. Мобільні пристрої та сучасне освітнє програмне забезпечення у навчанні фізики в закладах загальної середньої освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання: електрон. наук. фах. вид.* Київ, 2019. Т. 73, № 5.

Мацюк Д., Касперська С. – студенти II курсу
СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник – кандидат педагогічних
наук, доцент СНУ імені Лесі Українки
О. С. Бартків

Особливості проведення уроків математики в умовах інклюзивного навчання

Постановка проблеми. Розбудова незалежної Української держави спонукала до нового бачення розвитку її інтелектуального потенціалу, прискорила зміни в суспільному житті, що цілком природно актуалізувало складні психолого-педагогічні проблеми розвитку всієї національної системи освіти, в тому числі і розвитку інклюзивної освіти.

У Концепції Нової української школи акцентується увага на тому, що метою повної загальної середньої освіти є різнобічний

розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності [6]. Особливо актуальним на сьогодні є підвищення якості математичної освіти. Вивчаючи досвід шкільної математичної освіти та спеціальні наукові дослідження, які проводяться останніми роками у країнах Європейського Союзу та в Україні, можна стверджувати, що без математичних знань неможливо розв'язати жодної глобальної проблеми людства.

Мета дослідження – проаналізувати специфіку організації роботи з дітьми з особливими потребами на уроках математики в закладах загальної середньої освіти.

Результати дослідження. Формування інклюзивного освітнього середовища на сьогодні є одним з пріоритетних завдань реформування української освіти. Належна інклюзивна політика в Україні гарантує, що всі діти мають рівний доступ та рівні можливості отримати якісну освіту.

Інклюзивне навчання (освіта) – це система освітніх послуг, що забезпечує реалізацію права на освіту осіб з особливими освітніми потребами, а також їх соціалізацію та інтеграцію в суспільство [6]. У закладах загальної середньої освіти в діти з інвалідністю мають змогу формувати свою особистість, громадянську позицію та моральні якості. Для таких дітей запроваджено індивідуальні програми розвитку, зокрема корекційно-реабілітаційні заходи, психолого-педагогічний супровід і необхідні засоби навчання, що дасть учням розвиватись і надалі.

Освіта дітей з обмеженими освітніми потребами організовується спільно з іншими учнями в закладі загальної середньої освіти (інклюзивна школа) – заклад, який відкритий для навчання всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, соціальних, емоційних, мовних чи інших особливостей.

Здійснивши аналіз педагогічних джерел, нами визначено основні принципи інклюзивної освіти в закладах загальної середньої освіти (табл. 1).

Принципи інклюзивної освіти в закладах загальної середньої освіти

<i>Принципи</i>	<i>Зміст принципів</i>
Рівності	Всі діти рівні можливості навчатися разом з іншими дітьми у всіх випадках, коли це виявляється можливим, не зважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними.
Індивідуальності й диференційованості	Навчальні заклади мають визнавати і враховувати різноманітні потреби своїх учнів шляхом узгодження різних видів і темпів навчання. (Наприклад, для учнів з особливими потребами, що на візках, чи на милицях необхідний простір у відповідних розмірах).
Якості освіти	Забезпечення якісної освіти для всіх шляхом розробки відповідних навчальних планів, прийняття організаційних заходів, розробки стратегії викладання, використання ресурсів та партнерських зв'язків зі своїми громадами.
Солідарності, співучасті, взаємоповаги, розуміння між дітьми з особливими потребами та їхніми ровесниками	Діти з особливими освітніми потребами мають отримувати будь-яку додаткову допомогу, яка може знадобитися їм для забезпечення успішності процесу навчання.

Основою навчання в інклюзивному класі є застосування індивідуального та диференційованого підходів, оскільки вчителю доводиться працювати з різноманітним дитячим колективом.

Щоб забезпечити успішне проведення уроків з дітьми з особливими освітніми потребами, потрібно вдало організувати інклюзивне навчання. Тут важлива вчасність та правильність дій усіх учасників освітнього процесу: батьків, керівника закладу освіти, вчителя інклюзивного класу, асистента вчителя та/або дитини (якщо є потреба).

Особливий акцент в інклюзивному освітньому процесі робиться на допомогу дитині з інвалідністю на уроках математики, оскільки в курсі старшої школи це досить складний предмет. Тому для забезпечення максимальної ефективності навчання в умовах інклюзивного класу, вчителю разом із асистентом – вчителем, необхідно знайти як найкращі поєднання засобів, методів навчання і технологій, аби якомога простіше донести інформацію до школярів.

Визначимо особливості діяльності вчителя та асистента вчителя на уроках математики в старшій школі (табл. 2).

Діяльність учителя та асистента вчителя на уроках математики в старшій школі

<i>Діяльність учителя</i>	<i>Діяльність асистента</i>
Добирає декілька корекційних завдань, які обумовлені дидактичною метою уроку і характером навчального матеріалу.	Здійснює соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами, дбає про професійне самовизначення та соціальну адаптацію учнів.
Учитель складає план-конспект уроку, в якому інтегрує навчальний матеріал та спеціальних(корекційних) програм, так щоб на одному уроці діти з різним станом психофізичного та інтелектуального розвитку вбачали близьку за змістом тему, але на тому рівні засвоєння, який доступний для кожного.	Сприяє розвитку дітей з особливими освітніми потребами, поліпшенню їхнього психоемоційного стану, створює освітньо-виховні ситуації, обстановку оптимізму та впевненості у своїх силах і майбутньому
Учитель математики реалізує першочергову мету для засвоєння: формування математичної компетентності; здатність застосовувати математичне мовлення, розвивати пізнавальний процес.	Проводить окремі фрагменти уроків з малими групами, допомагає учням під час їхньої роботи над завданнями, додатково пояснює завдання, допомагає записати відповіді.

Висновок. Отже, запровадження інклюзивної освіти сприятиме реалізації прав дитини на рівний доступ до освіти, визначений нормативними документами про інклюзивну освіту в Україні. На уроках математики вчителем та асистентом вчителя мають бути створені оптимальні умови для успішного формування в учнів математичної компетентності, здатності критично й логічно мислити.

Джерела та література

1. Коць В. В. Інклюзивна освіта – освіта для дітей з особливими освітніми потребами. *Інформаційно-методичний вісник «Освітні горизонти»*. Луцьк, 2012.
2. Психолого-педагогічний супровід дошкільників із синдромом Дауна в умовах інклюзивної форми організації навчально-виховного процесу: метод. рек./ В. В. Коць. Л. С. Романюк, О. В. Романюк, А. С. Дігалевиц. Луцьк, 2016.
3. Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої освіти. *Мета нової школи*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
4. Методичні рекомендації щодо організації навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладах у 2018/2019 навчальному році. URL: http://teachernysh.blogspot.com/p/blog-page_85.html

5. Як організувати інклюзивне навчання в школі: покрокова інструкція. URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-organizuvaty-inklyuzyvne-navchannya-v-shkoli-pokrokovaya-instruktsiya>

Мисковець О. І. – студентка IV курсу
факультету іноземної філології
СНУ імені Лесі Українки

Педагогічна практика студентів факультету іноземної філології

Постановка проблеми. Оновлення і реформування сфери освіти передбачає підвищення вимог до рівня підготовки педагогічних фахівців. Одним із центральних завдань, які постають перед сучасною вищою педагогічною школою, є формування високого рівня професійної компетентності майбутнього вчителя. Ключовим етапом становлення професійної компетентності майбутнього вчителя є педагогічна практика у школі. Саме педагогічна практика є тим важливим етапом фахової підготовки майбутнього вчителя, у процесі якого відбувається інтеграція його знань, умінь та навичок, здобутих у педагогічному закладі [3]. Педпрактика передбачає формування першого досвіду педагогічної професійної діяльності, а саме перенесення знань, умінь та навичок із педагогіки та методики викладання іноземної мови у сферу педагогічної праці, а також застосування означених знань, умінь та навичок у професійній діяльності із учнівським колективом [1].

Метою дослідження є аналіз специфіки педагогічної практики як ключового етапу у процесі формування професійної компетентності майбутнього вчителя та висвітлення практичного досвіду організації педагогічної практики на факультеті іноземної філології.

Результати дослідження. У професійній підготовці майбутнього вчителя педагогічна практика є ланкою, яка поєднує навчання студента в університеті із його подальшою педагогічною діяльністю у навчальному закладі. Головною метою педагогічної практики на факультеті іноземної філології є розвиток у майбутніх учителів іноземної мови умінь застосовувати знання із педагогіки, психології

та методики викладання іноземної мови у процесі проведення комунікативно-спрямованих уроків, із використанням сучасних методів та прийомів активізації іншомовної діяльності учнів, а також здійснення виховної роботи засобами іноземної мови. Проходження педагогічної практики студентами факультету іноземної філології передбачає формування у них першого досвіду педагогічної професійної діяльності у процесі самостійного керівництва студентом-практикантом навчально-виховною роботою колективу учнів. Ця педагогічна категорія відображає педагогічне управління навчально-виховним процесом колективу учнів, рівень управлінської підготовки педагога, його стиль у педагогічному управлінні діяльністю учнів, характер його професійної поведінки у педагогічному спілкуванні із учнівським колективом, а також мотиваційну налаштованість на самовдосконалення у цьому процесі. Майбутній учитель іноземної мови має бути психологічно, знаннєво і технологічно готовим до здійснення організаторських та управлінських функцій у процесі навчання і виховання своїх учнів [3]. Це одна із важливих складових його професійної підготовки до педагогічної діяльності.

Педагогічна практика має на меті допомогти формуванню у студентів-практикантів низки професійно-методичних умінь, серед яких: уміння складати плани-конспекти уроків; уміння обирати ефективні прийоми досягнення поставлених цілей на кожному етапі уроку; уміння використовувати реальні та навчальні мовленнєві ситуації та відповідний мовленнєвий матеріал для сприйняття і засвоєння мовних явищ, що вивчаються; уміння створювати необхідні роздаткові матеріали для уроків; уміння складати план або сценарій позакласного заходу із іноземної мови; уміння установлювати і підтримувати засобами іноземної мови різноманітні мовленнєві контакти: учитель-клас, учитель-учень, учень-учень тощо; уміння вирішувати засобами іноземної мови завдання морального, культурного, естетичного, гуманістичного виховання учнів.

Проходження педпрактики студентами факультету іноземної філології передбачає організацію позакласної роботи з учнями, мета якої охоплює кілька аспектів, одним із найголовніших яких є виховувати та підтримувати у школярів мотивацію до оволодіння іноземною мовою [2]. У позакласній роботі з іноземної мови студенти-практиканти повинні враховувати інтереси та здібності учнів. Позакласний захід з іноземної мови повинен бути емоційно насиченим і

захоплюючим для учнів. Проведення заходу не передбачає чітко визначених домашніх завдань і чітко визначеної оцінки діяльності учнів.

Під час педпрактики відбувається закріплення і поглиблення знань студентів із психолого-педагогічних дисциплін, їхньої методичної підготовки та знань із предметів кваліфікаційно-професійного спрямування. Водночас педпрактика передбачає оволодіння майбутніми педагогами технологіями, формами та прийомами організації навчально-виховної роботи у школі, застосування педагогічних знань, умінь та навичок для вирішення визначених педагогічних завдань із конкретним учнівським колективом.

Висновки. Педагогічна практика є ключовим моментом оволодіння майбутнім учителем іноземної мови вміннями застосувати свої знання і навички у процесі розвитку професійної педагогічної компетентності. Тому підготовка майбутнього вчителя іноземної мови, здатного забезпечити необхідний рівень навчання і виховання учнівського колективу, вимагає формування високого рівня готовності педагога до педагогічного управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів, безпосередньо, у вищому навчальному закладі.

Список літератури

1. Астахова К. В. Трансформація вищої освіти вимагає трансформації управління вищою школою. *Педагогіка і психологія*. 2002. № 3. С. 19–22.
2. Педагогічна практика з методики викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах/кол. авторів під кер. С. Ю. Ніколаєвої і В. В. Черниш. Київ: Ленвіт, 2003. 250 с.
3. Педагогічна практика: навч.-метод, посіб. у 2 ч./за ред. Л. В. Пшеничної, А. А. Сбруєвої, О. В. Перетятко. Суми: СДПУ, 2004. 180 с.

Новак М. І. – студентка IV курсу факультету педагогічної освіти та соціальної роботи СНУ імені Лесі Українки;

Брушневська І. М. – к. п. н., ст. викладач СНУ імені Лесі Українки

Виховання самостійності у дітей молодшого дошкільного віку

Постановка проблеми. Дошкільний вік є етапом генезу базових якостей особистості, серед яких одне з провідних місць посідає

самостійність. У Базовому компоненті дошкільної освіти як основному нормативному документі поняття «самостійність» кваліфікується як особистісне утворення, що визначає здатність дошкільника діяти незалежно від керівництва й допомоги дорослого, звертатись до неї у випадку об'єктивної необхідності, ефективно використовувати її в подальшій діяльності, виявляти ініціативу, приймати власні рішення, бути здатним до самоорганізації [1].

Відтак, зусилля українського суспільства в галузі освіти, принаймні на декларативному рівні, спрямовуються не лише на забезпечення навченості, процесу особистісного зростання дитини, а й на розвиток її природного потенціалу. Цим пояснюється активізація наукових пошуків у теорії та практиці технологій виховання самостійності з необхідним для цього розвивальним середовищем, що базується на принципах саморозвитку, самоосвіти, самовиховання.

Перші роки життя – це критично важливий період для соціального, інтелектуального та особистісного розвитку людини, пов'язаний із закладанням перших уявлень про самого себе, світ навколо, становленням самосвідомості, утворенням стійких форм міжособистісної взаємодії з оточуючими, засвоєнням моральних і соціальних норм.

Одним із найважливіших завдань розвитку дітей на етапі переходу від раннього до дошкільного віку є формування самосвідомості у дітей дошкільного віку – розуміння власного «Я», усвідомлення себе як індивідуальності, а також як учасника соціальних відносин, який має підкорятися певним соціальним нормам, бути самостійною особистістю.

Становлення особистості малюка відбувається на загальному фоні його психофізіологічного зростання. Унікальність періоду переходу від раннього до молодшого дошкільного віку, порівняно з подальшими віковими етапами становлення особистості полягає в тому, що він є своєрідним підґрунтям для загального розвитку дитини. Адже формуються не лише ті риси психіки, які взагалі характеризують поведінку дитини, її ставлення до довкілля, а й такі, що проєктуються на майбутнє і виявляються у важливих психологічних новоутвореннях [4, 61].

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні організаційно-педагогічних засад, що забезпечують ефективність процесу

виховання самостійності у молодших дошкільників. У цьому віці дорослі повинні забезпечити адекватний віковій дитини гармонійний розвиток через задоволення її провідних потреб, що полягають у пізнанні світу через практичні дії з предметами: у контактах, увазі, спілкуванні з близькими дорослими та однолітками, у фізичній активності [3, 358].

Доведено, що ефективність виховання самостійності визначається тими умовами, які створені для розвитку дитини, для засвоєння нею загальнолюдського досвіду. В родині, в закладі дошкільної освіти, у відповідному соціальному оточенні малюк просто і природно пристосовується до життя, саме тут формується його особистість.

Психологи і педагоги стверджують, що емоційний характер відносин з близькими дорослими, заснованих на любові, довірі, взаємній зацікавленості – те головне, що визначає становлення вільної, компетентної, впевненої в собі, самостійної особистості (О. Кочерга, С. Ладивір, Т. Піроженко, О. Хартман).

Огляд науково-методичних праць, присвячених родині як основному інституту первинної соціалізації і набуття досвіду самостійності засвідчує, що ця проблема останнім часом регулярно висвітлюється на шпальтах педагогічної періодики. Накрізно крізь всі публікації проходить думка про необхідність цілеспрямованої роботи з формування у батьків педагогічної культури, застосування найбільш ефективних способів дії, надання допомоги родині у створенні сприятливих умов для розвитку малюка [2, 28].

Результати дослідження. У вихованні самостійності дітей, з одного боку, істотну роль відіграють знання і навички, з іншого боку, умови, що спонукають до використання накопичених відомостей і вмінь. Сюди варто віднести пробудження у дітей інтересу до самостійних дій. Вирішальне значення має формування вольових умінь – подолання труднощів, прикладання зусиль, доведення розпочатої справи до кінця.

Другим компонентом формування самостійності є потреба здійснювати доцільні дії, що ведуть в напрямку досягнення поставленої мети. Цей етап характеризується наполегливими діями малюка, що бажає одержати не будь-який, а саме задуманий результат. Дитина починає діяти без допомоги чи з частковою допомогою дорослого.

Третім компонентом повної самостійності буде здатність дитини до оцінки своїх дій. Хоча цей етап виникає після трьох років, висновки вчених дають підстави вважати за необхідне виховання самостійності у дітей раннього віку [5, 45].

Висновок. Таким чином, при використанні відповідних методів та прийомів можна досягнути значних результатів у формуванні самостійності у дітей молодшого дошкільного віку. При цьому необхідна тісна співпраця між закладом дошкільної освіти та батьками, адже лише спільними зусиллями можна виховати самодостатню, самостійну особистість, яка здатна буде реалізувати себе у майбутньому житті, навчиться приймати рішення та вирішувати складні проблеми

Список літератури

1. Андрейчик О. Організація співпраці дошкільного закладу і сім'ї з формування самостійності дітей у трудовій діяльності. *Вісник Інституту розвитку дитини (додаток): методичні та практичні матеріали*. 2011. Вип. 2. С. 15–22.
2. Кузьменко В. Самостійність. *Дошкільне виховання*. 1999. № 11–12. С. 28–30.
3. Савченко М. В. Вплив ігрової діяльності на виховання самостійності у дітей дошкільного віку. *Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового Центру НАПН України*. 2011. № 4. С. 358–361.
4. Трусова О. Л., Удіна О. М. Ігрові вправи як засіб навчання самостійності. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. пр.* Вип. 21. Рівне, РДГУ, 2002. С. 61–65.
5. Удіна О. М. Проблема виховання самостійності дітей дошкільного віку: теоретичний аспект. *Інститут проблем виховання: зб. наук. пр.* Вип. 6, кн. I. Київ, 2004. С. 45–49.

Пальчук О. В., Пожар Н. О. – студенти
II курсу СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
доцент СНУ імені Лесі Українки
О. С. Бартків

Робота з обдарованими дітьми на уроках математики

Постановка проблеми. Проблема полягає у тому, що тема обдарованості дітей в наш час стає все більш актуальною. Робота з

обдарованими дітьми вимагає належної змістовної наповненості занять, зорієнтованості на новизну інформації та різноманітні пошуки розвиваючої та творчої діяльності. Вона підсилює висококваліфікованим, небайдужим до свого предмета вчителем, який відповідає усім вимогам НУШ (нової української школи).

Метою дослідження є аналіз особливостей роботи з обдарованими дітьми на уроках математики.

Результати дослідження. Перші кроки в розробці проблеми виявлення та навчання обдарованих дітей були зроблені у країнах Європи та США ще на початку ХХ ст. Варто лише згадати наукові розвідки Ф. Гальтона та С. Берта (Англія), широкомасштабні дослідження Л. Термана (США), створення оригінальних систем навчання Р. Штайнером та А. Зіккінгером (Німеччина) тощо.

Наші дослідження показали, що обдаровані діти – це ті, які рано виявляють здібності до виконання певних видів діяльності. Вони вирізняються серед однолітків яскраво вираженими можливостями в досягненні результатів на якісно вищому рівні, який перевищує певний умовний «середній» рівень. Їх успіхи не є випадковими, а виявляються постійно [4].

Важливо розвивати обдарованість і на уроках математики. На основі аналізу поглядів А. Анджейчак, нами визначена система роботи з виявлення обдарованих дітей на уроках математики:

- спостереження за роботою учнів на занятті;
- аналіз результатів самостійних, контрольних робіт; участі учнів в шкільних, районних, обласних олімпіадах, різних конкурсах [1, 8–9].

Щоб розвинути інтелектуальну обдарованість учня на уроках математики, використовують дослідницькі методи навчання з метою створення умов для постійного включення учнів у ситуації, в яких вони висловлюють свою думку, аргументи, докази; уміють користуватися здобутими знаннями, не боятись ставити запитання вчителю, учням, з'ясовувати незрозуміле, вміти рецензувати відповіді однокласників, давати поради та читати додаткову літературу, документи [1, 9]. Саме це відбувається на таких уроках-як урок-конференція, урок-суд та інші.

У ході підготовки до уроків математики можна запропонувати обдарованим дітям виконати складніші завдання, наприклад, підготувати мультимедійний міні-проект за поданими темами на урок [2, 3].

Для міцного засвоєння знань потрібно декілька разів повторювати факти, що вивчаються. Дбаючи про розумові та творчі здібності, маємо вчити їх не тільки тому, як розв'язувати ті чи інші проблеми, а й тому, де можна знайти відповідь на поставлені запитання.

Велика роль на уроках математики відводиться домашнім завданням у формі дослідження. Обдарованим дітям пропонується:

– скласти математичну задачу за даною темою;

– скласти різнорівневі запитання до теми і підготувати цікаві приклади.

На наш погляд, така робота дає можливість розвивати індивідуальні інтереси дітей, їхні здібності, нахили, формувати стійкі потреби у самостійному пізнанні. Робота вчителя математики з обдарованими дітьми – це складний процес, який вимагає професійності, особистісного зростання та тісну співпрацю з іншими учителями та батьками.

Як засвідчив проведений аналіз, єдиних вимог і рекомендацій щодо навчання обдарованих дітей не існує, адже кожна дитина унікальна особистість. Тому головним є пошук ключа-індивідуального підходу до кожного учня, зокрема учня обдарованого, з вираженою індивідуальністю. До того ж робота з ними вимагає професійних та педагогічних знань від вчителя [3, 18].

Висновки. Підсумовуючи дослідження, можна сказати, що для вчителя математики, який працює з обдарованими дітьми, важливо знати їхні особливості, перейматися проблемами, інтересами. Система роботи з обдарованими учнями – один з пріоритетних напрямів роботи НУШ, що вимагає вдосконалення науково-методичної роботи та освітнього процесу закладів загальної середньої освіти; залучення до роботи з обдарованими школярами вчителів, які мають високі професійні і особистісні якості.

Список літератури

1. Анджейчак А. Психолого-педагогічні умови формування творчої особистості дитини в освітньо-виховних закладах. 2019. № 5. С. 8–13.
2. Кравцова О. Форми та методи роботи з обдарованими дітьми на уроках та в позаурочний час. 2010. № 8. С. 2–5.
3. Нестенко Н. Рекомендації щодо форм та методів роботи з обдарованими школярами. 2019. № 6. С. 16–20.
4. Підласий І. П. Передумови комп'ютерного проектування методів навчання. *Педагогіка*. 1989. Вип. 28. С. 50–54.

Панкевич С. С. – аспірант 1-го року навчання за спеціальністю 014 – Середня освіта (фізика) СНУ імені Лесі Українки

Методика викладання теми «Термодинаміка біологічних систем» в медичних навчальних закладах

Постановка проблеми. Сучасний студент медичного коледжу дуже мало приділяє уваги вивченню фізики, помилково вважаючи цей предмет зайвим. Проте, при вивченні біофізики виникає необхідність повторення вивченого раніше матеріалу з фізики.

Мета дослідження. Метою статті є розроблення методики формування наукової компетентності студентів медичних закладів у процесі навчання біофізики та її апробація в освітніх закладах України. Систематизовано поняття та явища з молекулярної фізики, найбільш необхідні для успішного вивчення теми «Термодинаміка біологічних систем», що активізує процес формування фахової компетентності в студентів медичного профілю.

Результати дослідження. Вивчення термодинаміки біологічних систем варто почати з основ молекулярно-кінетичної теорії (МКТ): броунівський рух, дифузія та осмос.

У системі СІ одиницею абсолютної температури T є кельвін (К). Між температурними шкалами Кельвіна і Цельсія існує такий зв'язок: $T = t + 273$. Поняття тиску й об'єму повторення не потребують, хоча ми рекомендуємо повторити їх основні одиниці вимірювання. P – тиск. В СІ тиск вимірюється в паскалях [Па], але часто користуються позасистемними одиницями [мм рт. ст], [ат] атмосфера, [кгс/см³], [бар] [4]. Об'єм V вимірюють в [м³], хоча користуються і позасистемними [л], [мл] та [см³] [5].

Оскільки речовина складається з величезної кількості частинок (нагадаємо, що в 1 см³ міститься близько 10²⁸ молекул), описати рух кожної молекули чи атома і визначити (виміряти) сили взаємодії між ними дуже важко, а інколи і неможливо [3, 252]. Так, будь-яке макроскопічне тіло має енергію, що зумовлена його мікростаном, а саме, кінетичною енергією хаотичного руху його молекул і потенціальною енергією їх взаємодії. Таку енергію називають внутрішньою енергією і позначають літерою U . З курсу фізики 8 класу відомо, що існують два види процесів, під час яких може змінюватися внутрішня

енергія тіла: теплообмін і виконання роботи A . Відповідно до закону збереження й перетворення енергії зміна внутрішньої енергії системи ΔU дорівнює сумі наданої їй кількості теплоти Q і роботи A' , виконаної над системою зовнішніми силами: $\Delta U = Q \pm A$. Це твердження прийнято називати першим законом термодинаміки. Напрямо перебігу теплових процесів встановлює другий закон термодинаміки, який уперше сформулював німецький учений Р. Клаузіус у 1850 р.: у природі неможливий процес, під час якого теплота довільно переходила б від менш нагрітих до більш нагрітих тіл.

Тільки тепер, коли повторено важливий матеріал з шкільного курсу, ми пропонуємо перейти до викладання обраної теми з біофізики. Не має значення, який матеріал використовується, якого рівня складності, він все одно ґрунтується на базових поняттях. Нижче наведено орієнтовний перелік понять, на які варто звернути особливу увагу.

Ентропія. Напрямо спонтанних процесів в ізольованих системах характеризується параметром стану, який називається ентропією [1, 52]. Ентропія ізольованої системи зростає, якщо система прагне до стану рівноваги, і досягає своєї максимальної величини в цьому стані. Ентропія зростає у всіх реальних термодинамічних процесах.

Стан кожної термодинамічної системи може повністю визначатися за допомогою термодинамічних потенціалів. Крім згаданої вище внутрішньої енергії U , до термодинамічних потенціалів відносять: ентальпію H , вільну енергію Гельмгольца F , вільну енергію Гіббса G . Вільна енергія Гіббса відповідає стану системи, при якому тиск і температура є постійними. Тому цей термодинамічний потенціал вживають для опису біологічних систем.

Стан системи називається стаціонарним, якщо величина ентропії не змінюється в часі, тобто $dS = 0$ [2, 38]. Основна характеристика стаціонарного стану визначена теоремою Пригожина, яка пояснює стійкість стаціонарних станів у відкритих системах. Багато фізіологічних параметрів є досить стабільними. Їх стаціонарний рівень регулюють спеціальні фізіологічні механізми. Як приклад підтримки стаціонарного стану можна привести терморегуляцію організму. Постійність температури забезпечується підтримкою балансу теплопродукції і тепловіддачі. В результаті температура тіла підтримується незмінною.

Висновки. Наше бачення в систематизації понять та означень базового курсу фізики, необхідність акцентування та повторенні певних базових знань з фізики є запорукою професійного росту як викладача, так і студента. Запропоновані матеріали дослідження успішно пройшли апробацію в Луцькій філії медичного коледжу «Монада» і підтвердило ефективність засвоєння освітнього матеріалу й активізацію формування фахової компетентності в студентів медичного профілю.

Список літератури

1. Літнарівич Р.М. Біофізика. Медична фізика, теоретична і прикладна фізика. Рівне: МЕНУ, 2011. 204 с.
2. Григор'єва Л. І., Томілін Ю. А. Основи біофізики і біомеханіки: навч. посіб./ Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. 297 с.
3. Сиротюк В. Д., Баштовий В. І. Фізика: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. (рівень стандарту). Київ: Освіта, 2010. 303 с.: іл.
4. URL: <https://helpiks.org/6-52238.html>
5. URL: <https://subject.com.ua/physics/junior/11.html>

Подубінська С. В. – аспірант СНУ імені Лесі Українки;

Белікова Н. О. – д. п. н., професор, завідувач кафедри теорії фізичного виховання, фітнесу та рекреації СНУ імені Лесі Українки

Особливості використання анімаційних технологій у позакласній роботі з фізичної культури

Постановка проблеми. Нині здоров'я підростаючого покоління і формування у них правильного поняття здорового способу життя має бути одним із пріоритетних завдань системи освіти. Обсяг щоденного навантаження учнів у закладі загальної середньої освіти призводить до регулярного накопичення втоми. До того ж, час який вони проводять за різноманітними гаджетами, в цілому негативно відображається на стані їх здоров'я. Проблема низької рухової активності учнів не втрачає своєї актуальності і потребує подальшого наукового пошуку шляхів її вирішення.

У зазначеному аспекті важливим є відновлення та підвищення розумової та фізичної працездатності учнів, підтримання належного рівня здоров'я і вдосконалення фізичного розвитку. Тому роль позакласної роботи учителя фізичної культури значно підвищується. Вона дозволяє заповнити вільний час підростаючого покоління цікавими й корисними заняттями. Потужним фактором всебічного розвитку організму і зміцнення здоров'я дітей є спортивна анімація, в основі якої лежить здоровий спосіб життя та головні функції – збереження і зміцнення здоров'я [2, 33].

Мета дослідження – визначити сутність анімаційних технологій у позакласній роботі з фізичної культури.

Результати дослідження. Технології анімації розуміють в якості основних підходів у вихованні «пожвавлення» і «піднесення» відносин між людьми, широке використання духовно-культурних цінностей, традиційних видів і жанрів художньої творчості, забезпечуючи тим самим умови для включення особистості в творчі, оздоровчі, освітні, розважальні види діяльності [3, 104].

Науковці О. Благій, О. Андреева розглядають анімацію як роботу над розробкою спеціальних програм проведення дозвілля, що включають спортивні й рухливі ігри, змагання, танцювальні вечори, карнавали, ігри, хобі, заняття, різні тематичні заходи [2, 32]. Т. Скорик, А. Вербицька визначають анімацію як технологію, що наповнює суспільні відносини змістом та збагачує їх. Анімація спрямована на розвиток особистості та формування системи цінностей.

Потрібно визначитися, що собою являє поняття «технологія». Термін «технологія» (від грец. *techne* – мистецтво, майстерність; *logos* – наука, поняття, вчення) у Вікіпедії трактується як наука («корпус знань») про способи (набір і послідовність операцій, їх режими) забезпечення потреб людства за допомогою (шляхом застосування) технічних засобів (знарядь праці). Термін «технологія» з'явився у середині ХХ століття як запозичення із інженернотехнічної сфери, що окреслював сукупність методів, необхідних для здійснення процесу виробництва, а також як науковий опис способів певного типу і виду виробництва [1, 8]. Поряд з поняттям «технологія» зустрічається визначення «педагогічна технологія». Педагогічні технології – система способів, прийомів, кроків, послідовність виконання яких забезпечує вирішення завдань виховання, навчання і розвитку особистості вихованця, а сама діяльність представлена процедурно, тобто як певна система дій.

Під анімаційною технологією ми розуміємо сукупність взаємопов'язаних, структурно окреслених дій з використанням певного набору форм, засобів, методів, з чітко визначеним способом їх виконання для реалізації поставлених завдань.

У сучасній анімаційній практиці використовуються різні види анімаційних програм: ігрові, засновані на провідному організаційному методі гри; конкурсно-ігрові та конкурсно-видовищні, де головною ознакою є змагання; фольклорні та видовищно-театралізовані, в основі організації яких лежить театралізація; художньо-публіцистичні, де організуючим методом є метод ілюстрація; танцювально-розважальні, засновані на ритмічності руху; спортивно-оздоровчі, в основі технологічної організації яких є фізична релаксація та рекреація [4, 92].

Реалізація анімаційної технології включає наступні етапи: *підготовчий*, що передбачає визначення потреб та інтересів учнів; теми, мети і завдань програми; вибір місця й часу проведення програми; проектування анімаційної програми з врахуванням індивідуальних особливостей школярів; розподіл обов'язків учасників; проведення репетицій; технічну підготовку; *змістовний* (етап проведення анімаційної програми) включає ознайомлення учнів із сюжетом програми; проведення консультацій під час проведення програми та здійснення контролю; *заключний*, у ході якого відбувається підведення підсумків проведеної програми, її аналіз, нагородження учасників, формування висновків.

Висновки. Особливості проектування анімаційних технологій у позакласній роботі з фізичної культури школярів полягають у тому, що вони повинні бути комплексними (фізична активність та пізнавальна діяльність) і формувати здоровий спосіб життя. Реалізація анімаційних технологій включає послідовність етапів (підготовчий, змістовний та заклічний), які деталізуються відповідно до індивідуальних інтересів та потреб учня з врахуванням віку, статі та фізичної підготовленості.

Список літератури

1. Антонова О. Є. Педагогічні технології та їх класифікація як наукова проблема. *Сучасні технології в освіті*. 2015. С. 8–15.
2. Благій О., Андреева О. Вплив анімаційних програм на психоемоційний стан дітей шкільного віку. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2013. № 3. С. 32–35.

3. Буднік І. О. Роль педагогічної анімації у розвитку творчої особистості старшокласників. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2014. Вип. 18. С. 102–107.
4. Захаріна А. Аналіз сучасного стану формування готовності майбутніх фахівців з туризму до анімаційної діяльності в рекреаційно-оздоровчій сфері. *Наукові записки. Серія: педагогіка*. 2018. № 1. С. 89–95.
5. Подубінська С. Мотиваційний фактор використання анімаційних програм у гуртковій роботі з фізичної культури. *Фізична активність і якість життя людини: зб. тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. (11–13 черв. 2019 р.)*/ уклад.: А. В. Цьось, С. Я. Індіка. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2019. С. 65.

Росинюк А. Р. – студентка II курсу факультету психології та соціології СНУ імені Лесі Українки;

Крижановська З. Ю. – к. психол. наук, доцент кафедри загальної та соціальної психології СНУ імені Лесі Українки

Психологічні аспекти агресивної поведінки підлітка

Постановка проблеми. Складна ситуація в Україні, поглиблення кризового стану одночасно в трьох сферах життєдіяльності – духовній, соціальній і матеріальній – спричинили глибокі зміни у світосприйманні, орієнтації молоді у сферах культури, освіти, професійного самовизначення.

Драматизм поглиблення кризового стану всіх сфер життя українського суспільства полягає в тому, що має системний характер і позначається на психіці молодого покоління. Водночас непокоїть збільшення кількості злочинів у шкільному середовищі, про що майже щодня свідчать сучасні засоби масової інформації.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи сучасну вітчизняну психологічну думку стосовно особливостей та детермінант агресивної поведінки, слід зауважити, що значна кількість праць вітчизняних науковців присвячена віковим особливостям агресивності.

Вітчизняна дослідниця В. Іванова вважає, що агресивна поведінка підлітків постає як засіб задоволення потреби в спілкуванні, самовираження та самоствердження, реагування на неблагополучну

ситуацію в сім'ї і на жорстоке ставлення з боку батьків, досягнення значущої мети [1]. Російський дослідник В. Знаков, аналізуючи підліткову агресію, виділяє три основні функції агресивної поведінки в цьому віці: агресія як засіб самоствердження; захисна агресія (як засіб відстоювання свого «Я» в ситуаціях конфлікту) та інструментальна агресія [2].

Згідно з позицією В. Кириченко, певне підвищення рівня агресивності може тривати на початку молодшого підліткового віку, і є захисною реакцією дитини в процесі адаптації до умов середньої школи [3].

У дослідженні російського дослідника В. Журавльова виявлені причини, якими сучасні підлітки пояснюють насильницькі дії інших людей (феномен каузальної атрибуції). Серед основних причин окреслено такі: наркотична залежність (58 % опитаних), стан алкогольного сп'яніння (57 %), корисливі мотиви агресора (47 %), намагання досягти влади над іншими людьми (42 %), насильство як відповідь на насильство (самозахист) (30 %) [4].

Говорячи про особливості агресивної поведінки підлітків, майже всі дослідники відзначають таку особливість, як домінування групових форм її прояву. Так, за різними даними, 50–60 % злочинів неповнолітніх в Україні вчиняються групою [5, 6].

Л. Семенюк розглянуто такі форми агресивності дітей та підлітків, як фізична, непряма, вербальна і негативізм. З'ясувалося, що у дітей 10–11-річного віку переважає фізична агресивність, найменше – непряма.

У підлітків 12–13 років найбільш виражений негативізм (64 %), у дослідженні відзначається ріст фізичної, а також вербальної агресії, тоді як агресивність непряма виражена менше. Що стосується 14–15-річних підлітків, то в цій групі на першій позиції вербальна агресивність (72 %), що на 20 % перевищує вияв цієї форми агресії в 12–13 років і майже на 30 % в 10–11 років. Агресивність фізична та непряма підвищується несуттєво, як і рівень негативізму.

Д. Неміровський також зауважує, що з віком готовність молоді до прояву фізичної агресії зростає, що певною мірою збігається з результатами Л. Семенюка. Зокрема, ним встановлено, що у віці до 14 років готових побити іншу людину було 22,1 %, у віці 14–15 років – 58,1 %, в віці 16–18 років – 75,2 % [7].

Відповідно до концепцій етіології агресії, Р. Благута виокремив декілька чинників агресивної поведінки підлітків, а саме: виховання в офіційних інститутах соціалізації; система освіти, тобто школа; вплив групи однолітків; специфіка підліткової та юнацької субкультури; вплив засобів масової комунікації; комп'ютерні технології; соціальні фрустратори сучасності; ситуативні чинники агресивної поведінки [8, 89].

Отже, агресивна поведінкова реакція на фруструючу ситуацію виявлятиметься в такій послідовності: зовнішній вплив фрустратора, усвідомлення (формування уявлення) суб'єктом ситуації (обставин) як фруструючої, вибір конкретної агресивної поведінкової реакції та реалізація поведінкової реакції у відповідь на дію (активну чи пасивну) фрустратора. На етапі усвідомлення чи формування уявлення суб'єкта про ситуацію як фруструючу має значення комплекс психофізіологічних властивостей особистості, а також характер соціальної перцепції.

Висновки. Агресивна поведінка підлітків-делінквентів має специфічні, притаманні лише цьому віку, психологічні особливості, до яких слід віднести: високу афективну зарядженість поведінкових реакцій, імпульсивний характер реагування на ситуацію фрустрації, короткочасність реакцій із критичним результатом, низький рівень стимуляції, недиференційований напрям реагування, високий рівень готовності до застосування як емоційної (ворожої), так і інструментальної агресії. Вона постає як засіб задоволення потреби у спілкуванні, самовираження та самоствердження, досягнення значущої мети, але одночасно й реагування на неблагополучну ситуацію в сім'ї, на жорстоке ставлення з боку батьків, як намагання досягти влади над іншими людьми.

Список літератури

1. Знаков В. В. Понимание асоциальными подростками ситуации насилия и унижения человеческого достоинства. *Вопросы психологии*. 1973. № 1. С. 20–27.
2. Іванова В. В. Причини та форми агресивної поведінки підлітків. *Практична психологія та соціальна робота*. 2000. № 5. С. 14–16.
3. Крижановська З. Ю., Новосад Т. В. Психологічні відмінності в самореалізації підлітків міста та села. *Психологія: ральність і перспективи: зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту*. Рівне: РДГУ, 2018. Вип. 10. С. 90–94 (у спів-авторстві).

Рудик О. П. – аспірантка 1-го року навчання факультету фізичної культури, спорту та здоров'я СНУ імені Лесі Українки;

Белікова Н. О. – д. п. н., професор, завідувач кафедри теорії фізичного виховання, фітнесу та рекреації СНУ імені Лесі Українки

Оптимізація рухової активності школярів засобами пляжного волейболу

Постановка проблеми. Необхідною умовою гармонійного розвитку особистості школяра є достатня рухова активність. Останні роки під високим навантаженням в школі, вдома та інших причин у більшості школярів відзначається дефіцит у режимі дня, недостатня рухова активність, яка може викликати ряд серйозних змін в його організмі. Рухова активність є головним стимулятором практично всіх фізіологічних функцій організму, запорукою нормального розумового і фізичного вдосконалення дитини.

Останнім часом відмічається зниження рухової активності школярів, що пов'язано з великим обсягом навчального навантаження учнів, надмірним залученням до інформаційного середовища, що призводить до накопичення втоми і погіршення стану їхнього здоров'я [2].

Пляжний волейбол є відносно новим видом спорту, який поки не зайняв чільного місця в цілому ряді найбільш ефективних засобів по становленню серед старшокласників оздоровчої фізичної культури. Однак, для цього виду спортивної діяльності характерно багато унікальних переваг перед іншими видами рухової активності.

Мета дослідження – визначити роль засобів пляжного волейболу у підвищенні рівня рухової активності старшокласників.

Результати дослідження. Для формування оптимальної рухової активності учнів пропонується, передусім, удосконалити програмно-нормативні засади фізичної культури з урахуванням регіональних особливостей і теорій навчальної діяльності.

Як зазначає І. Васкан, ефективність рухової активності визначається впливом на такі сфери життєдіяльності людини: пізнавальну – через усвідомлення ролі й значення для гармонійного розвитку людини задоволення біологічної потреби в рухах; емоційну – через формування позитивного ставлення до фізичної активності, а також її значення в системі людських цінностей; фізичну (психомоторну) –

через формування рухових умінь і навичок, розвиток фізичних та психофізичних якостей, збереження й зміцнення здоров'я [1].

Для розробки оптимальних параметрів рухової активності потрібна повна інформація про інтерес і мотивацію підлітків до рухової активності, особливості фізичного стану. Спираючись на зазначені показники, можна визначити ефективні види рухової активності, розробити параметри нормування фізичних навантажень.

Один із важливих способів оптимізації фізичної культури школярів – формування потреби та позитивної мотивації до занять фізичними вправами. Так, Г. В. Безверхня виявила структуру мотивів до занять фізичною культурою та спортом хлопців і дівчат 11–17 років, яка має вікову динаміку з різним факторним вкладом, що притаманна сучасним підліткам: пріоритетними мотивами є зміцнення здоров'я (51 %), удосконалення форми тіла (42 %), досягнення високого спортивного результату (24 %), спілкування з друзями і активний відпочинок (18–19 %) [3].

Мета рухової активності – сформувати в підлітків достатній рівень рухової активності, що забезпечить оптимальну функціональну активність. Саме достатній руховий режим забезпечує потрібний рівень реакцій організму дитини на вплив чинників зовнішнього та внутрішнього середовищ. На рівень рухової активності учнів впливають традиції фізичної культури в школі, наявна матеріальна база, рівень професійної майстерності вчителів фізичної культури, педагогічних працівників, адміністрації школи. Також це пов'язано й із недооцінкою оздоровчої та виховної ролі фізичної культури та з нерозумінням того, що рухова активність значною мірою залежить від самих школярів [4].

Заняття пляжним волейболом компенсують дефіцит рухової активності дітей, сприяючи гармонійному розвитку учнів. Переваги пляжного волейболу у його простоті, емоційності і видовищності. Популярність пляжного волейболу в тому, що він доступний усім бажаним. Всі рухи, засновані на бігу, стрибках і метаннях, носять природний характер. У пляжному волейболі одночасно поєднуються уповільнений темп з високим динамізмом, тобто є зупинки і паузи, що дозволяють легко дозувати навантаження з періодами активних рухових дій.

Волейбол на пляжі відрізняється від класичного не тільки локацією проведення, а й деякими нюансами. Замість 6 гравців на майданчику знаходиться двоє. Пляжники не мають певного амплуа на

майданчику, їх відмінна риса – універсальність. Гра ведеться до трьох партій, в перших двох для перемоги необхідно досягти 21 очка, в останній – 15. При цьому різниця в рахунку повинна перевищувати 2 очка. Пляжний волейбол вимагає від гравців більшої витривалості, більшої швидкості реакції, ніж класичний. Тут важлива швидкість ривків з місця, миттєва зміна позицій.

Висновки. Впровадження секційних занять з пляжного волейболу у закладах освіти здатне покращити фізичний і психоемоційний стан учнів, рівень їхнього здоров'я та підвищити мотивацію до регулярних занять фізичною культурою.

У перспективі планується дослідити ефективність впливу занять пляжним волейболом на фізичний стан школярів.

Список літератури

1. Васкан І. Г. Науково-методичні основи розвитку рухової активності підлітків у позаурочній діяльності. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2014. № 2. С. 24–30.
2. Ковальова Н. В. Особливості проектування позакласної роботи старшокласників з фізичного виховання. *Молодіж. наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. 2012. Вип. 7. С. 39–44.
3. Круцевич Т. Ю., Воробйов М. І., Безверхня Г. В. Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді: навч. посіб. Київ: Олімп. л-ра, 2011. 224 с.
4. Розтока А. Особливості добової рухової активності школярів 5–6 класів. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2016. № 2 (34). С. 46–50.

Тимошук О. В. – студентка IV курсу факультету педагогічної освіти та соціальної роботи СНУ імені Лесі Українки;
Брушневська І. М. – к. п. н., старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти СНУ імені Лесі Українки

Виховання ціннісного ставлення до природи у дітей дошкільного віку

Постановка проблеми. Екологічна ситуація на нашій планеті свідчить про те, що нинішня криза охопила сфери мислення людини, її екологічну свідомість і практичну діяльність. Глобальне знищення

природи – це лише побічний результат згубної діяльності суспільства. Сутність сучасної екологічної кризи полягає не лише у відокремленні людини від природи і в конфлікті з нею, а в нашому нерозумінні або й упертому небажанні досягнути, що людство може вижити лише усвідомлюючи себе невід’ємною часткою природи.

Мета дослідження. На сьогоднішньому етапі складних та динамічних відносин суспільства з навколишнім середовищем бережливе ставлення до природи повинно складати невід’ємну частину загального досвіду кожного громадянина нашої держави. Адже сформований екологічний досвід не дається з народження, удосконалення цієї важливої якості сучасної людини продовжується все життя. Філософське осмислення ситуації показує, що ключ до вирішення проблеми – в підвищенні рівня екологічної культури суспільства, обмеженні потягу до матеріального надлишку, що формувався тисячоліттями, вдосконаленні людських якостей, розвитку і заохоченні духовного, в його гармонійному поєднанні з матеріальним в кожній окремій особі [2, 100].

У зв’язку з цим однією з важливіших проблем сучасної освіти, і перш за все природничо-наукової, є виховання у дошкільників ціннісного ставлення до природи, утвердження в їх свідомості природи як універсальної цінності для життя людини і його рівноправного партнера, необхідності поважного, дбайливого, ставлення до неї.

Результати дослідження. Дошкільний вік – це період початкового становлення особистості, впродовж якого відбувається колосальне збагачення і впорядкування її чуттєвого досвіду, оволодіння нею специфічно людськими формами сприймання і мислення, то стає очевидним той факт, що рівень готовності дошкільнят до екологічної освіти і виховання у школі визначається саме системою виховання і навчання дитини у дитячому садку, тобто в період дошкільного дитинства [1, 81]. Метою екологічної освіти і виховання є формування системи наукових знань, поглядів, переконань, які закладають основи відповідального та дійового ставлення особистості до навколишнього середовища. У зв’язку з цим зміст навчально-виховної роботи вихователя полягає у розкритті багатогранної цінності природи: естетичної, гігієнічної, рекреаційної, практичної [3, 25].

Однак системи знань про природу можуть бути різноманітні за структурою. Найрезультативнішими у розвитку інтелектуальної сфери є такі, що побудовані за ієрархічним принципом: наявність у

системі опірною, вихідного поняття, з якого випливають всі інші. Саме у процесі предметно-чуттєвої діяльності у природі дитина може виділити суттєві, центральні зв'язки явищ і відтворити їх в образній формі – у формі уявлень. Звідси очевидним стає той факт, що в дошкільному віці потрібно формувати уявлення і елементарні поняття про світ природи, наприклад: рослини – дерева, кущі, трави тощо; тварини – свійські, дикі, ссавці, гризуни, риби, птахи, які можуть стати стрижнем системи знань дітей під час шкільного навчання. Це відкриває новий принцип добору і систематизації знань і вимагає розробки конкретної програми екологічного виховання у дитячому садку.

Формування знань про природу у повсякденному житті, а також під час занять – вирішальний фактор у вихованні правильного ставлення до неї: природа – це світ постійних чудес, самостійних «відкриттів», джерело невичерпного пізнання. Очевидно і цілком закономірно, що в процесі безпосереднього чуттєвого пізнання (на цільових екскурсіях, заняттях, погулянках та ін.) вихователь повинен формувати у дітей поряд зі знаннями відповідальне ставлення до природи, пробуджувати прагнення гуманного спілкування з її об'єктами та явищами.

Знання дітей про природу – дидактична основа екологічного виховання. У зв'язку з цим екологічне виховання у дитячому садку необхідно розглядати перш за все, як етичне виховання, бо в основі ставлення людини до оточуючого її світу природи повинні лежати гуманні відчуття, тобто усвідомлення цінності будь-якого прояву життя, прагнення захистити і зберегти природу. Також його варто розглядати і в плані знань, що подаються вихователем, і в плані організації раціональних форм дитячої діяльності, де можлива методично правильна реалізація цього змісту [1, 121].

Екологічне виховання дітей дошкільного віку припускає:

- виховання гуманного відношення до природи (етичне виховання);
- формування системи екологічних знань і уявлень (інтелектуальний розвиток);
- розвиток естетичних відчуттів (уміння бачити і переживати красу природи, захопитися нею, бажання зберегти її);
- участь дітей в посильній для них діяльності по догляду за рослинами і тваринами, по охороні і захисту природи.

Ефективність екологічного виховання значною мірою залежить від всебічного розвитку особистості, від того, як часто дитина залу-

чається до різних видів діяльності. Основні ступені вікового, інтелектуального та соціального розвитку дітей демонструють нам динаміку таких змін у дошкільному дитинстві, які характеризуються збереженням раніше набутих знань, формуванням на їх основі вмінь і навичок, значно складніших за суттю й обсягом. Таким чином, щоб виховати дошкільника екологічно грамотним, педагог повинен мати перед собою чіткі завдання і, враховуючи вік малюка, виконувати їх, зокрема:

– формувати елементи наукових знань про основні екологічні фактори у розвитку живої природи (світло, температура, волога), поживність ґрунту (харчування) та очевидні взаємозв'язки і залежності;

– розвивати вміння класифікувати живу природу (рослини – трави, кущі, дерева; тварини – за основними особливостями зовнішнього вигляду) на основі безпосереднього сприймання та аналізу зовнішніх ознак, способів взаємодії з середовищем;

– стимулювати допитливість та інтерес до пізнання природи описами її об'єктів та явищ (у народній творчості – народні прислів'я, загадки, приказки, прикмети, вірші, легенди, повір'я, пісні, авторські твори та ін.);

– активізувати знання і практичний досвід дітей у різних видах діяльності (гра, праця, науково-дослідна діяльність, навчання);

– показати дошкільнятам живі барометри природи – пристосування рослин і тварин до змін у неживій природі тощо;

– познайомити дітей з перлинами народної мудрості про дбайливе ставлення людей до природи [1, 123].

Висновок. Проблема екологічного виховання дошкільників належить до числа важливих проблем виховання. Діти дошкільного віку повинні розуміти і вміти пояснювати своє ставлення до природи, мати сформовані емоції та ціннісне ставлення до оточуючого природного середовища. Вихователям і батькам слід розуміти, що перш за все дітям слід показати хороший приклад, який вони будуть наслідувати у житті.

Список літератури

1. Яришева Н. В. Методика ознайомлення дітей з природою. Київ: Вища шк., 1993. 255 с.
2. Экологическое и эстетическое воспитание школьников/под ред. Л. П. Печко. Москва: Педагогика, 1984. 136 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти/за ред. А. М. Богуша. Київ: 2012. 26 с.

Федосєєнко І. І. – студентка VI курсу
факультету філології та журналістики
СНУ імені Лесі Українки;

Яблонська О. В. – к. ф. н., доцент кафедри
української літератури
СНУ імені Лесі Українки

Листи Т. Шевченка 1847–1850 рр.: естетика серця

Постановка проблеми. Кордоцентризм як одна із провідних рис української ментальності знайшла органічне вираження в художньому мисленні, впродовж століть перебуваючи в центрі ідейно-естетичних пошуків. Творчість класиків Г. Сковороди, М. Гоголя, Т. Шевченка значною мірою сформована естетикою серця. Філософію кордоцентризму обґрунтував П. Юркевич у праці «Сердце и его значение в духовной жизни человека по учению слова Божия» (1860). В етнопсихологічних дослідженнях Я. Яреми, М. Шлемкевича, О. Кульчицького, В. Янева та ін. кордоцентризм часто розглядається на тлі української літератури.

У XIX ст. кордоцентризм знайшов природне вираження в стильовій парадигмі сентименталізму та романтизму [1, 4, 5].

Естетика серця в поезії Т. Шевченка проаналізована в багатьох студіях [2, 3, 6, 8, 9]. Однак поза увагою залишається дослідження специфіки вираження кордоцентризму в епістолярній спадщині письменника.

Метою розвідки є аналіз ідейно-художньої ролі естетики серця в листах Т. Шевченка 1847–1850 рр. Завданнями передбачено простежити значення кордоцентризму як емоційно-оцінного складника в художній картині світу письменника періоду заслання (перший етап).

Результати дослідження. Листування Т. Шевченка періоду заслання – чи не єдиний спосіб зв'язку із волею, можливість спілкування з друзями, знайомими.

Один із перших листів, написаних на засланні, адресований М. М. Лазаревському від 20.12.1847 р. «Так мені тепер тяжко, так тяжко, що якби не надія хоч коли-небудь побачить свою безталанну країну, то благав би Господа о смерті.

*Так Дніпро крутоберегий
І надія, брате,
Не дають мені в неволі
О смерті благати.*

Іноді так мене нудьга за серце здавить, що (без сорома казка) аж заплачу» [7, 39], – так емоційно виражав Т. Шевченко почуття патріотизму, ностальгії. Він засвідчує, що всупереч обставинам надію дарує митцеві на засланні любов до рідного краю. Поетичні розмисли в листі знайдуть продовження в посланні «А. О. Козачковському».

Такими ж емоціями й думками перейнятий лист до А. І. Лизогуба, датований 01.02.1848 р.: «Лихо діється зо мною, та не одно, а всі лиха упали на мою голову, одно те, що нудьга і безнадія давить серце, а друге, нездужаю з того дня, як привезли мене в цей край, *ревматизм*, *цингу* перетерпів, слава Богу, а тепер зуби і очі так болять, що не знаю, де дітись. І чи не чудно, скажете, як принесли ваш лист, мені полегшало, так що на третій день мені вже можна було написать оцей лист до вас» [7, 40].

Як бачимо, листування з друзями для Т. Шевченка – життєдаєне джерело надії, енергії, оптимізму, що зможе здолати його загострене відчуття покинутості, самотності. І в наступному листі до цього адресата від 07.03.1848р. можна простежити ці почуття: «Одна тільки туга гризе моє серце, як заженуть у степ, то не доведеться ні од кого листа прийняти, ні самому послати, бо туди почта не доходить, от моє горенько! а може, доведеться рік або й другий простерегти нікчемне оте море» [7, 44].

Таку ж тенденцію засвідчує лист до Ф. М. Лазаревського від 22.04.1848 р.: «Ох, якби-то так жартувало моє серце, як я оце з вами словами жартую. Якби і йому, як рукам, можна було дати клопоту паперу та перо з каламарем, та й годі. То воно дуже добре було б, так що ж! таким добром його не нагодуєш. Йому треба нудьги, тяжкої, невсипущої нудьги!» [7, 45].

Листування з В. М. Репніною пройняте пошуками основ для християнської душі; письменник зв'язується із творчими задумками, які й будуть зреалізовані в поемі «Марія» (1860). Так, у листі від 01.01.1850 р. він пише: «Я теперь, как падающий в бездну, готов за все ухватиться – ужасна безнадежность! так ужасна, что одна только христианская философия может бороться с нею [...]. Единственная отрада моя в настоящее время – это *Евангелие*. Я читаю ее без изучения, ежедневно и ежечасно. Прежде когда-то думал я анализировать сердце матери по жизни святой Марии, непорочной Матери Христовой, но теперь и это мне будет в преступление. Как грустно я стою между людьми! Ничтожны материальные нужды в сравнении с нуждами души – а я теперь брошен в жертву той и другой!» [7, 50–51].

Серце як критерій істинності та щирості прочитується в оцінці Т. Шевченком творчості М. Гоголя: «наш Гоголь – истинный ведатель сердца человеческого! Самый мудрый философ!» (лист до В. М. Репніної від 07.03.1850 р.) [7, 54].

Висновки. Аналіз ідейно-художньої ролі естетики серця в листах Т. Шевченка 1847–1850 рр. засвідчив наскрізність у вираженні духовного світу письменника, перейнятого осягненням невідворотності обставин і християнською вірою.

Список літератури

1. Борсунівська Т. Типологія прийомів у літературі романтизму. *Сучасні літературні студії*. Київ, 2018. Вип. 15. С. 21–25.
2. Калин А. Кордоцентризм Т. Г. Шевченка. *Творчість Т. Шевченка в національно-духовному вимірі сьогодення*. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. С. 38–43.
3. Мовчанюк В. Медитативна лірика Т. Г. Шевченка. Київ: Наук. думка, 1993. 146 с.
4. Сокирко А. Кордоцентризм як ментальна детермінанта української філософії доби романтизму. *Вісник Черкаського університету*. Черкаси, 2010. С. 69–74.
5. Ткаченко О., Лахтар О. Українська романтична елегія й кордоцентризм: деякі аспекти взаємопроникнення. *Вісник СумДУ*. Суми, 2007. С. 113–116.
6. Ушкалов Л. «Філософія серця» Тараса Шевченка. *Слово і час*. 2012. № 9. С. 17–27.
7. Шевченко Т. Т. 6: Листи. Дарчі та власницькі написи. Документи, складені Т. Шевченком або за його участю. *Збір. творів: у 6 т.* Київ: Наук. думка, 2003. 632 с.
8. Шинкар І. Кордоцентризм поетичної творчості Т. Шевченка. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Ужгород, 2014. С. 281–283.
9. Яблонська О. Поетична творчість Т. Шевченка у світлі етнопсихології. *Слово і час*. 2011. № 4. С. 108–119.

Циплюк К. В. – студентка V курсу факультету педагогічної освіти та соціальної роботи

СНУ імені Лесі Українки;

Алендарь Н. І. – к. п. н., ст. викладач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти

СНУ імені Лесі Українки

Розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку в процесі малювання нетрадиційними техніками

Постановка проблеми. Здатність до творчості є специфічною особливістю людини, яка дає можливість не тільки використовувати

дійсність, але й видозмінювати її. Чим вище рівень розвитку здібностей людини, тим більше можливостей відкривається для її творчої діяльності. Саме в дошкільному віці закладаються всі основи всього майбутнього розвитку людини.

Багато педагогів і психологів, як вітчизняних, так і зарубіжних, підкреслюють, що особливо важливе значення у всебічному, гармонійному та творчому розвитку особистості дитини дошкільного віку відводиться заняттям художньої творчості.

Значний внесок у дослідження проблеми розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку зробили сучасні науковці Н. Гавриш, В. Моляко, Т. Піроженко, Н. Портницька, О. Трусова, Р. Чумічева та інші. Проблемою використання нетрадиційних технік та матеріалів на заняттях із зображувальної діяльності займалися такі вчені, як Р. Казакова, Т. Сайганова, Е. Сєдова, В. Слепцова, Т. Смагіна, А. Фатєєва, Г. Давидова, І. Ликова, Л. Шульга.

Використання нетрадиційних форм роботи у навчанні дітей дошкільного віку зображувальної діяльності є доцільним і необхідним. Вони сприяють підвищенню рівня дитячої уваги, інтересу дітей до художньої діяльності. Дитина повинна усвідомлювати сам процес зображення, добирати необхідні матеріали, виразні засоби, техніки для створення виразнішого художнього образу [1].

Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку завдяки технікам нетрадиційного малювання є процесом природним та високоєфективним, що дає можливість сформувати творчий потенціал підростаючого покоління. Саме тому, проблема розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку залишається сьогодні однією з найактуальніших.

Мета дослідження – розкрити особливості розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку під час використання різних нетрадиційних технік у процесі малювання.

Результати дослідження. Творчість – важлива складова системи виховання, в ній узагальнено весь життєвий досвід дитини – чуттєвий, ціннісний, моральний, естетичний, пізнавальний, трудовий. Вона лежить в основі успішного засвоєння нових знань, умінь та навичок, саме тому так важливо сформувати у дітей основи творчості.

За висновками науковців прояв у дітьми дошкільного віку творчих здібностей має три стадії:

– перша стадія – наслідування – копіювання готового, коли, потрапляючи у нову ситуацію, дитина репродукує готовий спосіб дії, повторює його за дорослим заради досягнення бажаного результату;

– друга стадія – творче наслідування – внесення елементів новизни, прояв самодіяльності без внесення істотних змін у запропоновану іншими схему дій, зразок, ідею;

– третя стадія – репродуктивна творчість – уміння взяти за основу запропоновану схему (ідею), але істотно її переробити, внести зміни. Тут дитина відпрацьовує переробку інновацій, пропускаючи їх крізь себе, перевіряє їх відповідність вимогам ситуації, вносить елементи новизни й оригінальності.

Слід зазначити, що нетрадиційні техніки малювання створюють атмосферу розкритості, відкритості, сприяють розвитку самостійності дітей, створюють емоційно-позитивне відношення до діяльності. Результат зображувальної діяльності не може бути поганим чи хорошим, робота кожної дитини індивідуальна, неповторна. За допомогою нетрадиційних технік малювання можна пізнати внутрішній світ дитини, відчути її неповторність і своєрідність, визначити емоційний стан, проблеми чи страхи.

Нетрадиційні техніки малювання, на думку В. Ніканорової та М. Пономаренко, дають змогу створити сприятливі умови для розвитку творчих здібностей кожної дитини, реалізувати її потребу відобразити свої життєві враження навіть, якщо вона не володіє зображувальними навичками у достатній мірі. На занятті дитина може обрати найбільш прийнятну для себе техніку малювання, що дає їй змогу отримати якнайкращий результат [2].

Діти малюють не лише пензлями, олівцями, а також пальчиками, долоньками, кулачками, губкою, зубною щіточкою, пір'ям. А крім того й штампують – тичком, зібганим папером, листям дерев, губкою. Це допомагає розширити образотворчі можливості дітей, сприяє подоланню невпевненості при виконанні роботи, надає оригінальності малюнкам вихованців. Діти охоче створюють різні цікаві роботи.

При проведенні нами дослідницької роботи, були розроблені шляхи розвитку творчих здібностей в області малювання різними матеріалами. Апробовані різноманітні інноваційні техніки, використані інформаційно-рецептивний, репродуктивний, евристичний методи в малюванні для розвитку художніх здібностей дітей старшого дошкільного віку.

Провівши цикл занять, ігор та вправ з використанням різноманітних нетрадиційних технік у процесі малювання, визначено, що у

старших дошкільників за період проведення експериментального дослідження значно збільшився рівень вмінь та навичок малювання: покращилося сприймання кольору, діти навчилися створювати художні образи, використовуючи знайомі прийоми, стали більше допомагати один одному.

Висновки. Отже, успішність розвитку творчих здібностей дитини дошкільного віку залежить від організації розвивального середовища у ЗДО, залучення дітей до різноманітної творчої діяльності з врахуванням індивідуальних та вікових особливостей. Заняття з використанням нетрадиційних технік у процесі малювання допомагають дітям старшого дошкільного віку краще засвоїти нові знання, сприяють самостійному оволодінню способами зображення, розвивають логічне і абстрактне мислення, фантазію, спостережливість, увагу і впевненість у собі.

Список літератури

1. Інноваційні технології в дошкільній освіті: зб. абстрактів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Переяслав-Хмельницький, 28–29 берез. 2018 р.)/ за заг. ред. Л. О. Калмикової, Н. В. Гавриш. Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2018. 266 с.
2. Ніканорова В., Пономаренко М. Творчі здібності дітей на кінчиках їхніх пальців. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2011. № 2. С. 16–27.

Чайковська А. В. – студентка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент СНУ імені Лесі Українки
О. Л. Дурманенко

Зміст поняття «ігрові педагогічні технології»

Актуальність. Педагогічна технологія – це науково обґрунтована системна модель діяльності вчителя, яка містить опис алгоритму його дій у розв’язанні певної навчально-виховної проблеми [3, 16].

Виклад основного матеріалу. Існують різні підходи до визначення поняття «ігрові технології». Зокрема, І. Дичківською ігрові

технології визначаються як «ігрова форма взаємодії педагога і дітей, що сприяє формуванню вмінь розв'язувати завдання на основі компетентного вибору альтернативних варіантів через реалізацію певного сюжету [1]. У свою чергу, Г. Селевко до поняття «ігрові педагогічні технології» включає досить широку групу методів і прийомів організації педагогічного процесу у формі різних педагогічних ігор. Педагогічна гра має чітко поставлену мету навчання і відповідний педагогічний результат, які можна обґрунтувати, виділити в явному вигляді та охарактеризувати навчально-пізнавальною спрямованістю [5, 52].

Існує велика кількість класифікацій ігор. На нашу думку, найвдалішою та найдосконалішою є класифікація за Г. Селевком, а саме:

– за видом діяльності: фізичні, інтелектуальні, трудові, соціальні, психологічні;

– за характером педагогічного процесу: навчальні, тренувальні, контролюючі, узагальнюючі; пізнавальні, виховні, розвиваючі; репродуктивні, продуктивні, творчі; комунікативні, діагностичні, профорієнтаційні та інші;

– за характером ігрової методики: предметні, сюжетні, рольові, ділові, імітаційні, ігри-драматизації;

– за предметною сферою: математичні, хімічні, музичні, літературні, трудові, виробничі тощо;

– за видом ігрового середовища: без предметів, з предметами, комп'ютерні, телевізійні та інші [5].

Г. Селевко виділяє структуру гри як діяльності та як процесу. До структури гри як діяльності він включає: постановку мети, планування, реалізацію мети, аналіз результатів. До структури гри як процесу входять: ролі, які взяли на себе гравці; ігрові дії як засіб реалізації цих ролей; ігрове використання предметів, заміщення реальних речей ігровими; реальні відносини між гравцями; сюжет (зміст) – сфера діяльності, умовно відтворювана в грі [5, 52].

У свою чергу, О. Савченко виділяє такі компоненти структури ігрової діяльності:

– спонукальний – потреби, мотиви, інтереси, прагнення, які визначають бажання дитини брати участь у грі;

– орієнтувальний – вибір засобів і способів ігрової діяльності;

– виконавський – дії, операції, які дають можливість реалізувати ігрову мету;

– контрольньо-оцінний – корекція і стимулювання ігрової діяльності [4, с. 191].

У своїх дослідженнях Г. Селевко розглядає спектр цільових орієнтацій, що містить ігрова технологія:

– дидактичні: розширення кругозору, пізнавальна діяльність; застосування знань, умінь, навичок у практичній діяльності; формування умінь і навичок, необхідних у практичній діяльності; розвиток трудових навичок;

– виховні: виховання самостійності, волі; формування певних підходів, позицій, етичних, естетичних і світоглядних установок; виховання співпраці, колективізму, товаришкості, комунікативності;

– розвивальні: розвиток уваги, пам'яті, мови, мислення, умінь порівнювати, зіставляти, уяви, фантазії, творчих здібностей, емпатії, рефлексії, уміння знаходити оптимальні рішення;

– соціалізуючі: залучення до норм і цінностей суспільства; пристосовування до умов середовища; стресовий контроль, саморегуляція; навчання спілкування, психотерапія.

Правильно підібрані та організовані ігри викликають і підтримують в учнів інтерес до навчання. Гра допомагає школярам легше пережити зроблені помилки та подолати невдачі та труднощі. Коли проводиться цікава гра, в учнів з'являється бажання вивчати та запам'ятовувати новий матеріал. В. Коваленко зазначила, що «включення в урок ігрових моментів робить процес навчання цікавим і веселим, створює в дітей бадьорий робочий настрій, полегшує подолання труднощів у засвоєнні навчального матеріалу» [2]. У книзі для вчителя «Дидактичні ігри на уроках математики», В. Коваленко називає ігри «сучасним і визнаним методом навчання і виховання, що володіє освітньою, розвиваючою і виховною функціями, які діють в органічній єдності» [2].

Висновки. Отже, ігрові технології є однією з унікальних форм навчання, яка дозволяє зробити цікавими і захоплюючими не тільки роботу учнів на творчо-пошуковому рівні, але й буденні кроки з вивчення предметів. Цікавість умовного світу гри робить позитивною, емоційно забарвленою монотонну діяльність із запам'ятовування, повторення, закріплення чи засвоєння інформації, а емоційність ігрового дійства активізує всі психічні процеси і функції дитини.

Список літератури

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2004. 450 с.
2. Коваленко В. Г. Дидактические игры на уроках математики. Москва: Просвещение, 1990. 96 с.

3. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посіб./за ред. І. А. Зязюна, О. М. Пехоти. Київ: А.С.К., 2003. 240 с.
4. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. Київ: Генеза, 1999. 389 с.
5. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии. Москва: Нар. обр., 1998. 256 с.

Шнит І. С. – аспірантка СНУ імені Лесі Українки;

Бєлікова Н. О. – д. п. н., професор, завідувач кафедри теорії фізичного виховання, фітнесу та рекреації СНУ імені Лесі Українки

Теоретичні засади формування здоров'язбережувальної компетентності школярів

Постановка проблеми. Наразі в Україні тенденція погіршення здоров'я населення набула загрозливого рівня. Особливу занепокоєність викликає стан здоров'я дітей, шкільної та студентської молоді. Аналіз статистичних даних свідчить, що всього лише 5 % випускників шкіл є практично здоровими, 40 % школярів хронічно хворі, 50 % мають морфо-функціональні відхилення, до 80 % страждають на різні нервово-психічні розлади. Тільки 5 % юнаків допризовного віку не мають медичних протипоказань до проходження військової служби [1].

Доведено, що в розвиненому суспільстві рівень здоров'я значною мірою пов'язаний із рівнем освіти. Чим вищий освітній рівень певного соціального середовища, тим кращі, як правило, у ньому узагальнені показники здоров'я. Розвиток сучасної системи освіти визначається інноваційними перетвореннями, в основі яких лежить використання компетентнісного підходу. Таким чином, особливої актуальності набуває робота з розвитку в дітей здоров'язбережувальної компетентності як ключової в сучасній системі освіти України.

Мета дослідження – здійснити теоретичний аналіз проблеми формування здоров'язбережувальної компетентності школярів.

Результати дослідження. За визначенням ВООЗ, здоров'я – це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб чи фізичних вад.

У сучасній науковій думці зроблено низку спроб багатокomпонентного підходу до здоров'я та запропоновано його холістичну (цілісну) модель. З позицій єдності здоров'я, яке складається з взаємопов'язаних складових, виділено такі його компоненти: фізичне, психоемоційне, інтелектуальне, соціальне, особистісне й духовне [1, 7].

Доведено, що формування здоров'я на 50 % залежить від способу життя людини. О. Желева відзначає, що «здоровий спосіб життя – це все в людській діяльності, що стосується збереження і зміцнення здоров'я, все, що сприяє виконанню людиною своїх людських функцій через діяльність з оздоровлення умов життя – праці, відпочинку, побуту» [2, 13].

В. Соболев найважливішими складниками здорового способу життя визначає раціональне харчування, рухову активність, особисту гігієну, режим праці й відпочинку, загартовування, відмову від шкідливих звичок, культуру здоров'я (гармонійне спілкування з природою й тими, хто її оточує) [4, 72].

Для дотримання умов здорового способу життя необхідно мати мотивацію на його дотримання та володіти здоров'язбережувальною компетентністю.

О. Желева зазначає, що якості особистості, які дають їй можливість ефективно розв'язувати проблеми та долати повсякденні труднощі, називають компетентностями щодо позитивної поведінки. За визначенням ВООЗ, їх називають життєвими навичками. Іншими словами, життєві навички – це низка соціально-психологічних компетентностей, які допомагають людині вести здоровий і продуктивний спосіб життя: адекватно сприймати себе і навколишніх, будувати позитивні міжособистісні стосунки, критично і творчо мислити, приймати відповідальні рішення, розв'язувати проблеми і керувати стресами. Для того щоб знання, вміння стали життєвими навичками, необхідно відпрацьовувати на практиці їх складові. Складовими життєвих навичок (компетентностей) щодо здорового способу життя є: навички, що сприяють фізичному, соціальному, духовному та психічному здоров'ю [2, 23].

На думку М. Носко, «мотивація на здоровий спосіб життя – це система ціннісних орієнтацій, внутрішніх спонук до збереження, відновлення і зміцнення здоров'я. Критеріями формування позитивної мотивації на здоров'язбереження молоді на рівні фізичного здоров'я можна вважати прагнення до фізичної досконалості, ставлення

до власного здоров'я, як до найвищої соціальної цінності, фізична розвиненість, загальна фізична працездатність, загартованість організму, дотримання раціонального режиму дня, виконання вимог особистої гігієни, правильне харчування» [3, 160].

Здійснивши системний аналіз наукових праць, *здоров'язберезувальну компетентність* визначаємо як динамічну комбінацію цінностей, знань, умінь і навичок та інших особистих якостей, що визначає здатність учня відповідально ставитися до власного здоров'я і здоров'я оточуючих, організовувати здоровий спосіб життя та реалізовувати власні здоров'язберезувальні дії у різних умовах.

Висновки. Отже, формування здоров'язберезувальної компетентності школярів є обов'язковою умовою покращення здоров'я підростаючого покоління. Вчитель має цілеспрямовано впроваджувати елементи здоров'язбереження в навчально-виховний процес, що призведе до значного покращення усіх рівнів здоров'я учнів та сформованості в них здоров'язберезувальної компетентності, здатності використовувати отримані знання на практиці.

Список літератури

1. Бойчук Ю. Д. Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження. *Рожко С. Г. Зб. 14.* Харків, 2017. С. 5–16.
2. Желева О. І. Формування навичок здорового способу життя: метод. посіб. Золотоноша, 2014. 147 с.
3. Носко М. О., Гаркуша С. В., Воеділова О. М. Здоров'язберезувальні технології у фізичному вихованні: [монографія]. Київ: СПД Чалчинська Н. В., 2014. 300 с.
4. Соболь В. І. Біологія і екологія (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. заг. серед. освіти. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2019. 256 с.

2. Культура і мистецтво

Ільчук Т. С. – магістр I курсу факультету культури та мистецтв СНУ імені Лесі Українки;

Берlach О. П. – к. арх., доцент кафедри образотворчого мистецтва СНУ імені Лесі Українки

Художньо-технологічні особливості створення авторської векторної анімації

Постановка проблеми. Сучасне екранне середовище, що оточує людину, представляє складний інформаційний простір, наповнений візуальними образами, які не завжди є художніми. Художньо і технологічно досконалі персонажі мультфільмів мають великий вплив на емоційно-психологічний стан і здоров'я людини. Зовнішня привабливість (харизматичність) персонажів анімації мусить поєднуватися із навчально-пізнавальним призначенням мультфільму, глибиною та креативністю ідеї, сценарію.

Проблематика якості анімаційних образів, на нашу думку, лежить у мистецькій площині, адже художня образність мультфільму є вагомим складником мультиплікаційного кіно.

Мета дослідження: дослідити художньо-технологічні особливості створення авторської векторної анімації.

Результати дослідження. Анімація є екранним синтетичним мистецтвом, яке поєднує у собі можливості впливу на глядача через актуальну ідею, художньо-досконалу візуальну подачу, озвучення. Вирішення завдань такого роду стає можливим шляхом комплексного вивчення художником технологій даного мистецтва, постійного творчого пошуку та експериментів із створення анімації. Анімація активно впроваджується в ігрове кіно, рекламу. Трансформується її художня мова, активно реалізуються нові технічні можливості. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема оволодіння

аніматорами-початківцями, які прагнуть створювати авторські мультфільми, художньо-технологічними основами векторної анімації, що дає широкі науково обґрунтовані можливості у реалізації креативних ідей. Серед різноманіття анімаційних технологій векторна анімація посідає чільне місце у мультимедійному дизайні, адже має ряд переваг.

Одним із популярних видів кіномистецтва є анімація (з латин. *anima* – душа і похідного фр. *animation* – оживлення), мультиплікація (з латин. *multiplicatio* – розмноження, збільшення, зростання) [2, 6].

Анімація ґрунтується на принципі діяльності зорових аналізаторів – інертності зорового сприйняття. Для плавного відтворення анімації необхідна швидкість, що забезпечує зміну частоти кадрів не менше 10 за секунду. Для комп'ютерної анімації частота зміни кадрів за секунду екранного часу складає 10–16, для кінематографії – 24. Більша кількість кадрів дозволяє домогтися плавних рухів персонажів і появи об'єктів у зображенні в різні моменти часу. У комп'ютерній анімації на перший план виходить розмір файлу, у якому зберігаються зображення.

Векторна анімація – різновид мистецтва двовимірної комп'ютерної анімації [1, 5], виконаної в програмі, призначеної для роботи з векторними зображеннями – ілюстраціями (в нашому випадку це *Anime Studio Pro 9.5*).

У векторній графіці базовим елементом технології побудови зображення є лінія, яка описується математично як єдиний об'єкт, тому обсяг даних для відображення об'єкта засобами векторної графіки суттєво менший, ніж у растровій графіці, де елементом побудови зображення є точка (піксель). Лінія характеризується формою, товщиною, кольором, типом. Замкнуті лінії мають властивість заповнення простору, що ними охоплюються, іншими об'єктами або кольором (створюється форма). Найпростішими векторними лініями є пряма, відрізок, криві, криві Безьє (засновані на використанні пари дотичних, проведених до відрізка лінії в її кінцях, кути нахилу і довжина яких впливають на форму лінії).

У мультимедійному дизайні векторна анімація дає широкий спектр можливостей для творчості, у тому числі масштабування персонажів, предметів середовища, стискання в два, три рази без втрати якості. Це ефективна технологія, яка дозволяє створювати файли відносно невеликих розмірів навіть під час роботи зі складними зображеннями [2, 56].

Висновок. Ми вважаємо, що векторна анімація як технологія є дієвою лише у поєднанні з технологією класичної анімації, а також растровою графікою. Мистецька векторна анімація має продуманий авторський сюжет, сценарій, персонажі детально промальовані та змодельовані в різних ракурсах, їм притаманні емоційність та характер, передбачає велику кількість замальовок та ескізів, використовує принципи Уолта Діснея, закони та прийоми композиції, геометричні примітиви виконують функції художніх засобів (зміна товщини контурів, використання прозорості, тіней, законів перспективи, плавності). Технологію анімації з точки зору інформатики розглядають дуже спрощено, опираючись лише на процес її створення, проте досить примітивно: 1) розміщення об'єктів у заданих точках екрана; 2) відображення об'єктів упродовж визначеного проміжку часу; 3) знищення об'єктів. Ні про яке мистецтво тут і не йдеться – це технічне ремесло.

Саме тому, ми розглядаємо векторну технологію анімації як частину інструментарію анімаційного мистецтва. На нашу думку, вона є складовою мультимедійного дизайну, який у першу чергу ґрунтується на мистецтві, а інформаційні технології та програми лише полегшують працю художнику-аніматору, розширюють можливості творчої самореалізації.

Список літератури

1. Зеньковский В. А. *Anime Studio Pro 5.6/6.0. Создание анимационных фильмов на примерах.* Санкт-Петербург: БХВ-Петербург, 2010, 592 с.
2. Сухорукова Л. А. Види і класифікація технологічних засобів створення мультимедійного продукту. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті: зб. наук. пр.* Харків: Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв, 2012. Вип. 3. С. 142–146.

Михальчук І. В. – аспірант II року навчання
факультету культури і мистецтв
СНУ імені Лесі Українки

Трансформація самоідентифікації людини в просторі медіареальності

Постановка проблеми. Медіареальність стала невід'ємною частиною сучасної культури і стрімко трансформує традиційні культурні

ціннісні пріоритети, впливає на самоусвідомлення суб'єктів культури. На очах одного покоління стався злам, який формувалася впродовж кількох століть медіа. Мистецтво впливати на поведінку людей поняттями і раціональними аргументами було витіснене екранними образами, звабливою мерехтливою ілюзією.

Виникнення і стрімкий прогрес індустрії медіатехнологій призвели до істотних змін в осмисленні становища людини у світі. В контексті соціокультурного підходу людина осмислюється інакше, ніж в рамках біологічної антропології, отримавши ім'я «людини клікаючої», як відображення ролі медіареальності в сучасному культурному бутті. У рамках соціокультурного підходу слово «медіа» означає будь-які засоби (фізичні, хімічні, біологічні, психічні і т. д.), які розширюють межі фізичних, комунікаційних, когнітивних, освітніх можливостей людини. Розвиток технопарку медіазасобів, що створюються внаслідок прогресу наукових знань, породжує різноманітні медіатехніки для перетворення соціальної дійсності у всій її тотальності.

Мета дослідження полягає у вивченні трансформаційного впливу сучасної медіареальності на самоідентифікацію людини.

Результати дослідження. Перспективи медіамережових перетворень людини багато в чому є невизначеними з високим рівнем непрогнозованості. Створювані гаджети постійного підключення користувачів до глобальних комп'ютерних мереж міжлюдської і міжмашинної комунікації кардинально змінюють усі сфери когнітивно-перетворювальної діяльності людей. Відтак, актуальність та беззаперечна важливість нашого дослідження полягає у дослідженні прогресуючого культурного явища, яке активно емпірично освоюється, проте не має належного теоретичного вивчення: ми не знаємо, який образ людини буде сформований новими комп'ютерно-мережевими медіа, що виникають на наших очах, і прийде на зміну образу сучасної людини.

Природа медіа виявляє себе не в опосередкуванні комунікації, а в здатності продукувати особливу реальність. Іншими словами, медіа наділені самостійним значенням. Російський дослідник В. В. Савчук відзначає: «Це не ми користуємося медіа, а медіа – нами, вони існують всередині нас, визначають стратегію поведінки, наші бажання, чуттєвість, конструкцію погляду» [5]. З самого початку медіа дійсно виступали посередником між людиною і оточуючим середо-

вищем, тобто відігравали роль «деякого смислового інструменту» [4]. Сьогодні вони самі формують новий, медійний тип реальності. Соціальна і медійна реальності можуть бути рівноцінно зіставлені по тривалості перебування індивіда в них. Однак по привабливості, спокусливості безумовною перевагою наділена саме медіареальність.

За Г. М. Маклюеном, засоби комунікацій (media) не зводяться лише до ЗМІ. До них вчений також відносить усне мовлення, письмо, помешкання, місто, гроші, годинник, книгу, рекламу, колесо, транспортні засоби, фотографію, гру, пресу, телеграф, друкарську машинку, телефон, фонограф, кіно, радіо, телебачення і багато іншого. Всі ці різноманітні предмети об'єднані однією спільною особливістю: вони є «технологіями», або «посередниками», використання яких докорінно змінює комунікативну систему «людина – природа» та «людина – соціум», трансформує її світосприйняття та спосіб життя [3].

Медіапростір відтепер стає основним місцем розгортання процесів самоідентифікації. Медіареальність з притаманним їй поточним продукуванням образів, ідей, текстів створює ілюзію безмежної свободи. Втім реципієнт уже не в змозі повноцінно розібрати ці інформаційні звалища, критично осмислюючи їх в безмежному потоці медійних артефактів. Адекватна критична вибірковість кожного суб'єкта культури в умовах медіареальності вимагає від нього певного інтелектуального рівня, володіння критеріями оцінки та відбору інформаційного шлаку. Такі критерії утворюють своєрідний «культурний фільтр», який забезпечує належний рівень рефлексії. Ризик опинитися під впливом чужих, нав'язаних, часто позбавлених культурної, естетичної, художньої цінності думок та концепцій істотно зростає, якщо індивід позбавлений подібного «фільтра». Таким чином, з одного боку, сучасні медіапрактики дають можливість долати межі традиційних, часто консервативних соціальних норм, оскільки їхні креативні можливості досить широкі. З іншого – приховують у собі небезпеку маніпуляції смаками та судженнями індивіда. Відтак заглиблення в насичене візуальними структурами медіасередовище може стати для індивіда як передумовою творчого розвитку та розширення його креативних можливостей, розкриття суб'єктності, так і початком процесу нівелювання меж його ідентичності.

Висновки. Небувала влада медіапростору і віртуальних світів кидає виклик не тільки світовідчуттю і світорозумінню людини,

звичним нормам і цінностям. Ми опинилися на діалектичному роздоріжжі, про яке попереджав ще Гайдеггер: куди заведе людину сучасна техніка в якості медіареальності? До метафізики алетейї, явлення потаємного, де техніка з машини стає інструментом для виходу за власні межі. Або ж повністю поглине автентичність індивіда, призведе до втрати самоідентичності і створення усередненого уніфікованого мешканця «глобального села», типової «людини клікаючої». Якщо в першому випадку медіареальність відсилає до мистецтва, індивідуальних творчих потенцій, майстерності. То в другому – актуалізується загроза нівелювання самості, інфантилізації людини і перетворення її на пасивного споживача безкінечно мерехтливих медіаобразів.

Список літератури

1. Ваттимо Дж. Прозрачне общество. Москва: Логос, 2002. 128 с.
2. Гуссерль Э. Картезианские размышления. Санкт-Петербург: Наука, 1998. 315 с.
3. Маклюэн Г. М. Понимание медиа: Внешнее расширение человека. Москва: КАНОН-пресс-Ц; Кучково поле, 2003. 464 с.
4. Прохоров А. Третья реальность. URL: http://magazines.russ.ru/oz/2005/4/2005_4_4.html (дата обращения: 19.03.2020).
5. Савчук В. В. Медіареальність. Медіасуб'єкт. Медіафілософія. URL: http://www.intelros.ru/pdf/mediafilosofia_2/31.pdf (дата обращения: 19.03.2014).
6. Хоружий С. С. Очерки синергической антропологии. Москва: Ин-т философии, теологии и истории св. Фомы, 2005. 408 с.

Петлій С. В. – аспірант факультету культури і мистецтв СНУ імені Лесі Українки;

Новакович М. О. – к. мист., доцент кафедри музичної медієвістики та україністики ЛНМА імені М. В. Лисенка

Творча постать Ігоря Маркевича

Постановка проблеми. Українське музикознавство з кожним роком розширює своє дослідницьке поле. В сферу його інтересів все частіше потрапляють творчі особистості зарубіжжя, які шукали свої національні витоки і приналежність до української культурної спадщини. Саме такою особистістю була постать Ігоря Маркевича – піаніста, композитора, диригента й публіциста українського похо-

дження, чия творча діяльність упродовж усього життя була пов'язана з провідними європейськими національно-мистецькими середовищами (французьке, російське, швейцарське, італійське).

Мета дослідження – репрезентувати творчу постать Ігоря Маркевича у європейському вимірі. Ігор Маркевич, як універсальна творча особистість, сформувався поза межами українського національного культурного простору. У своїх мемуарах «Бути і бути», опублікованих у 1980 р. в престижному паризькому виданні «Gallimard», митець роздумує не лише над природою музичного мистецтва, але й намагається віднайти джерела власної ідентичності. Він звертається до своїх національних витоків і робить спробу артикулювати їх у просторі європейських культурних смислів.

Результати дослідження. Ім'я І. Маркевича тісно пов'язане з ключовими постатями європейської культури ХХ ст. – А. Корто, Н. Буланже, С. Дягілев, І. Стравінський, С. Лифар, В. Ніжинський, Д. Мійо та іншими. Відкривши талант І. Маркевича як композитора та піаніста, великий французький піаніст та педагог Альфред Корто запропонував йому навчатись у своєму класі та класі композиції Наді Буланже в паризькій *École Normale*. Відомо, що видатна французька композиторка й педагог Н. Буланже дала оцінку творам «Псалом» та «Ікар» І. Маркевича, назвавши їх надзвичайними [3, 25]. На початку своєї фортепіанної та композиторської кар'єри, у 17-річному віці, І. Маркевич отримав замовлення від С. Дягілева написати концерт для фортепіано з оркестром, прем'єра якого відбулася у лондонському Ковент Гардені у виконанні автора в 1929 р.

Упродовж 1930-х років Маркевич займався активною композиторською діяльністю і був визнаний одним з найяскравіших молодих композиторів першої половини ХХ ст., за що отримав прізвисько «Ігор другий» (перший – відповідно І. Стравінський). У сфері балету він співпрацював з Леонідом Мясніним (балет «Ребус») та Сержем Лифарем («Політ Ікара»). Після аудіо прем'єри «Ікара» у 1938 р. з Національним симфонічним оркестром Бельгії Бела Барток написав Маркевичу: «...Ви найяскравіша особистість сучасної музики і я дуже радий, *monsieur*, перебувати під Вашим впливом» [1, 3]. Анрі Пруньєр, засновник «*Revue Musicale*» (престижний орган французької музикознавчої критики) зазначив, що в балеті його найбільше вразили динамізм та поезія твору, а також «чиста як діамант» музика [1, 4]. Визначною датою в історії музики назвав день прем'єри «Ікара»

композитор Даріус Мійо [1, 4]. Незважаючи на позитивну критику авторитетних музикантів, І. Маркевич у 1941 р. завершив композиторську діяльність твором «Варіації, фуга і послання на тему Генделя» для фортепіано, щоб повністю присвятити себе диригуванню.

Як диригент Ігор Маркевич дебютував у 1930 р. з оркестром Концертгебау (прем'єра балету «Ребус»). У ті роки він брав уроки диригування у видатного німецького диригента Германа Шерхена.

Упродовж життя Ігор Маркевич працював з симфонічними оркестрами Стокгольма, Монреалю, Гавани, Ламоро (Париж), Монте-Карло, Бостона, Нью-Йорка, Лондона, Берліна. Він був постійним учасником авторитетних академічних фестивалів Європи та Америки (Зальцбург, Люцерн, Елленвіль), а також вів курси диригування у Зальцбурзі та Нью Мексико. Його репертуар охоплював музику всіх епох. «Це моє бачення того, яким повинен бути музикант. Ми не можемо бути зконцентрованими лише на одному стилі чи програмі. Адже, кожний твір – є результат розвитку культури попередніх століть і ми повинні знати цю передісторію» [2]. І. Маркевич був першим, хто записав ряд творів сучасних композиторів – Лілі Буланже, Луїджі Даллапіколи, Даріуса Мійо, Фредеріка Момпу, а також цикл усіх симфоній П. Чайковського з Лондонським симфонічним оркестром.

Швейцарський музикознавець Робер-Алоїс Мозер зазначив: « За своє життя я зустрів двох музикантів, які були і композиторами, і диригентами на високому рівні: Г. Маллер та Р. Штраус. До цих двох винятків сьогодні я можу додати Ігоря Маркевича» [5, 12].

Видатний музикант проявив себе також у публіцистичній діяльності, опублікувавши мемуари «Etre et avoir ete» (Франція, 1980), «Made in Italy» (Італія, 1940), інтерв'ю з музикознавцем Клодом Ростаном (Франція, 1959), «Заповіт Ікара» – філософські есе (Франція, 1984). Серед теоретичних праць – Симфонії Людвіга ван Бетховена: історичні, аналітичні та практичні дослідження (Лейпциг, 1982).

Висновки. Отже, постать Ігоря Маркевича широко відома у європейському культурному просторі, разом з тим є маловідомою в сучасній Україні, що і є предметом нашого дослідження.

Список літератури

1. Markevitch I. Le testament d'Icare. Paris: Grasset, 1984. 325 p.
2. Markevitch I. Interview 2.8.1957 (American Decca), Ellenville festival. From the Album Igor Markevitch: Un veritable artiste, CD3.

3. Monsaigeon B. Mademoiselle. Entretiens avec Nadia Boulanger. Published by Van de Velde, 1980. 160 p.
4. Mussorgsky M. Pictures at an exhibition & night on bald mountain. Igor Markevitch. Berlin Classics, 2017 – передмова.
5. Mooser Robert-Aloys. Visage de la musique contemporaine, 1957–1961. Paris: R. Julliard, 1962. 180 p.

Самоліч І. Р. – студентка V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;
Чибирак С. В. – к. і. н., доцент кафедри документознавства та музейної справи СНУ імені Лесі Українки

Туристичний потенціал Волині: Олика, Чарторийськ, Четверня

Постановка проблеми. Сучасний ринок туристичних послуг в Україні є досить розвиненим, але здебільшого він зорієнтований на зовнішній туризм (екскурсії вихідного дня у Європі, тривалий відпочинок за кордоном тощо). Нині існує потреба у розробці цікавого, якісного внутрішнього продукту (подорожі в межах країни, авторські екскурсії по місту та ін.) та залучення зовнішнього туриста в Україну. Створення маршрутів із залученням знаних та маловідомих пам'яток має зацікавити туриста, що прагне пізнати нове, а також очільників об'єднано-територіальних громад, для яких це може стати прибутковим напрямом та сприятиме розвитку їхнього населеного пункту, формуванню відповідної інфраструктури у ньому.

Метою нашого дослідження є виявити потенціал історико-культурних пам'яток Волині, пов'язаних із родинами Радзивілів, Четвертинських та Чарторийських.

Результати дослідження. В останні кілька років актуалізувалося питання збереження історико-архітектурної спадщини містечка Олики. Відновлення історичних пам'яток заплановано у рамках обласної програми відродження історико-архітектурної спадщини смт. Олика Волинської області на 2019–2024 рр. Свято-Троїцький костел із 2013 р. відновлюється за кошт Республіки Польща. Реставрація об'єктів і їх

популяризація, впровадження комплексного підходу до формування інфраструктури у містечку має сприяти соціально-економічному розвитку Олики та навколишніх населених пунктів. У містечку розташований замок XVI ст., що безпосередньо пов'язаний із родом Радзивілів. Крім того, він є одним із перших бастионних споруд країни. З чотирьох кутових бастионів зі сторожовими вежами сьогодні лишилося частково два. На території Олики було три міські брами, з яких на сьогодні збережена лише одна – Залісоцька. Ще одним туристичним об'єктом є волинський Іль-Джез (римсько-католицький колегіальний костел Святої Трійці). Храм будувався впродовж 1635–1640 рр. у стилі бароко. Крипта колегіати містить усипальницю роду Радзивілів, гробниці та епітафії, виконані з алебастру і мармуру, але збережені вони частково. До пам'яток архітектури належить кам'яний костел святих Петра і Павла – найдавніший католицький храм Волині, збудований у стилі ренесансу [2].

Найвідомішим місцем на Волині, яке пов'язане з родиною Чарторійських, є село Чарторійськ (Старий Чарторійськ). Із 30-х рр. XV ст. воно стає резиденцією князів. Найперший монастир, який був збудований поблизу цих земель, – Мала Осниця – не зберігся, відомо лише, що його присвятили Святій Трійці (в заповіті 1582 р. князь Михайло Олександрович заповідав себе поховати в Свято-Троїцькому монастирі поблизу Чарторійська). Пізніше у Чарторійську був збудований дерев'яний собор. Його історія пов'язана з домініканськими монахами. На 1720 р. до монастирських будов входили: лікарня, школа, костел, капличка-стовп, два двоповерхові житлові корпуси, млин, фільварок. У 1725 р. Чарторійськом заволодів князь Радзивіл. А у 1741–1753 рр. за проектом Павла Гіжицького будівля костелу змінилася на нову та є шедевром бароко на Волині. В різні часи Хрестовоздвиженський собор функціонував і як приходський католицький костел, і як православний храм (1832 р. став Успенською церквою). У Першій світовій війні собор постраждав, але був відремонтований настоятелем і прихожанами, а за Польщі знову стає католицьким. Друга світова війна теж залишила свій відбиток на будівлі. До 1975 р. храм використовують як склад для зберігання зернових культур [1]. Сучасна історія Хрестовоздвиженської обителі розпочинається 1997 р. До архітектурного ансамблю входять собор та храм Успіння Божої Матері. У Чарторійську відновлено й чоловічий монастир.

На Волині князівський рід Четвертинських пов'язаний історично з селом Четвертня. До сьогодні тут зберігся Свято-Преображенський храм (1600 р.) – найдавніша кам'яна споруда Маневицького району та пам'ятка культурної спадщини національного значення. Стіни Свято-Преображенської церкви сягають 2 м завтовшки, висота – 20 м, дослідники вважають, що будувалася вона як фортифікаційна споруда. В стилі будівлі можна прослідкувати і українське бароко, і традиції архітектури стародавньої Русі. В Свято-Преображенській церкві іконостас старовізантійського типу з позолоченими кіотами. Святиня була закладена Анною Четвертинською. Вона та Барбара Четвертинської були поховані у підземеллі монастиря. У зв'язку із смертю останньої цариця Катерина II надіслала прихожанам дари – Євангеліє 1759 р. вагою 32 кг та дві ікони. Також у Четвертні були переписані Тетроевангеліє, список віленського Апостола Франциска Скорини, Патерик, а 27 липня 1625 р. було видано Псалтир із родовим гербом на звороті, який став першим стародруком Волині. Вийшов він невеликим тиражем, відомі два його примірники, які нині зберігаються у Росії [3].

Висновки. В населених пунктах знаходяться унікальні історико-архітектурні об'єкти, але нерідко трапляється малообізнаність місцевого населення в плані історії, недостатня (а інколи й повністю відсутня) туристична інфраструктура, що зумовлює невелику кількість туристів. Ми пропонуємо використати потенціал пам'яток Олики, Чарторійська та Четвертні для залучення зовнішнього туриста, якого цікавить історія шляхетських сімей, та внутрішнього туриста, що вивчає історію свого краю.

Список літератури

1. З історії назви літописного Чарторійська. URL: <http://manevychi-tourism.com.ua/portfolio-item/z-istori-nazvi-litopisnogo-chartorijska/> (дата звернення: 02.04.2020). – Назва з екрана.
2. Костел Пресвятої Трійці. URL: <https://drymba.com/uk/1034950-kostel-triytsi-kolehiata-olyka> (дата звернення: 03.04.2020). – Назва з екрана.
3. Четвертинський Псалтир. URL: <https://rayon.in.ua/topics/3634-chetvertinskii-psaltir-hto-i-iak-vidav-pershu-drukovanu-knigu-na-volini> (дата звернення: 31.03.2020). – Назва з екрана.

3. Гуманітарні науки

Артишук І. О. – студентка V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Крамар Ю. В. – д. і. н., професор кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Польські історіографічні концепції сарматизму

Постановка проблеми. Для вивчення окремих наукових проблем минулого історіографія має не менш важливе значення, аніж самі історичні джерела. В даному випадку це стосується ідеології сарматизму, яка певною мірою є продуктом історіографії та ймовірно дещо романтизована бароковою літературою. Тому аналіз у часі розвідок, присвячених сарматському міфіві у польській історіографії, є важливим для кращого розуміння суті цієї етногенетичної концепції.

Мета дослідження – проаналізувати польські історіографічні концепції сарматизму.

Результати дослідження. У польській та зарубіжній історіографії не існує й донині єдиного підходу до трактування терміну «сарматизм». У XVIII–XIX ст. сарматизм пов'язували з періодом «шляхетської республіки» в історії Речі Посполитої, із старовинними польськими звичаями і традиціями, з образом шляхтича-сармата. У кінці XIX ст. під ним розуміли комплекс стереопитів, притаманних типовому поляку до середини XVII ст. [1, 11].

Активне зацікавлення сарматизмом у польській історичній науці розпочалось в середині XX ст. Першим, хто здійснив спробу дослідити поняття «сармат», «сарматизм» і загалом генезу цього явища, був польський літературознавець Тадеуш Улевич, який подав різні трактування географічної назви Сарматія, охарактеризував основні джерела з цієї проблеми [2].

Частина вчених розглядала сарматизм як польський різновид європейської культури бароко (Т. Маньковський, А. Андьял, Я. Пельц).

Відповідно вони періодизували сарматизм часовими рамками культури бароко в Польщі (кінець XVI – початок XVIII ст.).

Дослідження історико-культурної спадщини європейського бароко наштовхнуло дослідників на думку про спільну культурну специфіку, що поєднує низку держав Середньої та Південно-Східної Європи. І цією «зв'язуючою» ланкою є «сарматський» тип культури. На думку угорського дослідника Андре Андьяла, причиною такого явища є схожі історико-культурні процеси, що відбувалися в цих регіонах Європи в XVI–XVII ст. [3, 12].

Януш Пельц – польський філолог і літературознавець, навпаки вважав недоцільним ототожнювати культуру бароко і сарматизм, адже сарматизм не є єдиною й стрункою системою ідей, моральних норм, а «результат їх побутування в повсякденному житті» [4, 233–235].

Частина істориків розглядає сарматизм як комплекс поглядів і уявлень шляхти періоду її економічного, соціального й політичного домінування в польській державі (Я. Тазбір, Ст. Цинарський, Я. Мачишевський). Відповідно хронологічні межі сарматизму як руху співпадали з періодом домінування шляхетської ідеології (кінець XVI – XVIII ст.). Історик Януш Тазбір – дослідник самосвідомості польської шляхти, розглядає сарматизм як ідеологію польського дворянства [5].

Ще один напрям польської історіографії представлений фахівцями із соціальної антропології (А. Брюкнер, Я. Бистронь, В. Лозинський, М. Богуцька), які детально описали національні польські звичаї та обряди, повсякденне життя різних станів. Дослідники даного напрямку давали доволі розмиту періодизацію сарматизму, адже суспільна свідомість згідно Ф. Броделя відноситься до історії «великої тривалості».

У 1970-х рр. активна дискусія про нові підходи до висвітлення польської історії відбувалася на шпальтах науково-періодичного видання «Teksty» (автори збірника Я. Мацеєвський, Т. Хшановський, Я. Тазбір та ін). Її результатом стало своєрідне узагальнення різних точок зору з проблеми визначення терміну «сарматизм». Один із авторів, дослідник мистецтва «епохи сарматизму» Тадеуш Хшановський, вважав, що «сарматський стиль» як напрям в мистецтві «швидше за все не стиль, а комплекс визначених принципів і смаків, які спираються на ідеологію» [6, 9].

Дослідження польських соціологів та істориків (Ст. Кот, Н. Ассородобрай, К. Гжибовський, М. і Ст. Осовські, Є. Топольський та ін.)

висвітлюють процес еволюції національних ідей і стереотипів, а також основні елементи історичної свідомості народу. Науковий доробок вказаних вчених важливий тим, що в їх основі лежать різні методи соціологічного дослідження.

Висновки. Отже, підсумовуючи вище сказане, зрозуміло, що польська історична наука приділяє велику увагу вивченню зазначеної проблеми. Досліджуються культурно-історичні, політичні, світоглядні орієнтації, пов'язані з ідеєю історичного наступництва давніх сарматів та етногенетичної спорідненості з ними польської шляхетської еліти. Узагальнюючи основні підходи до трактування польською історіографією такого явища як сарматизм, можна зробити висновок про те, що в ній домінує уявлення про цю концепцію як про синтез станової ідеології та матеріально-культурних форм побутування, які сформувались у добу бароко.

Список літератури

1. Лескинен М. В. Образ сармата в истории. На пути формирования национального самосознания народов Речи Посполитой во второй половине XVI – первой половине XVII вв.: автореф. дис. канд. ист. наук. Москва, 1998. 33 с. URL: <http://cheloveknauka.com/v/456806/a?#>
2. Ulewicz T. Sarmacja: studium z problematyki słowiańskiej XV i XVI w. Kraków, 1950. 211 s.
3. Angyal E. Świat słowiańskiego Baroku. Warszawa, 1972. 498 s.
4. Pelc J. Barok – epoka przeciwieństw. Warszawa, 1993. 358 s.
5. Tazbir J. Rzeczpospolita szlachecka. Warszawa, 1973. 213 s.
6. Chrzanowski T. Sarmatyzm – mity dawne i współczesne. Wędrowki po Sarmacji Europejskiej. Kraków, 1988. 336 s.

Артишук І. О. – студентка V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;
Крамар Ю. В. – д. і. н, професор кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Сарматський міф як основа ментальності польської шляхти

Постановка проблеми. Однією з рис суспільно-політичного розвитку європейських народів раннього Нового часу було позиціонування окремішності свого привілейованого походження. Міф про

особливе походження польського народу (головно дворянства (шляхти) було покладено в основу так званого сарматизму. Звернення до теми зумовлене потребою дослідження у сфері національних міфів, адже вони дають можливість прослідкувати витoki національної свідомості того чи іншого народу, окреслити риси їх етнічної ідентичності та, врешті, по-новому поставити і проблему раціональності самого міфу, в даному випадку сарматського.

Мета дослідження – показати зародження та генезу сарматського міфу, його вплив на поведінку, стиль життя, повсякдення польської шляхти в період раннього Нового часу.

Результати дослідження. Одним із засобів самовираження ново-модерної Речі Посполитої стала ідеологія шляхти, котра увійшла в історію під загальним поняттям «сарматизм». Цим терміном окреслюють ідею походження шляхти Польсько-Литовської держави від войовничого народу сарматів, який проживав на теренах Східної Європи, та вживають для позначення системи світоглядних засад, поведінкових реакцій, стилю та способу життя польської шляхти.

Але сам термін «сарматизм» з'явився значно пізніше, лише в другій половині XVIII ст. Польські етнографи та історики, зокрема Ян Длугош, висловили думку, що Річ Посполита була спадкоємицею давньої Сарматії, тому подали певні відомості й про сарматів. Щоправда сармати були не єдиним «варварським народом», на історію якого претендували поляки. Деякі ідеологи Польської Корони цю роль відводили й германському племені вандалів, яких добре «пам'ятала» антична цивілізація. Але взнаки дався середньовічний антигерманізм поляків. Тому давнім предком було обрано сарматів [1, 359].

Пошук витоків свого походження в тогочасній Польщі відбувався в контексті загальноєвропейських процесів звернення до свого минулого. Але лише в Речі Посполитій сарматизм став невід'ємною частиною національної свідомості шляхти і визначив ментальні особливості польської знаті на відміну від західноєвропейської аристократії.

Сарматизм пройшов своєрідну еволюцію в XVI–XVII ст. У XVI ст. сармат спочатку ототожнювався лише з воїном-лицарем, позаяк на шляхетський стан покладался лише військовий обов'язок. Однак наприкінці XV – на початку XVI ст. в становищі польського лицарства відбулися помітні зміни – наділення шляхти землею за виконання військового обов'язку (процес «осідання» її на землі). Ці зміни призвели, зокрема, до появи нового – «поміщицького» способу життя сармата-лицаря. І вже у XVII ст. сарматизм стає світоглядом, ідео-

логією землевласників. Тому сарматський етос виявляв себе у двох іпостасях – лицаря-воїна і поміщика (зем'янина).

Головним завданням воїна-сармата був захист своєї держави та віри. Обов'язок захисту своєї віри стає надзвичайно важливим елементом сарматської ідеології, що покладався виключно на поляків – захисників християнства проти турецької загрози. Також однією з характерних рис лицаря-шляхтича було різко негативне ставлення до міщанських цінностей і способу життя. Адже торгівля і гроші породжували жадібність, хтивість і не обходилися без брехні та обману, яких порядний шляхтич повинен був уникати [2, 109–110].

Іншим зразком сарматського етосу був поміщик (зем'янин). Головними його чеснотами були виконання громадянського обов'язку (участь у засіданнях сеймів і сеймиків) та заняття господарською діяльністю. У випадку війни – підтримання себе в належній фізичній та військовій формі. Образ зем'янина – це, по суті, образ мирної, доброї, незлобивої людини, яка цінує затишок, природу, сімейні радощі, удосконалюється інтелектуально [3, 271].

Серед шляхти існувало переконання в культурній «вищості» над іншими станами Речі Посполитої. Ця особливість світогляду шляхетської ментальності призвела до появи таких її особливостей як традиціоналізм і консерватизм (що проявилось в поведінці та способі життя) [4, 319]. Проте ці фактори мали негативний вплив на розвиток держави, що призвело до відставання від країн Західної Європи як в культурній сфері (застій в галузі науки, освіти), так і в економіці, яка потребувала глибокої модернізації.

Висновки. Таким чином, поява сарматизму була пов'язана із загальною тенденцією доби Ренесансу. Проте згодом він зумів міцно вкоренитись у свідомості польської шляхти та витворити етносоціальний міф. Політичний аспект творення шляхетського стану в поєднанні з юридичною легітимністю набутих привілеїв дали можливість не лише сформуванню привілейовану спільноту, а й прослідкувати її «благородне» походження, її величну історію. Врешті, сарматизм став важливим етапом у формуванні польської національної ідентичності.

Список літератури

1. Зашкільняк Л. О. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2002. 752 с.
2. Janion M., Żmigrodzka M. Tradycja barska w dobie romantyzmu. *Przemiany tradycji barskiej: studia/[teksty przygot. zespół pod kier. Zofii Stefanowskiej]*. Kraków, 1972. S. 107–165.

3. Бухарин С. Россия и Польша. Опыт политико-психологического исследования феномена лимитрофизации. Москва, 2011. 944 с.
4. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Київ: Генеза, 1997. 380 с.

Байцим В. О. – студент V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Понедельнік Л. А. – к. і. н., ст. викладач кафедри нової та новітньої історії України СНУ імені Лесі Українки

Старий Чорторийськ у XX–XXI столітті

Постановка проблеми. Сучасний розвиток історичної науки потребує переосмислення багатьох етапів вітчизняної історії та вивчення тих проблем, що раніше не були досліджені. Останнім часом простежується стійка тенденція поглиблення інтересу до минулого.

Метою дослідження даної роботи є вивчення сторінок історії населеного пункту Старий Чорторийськ в XX–XXI ст.

Початок XX ст. перетворив давнє історичне містечко Старий Чорторийськ у плацдарм прифронтових і фронтових подій. У зв'язку з наступом австро-німецьких військ в червні 1915 р. переважна більшість населення змушена була евакуюватись. Лише в 1917 р., після жовтневого перевороту, мешканці почали повертатись до своїх домів. Тодішній Старий Чорторийськ у роки Першої світової війни перебував в епіцентрі військових дій. Апогеєм протистояння стала відома військова операція під назвою Брусиловський прорив. На початку червня-липня 1916-го зі слів очевидців – старожилів населеного пункту відомо, що в ході операції було знищено два куполи Хрестовоздвиженського монастиря, який є пам'яткою національного значення XVIII ст. (на час Першої світової війни тут розташовувався склад для зберігання зерна). З початку 1918 р. Старий Чорторийськ знову опинився у вирі воєнних подій. У лютому місяці кінні підрозділи німецько-кайзерівських військ окупували містечко. З настанням липня 1920 р. у результаті наступу Червоної Армії містечко було визволене, але в другій половині 1920 р. воно знову потрапило під владу Другої Речі Посполитої.

8 липня 1941 р. Старий Чорторийськ окупували гітлерівці. Місцеве населення вступило у боротьбу з окупантами. Незважаючи на жорстокий окупаційний режим, жителі допомагали партизанам загону І. Я. Шишка, що діяв в районі залізничної станції. Мешканці Старого Чорторийська і навколишніх сіл зазнавали утисків, фашисти грабували їх, відбираючи птицю, худобу, городину. Назавжди вкарбувалася в пам'ять подія 27 липня 1942 р. – розстріл чоловічого населення, яке становило військову загрозу для ворога. У той день було розстріляно близько 300 чоловік [4, 56].

Героїчною сторінкою у цій боротьбі для жителів стала ніч з 27 на 28 січня 1944 р., коли до річки Стир, в районі сіл Козлиничів і Старого Чорторийська підійшли два ескадрони радянських кіннотників 115-го кавалерійського полку 13-ї армії. На озброєнні у них були дві 45-міліметрові гармати, чотири протитанкові рушниці, кулемети та автомати. Форсувавши річку, вони розгромили фашистський гарнізон у с. Козлиничах і зайняли висоту між Козлиничами і Старим Чорторийськом. Проти невеликої групи радянських солдатів, у яких закінчилися снаряди для єдиної гармати, гітлерівське командування кинуло великі підрозділи есесівської дивізії генерала Вахта. За героїзм і мужність в обороні висоти, узбек Наматжан Хакімов і росіянин Віктор Єршов були посмертно удостоєні звання Героїв Радянського Союзу. Обв'язавшись гранатами, вони кинулись під танки і затримали прорив ворога. З лютого 1944 р. фашистів вибили з Старого Чорторийська [1].

У грудні 1949 р. в селі розгорнулася робота з перебудови сільського господарства. З ініціативи С. Сльозка, К. Герасюка, С. Зуйка, Я. Сахнюка, О. Сюра та інших було створений перший колгосп імені М. Щорса [5, 33]. Уже на кінець 1949 р. в артiлі об'єдналися 292 селянські господарства. В колгоспі було усупільнено 2868 га землі, з них 1480 га орної, сіножатей – 595 га, пасовиськ – 430 га, лісів та чагарників – 188 га, саду – 15 га, інших земельних угідь – 160 га. 1960 р. побудували Старочорторийську загальноосвітню школу І–ІІІ ступенів, у якій сьогодні навчається близько 200 учнів. Завдяки мешканцям села у 1997 р. спорудили Церкву Успіння Пресвятої Богородиці, яку відвідують місцеві прихожани і гості міста [2, 456].

Старий Чорторийськ на теперішній час має добре розвинуту [6, 117]. На території однойменної сільської ради функціонує ряд установ: поштове відділення, 2 аптеки (одна приватна), лікарська амбулаторія загальної терапії сімейної медицини, Будинок культури.

Близько 47 дошкільнят відвідує дитячий садок «Сонечко». В перспективі – відкриття ще однієї дитячої групи. У Старому Чорторійську на базі колишніх лікарні та амбулаторії відкрили будинок-інтернат для людей похилого віку.

Висновок. Таким чином, можна зробити висновок, що історія Старого Чорторійська у ХХ – поч. ХХІ ст. є багатогою і цікавою, і потребує окремих досліджень. Зокрема, заслуговують на увагу події Першої та Другої світової воєн на території населеного пункту і навколишніх сіл, героїчне минуле його мешканців, а також післявоєнна відбудова, розвиток в роки незалежності України. Окремою сторінкою минулого є проблема Голокосту.

Список літератури

1. Гика В. М. Партизанська боротьба на Волині як складова народного опору у Великій Вітчизняній війні: [про діяльність партизанських загонів у Маневицькому районі]. *Архіви України*. 2010. № 2. URL: http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_2_2010/6.pdf. –20.11.12
2. Волинь на зламі століть: історія краю: (1989–2000 рр.)/В. І. Бортніков [та ін.]. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. 694 с.
3. Книга Скорботи України. Волинська область. [У 3 т.]. Т. 1/редкол.: І. О. Герасимов та [ін.]. Луцьк: Надстир'я, 2006. 536 с.
4. Мельник В., Хомич П., Войчик С. Маневиччина: маловідомі факти: [штрихи до краєзнавчого опису району]. Луцьк; Маневичі: Золота стріла, 2019. 183 с.
5. Сушик І. В. Відбудовчий процес на Волині у перші повоєнні роки: (1944–1954 рр.). *Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки*. Луцьк, 2002. № 4. С. 31–35.
6. Хомич П. М. Маневиччина крізь віки. *Наук.-краєзн. нарис*. Луцьк, 2006. 203 с.

Балдич М. І. – студентка V курсу факультету філології та журналістики
СНУ імені Лесі Українки;
Яблонська О. В. – к. ф. н., доцент кафедри української літератури
СНУ імені Лесі Українки

Нью-Йоркська поетична група: творчість і літературно-критична рецепція в часописі «Сучасність» (на матеріалі 1961–1964 рр.)

Постановка проблеми. Взимку 1961 р. в Мюнхені було створено часопис «Сучасність», замінивши «Сучасну Україну» та «Українську

літературну газету», що припинили своє існування [3]. Основну мету ініціатори видання вбачали в наближенні України до важливих суспільно-політичних подій Європи 1960-х рр. [4]. «Часопис об'єднав навколо себе найкращі інтелектуальні сили української діаспори, знайомив своїх читачів із культурним, науковим доробком, історичним минулим нашого народу, життям українців у країнах свого поселення» [1, 4].

До редакційної колегії перших чисел входили: І. Кошелівець, В. Стахів, Б. Кравців, Б. Бойчук, К. Митрович.

Характер та напрям часопису редакційна колегія визначила як місячник літератури, мистецтва й суспільного життя. Редакція та автура видання сподівалися, що журнал матиме належне місце в духовому житті української еміграції [3].

Мета дослідження – простежити, як журнал виконував функцію ознайомлення з поточним літературним процесом. Закономірно, що для діаспорного видання це означало насамперед ознайомити із творчістю еміграційних авторів. На матеріалі творчості Нью-Йоркської групи та її літературно-критичної рецепції протягом 1961–1964 рр. маємо на меті проаналізувати цю ділянку роботи місячника.

Результати дослідження. Упродовж 1961–1964 рр. часопис «Сучасність» активно презентував творчість Нью-Йоркської групи.

Насамперед йдеться про публікацію художніх текстів. Так, активно презентована поезія Патриції Килини (1961. Ч. 1. – твори збірки «Трагедія джмелів»; 1962. Ч. 10. – твори збірки «Легенди і сни»; Ч. 5), Е. Андіївської (1961. Ч. 7, 8; 1963. Ч. 11; 1964. Ч. 10. – твори збірки «Первні»), Віри Вовк (1961. Ч. 2), Б. Рубчака (1961. Ч. 1, 9; 1962. Ч. 2, 7; 1963. Ч. 1. – твори збірки «Дівчина без країни»; 1963. Ч. 8 (вірш «Дон Жуан» зі збірки «Особиста Клію»), Ю. Тарнавського (1962. Ч. 12; 1964. Ч. 1, 2. – твори збірки книга «Ідеалізована біографія»; Ч. 8, 9), Б. Бойчука (1961. Ч. 3, 11; 1962. Ч. 10 – вірші із книги «Спомини любови»; 1963. Ч. 6 – твори збірки «Вірші для Мехіко»; 1963. Ч. 10; 1964. Ч. 4), Ю. Коломийця (1964. Ч. 5 – твори збірки «Гранчасте сонце»; Ч. 11), М. Царинника (1963. Ч. 4, 10). Прозові тексти презентовані творами Е. Андіївської (1961 Ч. 1; 1962. Ч. 2; 1963. Ч. 4), Б. Рубчака (1961. Ч. 7, 11; 1964. Ч. 12), роман Ю. Тарнавського «Шляхи» (1961. Ч. 2–5), Б. Бойчука (1962. Ч. 1, 6). Драма Б. Бойчука «Поламані стежки» опублікована в Ч. 8 за 1961 р.

Осібнo треба виокремити переклади, здійснені членами Нью-Йоркської групи. Вовк Віра переклала з португальської твір Ж. М. Машаду

де Ассіза «Собака з бляшанкою на хвості» (1961. Ч. 7), Б. Бойчук – з англійської твори Віри Річ «Пісня II» (1961. Ч. 7) та Е. Е. Каммінгса «Orientale» (1961. Ч. 3), «Amores» (1962. Ч. 10), М. Царинник – з англійської «Сили націоналізму» Р. Пайпса (1964. Ч. 9).

Примітно, що учасники Нью-Йоркської групи – не тільки творці художніх текстів, а й є активними учасниками літературно-критичного процесу. Так, Б. Рубчак у статті «Рішальні зустрічі» (1961. Ч. 6) проаналізував творчість Б. Нижанківського. Синтетичного характеру – розвідка Б. Рубчака «Уваги до засобів народної поезії» (1963. Ч. 3, 4).

Статті Б. Бойчука присвячені різноплановим літературознавчим проблемам: «Нова англійська поезія» (1961. Ч. 7) – антології англійської поезії, впорядкованої Г. Смісом; «Пісня з темряви» (1962. Ч. 3) – вибраним творам Т. Шевченка в перекладах Віри Річ англійською мовою; «Еліот Т. С. Вбивство у соборі (перекл. Зенона Тарнавського). Вид-во “На горі”» (1964. Ч. 2) – про особливості перекладу українською мовою; «Початок дороги на Високий Замок (Новелі, оповідання, нариси Зенона Тарнавського)» (1964. Ч. 11) – про збірку прозових текстів покійного З. Тарнавського, серед яких вирізнено стилістично вправне оповідання «Вітер над Янівською».

У низці публікацій учасників Нью-Йоркської групи розглядаються проблеми образотворчого мистецтва, зокрема це статті Віри Вовк (1962. Ч. 5; 1964. Ч. 10), Б. Бойчука (1963. Ч. 1), Ю. Соловія (1961. Ч. 1; 1962. Ч. 3, 7, 11–12; 1963. Ч. 3, 8; 1964. Ч. 1, 6, 10).

На сторінках часопису «Сучасність» презентовано чи не перші зразки літературно-критичного осмислення творчості Нью-Йоркської групи. Е. Райс у статті «Поезія Емми Андієвської» (1963. Ч. 2) робить висновок про оригінальність стилю авторки. В огляді К. Митровича «Зустріч з Еммою Андієвською» (1964. Ч. 12) презентовано авторський вечір письменниці, влаштований паризьким Літературно-мистецьким клубом 9 жовтня 1964 р. Б. Бойчук опублікував бібліографічні відомості про видання Нью-Йоркської групи (1961. Ч. 1; 1962. Ч. 3).

Принагідно доречно звернутися до висновків Б. Бойчука (стаття «Декілька думок про Нью-Йоркську групу і декілька задніх думок»): «Чинником єднання була спільна настанова, що кожний поет мусить іти окремою індивідуальною дорогою, виявляти власний внутрішній світ (що є стилем) і в тому сенсі бути інакшим, сучасним, модерним (звичайно, кожний мав свою окрему поставу до модернізму і розу-

міння його). Була в усіх теж спільна потреба повної свободи творчості; всі поети категорично відпихалися від концепції «служіння народові», бо роль письменника, вважали, не є служити, а формувати літературу того народу, тобто частинно формувати сам народ» [2, 21].

Висновки. Проаналізований матеріал дає підстави твердити, що протягом перших років видання часопис «Сучасність» активно знайомив своїх читачів із різножанровою творчістю учасників Нью-Йоркської групи, а також презентував спроби її літературно-критичної рецепції.

Список літератури

1. Бібліографічний довідник журналу «Сучасність»: 1961–2003/ред.-упоряд. М. Чубук. Львів: Кальварія, 2003. 478 с.
2. Бойчук Б. Декілька думок про Нью-Йоркську Групу та декілька задніх думок. *Сучасність*. 1979. Ч. 1. С. 20–33.
3. Від редакції. *Сучасність*. 1961. № 1. С. 3.
4. Перенська О. «Сучасність» без майбутнього? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2290768.html> (дата звернення: 27.03.2020).

Балецька Л. В. – аспірант СНУ імені Лесі
Українки

Створення винищувальних батальйонів на Волині в 1944-1946 рр. (на матеріалах Камінь-Каширського району)

Постановка проблеми. У новітніх дослідженнях національно-визвольного руху часто порушуються різноманітні проблеми діяльності ОУН і УПА, їх боротьби з радянською владою, подається характеристика засобів і методів органів державної безпеки. Одним з механізмів боротьби радянської влади з українськими повстанцями стало створення винищувальних батальйонів (ВБ). Сутність та діяльність цих утворень потребують на нашу думку, подальшого вивчення.

Мета дослідження – проаналізувати процес створення, склад, функції та діяльність винищувальних батальйонів.

Результати дослідження. Винищувальні батальйони почали створювати в перші дні німецько-радянської війни відповідно до постанови РНК СРСР від 24 червня 1941 р. «Про заходи щодо

боротьби з парашутними десантами і диверсантами противника у прифронтовій зоні» [4, 49]. Однак німецька окупація призупинила цей процес. Звільнення території України від німецько-нацистських окупантів та встановлення радянської влади сприяло відновленню процесу створення ВБ.

Основними джерелами наповнення ВБ були: службовці радянських установ та організацій, демобілізовані бійці Червоної армії (ЧА) та партизанських загонів, місцеві «активісти» та комсомольці, колишні учасники УПА, сільська безпартійна молодь, яка ухилялася від мобілізацій [6, 72]. Командирами призначалися начальники райвідділів внутрішніх справ чи їх заступники, обов'язки заступника командира батальйону з політичної частини за рішенням бюро райкому, виконував один із секретарів РК КП(б)У. Директивні розпорядження зобов'язували підбирати на посади начальників штабів осіб, що знають військову справу та здатні організувати оперативну діяльність і бойову підготовку особового складу, з обов'язковим їх затвердженням райкомом КП(б)У [4, 50].

Формування ВБ відбувалось за добровільно-примусовим принципом. До прикладу під час проведення облави біля села Полиці було затримано два місцевих жителя, їх відвезли у Камінь-Каширський військомат та записали до ВБ [1, 508]. Досить цікава ситуація з формуванням загонів ВБ склалася в с. Грива. Зокрема 15 грудня 1945 р. начальник райвідділу НКВС доповідав про вкрай незадовільний стан в с. Грива, в якому жоден житель села не записався до ВБ. Навіть із 32-х осіб, що повернулись з війни, до винищувального батальйону не зголосився жоден. Однак вже на початку 1946 р. в с. Грива в лавах ВБ налічувалось 11 осіб. Така зміна в кількості охочих вступити до лав ВБ вочевидь свідчить про примусові методи структур НКВС. Однак маємо інформацію, що згодом в лавах ВБ з с. Грива було лише 2 осіб [1, 357].

На сформовані ВБ радянська влада покладала ряд важливих функцій: виловлювання дезертирів з рядів ЧА, організація охоронної служби в селах, містах на підприємствах та установах (заводах, фабриках, радгоспах, колгоспах, РВ НКВС тощо), а також на залізницях та шосейних шляхах. На кінець 1944 р. після звільнення території України від нацистів ВБ переорієнтували на боротьбу з українським національно-визвольним рухом. Згодом з'явилися і інші завдання, зокрема охорона виборчих комісій під час виборів, допомога у збиранні податків і т. д. Інколи ВБ залучалися до проведення депортацій,

а радянські спецоргани не соромилися використовувати особовий склад ВБ ще й у провокативних цілях [4, 53].

Упродовж 1944 р. при всіх міських та районних відділах НКВС Західної України були створені ВБ. В жовтні 1944 р. був організований ВБ і в Камінь-Каширському районі, який налічував 50 осіб, а згодом його чисельність становила вже 150 осіб. Із них укомплектовано 2 групи по 40 осіб для проведення політмасової роботи в селах, виконання обов'язкових поставок та проведення боротьби з бандитизмом [3, арк. 1]. Станом на 15 грудня 1945 р. ВБ кількістю (10–15 осіб) були створені у 14 селах району. Та згодом під тиском влади ВБ були створені майже в усіх селах району. У 1946 р. в рядах ВБ в районі було 247 осіб. Найчисельнішими ВБ були в селах: Верхи (20), Великий Обзир (16), Полиці (17) осіб [2, 125]. Станом на 12 вересня 1946 р. у Волинській області налічувалося 328 ВБ з чисельністю 4946 бійців [5, 378].

Висновки. Отже підсумовуючи, зазначимо, що попри невисокий рівень бойової активності та ефективності ВБ на Волині (причинами цього були недоліки допущені радянською владою при комплектуванні ВБ їх низька матеріальна забезпеченість та вишкіл) вони все ж відіграли свою роль в боротьбі з українським визвольним рухом. Позаяк вони відтягували на себе певні сили повстанців, бойові й пропагандистські ресурси підпілля.

Список літератури

1. Бондарчук А. І. Обірване коріння нації. Волинська хрестоматія. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 2011. 896 с.
2. Денисюк В. Т. Літопис Камінь-Каширщини: історико-краєзнавчий нарис. Луцьк: Надстир'я, 2001. 524 с.
3. Державний архів Волинської області (Держархів Волинської обл.). Ф. п. 13, оп. 1, спр. 54, арк. 1.
4. Ільницький В. Створення та діяльність у західних областях УРСР радянських парамілітарних формувань (1944–1954 рр.). *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КДБ*. 2011. № 2 (37). С. 47–82.
5. Кульгавець Х. Ю. Винищувальні батальйони та групи охорони громадського порядку і боротьбі із націоналістичним підпіллям у західних областях УРСР (1944–1950 рр.). *Форум права*. 2009. № 3. С. 373–382.
6. Стародубець Г. Винищувальні батальйони у західних областях України в 1944–1946 рр. «свої» чи «чужі»? URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/novdob_2013_1_8.pdf

Баран К. М. – студентка III курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Ткачук А. П. – к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Особливості військового мистецтва монголів в період існування Монгольської імперії (1206–1368 рр.)

Постановка проблеми. Монгольська імперія – держава, що за короткий час розвинулась від розрізнених племінних груп до могутньої імперії. Оскільки формування цієї держави відбувалось в першу чергу внаслідок завоювань, то зрозуміло, що для цього необхідним було сильне, добре організоване військо та ефективне військове командування.

Мета дослідження – проаналізувати особливості військового мистецтва монгольських воїнів, розглянувши структуру війська, тактику, захисне спорядження та зброю.

Результати дослідження. Історія Монгольської держави починається з 1206 р., коли Темучжину, об'єднувачу монгольських племен, офіційно було надано титул хана та присвоєно нове ім'я-титул – Чингісхан («володар сильних») на з'їзді кочової знаті – курултай.

Все населення організовувалось за простою, але дуже ефективною десятковою системою. Найменшим підрозділом був десяток (арбан), очолюваний десятником (багатур). Десятки об'єднувалися в сотню (джагун), сотні – в тисячу (мінган), тисячі – в десятитисячний «тьму» (тумен). Звичайна монгольська армія складалася з двох-трьох туменів. Такий поділ зберігався у мирний та військовий час. Військова дисципліна стала основою життя монголів [4, 203].

Монгольські воїни мали різноманітну амуніцію. Усі види обладунків називають терміном «хуяг». Структура обладунку могла бути ламілярною (обладунок з переплетених між собою пластин), ламінарною (обладунок, що складався зі смуг, рухомо з'єднаних між собою) та комбінованою структурою. Існувало декілька видів обладунку:

Хатагу дегел – халат з м'яких матеріалів, що міг посилюватися такими елементами як зерцала чи наплічники. Хуус хуяг – обладунок в основі якого були шкіряні пластини. Чаргах – м'який панцир з органічних матеріалів (шкіра, хутро). Худесуту хуяг – залізний обладунок.

Основними матеріалами для виготовлення обладунків були залізо і шкіра. Складались вони з елементів захисту корпусу, плечей, ніг (до колін) та шолома у формі напівсферичної тулії. Обладунки були довгими, нижче колін. Панцир залишався суцільним лише до пояса, нижче мав розріз аби було зручно сидіти в сідлі. Воїни легкої кінноти могли взагалі не мати обладунків [1, 22]. Окрім обладунків для воїнів, існував захист для коней.

Головною зброєю монгола був лук (нумун). Для монгольського лука сила натягування становила 70 кілограм, дальність стрільби – 200–300 метрів. Згідно з джерелами, монгольські воїни мали два лука (ймовірно, один довгий і один короткий) і два-три сагайдаки, що вміщали приблизно 30 стріл кожен. Існувало і два типи стріл: легкі, з маленьким гострим наконечником, для далекої стрільби і важкі, з великим широким наконечником, для близьких цілей. Луки першого типу досягали в довжину 120–150, другого – 80–110 см.

Крім луків застосовувалась й інша зброя, залежно від того належав воїн до легкої чи до важкої кінноти. Важка кіннота користувалась довгими піками з гаками для висмикування противника з сідла і могла користуватися щитами. Великі щити, схожі па панцир черепах, використовували при штурмі фортечних стін. Важкоозброєні кіннотники воювали також булавою або мечем, що мав вигнуту форму. Легкоозброєні кіннотники користувалися мечем, луком і іноді дротиками. Карпіні згадує і про дворучні сокири [6, 12].

Всі монголи в поході мали при собі легкий топірець, інструмент для заточування наконечників стріл (його пристібали до сагайдака), аркан з кінського волоса, моток мотузки, шило, голку і нитки, залізний або зроблений з іншого матеріалу казанок. Кожен десяток воїнів мав намет.

Монгольське військо шикувалось в декілька ліній. Перші лінії займали важкоозброєна кіннота, задні лінії формували кінні лучники. На початку битви легка кіннота з флангів або крізь розриви в лінії важкої виїжджала наперед та засипала супротивника стрілами. Стіна зі стріл мала психологічний вплив на ворога. Обстріл дезорганізував військо ворога, тоді в бій вступали важкоозброєні воїни [2, 418].

У військових діях була встановлена колективна відповідальність за поведінку у бою. Якщо воїн утікав з поля бою – страчували весь десяток, якщо втікав десяток – карали сотню. Карались і ті воїни, які починали збирати трофеї з вбитих воїнів раніше, ніж повністю було знищене військо ворога [2, 423].

Особливістю тактики була також ілюзія відступу. Декілька рядів виступали наперед імітували схід зі супротивником та відступ, в результаті якого військо ворога потрапляло в пастку та було розгромлене. Саме таку тактику було використано у битві на річці Калка проти русичів [2, 421]

Висновки. Отже, імперія монголів була сильною військово-політичною структурою. Життя монгольського воїна проходило в постійних військових походах та було пристосоване до кочового способу існування.

Особливістю монгольського війська були обладунки, які окрім заліза виготовляли з шкіри, вони були легшими, що додавало воїнам мобільності. Військова тактика була покликана використати потенціал легкої кінноти, що становила більшу частину війська. А колективна відповідальність додавала стимулу в боротьбі за нові території.

Список літератури

1. Горелик М. В. Армии монголо-татар X–XIV вв.: Воинское искусство, снаряжение, оружие. Москва, 2002. 84 с.
2. Крадин Н. Н., Скрынникова Т. Д. Империя Чингисхана. Москва, 2006. 557 с.
3. Плано Карпини. История монголов. *Путешествие в восточные страны Плано Карпини и Рубрука*. Москва, 1957. 270 с.
4. Разин Е. А. История военного искусства, в 3-х т.: Т. 2. История военного искусства VI–XVI вв. Санкт-Петербург, 1999. 656 с.
5. Рашид ад-Дин. Сборник летописей. Т. 1, кн. 2. Москва, 1952. 266 с.
6. Тарнбул С. Армия монгольской империи. Москва, 2003. 48 с.

Березовська О. М. – студентка VI курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Петрович В. В. – к. і. н., доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки

Організація роботи державних архівних установ з документами особового походження

Постановка проблеми. В умовах утвердження незалежності України та демократизації суспільства виникла гостра потреба в різноманітній джерельній інформації про персоналії української історії.

Найбільш інформаційно насиченими з погляду персоналістики є документи особового походження. Комплексне дослідження їх джерельно-інформаційного потенціалу (сукупності відомостей про окремих осіб, важливі історичні, суспільно-політичні, соціально-економічні та культурні процеси) дозволить ґрунтовно і всесторонньо з'ясувати персональний внесок державних і громадських діячів, науковців, інших інтелектуалів у розвиток українського суспільства на різних етапах історії.

Мета наукової розвідки – охарактеризувати особливості діяльності державних архівних установ з документами особового походження на всіх етапах роботи з ними.

Результати дослідження. Документи особового походження – це документи, що утворилися впродовж життя, наукової, творчої, службової, громадської та іншої діяльності фізичної особи (сім'ї, роду), а також ті, що відклались у їхніх особистих архівах. Традиційно, що саме документи особового походження є невичерпним джерелом з історії всіх проявів інтелектуальної і громадської думки, а відтак, їх особливе значення спонукає до вивчення тих напрямів людської діяльності, де на перший план виступає індивідуальна творчість [3, 5].

Архівні фонди особового походження, що переважно репрезентовані відомими речниками інтелектуальної еліти народів України, відкривають дослідникам сотні маловідомих, забутих, безпідставно викреслених з історичного процесу імен. У кожному нерегламентованому та індивідуально неповторному документі міститься по своєму унікальна інформація з історії всіх проявів життя держави та суспільства [1, 145].

Державні архіви є основною ланкою системи архівних установ України. Ці спеціалізовані державні установи організовують формування Національного архівного фонду (НАФ), забезпечують державний облік його документів, зберігають абсолютну більшість загального його обсягу, забезпечують надання архівної інформації користувачам.

Переважна більшість особових фондів нині зберігається в центральних, галузевих та місцевих державних архівах України. Для правильної організації процесу вільного доступу до інформації, що міститься у документах особового походження Національного архівного фонду України, працівники архівів повинні постійно їх вивчати та створювати умови для ефективного використання.

Важливість організації роботи державних архівних установ з документами особового походження зумовлюється низкою чинників. По-перше, неухильним зростанням ролі «людського фактора», що є знаковою рисою як сучасного суспільного життя, так і розвитку історичної науки. У зв'язку з цим посилюється необхідність вивчення життєвого і творчого шляху окремих особистостей, їх спадщини. Найбільший пласт відомостей про них містять джерела особового походження – основа інформаційного потенціалу особових фондів. По-друге, документи особового походження становлять невід'ємну частину Національного архівного фонду України, а їх джерельно-інформаційний скарб є особливо важливим і незамінним для дослідження інтелектуальної історії, для осмислення процесів у сфері науки та культури. По-третє, формування особових фондів, забезпечення фізичної схоронності і створення умов для їх всебічного використання є одним з пріоритетних завдань не тільки архівістів-практиків, але й науковців, які досліджують теоретичні засади, методи, способи і форми організаційної роботи у цій сфері [3, 22].

Документи особового походження, внесені до НАФ, надходять на зберігання до архіву на підставі договору дарування, договору купівлі-продажу, заповіту, рішення суду (у разі визнання документів безхазяйними), оформлених згідно з чинним законодавством. У договорі зазначають особливі умови користування документами, їх відтворення та використання відомостей, що в них містяться. Приймання документів здійснюють після затвердження експертно-перевірної комісії архіву опису первинного розбирання та акта приймання-передавання документів із зазначенням вартості документів у разі їх купівлі-продажу. Описи первинного розбирання укладають окремо або як складову акта приймання-передавання документів [2, 31].

Висновки. Особові фонди, які зберігаються в державних архівних установах України, є винятково цінними джерелами з багатьох галузей знань, оскільки містять великий інформаційний потенціал з історії культурного, громадського та ідейно-політичного життя українського суспільства. Доступними широкому загалу вони стають лише у результаті повсякденної та копіткої праці архівістів.

Список літератури

1. Коляструк О. А. Документи особового походження як джерела з історії повсякденності. *Український історичний журнал*. 2008. № 2. С. 145–153.

2. Правила роботи архівних установ України/М-во юстиції України, Держ. архів. служба України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства; упоряд.: Л. А. Кисельова, Ю. А. Прилепішева, Т. П. Прись, С. В. Сельченкова; за заг. ред. Н. М. Христової. Київ, 2013. 243 с.
3. Робота з документами особового походження: метод. посіб./Л. О. Драгомірова, І. М. Мага, З. О. Сендик, К. Т. Селіверстова, Н. М. Христова. Київ: [б. в.], 2009. 284 с.

Богданова А. О. – студентка V курсу
факультету іноземної філології
СНУ імені Лесі Українки;

Киричук Л. М. – к. ф. н., доцент кафедри
англійської філології СНУ імені Лесі Українки

Modality in Academic Discourse

Statement of the purpose. Linguists define discourse as a communication process requiring active participation from two or more people. Herbert Clark (2004) states that discourse is more than a message between sender and receiver. He holds that sender and receiver are metaphors that obfuscate what is really going on in communication [1].

One of the discourse subcategories is an academic discourse. It involves how we accommodate our communication when we are engaged in academic discussion. As a matter of fact, academic discourse helps individuals to form social realities, personal identities and professional institutions, to create knowledge and to reveal findings. So it is obvious, that the academic interaction cannot be separated from its discourses.

The current interest in academic discourse has mostly emerged as part of attempts to reveal the specific rhetorical practices of academic persuasion. In other words, academics endeavor to discover how people use discourse to get their ideas accepted. In fact, the main purpose of the academic text is to persuade readers of reliability of the knowledge. Writers attempt to convey their ideas and opinions by adding certain linguistics qualities to their texts; this involves a significant aspect of academic writing which is called modality. We assume that modality can take various forms and perform different functions in academic discourse.

The research goal. The aim of the study is to indicate the linguistic units of modality and to pinpoint their pragmatic functions in academic texts.

Results. Scholars distinguish two main types of modality: epistemic and deontic modality. More specifically, epistemic modality implies that the writer imposes the probability that the statement is correct in terms of the modal possibility or certainty. Palmer (2007) regards epistemic modality as propositional modality, that expresses writers' commitment to their propositions. On the other hand, deontic modality relates to obligation or permission [4].

According to Jordan (1990), there are modal verbs, such as “*must*” and “*may*”, marginals like “*need to*” and semi-modals like “*have to*”. The main forms of modal auxiliaries are “*can*”, “*could*”, “*may*”, “*would*” and “*might*”. The functions of these forms are requesting, reassurance, probability, ability and controlling. Additionally, two main categories of epistemic modality are hedging and boosting elements [3].

As the analysis demonstrates, modals verbs may overlap with hedges and boosters in academic writing. The use of hedges emphasizes the need for caution. Notably, cautious language is one of the most essential stylistic aspect of academic discourse since it helps authors to mitigate the force of their statements and thus, to express their opinions avoiding absolute certainty or overgeneralization. For example, authors may use introductory verbs: ‘*Our results seem to suggest that...*’. Moreover, by adopting this communicative strategy the authors apparently project an image of a polite and modest person. It is clear that hedges are the devices of tentative language in academic communication. Additionally, these pragmatic markers provide an opportunity for readers to contest the author's ideas and opinions in a specific way and, what is significant, respectfully. Consequently, hedges make sentences more receivable to the reader by increasing their chances of acceptance.

Drawing on the recent research carried out by a number of linguists we may state that boosters are used much less frequently in academic discourse. However, their role should not be underestimated. Actually, these pragmatic markers express a high degree of authors' assurance about the truth of their statements. For example: ‘*With a few interesting exceptions we obviously do not see a static image as moving.*’ Hyland (1998), in particular, holds the view that boosters allow writers to express conviction and assert a proposition with confidence, representing a strong claim about a state of affairs [2]. They are also viewed as the markers of involvement and solidarity with an audience, stressing shared information, group membership, and direct engagement with readers. Therefore, the modals in

academic texts should be seen as linguistic devices that influence the processes of text production and text perception.

Conclusion. In order to meet the standards of academic writing the authors, primarily, have to provide objective and accurate information on the topic being reported. However, they also tend to express their attitudes towards what is said. This is made possible due to employment of linguistic units of epistemic and deontic modality. As the study shows, textual modality can be realized through the devices of boosting and hedging. In general, boosters and hedges are viewed as pragmatic modifiers which help to establish the author's relationship with the readers by engaging them into a discussion and providing room for others' opinions. Specifically, they are used to express various degrees of authors' confidence in their claims.

We believe that the modality should be regarded as an opportunity of cultivating a discursive behavior with a higher level of negotiation. It could help scholars to shape more democratic academic discourse community.

References

1. Clark H. Pragmatics of Language Performance. *Handbook of pragmatics*/L. R. Horn & G. Ward (eds.). 2002. P. 365–382.
2. Hyland K. Hedging in Scientific Research Articles. *Hong Kong Journal of Applied Linguistics*. 1998. № 3. P. 133–136.
3. Jordan R. *English for Academic Purposes: A Guide and Resource Book for Teachers*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 339 p.
4. Palmer F. *Mood and Modality* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 237 p.

Бондарчук О. Г. – студентка V курсу
факультету історії, політології та національної
безпеки СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник: доктор історичних наук,
професор СНУ імені Лесі Українки
Л. В. Стрільчук

Місце Куби у зовнішньоекономічних інтересах США 1960-х років

Постановка проблеми. Куба завжди перебувала в зоні особливої уваги США, будучи сферою їх політичних та економічних інтересів,

через що впродовж тривалого періоду відносини між Кубою і США характеризувалися напруженістю. Взаємна недовіра, а також небажання йти на компроміс стали їх характерною особливістю. Не буде перебільшенням вважати, що з моменту приходу до влади Фіделя Кастро і аж до так званої Кубинської відлиги американо-кубинські відносини коливалися від холодної ворожості аж до загрози війни, і лише в нетривалі періоди можна було спостерігати деяке потепління. Актуальність піднятої проблеми полягає у досвіді та історичних уроках, що можна почерпнути із економічних взаємовідносин Куби та США.

Мета публікації – аналіз санкційної політики США щодо Республіки Куба 1960-х років.

Після революції 1959 р., яка привела до влади Фіделя Кастро, взаємини між США та Кубою загострилися. У травні 1959 р. був виданий закон про аграрну реформу, яка покінчила з латифундизмом, відсталогою структурою сільського господарства, створила умови для розвитку економіки на Кубі в цілому. Латифундії і землеволодіння іноземців були остаточно знищені. Частина земель перейшла в державний сектор сільського господарства, а частину землі отримували ті, хто її обробляв [4, 373].

Міжнародні санкції були накладені на Кубу Сполученими Штатами Америки в 1960 р. після того, як Куба націоналізувала власність американських громадян і підприємств. Перші санкції були спрямовані на скорочення імпорту тростянецького цукру з Куби, експорт якого для країни був основним джерелом доходу. Спочатку ідея полягала в тому, що санкції так негативно вплинуть на економіку Куби, що уряд поступиться вимогам США у встановленні демократичного режиму, що включає повагу прав людини (як його трактували США) і припинення військової співпраці з іншими країнами [2, 138].

Після цього американський уряд заборонив ввезення на Кубу нафти, що належала американським нафтопереробним потужностям. Кубинці відповіли повною конфіскацією всієї власності США на Кубі, включаючи нафтопереробні підприємства. Зрозуміло, американці не могли залишити це просто так. І у квітні 1961 р. на південному узбережжі острова був висаджений озброєний десант кубинських контрреволюціонерів, підготовлений спецслужбами США. Метою десанту було збройне захоплення влади і повалення режиму Фіделя Кастро. Але цей виступ не отримав ніякої підтримки з боку місцевого

населення, тому нападники були легко розбиті кубинською армією. А вже 3 вересня 1960 р. США встановили заборону на продаж Кубі вантажівок, джипів, запасних частин до них, а також «інших товарів, які можуть бути використані у військових цілях» [3].

Внаслідок відвертого політичного і економічного тиску США змусили європейські країни – учасниць НАТО – підтримати більшість прийнятих США заборон щодо Куби. Зокрема, щодо Куби було введено тотальне торгове ембарго, заборонені всі міжнародні банківські платіжно-розрахункові операції, перервано телефонне та інформаційне сполучення [1, 1379–1380].

У 1962 р. Куба була виключена з Організації американських держав. А у 1966 р. введена заборона на відвідування Куби для американських громадян, причому за його порушення були передбачені високі штрафи і тюремне ув'язнення до 10 років. Лише починаючи з 1992 р. Генеральна Асамблея ООН щорічно приймає резолюцію, закликаючи США скасувати санкції [2, 138–142].

У грудні 2014 р. Сполучені Штати заявили про намір відновити дипломатичні відносини з Кубою, які були розірвані у 1961 р. З моменту настання розрядки частину обмежень було вже знято. Наприклад, оголошені наприкінці грудня 2014 р. включали дозвіл для громадян США на відвідування Куби. У 2015 р. міністерство торгівлі США в офіційному порядку ослабило санкційний режим відносно Куби. У відповідності до рішень відомства, громадяни США, зокрема, отримали змогу використовувати на Кубі кредитні карти, а американські компанії – експортувати різну комп'ютерну та іншу техніку. Фінансові установи США отримали дозвіл на відкриття 70 рахунків на Кубі для полегшення проведення дозволених транзакцій [5, 69–70].

Висновки. Таким чином, розвиток національної економіки Республіки Куба здійснювався в умовах міжнародних економічних санкцій, лівова частина із яких була зніційована великим північним сусідом – США. Запровадженні санкції носили різний характер, зачіпаючи економіку, міграцію і багато інших питань впродовж більш як пів століття. Основною метою їх була ізоляція Куби від міжнародної спільноти і поступове придушення кубинського режиму.

Список літератури

1. Звонова Е. А. Эволюция экономической политики Республики Куба в условиях международных санкций. *Национальные интересы: приоритеты и безопасность*. 2017. Т. 13, № 7. С. 1378–1392.

2. Крейденко Т. Ф., Сахарчук Н. С., Созонтова А. П. Исследование влияния экономических санкций на Кубу. *Экономическое образование*. 2015. С. 137–145.
3. Матанцев-Воинов А. Н. Как США пожирают другие страны мира. Стратегия анаконды. URL: <https://public.wikireading.ru/36582> – Назва з екрану.
4. Слезкин Л. Ю. История Кубинской республики. *Наука*. 1966. URL: <http://padaread.com/?book=175981&pg=1> – Назва з екрану.
5. Шворак Л. О. Механізм економічних санкцій США проти Куби. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/download/3628/3299 – Назва з екрану.

Василюк О. М. – студентка III курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;
Ткачук А. П. – к. і. н., доцент кафедри всевітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Витоки феномену російського старообрядництва

Постановка проблеми. Релігійно-суспільний рух XVII ст. у Московському царстві, в результаті якого відбулося відокремлення від Російської Православної Церкви частини віруючих, що не сприйняла реформи патріарха Никона, отримав назву розколу. В останні роки відроджується інтерес дослідників до історії Православної Церкви й, зокрема, до різнобічного дослідження процесів, що привели до, так званого, розколу та появи такого явища в церковному й суспільному житті, як старообрядництво.

Мета дослідження – проаналізувати причини, характер та особливості розколу Православної Церкви в Московській державі в середині XVII ст. та його вплив на основні тенденції суспільно-політичного розвитку країни.

Результати дослідження. На початку XVII ст. Московський патріархат почав відігравати важливу роль в державному організмі Московії, що дало московському патріарху можливість заявити свої претензії на лідируюче становище в Східній православній церкві. Однак зміцненню цих тенденцій заважало те, що в російській православній церкві з часом накопичилось багато відмінностей від класичних православних канонів, в церковних книгах виявилось багато

помилки, ввійшли в практику відмінності в проведенні церковних обрядів тощо.

Ще в XIV ст. «книжні люди» – митрополити Феогност, Алексій, Кіпріан – намагалися покращити зміст церковно-богослужбових книг [5, 85]. В XVI ст. афонський монах Максим Грек знайшов й обґрунтував багато неточностей в їхньому перекладі, однак його було засуджено та відправлено в монастир [1, 53]. Справа виправлення книг йшла з перемінним успіхом, коли в 1652 р. на патріарший престол вступив Никон, який розпочав церковну реформу головна суть якої зводилася до уніфікації церковних обрядів.

Церковно-обрядова реформа була розпочата в 1653 р. з встановлення однаковості церковного культу по всій країні. Її впровадження підтримав цар, а також багато членів впливового релігійного «гуртка ревнителів благочестя», який невдовзі розпався. Багато його членів згодом стали активними учасниками розколу, особливо протопопи Авакум, Данило, Іван Неронов та ін. [2, 9].

Невдовзі патріарх розіслав по московським церквах «Пам'ять», де йшлося про заміну частини земних поклонів поясами і про вживання триперстного хреста замість двоперстного. Саме цей указ викликав значний протест віруючих, який згодом переріс у церковний розкол.

Була проведена широкомасштабна «книжкова справа», в ході якої здійснили редагування текстів Святого Письма й богослужбових книг і яка привела до змін навіть у формулюванні Символу Віри.

Правка книг, що проводилася Никоном, за темпами, за посиленням на «чужі» джерела, за складністю сприйняття її свідомістю російських людей, не могла не викликати протесту. Але нововведення були схвалені церковними Соборами 1654–1655 рр. Лише один з членів Собору, єпископ Коломенський Павло, спробував висловити незгоду з постановою про поклони, але Никон добився його засудження та ув'язнення [3, 128].

У середовищі духовенства, що не прийняло никонівську реформу, а також в заможних верствах віруючих, стала поширюватися думка про необхідність створення відокремленої, «давньоправославної», церкви зі своєю ієрархією. Однак здійснити це було не просто. Старообрядники не мали впливового керівного центру. В їхньому середовищі не було жодного єпископа. Нікому було створювати ієрархію й вводити сан нових служителів культу, тобто поповнювати склад священиків [4, 54–60].

В результаті в різних районах Росії наприкінці XVII – на початку XVIII ст. стали виникати місцеві відокремлені об'єднання (згоди) старообрядців, які істотно відрізнялися один від одного [2, 30]. Зароджувалося два основних напрямки старообрядництва – попівство, яке визнавало необхідність служителів культу та традиційну для православ'я церковну ієрархію, й безпопівство, що заперечувало священнослужителів і православну церковну ієрархію. Оформлення цих напрямків відбулося в 90-х роках XVII ст.

Загалом релігійна догматика всіх старообрядницьких течій була єдиною та мало чим відрізнялася від «класичної» православної. У старообрядництві визнавалося незаперечною істиною християнський «символ віри», старообрядці слідували букві «священного» писання тощо. Розбіжності з традиційним російським православ'ям на практиці виявилися лише в культурі [3, 136].

В попівстві майже повністю зберігається дониконівський культ. Щодо безпопівщини, то вона більше відійшла від дониконівського православ'я. Зокрема, з семи православних таїнств безпопівські толки відмовилися від трьох.

Ще однією особливістю старообрядництва було те, що воно передбачало лицемірство як норму поведінки, яка обґрунтовувалася необхідністю маскувати свої релігійні погляди від никоніан, аби уникнути переслідувань.

Висновки. Таким чином, реформа патріарха Никона, розпочата в 1653 р., призвела до розколу російської православної церкви та виникнення феномену старообрядництва. Старообрядці, захищаючи чистоту Євангельського християнства, повстали проти самовладдя ієрархії в особі патріарха Никона, мотивуючи це необхідністю зберегти «чистоту» російського православ'я.

Список літератури

1. Андерсон В. Старообрядчество и сектантство. Исторический очерк русского религиозного разномыслия. Санкт-Петербург, 1909. 460 с.
2. Катунский А. Е. Старообрядчество. Москва, 1972. 120 с.
3. Лобачев С. В. Патриарх Никон. Санкт-Петербург, 2003. 416 с.
4. Мельников Ф. Е. Краткая история древнеправославной Церкви. Барнаул, 1999. 299 с.
5. Погасий А. Церковные расколы в российской православии XIV – начала XX веков. Москва, 2009. 292 с.
6. Рябушинский В. П. Старообрядчество и русское религиозное чувство. Москва, 2010. 452 с.

Василець О. М. – студентка III курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Ткачук А. П. – к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Культурний спадок західноафриканського народу йоруба

Постановка проблеми. Впродовж тривалого часу в багатьох історичних дослідженнях обґрунтовувалася думка про нерозвиненість африканської цивілізації та її культури в усі історичні епохи. Лише в останні роки стали робитися аргументовані спроби спростувати цю теорію. Це можливо зробити, зокрема, досліджуючи культуру одного з африканських етносів – йоруба, яка досягла значного рівня та яка є оригінальною й самобутньою.

Мета дослідження з'ясувати особливості культури народу йоруба та визначити її місце та роль у розвитку середньовічної африканської цивілізації.

Результати дослідження. У південній частині Західного Судану, на атлантичному узбережжі Верхньої Гвінеї проживає народ йоруба. Найдавніша історія цього народу є маловідомою. Перші писемні відомості щодо історії народів Верхньої Гвінеї належать португальським і голландським мандрівникам XV–XVI ст.

На думку більшості дослідників, йоруба не є аборигенами гвінейської частини Нігерії. Перекази свідчать, що їх етнічна спільнота виникла в результаті міграції кількох етносів в район Гвінейського узбережжя [3, 30–32]. Прибульці з району озера Чад об'єднались в народ йоруба й заснували на Гвінейському узбережжі щось на зразок конфедерації, центром якої вважається Іфе, релігійне святилище для всіх йоруба [2, 230]. Цей процес етнічної консолідації міг розпочатися, ймовірно, наприкінці I – на початку II тис. н. е.

У політичному відношенні йоруба були розділені майже на два десятки незалежних племінних союзів, процес державотворення в яких розпочався в X–XII ст. Але, за деякими даними, перші осередки державності могли виникнути й раніше. Спільними рисами політичної організації більшості міст-держав були: інститут царської влади, успадкування трону в межах царського роду, який претендував на походження від міфічного першопредка йоруба Одудуви [3, 32],

приналежність до того чи іншого роду як головного критерію призначення на державну посаду, наявність визнаного політичного центру – резиденції головного правителя, що мав право на носіння корони, і низки підпорядкованих йому міст і селищ [2, 235].

Йоруба створили багату мистецьку спадщину, яка має особливе значення для відтворення історії культури африканських народів. Одна з найважливіших відмінних рис мистецтва йоруба – його майже виключно антропоморфний (відомий лише один тип культової зооморфної скульптури – голова барана) та відносно натуралістичний характер. Жіночі та чоловічі скульптури повинні були не стільки зображувати, скільки позначати образ, відтворювати сутність.

Розквіт художньої культури держав йоруба відноситься до XII–XIV ст. Достатнє уявлення про їх мистецький рівень дали розкопки в священному місті йоруба – Іле-Іфе. До відомих знахідок, зокрема, відноситься серія теракотових голів, що прикрашали вівтарі для жертвопринесень і зображали, можливо, правителів-предків. Голови вражають чудовою майстерністю реалістичної пластики, близької за своїм типом античному реалізму. Теракотові голови Іфе є одним із яскравих досягнень світового мистецтва [1, 54–57].

Щодо духовної культури, у йоруба загальною назвою для будь-якого божества або духу природного явища служило слово Оріша. Традиційна точка зору полягала в тому, що божества колись спустилися з небес, створили людей і потім перетворилися в камені або ж пішли в землю, тобто це сакралізовані предки [4, 193]. Зокрема, найдавніші пам'ятники Іфе – кам'яні статуї, моноліти – вважалися скам'янілими Оріша.

Традиційна релігія йоруба мала розгалужений, але слабо впорядкований пантеон. Водночас пантеон йорубських богів досить великий і старий, щоб розрізняти в ньому більш-менш значні, могутні і популярні божества [5, 93].

На чолі йорубського пантеону стояв Олорун, який не мав образу, жрецтва, жертвоприношень, храмів, святинь, ритуалу тощо. Значно вагомішу репутацію творця мав Обатала – головний чоловічий Оріша йорубського пантеону. За одним із міфів, саме Обатала створив з глини перших чоловіка і жінку. Крім того, він був богом чистоти й вважався захисником міських воріт і часто зображувався у вигляді вершника на коні, якого супроводжує змія, риба, черепаха й леопард. Він мав дружину котру звали Одуа, або Одудува, яка є одним з

найбільш складних і суперечливих образів в пантеоні йорубських богів. Одудуву з часом стали вважати прародителькою йорубського народу [4, 193].

Іфа, божество передбачення долі та Оріша ворожби, займало особливе місце серед йорубських богів. Іфа завжди підказував людині покровительства якого божества слід домагатися віруючому [5, 96].

Організацією релігійного життя у йоруба займалося жрецтво, що мало чітку титулатуру. Воно виконувало функцію посередника між божествами та людьми, передаючи богам людські прохання й жертвопринесення. Жерці вершили також правосуддя «божим судом» й разом з владними інституціями контролювали дотриманням норм загальноприйнятої моралі.

Висновки. Таким чином, народ йоруба, який проживає у південній частині Західного Судану, на узбережжі Верхньої Гвінеї, зумів у період Середньовіччя створити досить розвинену для африканського континенту культуру. Йоруба досягли значних успіхів у справі виплавки металів, розвитку ремесл, створили складний пантеон богів. Однією з головних відмінних рис мистецтва йоруба є його майже виключно антропоморфний і відносно натуралістичний характер.

Список літератури

1. Громько А. Маски и скульптура тропической Африки. Москва, 1984. 350 с.
2. История Тропической Африки. Москва, 1984. 365 с.
3. Кочакова Н. Б. Рождение африканской цивилизации (Ифе, Ойо, Бенин, Дагомея). Москва, 1986. 297 с.
4. Львова Э. С. Этнография Африки. Москва, 1984. 246 с.
5. Оля Б. Боги тропической Африки. Москва, 1976. 286 с.

Васюхник А. С. – студент IV курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Шваб Л. П. – к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Болгарське суспільство між двома світовими війнами

Постановка проблеми. Історія міжвоєнної Болгарії (Болгарське царство) в період між війнами значною мірою розвіює міф начебто

політичне насильство і політичний радикалізм є функцією соціально-економічної нерівності або існування численних неасимільованих меншин. Проте, щодо розподілу власності Болгарія на той час вважалася найдемократичнішим суспільством у всій Центрально-Східній Європі, а її нечисленні національні меншини не піднімали важких питань про національну й політичну інтеграцію, як це було у більшості країн регіону, а ставлення держави до їх громадянських прав та культурно-педагогічних інституцій було справедливим і великодушним. Цей засновок до міжвоєнної історії Болгарії може бути сприйнятий як перебільшення, а особливо, якщо у істориків віднаходиться твердження про найбільш демократичне суспільство іншої центрально-європейської країни – Чехословацької Республіки. Але, як щойно стверджувалося, міжвоєнна історія Болгарії розвіює багато усталених міфів і криються вони в деталях національного характеру й етосу болгарського соціуму [1, с. 212 – 220; 4, с. 97 – 99].

Мета дослідження. У соціальній та економічній статистиці виявити характеристики болгарського суспільства, які би трактувалися в категоріях демократії.

Результати дослідження. Опираючись на дані трьох переписів населення Болгарії, проведених 1920, 1926, 1934 років, стверджуємо, що: Болгарія була державою із переважаючою більшістю населення зайнятого в сільському господарстві – 80,1 % 1920 р. і 78,6 % 1934 р. Зміни, що сталися за цей період, – збільшення приросту населення, задіяного в сільському господарстві – на 18,4 %, зростання посівної площі на 3,4 % і зменшення розміру господарств на 25 % [3, 401] – мали б самі по собі стати катастрофічною для суспільства, але за умови інтенсивного й продуктивного ведення господарських справ, їх можна було б уникнути, що й трапилося в Болгарії: в 1930-х рр. селяни переключилися із виробництва зернових на вигідне садівництво, виробництво волокна і технічних культур (до таких дій болгарські уряди спонукали консультанти із гітлерівської Німеччини). Тому структура сільського господарства Болгарії між двома світовими війнами була стабільна і відносно справедлива по відношенню до середняків і бідняків [1, 215; 2, 434]. У 1934 р. всі селяни були власниками землі й ще 10 % окремі з них орендували. Тож попри свою відносну бідність, селяни не виглядали жалюгідними або пасивними.

За етнічністю більшість становили болгары – 83,4 і 86,8 % відповідно. Другі – турки – 11,2 і 10,2 % відповідно. Євреї – 0,8 і 0,5 %

відповідно [3, 399]. Чисельність євреїв у 1934 р. зменшилася лише формально, так етнічна належність у 1934 р. визначалася не за материнською мовою спілкування, а мовою повсякденного спілкування: дві п'ятих євреїв назвали мовою спілкування болгарську. Болгарське суспільство було відносно однорідним у політичному, економічному, етнічному, релігійному, мовному відношеннях. Болгарів часто називали «балканськими прусами» або «японцями словянського світу»; іноземці вважали їх працелюбними, бережливими, твердомислячими, акуратним і методичним народом, людьми півострова, котрі відзначалися практичністю і обережністю. Народ пишався своєю так званою трудовою культурою, на противагу сербам, котрі сповідували культуру героїв-гайдуків, або румунам і грекам з їх культурою меркантилізму. Болгари довго зберігали османський дух, який у 1870-х рр. скинули із себе раз і назавжди. Політична, бюрократична, військова еліта болгар вербувалася із селянського і ремісничого середовища, завдяки відкритій освіті, тому в Болгарії не спостерігалось відчуження селян від бюрократичної соціальної верстви та інтелігенції, що властиво для інших країн Центрально-Східної Європи.

Болгарію, від решти країн ЦСЄ, відрізняє добре налагоджена система соціального захисту й страхування. Вона була найпередовішою з-поміж балканських країн. Система соціального захисту й страхування охоплювала селян, ремісників, робітників і службовців. Уможливив такий стан справ, фактор володіння міським населенням родючою землею. Подібним чином кооперативний рух був найпрогресивнішим на півострові [1, 215] (якщо вважати Словенію небалканською країною), а програма охорони здоров'я набагато сильнішою, ніж у сусідів.

Врешті, країна мала надійну, доступну систему освіти. Вона була безкоштовною і обов'язковою для учнів до 14 років. Освіта також була дешевою і не передбачала вступних внесків для бідняків; все це сприяло відкритості і динамічності суспільства. Тож рівень грамотності був найвищим серед решти балканських країн: у 1934 р. він становив 79,6 % для чоловіків і 57,2 % для жінок віком від семи років. Для новобранців відповідно 97 % у 30-ті рр. [3, 404] Цей відсоток міг би бути ще вищим, якби не низький рівень серед мусульманських меншин – багатодітних і таких, які не дбали про їх освіту. Вся Болгарія була всіяна громадськими читальнями, отже уряд дбав про освіту після отримання обов'язкового рівня освіти, встановленого

державою. Статистика власноручно написаних листів на одного жителя дорівнювала 31 у Болгарії, 23 у Румунії, 25 у Югославії і 18 у Греції [3, 405] тощо.

Висновки. Соціальні інституції в Болгарії будувалися на засадах рівності та відкритості. Демографічна картина відображала однорідність та інтегрованість болгарського суспільства. Економічні зусилля урядів носили більш раціональний характер, аніж у більшості держав Балкан.

Список літератури

1. Єлавіч Б. Історія Балкан ХХ століття. Київ: Свенас, 2004. Т. II. 600 с.
2. Історія Центрально-Східної Європи/за ред. Л. Зашкільняка. Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2001. 660 с.
3. Ротшильд Дж. Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами. Київ: Генеза, 2001. 496 с.
4. Рудько С. Історія Центрально-Східної Європи (кінець ХVІІІ – початок ХХІ століття). Острог, 2010. 220 с.

Габрель С. В. – студентка ІV курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;
Каліщук О. М. – д. і. н., професор кафедри археології, давньої та середньовічної історії України СНУ імені Лесі Українки

Вплив традицій, звичаїв та обрядів на формування особистості

Постановка проблеми. У національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ ст. задекларовано: «Освіта спрямована на втілення в життя української національної ідеї. Вона підпорядкована консолідації українського народу в українську політичну націю, яка прагне жити з усіма народами і державами світу у співдружності. Освіта виховує громадянина і патріота України, прищеплює любов до української мови та культури, повагу до народних традицій» [3, 6]. Тож ознайомлення учнів з українськими народними традиціями, звичаями та обрядами нині є важливим для розвитку й фізичного виховання дитини. Академік Геннадій Волков не випадково дав їй таку характе-

ристику: «Без пам'яті немає традицій, без виховання немає духовності, без духовності немає особистості, без особистості немає народу як історичної спільності» [1, 8]. Тож роль етнопедагогіки не викликає сумнівів.

Мета статті полягає у теоретичному визначенні ролі традиції, звичаїв та обрядів на формування особистості, впровадження та залучення їх у повсякдення.

Результати дослідження. Формування особистості – складний і тривалий, обумовлений соціалізацією процес, який розпочинається у роки раннього дитинства. Під час цього процесу зовнішні впливи та внутрішні сили постійно взаємодіють та змінюють свою роль залежно від стадії розвитку. Саме тому вивчення особистості є однією з найважчих проблем людинознавства. Це підтверджує уже існуюче розмаїття визначень особистості у різних галузях людського знання (філософії, теології, юриспруденції, соціології і психології, історії).

Ще з часів Київської Русі, український народ прагнув до єдності, і завдяки чому виробив цілісну систему впливів на формування особистості. У нашому житті все змінюється настільки стрімко, що неможливо передбачити, що ж несе нам нове століття, які ще випробування, і проблеми чекають нас попереду, що людство втілить у реальність, а що залишить за новим поворотом колеса історії. Попри все, залишилися в світі речі незмінні, те що зберігалось нашими предками, щоб покоління могло оцінити та додати щось нове.

Традиції, звичаї, обряди, відіграють важливу роль у нашому розвитку, в формуванні особистості школяра. Кожен у дитинстві, сприймає багато народних традицій, звичаїв та обрядів не усвідомлено, адже ми сприймаємо їх в ігровій діяльності. Саме ігрова діяльність, сприяє легкості та доступності їх засвоєння. Якщо говорити про те, як через обряди, звичаї у побутове життя входили і закріплювалися традиції, то обряди, своєю чергою, формувалися за допомогою свят.

Будь-яке свято не існувало саме по собі; його супроводжували відповідні дієства. Візьмемо, для прикладу, різдвяно-новорічний цикл. Підготовка до Святої вечері носила урочистий характер і розгорталась як справжній ритуал [2, 183]. З ним безпосередньо пов'язані колядки, посівалки, щедрівки, вертепні та маланкові вистави, засівання збіжжям, кутя, дідух, ворожіння тощо. Великодні святкування опоетизували дієства з виготовленням крашанок та писанок; під цю пору вперше починали водити весняні хороводи. Зі святом Купала

пов'язані обряди очищення вогнем та водою, оспівування літа, тепла, тощо. Тому, можна сказати, що з раннього дитинства уже відбувається процес формування особистості.

Відповідно до природного циклу склався комплекс сімейних обрядів. З розвитком раціональних знань сенс заборонних магічних обрядів поступово втрачався, а ритуальні дії перетворилися на одну з традиційних розваг народу.

Народні та сімейні традиції та звичаї, будучи складовою частиною народної педагогіки, відіграють важливу роль у формуванні фізичного розвитку дітей з малих років. У процесі виховання забезпечується спадкоємність поколінь, яка є умовою безперервного розвитку. Все це сприяє формуванню так званої пам'яті дитинства, оскільки основи особистості людини закладаються в дошкільному віці.

Саме поняття «традиції», що вживається в контексті з «звичаями», «обрядовістю», «ритуалом», включає в себе духовну спадщину поколінь. Критеріям суспільної значимості будь-якої традиції, в тому числі виховної, мають відповідати цілі і завдання формування здорової особистості. При формуванні особистості, народом широко використовуються традиційні громадські та сімейні свята, святкові звичаї, обряди, ритуали. Національні свята, як особливий спосіб масового та публічного задоволення матеріальних і духовних потреб людей, маючи гуманістичну спрямованість, сприяють формуванню особистості. У психолого-педагогічному плані традиційні сімейні свята – це сукупність дій членів сім'ї, найчастіше приурочених до якоїсь події сімейного та особистого характеру і в сучасній сім'ї – календарну дату.

З'ясувалося, що культ предків - найстарших в роду, в сім'ї бабусь, дідусів, батьків, культ матері і батька, культ дитини традиційно виступають окремо. У культурі предків переважає більше забобонного, релігійного, в яких передбачається підтримка авторитету у вихованні дітей, врахування їх ідеалів і досвіду в практиці сімейного виховання. Культ матері пояснюється її роллю від народження до дорослішання дітей, а культ батька виступає як фактор морального авторитету, захисника.

Культ дитини отримує свій початок від традиційної любові до кожної дитини, незалежно від їх кількості. Він відображається в строгому дотриманні звичаїв, обрядів, ритуалів, церемоній, спрямова-

них на виховання і розвиток особистості дитини. У народній педагогіці немовля розглядається як частка природи, і його виховання підпорядковується загальним законам. Принцип природовідповідності вимагає будувати виховання з урахуванням особливостей природи. Тому дітям дають повну свободу для ігор та розваг, обмежуючи їхню жвавість різними прикметами, заборонами, що формують у дитині народні морально-естетичні та гігієнічні норми[2, 58–59].

Висновки. Завдяки традиціям, звичаям і обрядам народного календаря, закладеним у них народної ідейності, моральності, естетики кожен учень, зазнавши на собі благодатний вплив народних духовних скарбів, прагне з честю продовжувати заповіти батьків, дідів і прадідів, утверджувати добрими справами: свій родовід виховувати в собі все життя храм добра, правди і краси. Завдання батьків, педколективів шкіл, учителів, вихователів, – глибоко і всебічно вивчати могутній ідейний, моральний, емоційний і естетичний потенціал народного календаря і активно прилучати учнів до його вічно пульсуючих джерел, невичерпних духовних скарбів. У цьому – запорука успішного формування, становлення, розвитку творчої та здорової особистості.

Список літератури

1. Волков Г. Н. Этнопедагогика: учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений. Москва: Издат. центр «Академия», 1999. 168 с.
2. Ковальчук О. В. Українське народознавство. Книга для вчителя. Київ: Освіта, 1994. 176 с.
3. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. Київ: Шк. світ, 2001. 24 с.
4. Українська минувшина ілюстрований етнографічний довідник/А. Пономарьов, Л. Артюх, Т.Косміна та ін. Київ: Либідь, 1994. 256 с.

Грушко І. І. – аспірант кафедри національної безпеки СНУ імені Лесі Українки

Практика гнучкої інтеграції у розвитку політики безпеки Європейського Союзу

Постановка проблеми. Специфіка розвитку співробітництва у сфері політики безпеки та оборони Європейського Союзу зумовлює

ється впливом досить різновекторних чинників, зокрема необхідність забезпечення національних інтересів держав-членів ЄС, а також виконання взятих зобов'язань співтовариства в рамках НАТО. Безпекова сфера на сьогодні є однією з найбільш важливих та чутливих для політики національного суверенітету всіх країн-членів ЄС, тому вироблення узгоджених позицій є досить складним процесом.

Мета дослідження – аналіз практики застосування гнучкої інтеграції для побудови спільного європейського безпекового простору.

Результати дослідження. Інтенсифікація та поглиблення інтеграційних процесів, що відбувалися на європейському континенті у 90-ті роки минулого століття призвели до необхідності пошуку принципово нових шляхів розвитку Європейського Союзу. Надзвичайно складна конфігурація безпекового і оборонного напрямку співпраці зумовили необхідність використання різних форм гнучкої інтеграції.

Ідея гнучкої інтеграції базується на визнанні несхожості та різноманіття і в контексті внутрішнього розвитку ЄС вона означає керований процес поєднання вибіркової інтеграції та дезінтеграції в окремих сферах. Концепції гнучкої інтеграції можуть розглядатися як теоретична основа для осмислення можливого майбутнього розвитку ЄС, який зараз стикається із серйозними викликами [1, 168].

Співробітництво між окремими державами-членами НАТО в оборонній сфері почалося значно раніше, ніж були прийняті відповідні положення законодавства ЄС. Так, ще на початку 90-х років окремі країни, що входили до ЄС реалізували декілька проектів більш тісної співпраці у вигляді оперативної взаємодії їх збройних сил. У 1991 р. президент Франції Франсуа Міттеран і канцлер Німеччини Гельмут Коль заявили про намір розвивати ідею спільної європейської оборони в якості підтвердження остаточного примирення і довіри між країнами [2, 71]. Означені структури створювалися поза інституційними закладами співтовариства, однак пізніше стали важливим елементом європейського безпекового простору.

До підписання Ніщцького договору, що окреслив механізм координації між суверенітетом та наднаціональністю як принципом функціонування інтеграційного об'єднання, реалізація гнучкої інтеграції у сфері безпеки і оборони здійснювалося, в основному поза правовими рамками ЄС. Такий стан речей зумовлювався: по-перше, відсутністю відповідних положень в більш ранньому Амстердамському договорі;

по-друге об'єктивною необхідністю і бажанням урядів держав-членів розвивати співробітництво у цьому напрямку. Результатом стала участь окремих країн Євросоюзу в різного роду безпекових і оборонних міждержавних інституціях.

Незважаючи на те, що Ніццький договір суттєво розширив можливості використання гнучкої інтеграції в правових рамках ЄС, міждержавне співробітництво у сфері безпеки і надалі продовжувало відігравати важливу роль. Зокрема, у 2003 р. п'ять держав (Франція, Італія, Іспанія, Португалія і Нідерланди) підписали декларацію про створення підрозділів Європейської жандармерії (The European Gendarmerie Force – EGF), що пояснювалося необхідністю упровадження посиленого співробітництва між державами [3, 12].

Прикладом застосування гнучкої інтеграції ЄС у сфері безпеки може слугувати організація місій і операцій, склад учасників яких постійно змінюється. Рішення щодо початку таких заходів повинні прийматися Радою ЄС одноголосно, тому відповідні цілі мають формуватися таким чином, щоб вони стали спільними для всіх країн-членів Європейського Союзу. Разом з цим, ступінь участі кожної держави в операціях може суттєво різнитися. Відповідно, держави, що не беруть участі в конкретній операції, не заважають її реалізації, підтримуючи ідею взаємної солідарності (використання форми *case-by-case*). Операції та місії ЄС, зазвичай, підкріплюються відповідними резолюціями ООН, а тому до них можуть приєднуватися треті країни на основі міжнародних угод (тут має місце міжнародне співробітництво і про форми гнучкої інтеграції вже не йдеться).

Разом з цим, виключення з Ніццького договору питань оборони із сфери питань можливого застосування розширеного співробітництва стало причиною того, що під час операції в Іраку у квітні 2003 р. ФРН, Франція, Бельгія та Люксембург, які не підтримали місію США і Великобританії та хотіли створити власні військові підрозділи під егідою ЄС, вимагали перегляду договірних положень. Також значно ускладнюють конфігурацію ЄС у сфері безпеки і оборони нейтральні країни (Австрія, Ірландія, Фінляндія і Швеція), які досить часто відстоюють власні особливі позиції у розвитку співробітництва.

Висновки. Практика гнучкої інтеграції у сфері політики безпеки і оборони країн-членів ЄС проявляється у двох ключових аспектах: по-перше, передбачаються широкі консультації, співробітництво та максимальна прозорість у відносинах з НАТО, виходячи з потреб всіх

держав-членів ЄС; по-друге, активно створюються механізми, що дозволяють всім учасникам європейського співтовариства брати більш активну участь у воєнних аспектах співробітництва.

Список літератури

1. Попова Н. «Гнучка інтеграція» як модель майбутнього розвитку ЄС. *Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Міжнародні відносини*. 2017. № 6. С. 163–169.
2. Böttner R. The Development of Flexible Integration in EC/EU Practice. *Flexibility in the EU and Beyond*. Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, 2017. С. 59–86.
3. Arcudi G., Smith M. E. The European Gendarmerie Force: a solution in search of problems? *European Security*. 2013. Т. 22. №. 1. С. 1–20.

Гулюк І. Ю. – аспірант I року навчання спеціальності 032 «Історія та археологія» СНУ імені Лесі Українки

«Будучи жалостГн тои кривды»: образа як узвичаєна компонента ранньомодерної шляхетської культури на Волині

Постановка проблеми. Згідно методології некласичної історіографії, яка породила поняття «нової історії», соціальні зсуви, а звідти – життя звичайної людини, конфронтує з принципами традиційної історії. Дозволяючи історика пізнавати ширший, внутрішньо-духовний/емоційний простір. Етичні категорії, на кшталт образи, становлять значний інтерес. Вони є тими індикаторами, які дозволяють оцінити «в русі» культуру шляхетської корпорації на Волині.

Мета дослідження. Через варіативні форми образи охарактеризувати риси ідентичності ранньомодерного шляхетського соціуму Волині.

Результати дослідження. У передмові книги «O porzawie Rzeczyrospolitej», ренесансний інтелектуал Анджей Фрич Моджевський (1503–1572), аналізуючи тодішнє суспільне життя, резюмував, що усілякі справи, мовні та писемні, виконуються «dla miłości rzeczyrospolitej» [5, 4]. У цьому ж абзаці мислитель розмірковував над межею моральних цінностей, що мають супроводжувати екзистенцію держави, звертаючись до понять «справедливості» і «несправедли-

вості»: «gdyż nigdy sprawiedliwą rzeczą nie będzie, człowieka niewinnego zamordować, fałszywe świadectwo mówić» [5, 5]. Такі напучування, безперечно, відтворюють етос тогочасної доби. Проте, згідно поглядів Наталії Яковенко, тодішнє повсякдення мало два виміри: 1) елітарний/текстологічний, до культури якого, властиво, належала репліка згаданого автора; 2) життя соціуму, або ж, згідно дефініції М. Бахтіна, «буття в культурі» [4, 107]. Подані сентенції А. Фрич Моджевського, як і низка інших текстів цього періоду, були взірцями високого ідеалу. Вони мали ту ж функцію, яку свого часу фіксував канадський філолог Нортроп Фрай. Дослідник писав про живильність біблійних текстів, що породили модерну західну літературу, продукуючи інтерпретації, вміщених у них, філософських кодів [3, 9–25].

Змістовно іншим джерелом є судові (актові) книги. Вони містять у собі «правильну» поведінку однієї з сторін/орієнтацію на конкретний моральний канон, який визначав міжсуспільні, а з ними і міжшляхетські стосунки і в дійсності тісно межував з конфліктними ситуаціями.

Первинним стимулом і квінтенсенсією кримінального/цивільного позову була образа. Як філософсько-моральна категорія, властива психіці людини, в побуті ранньомодерної шляхетської Волині вона містила різні конотаційні відтінки. Визнавала та вказувала на чуттєві нерви тогочасного суспільства і на закарбоване сприйняття права, честі, вольностей та свободи.

Наступні три справи, вказуючи на звичність у шляхетському середовищі конфліктів, окреслюють поле, в межах якого діяло це поняття.

Зустрічні скарги, а з ними й нарікання/образи, були зафіксовані у справі визволеного із турецького полону пана Івана Сенюти, що розглядалась Володимирським гродським судом 20 серпня 1570 р. Обурений шляхтич судився із Олександром Лесотою, який за відсутності позивача, одружився з його дружиною Марією та привласнив маєтність у с. Хмелів. Коли скаржник повторно приїхав до свого обійстя і застав там дружину, «нГ идучи самъ до нТТ и нГ мовТчи», лише через вижа передавав їй власне обурення. Чоловік, водночас, отримав зустрічну претензію-пояснення від Марії, що та згодилась на другий шлюб, бо «ј томъ в-домости нГ м-ла, абы пан Сенюта жив был» [2, 154]. Образа у першому випадку була, радше, спрямована на дружину, яка порушила обіцянку подружньої вірності. Шляхтянка ж,

не перечачи у потребі відступити маєток, боронила власну честь, вказувала на повсякденні реалії, в яких вона перебувала.

Поведінка позивача, як подано вище, не завжди була зразковою. Це засвідчує скарга холмського зем'янина Івана Подгороденського, яка була заслухана у Володимирському гродському суді 21 травня 1579 р. Постраждалий «вТз їтдавати што-мъ был винТн» своєму тестеві. По дорозі зупинився на ніч у пана Василя Мировицького. Він зі своєю дружиною, Овдотею Юр'івною Вохновською, гостинно «[чТс]товали» гостя. Коли ж той відчув, що «подпил», то попрохав своїх приятелів «до схованз через ночь» двох полотняних мішків з «пТчатю своТю». Наступного дня власники оселі «тъТ пнзи ... загамовали» [2, 302]. Почуття обов'язку позивача в поверненні боргу звертає на себе увагу через спосіб сприяння/сприйняття Іншого, з огляду, очевидно, на ідентичний – шляхетський, статус. Ця риса мимовільно породжувала довіру, а звідти – підвищувала цілком виправдане обурення від учиненої образи.

Третя скарга, що була внесена до Луцького гродського суду 28 січня 1614 р., так само охоплює межі тодішнього ментального світу. Згідно неї, писар Юрій Вироземський і духівники Кафедрального луцького костелу скаржились на пана Яна Заблоцького. Він, «зневажаючи привилз и волности», які були надані королем, «своволне», поблизу власної дороги, на території села Боків – церковній власності, поставив «шубеницу» [1, 87–88]. Такий засіб кари «на горло», звикло, зводився на власній території, або на межі із сусідніми маєтностями. Через те, ініціатива пана Заблоцького посягала на матеріальні, та очевидно – символічно-етичні права костелу, що й фіксувалося у скарзі.

Висновки. Кожна із трьох описаних справ апелює до персональної образи позивача. У першому випадку ішлося про грані подружнього життя і трепетні майнові питання. Другий містив вказівку щодо тонкої матерії, якою є довіра та її порушення/нівелювання. У третьому ж позивач оскаржував неґацію узвичасних норм, пов'язаних з інститутом насильства.

Ширше ж, особистий рівень завжди був уплетений у ціннісну шкалу шляхетської корпорації. Її життя регламентувалось жорсткими правилами, які й слугували джерелом для емоцій та образ.

Список літератури

1. Центральний державний історичний архів України, м. Київ, ф. 25, оп. 1, спр. 97, арк. 87–88 зв.
2. Українське повсякдення ранньомодерної доби: збірник документів. Вип. 1: Волинь XVI ст. Київ: Фенікс, 2014. 776 с.
3. Фрай Н. Великий код: Біблія і література. Львів: Літопис, 2010. 362 с.
4. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. Київ: Критика, 2002. 416 с.
5. Frycz Modrzewski A. O poprawie Rzeczypospolitej. Lwów: Księgarnia Polska, 1882. 556 s.

Дзюбак Т. В. – студентка IV курсу факультету іноземної філології СНУ імені Лесі Українки;
Вербицька А. Е. – к. ф. н., ст. викладач кафедри практики англійської мови СНУ імені Лесі Українки

**Цифрова гуманістика (digital humanities):
інструментарій та стан розвитку в Україні й світі**

Постановка проблеми. Інформаційні технології займають одне з ключових місць у розвитку сучасного світу. Тому, цілком закономірним є той факт, що комп'ютерні технології стрімко зайняли своє місце в парадигмі сучасних дисциплін. На даному етапі розвитку суспільство активно використовує комп'ютерні технології не лише для опрацювання точних математичних даних, а й лінгвістичних. Комп'ютеризація та оцифрування не оминули й гуманітарні науки. Саме на перетині гуманітарних та комп'ютерних дисциплін виникає нова галузь науки – цифрова гуманістика (digital humanities).

Мета дослідження – дослідити стан розвитку цифрової гуманістики та інструментарій цієї галузі для дослідження лінгвістичних даних.

Результати дослідження. Насамперед, необхідно дати визначення терміну «цифрова гуманістика». «Цифрова гуманістика – область наукової діяльності на перетині обчислювальних чи цифрових технологій та дисциплін гуманітарних наук. Вона містить систематичне використання цифрових ресурсів у гуманітарних науках, а також аналіз їх застосування» [1].

Згідно з Т. Манфредом, сферу цифрової гуманістики можна умовно поділити на такі сфери: аналіз тексту за допомогою комп'ютерних засобів (індексація, визначення авторського стилю); використання даних для отримання нової інформації (база даних, статистичний аналіз, квантитативні дослідження, геопросторове моделювання); нетекстові ресурси (оцифрування зображень, використання тривимірних моделей артефактів, візуалізація пошукових засобів, дослідження цифрової культури) [2]. В результаті аналізу структур, які працюють у сфері цифрової гуманістики, було визначено більш ніж 100 напрямів діяльності. Саме таке різноманіття зумовлює стрімкий розвиток та поширення структур цифрової гуманістики по всьому світу.

На сучасному етапу розвитку цифрова гуманістика характеризується розвиненою світовою структурою. Наразі у світі існує більш ніж 400 структур, які працюють у сфері цифрової гуманістики. Для більшої наочності поширення центрів цифрової гуманістики по світу, науковцями Томського університету було визначено та нанесено на карту основні центри. Переглянути цю карту можна за цим посиланням: <http://huminf.tsu.ru/dh-map/>. В результаті аналізу карти У. С. Захарова стверджує, що організації цифрової гуманістики локалізовані по світу наступним чином: в Європі – 174 структур, в Азії – 65 структур, в Північній Америці – 160 структур, в Південній Америці – 9 структур, в Австралії та Океанії – 17 структур, в Африці – 5 [4].

В Україні дослідження у сфері цифрової гуманістики все ще набувають обертів. Здебільшого, вони здійснюються працівниками соціогуманітарних наук. Зокрема, в рамках цифрової гуманістики було розроблено такі українські проекти: Бібліометрика української науки, Електронна бібліотека «Культура України», Diasporiana, Історична спадщина України, Old printed books, eScriptorium, Prometheus, Цифрова бібліотека НаУКМА та інші.

Один з найбільш розвинутих інструментів цифрової гуманістики для аналізу лінгвістичних даних є сервіс Voyant Tools [3]. Веб-сервіс Voyant Tools пропонує більше ніж 25 інструментів для багатоаспектного аналізу тексту. Найбільш часто використовуються функції сервісу, які знаходяться на екрані за замовчуванням (рис. 1). А саме: Cirrus – візуалізація найбільш вживаних термінів; Reader – інструмент для читання корпусів, який ділить корпус на фрагменти; Trends –

графік, що показує розподіл слів по фрагментах тексту; Summary – інструмент, що забезпечує простий текстовий огляд даного корпусу; Contexts – конкорданс, що демонструє ключові слова та їх найближче оточення.

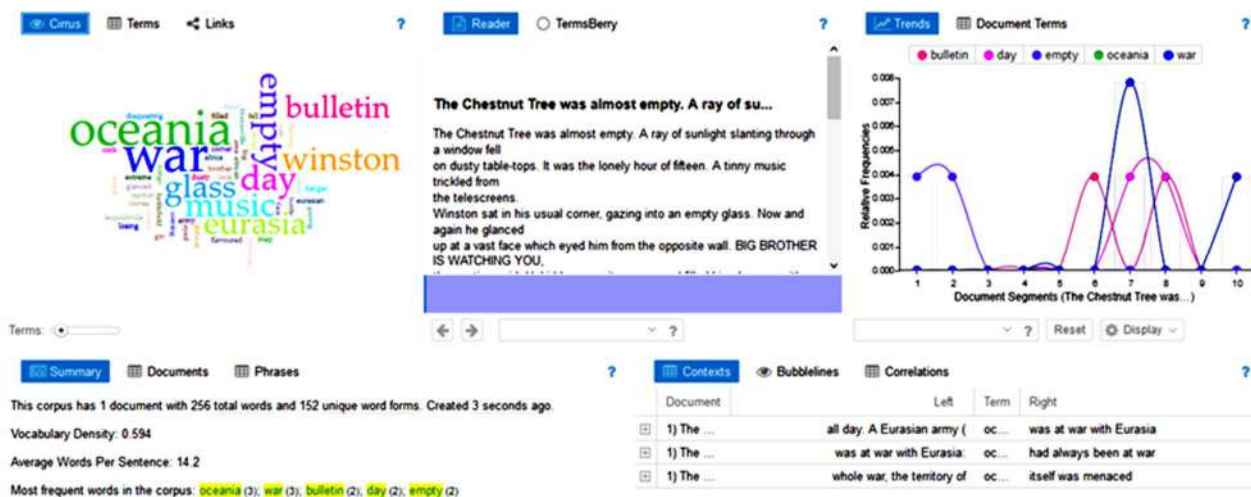

Рис. 1. Конфігурація інструментів за замовчуванням

Користувач має змогу обрати з-поміж інших інструментів для аналізу лінгвістичних даних. Крім того, розробники цього сервісу стверджують, що незалежно від мови інтерфейсу, Voyant Tools підтримує аналіз документів кількома мовами. Фактично, Voyant Tools підтримує аналіз будь-якою мовою, оскільки він в основному працює на символічних послідовностях.

Висновки. Отже, цифрова гуманістика – міждисциплінарна галузь, яка включає в себе велику кількість напрямів, що і зумовлює активний розвиток структур цифрової гуманістики по всьому світі. Інструментарій цифрової гуманістики може використовуватись у багатьох галузях знань, зокрема у лінгвістиці. Так, наприклад, веб-сервіс Voyant Tools надає інструменти для багатоаспектного та детального лінгвістичного аналізу текстів.

Список літератури

1. Terras M. Quantifying Digital Humanities. 2011. URL: <http://www.ucl.ac.uk/infostudies/melissaterras/DigitalHumanitiesInfographic.pdf>
2. Манфред Т. Дискусии вокруг Digital Humanities. URL: http://kleio.asu.ru/2012/1/hcsj-12012_5-13.pdf
3. Voyant Tools. URL: <https://voyant-tools.org/>
4. Digital Humanities: гуманитарные науки в цифровую эпоху/У. С. Захарова, Г. В. Можаяева, П. Н. Можаяева и др. Томск, 2016. 120 с.

Дідич Л. І. – магістр факультету історії,
політології та національної безпеки
СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник: кандидат історичних наук,
старший викладач СНУ імені Лесі Українки
Л. А. Понедельник

Операція «Вісла»: характер і наслідки (на прикладі с. Гайове (Пшебраже) Ківерцівського району Волинської області)

Постановка проблеми. У 40-х роках ХХ ст. роках населення села Гайове Ківерцівського району пережило трагедію, яка назавжди залишиться в пам'яті поколінь: операцію «Вісла». Свідки тих подій залишили спогади, які сьогодні є безцінними у пошуку правди.

Мета дослідження передбачає розкрити суть операції «Вісла» та її наслідки для жителів села Гайове (Пшебраже) Ківерцівського району.

Результати дослідження. Українсько-польські відносини періоду Другої світової війни на Волині, а саме обопільні етнічні чистки конфліктуючого українського і польського населення 1943 р. сьогодні оцінюються по-різному. Для українців, які стали жертвами операції «Вісла», було справжньою трагедією долі примусове переселення.

27 липня 1944 р. Рада народних комісарів СРСР підписала угоду з Польським Комітетом Національного Визволення щодо врегулювання радянсько-польського державного кордону. За цією угодою, етнічні українські землі (Лемківщина, Підляшшя, Холмщина, Надсяння) відійшли до складу Польщі. Близько півмільйона українців опинилися в чужій державі. Для вирішення цієї проблеми 9 вересня 1944 р. між Радою народних комісарів СРСР і Польським Комітетом Національного Визволення була укладена угода про депортацію українців з території Польщі до УРСР і поляків з УРСР до Польщі.

І хоча польська сторона з полегшенням сприйняла угоду про переселення, проте не хотіла випускати зі своїх рук майна. Особливо дошкульним щодо українців у цьому плані виявилися дії польського підпілля і місцевого польського населення [5, 92].

Депортація в рамках операції «Вісла» була насправді другим виселенням українців з тих українських земель, що опинилися під владою комуністичної Польщі. Перша депортація, яка офіційно мала

виглядати як добровільне переселення українців з Польщі в Україну, була на початку. Пізніше відбулася примусова депортація [1].

Як зазначає Ярослав Ісаєвич, операція «Вісла» є заключним акордом акції деукраїнізації території, яку українці стали називати «Закерзонням» [4, 46].

У тій же колонії Пшебраже після від'їзду поляків пустками залишилося 264 будинки. Із «Закерзоння» сюди переселяли українців. Перші переселенці прибули 20 квітня 1945 р., останні – у квітні 1946 р. Влада надала їм будинки і майно, залишене поляками. У Пшебраже переселились і жителі міста Радимно Ярославського повіту та навколишніх сіл. І у 1945 р. село було перейменоване у Преображе.

Очевидці тих подій пригадують, що тогочасна політика дотримувалася принципу «розділяй і владарюй», обґрунтовують злочинні дії по виселенню з різних місць мільйонів людей, перетворення Польщі в одну національну державу. Результатом цієї політики було виселення поляків з села Преображе і заселення його переселенцями – українцями. Процес став дуже болючим і трагічним для багатьох із них.

Ганна Хомик так пригадує процес переселення: «Наша сім'я у село Преображе була переселена у квітні 1945 р. Коли ми приїхали, то в багатьох хатах ще жили поляки і доводилося тіснитись двом великим сім'ям в одній хаті. В Польщі у нас була побудована нова хата, яку довелося залишити. Майна також не можна було всього взяти, довелося частину залишити. У Преображе нас поселили в маленькій старій хаті. Прадід мав 10 гектарів землі, купив пару коней і почав господарювати сам. Але згодом, у 1947 р., коли утворили колгосп – діда заставили туди вступити» [2].

У Лідії Качмар теж спогади трагічні: «Народилася я в 1931 році у селі Околишів Ярославського повіту Краківської області. У 1945 році поляків виганяли з України, а українців примусово вивозили з Польщі. Казали що на деякий час. 3 травня 1945 року приїхали місто Ківерці. З настанням перемоги планували їхати назад, але не пустили. В одному вагоні їхали 3 сім'ї, Жили два тижні на вокзалі, а потім переселили в село Преображе» [3].

Висновки. Операція «Вісла» мала на меті остаточно вирішити українське питання у Польщі, виселивши та розпорошивши 150 тисяч українців із Закерзоння на сучасній території України. Як бачимо, події 1945–1947 рр. у селі Гайове стали справжньою трагедією для його мешканців, які назавжди залишаться в пам'яті українського

селянина. В знак пам'яті цих подій до 50-річчя у селі було встановлено хрест, біля якого щорічно в травні жителі села згадують далекі події, які відбулися з дідом-прадідом.

Список літератури

1. Дашкевія Я. Подзвінне операції «Вісла». *День*. 2017. 29.04.
2. Запис зі слів Ганни Хомик, 1935 р. н.; мешканки с. Преображе, Ківерцівського району.
3. Запис зі слів Лідії Качмар, 1931 р. н.; мешканки с. Преображе, Ківерцівського району.
4. Ісаєвич Я. Холмсько-волинська трагедія, її передумови, перебіг, наслідки. *Волинь і Холмщина 1938–1947 рр. Польсько-українське протистояння*. Львів, 2003. 815 с.
5. Макар Ю. Українсько-польське протистояння на Холмщині: причини, характер, наслідки. *Волинь і Холмщина: польсько-українське протистояння та його відлуння*. Львів, 2003. С. 92.

Добровольський Г. С. – студент V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;
Карліна О. М. – к. і. н., доцент кафедри
всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Витоки сакрального характеру монархічної влади в Середньовіччі

Постановка проблеми. У період Середньовіччя основною формою організації державної влади у Європі була монархія. Доля народів і держав вирішувалася їхніми правителями – королями, князями та імператорами. Авторитет монарха підтримувала християнська Церква, яка й була головним чинником сакралізації верховної влади. Вивчення сакрального характеру влади монарха дасть змогу повніше зрозуміти світогляд людей доби Середньовіччя та причинно-наслідкові зв'язки ходу історії загалом.

Мета дослідження: виявити витоки сакрального характеру монархічної влади в середньовічній Європі.

Результати дослідження. Середньовічна Європа була територією християнських держав. І саме у християнстві слід шукати витоки сакральності монархічної влади. Адже середньовічне суспільство

було переважно релігійним, а не секулярним. Християнство охоплювало всі сфери життя людини. І Церква, даючи настанови щодо вибору життєвого шляху, щоб бути достойним Царства Небесного, не могла обминути питання, як християнину ставитися до світської влади.

Основні постулати учення Церкви про інститут влади викладене у Святому Письмі та апокрифічних творах. Апостол Павло говорить: «Нехай кожна людина кориться вищій владі, бо немає влади, як не від Бога, і влади існуючі встановлені від Бога» [1, Рим. 13:1]. В апостола Петра читаємо: «Отож кориться кожному людському створінню ради Господа, – чи то цареві, як найвищому, чи то володарям, як від нього посланим для карання злочинців та похвали добродійців» [1, Перше Петра 2: 13–14]. Богослов IV ст. Йоан Златуст так пояснює сказане апостолами: «Як же Павло говорить, що немає влади не від Бога? Це значить, що Бог встановив її для нашої користі. Гріх зробив потрібною владу, а Бог використав її нам на користь» [4]. Отже, державна влада є благом, створеним Богом для того, аби підтримувати порядок та не допустити серед людей свавілля анархії. А тому «слід коритися не тільки заради страху кари, але й заради сумління» [1, Рим. 13: 5]. Не будучи знайомим з християнським віровченням, після прочитаного може скластися враження, що Церква закликає до сліпого раболіпства перед тими хто має владу, але це не так. «Вищій владі треба коритися у всьому, що не перешкоджає виконанню Божих заповідей» [2]. Приклад ми знову знаходимо у Святому Писанні. Коли апостоли Петро та Іван повстали перед юдейським синедріоном – вищим органом світської і духовної влади – за їхній попередній непослух його постанові, то «І відповіли їм Петро та Іван, та й сказали: «Розсудіть чи це справедливе було б перед Богом, щоб слухатись вас більш, як Бога?» [1, Дії 4: 19].

Середньовічне суспільство було ієрархічним у всіх проявах життя тогочасної людини – від становища в суспільстві до місця в сім'ї. Усі піддані короля розглядалися як одна велика родина, а правитель був *pater familias* для них. Такий порядок схвалювала Церква, адже вона теж є строго ієрархічною. Вона санкціонувала інститут монархії звершенням таїнства миропомазання монарха – ключовим моментом коронації. Той, над ким звершувалось таїнство миропомазання, ставав не просто мирянином, а помазаником Божим. Йому ввірялася світська влада над підданими так само, як духовна влада єпископу над вірними Церкви. Монарх мав правити безпристрасно, виконуючи Божу волю, а не свою: «Отже, слухайте, царі, і розумійте, навчіться, судді кінців

землі! Слухайте, володарі безлічі і ті, що гордитесь перед народами! Від Господа дана вам держава, і сила від Вишнього, Який досліджує ваші діла і випробовує наміри» [5]. У Григорія Богослова також читаємо: «Сильні, побійтесь Найсильнішого, ті що сидите на високих престолах, устрашіться Вишнього!» [3]. Сам Христос остерігає всіх, наділених будь-якою владою, що: «Тож від кожного, кому дано багато, багато від нього й жадатимуть. А кому багато повірено, від того ще більше жадатимуть» [1, Луки 12: 48]. І ще: «А хто з вас бути першим бажає, нехай буде він вам за раба» [1, Матвія 20: 27].

За таких умов монарх постає, як арбітр у вирішенні суперечок між підданими, зняряддя виконання Божої волі. І його накази є обов'язковими до виконання доти, доки не суперечать Господнім заповідям. А непокоря правителю є гріхом тому, що монарх править не інакше, як з волі Бога, слугою якого він є.

Висновки. Отже, сакральний характер монархічної влади в Середньовіччі бере свої витoki із християнського вчення про походження влади. Посилання на це знаходяться у Біблії. Монарх є слугою і виконавцем Божої волі на землі, непокоря правителю є непокорю Богу за умови справедливості його повеління. Також монарх виступає в ролі арбітра та судді для підданих.

Список літератури

1. Біблія (переклад І. Огієнка). URL: <https://bibleonline.ru/bible/ubio/>
2. Василій Великий. Симфонія. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Vasilij_Velikij/simfoniya-po-tvorenijam-svjatitelja-vasilija-velikogo/31
3. Григорій Богослов. Симфонія. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Grigorij_Bogoslov/simfoniya-po-tvorenijam-svjatitelja-grigorija-bogoslova/43
4. Іоан Златоуст. Симфонія. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Ioann_Zlatoust/simfoniya-po-tvorenijam-svt-ioanna-zlatousta/24
5. Книга Премудрості Соломона. URL: <http://www.patriarchia.ru/bible/prem/6/>

Дударчук Л. В. – аспірант СЧУ імені Лесі Українки

Діяльність товариства «Просвіта» в Луцьку в умовах нацистської окупації (1941–1944 рр.)

Постановка наукової проблеми. В період німецької окупації на території Волині, яка увійшла до складу райхкомісаріату «Україна»,

відновили свою діяльність чимало українських театральних, музичних гуртків, кінотеатрів, музейних закладів, а також окремі культурно-освітні товариства. Особливою активністю серед останніх вирізнялася «Просвіта». Дана розвідка дозволить охарактеризувати основні напрями роботи цієї організації у вказаний період на території м. Луцька і простежити її вплив на розвиток культурно-освітніх процесів у регіоні.

Мета дослідження – проаналізувати діяльність Луцької «Просвіти» в 1941–1944 рр.

Результати дослідження. Відновлення діяльності товариства «Просвіта» на Волині відбулося за ініціативи місцевої української інтелігенції. Німецька адміністрація, намагаючись заручитися її підтримкою, не перешкоджала цьому процесу. Точної дати початку роботи «Просвіти» в Луцьку нам встановити не вдалося, однак відомо, що 20 серпня 1941 р. вона вже діяла [3, 278].

Згідно зі статутними документами, мета роботи товариства полягала у піднесенні культурного, господарського та релігійного життя місцевого люду. Для цього передбачалось: а) відкривати бібліотеки, читальні, театри та музеї; б) займатися виданням книг, часописів та журналів; в) влаштовувати різноманітні імпрези (вистави, концерти, академії); г) організовувати різноманітні курси (сільськогосподарські, професійні, драматичні і музичні); г) засновувати професійні навчальні заклади, дитячі садки та інтернати; д) долучатися до позашкільного культурного і фізичного виховання молоді [1, 38].

Члени «Просвіти» поділялися на дійсних і почесних. До перших могли належати українці, що досягли 18-річного віку, погодилися на сплату членських внесків, зобов'язались дотримуватись норм статуту і стали членами організації за рекомендацією поручителів. Звання почесного члена отримували особи, які своєю діяльністю чи матеріальною допомогою долучилися до розвитку «Просвіти». За несплату членських внесків впродовж трьох місяців, невиконання статуту, аморальну поведінку просвітян позбавляли членства у товаристві [1, 38 зв.].

Луцька «Просвіта» розгорнула активну діяльність. Було відновлено діяльність хорového (заняття відбувались двічі на тиждень – щосереди і щоп'ятниці) і балетного гуртків, а також малярської студії, у складі якої діяли три групи – малярська, скульптурна і декоративно-малярська. Члени останньої займалися підготовкою декорацій для виступу драматичних гуртків філій товариства. Крім

цього, при «Просвіті» діяла читальня, де можна було ознайомитись з багатьма часописами, що виходили друком в Україні. Читачі могли її відвідувати щосереди, четверга і суботи з 18 до 20 год і в неділю з 15 до 19 год [2, 4].

Активно в Луцьку діяв просвітянський хор. Так, в перший день Різдвяних свят 1943 р. в приміщенні міського театру ним був організований вечір колядок під керівництвом диригента Ф. Климюка, який пройшов з великим успіхом. Тоді ж преса анонсувала підготовку просвітянським хором великого концерту, який мав супроводжуватися виконанням артистами більше двох десятків пісенних композицій [4, 4].

Слід зазначити, що 6 грудня 1942 р. в залі луцької «Просвіти» відбулися збори, на яких обговорювалося питання про організацію товариством драматичної студії. Присутні одногolosно визнали доцільність її заснування, обравши на посаду директора відомого театрального діяча Миколу Орла [3, 280–281]. Членами драматичного гуртка почали регулярно організовуватись вистави і урочисті академії. З огляду на відсутність власного приміщення члени секції використовували актову залу міського театру, узгодивши це питання з міською управою. В ситуації, коли актори не мали достатньої кількості костюмів та перук, організація винаймала їх в оренду.

Луцька «Просвіта» опікувалась і освітньою сферою. Так, наприкінці травня 1942 р. з дозволу місцевого Уряду Праці нею був влаштований одномісячний курс дитячих садків, куди на навчання могли зголошуватися бажаючі за умови наявності в них семирічної шкільної освіти [5, 4].

Окупаційна адміністрація часто обмежувала діяльність товариства. Зокрема, 23 березня 1943 р. було заборонено організацію імпрез у селах Луцької округи, де діяли читальні «Просвіти», а вже наступного місяця наказом гебітскомісара товариство припинило свою діяльність [3, 281, 282].

Висновки. Таким чином, можемо констатувати, що впродовж 1941–1944 рр. Луцька «Просвіта» проводила активну культурно-освітню діяльність. За ініціативи її членів було засновано читальню, хорівий і балетний гуртки, а також малярську студію. Долучалися просвітяни до організації різноманітних імпрез і курсів професійного спрямування. Чимало їхніх починань залишилися нереалізованими через обмежувальні заходи окупаційної влади.

Список літератури

1. Держархів Волинської області, ф. Р–2, оп. 2, спр. 10.
2. З діяльності т-ва «Просвіта» в Луцьку. *Український голос*. 1942. 4 груд. С. 4.
3. Зек Б. Луцьк в роки нацистської окупації (1941–1944 рр). Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 421 с.
4. Коляда просвітянського хору в Луцьку. *Український голос*. 1943. 14 січ. С. 4.
5. *Український голос*. 1942. 21 трав. С. 4.

Йодловська А. І. – аспірантка III року
навчання СНУ імені Лесі Українки

**Експлікація перцептивних модусів у структурі словникових
дефініцій (на матеріалі української, російської
та англійської мов)**

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується антропоцентричним підходом до вивчення мовних явищ. Як зазначав І. Рузін «зрозуміти природу мови можна виходячи із людини і її світу в цілому, тому лінгвісти розглядають мовні проблеми у тісному взаємозв'язку з свідомістю, мисленням, практичною діяльністю людини» [1, 48].

Мета дослідження – здійснити аналіз модусів сприйняття у структурі дефініцій тематичої групи «комахи».

Результати дослідження. У структурі словникових дефініцій на позначення комах представлено декілька модусів сприйняття, серед них «зір» (з субмодусами «розмір», «колір», «форма»), «дотик», «слух» та сприйняття руху. Ми вирішили проаналізувати всі модуси, які лексикографи подають у дефініціях, окрім сприйняття зору.

Сприйняття *руху* має ряд різних функцій, починаючи від надання нам інформації про те, що відбувається навколо нас до сприйняття таких речей, як форми предметів і настроїв людей. Мабуть, найважливішим, особливо для тварин, є те, що сприйняття руху тісно пов'язане з виживанням [2, 176].

У структурі значної кількості дефініцій комах представлено відчуття руху наступними лексемами: *пригающий, ползающий, jumping, rolling up, active flight*, які позначають спосіб пересування, наприклад, *блохи* – пригающие насекомые (МАС, т. 1, с. 99), (ОШ, с. 100), *flea* – a jumping insect (CD), that jumps (LD), *кузнечик* – пригающие насе-

комое (МАС, т. 2, с. 146), (ОШ, с. 767), *grasshopper* – that jumps high (CD), legs adepted for jumping (LD), *woodlouse* – capable of rolling up into a ball (MWD), *fly* – characterized by active flight (CD), *червь* – животное, которое передвигается, изгибая свое длинное тело (МАС, т. 4, с. 662), ползающее (ОШ, с. 2211), яка пересувається (СУМ, т. 11, с. 2211).

Відсутність здатності до руху була представлена лише в одній дефініції: *pupa* – doesn't move (CD).

В деяких випадках була вказівка на швидкість руху, наприклад, *slug* – slow moving creature (CD), *улитка* – медленно передвигающийся моллюск, имеющий раковину (МАС, т. 4, с. 486), (ОШ, с. 2087), *равлик* – дуже повільно пересувається (СУМ, т. 8, с. 426), *snail* – move very slowly (CD), (LD).

Модус «звук» у структурі дефініцій вербалізується наступними лексемами: *стрекозущий, сюркітливий, тріскучий, характерный шум, vibrating, buzzing, rough, short loud sounds, chirping noise*. Всі ці лексеми характеризують звук, який стосується польоту комах і утворюється від руху крил, *кузнечик* – издающее крыльями стрекозущий звук (МАС, т. 2, с. 146), (ОШ, с. 767), крилами утворює сюркітливі звуки (СУМ, т. 4, с. 359), *grasshopper* – makes a high vibrating sound (CD), makes short loud noises (LD), *bee* – that makes a buzzing noise as it flies (CD), *сверчок* – производящее трением крыла о крыло потрескивающие, стрекозущие звуки (МАС, т. 4, с. 43), издающие стрекозущие звуки (ОШ, с. 1757), *цвіркун* – створює тріскучі звуки (СУМ, т. 11, с. 187), *cricket* – produces short loud sounds by rubbing its wings together (CD), that makes a rough sound (LD), *стрекоза* – характерный шум (МАС, т. 4, с. 285).

Модус «дотик» здебільшого представлений антонімічними лексемами: *твердый – мягкий, soft – hard*, наприклад, *жук* – в якого верхні тверді крила (СУМ, т. 2, с. 546), *beetle* – with a hard coverig to its body (CD), hard front wings (MWD), with hard back (LD), *woodlouse* – with a hard body (CD), *slug* – with a soft body (CD).

Лексеми *колючий та мохнатый (hairy)* на позначення дотику вербалізується у декількох дефініціях: *клоп* – с колючим хоботком (ОШ, с. 680), *шмель* – с мохнатым тельцем (МАС, т. 4, с. 724), (ОШ, с. 2261), *джмель* – з мохнатым тільцем (СУМ, т. 2, с. 263), *bumble bee* – a hairy bee (CD), (LD), *snail* – a soft creature has hard shell on its back (LD), *червяк* – м'яке тіло (СУМ, т. 11, с. 300).

У багатьох дефініціях лексикографи не подавали вказівку на канал сприйняття, або використовували лише одну перцептивну ознаку, тому ці дефініції є малоінформативними і недостатніми для ідентифікації об'єкта, наприклад, *жуželица* – хищный жук (ОШ, с. 468), *мошка* – мелкое двукрылое насекомое (МАС, т. 2, с. 306).

Висновки. Аналіз лексикографічних джерел трьох мов показав, що у структурі переважної більшості дефініцій тематичної групи «комахи» перцептивна ознака займає центральне місце, оскільки, вона слугує кращій інтерпретації об'єктів. Лексикографи використовують домени дотику та звуку, оскільки вони є релевантними для опису лексем. Перцептивні модуси вербалізуються за допомогою прикметників.

Проте, набір перцептивних ознак не можна вважати достатнім для повної ідентифікації значення, оскільки у деяких дефініціях вони майже відсутні і це ускладнює ідентифікацію об'єкта.

Лексикографічні джерела

ОШ: Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. Москва: АЗЪ, 1994.

СУМ: Словник української мови. В 11 т. Київ: Наук. думка, 1970–1980.

МАС: Словарь русского языка. В 4 т./под ред. А. П. Евгеньевой. Москва: Рус. яз., 1985–1988.

CD: Collins English Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com>

LD: The Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <http://www.ldoceonline.com>

Список літератури

1. Рузин І. Модусы перцепции (зрение, слух, осязание, обоняние, вкус) и их выражение в языке. 1995. 201 с.
2. Goldstein E. B. Sensation and perception. Cengage Learning, 2013. 496 p.

Качан В. М. – студент магістратури V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Пришляк В. В. – к. і. н., доцент кафедри нової і новітньої історії України СНУ імені Лесі Українки

Запорозький зимівник часів Нової Січі

Постановка проблеми. Роль зимівника часів Нової Січі, перш за все, полягала в економічній діяльності Вольностей Війська Запо-

розького низового. Процеси, які відбувалися в зимівниках, безпосередньо впливали на соціально-політичну ситуацію на території восьми паланок Вольностей запорозьких козаків. Вони ґрунтувалися на ринкових протокапіталістичних відносинах. Пройшовши складний шлях історичного розвитку, зимівник за часів Нової Січі став багатофункціональним «фермерським» господарством.

Мета дослідження: з'ясувати роль і місце зимівника в історії Війська Запорозького низового періоду Нової Січі (1734–1775).

Результати дослідження. Зимівники існували як козацькі хутори чи фільварки за межами Січі, в яких запорожці вели господарство, утримували худобу, пасіку і постійно – після абшиту, жили в них разом зі своїми сім'ями, коли не було військових дій. Вони стали основною формою козацького господарства Запорожжя та вплинули на створення загальної економічної моделі тодішньої України [1, 4]. За часів Нової Січі простежується бурхливий розвиток такої форми господарювання, перш за все, завдяки розвитку внутрішнього ринку Запорожжя та зростання попиту на продукцію землеробства і скотарства на ринках Гетьманщини та сусідніх держав.

В період Нової Січі кількість зимівників в окремих паланках значно збільшилась. Це змушувало козаків-запорожців створювати свої господарські осередки «фермерського» типу в межах і навіть за межами Вольностей. Тут застосовувалася наймана праця новоприйнятих і незаможних козаків, а також зубожілих селян. Початок активного господарського освоєння багатих на чорнозем територій південної частини України було покладено запорожцями задовго до інтенсивної колоніальної експансії в цей регіон Російської імперії. В цей час на території Вольностей важливою галуззю господарства стало зернове землеробство. Воно повністю забезпечувало внутрішні потреби і поступово заповнило ринок збіжжя в експортній торгівлі через порти на Чорному морі.

Таким чином, на основі здорового ринкового прагматизму на Запорожжі творилась власна оригінальна економічна структура, яка була настільки життєздатною, що уряд Російської імперії не знайшов ніяких інших засобів її пристосування і адаптації до умов «добре керованої» абсолютистської імперії, крім її повного знищення Катериною II у 1775 р. [2, 228].

Зимівники мали важливе військово-стратегічне значення. Зимівник не тільки зберігав за собою традиційні оборонні функції, але й відігравав важливу роль у збиранні розвідувальної інформації. Ко-

зацькі розвідувально-сторожові роз'їзди, а також пластуни комплектувались переважно з місцевих мешканців та часто зупинялись у зимівниках [2, 107–108]. Виконували зимівники і ще одну важливу комунікативну функцію, яка полягала у частковому утриманні понад 30 поштових станцій і 8 поштових гонів [4, 306–309].

Через зменшення військової ролі Січі, більшу роль почали відігравати економічні фактори, тому зимівник намагався зберегти і закріпити за собою певну автономію. Деякі зимівники, не випадково, перетворилися на бази гайдамацького руху [3, 284].

Висновки. Упродовж свого існування, зимівник став головною формою господарської діяльності запорожців та основою їх доіндустріальної економіки. Значне збільшення кількості зимівників у період Нової Січі підсилило їх соціально-політичну роль. Вони займали чільне місце у військово-стратегічній доктрині Війська Запорозького низового й активно впливали на зовнішньо-політичні процеси. Запорозькі зимівники – це первісна історія величезної кількості селищ і міст степової України.

Список літератури

1. Бойко А. В. Запорозький зимівник останньої чверті XVIII століття. Запоріжжя: РВП Видавець, 1996. 56 с. (серія «Історія запорозького козацтва»; вип. 1).
2. Олійник О. Запорозький зимівник часів Нової Січі (1734–1775). Запоріжжя: Дике поле, 2005. 256 с.
3. Скальковський А. О. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького/передм. та комент. Г. К. Швидько; пер. з рос. Т. С. Завгородньої. Дніпропетровськ: Січ, 1994. 678 с.
4. Яворницький Д. Історія запорізьких козаків/повне вид.; пер. з рос. І. Сварника. Київ: ФОП Стебеляк О. М., 2018. 1072 с.

Кашицький С. В. – студент V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор СНУ імені Лесі Українки
Л. В. Стрільчук

Впровадження Земської реформи 1864 року на теренах України

Постановка проблеми. Дослідження наслідків земської реформи в Російській імперії має важливе значення для вивчення історії

держави і права в Україні. Історична наука накопичила велику кількість наукових праць, які присвячені реформам. Зважаючи на кількість історичних досліджень, присвячених питанню земської реформи, можемо зробити висновок, що дане питання було предметом дослідження багатьох вчених різних часів. Однак, цілий ряд аспектів в історії земської реформи не одержали належного деталізованого висвітлення.

Мета даного дослідження полягає у з'ясуванні сутності, особливостей та наслідків земської реформи для українських земель другої половини ХІХ ст.

Відповідно до положень про губернські та повітові земські установи 1864 р. в Україні створювались органи земського самоврядування. Слід зауважити, що цією реформою самодержавство жодним чином не хотіло послабити свою адміністративну владу на рівні губернії та повіту. В українських землях земська реформа була проведена лише в шести з дев'яти губерній (Харківській, Полтавській, Чернігівській, Херсонській, Катеринославській, Таврійській). Наслідком цього стало те, що Російська імперія спиралась на дворянство як на основу соціального опору. Саме дворянству заздалегідь відводилась провідна роль в земському самоврядуванні. Тому, в західних губерніях, де була значна частка польських поміщиків, Олександр II побоювся впроваджувати земства, боячись, що саме вони стануть осередком самоорганізації поляків, що прогнали до відродження своєї держави. Тому на Правобережній Україні земства були введені лише в 1911 р. [4, 278–279].

Ще однією особливістю земської реформи в українських землях було те, що вона здійснювалась неодноразово. Російський уряд прагнув вводити нове самоврядування насамперед лише у тих губерніях, де було найрозвинутіше поміщицьке землеволодіння, а також де особливо міцним виявилися позиції дворянства. Так, у Полтавській, Харківській, Херсонській, Чернігівській губерніях земські установи почали діяти в 1865 р., а в Катеринославській і Таврійській на один рік пізніше [1, 272].

Відразу ж після свого виникнення, земські установи приступили до активної діяльності. Закон поділяв функції земського самоврядування на: обов'язкові (утримання приміщень працівників поліції; прокладання і сполучення транспортних шляхів) і необов'язкові тобто факультативні (утримання міських лікарень; ремонт транспортних шляхів, продовольча допомога населенню). Перший тип функцій

свідчив, що уряд відразу ж переклав на органи місцевого самоврядування чимало обтяжливих для скарбниці витрат, що явно не мали місцевого характеру. Ще одним напрямом діяльності земств була сфера освіти. Земства організовували різного типу навчальні заклади: «чотирирічки», гімназії, курси для підвищення рівня освіти вчителів... Слід також додати, що в справі шкільної освіти певну фінансову допомогу надавало міністерство освіти.

Обрані різними станами суспільства, земські установи принципово відрізнялись від корпоративно-станових організацій. Дворяни обурювались тим, що у земських зборах «сидить колишній раб із своїм недавнім господарем» [2, 238–239]. Тому, станова за своїм соціальним устроєм імперія обрала куріальний спосіб формування земств. Основною її ознакою був майновий ценз [3, 456]. Земства не отримали не тільки поліцейської влади, а й взагалі були позбавлені примусової виконавчої влади. Вони не могли самостійно проводити свої розпорядження в дію, а були вимушені звертатися за допомогою до урядових органів. Більше того, спочатку відповідно до Положенням 1864 р., земські установи не були наділені правом видавати обов'язкові для населення постанови. Визнання установ земського самоврядування суспільно-господарськими спілками відбилося в законі і на визначенні їх відносин з урядовими установами та приватними особами. Крім того, земства існували поруч з адміністрацією, які були пов'язані з нею як одна загальна система управління.

Висновки. Отож, земства, створені на підставі положення 1864 р. були цензовими установами. Вибори до них були цензовими і часто нерівноправними. Особливістю земського самоврядування на українських землях було те, що воно мало специфічний характер – співіснувало з потужним бюрократичним апаратом державної адміністрації на місцях і незважаючи на загальностановий характер, у земського самоврядування не було важелів впливу на губернську і повітову адміністрацію. Водночас воно не було створене ні на нижчому волосному рівні, ні на загальнодержавному. Фактично інституція земства займала проміжну ланку в адміністративній системі Російської імперії.

Список літератури

1. Георгієв В. А. Історія Росії XIX – початку XX століття. Москва: Академія, 2004. 430 с.
2. Ерошкин Н. П. История государственных учреждений дореволюционной России. Москва: Высш. шк., 1968. 368 с.

3. Історія держави і права України. Академічний курс у 2 т./В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін.; за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. Т. 1. Київ, 2000. 456 с.
4. Музиченко П. П. Історія держави і права України. Київ: Знання, 2000. 377 с.

Климчук Д. – студент V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник: доктор історичних наук,
професор СНУ імені Лесі Українки
Л. В. Стрільчук

«Культурна революція»: ідеї та роль Мао Цзедун

Дослідження «Культурної революції», що мала місце у КНР у 60–70-х роках ХХ ст. не втрачають своєї актуальності, адже уроки минулого та кризові явища тоталітарних режимів є важливими для розбудови сучасної демократії. Мао Цзедун, як лідер КНР, став не просто ідейним натхненником «Культурної революції», а й її головним рушієм. Досліджуваний період приніс величезну кількість змін у всі сфери життя Китаю 60–70-х роках ХХ ст.

У ХХ ст. Китай вступив слаборозвиненою, роздробленою країною, поневоленою міжнародним імперіалізмом. Сінхайська буржуазно-демократична революція 1911 р., що повалила владу маньчжурської династії Цінь, не змогла вирвати країну з пут феодалізму і напівколоніальної залежності, внаслідок чого умови для зростання революційних настроїв, які характеризуються неоднорідністю, продовжували зберігатися. Основними опонентами в революційному просторі держави виступали китайська націоналістична партія Гоміньдан і Комуністична партія Китаю (КПК), зростання протиріч між якими, в кінцевому підсумку, призвів до Громадянської війни, що збіглася з японською інтервенцією (1937–1945 рр.) і завершилася в 1949 р. перемогою комуністів [3, 78].

Після перемоги китайських комуністів у громадянській війні при владі в Китаї опинився Мао Цзедун – амбітний лідер, що зумів завоювати популярність в Комуністичній партії Китаю своїми організаційними здібностями в роки боротьби з японською агресією.

Прагнення Мао Цзедуна до встановлення своєї особистої влади в країні вступило в протиріччя з позицією групи партійних лідерів в особі Лю Шаоци, Ден Сяопіна і їх прихильників, які відстоювали принципи колективного керівництва. Другою причиною виникнення опозиції в Політбюро ЦК КПК стала розбіжність в питаннях перспектив економічного розвитку країни [4, 235].

Викриття сталінізму на XX з'їзді КПК (1956), хрущовський курс на поступову лібералізацію в економіці при політиці мирного співіснування з капіталістичними країнами викликали невдоволення в Китаї – Мао Цзедун вважав, що нова, ревізійська, політика СРСР суперечить комуністичній ідеології і створює загрозу його особистій владі в компартії Китаю (КПК). Відтак основним ворогом Китаю Мао Цзедун проголосив внутрішній і міжнародний ревізійзм. Перераховані вище причини і зумовили реалізацію комплексу заходів репресивного характеру, які ввійшли в історію під назвою «культурна революція».

«Очищення» китайського комунізму почалось з переслідування представників середнього класу – державних службовців, артистів і вчених. У січні 1967 р. почалось захоплення установ і підприємств у Шанхаї та Пекіні – на зміну адміністративним органам приходили революційні комітети; військові перебирали на себе контроль над комунікаціями, банками, центральними архівами та тюрмами. До кінця літа 1967 р. практично вся країна опинилась під військовим контролем [2, 382].

Культурна та наукова діяльність в країні була практично паралізована і зупинилася. Були закриті всі книжкові магазини із заборонаю на продаж будь-яких книг, крім праць Мао. Хунвейбіни, як основна опора і засіб Мао Цзедуна у реалізації цілей «культурної революції», палили книги та декорації і костюми вистав Пекінської опери: у театрах повинні були йти тільки написані дружиною Мао «революційні опери із сучасного життя». Протягом десяти років вони були єдиним жанром сценічного мистецтва, дозволеним офіційної цензурою. Хунвейбіни громили і палили храми і монастирі, знесли частину Великої китайської стіни. З міста до сіл були вислані близько 20 мільйонів людей з вищою освітою для примусової роботи у сільському господарстві [1, 172].

В ході «культурної революції» в Китаї, що тривала протягом усього лише десятиліття (1966–1976 рр.), Мао Цзедуну вдалося

усунути опозиціонерів в Центральному Комітеті Комуністичної партії Китаю і встановити режим своєї особистої влади. Крім того, в ході цієї кампанії було здійснено великий вплив на радикальні зміни в культурній, ідеологічній та соціально-економічній сферах життя китайців – як позитивного, так і негативного характеру. В якості найбільш позитивного результату слід вказати на припинення політичних міжусобиць і консолідацію китайського суспільства. Найбільш тяжким наслідком глобального політичного експерименту, яким, по суті, була «культурна революція», була загибель мільйонів китайських громадян. Відсутність гнучкості у зовнішній політиці призвело до падіння престижу КНР і особистого авторитету Мао Цзедуна на міжнародній арені.

Список літератури

1. Бондарева В. В. Культура и «культурная революция» в КНР (1966–1976 гг.): соотношение понятий. *Грани*. 2004. № 3. С. 171–174.
2. Головченко В. Культурна революція. *Політична енциклопедія/редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал та ін.* Київ, 2011. С. 382–383.
3. Иванов О. Мао Цзедун: політичні проблеми культурного розвитку Китаю (до «революції» 1966–1976 рр.). *Наук. вісн. Миколаїв. нац. ун-ту ім. В. Сухомлинського. Серія: Історичні науки*. 2016. № 1. С. 78–82.
4. Кондорский Б. М. Исторические основы и предпосылки «культурной революции». *Исторические события в жизни Китая и современность*. 2016. № 1. С. 234–243.

Ковальчук Н. В. – студентка IV курсу факультету філології та журналістики СНУ імені Лесі Українки;

Яворський А. Ю. – к. ф. н., ст. викладач кафедри історії та культури української мови СНУ імені Лесі Українки

Орфографічні помилки в журналістських текстах (на матеріалі інтернет-видання «ВолиньPost»)

Постановка проблеми. Сучасні ЗМІ висвітлюють широкий спектр важливих для суспільства тем. У цих матеріалах повинні бути дотримані мовні норми, а також забезпечений правильний виклад

інформації в аспекті змісту повідомлення та мовного оформлення. Помилки гальмують процес адекватного сприймання тексту реципієнтом, тому проблема вдосконалення грамотності має особливе значення.

Мета дослідження – аналіз мовної культури працівників інтернет-видання «ВолиньPost», зокрема систематизація орфографічних анормативів, які трапляються в публіцистичних текстах.

Теоретична основа дослідження – праці Н. Бабич [1], Т. Бондаренко [2–3], К. Серажим [4], А. Яворського [5] та ін.

Результати досліджень. У статтях цього інформаційного ресурсу помічено велику частотність орфографічних помилок, які пов'язані з правилами вживання великої літери: *Львівському аеропорту* (ВР 27.05.19)¹, *Луцьких молодих музикантів* (ВР 29.11.19), *провідної неділі* (ВР 23.02.18), *Унагі* (ВР 09.10.18), *Дня Збройних Сил України* (ВР 25.11.19), *Гідність* (ВР 01.08.14), *Чемпіонаті* (ВР 25.09.19), у *Верховній раді* (ВР 04.05.19), *Чеську республіку* (ВР 03.12.19) та ін.

В опрацьованих матеріалах також виявлено ряд орфографічних анормативів, які представляють відхилення від норм вживання літери *г*: *аргументи* (ВР 05.03.19), *за ґратами* (ВР 04.11.19), *гвалт* (ВР 02.03.13), *реґіон* (ВР 25.05.15), *ґрунт* (ВР 16.10.19), *ґатунку* (ВР 25.09.19), апострофа в українських та іншомовних словах: *ґарбузово-моркв'яний* (ВР 09.10.18), *бад'яном* (ВР 09.10.18), *св'ятих* (ВР 22.11.19), *тьм'яне* (ВР 19.09.13), *обовязків* (ВР 31.07.13), *Обєднань* (ВР 31.07.13), літер *і* та *и* в іншомовних словах: *чізкейк* (ВР 27.05.19), *капучіно* (ВР 27.05.19), *Шіллера* (ВР 07.03.12), *паркінгом* (ВР 31.08.17), *Гельсінки* (ВР 28.12.17), лапок у власних назвах: *гурт Мотор'ролла* (ВР 01.08.14), *гуртів Keto і 4hours* (ВР 01.08.14), *гурту ВОРСТ* (ВР 01.08.14), *газети Хроніки Любарта* (ВР 11.05.14), подовжених приголосних в українських та іншомовних словах: *латуну* (ВР 22.11.19), *враженнями* (ВР 31.07.13), *«магазину» версію* (ВР 01.12.19), *прикріпленні* (ВР 11.03.15), *зосередженні* (ВР 26.04.18). Трапляються порушення правил написання прислівникових сполук: *вцілому* (ВР 28.11.19), *нажаль* (ВР 01.12.19), складних прикметників: *двохповерховий* (ВР 01.03.19), *трьохмісячну* (ВР 05.11.19), *жовто-гарячого* (ВР 21.09.19),

¹ У дужках після скорочення назви інтернет-порталу вказано дату публікації матеріалу.

іменників іншомовного походження: *біл-борди* (ВР 04.10.19), прийменників: *із під* (ВР 15.10.19), *підчас* (ВР 29.09.19), вставних слів: *будь-ласка* (ВР 01.12.19), випадки пропуску м'якого знака: *українських* (ВР 23.05.14), *Володимира-Волинського* (ВР 01.02.17), порушення чергування у – в: *форма раку у жінок в світі* (ВР 20.10.19). Іноді трапляється написання *не* з дієсловами разом: *немають* (ВР 11.03.15), а також ненормативне пом'якшення приголосних: *меньш* (ВР 11.03.15).

У публікаціях інтернет-видання «ВолиньPost» часто допускають невласне орфографічні помилки, до яких можна віднести пропуск букв: *здоров'я* (ВР 05.03.13), *ід час* (ВР 17.10.14), *патріотчний* (ВР 01.08.14), *українка нація* (ВР 01.08.14), *мільйони* (ВР 01.08.14), *з інім бізнесом* (ВР 08.10.19), *контрольованому* (ВР 01.08.14), *пере сценою* (ВР 01.08.14), *втановили* (ВР 24.11.19), заміна літери іншою: *Великодніх світ* (ВР 23.02.18), *фестивально-таристичним* (ВР 01.08.14), використання зайвих літер: *зазначив* (ВР 09.12.15), *позититвною* (ВР 11.03.15), *комплексноїх* (ВР 04.12.19).

Висновки. Аналіз негативного мовного матеріалу засвідчив недостатню увагу журналістів, редакторів та коректорів до культури мови. У своїх статтях автори найчастіше допускають анормативи, які пов'язані з правилами вживання великої літери, вживанням літери *г*, апострофа в українських та іншомовних словах, літер *і* та *и* в іншомовних словах, трапляються порушення правил написання прислівникових сполук, написання *не* з дієсловами разом. Часто допускають невласне орфографічні помилки, зокрема пропуск букв та інші.

Список літератури

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів: Світ, 1990. 232 с.
2. Бондаренко Т. Г. Типологія мовних помилок та їх усунення під час редагування журналістських матеріалів. URL: <http://dissertation.com.ua/node/651262>
3. Бондаренко Т. Г. Критерії виявлення мовних помилок під час редагування журналістських матеріалів. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ, 2002. Т. 8. С. 112–117.
4. Серажим К. Робота редактора з текстом: спроба аналізу причин виникнення помилок. *Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи*. 2013. № 3. С. 111–115.
5. Яворський А. Орфографічні помилки в мові друкованих ЗМІ (на матеріалі газети «Луцький замок»). *Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. асп. і студ. (13–14 трав. 2009 р.)*. Луцьк, 2009. Т. 3. С. 273–274.

Козак В. М. – студент III курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Кінд-Войтюк Н. В. – к. і. н., доцент кафедри нової та новітньої історії України СНУ імені Лесі Українки

Основні проблеми становлення української державності в період Української революції (за Володимиром Оскілкою)

Українська революція стає поворотним етапом у формування української державності та національної самосвідомості українського народу. Володимир Оскілко став одним з поборників самостійності України і рішуче виступав проти автономії, визнаючи це як зрадництво українській національній ідеї. Це і призвело до жахливих політичних протиріч та спробою повстання проти чинної української влади.

Основною метою даної роботи є висвітлення політичних ідей та думок сучасника подій Української революції Володимира Оскілка.

Володимир Пантелеймонович Оскілко народився 1892 р. в селі Городок, що під Рівним. Закінчивши гімназію, потім вчительську семінарію, зміг працювати вчителем у с. Жадені поблизу Дубровиці, що на Рівненщині [4, 651]. За час Першої Світової війни дослужився до чину підполковника царської армії [1]. Наприкінці 1917 р. повернувся на Волинь, де включився в українізацію військових частин і здобув серед солдатів неабияку популярність [5]. У цей період Володимир Оскілко сформував власну політичну думку: «серед тих народів, а правдивіше сказати на їх чолі мусив стати до Державного життя Український Нарід, як найбагатша і найчисельніша нація» [3, 6].

Володимир Оскілко вступив до Української національної партії (далі УНП) «Самостійників», програму та діяльність якої підтримував. Ось як він про це говорить: «українська національно-політична думка стала набирати конкретних форм поза державним центром та дала свій вислів в створенню спочатку гасла – «боротьба за Самостійну Україну» і УНП «Самостійників»...» [3, 8].

Володимир Оскілко вирізняв дві українські гілки інтелігенції: молоду та стару. Стара генерація, яка «репрезентувала українську національну думку до революції, прийшла і в революцію зі старим багажем випрошування у Москви куценької автономії...» [3, 7] та

молоду, яка через відсутність активного громадського життя в дореволюційний період «не змогла витворити своїх програм та витворити план реалізації» [3, 7].

Оскілко не визнавав програми соціалістичних партій, щодо майбутнього українських земель, та старої української інтелігенції, які хотіли соціального визволення, а не національного. На його думку «українці мусили визволення соціального одночасно з національним» [3, 7].

Окрім цього, український народ не був готовий до радикальних дій і власної державності. Це в своїй програмі чітко розумів і Оскілко: «українська національна думка не доросла до поваги історичного менту, відкинула реальну фактор – озброєну силу, потягнулась ... в хвості за московськими соціалістичними гаслами» [3, 7]. Як ми бачимо з уривку основною силою здобуття незалежності має, на початковому етапі, стати армія, а згодом і український народ.

Основною проблемою, яку виділяв Оскілко у своїй програмі було, «що зрілим національно-державним конгломератом була невелика група людей, а інші були крайовими московськими партіями, носивши назву – «українські» [3, 7].

Скоропадський «не був ознакою успіху самостійницьких стремлень, адже ототожнював своїм ім'ям та оточенням московську ідею» [3, 9] – таку характеристику дав йому Оскілко. І справді після втрати підтримки німців, позиції Української Держави стали хиткими і Гетьман пішов на співпрацю з більшовиками.

Вся армія УНР була недисциплінованою, а її командири були хворі «отаманією» – так характеризують період Директорії В. Винниченко, Д. Дорошенко, М. Шаповал [2].

Володимир Оскілко став частиною отаманщини і відверто зневажав Петлюру. Це призвело до повстання, яке мало «усунути соціалістів силою від влади, урятувавши цим українську державність від катастрофи» [3, 11]. «О 17:00 він влаштував парад... Увечері повстання отамана Оскілка було зліквідовано» [6, 381]. Володимир Оскілко дав коротку характеристику цій події: «на цьому закінчується другий етап розвитку української національної думки» [3, 11].

Складні внутрішні та зовнішні причини в яких опинилась УНР, призвели до формування опозиційних сил та фактично породили явище отаманщини. Володимир Оскілко чітко сформував доктрину самостійності українських земель і як ніхто інший розумів небезпеку

перемовин з російською владою. Він, фактично, передбачив подальший розвиток подій Української революції, керованої соціалістичним табором.

Стара інтелігенція з ідеями автономії, відсутність зрілого національно-державного конгломерату, неготовність українського народу, соціалісти-автономісти та федералісти, співпраця з Тимчасовим урядом і більшовиками, відсутність самостійницьких ідей в українських урядах, деморалізована та демобілізована армія – ось, що на думку Оскілка призвело до краху незалежності в період Української революції.

Список літератури

1. Горак В. Боротьба двох отаманів Володимир Оскілко проти Симона Петлюри. *День*. 2006. Вип. 6. 4 лют.
2. Литвин С. Феномен отаманщини доби Директорії УНР в українській історіографії. *Воєнна історія*. 2006. Вип. 4–6.
3. Оскілко В. Між двома світами. Рівне: Накладом управи Української народної партії, 1924. 73 с.
4. Осташко Т. С. ОСКІЛКО Володимир Пантелеймонович. Енциклопедія історії України. Київ: Наук. думка, 2010. Т. 7: Мі-О/редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. С. 651. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Oskilko_V (дата звернення: 07.04.2020).
5. Цимбалюк Є., Юркова О. Як у Рівному генерал Оскілко вчинив державний переворот. *Голос України*. Вип. 114. 23 черв.
6. Україна. 1919. М. Капустянський «Похід української армії на Київ-Одесу в 1919 році». Є. Маланюк «Уривки зі спогадів». *Документи і матеріали: документально-наукове видання/за ред. Я. Тинченко*. Київ: Темпора, 2004. 558 с.

Копитко О. С. – студентка III курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Ткачук А. П. – к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Історична постать султана Сулеймана I Пишного

Постановка проблеми. В XVI ст. Османська імперія досягнула періоду розквіту, в значній мірі, завдячуючи діяльності султана

Сулеймана I. Султан султанів (шах шахів, цар царів), Тінь Бога на Землі, Цезар усіх земель Риму, для підданих Повелитель, названий «Законодавцем», а європейцями – «Пишним», єдиний син, улюблений брат, законний чоловік, дбайливий батько, філософ, поет, завоювник і т. п. – титули Султана Сулеймана можна перелічувати довго, але висновок напрошується один: це була унікальна та велична людина, яка лишила слід в історії цілого світу.

Однією з проблем історіографії цієї особи сьогодні є те, що для багатьох людей Султан Сулейман є героєм телесеріалу «Величне століття. Роксолана», тому автор робить спробу об'єктивного аналізу історичної постаті Сулеймана I без любовних інтриг та не завжди правдивого історичного тлумачення режисерів.

Мета дослідження – проаналізувати біографію Султана Сулеймана на тлі його історичної епохи й окреслити найхарактерніші риси характеру, поведінки та наслідків його діяльності.

Результати дослідження. Внук Султана Баязида II народився 1494 р. в Трабзоні, батьками якого були Шехзаде Селім та Айше Султан Хафса. Сулейман виховувався при дворі свого діда Баязида II. Він навчався там основам військової справи, фехтуванню; ювелірному ремеслу; вивчав право, історію, філософію, іноземні мови: володів сербською, арабською та перською. В юному віці Сулейман був призначений намісником Кримського ханства в Кафу. Він отримав управління над провінцією Меніса, здійснював також функції правителя європейських провінцій під час військових походів, коли його батько став падишахом. В боях і стратах пролетіло восьмирічне батькове правління, адже «правити – значить суворо карати» – таким був девіз Селіма I. Помер султан 21 вересня 1520 р. (Сулейман мав на той час 26 років). Так, у 1520 р. на трон Османської імперії зійшов Сулейман I. Європейські послы писали зі Стамбула, що на зміну «скаженому леву» прийшло лагідне ягнятко [3, 211].

Агатангел Кримський зазначив, що султан «натуру мав таки справді лагідну, та ніяк не ягнячу, щиро-людяну, розумно-спокійну, достойну великого падишаха і халіфа». Султан Сулейман намагався завжди залишатися справедливим і не важливо чи перед ним був звичайний слуга, чи паша, чи рідний син. Він боровся з хабарництвом, карав чиновників в наслідок чого «завоював прихильність народу добрими справами, будував школи, але водночас був безжалісним тираном: ані спорідненість, ані заслуги не рятували від його підозрливості та жорстокості» [3, 213].

Варто наголосити на тому, яким сміливим воїном та полководцем був Сулейман, адже його військовими стратегіями, перемогами та здобутками й сьогодні не перестають захоплюватися. Він тримав в страху головних своїх суперників, якими були Карл V – імператор Священної Римської імперії та шах Тахмасп – володар Перської держави. Однією з характерних особливостей його політики стало те, що за час правління султана на територію України не було скоєно жодного набігу з боку Османської імперії. Історики вбачають причиною цього вплив його дружини Роксолани, тобто Анастасії Лісовської, яка була родом з Рогатина – невеликого містечка в Західній Україні.

Султан був поліглотом, адже за свідченнями історичних джерел міг розмовляти оттоманською, арабською, чагатайською, перською та сербською. Він був освіченою людиною, поетом і сам писав під псевдонімом Мухіббі. Період правління Султана Сулеймана вважають «золотою добою» османської культури та поезії [4, 46–47].

Ну й звичайно, він мав свій гарем. Однак в його житті з'явилася жінка заради якої султан багато чого змінив в традиціях і правилах султанського двору. Улюблена дружина Сулеймана I народила йому п'ятеро синів та одну дочку. Існує думка, що Сулейман найбільше любив свою дочку Міхрімах, чим вона користувалась разом зі своєю матір'ю. Саме з діяльності цих жінок розпочинається період Жіночого Султанату – величний період, хоча історики вбачають в ньому занепад Османської імперії [1, 146–148].

З негативних рис відомого правителя можна виділити його надмірну жорстокість. Так, можливо для султана потрібно було мати «залізний кулак», але чи можна цим виправдати те, що батько вбивав своїх дітей або свого друга, чоловіка сестри (Ібрагіма Пашу)? Але Сулейман це вчинив.

Висновки. На 70-му році життя Повелитель помер під час свого останнього походу в ході облоги угорського міста Сігетвар. Хоча помер він від хвороби, але на війні так цього й хотів. Після його смерті правління перейшло до Селіма – єдиного сина Роксолани, який вижив під час боротьби за престол ще за життя батька.

Аналізуючи життя Султана Сулеймана можна зробити висновок, що він був справжнім чоловіком, мудрим правителем, «вірним рабом Аллаха». Кардинал Томас Уолси не даремно казав, що слід побоюватися його розсудливості, яку він перейняв у свого батька. На нашу думку, саме розсудливість, мудрість та чесність допомогли Султану Сулейману піднести Османську імперію та стати «Повелителем світу».

Список літератури

1. Гарольд Л. Сулейман Великолепный. Век завоеваний, предательства и любви/пер. с англ. Л. А. Игоревского. Москва, 2014. 384 с.
2. Кинросс Л. Расцвет и упадок Османской империи. На родине Сулеймана Великолепного. Москва, 2013. 240 с.
3. Кримський А. Історія Туреччини. Київ; Львів, 1996. 287 с.
4. Мейер М. К характеристике правящего класса Османской империи XV–XVII вв. *Средний Восток: история, культура, источниковедение*. Москва, 1980. 288 с.

Корнійчук В. Р. – магістрант I курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Опейда Л. М. – к. філос. н., доцент кафедри філософії та релігієзнавства СНУ імені Лесі Українки

Філософія культури як філософія діалогу

Постановка проблеми. Культура за своїм первинним смислом є діалогічна. Не випадково діалог і комунікація стають центральними поняттями не лише етики, аксіології й гносеології Ясперса, а й усього його світорозуміння; вони підносяться в ранг критерію філософської істини й ототожнюються з розумом. Духовний зміст культури виникає й існує в діалозі між особами як нескінченний рух до трансцендентності. Діалог культур – це спосіб людського спілкування, це поєднання різних смислів (понять, символів) культури, де формується орієнтація розуму на взаєморозуміння. Діалог – це взаємопроникнення культур; це не просто спілкування як розмова різними мовами, а спілкування зі спробою перекладу, взаєморозуміння; це не просто усвідомлення альтернативи, а й толерантне ставлення до неї. Поняття толерантності якнайкраще передає моральну атмосферу взаємин учасників діалогу. Бути толерантним означає бути досить відкритим стосовно іншого Я, щоб почути його й водночас зберегти необхідну дистанцію для того, щоб залишитися собою й дозволити іншому бути іншим.

Мета дослідження полягає у висвітленні проблеми культури як діалогу культур, осмисленні її культурних парадигм.

Результати дослідження. Діалог розглядався в літературі (філософській, філологічній, естетичній, психологічній тощо) як класична форма мовленнєвого спілкування, як літературний жанр, як метод філософування, як особливий стиль наукового мислення тощо.

У сучасній філософії (Е. Левінас, М. Бахтін, В. Біблер) діалог культур розуміється значно ширше, ніж спілкування представників різних культур із залученням перекладу та тлумачень специфіки понять, образів, символів. Діалог культур сприяє здійсненню родової характеристики людини – набуття сенсів та оновлене переосмислення свого буття. Діалог культур поєднує усвідомлення культурної альтернативи, виявлення її абсолютної відмінності від власної культури, нерозуміння і водночас зацікавленість іншою культурою, які в процесі комунікації набувають толерантних форм взаємодії. Культура не є суто національним показником, а постає продуктом взаємодії численних культур. Більше того, така поліфонія антропологічно «виправдана», оскільки є результатом універсальної здатності людини повсякчас переключатися з одного культурного коду на інший [4, 202].

Л. Вітгенштейн вважав, що діалог у вигляді конфлікту, зіткнення є кращим для досягнення розуміння, аніж повна відсутність спілкування [1]. Так, конфліктність є органічною властивістю інтеркультуральності, а здійснення діалогу – це завжди певна межова ситуація, що сприяє виведенню культурних систем зі стану інертної рівноваги та є своєрідним «викликом», що підштовхує до розвитку. Саме тому родова ознака культури – прагнення до творчості й здійснюється завдяки «відповіді» на «виклик» межової культури [1].

Розв'язання проблем діалогу це розв'язання проблем людського буття. Прагнучи досягти максимальної виразності і зменшити можливість неадекватного сприйняття, мислителі досить часто викладають свої міркування саме у формі діалогу. Взірці текстів, побудованих методом діалогічних роздумів, можна виявити на кожному етапі розвитку культури [2, 264]. Пригадаймо, наприклад, діалоги Платона, Цицерона, солілоквиуми Августина, гуманістичні діалоги, діалоги Гайдеггера, тощо. Діалогова модель дає змогу виявити приховані смисли з такою наочністю, якої навряд чи можна досягти іншими засобами викладу матеріалу. Внутрішнім прототипом таких діалогів є діалогічний стиль мислення.

Не випадково виник філософський напрямок – діалогізм, який ставив перед собою завдання глибокого осмислення людських стосунків як діалогічних. Широкої популярності він набув завдяки

книзі відомого ієрусалимського дослідника М. Бубера «Я і Ти» [3, 5]. Ключовими категоріями діалогізму Бубер вважає співвідношення Я–Ти (інтимно-діалогічне) та Я–Воно (когнітивно-практичне) [3, 5]. На думку Бубера, діалогічні взаємини людини зі світом виявляються в трьох сферах: у сфері життя з природою (домовленнєвий зв'язок), в людській сфері інтерперсонального діалогу (мовленнєвий зв'язок) та у сфері духу (оповитий хмарою зв'язок, де народжуються слова та форми, де ми не чуємо жодного Ти, але відчуваємо поклик і відповідаємо думкою, дією, творенням). Бубер часто повторював, що одна з найбільших помилок людства – вважати, що дух є всередині нас, тоді як він між нами, між Я і Ти [3, 6].

Висновки. Культура – це не тільки те місце, де народжуються смисли, які закріплюються в знакових формах культури, а й простір, де вони обмінюються ними. Отже, діалог – це поєднання різних смислів, у якому формується орієнтація розуму на взаєморозуміння. Цілковите взаєморозуміння непродуктивне, завжди мають існувати певні зазори-розбіжності між тими, хто прагне порозуміння. Мабуть, ці розбіжності й спричиняють існування феномену типу культури як певного структурованого цілого, що поєднує неповторність й універсальність.

Список літератури

1. Витгенштейн Л. Логико-філософський трактат/пер. с нем. В. Руднева. Москва, 2005. URL: http://www.fidel-kastro.ru/filosofy/wittgenstein/1999_3_10.htm
2. Гатальська С. М. Філософія культури. Київ: Либідь, 2005. 326 с.
3. Малахов В. М. Бубер і М. Бахтін: акценти філософії діалогу. *Магістеріум: іст.-філос. студії*. 1998. Вип. 1. С. 4–9.
4. Шабанова Ю. О. Філософія культури. Дніпро: ЛІРА, 2019. 240 с.

Кравчук А. Р. – магістрантка I курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки

Опейда Л. М. – к. філос. н., доцент кафедри філософії та релігієзнавства СНУ імені Лесі Українки

Філософія культури як філософія символу

Постановка проблеми. Символ є одним з основних і найважливіших механізмів пам'яті культури, і тому потребує глибокого та

всебічного вивчення. Здається, що кожний з нас розуміє значення та призначення цього терміну та його взаємозв'язку з культурою. Якщо ж перейти до самої природи символу, то стає зрозумілим, що цих знань недостатньо, щоб усвідомити важливість і сенс символу культури. Отож, якщо не спиратися на просте розуміння символу як певного знака чи ознаки, можна зрозуміти, що він є доволі різнобарвним і гнучким поняттям і виявляється у різних системах досить-таки по-різному.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні питання символу як одного з центральних понять філософії культури.

Результати дослідження. Серед розмаїтих реалій культури символ займає особливе місце. Як інтегратор людського досвіду, він охоплює своїм силовим полем усі культурні феномени й елементи, являючи найзавершенішу й найуніверсальнішу форму вираження людського смислу та людських стосунків. Культура є символічною присутньою. Вона є «символічний вираз того, що інакше неможливо передати» [3]. Різноманітність типів культур визначається, передусім, різноманітністю символічних засобів її вираження. Багатогранність, багатозначність символу прекрасно визначає Р. Бекер: «Символ можна порівняти з кришталем, який пропускає світло різними способами, залежно від того, через яку грань це світло проходить. Можна ще сказати, що символ – це жива істота, частка нашої власної суті, що перебуває у постійному русі і трансформації. Коли ми в нього занурюємось, в ту мить, коли ми усвідомлюємо, що він є поштовхом для перегляду і роздумів, вивчаючи його, ми одночасно спостерігаємо і вивчаємо свій власний шлях, перед нами відкривається той напрям, слідуючи якому, наша душа відлетить до нових далечин» [4]. Погляд на культуру, як на систему символічних форм дає змогу показати справжню єдність форм культури як органічного цілого й визначити в цьому цілому справжнє місце кожної з них. Зв'язок між окремими формами культури (мовою, міфом, релігією, мистецтвом та наукою) є не субстанційний, а функціональний. Кожній символічній формі властива не стільки автономія, скільки причетність, співпричетність, наскрізна відповідальність. Загальна базисна функція всіх форм – символічна. Будь-яка символічна форма має дві сторони або два виміри: одна – фізично наявне буття, інша – духовне значення, що виявляється у фізичному й становить загальний момент усього того, що ми позначаємо ім'ям культури» [3]. Культура

виражає себе через світ символічних форм, що передаються від покоління до покоління. Символічні форми самі по собі – лише зовнішня сторона культури. Тільки завдяки творчій активності людини символічний світ наповнюється глибоким змістом. Як зазначав Байт, культура – це клас явищ і предметів, існування якого залежить від символізації. Уся культура була створена і відтворена завдяки символізації.

Культура, як зазначає М. Бердяєв, так само символічна, як і культ, що її породив і передав їй свій символізм. У культурі, – пише він, – досягається не пізнання, а символи пізнання, не краса, а символи краси, не любов, а символи любові, не поєднання людей, а символи поєднання, не влада над природою, а символи влади [1].

Критичний огляд різноманітних концепцій символу свідчить про те, що термін «символ» зберіг протягом тисячоліть ясність і прозорість свого вихідного значення. Грецьке *symballo* означає «поєднувати», «зливати» «зв'язувати» й позначає зустріч двох засновків у чомусь одному. Так, за Емпідоклом, чоловічий та жіночий первні містять у собі ніби половинки символу, дитина ж – це певне ціле, яке виникає, коли ці половинки, що прагнуть поєднання, здійснюють його [1].

На думку Д. Ліхачова, за останні сто років «різко впала здатність іконологічного сприйняття й елементарне знання традиційних символів та емблем». Наше мислення «розучилося не лише розуміти, а й цікавитися символічним значенням квітів, дерев, кущів, скульптур, фонтанів, тощо, прихованою символікою їх, прихованими іконологічними схемами» [2].

Такі міркування актуалізують завдання, що стоїть перед філософією культури: осмислення сутності культури як знаково-символічної системи, дослідження типології символів, рівнів досягнення їх та специфіки функціонування в просторі культури. Адже інтелектуальна інтуїція завжди прагне до безпосереднього розпізнання символів, які ховаються за покривами буття й визначають його зовнішній поступ. Тому, хто претендує обійтися без символів – немає чого сказати про культуру як таку.

Висновки. Символ – найпотужніший з усіх інструментів реалізації духовних можливостей культури. Структура символів, властивих певній культурі й відтворюваних нею, вибудовує систему, ізо-

морфну генетичній пам'яті індивіда. Символ культури – умовний знак, що розкриває сенс, значення даної культури. Символи використовуються в світових культурах і релігіях, в міфології, живописі, літературі. Розгадування символів, прихованих в предметах і таємничих історіях, дозволяє встановити зв'язок між культурами різних часів і народів, зрозуміти спільність, єдність і цілісність людства.

Список літератури

1. Гатальська С. М. Філософія культури. Київ: Либідь, 2005. 326 с.
2. Белый А. Символизм как миропонимание. Москва: Республика, 1994. 528 с.
3. Кассирер Э. Философия символических форм. Москва: Юрист, 1995. 703 с.
4. Шеллинг Ф. В. Философия искусства. Москва: Мысль, 1999. 608 с.

Кулик М. О. – студентка III курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Ткачук А. П. – к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Оборона Чигирин 1678 р.: позиції Московії та Гетьманщини щодо долі гетьманської столиці

Постановка проблеми. В ході московсько-турецької війни 1676–1781 рр. важливе значення відігравало місто-фортеця Чигирин, яке було центром протистояння ворогуючих сил впродовж воєнних кампаній 1677–1678 рр. До сьогодні героїчна оборона гетьманської столиці об'єднаним українсько-московським військом вважається символом боротьби за незалежність. Проте існували серйозні протиріччя в позиціях влади Московії та Гетьманщини щодо важливості оборони Чигирин та його подальшої долі. Тому актуальним є аналіз підходів до оцінки і ролі стратегічного значення гетьманської столиці Чигирин в ході московсько-турецького конфлікту.

Мета дослідження. Проаналізувати на основі історичних джерел позиції Московської держави та Гетьманщини, порівняти їх плани щодо Чигиринської кампанії 1678 р.

Результати дослідження. Зіставлення та аналіз історичних джерел, порівняння на їх основі позицій Московії та Гетьманщини дало

змогу скласти об'єктивне уявлення про стратегічне значення та роль міста-фортеці Чигирин як гетьманської столиці в ході Чигиринської кампанії 1678 р. та наслідків її зруйнування для українських земель.

У 1678 р. Туреччина здійснила другий похід на Чигирин. За даними полковника П. Гордона в очолюваному великим візирем Кара-Мустафою, війську налічувалося 15 тис. яничар, 30 тис. сипахів (придворної кінноти), 5 тис. верблюдів, навантажених бойовими припасами та військовим спорядженням. Чисельність війська кримського хана становила 80 тис. осіб [2, 74]. Готуючись до війни, гетьман Самойлович теж віддав наказ про тотальну мобілізацію, після якої його загони налічували до 50 тис. вояків, а російське військо князя Ромодановського – до 70 тис. осіб [3].

9 липня османська армія почала штурмувати Чигирин, який обороняв невеликий гарнізон на чолі з талановитим воєначальником Іваном Ржевським. Як і минулого 1677 р., козаки й ратники розгромили турецьку армію на Бужинському полі, 30 липня зігнали з Кувачинських висот сильну залугу й 4 серпня наблизилися на відстань 2–3 верст до Чигирин. На цей час фортеця зазнала значних руйнувань, загинуло багато захисників разом з Ржевським.

На Лівобережній Україні дивилися на боротьбу за Чигирин – символ козацької державності – як на справу всенародного значення. Чернігівський архієпископ Лазар Баранович розпорядився, аби щодня у всіх церквах священики молилися за успіх українсько-московських військ. Однак, Московська держава займала іншу позицію щодо ходу Чигиринської кампанії. По-перше, урядові було шкода коштів і сил на утримання стратегічно несуттєвої для них фортеці. По-друге, в плани Москви зовсім не входило посилення України, яке могло б настати з взяттям під контроль владою Гетьманщини правобережних територій. Тому потай від Самойловича князь Ромодановський отримав таємну інструкцію у разі необхідності зруйнувати Чигирин дощенту, населення вивести на лівий берег, а з турками добитися угоди, за якою б уся подніпровська правобережна смуга лишалася незаселеною.

Сили гарнізону Чигирини помітно танули. Впродовж кількох тижнів безперервних боїв загинуло багато солдатів і козаків, було пошкоджено укріплення. Ромодановський, який керувався таємною інструкцією, не поспішав на виручку тих хто опинився в облозі. Лише 6 липня розпочалася переправа. Загін кримського хана таємно пере-

правився під Криловим на лівий берег і завдав удару російським обозам. 11 липня вступили в бій передові сили московсько-української армії на правому березі [4], а 12 липня все військо Ромодановського та Самойловича вже стояло на Бужинських полях. За урядовою інструкцією Ромодановський чекав на підхід допоміжного загону калмиків та казанських й астраханських татар на чолі з князем Каспулатом Черкаським. Це дозволило туркам зміцнити позиції на Стрільниковій гірці, які були здобуті лише 3 серпня.

4 серпня російсько-українське військо наблизилось до Чигирина та налагодило зв'язок з оборонцями міста [1]. Підпаливши залишки міста, Ромодановський і Самойлович почали відхід до дніпрових переправ. Турки їх переслідували і наступного дня оточили в Бужинських окопах, на самому березі Дніпра. Бої тривали тиждень і завершилися генеральною битвою 19 серпня з перевагою російсько-козацького війська [1]. Втрати турків і татар (причому, лише з 18 липня до 20 серпня) становили близько 30 тис. осіб [5, 179].

Зрештою, турки відступили до Чигирина, який остаточно зруйнували. Московсько-українська армія відступила за Дніпро [3].

Висновки. Виснажені війною Османська імперія і Московське царство невдовзі були змушені укласти тимчасовий Бахчисарайський мир (1681 р.). На Правобережжі на короткий час влада опинилася в руках турецького ставленика Ю. Хмельницького, а для козацької України загибель давньої гетьманської столиці – уособлення величі держави часів Б. Хмельницького Чигирин – стало трагічним символом наслідків Руїни.

Список літератури

1. Бантиш-Каменський Д. И. История Малой России. Москва, 1822. 153 с. URL: <https://runivers.ru/lib/book4342/>
2. Гордон Патрик Леопольд. Дневник 1677–1678. Москва, 2005. 236 с. URL: http://http://militera.lib.ru/db/gordon_p03/index.html
3. Заруба В. Українське козацьке військо в російсько-турецьких війнах останньої чверті XVII століття. Дніпропетровськ, 2003. 462 с.
4. Малов А. В. Московские выборные полки солдатского строя в борьбе за Чигирин в 1677–1678 годах. Москва, 2005. URL: <http://www.reenactor.ru/ARH/PDF/Malov.pdf>
5. Мицик Ю. А. Чигирин – гетьманська столиця. Київ, 2007. 392 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Mytsyk_Yurii/Chyhyryn_hetmanska_stolytsia/

Куманська Ю. О. – здобувач кафедри української літератури СНУ імені Лесі Українки;

Яблонська О. В. – к. ф. н., доцент кафедри української літератури СНУ імені Лесі Українки

Зірка Мензатюк та Олесь Ільченко про роль екологічного складника у творах для дітей

Постановка проблеми. Сучасна українська література для дітей стрімко розвивається. Вийшовши за рамки визначення «попелюшки української літератури» [3], напрацьовує свій інструментарій, методологію. Заповнюються жанрові ніші у відповідності до потреб часу і світових тенденцій, задовольняються потреби різних вікових груп – від книжок для наймолодших читачів до зрілих текстів для підлітків. Зростає і кількість авторів дитячої літератури.

Дитяча література вийшла за межі власне читання, естетики й педагогіки, перейшовши в площину міждисциплінарних, міжнаукових взаємодій. Автори доносять читачам основи соціальної комунікації, психологічні тонкощі та історичні деталі. Такі взаємодії простежуються не лише з гуманітарними науками, а й з природничими. Важливо, що у творах дитячої літератури формуються повага до світу живої природи, початкові екологічні навички. У літературознавстві постала необхідність звернути увагу на вивчення екологічних аспектів у творах дитячої літератури.

Мета дослідження – прагнення наголосити на баченні ролі екологічного складника у творах для дітей сучасними письменниками З. Мензатюк та О. Ільченко.

Результати дослідження. О. Ільченко – біолог-географ за освітою, письменник-урбаніст – стверджує, що його село не надихає, бо він «“людина асфальту”, народився і виріс Києві» [2]. Водночас письменник твердить про важливість любові «до дикої природи змалечку. Тому така природа надихає – ліси Полісся, Карпати, африканські савани, гори Швейцарії. Думається краще на прогулянках серед природи або вечорами, за читанням книг» [2].

З. Мензатюк виросла в селі, і її любов до природи ввібрала естетику звичної буденності: «З самого малечку я росла серед живого

зеленого світу, оскільки народилася в селі. А це – хата у вінку дикого винограду, квітники навколо двору, великий старий сад, у який прибувала вода, коли розливався Прут» [1].

Як бачимо, не важливо, звідки походить український письменник – міський мешканець чи походить зі села – любов до природи прописується на рівні базових відчуттів. Власне, про любов до природи, незалежну від місця проживання, пише й З. Мензатюк: «Природа може бути (якщо не відвертатися від неї) великим учителем. Вона не нав'язує готових висновків на відміну від телевізора, але спонукає замислитися, налаштовує на лад і гармонію. І, щоб відчувати її, не конче втікати з мегаполісів – сонце сходить і в місті, і весна там теж настає» [1].

О. Ільченко та З. Мензатюк своєю творчістю формують у малого читача повагу до всього живого, до природи всього світу. Через спостереження за окремою рослиною (казка З. Мензатюк «Арніка») чи навіть за краплиною в процесі колообігу води в природи (оповідання О. Ільченка «Мандрівка Дощинки») створюється ширше бачення, любов до краю, потім до всього світу, – так народжується персональна відповідальність за життя всієї планети, а не лише за найближчий простір. Так, О. Ільченко стверджує: «Вважаю, що з любові до природи починається повноцінна людина» [2]. З. Мензатюк уточнює цю думку: «Кожна рослина варта того, щоб її любити» [1]. На переконання письменниці, важливішим є почуття духовної гармонії: «Річ не в тому, щоб кожна без винятку людина любила природу. Скоріше йдеться про духовну гармонію людини – з суспільством, із навколишнім світом, про вміння почуватися щасливим у цьому щедрому на красу світі» [1]. У такий спосіб З. Мензатюк ставить перед письменником завдання – формувати таку гармонію; сама ж авторка з ним добре справляється, ведучи читача через свою історію, даруючи йому зустрічі з рослинами, тваринами, будуючи гармонійну взаємодію всього живого: «Такі мої “Зелені чари” [...] – розповіді про найцікавіші рослини України, пов'язані з ними легенди, звичаї, бувальщини. Такий і мій “Український квітник” – тут уже фігурують не дикі, а садові квіти» [1].

Виняткова роль у формуванні таких еколого-літературних зв'язків належить письменнику, його знанням, ерудиції, а також способу оповіді. З. Мензатюк, наприклад, часто на сторінках своїх текстів веде діалоги зі своїми читачами: «Власне мені йдеться, щоб мої

читачі вчилися бути щасливими, це скоріш екологія духовного світу людини» [1]. О. Ільченко пише за принципом: «Дійсність створює літературу, але й література часто створює дійсність» [2]. І хоча О. Ільченко та З. Мензатюк творять у різних жанрах і в різній стилевій манері, їх об'єднує прагнення сформувати екологічну свідомість маленького читача.

Висновки. Сучасні українські письменники З. Мензатюк та О. Ільченко, доробок яких презентований різножанровими текстами для дітей, переконують і проблематикою своїх творів, і в численних інтерв'ю, що література, маючи значний виховний потенціал, покликана демонструвати повагу до світу живої природи, формувати початкові екологічні навички.

Бачиться доцільним проаналізувати специфіку художньої реалізації екологічних аспектів у текстах різних жанрів З. Мензатюк та О. Ільченка.

Список літератури

1. Куманська Ю. О. Любов, до світу з'являється лише тоді, коли безкінечно полюбиш рідну землю: Зірка Мензатюк та екологічне натхнення. URL: <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/653> (дата звернення: 13.04.2020).
2. Куманська Ю. О. Олесь Ільченко. Людина асфальту, письменник, біолог, географ і... цікавий співрозмовник. URL: <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/648> (дата звернення: 13.04.2020).
3. Славова М. Попелюшка літератури: теоретичні аспекти літератури для дітей. Київ: ВПЦ «Київський ун-т», 2002. 81 с.

Кушнерук В. С. – студент III курсу
факультету іноземної філології

СНУ імені Лесі Українки

Вербицька А. Е. – к. ф. н., ст. викладач

кафедри практики англійської мови

СНУ імені Лесі Українки

Сентимент-аналіз для дослідження іронії й сарказму

Постановка проблеми. У сучасному світі, коли Інтернет є одним з основних способів передачі інформації, людина постійно знаходиться під впливом медіа, що здійснюють неабиякий вплив на її

спосіб мислення, світогляд та поведінку. Навіть при виборі товару в інтернет-магазині ми прислуховуємось до відгуків користувачів. Часто негативна оцінка зображуваного предмета передається позитивним судженням, а позитивні аспекти гіперболізуються і не кожен здатен визначити справжнє ставлення людини до сказаного нею. Таким чином мовець вдається до використання іронії та сарказму у своїх судженнях – явищ, що є оманливими та їхнє застосування у реченні трактується кожною людиною по-своєму. Саме тому, соціальні думки потребують ретельного дослідження. В умовах розвитку інформаційних технологій це стало можливим за допомогою програмних розробок сентимент-аналізу тексту, які здатні автоматично визначати емоційну оцінку мовця до сказаного ним.

Мета дослідження – дослідити алгоритми визначення тональності тексту з іронією та сарказмом за допомогою програм для проведення автоматичного сентимент-аналізу.

Результати дослідження. Сентимент-аналіз тексту призначений для аналізу неструктурованої інформації задля виділення емоційного забарвлення тексту та визначення емоцій та ставлення мовця до сказаного ним [0]. У нашому дослідженні такий тип аналізу має на меті виявлення іронії та сарказму у фрагментах тексту та визначення їх тональностей.

Іронія та сарказм тісно пов'язані між собою, але не є тотожними. Іронія – одна з форм комізму, що завуальовано показує негативне у позитивному світлі [0]. У сарказмі комічний елемент вельми незначний та негативна оцінка предмета висловлюється цілком відкрито [0]. Іронія здебільшого передається позитивним судженням, а саркастичні висловлення містять негативно забарвлену лексику.

Наприклад, речення «*You have a great gift of silence. It makes you quite invaluable as a companion.*» є іронічним, адже негативна емоційна складова передається за допомогою позитивних слів. Результати аналізу цього фрагменту програмами SentiStrength [3, 1] та Text Analytics API (99 % – positive, 1 % – negative) вказують на позитивну тональність висловлення. Іронію не було виявлено.

У свою чергу, речення «*Are you always this stupid or is today a special occasion?*» є саркастичним, оскільки негативна оцінка предмета висловлюється відкрито з вживанням негативно забарвлених слів. У цьому випадку, результати аналізу SentiStrength [1, 3] та Text

Analytics API (100 % – negative) підтвердили негативну тональність висловлення та виявили сарказм.

Програмні розробки SentiStrength та Text Analytics API дозволяють автоматизувати процес сентимент-аналізу та швидко визначити тональність тексту (позитивну, нейтральну, негативну). Проведений аналіз 30 фрагментів англomовного тексту з іронією та сарказмом дозволяє стверджувати, що такі програмні розробки не здатні адекватно виявляти явища іронії та сарказму в тексті. Text Analytics API успішно визначила тональність у 15 випадках, а SentiStrength – лише у 8. Нейтральну тональність Text Analytics API виявила лише двічі, а SentiStrength – у 12 фрагментах. Відсоток збігів семантичного та сентимент-аналізу становить 50 % та 27 % відповідно.

Обидві програми краще справились з визначенням сарказму. Пояснюється це тим, що сарказм є сатиричним засобом висловлення критики, яка виражається здебільшого відкрито. До того ж, саркастичні висловлення містять негативно забарвлену лексику, яка надає фрагменту негативну тональність. У свою чергу, іронія є способом завуальованої негативно оцінки предмета. Іронічне висловлення не обов'язково містить негативно забарвлену лексику. Вжиті слова можуть бути позитивні, але буквально сказане мовцем відрізняється від його комунікативних намірів. Тому виявлення іронії є проблемою для обох програмних розробок, адже за загальною позитивною тональністю речення програми не спроможні виявити негативний підтекст.

Висновки. Автоматичний сентимент-аналіз фрагментів тексту значно спрощує роботу дослідника, але використання лише програмних розробок є недоцільним. Вони можуть виступати допоміжним засобом у дослідженні, адже вони можуть визначити саме цифрове значення тональності тієї чи іншої лексеми, про яке лінгвіст може лише здогадуватись. Тому такі програми в певних випадках можуть сприяти об'єктивності або верифікації результатів.

Список літератури

1. Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов. *Юмор, ирония и сарказм*. Москва: ИДДК, 2007.
2. Походня С. И. Языковые виды и средства реализации иронии. Киев, 1989. 128 с.
3. Rani S., Kumar P. Rule Based Sentiment Analysis System. *Elsevier Publications*. 2014. С. 1–79.

Ланевич І. А. – студентка V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Шабала Я. М. – д. і. н., професор, завідувач кафедри археології, давньої та середньовічної історії України СНУ імені Лесі Українки

Дослідження історії Західного Полісся у другій половині XX ст. – на початку XXI ст.

Постановка проблеми. Великого значення у суспільному житті незалежної України набуло глибоке пізнання й всебічне дослідження історії окремих регіонів краю, в тому числі Західного Полісся, як важливої складової громадсько-політичного, культурного і наукового простору України. Західне Полісся є частиною історико-етнографічного регіону Полісся і охоплює північні райони сучасних Волинської та Рівненської областей. Тривалий час цей регіон був віддалений від важливих центрів суспільно-політичного життя і його історія не знайшла належного висвітлення у загальних працях з історії України та Волині. Тому очевидною є потреба детальніше дослідити цілу низку важливих аспектів історії цього краю, заповнити в ній окремі «білі плями» та прогалини. Однак, щоб виявити їх, потрібно проаналізувати той значний доробок, який є нині у науковому обігу.

Мета дослідження – проаналізувати основні напрями дослідження історії Західного Полісся у другій половині XX ст. – на початку XXI ст.

Результати дослідження. В дослідженні історії Західного Полісся в окреслений період умовно можна виділити два наступні етапи: 40–80-ті рр. XX ст., що охоплюють радянську добу та період незалежності України (від 1991 р. до сучасності).

Вивчення історії Західного Полісся активно розпочалося у другій половині 40-х рр. після закінчення Другої світової війни. Радянська доба позначилася певним здобутком у дослідженні різних проблем історії регіону. Однак слід зазначити, що у цей період дослідження здійснювалися під впливом радянської ідеології, яка чітко визначала напрямки наукових пошуків науковців. Основними питаннями, які привертати увагу дослідників були питання класової боротьби з екс-

плуататорами, революційні події російських революцій 1905–1907 рр. та 1917 р., так званої громадянської війни 1917–1921 рр., воєнні події Великої вітчизняної війни тощо. Провідною темою була керівна роль комуністичної партії у всіх сферах суспільно-політичного, економічного та культурного життя. У зв'язку з цим багато питань історії Західного Полісся висвітлювалися однобічно та тенденційно, а окремі проблеми взагалі замовчувалися. Однак попри ідеологічну заангажованість у цей період було видано низку ґрунтовних праць, які акумулювали значний інформативний потенціал. Серед них варто виділити «Історію міст і сіл України. Волинська область», яка побачила світ у 1970 р., монографію Р. Оксенюка та першу колективну працю з історії Волині [2; 3; 5]. У цих працях знайшли відображення історія окремих населених пунктів Західного Полісся, ключові історичні події, які відбувалися в регіоні.

Із здобуттям Україною незалежності вивчення історії Західного Полісся значно активізувалося. Особливо значний внесок у дослідження різних аспектів історії та культури краю зробили науковці Волині, об'єднані у Волинську організацію Національної спілки краєзнавців України. За їхньої активної участі було проведено біля 30 наукових конференцій «Минуле і сучасне Волині та Полісся», матеріали яких були опубліковані в наукових збірниках. На сторінках цих видань вміщено ґрунтовні розвідки з історії окремих населених пунктів Західного Полісся, маловідомі матеріали про діяльність ОУН-УПА на теренах краю і про участь місцевого населення в українському національно-визвольному русі, біографічні нариси про видатні історичні постаті регіону тощо. Низка збірників цієї серії мають тематичне спрямування, тобто присвячені окремим малодослідженим історичним подіям, що відбувалися на теренах Волинського Полісся. Яскравим прикладом цього може слугувати збірник, присвячений подіям Першої світової війни [4].

Своєрідним підсумком дослідження волинськими науковцями історії Західного Полісся стала колективна монографія «Західне Полісся: історія та культура», опублікована у 2012 р. Серед авторів її окремих розділів відомі на Волині й в Україні вчені В. Баран, М. Кучинко, О. Карліна, В. Пришляк, В. Надольська, А. Дмитренко, Я. Шабала та ін. [1]. Окрім того, високу наукову вартість видання підкреслює потужна джерельна основа, на якій базуються окремі нариси.

По суті, це перше комплексне дослідження історії та культури Регіону, яке охоплює період від найдавніших часів до сьогодення.

Висновки. Отже, дослідження історії Західного Полісся другої половини ХХ – початку ХХІ ст. вирізняються великою кількістю напрямів та різноманітною проблематикою. Однак ще залишається чимало проблем, які потребують подальшого вивчення.

Список літератури

1. Західне Полісся: історія та культура: монографія/авт. кол.: Г. В. Бондаренко, О. Н. Гаврилук, А. А. Дмитренко та ін.; наук. ред. В. К. Баран. Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2012. 784 с.
2. Історія Волині з найдавніших часів до наших днів: монографія/Іван Кічий, Олексій Михайлюк, Микола Півницький та ін. Львів: Вища шк., 1988. 238 с.
3. Історія міст і сіл УРСР. У 26 т. Волинська область. Київ, 1970. С. 476.
4. Минуле і сучасне Волині та Полісся. *Перша світова війна на Волині та Волинському Поліссі: матеріали 58 Міжнар. конф., присвяченої 100-річчю подій Першої світової війни на Волині (сmt Маневичі, 5–6 лип. 2016 р.): наук. зб.* Луцьк, 2016. Вип. 58. 261 с.
5. Оксенюк Р. Н. Нариси історії Волині (1861–1939): монографія. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1970. 276 с.

Лехкобит М. А. – студент V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Надольська В. В. – к. і. н., доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки

Ніл Хасевич – український художник-графік

Постановка проблеми. Вивчення найрізноманітніших аспектів діяльності видатних осіб, які впливали на суспільні процеси, збереження національної свідомості, є одним із важливих завдань сучасних наукових досліджень в Україні. У вітчизняній історіографії постать Ніла Хасевича стала об'єктом наукового дослідження в першу чергу як члена українського підпілля ОУН і УПА (праці М. Дьоміна, В. Черняка, М. Федоришина, Л. Шанковського та ін.). Разом з тим важливим є вивчення його внеску у розвиток національного мистецтва.

Мета дослідження – охарактеризувати Ніла Хасевича як творчу особистість, дослідити його діяльність як митця.

Результати дослідження. Народився Ніл Хасевич 13 листопада 1905 р. в невеличкому селі Дюксин, на території сучасної Рівненщини. Сім'я була бідною, тому труднощі хлопець відчував, починаючи з дитинства. У віці 14 років він втратив матір, а сам став інвалідом, що значною мірою позначилося на його характері [1, 4].

Першу освіту здобував у духовній семінарії. Згодом, у 1926 р., розпочав навчання у Варшавській академії мистецтв (спочатку – у відділі малярства, згодом – у графічному відділі). Не зважаючи на складне фінансове становище, завдяки таланту і розуму успішно закінчив навчання. Згодом цілковито присвятив себе графіці, за декілька років здав державний іспит на вчителя малювання [2, 19].

Ніл був організатором та активним учасником Українського митецького гуртка «Спокій» у Варшаві. Протягом шести років (від 1932 р.) створив більше 20-ти екслібрисів, виборовши собі міцну позицію поміж українських графіків; сформував в українській екслібристиці окремий тон, повний свіжої інвенції та неабиякої оригінальності думок. Саме завдяки «Спокою» на початку 1939 р. було видано окремою книжечкою екслібриси Ніла Хасевича (тираж 200 примірників). Половина з них розійшлася поміж людьми, а інша була втрачена у роки війни, тому сьогодні вони є дуже великою рідкістю [4, 4].

Упродовж 1936–1939 рр. гурток організував низку художніх виставок, участь у яких зробила Ніла Хасевича знаним майстром живопису й графіки. Він листувався з митцями із США, Канади, Бельгії, Нідерландів, Фінляндії, Австрії, Угорщини. Загалом у 1931–1943 рр. митецькі роботи українського художника експонувалися на 35 виставках, у тому числі в Празі, Берліні, Чикаго, Лос-Анджелесі, й були відзначені дипломами та іншими нагородами.

Ніл Хасевич працював здебільшого у галузі станкової, книжкової та документальної графіки. Частина його творів належить до станкового живопису – портрети, пейзажі, натюрморти. Однак основний час він відводив графіці–дереворитам, рідше ліноритам. У них він досяг значного рівня, прагнув надати техніці деревориту виразної мальовничості, розкутості: зображення будував не лише на поєднанні ліній різної тональності, але й конфігурації, на використанні різної форми штрихів, крапок [1, 8–9].

З початком Другої світової війни Ніл Хасевич повернувся у своє рідне село. З 1941 р. почав ілюструвати газету «Волинь» (Рівне). За допомогою видання проводив пропагандистську роботу, відстоюючи

ідею визволення України. Зрозумівши справжню мету політики нацистів, він залишив мирну роботу й вступив до лав УПА [4, 15].

Останнє творче десятиліття Ніла Хасевича було найбільш продуктивним. У 1943–1944 рр. художник створив знаменитий цикл «Волинь у боротьбі», присвячений героїці та будням повстанського руху. Також за проектами Ніла Хасевича була виконана серія нагород для учасників українського підпілля. До проєктів хрестів і медалей він подавнизку технічних вказівок, щоб уможливити їх виконання в умовах підпілля. У листі до Г. К. УПА, який зберігається в архівах ЗП УГВР, художник писав: «Можна взяти метал з лусок (гільз) артилерійських набоїв, або з більшовицьких орденів – вони мосяжні і легкоплавкі» [2, 20].

1949 роком датовано його композиції плакатно-агітаційного характеру: «За Українську Самостійну Соборну Державу», «Воля народам, Воля людині» та ін. Ці твори мобілізували населення на національно-визвольну боротьбу, користувалися популярністю серед воїнів УПА. Крім того Хасевич створив галерею портретів бійців і командирів УПА. Був автором серій карикатур на московський окупаційний режим та його вождів [1, 15].

Одним із засобів поширення визвольної ідеології та боротьби були бофони – квитки на бойові фонди ОУН і УПА, які також виконували функцію повстанських грошей. Протягом 1943–1949 рр. Ніл Хасевич виконав цілий ряд бофонів, які вражають своїм вмільним графічним виконанням і винятковим талантом поєднання зображення з написами. Вони чітко передають ідейний зміст визвольної боротьби ОУН і УПА. Майже увсіх бофонах Хасевич використав національну символіку тризуба або емблему ОУН(б) [3, 1].

Смерть застала Ніла у бою, помер він у віці 47 років. У цей час в США вийшла його книга «Графіка в бункерах УПА».

Висновки. Ніл Хасевич є видатною особистістю, яка у важких життєвих обставинах створила знані як в Україні, так і за її межами твори графічного мистецтва. Його творча постать є вагомою у культурному житті Волинського краю.

Список літератури

1. Бутенко С. Ніл Хасевич – художник і воїн. Рівне: КЗ «Рівнен. обл. б-ка для молоді», 2016. 24 с.
2. Графіка в бункерах УПА. Альбом дереворитів виконаних в Україні в роках 1947–1950 мистця українського підпілля Ніла Хасевича – «Бей – Зота» та його учнів. Філадельфія: Пролог, 1952. 71 с.

3. Даревич Д. Гроші УПА – графічні шедеври Ніла Хасевича. *Бібліотека українського мистецтва*. 2011. URL: <http://uartlib.org/groshi-upa-grafichni-shedevri-nila-hasevicha> (дата звернення: 18.01.2020).
4. Хасевич Н. А. Найважливіша галузь мистецтва. Твори. Рівне: Алазія, 2009. 60 с.

Литвин Ю. В. – магістрант факультету історії,
політології та національної безпеки
СНУ імені Лесі Українки

Соціальне забезпечення ветерана давньоримської армії

Постановка проблеми. Для підняття високого бойового духу діючої армії та забезпечення воїна після завершення служби в римській армії діяла система соціального забезпечення. Легіонери, які відслужили певний термін служби, виходили у відставку стаючи ветеранами, отримуючи поважну матеріальну винагороду і певні зміни свого громадянського статусу. Цих привілеїв цілком вистачало, щоб зайняти гідне місце в суспільстві Риму у статусі ветерана.

Метою дослідження є аналіз модернізації системи забезпечення ветерана давньоримської армії та цілей її проведення.

Результат дослідження. За часів Республіки ветераном вважався кожен, хто відслужив в армії шість років поспіль. Термін *veteranus* (ветеран) з'явився в середині I ст. до н. е., а до того заслужений воїн називався *evocatus* або *emeritus*. Спочатку питання про додаткову нагороду для воїнів, які відслужили термін, не поставало, оскільки воїни набиралися з заможних римських громадян, які, як вважалося, після завершення військової служби поверталися до звичних господарських занять. Після реформ Гая Марія, які надали доступ до військової служби пролетарям, виникла проблема винагороди для ветеранів, які не мали джерел доходу у цивільному житті. Держава цю проблему вирішувати не бажала, вважаючи, що забезпечення ветеранів є особистою справою полководця – патера своїх солдатів. Розраховуватися з ветеранами полководці мали своїм коштом. Рішення проблеми ветеранської винагороди в період громадянських воєн ускладнювалося тією обставиною, що демобілізувалися відразу цілі армії і необхідно було одночасно розрахувати десятки тисяч осіб.

Гай Марій в роки свого консулату знайшов найбільш дешевий і прийнятний для солдатів і полководців спосіб винагороди ветеранів:

наділення ветеранів земельними ділянками в провінціях. Пізніше питання ветеранського забезпечення вирішувалося виключно через екстраординарні політичні інститути: диктатуру і тріумвірати. Передбачалося, що отримані ветеранами ділянки не підлягали продажу протягом двадцяти років [2, 33–34].

У період другого тріумвірату (43–30 рр.) Октавіан Август, з метою втримання влади в добу громадянської війни, оформляє юридичні привілеї ветеранів. Октавіан обіцяв кожному легіонеру після повернення до цивільного життя статус декуріона – члена міської ради в громаді на римському праві. Також був виданий спеціальний едикт про ветеранів, на підставі якого ветерани, їх дружини, батьки набували максимально можливий для римських громадян імунітет, перш за все, податковий, у всіх справах. Ветерани отримували право пільгової «прописки» в будь-якій трибі, право заочного голосування в коміціях, можливість добровільного виконання жрецьких обов'язків, магістратур і будь-яких виборних посад в громаді. Будинки їх звільнялися від солдатського постю. Підтверджувалися колишні переваги, привілеї та пільги ветеранів. Після закінчення служби ветерани отримували дозвіл вступати в офіційний шлюб, а діти, які з'явилися у них до цього часу, набували законного статусу і могли успадковувати майно своїх батьків. За особистим розпорядженням Августа в Італії було створено не менше 28 колоній, де земля надавалася, в основному, ветеранам громадянських воєн. Пізніше колонії для ветеранів створювалися переважно в провінціях [1].

У 5 р. до н. е., коли прийшов час чергової масової демобілізації і чергового набору, Август збільшив термін служби для легіонерів. Після 20 років активної служби воїни повинні були ще 5 років перебувати в ветеранських когортах. Основною формою ветеранського забезпечення стала грошова винагорода в 12 тисяч сестерціїв. Грошовий варіант винагороди задовольняв солдат, оскільки давав ширшу свободу в організації їх повоєнного життя, аніж отримання земельної ділянки в провінції. Для видачі ветеранської винагороди було створено спеціальне казначейство – *aerariummilitaris* (військовий ерарій). Одночасно встановлено одноразову допомогу для військових – *praemiamilitae* (військова премія).

Ці заходи були дуже важливими, оскільки нарешті солдати стали отримувати встановлену для всіх допомогу не як привілей, а згідно із законом. Військова скарбниця формувалася з нових податків: одновідсоткового – від продажів і п'ятивідсоткового – від спадку. Однак

перехід на грошову форму винагороди ветеранів виявився непосильним випробуванням для держави. Перейти до забезпечення ветеранів виключно в грошовій формі не вдалося, і (або) в останні роки правління Августа, або на початку правління Тиберія поновлюється роздача земельних ділянок з організацією ветеранських поселень [3, 136].

Висновки. Після завершення військової служби легіонер ставав ветераном та йшов у відставку отримуючи допомогу від держави – наділ землі. Під час правління Октавіана Августа характер ветеранського забезпечення змінився, він існував з невеликими змінами до початку II ст. Після завершення повного терміну служби легіонер отримував почесну відставку (*honestamissio*), яка передбачала наділення ветерана податковими пільгами (*immunitas*), земельним наділом та юридичними привілеями (*beneficia*). В результаті розселення на території Імперії ветерани ставали своєрідним «цементом», який скріплював величезну державу воєдино. Наділяючи ветеранів земельними ділянками в Італії, імператори, в першу чергу, дбали про посилення особистої клієнтури, а також про відродження дрібного і середнього землеволодіння в державі, яке було основним постачальником продуктів харчування на території півострова.

Список літератури

1. Козленко А. Ветераны римской армии. URL: <https://warspot.ru/6035-veterany-rimskooy-armii> (дата звернення 07.04.2020).
2. Колобов А. В. Римские легионы вне полей сражений: (эпоха ранней империи). Пермь: Перм. ун-т, 1999. 133 с.
3. Уотсон Дж. Римский воин/пер. с англ. А. Л. Андреева. Москва: ЗАО Центрполиграф, 2010. 189 с. (Хроники военных сражений).

Ляховський В. С. – студент III курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Крамар Ю. В. – д. і. н., професор, завідувач кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Гай Фокс і «Порохова змова» 1605 р.: історія та традиції

Постановка проблеми. Ніч з 4 на 5 листопада в Англії прийнято відзначати як «ніч Гая Фокса». Щойно настають сутінки, у великих

містах розпочинається символічна хода. Учасники параду несуть опудало Гая Фокса, а потім спалюють його на головній площі. Усе дійство завершується урочистим салютом, танцями навколо багать, перевдяганням в середньовічні костюми. Діти та підлітки бігають по вулицях і випрошують у перехожих «пенні для Гая». Отож спробуємо розібратися хто ж ця загадкова особа – Гай Фокс, що таке «Порохова змова» і чому англійці й досі щороку згадують про події п'ятсотлітньої давнини?

Мета дослідження. Проаналізувати передумови, хід та наслідки «Порохової змови», визначити в ній роль та місце Гая Фокса, показати зв'язок тих подій із сучасною політичною традицією Великої Британії.

Результати дослідження. Гай Фокс народився 13 квітня 1570 р. в родині йоркширського шляхтича, Едварда Фокса. Він навчався у школі св. Петра для дітей аристократів. Досягнувши повноліття у 1591 р., Гай розпродав рештки своїх земель і вступив на службу до Ентоні Брауна. 1594 р. Гай Фокс вже воював у Фландрії, у складі іспанських військ. У 1603 р. Фокс направляє до Іспанії з секретною місією і веде переговори про підтримку іспанським королем Філіпом II англійських католиків. Однак, ідея про чергове вторгнення іспанських військ до Англії була відкинута; до того ж смерть королеви Єлизавети, за якої в Англії остаточно утверджується протестантизм породила надії на пом'якшення репресій, спрямованих проти католиків. Однак, зійшовши на трон новий король Яків I не поспішав змінювати політику щодо англійських католиків, тому останні розпочали підготовку змови, кульмінацією якої стала «Порохова змова» [3, 64].

Події почали набирати обертів у 1605 р., коли група змовників зі знатних аристократичних сімей – Роберт Кейтсбі, Томас Вінтер, Томас Персі, Джон Райт і Гай Фокс вирішила підняти заколот проти короля-протестанта. Вони планували посадити на трон принцесу Єлизавету. У той час вона була ще дитиною, а отже до її повноліття країною б правили регенти-католики [1, 163]. Змовники планували вбивство короля і членів палати лордів. Вони розраховували, що ця подія спровокує повстання, в ході якого вдасться змінити монарха на англійському престолі.

5 листопада 1605 р. король планував виступити з промовою в англійському парламенті. Саме тут змовники приховали 36 бочок, наповнених порохом. Всього було підготовлено 2,5 т пороху Як

тільки король і його свита зайшли б всередину будівлі, мав пролунати вибух. Якби плани змовників здійснилися, вибух зруйнував би будівлю парламенту зі знаменитим Біг Беном, постраждало б Вестмінстерське абатство, а також прилеглі будинки.

Найбільш відповідальне завдання – підпалити гніт, який мав підірвати бочки з порохом доручили Гаю Фоксу. Все було продумано і підготовлено до найменших деталей. Але в останній момент плани змовників провалилися. 26 жовтня 1605 р. лорд Вільям Паркер отримав листа від аноніма з попередженням про замах на короля, який готувався. Анонімного листа передали королю.

Яків I дізнавшись про змову, вирішив одразу не карати злочинців, хоча зробив вигляд, що йому нічого не відомо. Таємні інформатори попередили змовників про листа, який потрапив до рук короля, однак від своїх намірів не відмовилися. В ніч з 4 на 5 листопада 1605 р. напередодні засідання англійського парламенту Гай Фокс пробрався в підвальне приміщення будинку, аби здійснити свій задум, де його й заарештували. Докази були занадто серйозними, тому злочинець не став виправдовуватися [2]. Не витримавши катувань, Гай Фокс видав своїх співучасників. Почалося справжнє полювання на змовників. 27 січня 1606 р. їх визнали винними і засудили до смерті. Страта відбулася через кілька днів [5, 414].

Тим часом мешканці Лондона вирішили відсвяткувати своє спасіння і на radoщах стали палити багаття, запускати в нічне небо феєрверки. Хтось із них зробив опудало Гая Фокса, і його тут же спалили під схвальні вигуки натовпу. Більше того, невдовзі парламент видав закон, який проголосив 5 листопада святковим днем. Цей закон діяв до 1859 р. Згодом його скасували. Але традиція відзначати день порятунку короля залишилася й до сьогодні [4, 93].

Висновки. «Порохова змова» погіршила становище католиків в Англії. Їх ще більше обмежили в правах і піддавали гонінням. І лише 200 років по тому католиків було зрівняно в правах з протестантами. Проте й сьогодні кожного 5 листопада вулиці Лондона наповнюються натовпом людей в старовинних костюмах. Скрізь лунає музика, в небо запускаються феєрверки, спалюються опудала. Ось так «Порохова змова» і Гай Фокс започаткували нову традицію. У цей день люди веселяться, забуваючи про війни, вбивства та інші жахи, які, на жаль, супроводжували історію правління не однієї коронованої особи в Європі.

Список літератури

1. Kenneth Allen. The Story of Gunpowder. London, 1973. 104 с.
2. Fraser Antonia. The Gunpowder Plot. USA, 2002. 448 с.
3. Браудер А. The Gunpowder Plot. *Пороховий заговор*/пер. В. А. Федотова Москва, 2009. 192 с.
4. Карнацевич В. Л. 500 знаменитых исторических событий. Москва, 2007. 624 с. URL: <http://booksonline.com.ua/view.php?book=155906>
5. Черняк Е. Б. Пять столетий тайной войны. Из истории секретной дипломатии и разведки. Москва, 1991. 560 с. URL: <http://lib.ru/MEMUARY/CHERNYAK/razvedka.txt>

Марчук Н. О. – студентка IV курсу
факультету філології та журналістики
СНУ імені Лесі Українки;

Маланій О. О. – к. ф. н., доцент кафедри
української літератури
СНУ імені Лесі Українки

**Інтерпретація українських літературних творів у сучасному
кінематографі**

Постановка проблематики. Нині кіномистецтво в Україні, як ніколи раніше набуло своєї популярності. В поле зору сучасної кіноіндустрії все частіше потрапляють літературні тексти – як сучасних авторів так і класиків. Серед них фільм «Віддана» за романом Софії Андрухович «Фелікс. Австрія», екранізація повісті Івана Франка «Захар Беркут», роману Володимира Лиса «Століття Якова», роману Андрія Кокотюхи «Червоний», екранізація роману Василя Шкляра «Чорний Ворон. Залишенець» а також фільм «Толока» за мотивами балади Тараса Шевченка «У тієї Катерини Хата на помості».

Питання про інтерпретацію літературних творів у кінематографі все більше зацікавлюють дослідників літератури та кіно. Обидві сторони цікавляться і літературою в кіно. Виявлення «літературного» в кіномистецтві так само, як і «кінематографічного» в літературі зумовлює глибше осмислення виражально-зображувальних систем двох найбільш масових видів мистецтва.

Сьогодні ми без перебільшення можемо сказати, що кіно – це мова XXI ст. Не забуваймо також про те, що біля його витоків стоїть література. Інтерпретація літературних творів хвилює також і бага-

тьох прихильників книг. Переглянути фільм для них це знову зануритись в сюжет та ідейну наповненість твору, знайти в ньому щось нове, або ж і навпаки розчаруватись.

Мета – інтерпретація літературних творів у сучасному кінематографі набула піку своєї популярності на сьогоднішній день, тому ми маємо за мету розкрити особливості інтерпретації літературних творів в українському кінематографі.

Завдання нашого дослідження полягають у дослідженні інтерпретації літературного твору у сучасному кінематографі; з'ясуванні особливостей кінотранскрипцій у сучасному кінематографі; виявленні спільних і відмінних ознак між літературним твором та кінотранскрипцією; дослідженні вірності кінотранскрипції стосовно авторського оригіналу тексту та ідеї твору.

Варто зауважити, що у сучасному кінематографічному мистецтві розрізняють екранізацію твору, де ми безпосередньо бачимо сам твір, трохи прикрашений режисерами та сценаристами, фільм за мотивами твору – тут відображено повну інтерпретацію і вільний політ ідей творців фільму, і кіноадаптацію, як трансформацію книги повністю, або ж частково у фільм..

«Сучасне кіно, особливо зацікавлене в перехрещенні, де текст оригіналу стає настільки далеким, наскільки це лише можливо. Такі фільми бояться або відмовляються адаптувати, «натомість вони показують особливість і самобутність оригінального тексту, ініціюючи діалектичну взаємодію між естетичними формами одного періоду і кіноформами нашого власного періоду» [6].

«Особливістю кіноекранізацій, створених за мотивами того чи іншого твору, є пошук нових ракурсів, сторін та площин. Тут можна очікувати чимало несподіванок, крім того, подібна екранізація завжди цікава своєю новизною та свіжістю. З іншого боку, що стосується кіноадаптації, то вона лише віддалено може нагадувати книгу. Найчастіше це твір, в якому вгадується першоджерело, але його основна ідея може бути кардинально змінена, доповнена та переосмислена режисером, внаслідок чого на світ може з'явитися цілком новий кінематографічний текст» [3, 159–161].

Інтерпретацію літературного твору у кінофільм називають поняттям «кінотранскрипція». Дослідники літератури і кіно, зазвичай аналізують кінотранскрипцію за критеріями «вірності» першотвору і «вірності» духу «Перший тип передбачає буквально, близьке до тексту відтворення на екрані, другий – відповідність іманентній, магматичній ідеї твору» [6].

У екранізації повісті Івана Франка «Захар Беркут» 2019 р. сценаристи зберегли ключові події та ідею повісті, зробивши акцент на романтичних стосунках Максима і Мирослави. Заради драматизму в фільм також додали кілька сюжетних ліній, яких не було в повісті. Та якщо говорити про вірність духу оригіналу, то тут можна посперечатись. Атмосферу середньовічних українських Карпат тут майже не відчутно. Тогочасна Україна, можна сказати прописана дуже скупо, але попри те, твір не втрачає своєї ідеї, і в кінці твору наратор говорить такі слова з повісті «Ми побідили нашим громадським ладом, нашою згодою і дружністю. Уважайте добре на се! Доки будете жити в громадським порядку, дружно держатися купи, незломно стояти всі за одного, а один за всіх, доти ніяка ворожа сила не побідить вас» [7].

Велику роль у інтерпретації літературного твору у кіно відіграє робота режисера. У цьому випадку В. Вежевський вирізняє 5 типів режисерів кіно транскрипцій: коли режисер симпатизує письменнику, примножує значущість твору, режисер виконує версію близьку духові першотвору, і режисер який шукає на ґрунті твору сюжети, мотиви, уривки для власної інтерпретації.

У випадку з фільмом «Толока» за мотивами балади Тараса Шевченка «У тієї Катерини» режисер є незалежним. Михайло Ілленко знайшов інспірацію на ґрунті літератури. В основу фільму лягли шістдесят шість рядків Шевченкової балади «У тієї Катерини...», а доповнився сюжет спогадами з дитинства легендарного актора Івана Миколайчука. Ця розповідь притча охоплює 400 років історії України, її драматичні та героїчні епізоди. Фільм повністю відображає авторську індивідуальність та оригінальність творців фільму.

Цікавим прикладом кінотранскрипції є екранізація роману «Віддана» Софії Андрухович. Творці вдало відтворили історичний період, побут, одяг, але по-іншому показали душевні перипетії Стефи. Отже, фільм відповідає критеріям «вірності» оригіналу, але не повністю «вірності» духу, тому, що перенести цей «дух» вдалося б лише самій авторці роману, за її словами інтерпретація схожа на добру казку, бо сам твір – це її світобачення і погляд на проблематику та сюжетну колізію.

Можна зробити висновок, що кінотранскрипція – це завжди інтерпретація, ілюстрація бачення тексту творцями кіно. Зосередження уваги на деталях сюжету, кіномонтаж, акторська гра, локації, режисерська робота – все це загалом робить кінотранскрипцію вдалою. Хоча затяті книголюби все одно скажуть, що кращої інтерпретації, як

самого оригіналу твору немає. Інтерпретація літературних творів у сучасному кінематографі це дуже цікаве і актуальне явище для подальших досліджень. Література як інтермедіальне мистецтво вимагає глибших і охопніших досліджень.

Список літератури

1. Бабичева А. Проблеми кіноадаптації й інтерпретації романної форми. URL: http://eprints.zu.edu.ua/25544/1/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D0%B6%D0%BD%D0%B8%D0%B9%2C%20%D0%91%D0%B0%D0%B1%D0%B8%D1%87%D0%B5%D0%B2%D0%B0%20SEMPER_TIRO_5-2.pdf (дата звернення 11.03.2020).
2. Дубініна О. Екранізація літературного твору: семіотичний аспект. URL: http://old.lingua.lnu.edu.ua/Foreign_Philology/Foreign_Philology/Philology_126/Philology126_1/articles/12Dubinina.pdf (дата звернення 11.03.2020 р.).
3. Зонтаг С. Проти інтерпретації та інші есе/пер. з англ. В. Дмитрука. Львів: Кальварія, 2006. 320 с.
4. Кузнецов М. М. Книги и фильмы. Москва, 1978. С. 43.
5. Мазурак А. Література і кіно(з історії взаємовпливів). URL: http://elibrary.donnuet.edu.ua/257/1/Pokulevska_article_10_10_2010.pdf (дата звернення 11.03.2020 р.).
6. Пушак Ю. Література і кіно: (не)залежність мистецтв? URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/40466/05-Pushak.pdf?sequence=1> (дата звернення 11.03.2020 р.).
7. Франко І. Я. Захар Беркут. Повість. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=645> (дата звернення 11.01.2020 р.).
8. Pałczewska D., Kumor A. Kulturowe wyznaczniki dzieła filmowego (Z zagadnień standaryzacji filmu). *Wstęp do badania dzieła filmowego*. Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 1966. S. 233–279.

Мельник А. Ю. – магістрантка V курсу
факультету іноземної філології

СНУ імені Лесі Українки;

Лисецька Н. Г. – к. ф. н., доцент кафедри

німецької філології СНУ імені Лесі Українки

Концепт «Еуропа» у передвиборчій рекламі політичних партій Німеччини (Europawahl 2019)

Політична реклама виступає механізмом формування колективної думки та функціональним інструментом політичного процесу. Виконуючи інформативну та пропагандистську функції, рекламний текст

стає концентрованим комунікативним вираженням системи політичних поглядів та цінностей. Саме він апелює до емоцій виборців, актуалізуючи нові значення уже відомих концептів, зокрема і концепту «Еурога», до якого звертається більшість політичних партій Німеччини у своїх передвиборчих рекламах.

Актуальність наукового пошуку полягає в осмисленні актуалізації нових значень концепту «Еурога» у передвиборчих відеороликах політичних партій Німеччини.

Мета роботи – розкрити зміст концепту «Еурога» через відтворення відповідного концептуального простору засобами мови у передвиборчій кампанії політичних партій до Європарламенту у 2019 р. Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: 1) дослідити значення лексеми «Еурога» на основі німецьких тлумачних словників та Інтернет-джерел; 2) окреслити бачення поняття «Еурога» у політичній кампанії до виборів у Європарламент (2019) на прикладі політичних партій CDU/CSU, die Grünen, die Linke, FDP.

За визначенням В. І. Карасика концепт – це «складне лінгвістичне утворення, що має понятійну основу, внутрішню форму, дистрибутивні якості, валентні зв'язки і культурологічні якості» [1, 150]. Учений виокремлює три сторони в структурі концепту: поняттєву – означення концепту в мові; образну – сприйняття предметів через органи чуття або пам'ять; ціннісна сторона визначається актуальністю концепту для людини і суспільства.

Словникові дефініції окреслюють домінантні та системні відношення всередині концепту, визначають його поняттєвий складник. Тлумачний словник німецької мови «Duden. Deutsches Universalwörterbuch» формулює такі визначення лексеми «Еурога»: Europa; s: 1. Частина світу, яка розташована у західній частині Євразії (*als Erdteil angesehener westlicher Teil Eurasien*). 2. Державний комплекс, який виник завдяки об'єднанню європейських країн (*Staatenkomplex, der durch einen Zusammenschluss der europäischen Staaten entstehen soll: sich für E. (einen Zusammenschluss der europäischen Staaten) begeistern, einsetzen*). 3. Europa: жіноча особа із грецької міфології (*weibliche Gestalt der griechischen Mythologie*) [3, 558]. У рамках дослідження нас цікавить друге значення. Образний та оцінний складники концепту «Еурога» виводимо на основі текстових матеріалів політичної реклами.

У своєму передвиборчому ролику CDU визначає концепт «Еурога» як могутній та готовий до дій живий організм, що «забезпечує

процвітання, соціальне забезпечення та хороші робочі місця» («...schafft unser **Europa** Wohlstand, soziale Sicherheit und gute Jobs»), «зміцнює економіку та захищає довкілля» («...stärkt unser **Europa** die Wirtschaft und schützt die Umwelt»), «підкується про майбутнє Німеччини» («Für Deutschlands Zukunft sorgt unser **Europa**.») [2]. Політичне об'єднання CSU вбачає у Європі «свободу та можливості» («**Europa** bedeutet für uns Freiheit und Chancen»), а також вважає її «своєю домівкою» («**Europa** ist Heimat.»), що «здатна слухати та розуміти, що насправді потрібно людям» («Mein **Europa** ist ein **Europa**, das zuhört und versteht, worum es den Menschen eigentlich geht.») [2].

Політична сила Die Grünen актуалізує у своєму ролику інші значення концепту, а саме «кольорова Європа, у якій усі рівні між собою» («...ein buntes **Europa**..., in dem wir alle gleichberechtigt sind») та «нова Європа», яку потрібно збудувати разом, віддавши свій голос саме за цю політичну стратегію («Komm, wir bauen das neue **Europa**!») [2].

Соціалістична політична партія Die Linke персоніфікує Європу, порівнюючи її з душею, яку не можна втрачати («**Europa** darf seine Seele nicht verlieren.»), бо кожен – і корінний німець, і мігрант – має право жити тут гідно («Es muss lebenswert bleiben für alle, die hier leben – ob schon immer oder neu dazugekommen.»), у «соціальній Європі» («ein soziales **Europa**») [2].

На відміну від соціалістичної партії, FDP звужує значення «гостинність Європи», наголошуючи на чітких правилах для мігрантів («Ein **Europa** ... mit klaren Regeln für Migration»), а також акцентуючи увагу виборців на сильній економіці, стабільній валюті («Ein **Europa** mit einer starken Wirtschaft und einem starken Euro») та інноваційності («ein innovatives **Europa**») [2].

Як показує аналіз досліджуваного матеріалу, концепт «Єуропа» – поняття багатогранне та складне. Окрім основного поннятевого складника (державний комплекс, який виник завдяки об'єднанню європейських країн), воно також містить образні та ціннісні компоненти, набуває нових відтінків значення та змісту: могутній та потужний живий організм, що підкується про кожного (CDU); домівка, де здатні чути та розуміти (CSU); місце, де усі рівні між собою (Die Grünen); соціальність та душа (Die Linke); сильна економіка, стабільна валюта, чіткі правила та інноваційність (FDP).

Список літератури

1. Карасик В. И. Языковая кристаллизация смысла. Волгоград: Парадигма, 2010. 428 с.

2. Alle Wahlwerbespots, Wahlspots der 41 Parteien in Deutschland zur Europawahl 2019. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=gnH9xoYHoCc&amp=&t=699s>
3. Duden. Deutsches Universalwörterbuch 8., überarbeitete und erweiterte Auflage. Duden, 2015. 2128 S.

Мельник В. В. – студент V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Шульга С. А. – д. і. н., професор кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Римська військова стратегія імператора Адріана

Постановка проблеми. В період правління імператора Адріана, Римська імперія перебувала в стані перебудови зовнішньої політики і зміни військової стратегії. Адріан свідомо проводив корінну перебудову системи свого правління. Він зважився на когерентну нову політику, яка була розрахована на довгий термін і справді визначила на десятиліття розвиток Імперії.

Метою дослідження є аналіз перебудови військової стратегії та зовнішньої політики імператором Адріаном в добу пізнього принципату.

Результати дослідження. Імператор Адріан змінив курс зовнішньої політики і військову стратегію. Впливові римські сенатори не схвалювали реформи, вони очікували продовження завоювань Траяна. За словами Елія Спартіана «досягнувши влади, Адріан негайно спрямував свої зусилля до того, щоб встановити мир в усіх землях» [2, 5]. Відмова у зовнішній політиці від масштабних завоювань і перехід до утримання під владою Риму завойованих територій пояснювалася об'єктивними обставинами: східні кордони були надто уразливими, бо парфяни налаштувалися на повернення своїх територій; утримувати завойовані землі було складно і з фінансової точки зору, а ресурсів у держави вже не вистачало; зрештою, сам новий імператор, як відзначають античні автори, не був прихильником військової справи [4, 404].

Адріан намагався захистити за допомогою зброї Римську імперію не тільки ззовні і на кордонах, але, перш за все, важливо було розгорнути внутрішні сили імперії. При цьому він свято вірив у рівноправність і партнерство латинських і грецьких територій імперії задля

їх консолідації [3, 419]. Імператор Адріан «віддав» багато територій, завойованих Траяном. Це здавалося тим більш сумним, що всі заходи, які викликали, як міг бачити Адріан, незадоволення сенаторського стану, він проводив, посилаючись на дані йому таємно доручення Траяна.

Імператор вважав, що основою внутрішнього спокою в державі буде боєздатна армія, а тому особисто інспектував гарнізони, контролював маневри легіонів, слідкував за дотриманням не лише боєздатності, але й дисципліни в армії, свідченням чого стало активне пошанування божества Дисципліни [4, 409]. Адріан для здійснення контролю пересувався з однієї провінції до іншої, відвідуючи військові табори, цікавився матеріальним забезпеченням військових, проводив маневри. Внаслідок вивчення стану армій Адріан увів спеціальні військові статuti, які діяли в армії Риму до III ст. [4, 409]. Такий контроль був необхідним, оскільки стратегія зазнала кардинальних змін: від захоплення територій до їх оборони. Політика обмеження завоювань означала необхідність зміцнення існуючих кордонів, що потребувало посилення прикордонних оборонних порядків. Внаслідок чого військова організація Імперії, на відміну від попереднього періоду, будувалася на основі армій, що постійно дислокувалися на порубіжжі держави, уздовж якого були зведені потужні фортифікаційні споруди в Германії, Африці, а у Британії – «Адріанові вали» [2, с. 11].

Для реалізації нової зовнішньої політики та зведення фортифікаційних споруд Імперії. Адріан у 122 р. побував у Британії, де почалося зведення споруди, яка отримала назву «вал Адріана» і захищала провінцію з півночі від нападів кельтів. Система укріплень в Північній Британії простягалася від річки Тайн до Соляний дороги на 128 км і розташована легіонерами у найвужчому місці острова. Споруда складалася із ланцюга фортець, сторожових башт і брам, які з'єднувалися стіною заввишки у 4,5 м і товщиною від 1,8 до 3 м. З півночі вдовж стіни прокладено ров завширшки у 8 м і в глибину 3 м. Східна частина стіни складена частково з каменю і бетону, західна – з дерну, з розташованими на височинах воротами і вежами і з V-подібним ровом [1, 98–99]. Вздовж південною сторони стіни був насипаний земляний вал, що захищав вал з тилу. Вал Адріана будували три римські легіони протягом трьох років (122–128 рр.) [4, 410]. Таким чином, Адріаном було вибудовано потужну оборонну прикордонну полосу, яка огороджувала середземноморські країни і складалася з доріг, фортець і валів. Згадані захисні споруди вимагали постійної присутності військ, тому це призводило до негативних наслід-

ків для військової організації Риму: «обживання» легіонерів на місцях дислокації, налагодження контактів з провінційним населенням, формування легіонів з числа дітей, народжених від місцевих жінок, поповнення легіонів з числа місцевих мешканців. А отже, помітними стали поступова варваризація римської армії, послаблення римського військового духу і характеру армії, що пізніше відобразилося на процесі відпадиння територій.

Висновки. Імператор Адріан запровадив нову військову стратегію і тактику, запропонував новий, відмінний від політики Траяна, принцип зовнішньої політики, тим самим запропонував і втілював в життя перебудову принципату. Нова зовнішня політика передбачала відмову від активних завоювань і перехід до зміцнення присутності римлян на територіях провінцій, що, за думкою Адріана, мало консолідувати грецьку і римську частини держави. Військова стратегія полягала у відмові від прямих військових дій і побудові оборонних споруд та закріпленні присутності військової сили на території провінцій. Нова політика визначила на наступні десятиліття розвиток Римської імперії.

Список літератури

1. Грант М. Римские императоры: биографический справочник правителей Римской империи 31 г. до н. э. – 476 г. н. э./пер. с англ. М. Гитт. Москва: ТЕРРА–Книжный клуб, 1998. 400 с.
2. Элий Спартиан. Жизнеописание Августов: I. Жизнеописание Адриана. URL: <http://ancientrome.ru/antlitr/t.htm?a=1475000100>
3. Крист К. История времен римских императоров от Августа до Константина: Историческая библиотека Бека. Т. 1. Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. 576 с.
4. Махлаюк А. В. Римские войны. Под знаком Марса. Москва: ЗАО Центрполиграф, 2003. 447 с.

Мисковець О. І. – студентка IV курсу
факультету іноземної філології
СНУ імені Лесі Українки

Лексика політкоректності в англомовному дискурсі ЗМІ та її передача засобами української мови

Постановка проблеми. У ХХІ ст., в епоху глобалізації, між-етнічні, міжнаціональні проблеми проявляються особливо гостро. Розвиток та функціонування мови, значною мірою, зумовлені станом

суспільства, а також процесами, які відбуваються у його соціальному, політичному та культурному житті. Процеси лібералізації суспільного життя, розповсюдження ідей культурного плюралізму, визнання необхідності толерантного ставлення до різних верств населення спричиняють корекцію мовного коду [4].

Політична коректність є складним лінгвокультурним явищем, що полягає у спробі віднайти нові способи мовного вираження замість вже знайдених, які торкаються почуттів та гідності індивідуума, обмежують його права нетактовним ставленням до расової та етнічної приналежності, віку, стану здоров'я, соціального статусу, зовнішності тощо. Політична коректність отримала широке розповсюдження в англomовних країнах та значно вплинула на розвиток сучасної англійської мови [2]. Політкоректність сьогодні – це інструмент міжнародної комунікації, а політкоректне мовлення вважають невід'ємною частиною лінгвокультури.

Актуальність дослідження визначається необхідністю вивчення національно-культурної специфіки феномена «політкоректний», який став невід'ємним компонентом ідеології та обов'язковою частиною мовної практики американської культури, а також культур західно-європейських країн. Політкоректність як інструмент мовної політики західних країн, допомагає уникнути соціальних загострень і досягти безконфліктної атмосфери у суспільстві. Без дотримання політкоректності, неможливо отримати гідну освіту, влаштуватися на роботу, бути шанованим громадянином своєї країни [3].

Мета дослідження полягає у вивченні феномену політкоректності та його прояві у сучасних перекладах англomовної та україномовної літератури.

Предметом дослідження виступають лінгвістичні засоби експлікації категорії політкоректності, а саме – політкоректні евфемізми.

Результати дослідження. Основним засобом вираження політичної коректності у мові стали евфемізми – слова або словосполучення із нейтральною або позитивною конотацією, які використовують для прихованого і ввічливого позначення грубого, образливого, некоректного поняття, замість їх прямої назви. Вживання евфемізмів як знаряддя політкоректності, позитивно впливає на процес комунікації, нівелює можливі конфлікти у суспільстві, демонструє ввічливість і прагнення до порозуміння та надає позитивно забарвлену емоційну характеристику словами під час спілкування.

Явище політкоректності недосконале з огляду на те, що досі не існує однозначного визначення поняття політкоректності. Прихильники політкоректності вважають, що у суспільстві не повинно існувати упереджень стосовно статі, сімейного стану, віку, расової/етнічної приналежності, сексуальної орієнтації, недієздатності, а отже, уникати будь-яких слів та словосполучень, які можуть здатись дискримінаційними, образливими [1]. Вживання евфемізмів як знаряддя політкоректності позитивно впливає на процес комунікації, нівелює можливі конфлікти у суспільстві, демонструє ввічливість і прагнення до порозуміння та надає позитивно забарвлену емоційну характеристику словами під час спілкування.

Концепт «політична коректність» як одна із структур, що утворюють ментальну базу американців, виявляє себе у медійному дискурсі і має специфічний зміст: ідеологічну та ментальну настанову на подолання національних, культурних, етнічних, гендерних, політичних протиріч та конфліктів яка водночас знаходить мовну об'єктивацію, що виявляється у виборі мовленнєвих засобів різних рівнів [2]. На сьогоднішній день не існує єдиної загальноприйнятої дефініції поняття «політична коректність». З плином часу, поняття «політична коректність» значно розширилося і стало сукупністю культурно-поведінкових та мовних норм, прийнятих у суспільстві, які направлені на недопущення дискримінації за національною чи расовою приналежністю, сексуальною орієнтацією, статевою приналежністю, станом здоров'я.

Висновки. Концепт «політкоректність» є унікальним явищем, оскільки відображає нові уявлення про систему організації міжособистісних відносин у навколишній реальності та зумовлює тенденції розвитку мови, що знаходить своє відображення у: перегляді формальних ознак вираження граматичної категорії роду; появі інноваційних мовних засобів номінації для об'єктів, що вже мають назву; виникненні нових норм сполучуваності мовних одиниць; видозміні загальноприйнятих засобів мовленнєвого контакту та мовних ритуальних формул; модернізації комунікативних тактик та стратегій мовленнєвої поведінки.

Список літератури

1. Балюта М. В. Динаміка процесу евфемізації в англійській мові. *Нова філологія: зб. наук. пр.* Запоріжжя: ЗНУ, 2010. № 42. С. 12–17.
2. Балюта М. В. Політична коректність та евфемізація в англійськомовних засобах інформації. *Нова філологія.* Запоріжжя, 2009. № 33. С. 199–203.

3. Бондарук Я. С. Використання політкоректних одиниць у сучасному англomовному дискурсі. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 628 с.
4. Бережна О. О. Політична коректність та евфемізми при перекладі сучасного суспільно-політичного тексту. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: матеріали Всеукр. наук. конф. викладачів, аспірантів, співробітників та студентів*. Суми: СумДУ, 2015. С. 49–52.

Мотлюк Л. Р. – студентка VI курсу
факультету філології та журналістики
СНУ імені Лесі Українки;

Науковий керівник: кандидат філологічних
наук, доцент СНУ імені Лесі Українки
Р. С. Омельковець

Динаміка особових імен Радехівського району Львівської області

Власні імена привертали увагу представників різних наук, але насамперед вони ставали об'єктом уваги мовознавців, адже «будь-яке ім'я – це слово, і як слово воно входить до мовної системи, утворюється за законами мови та за певним законами реалізується в мовленні» [1, 130]. Це величезний пласт мови, який вимагає всебічного мовознавчого вивчення. Антропонімічна система українців уже виступала об'єктом наукового аналізу, але поза увагою залишається антропонімікон Радехівського району Львівської області. Це і визначає **актуальність** дослідження.

Метою дослідження є виявлення і опис іменника українців, зокрема жителів Радехівського району в їх часовій динаміці.

У розумінні Іменника наша позиція збігається з думкою В. А. Никонова, який вважав, що «іменник – не список використовуваних імен, а реальна частотність. У двох народів може бути цілком однаковий набір імен, але якщо в одного народу найчастотнішими є імена, у край рідко вживані у іншого, то це – два різні іменники» [2, 43].

При аналізі конкретного іменника прийнято виділяти центральну його частину – (імена найуживаніші та частотні) і периферійну (імена рідковживані та одиничні). При розмежуванні імен на частотні і

рідковживані ми воліємо користуватися реальними цифрами, які орієнтовані на відносні, а не на абсолютні величини кількості носіїв. Так, з певною долею умовності, імена, рівень активності яких становить або перевищує 1,0 %, ми кваліфікуємо як частотні, решту імен (до 1,0 %) – як рідковживані. Це спрощує методику опису антропонімічного матеріалу і робить її більш логічною і стрункою, забезпечує якість виявлення динаміки досліджуваних іменників.

Задовго до народження дитини розпочинаються роздуми щодо імені нового члена родини. Яке ж ім'я обрати, аби воно було й благозвучним, і гарно поєднувалося із прізвищем та ім'ям по батькові, і легко утворювало б пестливі варіанти. І ось, зрештою, новонароджений отримує особове ім'я, яке супроводжуватиме все його життя. Тут виникає інше запитання: чому саме це ім'я обрано?

Мотиви іменування бувають різні. У них захований спосіб мислення народу, його психологія й погляди на світ. І українцям, і будь-якій цивілізованій нації взагалі «споконвіків притаманно поважне ставлення до своєї культури, адже культура дозволяє людині відчувати єдність з іншими людьми в часі та просторі» [3, 204].

Родинну традицію надання синові імені батька або діда, яка й за наших часів визнається основним мотивом обрання імені для немовлят слід оцінювати двояко. З одного боку, це давній звичай обов'язкового продовження хлопчиками батьківського роду. У такий спосіб зберігається пам'ять про близьких родичів. З іншого ж боку, родинна традиція впливає на певну консервацію іменника, стримує наплив свіжих імен і, отже, не сприяє збагаченню іменного репертуару. Проти родинної традиції в іменуванні виступають деякі дослідники зв'язку особових імен із характером людини. Мотивація їх ставлення поринає в галузь психології. Так, на думку професора Б. Ю. Хигіра, небажано давати синам ім'я на честь батьків, скажімо, на честь батька, оскільки в подальшому це може спровокувати розвиток негативних рис характеру, як-то неврівноваженість, дратівливість і таке інше [4, 12].

В 70-х роках при іменуванні народжених хлопчиків у Радехівському районі частіше від інших обирались такі імена: *Володимир, Андрій, Ігор, Василь, Роман, Михайло*. Рідковживаними на цей час були такі: *Федір, Олексій, Євген, Любомир та Маркіян*. Упродовж десятиліть динаміка імен значно змінилася і вже у 2019 р. найпоширенішими іменами хлопчиків є: *Олексій, Денис, Станіслав, Матвій,*

Захар. А Василь, Михайло, Іван, Мартин, Нестор та Ростислав належать до рідковживаних.

П'ятірка найпоширеніших онімів жіночого іменника в 70-х роках Радохівщини була представлена такими лексемами: *Оксана, Марія, Галина, Наталія та Ірина*. Щодо таких імен як: *Інна, Раїса, Євгенія, Валентина і Маріанна*, то вони входять до рідковживаних. У 2019 р. до найпоширеніших жіночих імен відносяться такі: *Софія, Мілана, Злата, Соломія, Ірина*. Варто зауважити, що через десятки років ім'я Ірина не втрачає свою популярність. Що не скажеш про онім *Валентина*, який і тепер ми відносимо до рідковживаних, а разом із ним і такі як: *Ліля, Роксолана, Руслана та Ілона*.

Результати дослідження свідчать, що в українських системах діють як загальні тенденції розвитку іменників, як-от різка зміна частотності імен і якісного складу іменників у періоди, пов'язані зі зміною суспільно-політичного устрою, так і суто специфічні для обстежуваного часу і території.

Список літератури

1. Вартаньян Э. А. В честь и по поводу: ономастика. Москва: Сов. Россия, 1987. 143 с.
2. Горпинич В. О. Теоретичні питання від антропонімного словотвору східно-слов'янських мов. Київ: Наук. думка, 1973. 168 с.
3. Етимологічний словник української мови: у 7 т. Київ: Наук. думка, 1982. Т. 1. 632 с.
4. Півторак Г. П. Власні імена людей у Київській Русі. *Культура слова*. Київ: Наук. думка. 1982. Вип. 23. С. 69–72.

Олексієвець І. В. – студентка VI курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Чибирак С. В. – к. і. н., доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки

Українські бібліотеки в інформаційному просторі

Постановка проблеми. На сьогодні однією із основних ознак розвитку сучасного суспільства є зростання важливості інформації,

яка народжується, існує, циркулює, зберігається та споживається тільки в цифровому вигляді. Тому, щодо прогнозів спеціалістів найближчими роками 90 % нової літератури буде виходити виключно в цифровому вигляді [4, 3]. Таким чином, актуальним на сьогодні є саме розгляд трансформації бібліотечної справи в умовах формування інформаційного суспільства України.

Метою нашого дослідження став аналіз основного процесу, щодо впровадження інформаційних технологій у діяльність бібліотек України та використання цифрових середовищ в обслуговуванні абонентів.

Результати дослідження. На сьогодні спрямованість розвитку бібліотеки – це освоєння технологій, які орієнтовані на знання. Першою з них традиційно вважається діяльність зі створення е-каталогу. Тому потрібно зауважити, що найбільш поширені в Україні системи автоматизації бібліотек (зокрема, ІРБІС, УФД/Бібліотека, Aleph) підтримують функції віддаленого замовлення документів, реєстрацію їхньої видачі та повернення. Другим напрямом, щодо функціонально-структурної трансформації бібліотек є пов'язаний із започаткуванням формування наприкінці ХХ ст. зібрань повнотекстових е-ресурсів, що первинно іменувалися «віртуальними», «електронними», «мережевими», «онлайнними», «цифровими» бібліотеками [3, 6].

Головна проблема на шляху формування електронних зібрань в бібліотеках – це авторське право, а точніше – відсутність у законодавстві чіткого визначення прав книгозбірень, щодо зберігання й надання читачам електронних версій друкованих видань у наукових, освітянських і культурологічних цілях. Тому, на сьогодні частково існує проблема авторського права для бібліотек, що були створені на початку ХХІ ст. з появою термінів «репозиторій» і «ліцензії Creative Commons» [3, 6]. Так, інституційний репозитарій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки [2] нині накопичує та зберігає електронні документи (зокрема й статті), що були створені студентами чи працівниками даного закладу вищої освіти, та дозволяє отримувати доступ до них через Інтернет. Цей цифровий репозитарій був створений групою DSpace, яка спеціалізується на розробці програмного забезпечення для академічних, некомерційних та комерційних організацій.

Окремо слід звернути увагу на бібліометричну платформу Google Scholar, що обробляє світовий науковий документальний потік (винятком є матеріали з обмеженим доступом). Даний сервіс Google

Scholar «Бібліографічні посилання» дає змогу вченим представити результати своїх наукових досліджень у вигляді так званих бібліометричних портретів [4, 7]. Це є своєрідними візитними картками вчених у Інтернеті. Інтегратором цих інформаційних продуктів в українському сегменті Інтернет є інформаційно-аналітична система «Бібліометрика української науки», в якій станом на 09.04.2020 р. було представлено 52 566 вітчизняних науковців та дослідницьких колективів [1].

Аналітичний інструментарій системи надає широкий спектр показників для розкриття галузевої, відомчої та регіональної структури української науки й експертного оцінювання результативності дослідницької діяльності закладів вищої освіти і наукових установ. Основним завданням бібліотеки є організація робіт зі створення бібліометричних портретів науковців і профілів наукових колективів у своїй інституції (університетів, НДІ тощо) та надання інформації про їхню наявність адміністраторам «Бібліометрики української науки». При цьому дані для підготовки наукометричних оглядів щодо цієї інституції отримуються в онлайн-режимі з сайту згаданої системи [4, 7].

Висновки. Таким чином, проведене нами дослідження дало для нас змогу зробити ряд висновків, а саме: структурно-функціональний розвиток бібліотеки необхідно зорієнтувати на забезпечення єдності формування та використання традиційних і цифрових інформаційних ресурсів. На сьогодні технологічні інновації слід спрямувати на створення повного циклу наукоємних процесів обробки документальних масивів бібліотеками, адже електронна форма подачі документів дасть змогу зберігати інформацію, її широко розповсюджувати і отримувати. На нашу думку, перспективним стане використання хмарних технологій, віртуальних сховищ для накопичення та збереження масиву інформації, формування архіву документів, які в звичайному інформаційному середовищі мають невелику тривалість «життя», проте можуть бути цінними для дослідників у майбутньому.

Список літератури

1. Бібліометрика української науки. URL: http://www.nbuviar.gov.ua/bpnu/index.php?page_sites=formu (дата звернення: 09.04.2020).
2. Інституційний репозитарій Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/?locale=uk> (дата звернення: 09.04.2020).

3. Копанєва В. Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету: [монографія]/НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2009. 198 с.
4. Копанєва В. Наукова бібліотека: від е-каталогу до е-науки. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2016. № 3. С. 4–10.

Омельчук Я. Р. – студент V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Стрільчук Л. В. – д. і. н., професор кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Повсякденне життя козацької старшини Гетьманщини в останній чверті XVII – 60-х рр. XVIII ст.

Сьогодні зростає інтерес до вивчення історії повсякдення, цим і пояснюється актуальність обраної проблеми. Метою запропонованого дослідження є виявлення особливостей повсякденного життя козацької старшини визначеного періоду та порівняння їх із попередньою історичною епохою. Гетьманщина була державним утворенням із стійкими групами-станами, що вирізнялися соціальною та економічною самостійністю. Формування станової структури Гетьманщини розпочалося під час Національно-визвольної війни, а чітких ознак вона набула лише на початку XVII–XVIII ст. У суспільстві вибудувалася вертикальна ієрархія, в якій політичний, правовий і соціальний статус особи визначався приналежністю до певної соціальної групи. Провідне місце у цій ієрархії належало новій національній еліті – козацькій старшині.

Останнім часом одним з актуальних напрямів досліджень українських науковців є соціальна історія, зокрема повсякденність, тобто вивчення неофіційного, приватного, побутового життя людей різних історичних епох. У зв'язку з цим актуальності набуває проблема дослідження шлюбно-сімейних взаємин, виховання та освіта дітей, житло, одяг та кухня.

Шлюбні взаємини, пошуки наречених, укладання шлюбних контрактів у козацькій старшині відігравали важливу роль. Загалом шлюб був надзвичайно відповідальним моментом у житті кожної людини. Як правило, у пошуках наречених козацька старшина не

виходила за межі свого соціуму, тому Гетьманщина XVIII ст. – це величезний рід, де всі так чи інакше були пов'язані родовими та спорідненими зв'язками. Одружувалися як за взаємними почуттями, так і за порадою батьків чи близьких родичів, та й матеріальні інтереси не були другорядними. Жінкам право вибору гарантували статті Литовського статуту, віддати її насильно заміж не мали права ані батьки, ані старші брати та сестри, а також опікуни [1, 69].

Сім'я, родина як для всього народу, так і козацько-старшинського соціуму була основною, самодостатньою цінністю. Але саме жінка у родинному житті відігравала важливу роль. У подружньому житті, вона виступала як рівноправний партнер. Хоча головною задачею жінки виступала сім'я, виховання дітей, господарська діяльність, багато з них проявляли ініціативність, відповідальність.

Козацька старшина Гетьманщини розраховувала не лише на рід, але й на підтримку кумів, свояків, добрих сусідів, знайомих, земляків, які дослужилися до високих чинів у російській імперській ієрархії, на петербурзьке земляцтво українських інтелектуалів. На них спиралися у скрутних матеріальних випадках, зверталися з різними проханнями та, як свідчать листи, знаходили підтримку [1, 211].

Ідеалом козацької старшини було виховання дітей у дусі християнської добродітності, прищеплення таких чеснот, як порядність, повага до батьків, відповідальність за членів родини, особливо сиріт, чесність тощо. Водночас старшина все більше дбає про успішну кар'єру синів в адміністративних імперських структурах, на військовій службі, що проклало шлях до інтеграції з російським дворянством. Освіта відігравала тут важливу роль. Першою ланкою було домашнє навчання, далі – Києво-Могилянська академія, що стало традицією для багатьох старшинських родин. А завершувалося здобуття освіти в європейських, або Петербурзькому академічному чи Московському, університетах. Із часом козацька старшина починає надавати перевагу військовій службі [1, 184].

Слід відзначити, що козаки добре усвідомлювали те, що заपुरкою здорового тіла є корисна їжа. Їхні страви були простими, різноманітними, і досить смачними. Для приготування їжі у кожному курені був кухар, якому допомагали кілька хлопчиків, що приносили йому воду й чистили казани після обіду [3, 418]. Основними стравами були «саламаха», «тетеря», куліш, галушки, лемішка, мамалига. Одна з особливостей харчування козаків – незначне споживання хліба, адже випікання хліба на велику кількість людей вимагало значних

затрат праці. Хліб ніколи не різали бойовими ножами, шаблями чи ятаганамі. Адже це – зброя для вбивства. А хліб – святий [2, 255]. Значні зміни відбуваються і в побуті. Козацька старшина сприймала себе як «нове шляхетство» і тому намагалася прикрашати свою оселю і свій побут красивими речами, купувала дорогі карети, посуд, коштовну зброю, замовляла портрети своїх предків, батьків, тішилася давністю роду.

Отже, приватне життя та побут у всіх типах суспільства є досить замкнутою структурою, але так чи інакше воно пов'язане з публічним. Можна зазначити, що шлюб укладався переважно в матеріальних інтересах, своїх дітей, старшина віддавала лише в найкращі школи та академії. Також, розглядаючи старшинський побут то характерною рисою еліти Гетьманщини «була традиція скромності». Свій побут вони прикрашали лише красивими речами. В загальному, якщо порівнювати життя простого козака та старшину еліту, то можна зробити висновок, що останні жили набагато краще та їхнє активне публічне життя в Гетьманщині зосереджувалося навколо адміністративних установ та гетьманської резиденції.

Список літератури

1. Дзюба О. М. Приватне життя козацької старшини XVIII ст. (на матеріалах епістолярної спадщини)/відп. ред. В. А. Смолій. НАН України. Ін-т історії України. Київ: Ін-т історії України, 2012. 347 с.
2. Середюк О. Лицарі сонця: історичний нарис. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2008. 476 с.
3. Смолій В. А., Гурій О. І. Коли земля стогнала: друга половина XVI – перша половина XVII ст. Київ: Україна, 1995. 432 с.

Опейда А. Р. – аспірант факультету історії, політології та національної безпеки
СНУ імені Лесі Українки;

Опейда Л. М. – к. філос. н., доцент кафедри
філософії та релігієзнавства
СНУ імені Лесі Українки

Феномен подорожі у просторі культури

Постановка проблеми. З давніх давен і до нині люди подорожували, причому з різних причин, чи то мотивів. Незмінним у подо-

рожах завжди залишалося нестримне людське бажання з'ясувати, що там за видноколом, а також, ким насправді є подорожуючий. Без сумніву, такі питання належать до царини філософії, і не тільки.

Варто зазначити, що ніколи за всю історію людства не здійснювалось стільки подорожей як за ХХ – початок ХХІ ст. На це, насамперед, вплинув розвиток соціально-політичної інфраструктури сучасного суспільства. Подорожування сьогодні стає ще доступнішим завдяки появі такого його різновиду як «віртуальна подорож». Поширеність цього явища призводить до різноманітних наслідків в культурі: як позитивних, так і негативних, що й актуалізує вивчення ролі подорожі в культурному просторі.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні філософсько-антропологічних аспектів феномену подорожування та виявленні тих метаморфоз людини подорожуючої («homo viator»), котрі спричинені, у тому числі й «віртуальними мандрями».

Результати дослідження. Отож, історія людства початково пов'язана з подорожами: наші пращури постійно переміщувалися, намагаючись знайти місця придатні для проживання. Результатом тривалої історії такого феномену є безліч смислів, вкладених у це поняття, а також велика кількість синонімів: «подорожування», «мандрування», «туризм» і т. д. Таким чином, з'являється потреба у виявленні та дослідженні ознак, що дозволяють відокремити подорожі від інших видів переміщення.

Тому, окрім історичного ракурсу розгляду феномену подорожування, що широко представлений у роботах М. Біржакова, Ж. Гоффа, В. Грецькевича, А. Гуревича, І. Зоріна, Дж. Карпіні, В. Квартальнова, М. Поло, Г. де Рубрука, варто залучити лінгво-культурологічний підхід, реалізований у дослідженнях А. Белякової та Л. Цзюань. З'ясування трансцендентальних умов здійснення подорожей вимагає звернення до досліджень цілей і мотивів людей, котрі прагнуть до «зміни місць». Вирішення такого завдання базується на основі ознайомлення з ідеями М. Бубера, Е. Гуссерля, М. Хайдеггера, Й. Хейзинги, а також на основі вивчення та інтерпретації праць А. Адлера, З. Фройда, Е. Фромма, К. Юнга та робіт Ф. Котлера, Г. Крамера та ін. Дослідження подорожей, в яких долаються різні просторові локуси вимагає звернення до робіт, що розкривають структури культурних ландшафтів і простору культури, зокрема: А. Бистрової, А. Гуревича, Р. Туровського та ін.

Як відомо, подорож початково асоціюється з небезпекою та доланням певних перешкод. Раніше мандрівники долали страх в основному перед стихією, міфічними чудовиськами, тепер – перед загрозою тероризму та культурної нетерпимості, а також можливістю зараження невідомим вірусом, від якого вчені ще не винайшли вакцини-захисту.

Такі тенденції-зміни сучасного світу поступово трансформують і сферу культури. Вони вимагають від сучасної людини принципово більшої, ніж будь-коли комунікабельності та мобільності та все більше переміщують особу в цифровий простір, у тому числі, виносячи на передній план «безпечні» віртуальні подорожі, чи то екскурсії, які можна здійснювати не виходячи з дому.

Така модифікація умов життя виникає у зв'язку із неврівноваженістю нинішнього часу і поступово призводить до специфічних метаморфоз людини подорожуючої («*homo viator*»). Відбуваються зміни у світосприйнятті, які мають ряд позитивних наслідків, але, водночас, приховують, ледве помітні з першого погляду, ризики. Завдання сучасних вчених: розгледіти ці ризики та попередити їх негативний вплив на сучасну людину та світ в цілому.

Власне, культура, як і наука, завжди створює противагу тій нестабільності, котру переживає людина в переломні епохи. Тому, з'являється необхідність прояснення здатності подорожування як феномену культури, бути способом адаптації до мінливого світу, бути способом збереження в пам'яті шляху повернення до джерел культури, навіть якщо цей спосіб «віртуальний», адже він неабияк компенсує неврівноваженість сучасного моменту.

Про значимість «віртуальних екскурсій» для сучасної людини і сучасного світу ми неодноразово вели мову в ряді публікацій [1; 2]. Більше того, ми створювали такі екскурсії та презентували їх на науково-практичних конференціях та захистах наукових робіт, говорячи про необхідність їх використання у повсякденному житті та навчальному процесі.

Висновки. Людина подорожуюча («*homo viator*») живе у кожному з нас, і подорожування, мандри, чи більш сучасне – туризм – залишається «шляхетним виявом людської присутності у світі» [3]. Змінюються лише умови подорожування. Сьогодні вони спонукають нас до «віртуалізації подорожей», оскільки сучасний світ не такий безпечний, як хотілося б сучасній людині. Зрештою, саме від неї

залежить, наскільки він буде безпечний у найближчому майбутньому, а отже чи сприятиме реалізації нагальної людської потреби «сягнути за видноколо».

Список літератури

1. Опейда А. Р., Опейда Л. М. Віртуальний тур як засіб формування позитивного іміджу міста (на прикладі проекту «Віртуальний Луцьк»). *Соціологічні студії: наук.-практ. журн.* 2016. № 2 (9). С. 25–30.
2. Опейда А. Р., Опейда Л. М. Туризм як внутрішня потреба екзистенційного оновлення особистості. *Соціологічні студії: наук.-практ. журн.* 2015. № 2 (7). С. 43–46.
3. Философия и интеграция современного социально-гуманитарного знания (материалы «круглого стола»). *Вопросы философии.* 2004. № 7.

Попадюк В. П. – студент V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Стрільчук Л. В. – д. і. н., професор кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Критика Католицької церкви у творчості Яна Гуса

Постановка проблеми. На початку XV ст. Католицька церква представляла собою досить сумне видовище. У Церкві все ще тривав «великий розкол» – в Авінйоні перебував один папа, в Римі – інший, і обидва люто ворогували між собою, а після Пізанського собору 1409 р. до боротьби за папську тіару долучився ще один претендент.

Запекла боротьба за звання намісника Бога на землі була тільки одним з моментів кризи, що охопила як верхи, так і низи Католицької церкви. Незважаючи на роботу інквізиції, всередині Церкви росла опозиція до церковної ієрархії, усюди лунали вимоги обмежити її владу, позбавити колосальних мирських багатств, зокрема земельної власності. На початку XV ст. центром церковної опозиції в Європі стала Чехія, де місцеве духовенство на чолі з Яном Гусом, підтримуване чеськими селянами, дрібною шляхтою, міською біднотою і бюргерами, виступало проти розкоші і жадібності вищого духовенства і продажу індульгенцій [2].

Мета дослідження – проаналізувати «вади» середньовічної Католицької церкви у творчості Яна Гуса.

Результати дослідження. Ян Гус повстав насамперед проти моральних вад Церкви. Це добре ілюструє його дидактичний твір «Про шість оман» (1412 р.), ключові тези якого, на прохання автора, були написані на стіні Вифлеємської каплиці. У творі Гус викривав «духовні блуди», поширені серед пастирів і мирян [1, 57].

Першою оманю, на його думку, треба вважати слова священника під час освячення ним хліба і вина, з яких нібито випливало, що втілення Святих Дарів є заслугою пастиря, а не Бога. Таке «творення Тіла Христового» Гус назвав хвастощами. Однак автор висловив сумнів лише у молитовній формулі, не заперечуючи самого перетворення.

Друга омана полягала у більшій довірі віруючих до Діви Марії або якогось святого, ніж до Христа, який єдиний абсолютно досконалий. При цьому автор не заперечував церковного шанування Діви Марії та святих.

Третя омана, стверджував Гус, полягала у хибному уявленні про те, що священники і папи прощають гріхи. А це прерогатива Господа, пастирі лише виголошують прощення від Його Імені.

Четверта омана, на думку Гуса – це переконування християн у необхідності послуху своїм суспільним і церковним властям. Якщо ті діють не за Божим Законом, то автор наполягав на праві віруючих на моральний осуд негідної влади і навіть на спротив (у підтвердження своєї позиції Гус наводив цитати з Біблії і творів отців Церкви). Безумовно, Гус озвучив тут реформаційні настрої, але знову не вийшов за доктринальні межі.

П'ята омана, котра також віддзеркалювала реальні факти, стосувалась відлучення від Церкви: він заперечував засудження людини на пекло без ретельного доведення її гріховності [1, 57].

Останньою, шостою, оманю реформатор назвав симонію, тобто продаж церковних посад, яку заперечували і римські папи, і церковні собори – ще IV Латеранський собор прийняв низку рішень, що наказували усунути це та інші зловживання [1, 58].

Сформульоване в ряді трактатів вчення Гуса йшло в запереченні католицьких догм набагато далі, ніж реформаційні вчення його попередників. Ян Гус не тільки оголосив католицьку церкву «нехристиян-

ською», не тільки відкидав все, що не знаходило підтвердження в «священному писанні», а й визнав право кожного віруючого керуватися в справах віри власним тлумаченням цього писання [3].

Особливо популярними були катехитичні твори («Виклад віри, десяти заповідей і молитви Божої»), апологетичні («Ядро християнського вчення», «Про пізнання істинного християнського життя»), літургійні («Пояснення на євангельські недільні читання, або Постила», «Казання на день пам'яті Тіла Божого»), етико-дидактичні («Про симонію», «Про сім смертних гріхів», «Моральні проповіді», переклад з повчань св. Августина «Зерцало грішного чоловіка»), а також збірки духовних віршів і листи (знайдено та опубліковано понад 100 його листів) [1, 58].

Збереглися свідчення на користь визнання ним причащення мирян хлібом і вином. І все ж найуразливішою для курії виявилася головна богословська праця Гуса – трактат «Про Церкву» (1413 р.), в якому він намагався осмислити причину духовної і моральної кризи Церкви, що призвела її до ганебної схизми. Цю причину він вбачав у папстві, котре, на його думку, цілком відійшло від ідеї ранньої Церкви. Гус представив у трактаті свою візію істинної Церкви і закликав до її реставрації.

Висновки. Отже, Ян Гус у своїх творах критикує тогочасну Католицьку церкву, називаючи її основні вади: відхід від ідей ранньої Церкви, моральний занепад духовенства, продаж церковних посад та індульгенцій. За свої погляди був засуджений і спалений Констанцьким собором 1415 р. Це рішення викликало невдоволення послідовників Гуса і призвело до Гуситських воєн 1419–1434 рр.

Можна стверджувати, що Ян Гус проявив себе як вірний син Церкви, який лише осмислював її реформу, моральне відродження і подолання нею схизми.

Список літератури

1. Любашенко В. Образ Яна Гуса у Богословському дискурсі: сучасний погляд. *Проблеми слов'янознавства*. 2017. Вип. 66. С. 54–68. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/slavonic/article/view/2068/2189>
2. Григулевич И. Р. Ян Гус и Иероним Пражский – жертвы соборной Инквизиции. *Инквизиция*. Москва: Политиздат, 1976. URL: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000092/st017.shtml>
3. Всемирная история. Энциклопедия. Т. 3. Москва, 1957. URL: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000032/st044.shtml>

Прибиш М. Ю. – студентка IV курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Шваб Л. П. – к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Цілі й досягнення санації в Польщі в 1926–1935 роках

Постановка проблеми. Польська держава до її занепаду в другій половині XVII ст. була однією з головних європейських потуг, поступаючись лише Франції за кількістю населення та Росії – за територією. До розчленування між Австрією, Прусією та Росією ця держава була багатоетнічною й керувалася квазіфедералістичними та децентралізованими структурами; користувалася найширшою мірою релігійної толерантності та свободою за будь-яку іншу країну континенту. Подібна толерантність у добу, коли мова і релігія були цеглинами державобудування, завдали шкоди польській державі. Тож після відновлення державної незалежності 1918 р. Польська держава прагнула уникнути помилок, які послаблювали давню державу, утім не мала одностайності у поглядах, як саме цього досягнути. Політичне протистояння розгорнулося між двома основними таборами – лівицею і її очільником Юзефом Пілсудським та правицею на чолі з Романом Дмовським. «Між бачення Пілсудського та Дмовського польська політика почувалася, наче між двома стільцями» [3, 49], – резюмує американський історик Джозеф Ротшильд. Але міжвоєнна внутрішня і зовнішня політика Польщі великою мірою визначалася Пілсудським. Установчі збори 1919 р. затвердили його керівником держави. До 1926 р. – часу державного перевороту, політика Пілсудського характеризувалася виразною демократичністю. Але правиця, з остраху перед Пілсудським, знекровила президенство як інституцію, а наступні чотири роки після ухвалення Конституції 1921 р., державу знекровлював занепад парламентаризму, в якому Пілсудський звинувачував колишні партійні цвиньки. Пояснюючи причини і цілі державного перевороту у травні 1926 р. Пілсудський говорив: «Демократичні свободи було зужито так, що можна зненавидіти всю демократію. Партійний інтерес переважав над усім. Партії в Польщі розмножи-

лися так сильно, що були мало зрозумілі загалу. Я оголосив війну махінаторам, лайдакам, вбивцям і злодіями і від цієї боротьби не відступлю» [2, 469]. Тож усі адепти перевороту потребували відновлювального очищення – «санації», що мало відокремити їх від «гріхів» попередників.

Мета дослідження. Сформувані уявлення про «санацію» як руху за відмову від партійних і соціальних інтересів на користь загальнодержавних і його практичні результати.

Результати дослідження. Найбільш очевидним є кілька переконливих фактів: по-перше, зобов'язання до санації було більше настроєм, чи бажанням, аніж особливою програмою; по-друге, санація правила за опору для виконавчої влади пілсудчиків на противагу багатопартійній законодавчій владі; по-третє, підносила суперпосвяту пілсудчиків державі над некомпетентним і незрілим суспільством; по-четверте, створювала культ містики Пілсудського як батька нації, мудрого керманіча і доброзичливого правителя [2, 469–481].

Формально санація передбачала три речі: 1) вона говорила про імунітет армії від політичних впливів «в ім'я захисту честі нашої історії, честі, нашої слави і честі нашої праці». Нашої – себто армії [4, 389]; насправді це означало перетворення армії на власне знаряддя Пілсудського і на відбиток його самого, як це було в 1918–1920 рр. і з чого Пілсудський скористався на славу, формуючи територіальний образ відродженої Польської держави; 2) вона говорила про оздоровлення та професіоналізацію державного апарату; це мало означати його злиття з технократично-управлінською позицією, в котрій не було затаєної політичної мети (типова ситуація для країн Центрально-Східної Європи; на думку спадає державний переворот в Болгарії 22 січня 1935 р., здійснений молодшими офіцерами й технократами); 3) існувало доброзичливе, але невизначене попередження, висловлене самим Пілсудським протягом ночі першої ночі його перевороту, щодо того, що не повинно бути стільки несправедливості у державі щодо тих, хто працює на інших, не повинно бути стільки аморальності, аби не загинула держава, бо «безсилля держави породжує той, що спиняє караючу руку справедливості, а справедливу і почесну працю для держави цим принаймні послаблює, якщо не деморалізує» [4, 389]: а це, зрештою, мало означати пошук форми об'єднання всіх

партій і класів, де б інтереси держави вивищувалися над партійними і соціальними інтересами, а традиційно вважалося в колі пілсудчиків, що націонал-демократи з Романом Дмовським на чолі не здатні до випробування самозреченням на користь інтересів держави.

Таким чином, відновлення влади Пілсудського набрало форми непростого поєднання специфічних цілей із дуже загальними: з одного боку чистка армії та державного устрою від небажаного персоналу; з іншого – відновлення моральної якості державної служби [1, 412–413]. Хоча Пілсудський прагнув відділити свою свободу і свободу нового режиму від ідеологічних забобонів, чинити утиски своїм недавнім прихильникам з лівиці, він та Польща заплатили високу ціну за відсутність ясної, довготривалої, врівноваженої політичної програми у санації.

Висновки. Досягнення режиму, попри наслідки катастрофи 1939 р. безсумнівні – це серії структурних та дипломатичних зрушень, звершених у державному апараті та за його допомогою. Серед них були: конституційні поправки у післяпереворотний період, які посилили виконавчу владу; відновлення військового морального духу; професіоналізація державної бюрократії; реінтеграція зон із переважно польським населенням в єдину політичну систему; піднесення міжнародного престижу та самоповаги Польщі. Але фундаментальні соціальні проблеми не вирішувалися, бо держава, вивищувалася над соціальним інтересом. А ще тому, що Пілсудський не довіряв польським громадянам. Протягом дев'яти років керував Польщею, яка його «розчарувала і була йому чужа» [5, 98].

Список літератури

1. Історія Центрально-Східної Європи/Л. Зашкільняк (ред.). Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2001. 660 с.
2. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі. Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2002. 752 с.
3. Ротшильд Дж. Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами. Київ: Генеза, 2001. 496 с.
4. Сулея В. Юзеф Пілсудський. Київ: Дух і Літера, 2018. 528 с.
5. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569–1999. Київ: Дух і Літера, 2012. 464 с.

Прокоп'юк А. Ю. – студентка V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор СНУ імені Лесі Українки
Л. В. Стрільчук

Формування державно-правових засад Німецької імперії (за Конституцією 1871 року)

Постановка проблеми. 18 січня 1871 р. у Дзеркальній залі Версальського палацу було проголошено створення Німецької імперії. Однак, із перших днів, перед новоствореною державою постала низка проблем, найнагальнішою серед яких було випрацювання стійкого формування державних-правових засад новопосталої держави.

Мета дослідження – аналіз на основі історичних джерел (зокрема, Конституції 1871 р.) формування державно-правових засад Німецької імперії та дослідження основних повноважень органів влади.

Державно-правовий лад новоствореної Німецької імперії було відображено в Конституції, що була прийнята Рейхстагом 16 квітня 1871 р. [3, 264]. Конституція закріпила принципи федералізму, конституційної монархії та розподілу влади на три гілки – законодавчу, виконавчу та судову. Окрім того, запроваджувалося загальне виборче право для чоловіків, які досягли віку 25 років.

Згідно Конституції на чолі Німецької імперії стояв імператор, він же король Пруссії, Вільгельм I, а четвертий розділ Конституції, статті 11, 12, 17, 18 визначали його основні повноваження, зокрема: 11) Імператор є представником імперії в міжнародних відносинах; від імені імперії оголошує війну та укладає мир, акредитує і приймає послів; 12) Скликає, відкриває, відстрочує і закриває Союзну раду та Рейхстаг; 17) Імператору належить право вироблення та публікація імперських законів і нагляд за виконанням останніх; 18) Імператор призначає посадових осіб імперії, змушує їх присягати імперії і дає в разі потреби розпорядження про їх звільнення [2, 32]. Таким чином, імперському законодавству підлягали зовнішні відносини, військо, флот, митне й торгове законодавство, податки, системи мір і ваги, законодавство про цивільне, кримінальне право та судочинство [1, 637].

Проте, все правління Вільгельма I пройшло під знаком політики Отто фон Бісмарка, якого він призначив прем'єр-міністром. Тому, особливе місце в управлінні державою займав єдиний імперський міністр в особі Отто фон Бісмарка з достатньо великими повноваженнями. Він призначався імператором і був відповідальним лише перед ним, керував комітетами, підписував закони після імператора. За поданням канцлера Вільгельм I призначав і звільняв статс-секретарів закордонних справ, внутрішніх справ, адміралтейства, скарбниці й колоній. Канцлер був, також, головою Бундесрату, а його голос був вирішальним у верхній палаті.

Німецький парламент складався з двох палат: верхньої палати – Бундесрату (союзна рада), складався з представників держав-членів федерації (58 членів) та нижньої палати – Рейхстагу, що репрезентував німецький народ. Про основні рішення, які ухвалює Союзна рада читаємо у третьому розділі Конституції, статті 7: 1) пропозиції, внесені до Рейхстагу; 2) адміністративні приписи та інструкції, необхідні для проведення імперських законів; 3) недоліки, які виникають при виконанні імперських законів [2, 31]. Окрім того, 8 стаття третього розділу Конституції визначала, що Союзна рада утворює з-поміж себе постійні комітети для наступних справ: для армії і фортець, для морських справ, для митних справ і податків, для торгівлі та обміну, для залізниць, для юстиції, для пошти і телеграфів [2, 31]. Тобто, Бундесрат був наділений виконавчими функціями, які здійснював через ці комітети.

П'ятий розділ Конституції присвячений Рейхстагу, який утворюється за допомогою загальних і прямих виборів з таємною подачею голосів, дебати у якому відбуваються публічно. Рейхстаг мав досить важливе право пропонувати закони, але тільки в межах імперської компетенції. Законодавчий період тривав 5 років, припинити своє існування він міг лише за рішенням Союзної Ради та відповідно за згодою імператора. Рейхстаг розглядає, затверджує правомочності своїх членів, регулює дисципліну і хід, вибирає свого президента, віце-президента і секретаря. Для того, щоб його рішення набрали чинності, необхідна більшість голосів.

За Конституцією 1871 р. діяли й суди, де вирішувалися будь-які справи, спрямовані проти існування, неушкодженості та безпеки Німецької Імперії, або проти її Конституції.

Висновок. Отже, підсумовуючи вищесказане, зауважимо, що не дивлячись на те, що згідно із Конституцією на чолі Німецької імперії стояв імператор, фактично уся повнота влади належала призначеному імператором канцлеру. Парламент, складався з двох палат: Союзної ради (Бундесрату) і Рейхстагу. Останньому належала право законодавчої ініціативи, а в Бундесраті були представлені інтереси земель і вільних міст. По-суті законодавче закріплення владних повноважень імператора, канцлера, а також Бундесрату і Рейхстагу відбивало прогресивну тенденцію еволюції німецької державності: від абсолютної монархії до конституційної.

Список літератури

1. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. 2-ге вид. переробл. й доп. Київ: Центр учб. л-ри, 2008. 730 с.
2. Конституция Германской империи. URL: <https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%8>
3. Чубинский В. В. Бисмарк. Политическая биография. Москва, 1988. С. 405.

Пясецька Л. А. – студентка V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Понедельник Л. А. – к. і. н., ст. викладач кафедри нової та новітньої історії України СНУ імені Лесі Українки

Історія заснування Зимненського монастиря

Постановка проблеми. Успенський святогірський Зимненський ставропігійний жіночий монастир – давній український православний монастир, який є пам'яткою архітектури національного значення і розташований у с. Зимне Володимир-Волинського району Волинської області. Його історія сягає X ст., коли великий князь Київський Володимир заклав єпархію у місті Володимирі, названому на його честь. Відтоді пройшло багато віків, а Свята гора і сьогодні уособлює в собі дух величі усього світу.

Мета дослідження. На основі вивчення та аналізу джерел і літератури дослідити історію виникнення та становлення святої обителі Української православної церкви.

Результати дослідження. Волинь завжди була на перехресті доріг «схід-захід», через неї пролягала дорога і на Святу Гору. Археологічні знахідки підтверджують, що християнізація західної частини цього краю почалася задовго до хрещення Володимиром. На території Волині дотепер знаходять давні артефакти – хрестики «енколпіони», які за своїм виглядом та матеріалом виготовлення належать до херсонеської доби IV–VIII ст. Такі ж хрестики знайдено і в селі Зимно [3, 19]. Саме місіонери-ченці (учні св. Мефодія), що поселилися на Святій горі поблизу стародавнього Володимира, заснували тут печерний монастир, який зберігав це у своїй назві це означення аж до кінця XIX ст.

Перший руський монастир на горі Афон згідно акту 1030 р., був освячений на честь Успення Пресвятої Богородиці і носив назву «Ксілургу» (грец. – «Обитель теслі»). В історичному тексті не вказується національна приналежність насельників, але у описі майна 1142 р. і перепису книг цього монастиря перераховується 49 рукописних слов'янських книг, і нічого не йдеться про інші книги. Грецький дослідник А. Н. Тахиаос робить висновок, що цей монастир – значний руський духовний центр, де перекладають і копіюють книги для Русі. В акті під 1169 р. (про передачу руським монастирем св. Пантелеймона) говорить про Ксілургу, як «обитель русичів». Акт 1016 р. із підписом «ігумена обителі Роса», акти опису 1142 і акти 1269 дають підстави прийняти як найбільш правдиву гіпотезу про заснування руської обителі ще при рівноапостольному князі Володимирі, хоча зовсім недавно ще рахувалося легендою [1, 80].

Безперечно, Зимненські печери не були природні, а саме викопані, і найправдивіше, руками найперших іюноків, бо в Україні-Русі в усі часи славилися своєю святістю і Богоугодністю рукотворні печери, зроблені руками самих подвижників, облаштовані їх слізьми і потом. Про це і йдеться в «Літописі руському»: «Многі бо монастирі цесарями і боярами, і багатством поставлені, та не такі вони, як ті, що поставлені слъзами і потом, і молитвою, і неспанням. Антоній бо не мав ні золота, ні срібла, а досягнув усього потом і слъзами»[2, 97].

Впродовж століть стіни і печери монастиря стали очевидцями багатвікової історії нашого народу, її подій і фактів. У різні часи він був осередком чернечого життя.

Так, у 1090–1094 рр. у ньому була розташована резиденція першого Володимирського єпископа св. Стефана. 1682 р. став для святи-ні роковим: монастир захопили уніати і він втратив своє головне

призначення: бути центром православного церковного життя Володимирщини [1, 289]. У 1790 р. обитель була розгромлена і закрита.

А згодом, 1892 р. на Святій Горі відродилося чернече життя і відбулося освячення обителі.

Під час Першої світової війни у храм влучили три снаряди, але вони чудом не розірвалися, а залишилися в стіні, не пошкодивши храм. І з 1920 р. монастир знову почав функціонувати, проте з приходом радянської влади його закрили. З початком Другої світової інокіні повернулися в обитель, але в 1946 р. їх перебування тут припинилося [4, 243]. І лише з проголошенням незалежності України в Зимно прибули з перші насельниці з Корецького монастиря.

Висновки. Отже, дослідження історії Успенського святогорського жіночого монастиря у Зимному дало можливість прослідкувати його зародження, розбудову і діяльність на сьогоднішній день. Аналіз історичних, археологічних джерел сприяв вивченню початків і відродження чернечого життя, його місії служіння Христу і Церкві.

Список літератури

1. История Русского на Афоне Свято-Пантелеимонова монастыря от древнейших времен до 1735 года. Т. 4. Серия Русский Афон 19–20 веков. Афон: Свято-Пантелеимонова монастырь, 2015. Т. 4. 610 с.
2. Літопис руський/пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; відп. ред. О. В. Мишанич. Київ: Дніпро, 1989. 591 с.
3. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року. Т. 1/ред. кол.: М. Подворняк [ред.], Ф. Онуфрійчук. Вінніпег: Т-во Волинь, 1984. 601 с.
4. Якуніна К. І. Становище православних громад і духовенства Волинсько-Рівненської єпархії у 1944–1953 рр. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія: Історичне релігієзнавство*. 2011. Вип. 5. С. 241–250.

Рибачок Т. Г. – студентка III курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Карліна О. М. – к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Формування образу «Прекрасної Дами» у Середньовіччі

Становище жінки у Середньовіччі було неоднозначним: з одного боку, жінка не мала політичних та економічних прав; сама жіноча

сутність вважалася гріховною, з іншого боку, вшановувався культ Богородиці, а з утвердженням лицарства сформувався образ «Прекрасної Дами» («Дами серця») як складова частина куртуазної літератури.

Мета розвідки: прослідкувати процес формування образу «Прекрасної Дами» в середньовічному суспільстві.

Образ «Прекрасної Дами» виник на межі XI–XII ст. на півдні Франції, в Провансі. Цей регіон межував з арабською Іспанією, де на той час під була поширена поезія, присвячена благородному та містичному коханню. Культ «Дами серця» поширився в інших європейських країнах через куртуазну лірику, найпоширенішим жанром якої була канцона – пісня про нещасливе кохання.

До авторів ліричної поезії того часу належать трубадури (Південна Франція), трувери (Північна Франція) та мінезингери (Німеччина) [1, 9–10].

Лірику відомих трубадурів Південної Франції (герцога Аквітанського Гільома XI, Джауфре Рюделя, Бертрана де Борна, Бернарта де Вентадорна) вирізняє відтворення діалогів, які вели між собою Дама і лицар. Твори труверів Кретьєна де Труа, Блонделя де Неля, Конона Бетюнського близькі до лірики трубадурів, проте вони зазнали більшого впливу фольклору та релігійної традиції. Німецький мінезанг (тобто любовна пісня) зародився на Заході Німеччини. Його першими авторами вважаються Генріх фон Фельдеке і Фрідріх фон Хаузен. На початку XIII ст. в Німеччині з'явився куртуазний роман, який поширився в інших країнах. «Трістан та Ізольда», «Гавейн і Зелений лицар», «Роман про Лиса», романи про короля Артура є видатними зразками цього жанру. Тематика та стильові особливості куртуазної літератури Англії, Чехії, Іспанії та Італії були перейняті з Франції [1, 11–25].

Великий вплив на формування образу «Прекрасної Дами» мав культ Діви Марії. Вона іменувалася «Дамою Небес», «Небесною Королевою», зображення Богородиці на іконах стали увінчуватися короною. Присвячені Діві Марії свята (Пресвятої Богородиці, Стрітєнтя, Благовіщення та інші) вважалися одними із найголовніших християнських свят. Поклоніння Богородиці підвищувало статус також пересічної жінки [5, 19–21].

Служіння Прекрасній Дамі стало невід'ємною частиною лицарської культури: «поклоніння» Дамі сприймалося як прояв високої духовності та аристократизму. За своєю суттю цей образ поєднував

християнську доктрину духовної, платонічної любові та античний ідеал палкого кохання [5, 19].

Культ «Дами серця» склав основу куртуазного кохання, відображеного у лицарській поезії. Сучасники називали його «*fine amour*», тобто витонченим коханням. Куртуазне кохання базувалося на переконанні, що в шлюбі немає кохання, тому «Дамою серця» могла стати лише заміжня жінка, а стосунки між Дамою та її лицарем мають бути суто платонічними. Лицар повинен виконувати побажання своєї Дами та здійснювати подвиги на її честь [6, 152–154]. Нагородою йому, зазвичай, слугувала хустинка або рукавичка Дами, проте жінка могла і не прийняти «залицяння» лицаря. Така чітка регламентація стосунків між Дамою та лицарем перетворювала куртуазне кохання на своєрідну гру, ритуал [5, 22].

У куртуазній літературі склався жіночий образ, який був відірваним від реальності, створеним лише для того, щоб дарувати чоловікам духовну насолоду [7, 103]. Жінка, як об'єкт поклоніння, мала відповідати певним критеріям: в уявленні трубадурів Прекрасна Дама вирізнялася стрункою поставою, світлим волоссям, тонкими бровами, рум'янцем, красивим одягом. Проте зовнішньої краси було недостатньо – жінка мала бути освіченою, доброю, ніжною, вміти вести бесіду тощо [3, 99–103].

Образ «Дами серця» з'явився в середньовічному суспільстві у час утвердження сеньйоральних відносин. Жінка в куртуазному коханні займала домінуючу роль: лицар складав їй клятву вірності і служив як сюзерену. Саме дружини сеньйорів ставали об'єктом кохання для лицарів – васалів чоловіка [4, 221–223]. Майнова нерівність між Дамою та лицарем підкреслювала те, що куртуазне кохання було безнадійним, невзаємним. Серед інших верств тогочасного суспільства образ «Дами серця» не знайшов поширення. Така соціальна гра підкреслювала привілейоване становище лицаря, самої Дами та її чоловіка [2, 92–93].

Королеви теж часто ставали об'єктами захоплення. При дворах Елеонори Аквітанської (дружини Людовіка VII, а згодом Генріха II Англійського) та її доньки Марії Шампанської практикувалися так звані «суди кохання», де з дотриманням усіх процесуальних норм тодішньої судової практики розглядалися позови, які підлягали «любовному» праву [6, 155–160].

Таким чином, феномен «Дами серця» набув поширення протягом XI–XIII ст. у Франції, Німеччині та Англії. Стосунки між Дамою та лицарем були проекцією васальних відносин. Культ «Прекрасної Дами» сприяв поліпшенню соціального становища жінки-аристократки в середньовічному суспільстві. Лицарські ідеали в майбутньому зробили вагомий внесок у формування європейського гуманізму.

Список літератури

1. Поэзия трубадуров. Поэзия миннезингеров. Поэзия вагантов/сост.: В. Дынин, Л. Гинзбург. Москва, 1974. 547 с.
2. Дюби Ж. Куртуазная любовь и перемены в положении женщин во Франции XII в. *Одиссей: человек в истории*. Москва, 1990. С. 90–96.
3. История женщин на Западе: в 5 т. Санкт-Петербург, 2009. Т. II: Молчание средних веков. 512с.
4. Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада. Москва, 1992. 229 с.
5. Рябова Т. Б. Женщина в истории западноевропейского средневековья. Ивано-ново, 1999. 211 с.
6. Флори Ж. Повседневная жизнь рыцарей в средние века. Москва, 2006. 222 с.
7. Чернышева Е. «Прекрасная Дама» в представлении трубадуров, труверов и миннезингеров. *Женщины в истории: возможность быть увиденным: сб. науч. ст.* Минск, 2004. С. 102–110.

Рибачок Т. Г. – студентка III курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;
Ткачук А. П. – к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Становище євнухів у середньовічному Китаї

Постановка проблеми. В історії багатьох держав знаходили своє місце особи, які на перший погляд перебували в тіні, але це не заважало їм часто відігравати ключові ролі у визначенні державної політики та веденні державних справ. До таких осіб можна віднести євнухів, які з'явилися з появою цивілізації та існували в багатьох державах, в тому числі й в Китаї. Євнухи були при дворах всіх китайських імператорів і залучалися не лише до роботи в гаремах, а й виконували функції адміністративного, господарського та військового характеру. Це призвело до утвердження інституту євнухів, як

одного з найвпливовіших у політичній системі середньовічного Китаю, який заслуговує на різнобічне вивчення.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні ролі та характеру діяльності євнухів у імперському Китаї, аналізу причин зростання їх суспільно-політичного впливу.

Результати дослідження. Інститут євнухів у Китаї, на думку багатьох китайських істориків, зародився в III–II тис. до н. е. Зазвичай, євнухів у імперському Китаї називали «хуаньгуань», що мало значення – чиновник, придворна особа [3, 160]. Китайський дослідник Бо Ян у історії розвитку даного суспільно-політичного інституту виділяє три періоди найвищої могутності євнухів: Східна Хань (II–III ст. н. е.), Пізня Тан (750–907 рр.) та правління династії Мін (1368–1644 рр.) [4, 64–87].

В імперському Китаї існувало декілька способів та джерел поповнення прошарку євнухів. Представники бідного населення для того, щоб урятуватися від голоду часто самі йшли в євнухи або посилали своїх синів до «майстрів» кастрації [1, 280]. Хлопчики-євнухи спеціально відбиралися до імператорського палацу. Там вони проходили навчання у досвічених євнухів, а також отримували певну заробітну плату. Постійні війни супроводжувалися захопленням значної кількості полонених. За даними китайських істориків, наприклад, в ході вигнання монголів у XIV ст., війни з В'єтнамом у XV ст. та придушення повстання гірських племен Південно-Західного Китаю майже всі полонені хлопчики були кастровані. Євнухи, як і наложниці досить часто присилялися від васальних держав як особлива данина. Іноді кастрація могла також бути й мірою покарання для злочинців, в тому числі за злочини політичного характеру [3, 158–163].

Обов'язки євнухів в імперському Китаї були різноманітними. Всім чоловікам, окрім імператора та його євнухів, заборонялося залишатися на ніч в імператорському палаці. Основним завданням євнухів був нагляд над імператорським гаремом, вони особисто проводили наложниць до покоїв правителя, слідкували за їхнім зовнішнім виглядом та станом здоров'я [1, 42–43]. В їхні функції входила і охорона самого імператора, тому вони завжди були присутні під час церемоній, зберігаючи при собі військову амуніцію та зброю. Євнухи виконували доручення імператора чи посадових осіб: контролювали будівництво доріг, готували їжу, заготовляли дрова, слідкували за чистотою палацу тощо. Їх використовували для перевірки придат-

ності ліків, які призначалися імператору та імператриці. Відомо, також, що деякі євнухи були добре обізнані в медицині, тому самостійно готували ліки. Вони відігравали важливу роль у вихованні дітей імператора чим забезпечували собі вигідне становище при дворі наступних правителів [5, 110–153]. Значні повноваження євнухи мали в фінансовій сфері: займалися збором податків та данини, контролювали видобуток дорогоцінних металів, що сприяло особистому збагаченню євнухів. Тільки чоловік-євнух міг стати хранителем державних печаток [4, 45]. Тобто, становище євнухів у китайському суспільстві було досить вигідним та престижним.

У 1371 р. був введений спеціальний «табель про ранги» для євнухів, який складався з 10 звань, 5 рангів, 24 посад, а також спеціальні укази, що регулювали кількість та владні повноваження євнухів і способи їх матеріального збагачення [4, 79].

Приватне життя євнухів не обмежувалося імператорським палацом, більшість євнухів були одруженими та мали дітей. Переважна більшість з них були кастровані в дорослому віці, коли вже мали дружину і, часто, дітей. Проте, існували й випадки коли неодружений євнух брав шлюб. Причини для цього були різноманітні: моральне задоволення, підняття свого суспільного статусу, також існувала думка, що після кастрації багато чоловіків продовжували відчувати статевий потяг до жінок [2, 305–310].

У китайському суспільстві вважалося найбільшим нещастям людини відсутність в неї потомства. Саме тому євнухи, які не мали дітей, часто їх всиновлювали, найчастіше – власних племінників або інших близьких родичів на яких поширювалися спадкові права [1, 279].

Висновки. Отож, інститут євнухів був невід'ємною частиною суспільно-політичної організації середньовічного Китаю. Існувало три основні способи поповнення прошарку євнухів, найпоширенішим з яких була самокастрація. Їх середовище було неоднорідним: вони відрізнялися за матеріальним становищем, основним родом занять тощо. Більшість з них були одружені та мали дітей. Їхній внесок у історію Китаю є вагомим, адже при дворі кожного імператора існувала певна кількість євнухів, які залучалися до участі в державному управлінні, фінансовій сфері та ведення міжнародних справ тобто вони були важливою складовою частиною чиновницько-бюрократичного апарату.

Список літератури

1. Гулик Р. Сексуальна жизнь в древнем Китае. Санкт-Петербург, 2000. 400 с.
2. Кравцова М. Е. История культуры Китая. Санкт-Петербург, 1999. 416 с.
3. Маслов А. А. Китай: колокольца в пыли странствия мага и интеллектуала. Москва, 2005. 376 с.
4. Усов В. Н. Евнухи в Китае. Москва, 2000. 224 с.
5. Фицджеральд П. Китай. Краткая история культуры. Санкт-Петербург, 1998. 546 с.

Ружицька Н. В. – студентка VI курсу
факультету філології та журналістики
СНУ імені Лесі Українки;

Яблонська О. В. – к. ф. н., доцент кафедри
української літератури
СНУ імені Лесі Українки

Урбаністичні мотиви збірки Б.-І. Антонича «Ротації»

Постановка проблеми. Урбаністична тематика стає однією із провідних у літературі українського модернізму. Ця літературознавча проблема – в полі зору багатьох дослідників (І. Кравченко, І. Матковська, С. Павличко, М. Тарнавський, М. Ткачук, В. Фоменко та ін.). О. Пухонська зауважує, що місто як центр культурного життя несе за собою зміну етичних та естетичних орієнтирів, а це досить часто призводило до часткової деградації, оскільки особистість не могла засвоїти стрімкого та нового урбаністичного ритму життя [4, 286–287]. В. Фоменко наголошує, що спільним завданням письменників було розтлумачити модель міста як основу світобудови, осмислити, як світ, місто і соціум поєднуються із внутрішніми почуваннями сучасника [5, 76–82].

Метою статті є аналіз урбаністичних мотивів у поетичній збірці Б.-І. Антонича «Ротації».

Результати дослідження. Найменша за обсягом збірка «Ротації» побачила світ у 1938 р., після смерті митця. У вітчизняному літературознавстві усталася думка, що поезія збірки має «міський», «урбаністичний» характер [4, 287]. Сам автор у характеристиці урбаністичних мотивів своїх творів (інтерв'ю Б.-І. Антонича «Як розуміти

поезію», опубліковане 1935 р. в часописі «Назустріч» (№ 15)) наголошував, що головне в них – «місто в собі, місто – майже царина природи, місто – майже біологізоване» [3, 145].

Н. Якубчак указує, що в образній системі збірки переважають найменування міських реалій, вирізняючи такі лексеми, як *місто, вулиці, провулки, цукерні, біржі, стадіони, майдани, парки, балкончики, казарми, ліхтарні, автомобілі, бензин, телефон, радіостанція* тощо. Цей міський світ населяють певні образи *купців, полісменів, п'яниць, сажотрусів, горлорізів, в'язнів, повій*. Окрім зорових образів, автор вдається і до звукового наповнення: *пісні, гімни, скрипка, кларнет, дзвони, гами, акорди, джаз, хор, оркест* [6, 29].

Часто місто Б.-І. Антонича – це місто хаосу, безладдя, бруду, безликоності осіб, які його населяють. Такий урбанізм має апокаліптичний характер. Напр., у «Баладі про блакитну смерть» місто викликає відразу: *«Примарні камениці і коші подвір'їв, / мов нетрі мороку, вузькі і мокрі сходи. / Провалля ночі, що його ніхто не зміряв, / і смуток темних брам, і цвілі млосний подих»* [1, 181]. Доволі часто письменник вживає лексему *тіні*: *«Греблі жовтих мурів, денний вулиць гамір / від берега по берег, тінь вінків дубових»* [1, 176]. Турботи міського життя втілені в образі мурашника: *«Як віко скриню, ніч прикрила муравлисько міста, / в долинах забуття ростуть гіркі мигдалі сну»* [1, 183]. Мотив продажності – один із провідних у книзі [7, 30–31]: *«За двадцять сотиків купити можна щастя»* [1, 177]. Підпорядкований йому мотив продажного кохання: *«Мужчини в сивих пальтах із кишень виймають зорі / і платять їх паннам за п'ять хвилин кохання»* [1, 181] (поезія «Назавжди»).

Сповнена оптимізму поезія «Весна»: тут індустріальна весна породжує кохання: *«Дівчина, що кохає полісмена, співа на площі, де її серце вкрав»* [1, 177]. І зовсім іншу тональність має сам опис міста, тепер воно символізує радість, відчуття спокою та приємності: *«Тече весна, й бальончики зелені, / немов букети перших мрій хлоп'ячих...»*. *«Не іскри пелехаті і не квіти / з рожевих пін, розхлюпаних ногою, / метелики, мов пил, спливають роєм / в калюжі сонця, де купають крила, / аж сажка золота усіх прикрила»* [1, 178].

Більшість текстів збірки побудовано за пейзажним принципом. На думку О. Дубрової, місто Б.-І. Антонича не наділене розмаїттям кольорової палітри [2, 283]. Для позначення міських реалій автор часто використовує практичний сірий колір, покликаний відтворити

почуття недовіри, туманності думок, примарності, масовості: «*Мужчини в сивих пальтах із кишень виймають зорі / і платять їх паннам за п'ять хвилин кохання*» [1, 181]. Н. Якубчак стверджує, що синій колір є домінантним у збірці «Ротації» і в цілому пов'язаний з образом смерті [6, 29]. Традиційно, як у палітрі художників, синій колір є холодним: «*У скляниці золотавий чай. / Так хочеться опертись об край вікна міцний, терпкий і синій пити холод*» [1, 180]. Як правило, синім кольором автор змальовує небо: «*Вдягнувши на горбаті плечі хутро неба синє, / колишеться шофер у сонній лімузині*» [1, 180]. Символічне значення безкінечності презентовано в поезії «Назавжди»: «*Мужчини в сірих пальтах тонуть в синяві провулка, / і тінь замазує панни, мов образи затерті*» [1, 180]. Білий колір у поезії Б.-І. Антонича має широку семантику. Він може бути пов'язаний із зображення світанку: «*Гудки патруль над ранком дзвонять в білім місті. / Збудившись, леви з грив стрясають зорі й сніг*» [1, 144]. Негативну конотацію білий колір має в порівнянні місяця: «*місяць – білий птах натхнення злого*» [1, 181]. Колір не містить життєствердну семантику й у поезії «Пісня про ізгоя»: «*Давлять груди німі, білі стіни, / та шпитальна, примар повна ніч*» [1, 219]. У прямому значенні вживається колір чорний у творі «Гірка ніч». Присутній в урбаністичному тексті Б.-І. Антонича й золотий колір, зокрема для створення образу небесних світил: «*На площі театральній мармуровий тенор / вже двісті літ співає зорям золотим*» [1, 127].

Висновки. Отже, урбаністична поезія Б.-І. Антонича (збірка «Ротації») презентує місто як багатозначний символ. Кольорова палітра часто має різне семантичне навантаження.

Список літератури

1. Антонич Б.-І. Велика гармонія: поезії. Київ: Веселка, 1993. 271 с.
2. Дуброва О. В. Архетип міста у ліриці В. Вітмена та Б.-І. Антонича. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Вип. 23. Ч. 1. С. 280–284.
3. Ільницький М. Осягаючи феномен Антонича. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3446/1/Ilnytskyu_Mykola.pdf (дата звернення: 24.03.2020).
4. Пухонська О. Я. Урбаністичні мотиви сучасної вітчизняної поезії. *Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острог, 2009. Вип. 21. С. 286–295.
5. Фоменко В. Г. Місто і література: українська візія. Луганськ: Знання, 2007. 312 с.
6. Якубчак Н. В. Поетика ліричного циклу Б.-І. Антонича. *Наукові записки Києво-Могилянської академії. Т. 48. Філологічні науки*. Київ, 2005. С. 24–31.

Сайфи С. Х. – студентка IV курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Шваб Л. П. – к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Софія-Логос у тканині української культури

Постановка проблеми. Уявлення про Софію – Премудрість Божу трансформується від старогрецьких до новітньохристиянських часів. Її єство від безтілесності в старогрецькій міфології перетворюється в особистісне одухотворене єство в біблійній літературі. Гностична думка надає їй значення «початку» в розумінні основи, фундаменту, першопочатку. Тут Софія виступає як будівнича світу, котра творить його досконалим, впорядкованим та прогнозованим. У цьому контексті основним символом Божественної Премудрості виступає Дім. У ранньохристиянську міфологію Софія з'єднується з іпостасю Трійці – Святим Духом. Триєдність пов'язує Софію з ідеєю людської спільноти. Значить «добре впорядкований Дім» вміщає у себе людську спільноту, що й є змістом Церкви, чи й самою Церквою. Тому в руську традицію Софія – Премудрість Божа увійшла як просвітлене єство й охрестила Святу Русь.

Мета дослідження. Показати віковичну заглибленість ідеї світового порядку, на якій поставали держави світу й Київська Русь як одна із них.

Результати дослідження. В українську культуру Саме візантійська інтерпретація Софії-Логоса (Софії Премудрості Божої) увійшла «новим світлом для однодумців Ярослава Мудрого та митрополита Іларіона» [1, 235]. Більш стара, ніж київська культура, візантійська культура, після всіх своїх криз дуже добре знала гірку реальність розладу між розумом і вірою, аби вберегти в повноті мрію про єдність «страху Божого», що є, як відомо, початком старозавітної Премудрості – й рухливої тонкості само законного розуму. Але на так було у Київській Русі: тут прилучення до християнства і його інтелектуальної культури тривало у зародженому стані. Митрополит Іларіон не даремно бачив у зверненні Володимира не тільки подвиг віри, але й подвиг розуму. Віра в невидиме, в те, що не підвладне грубому чуттєвому сприйняттю, сприймається у цьому часі як особливо висока ступінь розуму. Оскільки в акті віри й у акті розуму є, принаймні, одна загальна риса: обоє потребують максимальної

зосередженості, внутрішньої мобілізації, ніби пробудженості від сну, примітивної родової свідомості – вимагають нового почуття відповідальності. Цю просвітницьку сторону руського християнства особливо гостро повинні були відчувати за князювання Ярослава Мудрого. Київський літописець назвав Ярослава «Мудрим» – засновником книгосховища (при храмі св. Софії) та шкіл, порівнює його із сіячем. Для тих, хто переходив до «духовної» віри, до незримого Бога й до свято вітцівським учителям від культу Перуна і Волоса, віра приймала, перед усім, облік грамотності, книжності, любо-мудрія – любові до Премудрості-Софії [1, 235].

У старокиївську культуру Софія-Логос увійшла й іншою гранню – як символ міського містобудування й державності. Характерне для пізнього античного християнства трагічне переживання антагонізму між «градом Божим» і «градом земним» – почуття, породжене жахом занепаду римського урбанізму, що вилилося у низці текстів від новозавітного Послання до євреїв до Августина, – було чужим для молоді християнської київської культури. Для вчорашніх варварів, перше пробудження до «духовності», Церква, школа, держава і місто являли собою одну і ту ж ідею осмисленого порядку, у якому таїлися і кризи і трагедії, котрі лише змусять до більш точного розділення ідей, але й прийдуть багато пізніше [1, 236]. Переживання світла (величі) держави й градобудівництва як здійснення замислу Божого було в Київській Русі повнішим, ніж, скажімо, в імперії Карла Великого.

Але лише з утвердженням руської державності хрещення Русі змогло укорінити себе в системі ідей космічного розмаху. Іларіон молиться своєму верховному Богові, тільки-но прийнявши сповідь у бояр – «бояры умудри». З Премудрістю русько-київська священна держава нітрохи не нижча грецької священної держави; Нестор прирівнює Володимира до Костянтина Великого. А значить і столиця Володимира рівна в славі столиці Костянтина, і головний храм цієї столиці має право носити теж багатозначне ім'я, що й освячений за півстоліття до того головний храм Константинополя – ім'я Премудрості – Софії.

Висновки. Як щойно згадано, поняття Софії-Логосу Премудрості Божої уплелось в українську культуру з візантійської християнської традиції. Премудрість у цій інтерпретації була більша за будь-яку твар, тобто Премудрість без ества, безтілесна. Саме такою вона була сприйнята Ярославом Мудрим. У старокиївській традиції поняття «Софії-Логос» «воплотилося» у плоть Ісуса Христа, а згодом – у Святу Трійці, певніше – у її третю іпостась – Святий Дух. Можливо

тому, що Ісус Христос мав дві сутності – тварну (тілесну) й Божу, в українській християнській уяві Софія так само набула лику, себто увібралася (частиною) у тілесне єство. Саме тому в культуру Київської Русі Софія увійшла як символ міського містобудування й державності й стала ідейною підставою творення нової державності, відомої як Київська Русь. Як доказ сказаному, Сергій Аверинцев [2] наводить слова молитви Іларіона. Спочатку єпископ молиться за «град», а в другому слові – за Церкву. У цю епоху Київська Русь пережила стрімкий злет градобудівництва. У задумі: град – впорядкований внутрішній простір, організований навколо храмів, відгороджений міцними стінами від хаотичних просторів степу (де ризикали печеніги), місце княжого (справедливого) суду, зосередження віри й вченості – цей простір являв «свіжому погляду молодого народу» образ добре влаштованого «дому» [1, 236]. У смисловому аспекті «місто» співвідносилось із храмом, радше, місто й було храмом, а храм містом, як втілення ідеалу Премудрості Божої [3]. І образ для цього всього впорядкованого й освяченого світу міста і держави – Богородиця (Оранта) і Благовіщення, котрі несуть в середині себе втілений світовий смисл – Логос. Тож «держава» і є «впорядкований на ідеалах Премудрості Божої дім».

Список літератури

1. Аверинцев С. Софія-Логос. Словарь. Второе исправленное издание. Київ: Дух і Літера, 2001. 460 с.
2. Аверинцев Сергій Сергійович. URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Аверинцев_Сергій_Сергійович
3. Софія – Премудрість Божа. Глибинне значення слова Софія. Знаки часу. URL: https://allatravesti.com/ua/sofiya_premudrost_bozhiya_znaki_vremeni

Ситник Х. Р. – студентка V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Шабала Я. М. – д. і. н., професор кафедри археології, давньої та середньовічної історії України СНУ імені Лесі Українки

Творчість Артема Веделя в умовах імперської політики Росії

Постановка проблеми. Артемій Лук'янович Ведель є видатним українським композитором другої половини XVIII ст. Творчість

А. Веделя є багатогранним і складним явищем, яке ґрунтується на таланті митця та тогочасних реаліях в суспільстві. Україна в цей час у черговий раз втратила свою державність і перетворилася в провінцію Російської імперії. На її території запанували жорсткі порядки царського режиму. Існували спеціальні заборони на виконання в церквах музики Веделя. Під пильний нагляд влади потрапили найталановитіші українські митці, особливо ті, що служили на славу свого народу. Сьогодні існує багато дискусій між дослідниками біографії митця стосовно того, чи можна вірити документам по справі Веделя та які справжні причини арешту та ув'язнення композитора. Досі незрозуміло чи був Ведель духовним захисником свого народу чи випадковою жертвою політики Російської імперії [2].

Мета дослідження. Проаналізувати творчість Артема Веделя в умовах імперського режиму, з'ясувати причини трагічної долі композитора, схарактеризувати постать Артема Веделя, дослідити творчу спадщину митця.

Результати дослідження. Артемій Ведельський (це його справжнє прізвище) народився 13 квітня 1767 р. і був сином різьбяр з київського іконописного цеху. Мав прекрасний голос і був хорошим скрипалем.

Найактивнішим періодом творчості Веделя була перша половина 1790-х років. Талант Артемій Ведель мав вражаючий, тому через рік після закінчення Києво-Могилянської академії його рекомендували в регенти хорової капели генерал-аншефа Москви. Ця посада була на той час дуже престижною, адже вважалася однією з найкращих у Російській імперії. Невдовзі твори Артемія Веделя стали популярними. Їх вивчали в духовних навчальних закладах, переписували і розповсюджували у списках. Перед Артемієм Веделем відкривалася блискуча кар'єра, але в листопаді 1792 р. він звільнився з посади капельмейстера, залишив Москву й повернувся до Києва [1].

На Батьківщині композитор працював хормейстром військового хору. Проте, коли на царський престол 1796 р. зійшов Павло I, доля Веделя змінилася. Послідовно обмежуючи особисті й культурні свободи в імперії, 1797 р. цар видав указ із заборонаю співати в церквах хорові концерти, та й узагалі співати чи грати там будь-яку музику, крім літургії. Це був особливий удар для культури України, де старовинна традиція хорових концертів і їх співу по церквах була основною формою музичного життя суспільства. Вимушено Артемій Ведель написав рапорт про відставку [3].

Позбавлений посади та й можливості виконувати свою музику, Ведель вирішив відійти від світського життя, став монахом Києво-Печерської Лаври, але, вражений бездуховністю життя в монастирі, покинув його. І тоді в Лаврі учитель риторики знайшов книжку на аркушах якої нібито рукою Веделя було написано про те, що цар Павло був убивцею своєї матері Катерини II, та що й він незабаром буде убитий. Митрополит Лаври Ієрофей Малицький звернувся до царя з проханням покарати вільнодумного Веделя [2].

Цар не зволикав. Відразу ж з'явилася справа № 12 «Про капітана божевільного Веделя», композитора арештували і ув'язнили в гамівному домі на Подолі, де в жорстоких умовах він провів 9 жахливих років – років насильства та приниження. При тому цар наказав, що Ведель до кінця своїх днів має залишитися в ув'язненні. Його життя обірвалось на 41 році, але трагедія митця тривала ще довго: його твори було заборонено видавати і виконувати [3].

Часто співаки й не здогадувалися, що виконують заборонені твори: Великодні канони, Многоліття, «Від сходу сонця», «Христос Воскрес!», «Воскресни, Боже» від часу написання й до наших днів співають в усіх церквах східного обряду. Творча спадщина Веделя дійшла до нас далеко не у повному обсязі, проте навіть віднайдена на сьогодні її частина вражає: 28 духовних концертів, дві Літургії Іоанна Златоуста, Всенічна, Різдвяні, Великодні та Богородичні ірмоси, 20 окремих духовних творів. Ведель чи не єдиний композитор, який не написав жодної світської композиції [4, 153].

Висновки. Отже, Артем Ведель є одним з основоположників класичної традиції українського хорового співу, який не хотів будувати професійної кар'єри поза межами України. Попри обмежені можливості для здобуття слави і матеріальних благ в умовах імперського режиму, він повністю зв'язав свою музичну діяльність з Україною, відроджуючи її старовинні музичні традиції. Цей культурний патріотизм викликав підозри у влади, через що Веделя знищили як творчу особистість. Доля композитора, гуманної людини, який не скорився системі імперської влади та був ув'язнений показує ту драматичну історичну ситуацію, що склалася на той час в Україні. Твори Артемія Веделя є надбанням усього світу і вважаються справжнім взірцем духовної музики.

Список літератури

1. Боголюбий меланхолік. URL: https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/bogolyubyu-melanholikiwj_UZw

2. Соловей Л. Артем Ведель (Ведельський). Через забуття до безсмертя (до 250-річчя від дня народження). URL: <http://new.ddmu.org.ua/2017IwAxazbnW8Tfeo>
3. Стех М.-Р. Імперська Росія нещадно знищила небуденну творчу особистість Артема Веделя. URL: https://zik.ua.marko_r_steh_imperska_rosa_neshchadno_znycheli_tvorchu_osobystist
4. Шуляр О. Д. Історія вокального мистецтва. Івано-Франківськ, 2012. 395 с.

Суцук І. П. – студентка III курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;
Ткачук А. П. – к. і. н., доцент кафедри
всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Жінки декабристів

Постановка проблеми. Декабризм не був суто чоловічим явищем. Вперше в історії російського суспільного руху помітну роль відіграли жінки. Уособленням нової жіночої особистості стали дружини, сестри, матері декабристів. Для того, щоб дати різнобічну оцінку руху декабристів важливо також розглянути й історичні портрети окремих жінок оскільки після подій 14 грудня 1825 р. частина дружин засуджених декабристів кардинально змінили своє життя. Декабризм розбудив в них громадянську активність, мужність, терпимість, невичерпну енергію, розкрив їхні найкращі душевні якості, готовність до самопожертви.

Дана проблема залишається актуальною і в сучасних історичних розвідках декабристського руху першої половини XIX ст.

Мета дослідження. Простежити та проаналізувати реакцію жінок учасників антиурядового руху в Росії після придушення грудневого повстання 1825 р., винесення вироку та відбуванні заслання.

Результати дослідження. Повстання декабристів, особливо його розгром, спричинили певний розкол в російському суспільстві: одні підтримували царську владу, а інші – співчували повсталим. Звичайно, що будь-який прояв співчуття розглядався як антидержавний акт.

Першими відкрито виразили своє ставлення жінки. Більше того, зразу ж після подій грудня 1825 р. вони почали боротися за близьких, вдаючись до різноманітних способів і засобів: грошей, родинних зв'язків, впливових знайомств. Зрозуміло, що за тих умов необхідно

було володіти неабиякою мужністю, щоб піти проти волі самодержавства, проти думки більшості суспільства.

В 1825 р. Б. Л. Модзалевський опублікував документ із архіву III відділу – «Донесение тайного агента о настроении умов в Петербурге после казни декабристов». Агент доповідав: «Казнь слишком заслуженная, но давно в России небывалая, заставила, кроме истинных патриотов и массы народа, многих, особливо женщин, кричать: «quelle horreur! Et avec quelle precipitation». [3, 15]. Донощик розділяв протестуючих жінок на 3 категорії. В першу з них потрапили «ста двадцати одного преступника жёны, сёстры, матери, родственницы» [3, 15]. А дві інших – дами, представниці вищого суспільства.

Засудженим в Петропавлівській фортеці офіційно були дозволені побачення з близькими раз в тиждень. Тому люблячі дружини й сестри в будь-який спосіб (навіть до перевдягання в костюм покоївки) пробиралися у в'язницю підкупляючи охорону та коменданта.

Всі одружені декабристи, про яких іде мова, або перебували на службі, або знаходилися у відставці. Серед них було три генерали (Волконський, Фонвізін, Юшневський), вісім полковників (Трубецькою, А. З. Муравйов, А. Н. Муравйов, Давидов, Нарішкін, Тізенгаузен, Поливанов, Бригген), чотири підполковники. Іншими словами, приблизно двох третин (п'ятнадцять чоловік із двадцяти трьох) відносилися до вищого офіцерського корпусу. Троє (Волконський, Трубецький і Шаховський) носили князівські титули, Розен і Штейнгель – баронські. Волконські, Трубецькі, Нарішкіни, Муравйови, Фонвізіни були близькими до двору.

Відправляючись за своїми чоловіками на заслання, титуловані дружини змушені були відмовлятися від свого статусу й від власних дітей та родичів. Цар дозволив їхати лише дружинам. Було заборонено «отправляться к ним в Сибирь детям их благородного звания, родственникам и другим лицам» [3, 29].

В Благодатський рудник, першою приїхала Катерина Іванівна Трубецька. Декабристи дуже зраділи її приїзду, але становище та умови тюремного життя чоловіка й інших в'язнів дуже вплинули на молоду жінку. Вона пішла шукати собі житло і поселилась в маленькому дерев'яному будиночку, який зняла за 3 рублі 50 копійок в місяць разом з дровами та водою. «Это была покосившаяся хибара со слюдяными окнами и наполовину разобранный крышей...» [2, 114].

Марія Волконська приїхала другою. Вона відправилась розшукувати чоловіка й пізніше так описала першу зустріч з ним в тюрмі: «В первую минуту я ничего не видела – так там было темно. Сергей

бросился ко мне; лязг его цепей поразил меня. Я не знала, что он был закован в кандалы» [1, 37–38].

Волконська поселилася разом з Трубецькою, хоча кімната була такою малою, що коли вона лягала на підлогу спати, голова її доторкалася до стіни, а ноги впиралися в двері.

По-різному виїжджали в Сибір одинадцять жінок – дев'ять дружин і дві наречених. Але були й ті які не захотіли чи просто не змогли приїхати...

Висновки. Отож, можна зробити висновок, що жінки відіграли значну роль у подальшому житті, своїх чоловіків-декабристів. Вона, на нашу думку, була значною, тому що жінки на засланні постійно боролися за покращення умов життя своїх чоловіків, за їх права. Жінки мали насагу, не лише підтримувати чоловіків, а й не зламатися самим. Вони також, тримали зв'язок в'язнів із зовнішнім світом, з рідними. Жінки писали від свого імені, копіюючи інколи листи самих декабристів, отримували для них кореспонденцію й бандеролі.

І така діяльність набувала суспільного характеру, адже інформація про сибірських вигнанців розповсюджувалася далеко за межі родинного кола.

Список літератури

1. Волконская М. Н. Записки М. Н. Волконской/предисл. М. Сергеева; примеч. Б. Г. Кокошко. Москва, 1977. 96 с.
2. Гессен А. И. Во глубине сибирских руд... Декабристы на каторге и в ссылке. Москва, 1963. 326 с.
3. Павлюченко Э. А. В добровольном изгнании: о жёнах и сёстрах декабристов/ послесл. А. Ф. Смирнова. Москва, 1984. 60 с.
4. Тиваненко А. В. Декабристы в Забайкалье (селенгинские страницы). Новосибирск, 1992. 170 с.

Титаренко О. Р. – студент II курсу факультету історії політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;
Кінд-Войтюк Н. В. – к. і. н., доцент кафедри нової та новітньої історії України СНУ імені Лесі Українки

Протоієрей Михаїл (Попель) у національно-релігійному відродженні Волині I половини ХХ ст.

Постановка проблеми. Історія Української держави ХХ ст. – це не лише минуле українського автохтонного населення, але й пред-

ставників інших національностей, що своє життя присвятили служінню на благо нашого краю. Діяльність Михаїла Попеля, уродженця Лемківщини, стала внеском у формування новітньої релігійності волинян.

Мета дослідження полягає в тому, щоб відтворити життєвий шлях та основні аспекти діяльності протоієрея, визначити його внесок у контекст релігійних процесів Волині.

У **результаті дослідження** з'ясовано, що отець Михаїл Попель народився 21 лютого 1886 р. в селі Добра-Шляхецька Сяноцького повіту Підкарпатського воєводства (Лемківщина) у великій родині інженера-агронома Пилипа Івановича та домогосподарки Юстина Демкович. Протягом 1898–1906 рр. навчався у Сяноцькій гімназії, де виявив нахил до історії релігії та «православного священства». Уже з юних років гімназист стає українським патріотом, що був незадоволений тогочасним церковним керівництвом.

Опрацювавши ряд архівних документів, стало відомо, що навчання в університеті було неможливим через заборону батька, тому майбутній священник вступив добровольцем до військової школи і після однорічного навчання здобув підстаршинське звання. У 1908 р. залишив службу в австрійському війську, мотивуючи тим, що «було неприємно усвідомлювати собі, що служиш чужому народові, для ворожих сил – поневолювачів свого українського народу» [1, арк. 34].

8 березня 1909 р. переїжджає до Америки, міста Чикаго, де пізніше вступає на старокатолицький теологічний факультет Чиказького університету. У 1916 р. Михайло Попель був висвячений в сан диякона, а 27 вересня старокатолицьким єпископом С. Канфорою – в сан священника.

Збереглися численні свідчення сучасників про особливості богословської практики священника (богослужіння відбувалися українською мовою, видозміни загальноприйнятих правил індивідуальної сповіді).

З 5 грудня 1919 р. життєвий шлях Михайла Попеля починається на Волині [1, арк. 104]. Церковна діяльність в даному регіоні була спрямована на допомогу українському православ'ю вижити в складних умовах. 17 серпня 1922 р. о. Михайла було призначено священником у Свято-Михайлівський храм села Карасин на Маневиччині. Як свідчать старожили села, він користувався заслуженим авторитетом у парафіян та мав власну печатку [3–4]. Даний факт, підтвер-

джено. У Державному архіві Волинської області зберігаються метричні книги, у яких дійсно є штамп із прізвиськом отця У цей час значно активізувалася економічна діяльність церкви. У 1924 р., з ініціативи отця Михайла, було проведено ремонт храму. Важливим досягненням стало викладання у школі Закону Божого українською мовою. З ініціативи священника карасинці залучалися до відзначення урочисто-траурних заходів, проведення яких на «Козацьких могилах» пробуджувало історичну пам'ять.

У 1931 р. отець отримав парафію у селі Воютин Луцького повіту. Почав організовувати національне життя парафії, та не все міг зробити, бо село було «скомунізоване». Цікавим є той факт, що після звернення послів (депутатів) від Української парламентської репрезентації Волині до митрополита Діонісія і Синоду про зняття анафеми з гетьмана Івана Мазепи змусили церковну ієрархію дати мовчазну згоду на проведення панахид у храмах Божих Волині й цілої Польщі. Як повідомляє газета «Українська нива», яка виходила в Луцьку у 1930-х рр., першу таку панахиду на Волині відправив саме отець Михайл.

Судячи зі спогадів та документів, у 1938 р. розгорнув активну діяльність у містечку Мельниця Ковельського повіту. «Негайно взявся до праці і поставив собі мету: в першу чергу підняти національну свідомість серед парафіян» [2, арк. 481]. Ним був організований гурток молодого церковного братства, створена українська бібліотека, яку придбав за власні кошти, зібрана хорова капела. Священнослужитель розповсюджував часопис «Шлях» та двотижневик «Церква і нарід», які видавала теологічна секція Товариства імені митрополита Петра Могили. Звертаємо увагу на те, що о. Михайло входив до філії товариства, що діяла у Кременці. Цікавим є той факт, що у місцевій Свято-Михайлівській церкві час від часу лунало «Боже Великий, єдиний». Організував самодіяльний гурток, до якого входили «і молоді, і старі люди». Соціально-просвітницька діяльність священника проявилася у матеріальній і духовній допомозі, спочатку лише власними силами та засобами, а також розповсюдженням львівського часопису «Новий час». Отець спонукав чимало молоді до навчання в гімназіях Ковеля та вузах Львова. Двох своїх доньок Наталю та Галю направив учитися до Торгівельної Української гімназії у Львові. Після нищівної пожежі у селі, священник добився створення пожежної команди, створив фонд допомоги для погорільців та орга-

нізував кооператив з переробки молока, яєць. Священик Михайло став співорганізатором громадського шпіхліра. Протоієрей організував у селі курси куховаріння та ручних робіт, а у школі – лекції з релігії.

Масив виявлених та проаналізованих документів, які стосуються перебування отця на Волині, засвідчують, що він став організатором українізаційного процесу у релігійному житті краю, активним діячем «Просвіти» та доклав зусилля до підготовки нової генерації борців за інтереси православних українців у Польщі. З часу повернення на Волинь – постійно приймав участь у з'їздах Ковельського деканату, Єпархіальних з'їздах.

Висновки. Отже, лемківський протоієрей дав волинському народу приклад для наслідування. Завдяки активній діяльності отцю Михайлу вдалося зблизитися зі світською та церковною громадськістю Волині та з допомогою Божого слова пожвавити церковне життя і підняти авторитет православної церкви.

Список літератури

1. Державний архів Тернопільської області, ф. 148. Волинська духовна православна консисторія, оп. 5, спр. 1461. Особова справа священика Михайла Попеля, 176 арк.
2. Попель І. Доля родини Попелів: рукописний фоліант. Торонто, 1986. 609 с.
3. Спогади Жуківського Бориса Адамовича, 1921 р. н., с. Мельниця Ковельського району, записані автором 23.06.2018 р.
4. Спогади Макарчук Любові Степанівни, 1922 р. н., с. Карасин Маневицького району, записані автором 23.06.2018 р.
5. Спогади Шишик Євстинії Іванівни, 1918 р. н., с. Карасин Маневицького району, записані автором 23.06.2018 р.

Ткачик Н. С. – студент IV курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Каліщук О. М. – д. і. н., професор кафедри археології, давньої та середньовічної історії СНУ імені Лесі Українки

Культурні зв'язки між Києвом і Константинополем у IX–X ст.

Постановка проблеми. Період незалежності України пов'язаний із процесом відродження духовної самосвідомості народу. Наукове

осмислення культурної спадщини княжої доби, підняття статусу візантійської спадщини, ознайомлення широкої громадськості із високими зразками і канонами культури Давньої Русі та Візантії є актуальним завданням історичної науки.

Метою розвідки є виявити роль культурних зав'язків руських земель (України) з візантійською культурною традицією, показати їх використання, засвоєння та переосмислення.

Результати дослідження. Відносини між Візантією і племенами, які населяли землі сучасної України, тривали з IV ст. Тоді ж розпочинається поступове проникнення християнства з Константинополя. Дослідники встановили, що вже в IX ст. східні слов'яни під впливом грецького письма створили власну писемність – «докириличне письмо». Щаблем до остаточного утвердження давньоруської «кирилиці» вважається так звана «Софійська азбука», яку виявив український археолог С. О. Висоцький на стіні Михайлівського вівтаря Софійського собору в Києві. Вона складалася з 27 літер, 23 з яких були грецькими. Тобто, можливо, що в часи князя Аскольда письменні русичі користувалися елементами візантійського письма [1, 147].

Після остаточного утвердження християнства розпочинається інтенсифікація культурної взаємодії давньоруської держави з Візантією. Розбудова християнської церкви зумовлювала необхідність розвитку літературної мови, освіти, книгописання, монументальної архітектури іконопису. Русь не могла вирішити ці завдання без співпраці з Візантією. Київ потребував засвоєння аристократичної культури Константинополя.

Успішній рецепції культури Візантії в давньоруському суспільстві сприяв її космополітичний характер. Візантія була поліетнічною і полікультурною державою. Тому офіційна культура містила в собі елементи культури народів Південної Європи, Малої Азії, Близького Сходу, Північної Африки. Тому володіла здатністю швидкого «вживання» в чуже соціо-культурне середовище.

Не випадково і донині зберігаються візантійські компоненти в культурних пам'ятках Італії, Грузії, Вірменії і навіть Ефіопії. У сформованому діалозі культур цього часу «візантійський вплив» посилювався кожного разу, коли виникала потреба в централізації державної влади. Імперські аспекти візантійської культури мали особливий

статус і вплив тоді, коли відбувалося становлення нового соціального ладу і держави на Русі, тобто в X – на початку XI ст. [2, 62].

Рецепція візантійської культури в давньоруському соціумі мала потужну інтенсивність у тих галузях духовного життя, які були найменш розвиненими до християнізації. Передусім, це – монументальна архітектура, культовий живопис, мозаїка, книгописання, література. З часом залежність давньоруських митців і майстрів від візантійських впливів поступово зменшувалась і на основі синтезу місцевих давньо-руських традицій і візантійських виникають місцеві мистецькі школи. Так, уже наприкінці X ст. у Києві працювали візантійські майстри з виготовлення смальти для мозаїки, але вже через 100 років давньоруська смальта, яку виготовляли місцеві ремісники була більш якіснішою, ніж візантійська [1, 149].

Давньоруська церковна архітектура перейняла з Візантії важливий художній принцип: строге оформлення екстер'єру храму мало контрастувати з багатим внутрішнім убранством культової споруди. Цей принцип увійшов у побут релігійно-церковного життя в Східній Римській імперії відразу після офіційного визнання християнства за імператорів Костянтина Великого і особливо за правління Феодосія Великого. У подальшому таку особливість храмової споруди зберегли православні східні християни. Вказаний принцип мав символізувати контраст між аскетично-стриманим повсякденним життям християнина з багатством його внутрішнього життя. Західна романська базиліка на відміну від православних храмів мала багатий скульптурний декор на західному фасаді споруди, а готичний храм – на зовнішній стороні всіх чотирьох сторін храму.

Візантійські впливи яскраво виражені і в декоративно-прикладному мистецтві Київської Русі. М. В. Бібіков доводив, що «Ізборник» Святослава 1073 р. мав візантійський прототип – пергаментний кодекс [3, 45]. На відміну від візантійських полемічних або гомілетичних збірників IX–X ст., які оформлялися у строгому стилі, давньоруський текст вирізнявся багатим орнаментальним оформленням. «Ізборник» Святослава повторює в одній із своїх заставок художні мотиви «Остромирового Євангелія», зокрема мотив «крини» – квітки. В іншій заставці в кольоровій гамі і розфарбуванні геометричного орнаменту можна встановити наслідування техніці візантійської емалі. Загалом всі художні компоненти давньоруської книги – фрон-

тисписи, мініатюри, заставки, ініціали повністю відповідають художній практиці візантійського книгописання [4, 354].

Під впливом візантійської традиції на Русі з'являється своя оригінальна література. Але цьому передував період панування перекладної літератури. Оскільки її поширення зумовлювалося церковними потребами і тим, що значна частина священнослужителів були вихідцями з Візантії, а освічені русичі так чи інакше належали до числа духовенства, то перекладалися з грецької на церковнослов'янську мову винятково-во тексти богослужбового, морально-дидактичного й богословського змісту. Твори світської літератури, які на той час були популярними у Візантії, церковнослов'янською мовою не перекладалися.

Під впливом перекладних текстів з Візантії мова східних слов'ян-язичників поповнюється таким складними синтаксичними конструкціями, як паратак西斯, гіпотак西斯, які давали можливість викладати на сторінках давньоруських текстів складні абстрактні мисленнєві побудови. Фахівці виявляють у тексті «Повісті минулих літ» значне розмаїття літературних тропів і фігур: епітети, порівняння, метафори, змальовуючі слова і т. п. [1, 151].

Висновки. Отож рецепції культурних візантійських цінностей у давньоруському мистецтві і літературі забезпечили швидку трансформацію давньоруської культури з відсталого язичницької в одну із найяскравіших і динамічних національних культур європейського Середньовіччя.

Список літератури

1. Гордієнко Г. М. Характер рецепцій візантійських культурних цінностей у давньоруському мистецтві і літературі. *Грані*. 2015. № 3. С. 146–151.
2. Канівець О. М. Візантійська традиція та її вплив на освіту Київської Русі. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. 2015. Вип. 230. С. 62–66.
3. Гордієнко Д. С. Етапи та основні напрямки русько-візантійських відносин у дослідженнях академіка Геннадія Григоровича Літавіна. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. 2013. Т. 23. С. 73–90.
4. Миронова Т. Л. Изборник Святослава 1073 года: реконструкция старославянского протографа. *Герменевтика древнерусской литературы*. Москва, 2005. № 12. С. 349–367.

Токарська Ю. В. – аспірант кафедри нової та новітньої історії України СНУ імені Лесі Українки

Національне самоусвідомлення «Народу Руського» поунійної доби (кінець XVI століття)

Постановка проблеми. Українські поунійні реалії заявили про себе кризою в усіх сферах суспільно-політичного й релігійного життя. Львівський і острозький центри під впливом реформаційних течій, що «все частіше вдаряли своїми хвилями об руські землі» і будили релігійно-моральну і соціально-політичну думку українського громадянства, почали занепадати. Етнічна пам'ять оберігала традицію протекторату над Руською Церквою, школою, письменством; організованих виступів на їх захист, підвищення громадської ініціативи й національної свідомості. Проте, щонайважливіше – витворювалося поняття «Русь», «не тільки як національної чи релігійної стихії, але й громадського тіла» – «Річи Посполитої Народу Руського» у протиставленні Річі Посполитій Польській (як висловився Юрій Рогатинець у «Пересторогах»).

Мета дослідження. Виявити джерела формування української ідентичності в православній суспільно-релігійній думці поунійної доби.

Результати дослідження. Джерела національного усвідомлення в українській православній суспільно-релігійній думці знаходимо у Станіслава Оріховський, який свої послання творив із «любов'ю до Вітчизни», якою бачив Русь, у напучуванні до дітей триматися «звичаїв цнотливих і покірних руських» у «Духовному заповіті» Василя Загоровського, написаному в 1577 р. [9, 171]; Василь Тяпинський свою культурну працю чинив, «як русин для них, русів» (передмова до перекладу Євангелія, 1580 р.), Себастьян Кленович оспівував землю русів, у якій «зберігають закони та звичаї предків/Руси і далі ідуть шляхом дідів і батьків» [8, 159]; як край, що «не гірший Грецької землі», тобто класичної. Територіально йому Україна бачиться в межах історичного Галицько-Волинського князівства, в якому Київ «важить стільки, скільки для всіх християн Рим стародавній колись» [8, 152–153]. Україна – не лише Русь, чи Роксоланія, але й Україна, – так каже анонімний «Epicedion», жалібний вірш на смерть Вишневецького [8, 169–196]. Україна як Батьківщина мислиться Герасимові

Смотрицькому в «Ключі царства небесного», написаному в 1587 р.: «Благословенство і ласку на світі в Бога і Творця свого беруть ті, у батьківщині та добрах яких не дідичить чужак і коли не втікають і не забувають: ото чужі... Таким благословенням пошанував та наділив Бог того великого Володимира, який преславно і вельми чудово хрестив Руську землю, чесна лінія церкви та роду його й донині не перервалась» [7, 315].

Український патріотизм у «лояльного громадянина Речі Посполитої» Йосифа Верещинського закликає підняти колишню славу України, звести її з руїн і дорівняти у правах та вольностях і в потузі до двох інших народів – поляків та литовців» [7, 408–425]. І що вже Іван Вишенський відхрещувався від заповітів з народом: «... і народу я не знаю, в бесіді з ним не спілкувався...» [1, 178–189], зрікаючись форми національного консерватизму, почувався апостолом таки руського, народу.

Наголосимо, що вся попередньо цитована література ще мало говорить про загальне усвідомлення руським народом приналежності до «нації», але в XVII ст. у гаслі «доброї старовини» дошукувалися ідей національної (регіональної) ідентичності, покладеної на православну традицію – руська віра, Руська Церква, письменство, «Київ – другий Єрусалим». За поміченою Михайлом Возняком у «Історії української літератури» (1924) особливістю української релігійної думки після Берестейської унії, в ній ніде не згадується Москва [2, 112]. Така ж виразна особливість увиразнена в писаннях Йоаникія Галятовського: жодне джерело, на яке посилається автор, не має московського походження [10].

Українська історіографія вкрай різниться позиціями істориків стосовно «московського сліду» в українських реаліях кінця XVI – XVII ст. Д-р Ісидор Нагаєвський, наприклад, вважає, що причиною переходу Української Церкви під юрисдикцію Риму в 1596 р., пов'язане із «оснуванням патріархату в Москві» [4, 5]. Проте доказів того, що унія українськими ієрархами приймалася як протиставлення Московській патріархії все ж мало. У творі «Унія Грековъ сѣ костеломъ Римськимъ 1595 альбо выкладъ преднейшихъ арткаѳулов...» автори звіряються, що дбали єдине про порядок у Церкві Божій і про прозріння народу руського, який не відає правди про загублену єдність Римської і Грецької Церков та й «звідки знати має, якщо книг мовою руською не пишеться...» [6, 115–117].

Про «націю», все ж, як видається, вперше сказали уніати. У передмові до книги «Унія» (1595) анонімний автор говорить про «славний народ руський»: «Для своєї нації людей». Поняття народу мислиться як етнічна категорія. Серед уніатів так було не завжди. Для основного ідеолога унії Іпатія Потія культура на православній основі чужа, що слідує із «Відповіді Клирику Острозькому» (1599).

Висновки. Ідеї «доброї старовини» витворювалися у вкрай несприятливих суспільно-політичних обставинах: кон'юнктура другої половини XV – першої половини XVI ст., що наприкінці XVI ст. урухомила діяльність братств, а вони зі свого боку впливали на шляхту, магнатів, духовенство на початок XVII ст. перестала існувати; міщанство як рухомий фактор суспільного руського життя цілком занепало [3, 10]; зовнішні сили, на які спиралися львівські братчики, разом із внутрішньою кон'юнктурою, як-то статус руських міст, також занепали; на Волощині йшли усобиці, Московська Смута на довгий час позбавила православних надії на допомогу з цього боку; протестантський світ, що вважав своїм обов'язком підтримувати боротьбу православних проти уряду і клерикальної партії, змалів; острозькі й інші православні князі програли протистояння з королівською владою (Берестейській собор відбувся і унія Київської митрополії з Римом була проголошена і частково втілена у життя, а самі князівські родини або вимерли, або втратили свою опозиційність до короля і відійшли від політики підтримки Православної Церкви [5, 430]); щось мало об'єктивно-неминучі наслідки: у 1608 р. помер патрон руського православ'я князь Костянтин Острозький; один за одним йшли до могили, чи до римського костелу православні патрони міщанства. Тож війна «русської вулиці» була програна. Змагання Мелетія Смотрицького, Петра Могили за об'єднання Церков було програно. Національне самоусвідомлення народу руського набрало інертності часу.

Список літератури

1. Вишенський І. Твори/пер. з кн. укр. мови В. Шевчука. Київ: Дніпро, 1986. 247 с.
2. Возняк М. Історія української літератури. Львів: Накладом товариства «Просвіта», 1924. Т. III: Віки XVI–XVIII: Друга частина. 564 с.
3. Грушевський М. Історія української літератури: в 6-ти т.; 9-ти кн. Київ: Либідь, 1996. Т. VI, кн. 1: Літературно і культурно-національний рух першої половини XVII ст. 332 с.
4. Нагаєвський І. Об'єднання церкви й ідея патріархату в Києві: Історико-богословська студія. Торонто: Укр. вид-во «Добра книжка», 1961. 171 вип. 91 с.

5. Плохій С. Від князя до гетьмана: образ «протектора» в українському православному письменстві 2 п. 16 – перших десятиліть 17 століття. *Осягнення історії: збірник наукових праць на пошану М. П. Ковалевського*. Острог, 1999. С. 425–437.
6. Русская историческая библиотека. Петербург: Типогр. А. М. Котомнина и К, 1882. Т. VII., Кн. 2. 1820 с.
7. Тисяча років української суспільно-політичної думки: у 9 т./гол. редкол. Т. Гунчак. Київ: Дніпро, 2001. Т. II. Кн. 1: XVI ст./упорядн. В. Шевчук. 560 с.
8. Українська поезія XVI ст./упорядн. В. Яременко. Київ: Рад. письменник, 1987. 287 с.
9. Українська література XIV–XVI ст. Апокрифи. Агіографія. Паломницькі твори. Історіографічні твори. Полемічні твори. Перекладні повісті. Поетичні твори/ред. кол. І. Дзеверін, М. Жулинський та ін. Київ: Наук. думка, 1988. 600 с.
10. Яковенко Н. У пошуках Нового неба: життя і тексти Йоаникія Галятовського. Київ: Критика, 2017. 704 с.

Тригубець Д. М. – студентка III курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;
Ткачук А. П. – к. і. н, доцент кафедри всевітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Внесок українських музикантів у російську культуру XVII–XVIII ст.

Постановка проблеми. Українсько-російські культурні взаємини від часу приєднання більшої частини українських земель до Московської держави значно інтенсифікувалися. Для другої половини XVII–XVIII ст. стало характерним домінування впливів української культури на російську. У XVII ст. існували суттєві відмінності між культурно-освітнім рівнем України та Московської держави. Українці зробили значний внесок у розвиток російської культури загалом та музичної, зокрема. Це особливо помітним стало наприкінці XVII – у XVIII ст. Вивчення цієї проблеми продовжує залишатися актуальною й сьогодні.

Мета дослідження – вивчення діяльності українських музикантів та їх внеску в розвиток музичного мистецтва Російської держави у XVII–XVIII ст.

Результати дослідження. Досягнення традиційної української культури кінця XVI – першої половини XVIII ст. переносилися на російський ґрунт. Від середини XVII ст. і до кінця XVIII ст. тривали систематичні запрошення і переїзди українських церковних та культурних діячів, учених, ченців і музикантів у Московську державу.

Значною була роль українців у Росії і в музичній галузі. У російських церквах першої половини XVII ст. ще практикувався лише одноголосний церковний спів, який записувався безлінійною нотацією. Проте вже з другої половини XVII ст. там спостерігається зацікавленість українським партесним співом. Особливу прихильність до нього спочатку виявили цар Олексій Михайлович та патріарх Никон, завдяки яким цей спів поступово поширився в російських церквах. Для його запровадження необхідні були знавці цього співу й самі твори. Таких кваліфікованих знавців партесної церковної музики – композиторів, півчих, регентів російська влада стала запрошувати з України.

Саме вони й були церковними півчими, регентами церковних хорів та вчителями партесного співу в Росії й розпочали там реформу церковної музики. У Москві працювали українські композитори – творці партесного співу Іван Коленда, Симеон Пекалицький, Микола Дилецький та багато інших. Царська влада видавала накази привозити з України добрих півчих, знавців партесного співу. Українських півчих у Московію надсилали церковнослужителі з монастирів та гетьмани. У XVIII ст. в Росії зацікавленість українською музикою (церковною й народною) та українськими музикантами зросли ще більше. Багато українських музикантів працювало в імперській столиці Санкт-Петербурзі.

Керівниками Придворного співочого хору (з 1763 р. капели) впродовж XVIII ст. ставали переважно вихідці з України – Герасим Завадовський, Федір Божко, Яків Тимченко та ін. У 1758–1795 рр. Придворною капелю керував Марко Полторацький, який навчався в Києво-Могилянській академії й звідки його забрали до Придворного хору (1745 р.). Спочатку він був півчим, а згодом став керівником капели. Марко Полторацький був добрим професіоналом-хоровиком, сам творив духовні концерти й навчав цього Дмитра Бортнянського та інших. Придворна капела виконувала духовні концерти Б. Галуппі та українських композиторів [4, 58].

Велику популярність у Росії мали українські виконавці на бандурі. Їх запрошували до царського двору та дворів багатих вельмож. У цариці Єлизавети Петрівни при дворі перебували бандуристи Григорій Любисток, Нижевич та Матвій Федорів [3, 833].

У Росії стали поширені й українські танці. За свідченням Я. Штелина, за часів Олексія Михайловича при царському дворі танцювали веселих українських танців [4, 149].

Були вони популярні й за царювання Анни Іоанівни. Саме імператриця в 1739 р. надіслала указ управителеві України Олексію Румянцеву про термінове відправлення до Санкт-Петербурга по шість козаків, жінок і дівчат, які вміють танцювати «по-козацьки» [3, 824].

Висновки. Таким чином, через систематичне поповнення музичного середовища Росії музикантами з українських земель, а також через самостійні переїзди, там у XVIII ст. зібралася значна кількість музикантів українського походження (композиторів, співаків, виконавців на різних інструментах, диригентів), діяльність яких розгорталася поза межами їхньої Батьківщини. Проживаючи компактно, в основному в районі Санкт-Петербурга та Москви, вони розвивали там традиції насамперед української багатоголосної церковної музики. На їхній різножанровій композиторській творчості позначилися українська ментальність, традиції української культури (музичний фольклор, пісня-романс, церковна монодія, партесні твори).

Творчість українських композиторів, які творили в Росії та Італії (М. Березовського, Д. Бортнянського, С. Дегтярьова, С. Давидова, І. Хандошкіна та ін.), є складовою частиною української культури, але водночас вони зробили вагомий внесок і в розвиток російської культури. Попри повсякчасне «забуття» цього внеску в сучасній Росії ми стверджуємо, що саме українські митці створили той ґрунт, на якому виросла російська музична класика XIX ст.

Список літератури

1. Дзюба О. Українці в культурному житті Росії XVIII ст.: причини міграції. *Россия-Украина: история взаимоотношений*. Москва, 1997. 115 с.
2. Корній Л. П., Сюта Б. О. Українська музична культура. Погляд крізь віки. Київ, 2014. 592 с.
3. Харлампович К. В. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. Казань, 1914. Т. I. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001874>
4. Штелин Я. Музыка и балет в России XVIII века/под ред. Б. В. Асафьева. Ленинград, 1935. URL: <http://www.memoirs.ru/texts/Stelin1935M.htm>

Універсал С. О. – аспірант 2-го року навчання
СНУ імені Лесі Українки;

Крамар Ю. В. – д. і. н., професор кафедри
всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Чисельність, розселення та професійна структура єврейського населення Волинського воєводства (1921–1939 рр.)

Постановка проблеми. У міжвоєнний період війни на території Волинського воєводства проживала єврейська община, яка за чисельністю поступалася лише українцям та полякам. Незважаючи на обмеження та утиски, волинські євреї зуміли розбудувати широку мережу господарських, релігійних та освітніх закладів, сформувати свій унікальний культурний простір.

Разом з іншими етносам юдеї визначали вектор розвитку краю, помітно впливали на місцеве політичне, економічне та культурно-релігійне життя. Втім історія волинських євреїв, їх соціально-професійна структура у міжвоєнний період вивчена недостатньо.

Мета дослідження – проаналізувати чисельність, вікову та професійну структуру єврейського населення Волинського воєводства.

Результати дослідження. Перші згадки про євреїв на території Волині відносяться до XIII ст. [1]. В наступні століття їх кількість незмінно зростала і на момент утворення Волинського воєводства у 1921 р. єврейська громада налічувала 164 740 осіб, що складала 11,45 % від загалу населення краю [2, 40].

Більшість юдеїв, котрі проживали на Волині були у віці до 30 років – 106 387 осіб. Найчисельнішою віковою групою були діти у віці до дев'яти років (32 320 осіб). На нашу думку, така ситуація була спричинена втратами, що їх зазнала єврейська община під час Першої Світової війни.

Зі 164 740 євреїв, 119 987 осіб проживали у міських гмінах (72,85 % від загальної чисельності юдеїв краю). Частка євреїв у структурі населення міських гмін складала 59,19 %, в той час як для українців – 27,8 %, а для поляків – 12,02 %. У Рівному, Луцьку, Дубно та Володимирі євреї складала понад 50 % населення, а в Устилузі, Корці, Любомлі та Рожищі – понад 80 %.

Згідно зі статистичними даними воєводського управління за 1927 р., найбільше євреїв проживало у Рівненському (24,7 % від загалу населення повіту), Луцькому (14 %), Здолбунівському (13 %), Володимирському (13,3 %) та Ковельському (11,5 %) повітах [3, арк. 1–5].

Прослідкувати динаміку зростання чисельності єврейської громади Волині дають можливість матеріали перепису 1931 р. Станом на 9 грудня 1931 р. на території воєводства проживало 2 085 574 особи, з яких 205 519 – юдеї. Отже, за 10 років чисельність юдейської громади зростає на 40 779 осіб. Середньорічний приріст складає 4077 осіб. Євреї складали 48,62 % від усіх мешканців міст, та лише 4,51 % жителів сільських гмін [4, 22–25], що свідчило про високий рівень урбанізації єврейського населення та визначило основні сфери зайнятості юдейського населення краю.

Станом на 1931 р., юдеї виразно домінували у таких ремесляних галузях, як кравецтво (77 % від усіх кравців краю), поліграфія (82 %), склярство (98 %), малярство та оббивка (73 %), ювелірна справа (86 %). Більшість власників фото-ательє (83 %) та виробників мила (97 %) на території міжвоєнної Волині також були євреями. Вони ж володіли значною кількістю млинів, пекарень та місць забою худоби (більше 50 % усіх означених підприємств).

Майже монопольні позиції євреї займали у сфері торгівлі. 69 904 юдеїв було задіяно у роздрібній торгівлі (90 % від усіх підприємців), 1032 осіб у гуртовій торгівлі (57 %), 2437 осіб утримували заклади харчування (50 %), 1128 осіб працювали у сфері грошового обігу, а 2895 осіб займались операціями обміну (91 %). Водночас євреї майже не залучались до роботи у таких стратегічних для держави сферах, як пошта та радіозв'язок (з 2624 працівників лише 6 було євреями) та залізничний транспорт (з 19 823 працівників лише 160 були юдеями) [4, 300–320].

Мінімальною була зайнятість юдеїв у сфері сільськогосподарського виробництва. Лише 10 689 євреїв володіли земельними наділами (0,64 % від усіх землевласників), 299 осіб займались садівництвом та бджільництвом, 209 осіб – рибальством, та 225 осіб – мисливством [4, 297–299]. Важливою була роль юдеїв у посередницькій торгівлі між містом та селом, що не завжди викликало схвальну реакцію (а швидше навпаки) з боку представників місцевих органів влади [5, арк. 9].

Висновки. Таким чином, у міжвоєнний період євреї складали помітну частку населення серед етнічних меншин краю. За чисель-

ністю вони поступались лише полякам та українцям. Євреї проживали у всіх повітах воєводства та переважно селились у міських гмінах.

Очевидним був вплив юдеїв на економічне життя Волинського воєводства. Вони займали домінуючі позиції в торгово-економічній, фінансовій сферах, міських закладах побутового обслуговування та транспорту. Важливу роль євреї відігравали у посередницькій торгівлі між міськими та сільськими гмінами. Частка єврейського населення, зайнятого у сільськогосподарському виробництві була мінімальною.

Список літератури

1. Галицько–Волинський літопис/пер. Л. Махновця. URL: <http://litopys.org.ua/links/galvol.htm>
2. Pierwszy powszechny spis rzeczypospolitej polskiej z dnia 30 września 1921 roku. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie. Warszawa, 1926. 231 s.
3. Держархів Волинської області. Ф. 46, оп. 1, спр. 426, 5 арк.
4. Drugi powszechny spis ludności z dn. 9.XII.1931 r : Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe : Województwo Wołyńskie. Warszawa, 1938. 361 s.
5. Держархів Волинської області. Ф. 46, оп. 9, спр. 3668, 16 арк.

Фіщук С. В. – студент VI курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Каліщук О. М. – д. і. н., професор кафедри давньої та середньовічної історії України СНУ імені Лесі Українки

Москва і Берлін як фактори впливу на розвиток українсько-польського протистояння 1943–1944 рр.

Постановка проблеми. Одним із трагічних сторінок українсько-польської спільної історії був конфлікт 1943–1944 рр. Впродовж десятиліть історики вивчають протистояння між українцями та поляками, розширюють джерельну базу, зокрема через введення до наукового обігу заяв і прокламацій керівництва СРСР, Третього Рейху, уряду Польщі у вигнанні та проводу ОУН. У історичних дискусіях,

які тривають між українськими та польськими істориками, політиками, громадськими діячами питання впливу на взаємини між українцями та поляками зовнішніх чинників (СРСР та Третього Райху) займає чільне місце. Сучасна українсько-російська гібридна війна робить вивчення інспірації «війни» у війні двох народів третіми силами надактуальним.

Мета дослідження – проаналізувати стратегічні інтереси гітлерівської Німеччини та Радянського Союзу на їх вплив на розвиток етнонаціонального конфлікту між поляками і українцями в роки Другої світової війни та перші повоєнні роки.

Результати дослідження. Тема ролі «третіх» сил (Німеччини і СРСР) у роздмухуванні українсько-польського протистояння виринає вже у роки Другої світової війни. На це звертали увагу представники українського та польського підпілля [2, 142].

Слід пам'ятати, що Берлін і Москва, ще задовго до Волинської трагедії, прорахували вигоди від ворожнечі між поляками й українцями, насамперед тими їх представниками, які обстоювали самостійницьку та державницьку ідею, протидіяли реалізації окупаційних планів Гітлера й Сталіна [1, 143].

Впродовж міжвоєнного періоду Друга Річ Посполита проводила жорстку політику щодо національних меншин. Поляки розглядали себе панівною нацією й зверхньо ставилося до українців, називаючи їх не інакше як «русини» та «хлопи». Утверджуючи «польськість» Східної Галичини та Західної Волині, місцеві чиновники поводити як завойовники та окупанти, чинили насильство та дискримінацію щодо українців, ігнорували їхні національні, культурні та духовні потреби, вдавалися до політики пацифікації та санації. Тому й не дивно, що це викликало спротив, призводило до актів терору й опозиційних виступів. Відплатні акції українців посилювали позиції націоналістичних угруповань з обох боків, зокрема Організації українських націоналістів і польської адміністрації та польських націоналістичних об'єднань. Власне тому із початком Другої світової війни вузол назрілих і нерозв'язаних проблем польсько-українських відносин став козирем Німеччини та СРСР [1, 144].

Ставлення німецьких окупантів до польсько-українського конфлікту ілюструє позиція рейхскомісара України Еріх Кох: «Хочу, щоб поляк при зустрічі вбивав українця, і, навпаки, щоб українець вбивав поляка. Якщо по дорозі вб'ють єврея, буде те, що я хочу» [4].

Основним способом ескалації конфлікту з боку гітлерівської окупаційної влади було «маятникове» толерування представників одного або іншого етносу на різних територіях і в різних сферах діяльності (наприклад: українців – в адміністрації та поліції на Закерзонні, поляків – в адміністрації на Волині та Поліссі; українців – у допоміжній та охоронній поліції, поляків – у кримінальній поліції тощо) [3, 49]. До цього ж додамо широко відомі в історичній літературі факти постачання зброї сторонам конфлікту (наприклад, польським базам самооброни, як це було, наприклад, у Пшебражі).

До загострення українсько-польського протистояння спонукала гітлерівська акція виселення з Галичини на терени південної Люблінщини лояльних до німців жителів із метою утворення там німецького осадницького регіону, а як охоронне кільце використали українське населення. У такий спосіб гітлерівці посилювали етнічний антагонізм між поляками й українцями, фактично підштовхували створення польських збройних загонів для боротьби з колоністами та спричинили збройні напади на мирне населення [1, 145].

Не залишалася осторонь і радянська сторона. У територіальні організації ОУН на Волині неодноразово проникали комуністи, на думку польської розвідки, це власне від них найчастіше виходило заохочення до убивств. Відомо також, що низка радянських підрозділів видавала себе за УПА і вбивала польське населення, аби пізніше уже в ролі радянських структур знаходити підтримку поляків на цих територіях (відомо також про подібні акції НКВД у післявоєнний період як на території Польщі, так і України, де псевдобандерівці убивали також і українців). Загалом є підстави уважати, що певна частина пролитої на кресах польської крові лежить на сумлінні радянських партизанів. Видається також, що їхні операції були найкривавішими – адже вони не могли залишати свідків, здатних демаскувати провокацію [2, 144].

Висновки. Таким чином, протягом 1943–1944 рр. вся Волинь і частина Галичини стала місцем страшеної жорстокості та протистояння українського та польського народів. А вигоду від конфлікту мала, так звана «третя» сторона, яку уособлювали нацистська Німеччина і тоталітарний Радянський Союз. Вочевидь, у жодному випадку не можна перекладати провину за конфлікт, який розгорівся у роки Другої світової війни та перші повоєнні роки на Волині,

Східній Галичині, Холмщині та Підляшші, лише на СРСР та Третій Рейх. Однак, не враховувати роль «третьої сили», як це роблять деякі учасники волинської дискусії, теж не можна.

Список літератури

1. Калакура О. «Третя сила» в нагнітанні польсько-українського протистояння. *Волинь–43: міфи і реальність: зб. наук. пр./упоряд. М. М. Кучерепа, А. Г. Шваб. Луцьк, 2019. С. 140–157.*
2. Каліщук О. М. Радянський чинник ескалації українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни. *Гілея. Київ, 2013. Вип. 72. С. 142–146.*
3. Патриляк І. Українсько-польський конфлікт у роки Другої світової війни: спроба узагальнення. *Мандрівець. Київ, 2013. Вип. 4. С. 48–52.*
4. Трофимович В. В. Роль Німеччини і СРСР в українсько-польському конфлікті. 1939–1945. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2009/rol-nimechchyny-i-srsr-v-ukrajinsko-polskomu-konflikti-1939-1945/>

Цехуш В. М. – магістрант I курсу
факультету історії, політології та національної
безпеки СНУ імені Лесі Українки;
Опейда Л. М. – к. філос. н., доцент кафедри
філософії та релігієзнавства
СНУ імені Лесі Українки

Філософія культури як філософія міфу

Постановка проблеми. Міфи є досить цікавою і загадковою складовою людської свідомості. Міфи існували в усіх цивілізаціях та у всі часи історії. Важливість міфів для людського суспільства відзначав Огюст Конт – засновник позитивізму і соціології, який відносив міфи до найбільш раннього та примітивного рівня інтелектуальної еволюції, а французький філософ Люсьєн Леві-Брюль асоціював міфи з дологічним мисленням, спільним для найпримітивніших етапів розвитку людства [2]. Міфи займають важливе місце у людській культурі, і саме тому вони є об'єктом вивчення у філософії, культурології та антропології.

Мета дослідження полягає в окресленні місця, яке займає міф у людській культурі, аналіз міфології як універсальної властивості

людської культури та дослідження феномену священного в людській культурі.

Результати дослідження. Міф – це специфічна оповідь, що пояснює походження певних елементів світобудови чи світу загалом через емоційно-чуттєві образи, які претендують на реальність. Міф є основою релігійних систем, фольклорних традицій, художньої творчості, політичної ідеології та ін. Окремі міфи, які складають певну систему, утворюють міфологію того чи іншого народу, культури, соціальної групи, яка лежить в основі характерного їм світогляду [4, 90]. Під філософією міфу розуміють філософське осмислення природи, сутності та функцій міфу, а також особливостей міфологічної свідомості, її структури, генези, особливостей функціонування в культурі [3].

Система сприйняття міфів формує міфологічну свідомість. Міфологічна свідомість – це така форма суспільної свідомості, яка сприймає міф як істину і на його основі вибудовує світогляд та різні сфери життя людей. Через міф людина отримує пояснення походження речей, явищ, обґрунтування певних поглядів і так чи інакше «проживає» міф як реальність під час його сприймання [1, 159].

У міфологічній свідомості можна виділити кілька специфічних рис:

– синкретизм (цілісність) – це цілісне світобачення, в якому в нерозчленованій єдності є первинні знання релігійних вірувань, соціально-політичних уявлень, осяянь і поривів, перших форм мистецтва, елементи буденної свідомості і тому подібне. У ній переплітаються природне і надприродне, фантазія і реальність, знання і віра, думка і емоція, предмет і знак, річ і слово. Цей світогляд не помічає суперечностей у самому собі;

– для міфологічної свідомості характерне уявлення світу як одного великого породження, великої спорідненості природних стихій і богів. Родовід богів, про який розповідає міф, є, по суті, історією світу;

– для міфологічної свідомості характерним є дотримання набору священних, сакральних розпоряджень у поведінці і житті, які розцінюються як заповідь предків. У цій свідомості не розвинене відчуття часу та історії; міф є ніби позачасовим явищем;

– первісна міфологічна свідомість спирається на особливий тип віри – анімізм. Це віра в душі і духів, які одушевляють все в природі. Але це одухотворена віра підтримує і гармонізує життя людини, але

не одухотворяє його. Це віра, яка, роблячи все жвавим, в деякому розумінні робить все і тваринним [1, 160].

Нездатність позначити відмінність між природним і надприродним, байдужість до суперечності, слабкий розвиток абстрактних понять, чуттєво-конкретний характер, метафоричність, емоційність – ці та інші особливості міфологічної свідомості перетворюють міф на дуже своєрідну символічну (знакову) систему, в межах якої сприймається та описується весь світ.

Міфологічна свідомість є основою міфологічного світогляду – такої системи поглядів на об'єктивний світ і місце людини в ньому, яка заснована не на теоретичних доводах і міркуваннях, а (або) на художньо-емоційному переживанні світу чи на суспільних ілюзіях [1, 178]. По суті, це означає, що міфологія є універсальною властивістю людської культури, оскільки вона відображає не лише певні суспільні явища, а й те, як ці явища відображаються у свідомості людей.

Зasadничий принцип міфу – це священне на протигагу буденному. Міф розпочинає своє існування внесенням певних диференціацій у «нерозділену реальність», утворюючи різні сфери значення в ній. Будь-яка реальність і будь-яка подія проектується у фундаментальній протилежності священного й буденного, й у цьому проектуванні вони набувають нового значення, якого не мали раніше, дістають, так би мовити, міфічне «освітлення». Священне – це власне той специфічний акцент, яким міфічна свідомість вирізняє предмети [1, 183–184].

Висновки. Міф – це поняття, що означає специфічну оповідь, яка пояснює походження світу через емоційно-чуттєві образи, які претендують на реальність. Міфологічна свідомість має ряд специфічних рис, які дозволяють охарактеризувати міф як універсальну властивість людської культури. Отже, філософія міфу є невід'ємною частиною філософії культури.

Список літератури

1. Гатальська С. М. Філософія культури: підручник. Київ: Либідь, 2005. 328 с.
2. Лейтнер С. Сучасна міфологія/пер. з англ. О. Мяснікової, К. Любонько. Київ: Новий Акрополь, 2004. URL: <http://newacropolis.org.ua/articles/suchasna-mifolohiia>
3. Міфу філософія. *Енциклопедія сучасної України*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=68975
4. Павлюк Л. С. Знак, символ, міф у масовій комунікації: навч. посіб. Львів: ПАІС, 2006. 118 с.

Цюприк К. О. – магістрант V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки

Стрільчук Л. В. – д. і. н., професор кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Особливості функціонування галузі сукновиробництва на прикладі цеха Лани

Флоренція доби Відродження була одним із найбільш економічно розвинених міст Європи, багатство останньої становило сукно, яке виготовляли із особливих сортів шерсті привезеної із Іспанії, Португалії, Північної Африки та Англії. Експортована шерсть процес обробки проходила в суконних майстернях та потрапляла на ринки багатьох європейських міст та Близького Сходу. На добу XIII–XIV ст. припадає період зародження мануфактурного виробництва та бурхливого розвитку торгівельних зв'язків. Дослідження задекларованої проблеми є актуальною з точки зору вивчення підприємництва та економічного розвитку суспільства.

Мета роботи – на підставі джерел прослідкувати та охарактеризувати особливості сукновиробництва в цеху Лани.

Результати дослідження. Цех Лани – найбільше об'єднання ремісників регіону Тоскани до якого входило ряд підприємств та компаній, їх очолювали консули, старшини (*rectores*, які з часом отримали назву пріорів) та купці – обізнані в ринкових справах, керували виробництвом, скоординувували його на потреби ринку [3, 123].

Робота ремісників, їх права та обов'язки регламентувалася цеховими статутами. Робітники не користувалися ніякими правами, займали найнижчий прошарок в цеху та належали власнику майстерні. На вищому соціальному щаблі стояли учні та підмайстри, котрі в майбутньому ставали майстрами та платили внески [4, 74–76]. Цехові статuti прямо забороняли робочим утворювати та входити в будь які спілки, коаліції, що усувало певні революційні настрої. Робітники працювали під наглядом, вразі порушення або крадіжки – ні цеховий, ні державний суд не міг оправдати підлеглого [4, 138].

Жителі Тоскани нерідко залишали міста для того, аби самостійно займатися ремеслом. Такі поступки каралися штрафом: 1) 200 лір в разі втечі з цеху; 2) 100 лір за вивіз сукна або знарядь для обробки за межі міста; 3) позбавлення права займатися сукнарством [4, 73].

Щодо масштабів сукновиробництва у Флоренції варто навести наступні дані: в середині XIV ст. в місті було близько 200 шерстяних компаній, в рік вони виготовляли до 80 тис. шматків сукна, кожен по 150 м. У виробництві сукон було задіяно близько 30 тис. чоловік, з них 10 тис. – наймані працівники, які піддавали сукно первинній обробці [2, 45].

Апертурники, волочильники, ткачі та фарбувальники підпорядковувалися майстрам і вважалися повноправними членами цеха, прядильники були виключенням та працювали у власній майстерні, купували шерсть і самостійно оформлювали замовлення лише в цеху Лани [1, 58]. Ремісники отримували сировину від майстрів, а готовий продукт віддавали за фіксовану плату [4, 75].

Статут Лани зрівнював прядильників по фактичному положенню до найманих робітників – сортувальників шерсті та шерстобитів [1, 48]. Члену цеха заборонено брати пряжу у прядильника, якщо ця пряжа йому не належить. В разі порушення статутних правил, сировину потрібно повернути майстру впродовж трьох днів [4, 76]. Сортувальникам шерсті, шерстобитам та прядильникам заборонялося брати в позику будь-що у майстрів, а останнім кредитувати перелічених працівників [4, 76]. Торговець шерстю записує в книгу імена тих, кому належить шерсть, кількість та прядильників, які отримують сировину [1, 46].

Ніхто з жителів міста не мав права ввозити шерсть з території, яка не підконтрольна цеху, фарбувати, відділяти та піддавати її прядінню без дозволу майстра [1, 26]. Статут дозволяв займатися прядінням камвольної шерсті (обробленої гребінцем, вичесаної для виробництва тонких вовняних тканин) за межами чотирьох миль від Флоренції [1, 46].

Фарбувальники і ткачі по відношенню до прядильників були незалежними ремісниками, адже їх ремесло потребувало матеріального достатку, дорогого обладнання, фарб. Останні працювали у власній майстерні разом із найманими мийниками, чан та обладнання зазвичай перебував у їх власності. В окремих випадках, чан орендувався в цеху, що приносило неабияку вигоду власнику та дозволяло контролювати оборот готової продукції за межі міста. Фарбувальникам дозволялося брати в займи певну суму грошей, у співвідношенні річного доходу від ремесла. Нерідко останні потрапляли в повну залежність від майстрів та власників цеха. Замовлення на покраску

сукна або шерсті надає цеховий майстер, процес роботи вноситься в книгу, де вказано термін робіт, отримання сировини та повернення виробу [4, 77].

Ткачі та волочильники працювали у власній майстерні, проте чи належав їм ткацький станок у статуті згадок немає (часто згуртовувалися та купували потрібне обладнання). Сировину ткачі отримували від торговців Лани. У вільний час ремісники займалися виноторгівлею [4, 78].

Висновки. Отож, цехові статuti виділяли різні категорії ремісників відповідно до їх зайнятості, регламентували основні обов'язки та права сукноварів. З вищенаведених даних, можна зробити певні висновки щодо соціального статусу майстрів та ремісників-сукноварів Флоренції: по-перше, ремісники перебували в повній залежності цеха та були обмежені в правах; по-друге старости та консули проводили низку заходів закріплюючи їх статутними правилами щодо тотального контролю виробництва та кредитування сукноварів.

Список літератури

1. Statuto della Lana di Firenze, L. II, rubr. R. 24–58.
2. Брагина Л. М. Италия в Средние века и раннее Новое время V–XVII вв.: учеб. пособие. Москва: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2019. 450 с.
3. Дживелегов А. К. Начало итальянского Возрождения/под ред. Л. М. Суриса. Берлин: Директ-Медиа. 2015. 219 с.
4. Котельникова Л. А. Сукноделие в сельской округе городов Тосканы и политика города и цеха: Европа в Средние века. Москва: Наука. С. 72–85.

Чорний І. О. – студент V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Панишко С. Д. – к. і. н., доцент кафедри археології, давньої та середньовічної історії України СНУ імені Лесі Українки

Природно-географічний чинник у працях істориків школи «Анналів»

Постановка проблеми. В сучасній історичній науці при комплексному дослідженні історичних проблем останнім часом дедалі

більшого значення набуває міждисциплінарний підхід. Одним із аспектів його застосування є дослідження ролі природно-географічного середовища в історії, а саме його вплив на політичну, економічну, соціальну та культурну історію людства. На початку ХХ ст. у Франції виникає нова історіографічна школа «Анналів» [4], у працях представників якої охарактеризовано роль природно-географічного середовища в історичному процесі.

Мета дослідження – характеристика двох з найбільш відомих представників історіографічної школи «Анналів» – Фернана Броделя та Еманюеля Ле Руа Ладюрі, а також аналіз їх праць, у яких вони досліджували роль природно-географічного чинника в історії середньовічної та ранньомодерної Європи і простеження ролі цих праць у дослідженні даної проблематики.

Результати дослідження. Школа «Анналів» – один з провідних дослідницьких напрямів в історичній науці, який виник у Франції у 20-х рр. ХХ ст. та гуртувався навколо заснованого Марком Блоком і Люсьєном Февром журналу, що виходив під загальною назвою «Аннали соціальної та економічної історії». Представники школи «Анналів» через критику позитивізму започаткували перехід від позитивістської схеми «історії-оповіді» до моделі «історії-проблеми». Остання передбачала дослідження так званої «тотальної історії», яка описує всі існуючі економічні, соціальні, культурні зв'язки певної держави або ж цілого регіону в конкретний історичний період із широким застосуванням міждисциплінарного підходу. Одним із важливих компонентів «тотальної історії» було дослідження ролі природного середовища в історичному процесі, яким у школі «Анналів» займалися дослідники Фернан Бродель та Еманюель Ле Руа Ладюрі [4].

Фернан Бродель – видатний французький історик, який є автором близько кількох десятків праць, проте уваги заслуговує перша частина його книги «Середземномор'я та середземноморський світ в епоху Філіпа II» під назвою «Роль середовища» [1]. У ній Бродель детально описує географічне середовище та кліматичні умови, у яких відбувалися суспільні, політичні, економічні та культурні процеси другої половини XVI ст. – епохи правління іспанського короля Філіпа II. Як зазначав сам Бродель у передмові до першої книги, «перша частина... присвячена майже нерухомій історії, історії людини у її взаємовідносинах з навколишнім середовищем...» [1, 20]. Робота Броделя виконана за двоетапною схемою: спочатку подається оцінка

впливу зовнішнього середовища на формування меж Середземномор'я як територіальної соціально-економічної системи, а тоді на її основі відбувається аналіз фізико-географічних та соціальних факторів, які зумовлюють цілісність охарактеризованої системи [2, 161–162]. Робота Броделя, по суті, є першою ґрунтовно виконаною комплексною працею, у якій географічне середовище проаналізовано в історичній ретроспективі і в той же час встановлено його взаємозв'язок із тогочасним суспільством.

Інший представник школи «Анналів» – Еманюель Ле Руа Ладюрі – зосередив свою увагу на проблемі клімату та кліматичних змін в історії людства. Після збору значного фактологічного матеріалу з історичних джерел, присвячених західноєвропейському середньовіччю, у 1983 р. дослідник написав монографію «Історія клімату від середньовіччя до наших днів» [3]. Дана праця по суті є першим україномовним історико-кліматологічним дослідженням, яке з'явилося в Україні. Ґрунтовно зібрані автором дані про клімат від середньовіччя до наших днів ретельно досліджені й зіставлені з перебігом історичних подій у Європі. За допомогою аналізу цих матеріалів Ладюрі показав, що історичні процеси в Європі формувалися не завжди і не тільки завдяки вольовим рішенням окремих історичних постатей, а й внаслідок різних природних чинників; зокрема, затяжні зміни клімату ставали каталізаторами історичних подій [3, 9].

Висновки. У роботі подано характеристику представників школи «Анналів» Фернана Броделя та Еманюеля Ле Руа Ладюрі та охарактеризовано їхні праці, у яких вони досліджували роль природно-географічного чинника в європейській історії. Дані роботи відіграли важливу роль у дослідженні даної проблеми, створивши підґрунтя для подальшого дослідження природно-географічного чинника в історії людства.

Список літератури

1. Бродель Ф. Средиземное море и средиземноморский мир в эпоху Филиппа II: в 3 ч. Ч. 1: Роль среды/пер. с фр. М. А. Юсима. Москва: Яз. славян. культуры, 2002. 496 с.
2. Демьяненко А. Н., Дятлова Л. А., Украинский В. Н. Фернан Бродель и становление геоисторического метода в исследовании экономического пространства. *Пространственная экономика*. 2013. № 3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/fernand-brodel-i-stanovlenie-geoistoricheskogo-metoda-v-issledovanii-ekonomicheskogo-prostranstva>

3. Ле Руа Ладюрі Е. Коротка історія клімату: від середньовіччя до наших днів. Бесіди з Анушкою Васак/пер. з фр. А. Рєпи. Київ: Ніка-Центр, 2009. 144 с.
4. Плахонін А. Г. Анналів школа. *Енциклопедія історії України: Т. 1: А–В*/редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України; Ін-т історії України. Київ: Наук. думка, 2003. 688 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Annaliv_shkola

Шабала Б. Я. – аспірант 1-го курсу навчання
СНУ імені Лесі Українки

Формування фермерського укладу на Волині у процесі реалізації аграрної реформи (1990–2000 рр.)

Постановка наукової проблеми. У процесі реалізації аграрної реформи одним із важливих її напрямів стало створення фермерських господарств. Нині питання про його роль і місце в системі аграрного виробництва потребує ґрунтовного вивчення. Важливість таких досліджень полягає у тому, що вони носять моніторинговий характер і покликані з'ясувати досягнення, проблеми та перспективи фермерства як на Волині так і в Україні в цілому.

Мета дослідження – проаналізувати динаміку створення фермерських господарств, охарактеризувати основні виробничі показники їхньої діяльності.

Результати дослідження. У процесі реалізації аграрної реформи в Україні й на Волині у тому числі було розпочато демонтаж колгоспно-радгоспної системи і створення господарств різних типів і форм, які базуються на приватній власності на землю та засоби виробництва. На початку 1990-х рр. у пошуку альтернативи колгоспам і радгоспам, та опираючись на власний господарський досвід, набутий наприкінці 1980-х рр. волинські селяни роблять спробу створення Власних фермерських Господарств. Так, вже у 1991 р. на Волині виникають перші селянські фермерські господарства на. Одними із перших стали фермерами С. Чабан та М. Собуцький в с. Коршеві Луцького району. В цілому на кінець року у Волинській області було зареєстровано 63 фермерські господарства [8, 62].

До середини 90-х років кількість фермерських господарств стрімко зростала: у 1992 р. їх уже нараховувалося 321, у 1993 р. – 531, у 1994 р. –

576, у 1995 р. – 595 [7, 2]. На цей період під них було виділено 9086 га сільськогосподарських угідь, у тому числі 8160 га ріллі, що з розрахунку на одне господарство становило відповідно 15,3 га і 13,7 га [3, 64]. Здебільшого це були господарства сімейного типу, іноді їх засновували кілька родин.

Із 1995 р. динаміка чисельності фермерських господарств набуває зворотного характеру. До 1999 р. їх кількість зменшилась на 94 одиниці й становила 501 господарство [7, 2]. Однак попри зменшення кількості фермерських господарств у другій половині 1990-х рр. збільшувалася загальна площа землі, відведена під фермерські господарства, зростали їх середні розміри.

Новим поштовхом для розвитку фермерства став прийнятий у 2003 р. Закони України «Про фермерське господарство» [2]. Він чітко визначив поняття фермерського господарства, порядок надання та розмір земельних ділянок, регламентував різні аспекти створення та діяльності господарств цього типу.

Від 2000 р. чисельність фермерських господарств знову починає зростати. Якщо у 2000 р. було зареєстровано 528 господарств цього типу, то у 2005 р. їх кількість зросла до 754, а в 2011-му – до 578. Переважна більшість фермерських господарств створена у районах Лісостепової зони (63,3 % загальної кількості), у Перехідній зоні – 23,2 %, на Поліссі – 13,5 %. Згідно останніх статистичних даних нині в частка фермерських господарств у корпоративному секторі є найбільшою і становить 580 з 955 господарств [5, 127]. Тому нині з певністю можемо говорити про те, що на Волині сформувався фермерський уклад.

Незважаючи на кількісне зростання фермерських господарств, їх питома вага у виробництві основних видів сільськогосподарської продукції у Волинській області на 1995 р. була незначною: зернові культури – 1,4 %; цукрові буряки – 4,1 %; картопля – 0,3 %; овочі – 1,2 %; м'ясо – 0,3 %; молоко – 0,2 % [3, 68].

Несприятлива кон'юнктура на внутрішньому ринку сільськогосподарської продукції, зростання диспаритету цін на аграрну та промислову продукцію і паливно-мастильні матеріали ускладнювали господарювання фермерів. Як наслідок, у 1995–2000 рр. знижуються їх показники у виробництві продукції. Їхня частка у продукуванні основних видів сільгосппродукції в області станом на 2000 р. була незначною: зернових та зернобобових – 1,7 %, цукрових буряків – 2,5 %, картоплі – 0,3 %, овочів – 1,5 %, м'яса і молока – 0,2 % [4, 116–119].

На сьогоднішній день фермерські господарства виробляють 11,2 % продукції рослинництва і 3,1 % тваринницької продукції. Їх частка у виробництві сільськогосподарської продукції області становить 8,1 % [8, 31].

Висновки. Отже, фермерський уклад поступово утверджується в аграрному секторі Волинської області. Навіть той невеликий досвід господарської діяльності волинських фермерів переконує у тому, що фермерський рух має великі перспективи. Фермерські господарства здатні піднести ефективність та культуру сільськогосподарського виробництва, їх діяльність сприятиме піднесенню добробуту селян, вирішенню багатьох проблем економічного та соціального характеру у волинському селі.

Список літератури

1. Аграрний комплекс Волині (стан і перспективи). Луцьк: Голов. упр. статистики у Волин. обл., 2006. 28 с.
2. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 45.
3. Сільське господарство Волині 2004: стат. зб. Луцьк: Голов. упр. статистики у Волин. обл., 2005. 194 с.
4. Сільське господарство Волині 2008: стат. зб./за ред. В. Ю. Науменка. Луцьк: Голов. упр. статистики у Волин. обл., 2009. 315 с.
5. Сільське господарство Волині 2018: стат. зб./за ред. В. Ю. Науменка. Луцьк: Голов. упр. статистики у Волин. обл., 2019. 208 с.
6. Статистичний щорічник Волинь – 2011/за ред. В. Ю. Науменка. Луцьк: Голов. упр. статистики у Волин. обл., 2012. 560 с.
7. Фермери Волині: стат. зб. Луцьк: Гол. упр. статистики у Волин. обл., 2003. 9 с.
8. Шабала Я. М. Аграрні реформи на Волині у ХХ – на початку ХХІ ст.: передумови, перебіг та наслідки. Луцьк: Волин. мистецька агенція «Терен», 2012. 360 с.

Швець І. – аспірант кафедри нової та новітньої історії України
СНУ імені Лесі Українки;

Шваб А. Г. – д. і. н., професор кафедри нової та новітньої історії України
СНУ імені Лесі Українки

Демографічний чинник міграційної активності населення Волинської губернії наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття

Постановка проблеми. Одним із важливих аспектів дослідження міграційних процесів на українських землях кінця ХІХ – початку

XX ст. є демографічні причини переселення. Повільні темпи модернізації суспільно-економічних відносин на тлі швидкого приросту населення, руйнували усталений спосіб життя українського селянина, підштовхуючи його до пошуків заробітків спочатку поза своїм господарством, а з часом і далеко від рідної домівки, розриваючи традиційно усталені родинні та общинні зв'язки.

У ланцюжку причинно-наслідкових зв'язків міграційної активності населення того часу демографічний чинник був чи найголовнішим. Зростання кількості членів родини ставило перед нею непросте завдання збільшення традиційного господарства (основною перешкодою для цього був брак вільної землі), чи пошук нових заробітків поза традиційним сільським господарством (можливості і тут були обмежені через брак таких місць праці на тлі постійно зростаючої кількості безробітних).

Відстеження впливу приросту населення на рівень міграційної активності населення Волинської губернії, з одного боку, вказує на його важливість, як чинника міграції, а з іншого, – на рівень ефективності існуючої політичної та економічної моделі Російської імперії.

Мета дослідження – дослідити демографічні причини міграції населення Волинської губернії на Далекий Схід, Сибір, Казахстан в зазначених хронологічних межах.

Результатом дослідження стане узагальнення існуючих досліджень, які розкривають природу демографічних причин міграції та створення власної науково-теоретичної основи, для подальшого дослідження причин переселенської активності волинян у досліджуваній період.

Починаючи з 80-х років XIX ст., помітне місце у переселенському процесі Російської імперії займають українські губернії. Передусім це пов'язано із демографічним бумом, який призвів до небувалого раніше зростання чисельності населення, як наслідок до аграрного перенаселення та соціально-економічних негараздів. Враховуючи демографічні тенденції і ріст соціальної напруги, уряд розраховував частину населення переселити до Казахстану, Сибіру та Далекого Сходу.

Темпи зростання населення Російської імперії в той час були одними із найвищих у Європі, а приріст населення Волинської губернії випереджав загальноросійські показники. За 7 років після першого офіційного перепису 1897 р., населення в Росії збільшилось на 15 млн 260 тис. 300 осіб або на 11,8 %. Якщо ж порівняти з даними ревізії 1858 р., то його чисельність майже подвоїлась. У 1899 р.

приріст населення Волині становив 19,4 особи на 1 тис. мешканців, в той час, коли в середньому по Росії – 18,0 осіб. Показовим є те, що такі темпи приросту населення суттєво випереджали показники інших європейських країн. До прикладу в Швеції приріст населення на 1 тис. жителів становив 8,7 осіб, Англії – 10,3, Данії – 12,5, Норвегії – 14,0, Німеччині – 14,3, Голландії – 14,9 осіб відповідно. Якщо врахувати, що темпи модернізації економічної сфери в цих країнах були вищі, стає очевидним, що соціально-економічна ситуація в Російській імперії була найскладнішою серед європейських країн [7, 223].

Наслідком повільних темпів модернізації та урбанізації Російської імперії було суттєве домінування сільського населення над міським. У середньому в містах Росії проживало 12,8 %, у селах – 87,2 %. На Волині міське населення становило ще меншу частку – 7,5 % у 1904 р. та 8,4 % у 1914 р., відповідно в селах проживало 92,5 % у 1904 р. та 91,6 % у 1914 р. Зовсім іншою була картина в більш розвинутих країнах Європи. В Англії і Вельсі міське населення складало 77 %, сільське 23 %, у Норвегії – 72 % і 28 %, Німеччині – 54,4 % та 45,6 % відповідно [7, 223].

Результатом низьких темпів розвитку промисловості Росії загалом й Волині, зокрема, стало зростання показників аграрного перенаселення. За період із 1858 по 1910 р. сільське населення Російської імперії збільшилось з 54,8 млн до 104,8 млн осіб [2, 4]. Особливо гостро криза аграрного перенаселення проявилася на початку ХХ ст. За 9 років, із 1905 по 1914 рр. населення Волинської губернії зросло майже на 20 %, із 3 млн 501 тис. 600 осіб до 4 млн 189 тис. осіб. Основний тягар природного приросту припав на сільських жителів Волині. Фактичний приріст міських жителів становив 0,9 %, а сільських – 19 %. Найбільш густозаселеними були Старокостянтинівський (117,7 осіб на кв. версту), Кременецький (103,3), Острозький (90,8) повіти. Найвищі темпи фактичного приросту населення за вказаний період мали Старокостянтинівський (16,9 осіб на кв. версту), Кременецький (15,6), Острозький (15,4), Житомирський (13,4) повіти [7, 224]. Саме ці повіти і були охоплені найактивнішим переселенським рухом.

Природний приріст населення відіграв ключову роль у зміні традиційного господарського укладу села і зумовив значне скорочення селянських земельних наділів, оскільки тогочасний порядок вимагав поділу господарств між всіма дорослими синами господаря [6, 77]. В кінці 1870 р., через подрібнення господарств у результаті сімейних

поділів, відбулось скорочення подушних наділів в усіх без винятку губерніях, що засвідчили статистичні дані. В 1861–1882 рр. в сорока шести губерніях Європейської Росії процес розділення господарств охопив 2 млн 371 тис. 248 селянських сімей [4, 232]. В результаті постійного зменшення чисельності сімей та розмірів господарств відбулось падіння їх рентабельності та загального благополуччя населення. Причиною такого становища стала відсутність достатніх фізичних та матеріальних ресурсів. Природній приріст та зростання сімей з арифметичною прогресією поглиблювали цю кризу. Занепад селянських господарств через їх подрібнення констатував голова МВС Д. А. Толстой. В Циркулярі від 4 березня 1886 р. зазначалось, що сімейні поділи довели господарства до рівня одноробочих. В деяких губерніях кількість таких господарств становила більше 70 % [1, 102].

Низька рентабельність невеликих господарств змушувала працездатних членів родини шукати додаткових заробітків поза батьківським господарством. Гостро ця проблема повстала наприкінці XIX – на початку XX ст. Індикатором аграрного перенаселення був постійно зростаючий щорічний відхід на додаткові заробітки надлишку працездатного населення. У 1906–1910 рр. їх кількість в межах імперії становила 12–13 млн осіб [5, 54].

Відхід на сезонні заробітки став важливою психологічною передумовою масштабних переселенських рухів. Набутий досвід вільнонайманого заробітчанства став важливим психологічним трампліном для подолання кріпацької ментальної залежності селянина. Розрив із общинним землеволодінням та набуття досвіду вільнонайманої праці, як вдало зауважив В. Г. Тюкавкін, знадобилося під час переселень [5, 54].

Відселення постійно зростаючого сільського населення для Російської імперії виявилось набагато дієвішим механізмом розв'язання соціально-економічних негараздів, аніж запровадження ефективних реформ модернізації країни. За браком належних умов та державної підтримки селяни все більше надавали перевагу переселенню. Вдале пояснення такого вибору селян надав О. П. Огановський. Він вважав, що оскільки перехід до нової системи землеробства вимагав часу, фінансів, психологічної перебудови, то до цього методу звертались лише ті, хто не мав шансу на переселення. Натомість, населення частіше мігрувало, аніж переходило до інтенсивного виробництва [2, 5].

Висновки. Демографічний чинник став одним із ключових в активізації міграції населення Волинської губернії наприкінці XIX –

на початку ХХ ст. Насамперед, це було зумовлено повільними темпами модернізації суспільно-економічних відносин, які проявилися у низьких темпах розвитку промисловості, концентрації більшості населення у сфері сільськогосподарського виробництва, низькій рентабельності селянських господарств тощо. Найефективнішим інструментом розв'язання проблеми аграрного перенаселення для російського уряду стало стимулювання переселення із густозаселених губерній у малозаселенні райони імперії. Все більш помітну участь у цьому процесі на зламі ХІХ–ХХ ст. займають вихідці із Волинської губернії.

Список літератури

1. Белянин Д. Н. Факторы крестьянских переселений в Сибирь во второй половине ХХ начале ХХ в. *Вестник Томского государственного университета*. 2014. № 378. С. 100–107.
2. Огановский Н. П. Аграрная эволюция в России после 1905 г. Москва: Задруга, 1917. 100 с.
3. Статистический ежегодник России. 1904 г. Санкт-Петербург, 1905. С. 82–111.
4. Тернер Ф. Государство и землевладение. Ч. I. Крестьянское землевладение. Санкт-Петербург, 1896. 349 с.
5. Тюкавкин В. Г. Великорусское крестьянство и столыпинская аграрная реформа. Москва: Памятники исторической мысли, 2001. 304 с.
6. Шабала Я. Аграрні реформи на Волині у ХХ – на початку ХХІ ст.: передумови, перебіг та наслідки: монографія. Луцьк: Волин. мистецька агенція «Терен», 2012. 360 с.
7. Шваб А. Участь населення Волинської губернії в колонізації Сходу Російської імперії. *Модернізаційні процеси на Волині в ХІХ – на початку ХХ століття*: зб. наук. пр. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 540 с.

Шнайдер А. А. – студентка V курсу
факультету іноземної філології
СНУ імені Лесі Українки;

Коляда Е. К. – к. ф. н., професор, завідувач
кафедри практики англійської мови
СНУ імені Лесі Українки

Реалізація стратегій ввічливості в англomовному політичному дискурсі

Постановка проблеми. Концепція ввічливості як універсального комунікативного явища представлена у всіх мовах світу, при цьому

вона постійно змінює засоби та форми свого втілення в мовленні. Починаючи з 80-х років ХХ ст., спостерігається тенденція зростання наукового інтересу до зазначеного лінгвістичного феномену з боку багатьох гуманітарних напрямків: психології, етнопсихології, психолінгвістики, соціолінгвістики, прикладної лінгвістики, теорії комунікації, прагматики. Крім того, як зауважує Л. О. Луценко, соціологічний та філософський аспекти цього питання широко представлені також в дослідженнях Е. Гоффмана, В. Соковніна, Н. Еліаса [1, 104].

Ввічливість є формою вербальної та невербальної поведінки, що має на меті уникнення конфліктних ситуацій та зорієнтованість мовленнєвих дій комунікантів на формування гармонійних міжособистісних стосунків [4, 114]. Основоположною працею в цій галузі вважається монографія П. Браун і С. Левінсона [2], у якій вони виділяють позитивну ввічливість, спрямовану на зближення комунікантів, та негативну, яка сприяє зменшенню комунікативного тиску на адресата і засвідчує повагу особистого простору адресата в процесі комунікації [2, 61].

Ключовим для лінгвістичної теорії ввічливості є поняття «обличчя», своєрідного соціального іміджу, у збереженні якого зацікавлений кожен член суспільства [2, 62]. Відповідно до того, як мовець оцінює ризик «втрати обличчя», він вирішує, які дії будуть доцільними в його комунікативній ролі та обирає між вчиненням «загрозливого акту» (face-threatening act) експліцитно (on-record) чи імпліцитно (off-record) та уникненням такого акту [2, 22].

Мета дослідження – проаналізувати особливості реалізації стратегій і тактик негативної та позитивної ввічливості в англomовному політичному дискурсі, представленому текстами промов британського політика Терези Мей.

Результати дослідження. Розглянемо імплементацію стратегій ввічливості у мовленні політиків на прикладі фрагментів виступу Терези Мей перед представниками преси у Лондоні від 24 травня 2019 р., у якому вона заявила про свій намір піти у відставку:

It is, and will always remain, a matter of deep regret to me that I have not been able to deliver Brexit [3].

У цьому прикладі Мей використовує стратегію негативної ввічливості, а саме – вибачення, застосоване для висловлення поваги до партнера по комунікації, у цьому випадку – громадян Великої Британії, підкреслюючи особисте занепокоєння ситуацією, що склалася.

Натомість, у тій же промові, Тереза Мей також вдається і до стратегій позитивної ввічливості, вживаючи особовий займенник *we* замість звичного *I*, щоб підкреслити важливість спільної роботи, тим самим утверджуючи позитивний імідж своєї команди:

We have helped more people than ever enjoy the security of a job. We are building more homes and helping first-time buyers onto the housing ladder – so young people can enjoy the opportunities their parents did [3].

Завершуючи свою промову, політик знову використала саме позитивну ввічливість, висловлюючи свою подяку народу Великої Британії за надану довіру і підтримку:

I will shortly leave the job that it has been the honor of my life to hold – the second female prime minister but certainly not the last.

I do so with no ill will, but with enormous and enduring gratitude to have had the opportunity to serve the country I love [3].

Загалом, у наведеній промові переважають стратегії позитивної ввічливості, вжиті для підкреслення поваги та прихильності до співрозмовника та його побажань, при цьому стиль висловлювання завжди залишається офіційним.

Висновки. Як показує аналіз вищенаведених текстових фрагментів, стратегії негативної ввічливості у політичному дискурсі спрямовані на демонстрацію визнання адресантом незалежності й особистої автономії адресата, переконання слухача у відсутності наміру з боку мовця порушити наявні межі.

Стратегії позитивної ввічливості, у свою чергу, сприяють зменшенню комунікативної дистанції, усуненню міжособистісних меж, утвердженню взаєморозуміння, співробітництва і досягненню позитивного результату в спілкуванні.

Список літератури

1. Луценко Л. О. Стратегії позитивної ввічливості в дискурсивній практиці брифінгу. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг, 2016. № 4. С. 102–109.
2. Brown P. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. New York: Cambridge University Press, 1987. 345 p.
3. Theresa May's Resignation 2019 speech transcript. URL: <https://www.nytimes.com/may-speech.html> (дата звернення: 30.03.20)
4. Leech G. N. *Principles of pragmatics*. London: Longman, 1983. 250 p.

4. Богослов'я

Клюковський Д. І. – студент VI курсу богословського факультету Волинської православної богословської академії

Характеристика есхатологічних очікувань релігійної організації «Свідки Єгови»

Постановка проблеми. Сьогодні православні християни стають свідками бурхливого зростання різного роду протестантських деномінацій. Найбільш поширеною сьогодні є релігійна організація «Свідки Єгови», послідовники якої називають себе християнами та є дуже активними в розповсюдженні свого особливого вчення в усьому світі.

Мета дослідження – дати характеристику есхатологічних очікувань релігійної організації «Свідки Єгови».

Результати дослідження. Есхатологія (система релігійних поглядів та уявлень про кінець світу, а також про долю людства і Всесвіту після нього) займає центральне місце в релігійному вченні «Свідків Єгови». Вони сповіщають про те, що всі люди живуть зараз в «останні дні». При нашому житті наступить «кінець віку цього» або Армагеддон, після чого встановиться вічне Царство Бога, яке створить чудові умови життя на Землі.

У розумінні Свідків Єгови, Армагеддон – це Божа війна, яка назавжди покінчить зі злом. Після цієї війни Сатана буде тимчасово перебувати в бездіяльності, на період тисячолітнього правління Ісуса Христа. Протягом цього часу люди зможуть повністю позбутися від своєї гріховної сутності і сформувати в собі якомога більше ідеальну особистість. Це буде не важко зробити, тому що не буде ніяких втручань ззовні, Сатана ніяк не зможе перешкодити в створенні «нової людини» так як в цей період буде перебувати «в ув'язненні» [6, 7].

На думку даної конфесії, після тисячолітнього правління Христа, на короткий термін буде знову випущений Сатана для остаточного

спокуси людей, йому буде дана ще одна спроба для повного відділення праведних від неправедних. Потім Сатана і його прихильники остаточно будуть знищені, що і покладе початок вічного життя людства на землі [4].

З точки зору свідків Єгови існує особливий клас людей: «помазаники» або «мале стадо», число яких обмежено 144 тисячами, які після смерті відправляються на небо (воскресаючи в духовних тілах), та «інші вівці», які після Армагеддону житимуть на Землі [1, 2].

Свідки Єгови стверджують, що Боже Царство – це не просто якийсь стан серця, це реальний уряд який забезпечить довгоочікуваний мир у всьому світі. Це Царство, яке замінить всі людські влади і назавжди забезпечить людям світ. Це Царство правитиме з небес як єдина держава над землею. Воно буде робити негайні дії проти всіх, хто спробує відродити зло. В кінцевому підсумку Царство знищить зачинателя зла, Сатану Диявола, а також його демонів, грішних ангелів, які пішли за ним. Царство освятить ім'я Бога і досягне того, щоб воля Бога виконувалася не тільки на небі, але і на землі [1].

Висновки. Таким чином, есхатологічне вчення Свідків Єгови полягає в тому, що після Армагеддону настане тисячолітнє правління Христа, під час якого відбудеться остаточно приготування людей для вічного життя.

Список літератури

1. Богдасаров Д. Двухклассовая эсхатология Свидетелей Иеговы. URL: https://stavroskrest.ru/sites/default/files/files/pdf/dvuhklassovaya_eshatologiya_svidetelej_iegovy.pdf
2. Богословський аналіз вчення «Свідків Єгови». URL: <http://hram.in.ua/biblioteka/apolohetyka/247-book247/2799-title3453>
3. Дворкин А. Сектоведение. Тоталитарные секты. Опыт систематического исследования. Нижний Новгород, 2002. 554 с.
4. Дубинин Н., свящ. Опасность с Библией в руках. О секте «Свидетелей Иеговы». URL: <https://azbyka.ru/otechnik/sekty/opasnost-s-bibliiej-v-rukah-o-sekte-svidetelej-iegovy/>
5. Ефимов И., свящ. Ложные свидетельства свидетелей Иеговы (исторический очерк, критический разбор вероучения, положение в настоящее время). Москва, 1997. 174 с.
6. Книга для всех/пер. с англ. Watch Tower Bible and Tract Society of New York, 1997. 32 с.
7. Свідки Єгови. Офіційний сайт. URL: <https://www.jw.org/uk/>

Кухарук М. М. – студент II курсу богословського факультету Волинської православної богословської академії;
Зборовський І., ієром. – викладач кафедри практичних дисциплін Волинської православної богословської академії

Поняття святості в богословському аспекті

Постановка проблеми. Слово «святість» вказує на цілковиту відокремленість від усього, що може осквернити. Єврейське слово, перекладене як «святий», походить від слова, що означає «відокремлений». Святе – це щось відокремлене від того, що є в загальному вжитку, те, що вважається священним, оскільки воно чисте з будь-якого погляду. Святий відіграє важливу роль у Церкві. Дуже часто перебуваючи в храмі ми слухаємо про святість але не задумуємось над змістом цього глибокого богословського слова. Поняття святості досить часто зустрічаємо і в повсякденному житті, тому правильне його розуміння буде допомагати нам в житті.

Мета дослідження полягає в тому, щоб розкрити поняття святості в богословському аспекті.

Результати дослідження. Бути святим – означає зберігати вірність Богові і проявляти відданість, милосердя, доброзичливість, доброту, довготерпіння, праведність подібно до того, як Бог проявляє їх у Своїх стосунках з людством. Новий Завіт підкреслює змістовну сторону святості, представляючи праведність як шлях до святості (див. Рим. 6:19). Згідно з Новим Завітом, святістю є не почуття чи духовні переживання, а такий спосіб життя, світогляд і поведінка, у яких відбивається характер Отця і Сина.

Святість християнина, як і святість його Господа, – це такі стосунки з цим світом, за яких християнин знаходиться у світі, не будучи його частиною (див. Ін. 17:14–16). Святість вимагає відділення і в той же час участі; усунення і в той же час залучення. У житті святої людини речі – не головне [3, 38–42]. Релігійному переживанню слави і святості Божої відповідають два аспекти християнського православного благочестя: це діяльність і споглядання. Святі отці Церкви бачили приклад діяльного і споглядального життя в євангельському образі двох сестер – Марфи і Марії. Діяльне життя визна-

чається переважно екстравертивним станом особистості, споглядальне життя визначається переважно інтровертивним станом. В області релігійного благочестя екстравертивний і інтровертивний стани є глибоко взаємозалежними і визначають собою шлях, що веде особистість на висоту духовної досконалості. Діяльне життя послідовників Христових, що є «світлом для світу», включає «добрі діла», бачачи які, люди прославляють Отця нашого Небесного (Мф. 5:14–16). Шлях діяльного життя означає такий аспект благочестя, в основі якого лежить релігійна праведність. У своєму змісті діяльне життя є не чим іншим, як безперестанним творенням покаяння [1, 7–9].

Споглядальне життя у своєму таємничому змісті означає такий аспект благочестя, в основі якого лежить релігійне благоговіння. Найбільш характерною рисою споглядального життя є усвідомлення людиною близькості її до Бога, що відкриває Себе в глибині релігійно-духовного досвіду. Споглядання являє собою шлях ствердження людського буття в Бозі. Усюди, де в Святому Писанні говориться про шляхи й стежки, мова йде про шляхи благочестя, які у своєму найбільш прямому і найближчому змісті означають звершення діл правди й добра, але у своєму більш віддаленому і піднесеному змісті означають шлях споглядання. Обидва шляхи ведуть особистість до моральної досконалості і святості та становлять основне завдання людського життя [4, 363–364].

Поняття «святість» є фундаментальною категорією християнського віровчення. У православній богословській традиції святість розглядається як вищий ступінь духовного становлення людини в контексті взаємозв'язку людського й Божественного і співвідноситься із поняттями «преображення» та «обоження», що розкривають есхатологічну перспективу земного буття людини. Святість реалізується в досвіді подвижницького життя людини, яка стала на шлях віри та духовного сходження, праведності й благочестя. Такий досвід наближається до реалізації Божественного задуму про спасіння людини [2, 110].

Святість Бога означає не лише нескінченну могутність. Бог закликає Свій народ прагнути до святості: не до Божої могутності, а до Божої чистоти. «Святість» – це біблійне слово, яке означає правильне ставлення людини до Бога як до свого Бога, з яким вона знаходиться в завіті. Бог повеліває народу, відокремленому Ним від інших народів, бути Його народом, а значить, відокремити себе від усього, що неугодне Йому і суперечить Його волі. Святість життя –

от що Він вимагає від тих, кому Він дарував спілкування з Собою [5, 295–297]. «І будете в Мене людьми святими» (Вих. 22:31). «Будьте святими, бо святий Я, Господь, Бог ваш» (Лев. 19:2). «Бо Я – Господь Бог ваш: освячайтеся і будьте святими... і не оскверняйте душ ваших... тому що Я – Господь, Який вивів вас із землі Єгипетської, щоб бути вашим Богом. Отже, будьте святими, тому що Я святий» (Лев. 11: 44–45).

Висновки. Отже, поняття святості в богословському аспекті надто широко використовується. Святі Отці, коли писали праці не могли оминати питання святості і тому роздумували над цим питанням. Людина повинна зрозуміти, що святість не заключається лише в аскетичному способі життя, але й у повсякденному житті серед людства. Просте виконання Заповідей Божих та життя за ними призводить нас до святості.

Список літератури

1. Андрусів У. *Слово*. 2012. № 3 (7). С. 7–9.
2. Мах М. Непрості кроки до духовного життя. *Православна Церква в сучасному світі: проблеми та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* Луцьк, 2014. С. 109–112.
3. Мораль Євангельська. Чернівці, 2013. С. 360–367.
4. Роберт Л. Вилкен. У пошуках обличчя Божого. Львів, 2015. С. 36–68.
5. Шиманський Г. Моральне богослів'я. *Православна література*. Київ, 2010. С. 295–382.

Левочко Р. І. – студент II курсу богословського факультету Волинської православної богословської академії;
Лозовицький В., прот. – декан богословського факультету Волинської православної богословської академії

Вселенський церковний розкол 1054 року і його наслідки

Постановка проблеми. Ще до початку хресних терпінь Господь наш Ісус Христос, неодноразового наголошував Своїм ученикам про дарування їм іншого Провідника – Святого Духа, а перед Вознесінням на небо звелів їм не відлучатися з Єрусалиму доти, доки не

наповняться силою з Неба. На десятий день після Вознесіння Спасителя збулося обіцяне Сином Божим – зійшов Дух Святий на апостолів, які почали говорити різними мовами славлячи Христа. Ця подія стала початком існування Церкви Христової. Апостоли, зміцнившись силою згори, «... пішли і проповідували всюди» (Мк. 16, 20). Завдяки їхній проповідницькій діяльності Церква швидко поширювалася та розвивалася, незважаючи на переслідування та утиски. Згодом, підступи лукавого відштовхнули Церкву від Її єдності, внаслідок чого після постійних суперечок у 1054 році відбувся її остаточний поділ на Східну та Західну, який формувався тривалим еволюційним шляхом та носить історичну назву «великої схизми».

Мета дослідження: дослідити причини вселенського розколу Церкви 1054 року і проаналізувати його наслідки.

Результати дослідження. Процес остаточного поділу Церкви на Східну та Західну тривав з середини IX до середини XI ст. Однак, ще задовго до самого розколу Церков було багато подій, які почали віддаляти Рим та Константинополь [2, 119].

Після смути через неузгодженість з визнанням патріарха Фотія з другої половини IX ст. відносини між Церквами Сходу та Заходу були доволі невизначеними. Між ієрархами почали відбуватися постійні неузгодженості, здебільшого через владу та канони. Дійшло до того, що у всіх Східних Церквах за богослужіннями перестали згадувати папу Римського.

Проте, остаточний розрив стався у 1053–1054 рр. Не дійшовши згоди з приводу догматичних та церковно-адміністративних суперечок під час перебування у Візантії римських послів навесні 1054 р., представники Риму і Константинополя розірвали стосунки своїх церков й обмінялися взаємними анафемами.

Характеризуючи причини та наслідки церковного розколу свт. Василій Великий у свій час наголошував, що від самого початку причиною розколу стали відмінності в організації і порядку церковного устрою.

Дослідник церковної історії М. Скабланович причини розколу християнської вселенської Церкви поділяє на три групи – етнографічні, державно-політичні, релігійні. Усі ці чинники, взаємопов'язані. Поділ Римської імперії, побудова нової столиці стали початком етнічних суперечок між греками і римлянами. Географічне віддалення різних за характером народів, відмінності соціально-економічних

умов призвели до феодального розвитку Візантії і Західної Європи та утворення двох християнських центрів. В боротьбі Константинопольських патріархів і Римських пап за авторитет і владу в церкві, виникли канонічно-догматичні відмінності, що й стали чинником розколу Церкви [5, 95–145].

Серед наслідків розколу найперше варто відзначити початок формування двох головних напрямів у християнстві, тобто існування двох окремих Церков – Східної (православної) та Західної (католицької). Відбиток розколу позначився також і на догматичному вченні частин колись єдиної Церкви. Зокрема, Західна Церква внесла зміни у вчення про походження Святого Духа від Отця з додатком і Сина (*filioque*). Крім цього, догматичні відхилення Західної Церкви можна спостерігати у віровченні про верховенство папи Римського, про індульгенції, про чистилище, про непричетність Богоматері до первородного гріха та вчення про Божественне Одкровення.

Гріх гордого відділення Римської Церкви від Вселенської Соборної єдності призвів її до розриву зі священним вченням нероздільної Церкви. Вже в XI ст. в Римі папа Лев IX почав латинізувати грецькі церкви, насаджувати латинську мову богослужіння, обряди та інші вчення [1, 202].

Висновки. XI ст. стало переломним моментом в історії Церкви Христової. Не узгодженість догматичних питань, церковного устрою та низка інших суперечок призвели у 1054 р. до поділу єдиної Церкви на Східну (православну) та Західну (католицьку), які пішли окремими відмінними шляхами розвитку та існують в такому стані до сьогодні.

Список літератури

1. Бурмило І., прот. Історія Церкви. Чернівці: Книги-XXI, 2007. 417 с.
2. Головащенко С. Історія християнства: курс лекцій. Київ: Либідь, 1999. 350 с.
3. Лесюк М., прот. Історія Древньої Церкви/Київська православна богословська академія Української православної церкви Київського патріархату. Київ: [Вид. від. УПЦ Київ. патріархату], 2013. 773 с.
4. Лосский В. Очерк мистического богословия Восточной Церкви: Догматическое богословие. Москва: Изд. Моск. патриархии, 1991. 544 с.
5. Скабаланович Н. Разделение церквей при патриархе Михаиле Керулларие. Москва: Изд. Олега Абишко, 2010. 821 с.

5. Соціальні та поведінкові науки

Басараб В. В., Капись А. В. – студентки
IV курсу економічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;

Павлов К. В. – д. е. н., професор кафедри
аналітичної економіки та природо-
користування СНУ імені Лесі Українки

Теорія ієрархічних потреб А. Маслоу як вплив на розвиток наукової думки в галузі мотивації

Постановка проблеми. На сьогоднішній день багато підприємців недостатньо знають, що працівник задоволений матеріально-конкурентною тенденцією на ринку праці змушує бізнесменів шукати нові способи формування лояльності персоналу, що в свою чергу сприяє зростанню актуальності проблеми мотивування працівників. Практично нерозробленою на сьогоднішній день залишається частина проблеми мотивації персоналу – демотивація праці. Проблема демотивації праці має зв'язок з важливими науковими завданнями дослідження ефективності управління персоналом, а також практичними завданнями з управління персоналом у мінливих економічних ситуаціях.

Мета дослідження – виявлення у класичному та сучасному трактуванні теорії мотивації А. Маслоу неврахованих джерел підвищення ефективності праці з урахуванням сучасних тенденцій розвитку.

Результати дослідження. У більшості наукових праць, що сьогодні випускаються з метою теоретико-методологічного забезпечення науково обґрунтованих шляхів підвищення ефективності управління персоналом наводяться окремі положення теорії А. Маслоу. Проте, слід розрізняти власне оригінальну теорію особистості А. Маслоу та наукову концепцію управління персоналом, що ґрунтується на основі припущення про існування ієрархії потреб працівника. У межах концепції, на яку первинно й опираються дослідники процесів управ-

ління персоналом, справді існує низка недоліків, зокрема не досліджено проблему демотивації праці й можливості її вирішення з урахуванням ієрархічної структури потреб працівника [2]. Теорія А. Маслоу стала важливим внеском у розуміння того, що є підґрунтям прагнення людей до праці. Для того, аби мотивувати конкретного працівника менеджера, слід надати такому працівникові можливість задовольнити його найважливіші потреби, які допомагають досягненню цілей усієї фірми [4, 24]. Відтак, розглянемо сутність групування потреб у теорії А. Маслоу. До фізіологічних потреб у концепції А. Маслоу відносяться задоволення голоду та спраги; до потреб безпеки і захищеності – потреби у безпеці та у захисті від болю, страху, гніву; до соціальних – у любові і ніжності, у соціальних контактах, у ототожненні та порівнянні; до потреб поваги – потреби у досягненні, визнанні та схваленні; до потреб самовираження – потреби у реалізації особистих можливостей, у розумінні та у кмітливості. До потреб безпеки А. Маслоу відносить потреби індивіда жити у відносно стабільній, безпечній і передбачуваній обстановці, що пов'язано з потребами в організації, порядку та певних заборонах, звільненні від страху, тривоги та хаосу. Сучасна людина за належне вважає стабільне суспільство, що плавно розвивається та є захищеним. Демотивація, відтак, може виникати і унаслідок протиставлення людини та суспільства, порушення права громадянина на безпеку, працю і відпочинок.

Маслоу розрізняв два типи потреби у повазі: 1) бажання відчувати компетентність, особисті досягнення; 2) бажання поваги зі сторони інших людей [3, 36]. Праця в розвиненому суспільстві є основним джерелом поваги суспільства до людини. Відтак актуалізація загрози демотивації праці уможливорюється, коли працівникові бракує поваги через незадовільне мотиваційне середовище в організації, конфлікти у колективі, суб'єктивне ставлення керівництва [5].

Також А. Маслоу припускав, що деякі особистості можуть створювати власну ієрархію потреб завдяки особливостям своєї біографії. Потреби частково збігаються, і людина одночасно може бути мотивована на двох і більше рівнях. Існує припущення, що середня людина задовольняє свої потреби приблизно в наступній ступені: на 85 % – фізіологічні, на 70 % – безпеки і захисту, на 50 % – в любові і приналежності, на 40 % – самоповаги і на 10 % – самоактуалізації. «Якщо потреби більш низького рівня перестануть задовольнятися,

людина повернеться на даний рівень і залишиться там, поки ці потреби не будуть у достатній мірі задоволені» [1].

Таким чином, теорія А. Маслоу стверджує, що в основі прагнення людей до праці лежать їхні численні потреби. Отже для того, щоб мотивувати підлеглого, керівник має надати йому можливість задовольнити його потреби, щоб забезпечити досягнення цілей всієї організації.

Висновки. Для забезпечення урахування європейських гуманістичних цінностей при формуванні системи мотивації праці на підприємстві та реалізації мотиваційних механізмів слід застосовувати розширену теорію мотивації А. Маслоу. Однак з позиції соціальних тенденцій недопустимим є застосування «вкороченої» теорії, оскільки в сучасних економічних умовах це призведе до втрати важливих важелів підвищення ефективності праці.

Список літератури

1. Абрахам Маслоу – теорія ієрархії потреб. URL: <https://www.ar25.org/article/abraham-maslou-teoriya-iyerarhiyi-potreb.html>
2. Павлов К. В. Регулювання інвестиційно-житлових відносин в Україні: монографія. Рівне: НУВГП, 2013. 250 с.
3. Прищак М. Д., Лесько О. Й. Психологія управління в організації: навч. посіб. [2-ге вид., доп., переробл.]. Вінниця: ВНТУ, 2016. 150 с.
4. Салун М. М., Майстренко О. В. Механізм соціально-економічної мотивації працівника: монографія. Харків: Вид-во ХНЕУ, 2010. 184 с.
5. Стрішенець О. М., Павлов К. В. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»: зб. наук. пр.* Ужгород, 2016. Вип. 1 (47). Т. 2. С. 35–38.

Басараб В. В., Капись А. В. – студентки
IV курсу економічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;
Сур'як А. В. – к. е. н., доцент кафедри
аналітичної економіки та природо-
користування СНУ імені Лесі Українки

Теорія людського капіталу як інтегральна концепція економічного розвитку

Постановка проблеми. Становлення сучасної господарської системи завжди звертається до розгляду глибинних проблем еконо-

мічної науки, вирішення яких визначає напрям економічного розвитку. В сучасних умовах розвиток економіки безпосередньо залежить від накопичення і впровадження людського капіталу.

Мета дослідження – визначення та врахування сучасної теорії людського капіталу у забезпеченні економічного розвитку України.

Результати дослідження. Теорія людського капіталу – це науковий спосіб осмислення соціально-економічних процесів в суспільстві їх впливу на формування та розвиток людського капіталу, організацію використання людських ресурсів, людського потенціалу в процесах виробництва суспільного багатства, створення і присвоєння доходів різними соціальними групами людей. Виникнення і розвиток концептуальних ідей і положень теорії людського капіталу проходить шлях від витоків розвитку політичної економії до сучасних досліджень [2].

Питання розвитку теорій людського капіталу висвітлено у працях вчених: Й. Бен-Порета, М. Блауга, Ф. Волкова, Е. Денісона, Дж. Кендрика, Дж. Мічі, В. Петті, А. Саградова, К. Смалензі, О. Тоффлера, І. Фішера та ін.

Сучасна теорія людського капіталу відображає переорієнтацію економічної науки з проблем використання трудових ресурсів на проблеми створення якісно нової робочої сили в умовах науково-технічного прогресу. Ключові ідеї цієї теорії були передбачені ще А. Смітом. Концепція людського капіталу є досить «молодою» порівняно з теоретичними основами сучасної економічної науки. До середини ХХ ст. цілісної концепції, як такої, не існувало, оскільки ще не існувало всіх необхідних передумов, які визначалися об'єктивними процесами розвитку продуктивних сил, коли в умовах глобального науково-технічного прогресу в економіці постійно зростає роль і значення людини, рівня її освіти, наукових знань, кваліфікації і досвіду [1].

Формування концепції розвитку людського капіталу у зарубіжному досвіді, як правило, поділяється на два етапи: 1) система формальної освіти підготовки людського капіталу; подальша фахова спеціалізація і перепідготовка кадрів через наукові та навчальні центри; 2) спеціальні курси, які фінансуються державою або організуються у фірмах [4].

Визначаючи сутність основного капіталу суспільства, А. Сміт стверджував, що він містить такі чотири складові: корисні машини і

знаряддя праці, що полегшують працю; споруди, що приносять прибуток; покращення землі та всіх витрат, понесених для цього; набуті корисні здібності громадян. Набуття таких здібностей завжди потребує дійсних витрат, які становлять основний капітал. Ці здібності разом з ним стають частиною багатства всього суспільства, до якого воно належить.

Прихильники теорії трьох факторів виробництва В. Бейджхорт, А. Маршал, Дж. Міль не відносили людину до складу капіталу, але стверджували, що знання і здібності є елементом капіталу. Л. Вальрас, Дж. Маккулох відносять до капіталу саме людину з її природними якостями, і на основі їх праць виникли альтернативні теорії, згідно з якими до поняття людського капіталу включаються знання, вміння, інтелектуальні і культурні якості людей. А. Пігу створює теоретичне підґрунтя щодо дослідження особливостей інвестування в людський капітал. Вчений стверджує, що незнання того, як зайняти людей, поширене ширше, ніж незнання того, які капіталовкладення здійснювати [3].

Єдиної точки зору щодо трактування концепції людського капіталу немає. Враховуючи сучасні наукові дослідження можемо стверджувати, що людський капітал – це соціально-економічна категорія, яка характеризує систему суспільних відносин у процесі створення нової вартості, вираженої у формі певних запасів знань, вмінь, навичок, мотивацій, досвіду, власних якостей, що допомагають підвищити продуктивність праці та рівень доходів суб'єкта, а також покращити добробут людини та людського розвитку в цілому.

Безперечним внеском у розвиток теорії людського капіталу українськими вченими є адаптація її до умов та станів економіки, удосконалення підходів щодо класифікації складових та видів людського капіталу, розробка заходів для підвищення ефективності управління людським капіталом на всіх рівнях, визначення впливу на економічне зростання.

Висновки. Виникнення й розвиток концептуальних ідей і положень теорії людського капіталу проходить шлях від джерел розвитку політичної економії до сучасних досліджень. Генеза теорії людського капіталу є закономірним шляхом розвитку в економічній науці, що має використовуватись практикою сучасного господарювання.

Список літератури

1. Бородіна О. М. Людський капітал на селі: наукові основи, стан, перспективи розвитку: [монографія]/Ін-т агр. економіки УААН. Київ, 2003. 274 с.

2. Квітка А. Особливості відтворення людського капіталу в трансформаційній економіці. *Бізнесінформ*. 2009. № 11. С. 127–129.
3. Мочерна О. С. Діалектика концепцій людського капіталу за умов транснаціоналізації. *Економіка і прогнозування*. 2008. № 2. С. 32–35.
4. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи)/[за ред. акад. НАМ України В. М. Гейця]; Ін-т екон. прогнозування. Київ: Логос, 1999. 176 с.

Блеянюк М. О. – студентка V курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Сорокопуд І. В. – здобувач кафедри аналітичної економіки та природокористування СНУ імені Лесі Українки;

Павлова О. М. – д. е. н., професор кафедри аналітичної економіки та природокористування СНУ імені Лесі Українки

Структура енергетичного ринку Західного регіону

Постановка проблеми. Розвиток цивілізації зараз важко уявити без енергетичного забезпечення. Енергетичний ринок відіграє важливу роль в управлінні взаємовідносинами, які виникають з приводу виробництва, розподілу/перерозподілу та споживання енергетичних ресурсів. Ефективності його функціонування, значною мірою, впливає на розвиток національної економіки.

Енергетичний ринок – це сукупність осіб та організацій, які купують енергію з метою виробництва та споживання. Учасниками енергетичного ринку є підприємства та організації, що видобувають паливно-енергетичні ресурси, виробники електричної та теплової енергії, перетворювачі, транспортувальники, розподільники виробленої енергії, споживачі енергії. На нинішньому етапі розвитку електроенергетики першочерговою за значенням, складністю і масштабістю є проблема надійного та якісного забезпечення електричною енергією споживачів.

Мета дослідження – проаналізувати та виявити проблеми функціонування енергетичного ринку Західного регіону.

Результати дослідження. З 1 липня 2019 р. в Україні почала діяти нова модель енергетичного ринку. Основна мета створення

ефективного та конкурентного ринку електричної енергії в Україні, а також регулювання балансу інтересів споживачів, виробників та природних монополій. Виробники електроенергії будуть змагатися не лише за ціну виробленої енергії, а й за її обсяг. Важлива складова цього процесу – збільшення вітчизняного виробництва енергетичних ресурсів. Для цього було проведено суттєву дерегуляцію видобувної галузі: скорочено кількість дозволів та погоджень, скасовано низку застарілих вимог. Безумовно, підвищення енергетичної незалежності неможливе без модернізації національної енергетичної інфраструктури, залучення нових сучасних ефективних та енергоощадних технологій [3].

Енергетичний ринок України складається з трьох основних ринків. Ринок нафти й газу, де з боку пропозиції сьогодні працюють майже 250 великих підприємств [6]. Ринок вугілля, учасниками якого є 145 шахт і 6 розрізів, близько 60 збагачувальних фабрик, 3 шахтобудівні комбінати, 17 заводів вугільного машинобудування, 20 галузевих інститутів. Ринок електроенергії, який є оптовим та має єдиного покупця і розподільника, – ДП «Енергоринок». Також на ринку працюють 8 регіональних електроенергетичних систем, що поєднані між собою системоутворюючими лініями електропередач [4].

Основним виробником енергії Західного регіону є Бурштинський енергоострів, який складається з Бурштинської теплової електростанції (ТЕС) та прилеглої електромережі в межах Закарпатської та частково Івано-Франківської і Львівської областей. Він охоплює територію площею 27 тис. км². Бурштинський енергоострів від'єднаний від Об'єднаної енергетичної систем України та синхронізований з європейською системою, що дозволяє енергетичному острову експортувати та імпортувати електроенергію з Європейського Союзу. Саме імпорتنі поставки наразі є важливою передумовою для створення реальної конкуренції на вітчизняному ринку електроенергії [1].

В основному споживачами електроенергії Бурштинського енергоострова є населення та комунальні підприємства. Найбільше електричної енергії споживається протягом осінніх та зимових місяців (оскільки збільшується потреба в електроенергії на освітлення та електроопалення), у весняні та літні місяці споживання зменшується. Поставки електроенергії забезпечуються трьома обласними енерго-розподільчими компаніями: Львівобленерго, Прикарпаттяобленерго та Закарпаттяобленерго [5].

Окрім Бурштинської ТЕС, споживачів забезпечують електроенергією, Калуська теплоелектроцентраль (Івано-Франківська обл.) і Терембле-Ріцька гідроелектростанція (Закарпатська обл.), а також сформовані електричні зв'язки з енергетичним об'єднанням європейських країн та з Румунією, а саме: з угорською енергосистемою, зі словацькою енергосистемою та з румунською енергосистемою [2].

«Острів» працює згідно стандартів Енергетичного об'єднання європейських країн. Надійність паралельного режиму роботи «острова» та відповідної якості електроенергії керується системою регулювання частоти та потужності, яка працює на базі комп'ютеризованого центрального регулятора.

Висновки. Бурштинська ТЕС проводить нарощення експортних потужностей, екологічне оздоровлення довкілля за рахунок зменшення шкідливих викидів в атмосферу тощо. Євроінтеграційна спрямованість Бурштинської ТЕС, курс на повномасштабну реконструкцію та втілення нових технічних рішень і новітніх технологій потребує підтримки вітчизняних і закордонними науково-дослідних, проектно-конструкторських, виробничих колективів.

Найбільш вагомим у здешевленні виробництва електроенергії на Бурштинській ТЕС є зниження витрат палива на кіловат-годину енергії внаслідок реконструкції та модернізації обладнання.

Зрозуміло, що реалізація запланованих проектів можлива лише при залученні інвестора, адже визначальним тут є закінчення реконструкції у визначений час. Також важливою є підтримка держави у вигляді інвестиційної надбавки до тарифу на електроенергію, що дозволить пришвидшити вдосконалення технологічно-екологічного процесу на ТЕС. Наразі уряд проводить роботу з демонополізації енергетичного сектору, розвитку конкуренції, впровадження європейських норм та ринкових принципів роботи в енергетиці. Прозорий і чесний енергетичний ринок зі зрозумілими правилами гри – запорука поступального розвитку української енергетики.

Список літератури

1. Курмаєв П. Ю., Рибчак В. І. Практичні аспекти підвищення ефективності державного регулювання ринку енергії в Україні. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка»*. 2016. № 1. С. 33–38.
2. Формування та регулювання регіональних енергетичних систем: теорія, методологія та практика: монографія/О. М. Павлова, В. Р. Купчак, К. В. Павлов, В. В. Лагодієнко Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2019. 346 с.

3. Реформа енергетичного сектору URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostannya/reforma-energetichnogo-sektoru>
4. Шевцов А., Земляний М., Вербинський В. Ринок електроенергії в Україні. Проблеми вдосконалення. URL: <http://old.niss.gov.ua/monitor/april08/14.htm>
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 145-р від 15.03.2006 р. «Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року». URL: <http://mpe.kmu.gov.ua/control/uk/archive/docview;jsessionid=6C654995CDF96DD8A6044CA7FFA77440.typeId=3617>
6. Стрішенець О. М. Екологічна безпека управління біоенергетичних підприємств України в контексті залучення німецького досвіду. *Теорія та практика менеджменту безпеки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 18 трав. 2017 р.)*. Луцьк. 2017.

Ворон О. З., Калиш С. А. – студенти I курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Галянт С. Р. – здобувач кафедри аналітичної економіки та природокористування СНУ імені Лесі Українки;

Павлова О. М. – д. е. н., професор кафедри аналітичної економіки та природокористування СНУ імені Лесі Українки

Інноваційно-інвестиційна політика діяльності газорозподільчих підприємств

Постановка проблеми. Газові підприємства потребують залучення великих інвестицій, щоб бути конкурентоспроможними в умовах глобалізації ринків енергетичних ресурсів та для розвитку та трансформації. Потрібно створити умови для успішного об'єднання вітчизняних і європейських систем господарювання, але це неможливо без прискорення інноваційного розвитку. Потрібно вивчати досвід країн, які давно вже це використовують. Адже передумовою будь-яких важливих рішень у сфері господарського, духовного і суспільного життя є опанування механізмами управління новими процесами, та якнайшвидше реагування на зміни у економічному просторі [1]. Внаслідок швидкого зростання цін на природний газ, скорочення потенційної ресурсної бази, конкуренції серед суб'єктів господарювання за доступ до енергетичних ресурсів, необхідно

застосовувати нові технології, інноваційні моделі управління на газорозподільчих підприємствах.

Серед науковців, які внесли помітний вклад у дослідження питань інноваційного розвитку підприємства, варто виділити таких як: О. І. Амоша, Ю. М. Бажал, О. І. Волков, А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, І. В. Космидайло, М. І. Крупка, С. В. Онишко, Л. І. Федулова та ін.

Мета дослідження – проаналізувати поточний стан газорозподільних підприємств та політики їх діяльності.

Результат дослідження. Загострення ситуації в газовому секторі і на енергетичному ринку нашої держави обумовлює доречність змін та переосмислення підходів стосовно можливості залучення до розробки родовищ та покладів, експлуатація яких ще порівняно недавно була неприбутковою. Наявні обставини, у газодобувному секторі, які зараз характеризуються стабільністю річних обсягів видобування газу на рівні 18–20 млрд м³, у подальшому визначатиметься ускладненням умов видобування природного газу через виснаження запасів найбільш високої якості і зростання частини запасів низької якості з меншим запасом видобутку [2]. Ці процеси охоплюють видобувні підприємства різних форм власності та супроводжуються різким зростанням об'ємів споживання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів та збільшенням собівартості видобування газу. Для стабілізації обсягів видобування газу із традиційних родовищ протягом двох наступних десятиліть газовидобувним виробництвам необхідно провести величезний комплекс заходів, які матимуть інноваційний характер. Зокрема, потрібно буде розробити нові родовища на суші при умові, що вони будуть економічно вигідними; активно розпочати освоювати материкову міліну та прибережні області Чорного та Азовського морів і гирла річок; впроваджувати ефективні технології буріння на глибині 6000–7000 м; підвищувати віддачу пласту на наявних свердловинах.

Значна сукупність нарощування видобутку газу полягає у залученні до розробки покладів так званого «нетрадиційного газу», тобто газу глибоководного шельфу, газу щільних порід, сланцевого газу, метану вугільних пластів, що стало можливим завдяки розвитку техніки і технологій видобутку газу із нетрадиційних покладів, а також зростанню цін на традиційний газ, що дозволяє забезпечувати прибутковий видобуток газу із нетрадиційних джерел.

Сьогодні дуже складно формувати точні довготривалі прогнози зростання видобування нетрадиційного газу, тому що його розвідка в Україні знаходиться на початку розробки і немає досвіду видобування в промислових масштабах. Для виконання таких робіт немає техніки і не розроблена технологія, яка була б інноваційною за змістом і характером. Все це вимагає значних коштів для проведення наукових досліджень і розробок. Важливу роль у цьому має відіграти нафтогазова наука, яка повинна озброїти виробництво новими технологіями видобування газу з глибоководного шельфу, із щільних та сланцевих порід, вугільних пластів [3].

Інноваційного розвитку потребують і ті виробництва, які транспортують і розподіляють природний газ, на основі використання новітніх технологій, у скрапленому та стиснутому стані морським транспортом.

Особливістю майже всіх підприємств системи газозабезпечення є їх статичний характер. Відтак, інноваційні процеси зосереджуються не навколо товарів та послуг, а довкола процесів їх виробництва, охоплюючи техніку та технології, а також соціально-економічну та управлінську сфери. Відомо, що залучення інноваційної практики роботи підприємств чи їх створення своїми силами здійснюється через систему інноваційного менеджменту, яку традиційно прийнято розглядати в якості однієї із підсистем, що забезпечує управління інноваційними процесами на підприємстві.

Успішні трансформації, а також розвиток підприємств системи газозабезпечення вимагають залучення чималих інвестицій та масштабного застосування як інноваційних технологій, так і нових моделей управління.

Висновок. Результатами дослідження встановлено, що при виборі стратегії інноваційного розвитку підприємств газової галузі необхідно брати до уваги вид та масштаби економічної діяльності підприємства, його репутацію, та загрозу з боку конкурентів, інтенсивність ринкового попиту на продукцію, роботу та послуги, специфіку державного регулювання цін. Для обґрунтування інноваційних стратегій у техніко-технологічній сфері доцільно застосувати методологію побудови матриці стратегії, розмежовуючи її елементи за такими ознаками: рівень витрат на розроблення і впровадження новацій, якісний характер нововведень [4].

Список літератури

1. Проект оновленої «Енергетичної стратегії України на період до 2030 року». 7 червня 2012 р. *Офіційний веб-сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості*. URL: http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/control/uk/publish/articie?art_id=222035&cat_id=20057
2. Дзьоба О. Г. Потенціал газовидобувного комплексу України: сучасний стан і перспективи розвитку. *Сталий розвиток економіки*. 2012. № 2 (12). С. 26–33.
3. Стрішенець О. М., Новосад ОВ. Особливості функціонування інновації в діяльності газорозподільних підприємств. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами: матеріали Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Луцьк, 7 груд. 2017 р.у): [у 2-х ч.]. Ч. I*. Луцьк: РВВ Луцьк. НТУ, 2017. С.162-163.
4. Павлов К. В. Сутність та загрози фінансово-економічній безпеці України. *Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції: зб. наук. пр.* Київ: СЕУ; Рівне: НУВГП, 2014. Вип. XX. № 2. Ювілейний. С. 104–110.

Гаврилюк З. І. – студентка II курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Бегун С. І. – к. е. н., доцент кафедри обліку і аудиту СНУ імені Лесі Українки

Трансформування сімейно-шлюбних відносин в Україні

Постановка проблеми. Несприятлива демографічна ситуація в Україні, а саме зменшення народжуваності, що призводить до старіння і депопуляції населення, пов'язана із загостренням проблем функціонування сім'ї як осередку відтворення населення, зниженням її демографічного потенціалу, тому дослідження стану і сучасних тенденції шлюбно-сімейних відносин є актуальною проблемою.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану сім'ї та шлюбу як чинника формування майбутнього української нації.

Результати дослідження. Для сучасних шлюбів є характерними такі тенденції: популярною стає неповна або позашлюбна сім'я; збільшується кількість молодих сімей; частіше мотивами вступу в шлюб стає раціональний і матеріальний розрахунок; в сімейному житті багато жінок вдаються до домінування і маніпулювання чоловіком; сучасні шлюби орієнтовані на малодітну сім'ю; зростання

кількості розлучень; зменшення середньої тривалості шлюбів; значна кількість незареєстрованих шлюбів; скорочення кількості ранніх шлюбів; збільшення кількості вступів в шлюб після 30 років.

Останнім часом зросла кількість молодих пар, які живуть разом, не будучи пов'язанні сімейними чи шлюбними зв'язками. Це пояснюється такими перевагами незареєстрованих шлюбів: можливість перевірити свої почуття та навчитися жити разом, такі стосунки не обтяженні соціальними стереотипами з приводу сімейного життя, у разі розриву емоційні і матеріальні претензії обох сторін є мінімальними. Проте недоліками таких шлюбів є: неоднозначність в оцінці стосунків самого подружжя (жінки в такому шлюбі частіше вважають себе заміжніми, а чоловіки – холостими), економічна і психологічна уразливість подружжя (насамперед жінок, які прагнуть до стабільності в стосунках, в упевненості в майбутньому) [2, 89].

Розлучуваність залишається однією з найгостріших проблем шлюбної ситуації. За даними Державної служби статистики у 2018 р. кількість розлучень склала 153,9 тис., що на 25,2 тис. більше ніж у 2017 р. [4]. Розлучення негативно впливають на виховну функцію у родині, що закладає у наступних поколінь негативні установки щодо шлюбу. Нестабільність у сім'ї знижує показники народжуваності, що лише загострюють демографічну кризу в Україні. Розлучення, а потім повторний вступ до шлюбу створює явище серійної моногамії («моногамія» – «одношлюбність», союз тільки одного чоловіка і тільки однієї жінки), що стає буденним явищем у сучасному суспільстві.

Молоді пари, що бачать невідповідність традиційних шлюбних вимог до сучасних умов життя, будуть сімейні стосунки в альтернативному шлюбі. Одним із видів альтернативного типу шлюбу є відкритий шлюб, який допускає інтимні стосунки з іншими зі згоди та відома обох учасників подружжя. Основні принципи такого шлюбу: довіра і відкритість; повага до інтересів партнера; рівноправне становище обох партнерів; відкритість до діалогу.

Традиційна українська сім'я зазнає статусно-рольової трансформації. Спостерігаються такі тенденції як рівноправний розподіл обов'язків у домашньому господарстві, стирання «подвійних стандартів», вивільнення сучасних жінок від традиційних сімейних ролей. Це спричинене прагненням жінок зайняти певну нішу у суспільному житті з метою підвищення не тільки доходів, але і соціального статусу. Їхня орієнтація на реалізацію своїх прагнень підвищує вікові межі вступу до офіційного шлюбу та народження першої дитини,

зростання кількості неповних сімей та радикальну трансформацію традиційної сімейної структури [1, 81–84].

Основними чинниками, що стають передумовами трансформації традиційної сім'ї, є: економічна незалежність жінок; скасування правової дискримінації незаконнонароджених дітей; ослаблення примусових повноважень держави у сфері особистого життя людей; підвищення середнього віку вступу до шлюбу (це додає більше стабільності укладеним шлюбом, але одночасно і підвищує відсоток дорослого населення, не зв'язаного цими узами); «репродуктивна революція», завдяки якій пари, раніше приречені на бідність, отримали можливість мати дітей; зміна гендерних ролей [3].

Висновок. Отже, зміна поглядів на шлюб та сім'ю, значна кількість розлучень, надання переваги малодітності, неоднозначне розуміння сімейних ролей та обов'язків членами подружжя сприяють поширенню кризових явищ на усе суспільство, що загрожує здоровому існуванню нації та повноцінному відтворенню поколінь.

Список літератури

1. Борщ К. К. Трансформація статусно-рольових характеристик сучасної сім'ї в Україні. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили*. 2012. Т. 201. № 189. С. 81–84.
2. Буряк О. О. Процеси трансформації шлюбних стосунків в сучасному українському суспільстві. Київ, 2018. 89 с.
3. Ляшенко Н. О. Сучасні альтернативні форми шлюбу. URL: <http://web.kpi.kharkov.ua/sp/lyashenko-suchasni-alternativni-formi-shlyubu/>
4. Україна у цифрах 2018. *Державна служба статистики України*. 2019. URL: ukrstat.gov.ua

Гаврилюк З. І. – студентка II курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Лялюк А. М. – к. е. н., доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства СНУ імені Лесі Українки

Особливості вибору CRM-системи вітчизняними підприємствами

Постановка проблеми. Значне насичення ринку ідентичними товарами, зростаюча вимогливість споживачів, які диктують вироб-

никам і продавцям свої умови, загострює боротьбу за споживачів (клієнтів). Споживачу сьогодні важлива не тільки наявність потрібних йому товарів, а й те, як до нього ставляться, наскільки швидко й ефективно готові вирішувати його проблеми. Тому в умовах інформаційного суспільства цілком закономірним є застосування сучасних інформаційних технологій, зокрема використання систем автоматизації відносин із клієнтами.

Значний внесок у дослідження питання управління відносинами з клієнтами, у тому числі з використанням CRM-систем, зробили такі вітчизняні вчені, як О. Марцінковська, Є. Д. Мірошникова, О. М. Тимофєєва, Т. С. Крупчатнікова та інші [1–4]. Проте залишається актуальним питання вибору CRM-системи вітчизняними компаніями для ефективного розвитку бізнесу.

Метою дослідження є вивчення сутності та особливостей функціонування CRM-систем на українському ринку.

Результати дослідження. CRM (*Customer Relationship Management* – управління відносинами з клієнтами) – поняття, що охоплює концепції, котрі використовують компанії для управління стосунками зі споживачами, охоплюючи збір, зберігання й аналіз інформації про споживачів, постачальників, партнерів та інформації про взаємини з ними [1]. У вузькому трактуванні CRM – це прикладне програмне забезпечення для організацій, призначене для автоматизації стратегій взаємодії з замовниками (клієнтами), зокрема, для підвищення рівня продажів, оптимізації маркетингу і поліпшення обслуговування клієнтів шляхом збереження інформації про клієнтів та історії взаємин з ними, встановлення і поліпшення бізнес процедур і подальшого аналізу результатів [2].

Завдяки впровадженню будь-якої CRM-системи можливе підвищення продажу за рахунок: збільшення чисельності нових споживачів; зростання суми середнього чека; збільшення кількості повторних продажів; зниження витрат на пошук і аналіз інформації; оцінювання ефективності роботи відділу продажу. CRM-системи базуються на трьох складових системах, що дозволяють поліпшити відносини з покупцями: автоматизація маркетингу (MA – *Marketing Automation*), автоматизація продажів (SFA – *Sales Force Automation*), автоматизація обслуговування клієнтів (CSS – *Customer Service & Support*). CRM-системи з успіхом можуть застосовуватися там, де відбувається персональний контакт із клієнтом, а на кожного співробітника відділу продаж припадає від 25 до 3000 потенційних клієнтів.

Етапи впровадження CRM:

- 1) розробка стратегії бізнесу (знаходження оптимального порядку взаємодії компанії з клієнтами);
- 2) перегляд діяльності функціональних підрозділів відповідно до прийнятої стратегії бізнесу;
- 3) синхронізація процесів, що належать до роботи з клієнтами;
- 4) вибір програмних продуктів для забезпечення роботи [3].

Критерії, на яких потрібно зосередитися при виборі CRM-системи:

- система повинна бути зрозуміла і зручна у використанні, на навчання співробітників компанії має витратитися мінімальний час;
- налаштування програмного забезпечення, це дозволяє отримати максимальну віддачу від застосування CRM-стратегій і дає можливість вибрати ті функції, які потрібні для вашого бізнесу;
- мобільний доступ, необхідно вибирати варіанти, які мають мобільні додатки або, які легко доступні з мобільного веб-браузера.

Розвитку CRM-концепції заважає ряд причин: відсутність бажання працювати в ній робітників (інстинктивна боязнь змін, небажання підвищити прозорість роботи, незручність використання); неправильна робота з сервісом керівного складу компанії (коли сам керівник фірми або відділу продажів до кінця не розібрався в тому, навіщо підрозділу була встановлена CRM-система); немає індивідуального підлатування під бізнес. Щоб система працювала коректно, необхідно чітко і ясно сформулювати ідею про те, що необхідно врахувати в програмному забезпеченні для конкретної компанії [4]. Наприклад, за допомогою вивчення клієнтського досвіду мережа магазинів Watsons збільшила продажі й наростила частку ринку. Компанія зуміла запропонувати кожному з 4 млн постійних покупців потрібні саме йому товари. Успіхи Watsons помітили конкуренти. У мережі EVA стартувала багаторівнева програма лояльності «Мозаїка» (бонусна система, коли за кожну покупку клієнтові нараховують бали). Також почали експериментувати з персональними пропозиціями: якщо клієнт купує велику упаковку прального порошку раз у три тижні, йому пропонують вигідну ціну на наступну покупку. Середній чек учасника на 60 % вищий, ніж у клієнта без картки.

Висновки. Отже, CRM-система важливий маркетинговий інструмент, що дозволяє швидко задовольняти потреби споживачів, гнучко реагувати на їх зміну та мінімізувати будь-які ризики. Завдяки використанню CRM-системи можна отримати переваги в бізнесі компанії

і системі їх відносин з клієнтами, що дозволить приймати грамотні управлінські рішення щодо роботи з клієнтами.

Список літератури

1. Марцінковська О., Легкий О. Організаційні аспекти впровадження CRM-систем у діяльність підприємства. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2018. Вип. 23. С. 81–85.
2. Мірошникова Є. Д., Птащенко О. В. Побудова CRM-системи як основи формування комунікаційної політики між організацією та кінцевим споживачем. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля: наук. журн.* Северодонецьк., СУНУ, 2016. Вип. 6 (230). С. 108–116.
3. Тимофєєва О. М. CRM-стратегія клієнт-орієнтованого маркетингу. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр./відп. ред. О. І. Черевко*. Харків: ХДУХТ, 2009. Вип. 2 (10). С. 656–663.
4. Крупчатнікова Т. С., Янчук Т. В. Значення CRM-систем на промисловому ринку. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018. С. 105–108.

Гринюк В. С. – студент I курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Новосад О. В. – здобувач СНУ імені Лесі Українки;

Павлова О. М. – д. е. н., професор кафедри аналітичної економіки та природокористування СНУ імені Лесі Українки

Діяльність газорозподільних підприємств Західного регіону України

Постановка проблеми. Газорозподільне підприємство – підприємство з експлуатації споруд систем газопостачання і газопроводів, яке транспортує газ газопостачального підприємства до споживача та надає йому послуги з технічного обслуговування та ремонту газопроводів і внутрішньобудинкових систем газопостачання на підставі відповідної ліцензії [3].

Газотранспортна система України – це така система, яка має багато різних функцій і галузевих структур, ефективність функціонування якої у значній мірі визначає імідж держави на міжнародних так званих газових ринках та значно впливає на національні конкурентні

переваги. Підприємства газорозподільної системи в Україні є підприємствами-природними монополіями, під час роботи яких держава повинна регулювати процес ціноутворення так, щоб з одного боку захистити споживачів від високих цін на природний газ, а з іншого – забезпечити підприємствам можливість покрити усі витрати, пов'язані з надходженням природного газу споживачам, і розвивати газорозподільну систему [2].

Проблема газорозподільної системи посідає важливе місце в дослідженнях багатьох українських та закордонних вчених. Вагомий внесок у різні аспекти цього питання зроблено дослідженнями О. М. Ромашко, А. С. Полянська, В. В. Дергачова, В. В. Чорний та інші науковці. Незважаючи на значний вклад науковців, сьогоденні реалії викликають необхідність пошуку кращих шляхів розвитку газорозподільної системи в Україні, а особливо в Західній частині, при цьому необхідно враховувати реалії, які склалися в країні.

Основою ефективної діяльності будь-якого підприємства є його цінова політика. У підприємствах газорозподільної системи цінова політика ґрунтується на витратних методах та державному регулюванні [4].

Специфікою та проблемою досліджуваної галузі є та обставина, що державне регулювання цін в Україні здійснюється не на підставі компенсування обґрунтованих витрат, пов'язаних із наданням послуг, а виходячи з потреби захисту населення та мінімізації витрат бюджетів усіх рівнів. Такі негативні напрями порушують економічну стабільність підприємств газорозподільної системи [1].

Досліджено передумови становлення газової промисловості України, що підтверджує те, що значне розширення виробничих потужностей та удосконалення процесу видобутку, створили сприятливі умови для збільшення обсягів транспортування та видобутку нафти і газу та поетапне виконання нормативно-правового базису посилення енергетичної ваги України в контексті покращення газової безпеки, як транспортного центру, не лише задовольняючи власні потреби, але і сусідніх держав [5].

Було визначено, що за умов сучасності функціонування регіональних господарських систем, формування виробничої структури майже всіх управлінь газопроводами, які призначені для транспортування газу на великі відстані, відбувається на основі територіальних вільно розташованих продуктивних сил. Водночас, до кожного з управлінь відноситься мережа власних виробничих об'єктів.

Мета дослідження. Розглянути діяльність газорозподільчих підприємств на підставі аналізування газового ринку України.

Результати дослідження. Основні результати підходи дали можливість стверджувати, що ціноутворення на послуги розподілу на газорозподільних підприємствах базуються на синтезі загальних та специфічних підходів. Перший (меркантилістський) погляд дозволяє з'ясувати ціну, як результат грошового втілення вартості, з дотичними витратами шляхом взаємодії попиту та пропозиції. Водночас, другий підхід (маржиналістський) формує результат певного обсягу грошової маси, сплаченої за одиницю продукції [1].

В основі ціноутворюючого базису пропонуємо розглянути дві методики формування вартісних послуг газорозподільних підприємств. Причинно-наслідковим мотивом першої є конкуренція, яка розглядала «традиційну модель контрактів» для постачання газу на європейський рівень. Відносно другої, то нею визначаються підходи «ринкової вартості» які частково заміняють вартість природнього газу здебільшого нафтопродуктами, мазутом, дизельним паливом з врахуванням вартості транспортування та розподілу.

Особливого значення в організаційному плані діяльності газорозподільних підприємств прийнято розглядати правове середовище під яким пропонується розуміти: діяльність наявних суб'єктів, які чинять вплив на розвиток газорозподільної сфери регіону шляхом системи взаємозв'язків між окремими учасниками газового ринку та діяльність його складових, що дозволило відобразити схематичний ефект на вітчизняних підприємств газорозподільної сфери регіону [2].

Висновок. Здійснивши дослідження ми можемо константувати, що низка завдань з покращення процесу ціноутворення на підприємствах газорозподільної системи не знайшла свого повного вирішення. Все це обумовлює необхідність проведення критичного аналізу теоретико-практичних проблем процесу ціноутворення у даній галузі.

Список літератури

1. Ромашко О. М. Проблеми диверсифікації постачання газу в Україні. *Актуальні проблеми соціального розвитку регіону*. 2011. С. 122.
2. Полянська А. С. Основні напрями та механізми реформування газового ринку в Україні. Львів, 2011. С. 389.
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 09.12.2008 № 2246 «Про затвердження правил надання населенню послуг з газопостачання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/4990>

4. Стрішенець О. М., Новосад О. В. Особливості функціонування інновацій в діяльності газорозподільних підприємств. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Луцьк, 7 груд. 2017 р.): [у 2-х ч.]*. Ч. I. Луцьк: РВВ Луцьк. НТУ, 2017. С. 162–163.
5. Функціонування мережі підземних газових сховищ в контексті енергетичної безпеки країни. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*/ О. М. Павлова, К. В. Павлов, В. Р. Купчак, В. Червоняк; уклад.: Л. Г. Ліпич, М. Б. Кулинич. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. № 3 (19). С. 105–112.

Денисюк Є. В. – студентка V курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Галянт С. Р. – здобувач кафедри аналітичної економіки та природокористування СНУ імені Лесі Українки;

Павлова О. М. – д. е. н., професор кафедри аналітичної економіки та природокористування СНУ імені Лесі Українки

Проблемні питання газопостачання Західного регіону

Постановка проблеми. На сьогоднішній день газопостачання займає важливу роль в економіці країни та житті населення. Кожного дня українці регулярно використовують даний ресурс у своїх побутових та комерційних цілях. Тому постає необхідність інноваційних змін роботи газопостачальних підприємств України, з метою покращення його використання.

Мета дослідження: вивчення структури роботи газопостачальних підприємств Західного регіону України і заходів, що проводяться для удосконалення їхньої роботи.

Результати дослідження. Газорозподільне підприємство – підприємство з експлуатації споруд систем газопостачання і газопроводів, яке транспортує газ газопостачального підприємства до споживача та надає йому послуги з технічного обслуговування та ремонту газопроводів і внутрішніх систем газопостачання на підставі відповідної ліцензії [2]. До обов'язків даних підприємств відносять різні заходи

пов'язані з усунення аварійних ситуацій у різноманітних газопостачальних системах будинків, підприємствах і дворових газопроводах, які несуть загрозу життю людей. Також вони наділені правом перевіряти цілісність засобів обліку використаного газу та встановлених пломб.

На сьогоднішній день по Україні функціонують сорок три газопостачальних підприємств. У Західному регіоні знаходиться дев'ять організацій, що займаються поданням газу: ПАТ «Волиньгаз», ПАТ «Івано-Франківськгаз», ПАТ «Львівгаз», ПАТ «Тернопільгаз», ПАТ «Тисменицягаз», ПАТ «Хмельницькгаз», ПАТ «Чернігівгаз» . ПАТ «Рівнегаз», ПАТ «Закарпатгаз».

У своїй роботі газопостачальники користуються двома важливими правилами: «Правила користування природним газом для юридичних осіб», що прописані в постанові № 2494 «Про затвердження Кодексу газорозподільних систем» та «Правила надання населенню послуг з газопостачання» постанова № 2246 кабінету міністрів України.

Порядок надання послуг виступає у такій послідовності:

1. Постачання природного, а також скрапленого газу від групових резервуарних установок здійснюється безперервно відповідно до Правил безпеки систем газопостачання, що затверджуються Держнагляд-охоронпраці [3].

2. Послуги надаються споживачеві на підставі укладеного договору про надання послуг з газопостачання, форма затверджена НКРЕ. Газорозподільчі організації, що постачають природній газ на відповідних території, не можуть відмовити споживачеві, якщо об'єкти розташовані в межах даної території, в укладенні договору.

3. Після закінчення строку або дострокового припинення дії договору газові прилади і пристрої споживача відключаються від системи газопостачання шляхом перекриття запірних пристроїв перед газовими приладами або на ввідному газопроводі та установа на них пломби чи інвентарної заглушки [3].

Важливим проривом у роботі газопостачальних підприємств було автоматизація системи подання показників та можливість оплати через особистий кабінет споживача – це інформаційний ресурс, що містить інформацію про споживача, його замовлення, надані показники спожитого газу, оплату, заборгованість та іншу інформацію [5, 62]. Даний сервіс пришвидшив роботу підприємства, зменшив кількість роботи працівників у даній сфері, та полегшив життя користувачів.

Створена система телеметрії газорегуляторного пункту з усією інформацією про його схеми, параметри регулюючого обладнання, довідки, схеми під'їзду, матеріали та інше [1, 57]. Комплекс телеметрії збільшує ефективність і безпеку використання систем газопостачання завдяки технологічному контролю і керуванню з диспетчерського пункту. Дане впровадження дає можливість керувати режимами газорозподілу з врахуванням результатів дослідження впливу якості газу на стійкість роботи газорегуляторного пункту, запобігання виникненню аварійних ситуацій на об'єктах і забезпечення контролю за несанкціонованим проникненням в приміщення сторонніх осіб [3, 79].

Впроваджено нову систему :«Моніторинг за автомобілем аварійної служби» та АРМ «майстер АДС», яка включає робочий стіл керівника робіт з ноутбуком, GSM – модем, GPS – приймачем [5, 49]. АРМ «майстер АДС» дозволяє отримувати потрібну інформацію майстру АДС, що необхідна для виконання аварійних робіт: оптимальну схему маршруту, різноманітні зварювальні схеми, список об'єктів, які підлягають відключенню, наряд-заявку та решту інформації, що необхідна для роботи безпосередньо в автомобілі аварійної служби. Даний комплекс набагато зменшує час прибуття на місце аварії, що надає можливість бригаді в короткий термін приступити до знаходження витоків газу та ліквідації причин аварії.

Висновки. Отже, у даній роботі було розглянуто на підставі яких документів функціонують газорозподільчі підприємства, розглянутий порядок надання послуг споживачам та інновації, що були впроваджені у даній галузі. Газопостачання – є однією з основ добробуту нашого життя. Позитивним є те, що різноманітні проекти впроваджуються у роботу газорозподільних підприємств, але цього не достатньо. Держава повинна активно проводити різноманітні конкурси на вдосконалення їхньої роботи, слідкувати за модернізацією старого обладнання та підтримувати інноваційні проекти, що спрямовані на удосконалення системи постачання природного газу споживачам.

Список літератури

1. Функціонування мережі підземних газових сховищ в контексті енергетичної безпеки країни. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*/О. М. Павлова, К. В. Павлов, В. Р. Купчак, В. Червоняк; уклад.: Л. Г. Ліпич, М. Б. Кулинич. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. № 3 (19). С. 105–112.

2. Постанова Кабінету Міністрів України «Правила надання населенню послуг з газопостачання» від 9 грудня 1999 р. № 2246. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/5737220>
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Кодексу газорозподільних систем» від 30.09.2015 № 2494. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1379-15#n27>
4. Сідак В. С., Супонев В. М., Броневський Ю. Ф. Сучасні та інноваційні технології в безпеці газопостачання: монографія. Харків ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. С. 430.
5. Стрішенець О. М., Новосад О. В. Особливості функціонування інновацій в діяльності газорозподільчих підприємств. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Луцьк, 7 груд. 2017 р.): [у 2-х ч.]*. Ч. I. Луцьк: РВВ Луцьк. НТУ, 2017. С. 162–163.

Деркач О. О. – студентка II курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Лялюк А. М. – к. е. н., доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства СНУ імені Лесі Українки

Перспективи розвитку нейромаркетингу

Постановка проблеми. Багато виробників товарів та послуг почали використовувати у своїй роботі нейромаркетинг, щоб просунути свої товари та послуги на ринку. Проте суспільство розділилося з приводу думки про нейромаркетинг. Одні є прихильниками і відзначають його наукову значущість, а інші вважають його використання некоректним і називають це «маніпуляцією свідомості». На сучасному етапі даний напрям дослідження розвивають О. В. Босак, А. А. Копейко, Н. М. Васильцев та ін. [1–4]. Питання нейромаркетингу особливо актуальне сьогодні, з огляду на неоднозначність позицій щодо можливості використання цього методу стимулювання продажів та підвищення конкурентоспроможності продукції на підприємстві.

Мета дослідження – дослідити сутність нейромаркетингу та його основні інструменти у контексті можливостей їх застосування в умовах національного ринку.

Результати дослідження. Концепція нейромаркетингу була вперше розроблена психологами Гарвардського університету (США) в 1990-х роках. Вона базується на твердженні, що за розумову діяльність людини в сукупності з його емоціями на 90 % відповідає підсвідома, тобто неконтрольована свідомістю сфера мозку. Це дає можливість маніпулювати даною сферою в цілях «вдруковування» в мізки людей потрібних реакцій так глибоко, наскільки можливо [4]. Основоположником нейромаркетингу вважають Дж. Залтмена, який не тільки розробив загальні методи нового інструменту впливу на людину (групу, маси), але і запатентував спеціальну технологію, що одержала назву ZMET (*Zaltman Metaphor Elicitation Method* – метод отримання метафор Залтмена) [5]. К. Берд доводить, що нейромаркетинг – це маркетинг, розроблений на основі неврології, є найновішим механічним способом, який використовується для розуміння споживачів [1]. Прийоми нейромаркетингу для досягнення своїх цілей використовували Coca-Cola, General Motors, Google Mars, Nestle та ін.

Сферами нейромаркетингу є:

– брендинг. Завдяки методам нейромаркетингу можна визначити почуття і емоції, які отримує споживач під час споживання продукції певного бренду;

– продуктовий дизайн та інновації. Нейромаркетингу доступні методи, за допомогою яких можливо визначити реакції покупців на нововведення;

– реклама, яка впливає на підсвідомість клієнта, так що людина часто не усвідомлює свої реакції. Нейромаркетинг дає змогу побачити, як саме це відбувається;

– вплив на рішення про покупку. Нейромаркетинг вивчає те, що саме впливає на рішення споживача про покупку: згідно з дослідженнями, людина приймає рішення про покупку під впливом безлічі факторів (наприклад, атмосфера в магазині), і часто його неможливо пояснити логічно;

Вивчаючи нейромаркетинг, необхідно визначити позитивні та негативні сторони. Позитивною стороною нейромаркетингу є те, що за його допомогою можна аналізувати різні бізнес-процеси або досвід споживача, шукати шляхи, як можна збільшити якість контакту зі споживачем, підвищити ефективність цього контакту, як залучити більше споживачів [3].

Негативними сторонами нейромаркетингу, які сьогодні розглядаються науковцями та практиками є:

– порушення конфіденційності. Компанії можуть «читати думки» своїх покупців, що порушує принцип конфіденційності. Вирішити цю проблему може прозорість цілей дослідження, щоб дослідники могли точно знати, в чому саме вони допомагають компанії і які саме їх дані будуть використані лише для реалізації поставлених цілей;

– проведення більше запланованого часу в магазині. Якщо людина відчуває позитивні емоції і почувається комфортно, вона може провести в магазині більше часу, ніж планувала, саме нейромаркетинг і працює на створення гарного настрою у покупця, який, своєю чергою, безпосереднім чином впливає на довжину чека на виході;

– вплив на вищі і нижчі ланки регуляції. Наприклад, інформація про зміст невеликої кількості калорій у пиві впливає на вищу ланку регуляції, а реклама з еротичним змістом – на її нижчі рівні. Останнє і називається етично некоректним;

– компанії часто діють не в інтересах споживачів. Вони можуть бути націлені на отримання максимального прибутку, але не на створення дійсно корисного продукту;

– нейромаркетингові дослідження достатньо дорогі, далеко не кожна компанія може собі дозволити такі випробування. Так, у 2015 р. тільки у США на нейромаркетингові дослідження витратили \$25 млрд [4].

Проте, незважаючи на критику методів нейромаркетингу, все ж варто зауважити, що цей науковий напрям допомагає краще дізнатися споживача, його потреби. Це вигідно не лише для виробників, але й для самих споживачів, адже досить часто вони не знають, чого конкретно хочуть. Тому компанії повинні активно використовувати інструменти нейромаркетингу для завоювання споживачів та отримання більших прибутків.

Висновки. Отже, нейромаркетинг нині є однією з технологій маркетингу майбутнього. Його потенціал ще не до кінця сформований і вивчений, проте перші кроки на шляху до цього у світі вже робляться. Нейромаркетинг в сучасних умовах стрімко набуває популярності та дедалі більше використовується як потужний інструмент впливу на поведінку споживача. Проте варто зауважити, що найбільший ефект ці технології забезпечують за системного використання їх у маркетинговій кампанії.

Список літератури

1. Берд К. Неосознанный брендинг. *Компьютерра*. 2006. № 46. С. 38–39.
2. Босак О. В. Дослідження впливу інструментів нейромаркетингу на поведінку споживачів. *Фінансовий простір*. 2013. № 4. С. 76–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2013_4_10
3. Васильців Н. М. Неромаркетинг: позитивні та негативні аспекти. *Економіка і суспільство*. 2017. № 13. С. 394–398.
4. Копейко А. А. Нейромаркетинг – механізм маніпулювання споживачем. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=41244>
5. Нейромаркетинг: почему о нем говорят «шепотом». URL: <http://www.vb.com.ua/articles/view/281/2009/11/13/>

Єфімчук С. С. – студентка II курсу
факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки;

Бегун С. І. – к. е. н., доцент кафедри обліку і
аудиту СНУ імені Лесі Українки

Міждержавні міграції населення Волинської області

Постановка проблеми. Міждержавні міграції є найважливішим видом територіальних переміщень населення. Люди переміщувалися по території завжди, але робили вони це через різні причини та настрої. Саме тому міграція населення розглядається з різних поглядів, залежно від причин та факторів, які змусили мігрантів залишити місце постійного проживання. Волинська область завжди була регіоном-донором для міграцій населення в т. ч. й для закордонних. На сьогодні Волинська область характеризується переважно негативним сальдо міждержавної міграції. Саме тому ця тема дослідження вважається актуальною.

Метою дослідження є виявлення особливостей, характерних й специфічних рис перебігу міграційних процесів населення на території Волинської області.

Результати дослідження. Важливе місце у формуванні загальної чисельності населення належить міграційним процесам. Вони поряд із народжуваністю та смертністю визначають темпи загального при-

росту (скорочення) населення. Міграція населення – це переміщення людей через кордони тих чи інших територій зі зміною місця проживання назавжди або на більш чи менш тривалий період.

Міждержавні міграції населення Волинської області характеризуються різким переважанням виїзду над в'їздом (еміграції над імміграцією). У 2018 р. міграційний приріст становив -687 осіб. За 2019 р. кількість випадків прибуття становила 14 641 особу, а кількість випадків вибуття – 15 638 осіб, тобто сальдо міграції є негативним – -997 осіб і цей показник нижчий, ніж був у 2018 р. Також це значно нижче як у середньому по Україні, оскільки міграційний приріст України становить 21 512 осіб [2].

Однією з основних причин міграції населення є несприятливе соціально-економічне становище та відсутність попиту на трудові ресурси на внутрідержавному ринку праці. Перебуваючи довгий час за кордоном трудовий мігрант отримує громадянство цієї країни та переїжджає на постійне місце проживання (часто разом із сім'єю). Причиною такого рішення є недостатня соціальна захищеність населення, низька оплата праці порівняно із закордонною, масове безробіття та низький рівень якості життя України порівняно із сусідніми державами. Велику частку трудових мігрантів становлять чоловіки, найчастіше серед них зустрічаються особи 30–44 років (понад 40 %). 41 % трудових мігрантів мають середню або середню спеціальну освіту, 36 % – вищу освіту. У міграційний обмін найбільше залучені північні райони області – це Шацький, Ратнівський, Любешівський, Старовижівський, Камінь-Каширський [4].

Українці їдуть за туристичними візами і працюють в основному нелегально у таких країнах: Італія, Іспанія, Швеція. Наступними країнами Європи після Польщі, в яких зосереджена найбільша частка українських мігрантів є: Чехія, Італія, Німеччина, Іспанія, Португалія. На них припадає близько 80 % загальних потоків короткострокових та довгострокових трудових мігрантів з України. Найбільша кількість українців спостерігається у Польщі. Станом на 2017 р. майже 94 % дозволів, виданих українцям є короткотерміновими, тобто 3–12 місяців перебування, тоді як в інших країнах громадянам України видаються переважно довготермінові дозволи, частка яких у 2017 р. становила близько 70 % [4]. Польща є основною країною офіційного

працевлаштування українців серед країн Європи. Щорічно зростає її частка щодо вперше виданих дозволів на перебування, в т. ч. з метою ведення оплачуваної діяльності. Сфери зайнятості українських працівників за кордоном: будівництво (чоловіки), праця в домашніх господарствах (жінки), сфера послуг та сільське господарство.

Економічні та соціальні наслідки еміграції робочої сили за кордон мають як позитивний, так і негативний ефект. Міждержавна трудова міграція українського населення має певні позитивні сторони: зменшення напруги на ринку праці, значні обсяги інвестицій, які отримує країна завдяки заробітчанству, підвищення платоспроможного попиту завдяки надходженню коштів від заробітчан. Основним негативним наслідком міждержавної міграції є зменшення робочої сили [1].

Упродовж останніх років зростання чисельності українців, які виїхали на навчання за кордон, прискорилося. Найбільше з них у Польщі, Німеччині, Канаді, Чехії, Італії, США, Іспанії, Франції, Великобританії та Росії. У січні 2020 р. кількість прибулих на Волинь становила 1019 осіб, а вибулих 964 осіб. В той самий час кількість прибулих в Україну становить 41 862, а вибулих – 38 692 осіб. Ми бачимо, що кількість осіб, які виїхали за кордон є меншою, відповідно і міграційний приріст також зменшується [3].

Висновок. Отже, Волинська область характеризується переважно негативним сальдо міграції. В Україні впродовж багатьох років зберігається складна економічна ситуація, що штовхає українців до пошуку роботи за межами своєї держави. Це все дає підстави стверджувати, що українці будуть найчисленнішими трудовими мігрантами в іноземних країнах, зокрема в Польщі, Чехії, Італії ще впродовж тривалого періоду.

Список літератури

1. Ігліцька К. Ринок праці для іноземців у Польщі. *Міграція й ринки праці Польщі й України*. Варшава, 2003. С. 43–54.
2. Міграційний рух населення у 2019 році. *Головне управління статистики у Волинській області*. 2019. URL: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>
3. Міграційний рух населення у 2019 році. *Державна служба статистики України*. 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Міграція в Україні: факти і цифри. *Міжнародна організація з міграції*. 2016. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf

Кожан Ю. О. – студентка V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Геліч Н. В. – к. е. н., доцент кафедри аналітичної економіки та природо-користування СНУ імені Лесі Українки

Зміст і роль людських ресурсів у національній економіці

Постановка проблеми. Погляди на зміст і роль людських ресурсів у суспільному поступі зазнавали й продовжують зазнавати еволюційної трансформації у рабовласницьких, феодално-кріпосницьких, капіталістичних і соціалістичних формаціях й навіть зараз є недостатньо концептуально визначеними, що обумовлює численні проблеми у сфері визначення вартості людського ресурсу, мотивування праці, інвестування у людський розвиток, забезпечення гідних умов життя, захисту прав та інтересів людини тощо.

Підґрунтям підвищеного інтересу до питань формування та ефективного використання людських ресурсів на мікро- та макрорівні стали соціальні та економічні зміни викликані науково-технічним прогресом. На сьогодні реальні конкурентні переваги будь-якої організації змістились з якісних характеристик продукції, що виробляється чи процесів виробництва на ресурсний підхід. Відтак, з урахуванням швидких змін у світі бізнесу, підприємства прагнуть до ефективного використання їх ключового ресурсу – людського.

Метою роботи є визначення змісту та дослідження ролі людських ресурсів у економіці.

Результати дослідження. Теоретичне обґрунтування конкурентних переваг людських ресурсів, як визначального чинника конкурентоспроможності національної економіки, впливає з ролі людини в системі суспільного виробництва. Еклектичне змішування економічних термінів, соціальних і природних феноменів, загальнолюдських проблем і реалій минулого, сьогодення і майбутнього часто призводило до того, що рамки наукових досліджень не давали достатньої можливості для розуміння суті проблеми ролі людини в економіці та виділення її найбільш важливих конкурентних переваг [1].

Питаннями економічної суті людських ресурсів займалося чимало вчених-економістів як зарубіжних, так і вітчизняних: М. Армстронг,

Г. Беккер, М. Блауг, Д. Богиня, О. Грішнова, А. Добринін, М. Долішній, Дж. Каннінг, Ю. Корчагін, Р. Лайкерт, Ю. Одегов, Л. Туроу, Е. Фламхольц, Т. Шульц та ін.

В економічній науці під поняттям «людські ресурси» розуміють не просто працюючу людину, індивіда взагалі, а живу людину з усією різноманітністю її життєвих потреб і інтересів. Такі характеристики, що успадковуються людьми та визначають їх здібності, темперамент, фізичні дані, менталітет та формують їх конкурентні переваги, варто включити до якісних ознак людських ресурсів.

Сучасні тенденції, які сформували поняття «людські ресурси», виходять з того, що в основі цих конкурентних переваг знаходиться людський капітал, який є частиною інтелектуального капіталу людини, компанії (держави) [1].

Людські ресурси, насамперед, необхідно розглядати з позиції наявних та відсутніх людей. Наявні людські ресурси – це живі люди, а відсутні людські ресурси – це очікувані майбутні покоління людей та померлі люди [3].

Перший сегмент наявних людських ресурсів – це перспективні ресурси. До них входять: проектні людські ресурси, доглядані людські ресурси, адаптаційні та потенційно корисні людські ресурси.

Другий сегмент наявних людських ресурсів – це реальні людські ресурси, які зайняті у трудовій діяльності й охоплені повним управлінським впливом суспільних інститутів та інституцій.

До третього сегменту людських ресурсів відносяться неперспективні людські ресурси. Це люди, які не беруть і, скоріше усього, не будуть брати активної участі у трудовій діяльності, тобто відпрацьовані самодостатні людські ресурси, відпрацьовані залежні людські ресурси, непридатні людські ресурси.

Людські ресурси постають унікальним ресурсом у будь-якій системі, яка їх поєднує. Вони одночасно є одним із різновидів ресурсів виробництва, рушійною силою, джерелом і метою людського розвитку, підґрунтям економічного потенціалу суб'єктів господарювання, найвищою суспільною цінністю, суб'єктом виконання та суб'єктом впливу, безцінною розумною істотою, суспільством у цілому як сукупність людей, елементом глобального світу [2].

Проте роль людських ресурсів у суспільстві неоднозначна. Якщо на макрорівні у певних країнах найвищою цінністю є люди, то в інших пріоритетом постають мінеральні копалини, земля, фінансові

ресурси. Так само і на мікрорівні для одних суб'єктів господарювання людина є провідним ресурсом, в той час як для інших значення людського ресурсу мінімальне порівняно з іншими ресурсами, або взагалі не враховується. Наочно ці відмінності можна спостерігати по оплаті праці та рівню життя у регіонах та сферах діяльності.

Загалом, людські ресурси є цінними та такими, які не можна скопіювати. З цих якостей випливає, що вони володіють значним потенціалом, який організація реалізує через свій підхід до управління людським капіталом.

Висновки. Отож, термін «людські ресурси» є відображенням ціннісного підходу до людини-працівника. Ефективне управління людськими ресурсами може сформувати основу високопродуктивної робочої системи – організацію, в якій усе: технологія, організаційна структура, люди і процеси працюють разом для того, щоб надати організації перевагу в конкурентному середовищі.

Список літератури

1. Ковтун Н. С. Формування конкурентних переваг людських ресурсів у національній економіці. URL: file:///C:/Users/Downloads/binf_2014_4_5.pdf
2. Сардак С. Е. Еволюція поглядів на зміст і роль людських ресурсів у суспільному поступі. URL: file:///C:/Users/Downloads/ape_2012_12_18.pdf
3. Сардак С. Е. Управлінсько-регуляторні аспекти розвитку людських ресурсів в умовах глобалізації. URL: <https://philpapers.org/archive/SAR-27.pdf>

Ляшко Л. М. – студентка II курсу факультету психології та соціології

СНУ імені Лесі Українки;

Крижановська З. Ю. – к. психол. наук,
доцент кафедри загальної та соціальної психології СНУ імені Лесі Українки

Вплив мережі Інтернет, як засобу масової комунікації, на соціалізацію підлітків

Постановка проблеми. Однією з основних ознак розвитку сучасного суспільства є стрімкий розвиток комп'ютерних інформаційних технологій, який дає можливість сучасній людині навчатися, обговорювати проблеми, що турбують, знайомитися та спілкуватися з

іншими, а також перенестися в будь-яку країну світу, дізнатися про її культуру та традиції, використовувати необмежені можливості все-світньої мережі Інтернет у будь-якій сфері діяльності. На сьогодні Інтернет став невід'ємною частиною нашого повсякденного життя. Проте, слід зазначити, що мережа Інтернет дає можливість для розвитку здібностей, нагромадження знань та розширення кола інтересів, але й містить у собі реальні загрози, як для дорослих, так і для дітей.

Нарівні з багатьма позитивними сторонами, інтернет-мережі мають і негативні аспекти впливу на особистість та відповідні наслідки – це інтернет-залежність, зміна системи цінностей, скорочення безпосередніх соціальних взаємодій з людьми і, як наслідок, соціальна дезадаптація особистості.

Інтернет-мережі, відсуваючи на другий план класичні інститути соціалізації – родину, школу, друзів, – займають усе більш домінуючу і провідну роль у процесі соціалізації особистості підлітка й здійснюють безпосередній вплив на її ціннісні орієнтації.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні, соціальні інтернет-мережі відіграють вагомую роль у житті нашого суспільства. Зокрема, вони користуються популярністю серед сучасної молоді, для якої Інтернет виступає не тільки джерелом інформації, але й розважальним засобом та способом спілкування.

У зв'язку з цим, дослідники в багатьох галузях науки, зокрема психологічної, ще тільки приступають до вивчення природи і суті Інтернету як форми комунікації (О. Байм, В. Барнс, К. Вітті, К. Джоінсон, А. Є. Жичкіна, О. Карр, Л. Ф. Компанцева, А. М. Орлов, Д. Постемес, Г. Рейпс та ін.) [2, 26–27].

Можливості Інтернету і соціальних мереж в психології ще не досліджені повною мірою, але й наявні дослідження засвідчують їх величезний вплив на формування свідомості особистості, мотиви її поведінки, зміст ціннісних орієнтацій, вибір мети і шляхів її реалізації, стиль життя.

Соціальні мережі стають потужним агентом вторинної соціалізації людини: соціалізації не тільки в мережевому суспільстві, але й у реальному середовищі, в якому живе підліток [3].

Вплив соціальних мереж на особистість має дещо специфічні наслідки, а особливо в підлітковому віці. Надмірна захопленість молоді, зокрема підлітка, середовищем у мережі може призвести до інтернет-залежності, внаслідок якої відбувається знецінення реальності, змі-

нення системи цінностей, мрій та прагнень, що в свою чергу, позначається на процесі життєвого планування. Ще один негативний аспект впливу мережі Інтернет полягає в тому, що віртуальне спілкування стає переважаючим в їх житті, як наслідок може виникати замкнутість, втрата соціальних контактів і друзів, роздратування під час живого спілкування, втрата навичок вербального та невербального спілкування, невиконання власних обов'язків тощо.

Поряд із негативними аспектами впливу Інтернету на особистість підлітка, можна виділити і його позитивні сторони впливу, зокрема, можливість створення груп за інтересами, розширення кола спілкування, розвиток власних технічних навичок, які потрібні в світі сучасних технологій. У соціальних мережах користувачі також можуть задовольнити потреби у самовираженні та самореалізації. Таким чином, підлітки використовують соціальні мережі для демонстрації особистої позиції щодо обговорюваних питань, власних досягнень, розробок або творчості [1, 128].

Висновки. Виходячи з вище викладеного матеріалу, можемо зазначити, що соціальні мережі є одним із вагомих факторів соціалізації, але не єдиним, оскільки постійне перебування в мережі Інтернет більше негативно позначається на процесі соціалізації через скорочення безпосередніх соціальних взаємодій з людьми.

В той же час, позитивно чи негативно буде впливати використання соціальних мереж та Інтернету загалом для користувача-підлітка та які будуть наслідки, безпосередньо залежить від сформованих у нього навичок інформаційної культури і грамотності. Саме тому сьогодні варто зосередити особливу увагу на навчанні дітей, підлітків і молоді основам безпечної поведінки в соціальних мережах та Інтернеті. При правильному, дисциплінованому підході до використання інтернет-технологій можна отримати якусь користь і полегшити собі життя. Проте завжди існує ризик того, що робота з соціальними мережами відіб'ється шкідливими наслідками на психіці підлітка.

Список літератури

1. Золотова Г. Д. Сутність технологічних видів адитивної поведінки дітей. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 13 (272), ч. IV. С. 126–130.
2. Немеш О. М. Віртуальна діяльність особистості: структура та динаміка психологічного змісту: монографія. Київ: Слово, 2017. С. 26–27.
3. Симхович В. Проблемы социализации молодежи в сетевом обществе. *Spoleczenstwo sieci. T. I. Gospodarka sieciowa w Europie srodkowej i wschodniej*/pod red. Slawomira Partyckiego. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011. С. 201–205.

Мельник Х. О. – студентка I курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Ющак А. В. – здобувач СНУ імені Лесі Українки;

Павлова О. М. – д. е. н., професор кафедри аналітичної економіки та природо-користування СНУ імені Лесі Українки

Стан розвитку ринку житлової нерухомості Західного регіону

Постановка проблеми. Формування ринку нерухомості, як однієї із галузей економіки держави є забезпечення достовірною та доступною інформацією осіб, які планують проводити операції на ринку. Створення такої інформаційно-кадастрової системи ринку нерухомості є необхідним, для вирішення такої проблеми на рівні нашої держави. Широке коло вітчизняних науковців займалися дослідженням питань створення, функціонування, аналізу та прогнозування ринку нерухомості. Можна виділити таких як В. О. Воронін, Е. В. Лянце, М. М. Мамчин, які запропонували методологію багаторівневої аналітики ринку нерухомості. Для проведення оцінювальної діяльності та маркетингових досліджень, варто виділити, Е. Т. Карапетяна, О. М. Павлову, які обґрунтували доцільність застосування аналізу ринку житлової нерухомості методологічного підходу який базується на постулатах теорії економічних циклів та вивчали особливості формування ринку житлової нерухомості в Україні.

Мета дослідження – проаналізувати поточний стан ринку житлової нерухомості Західного регіону.

Результати дослідження. Ринок нерухомості, на відміну від фондового або товарного, дуже далекий від досконалого за багатьма показниками, що і визначає особливості його дослідження. Необхідно відзначити, що ринок нерухомості України характеризується безпрецедентною інформаційною закритістю, яка і визначає відсутність достатнього аналізу. Реформування минулих років значно вплинули на ринок нерухомості, що призвели до покращення й удосконалення ведення фінансових операцій і документообігу. Обсяги продажу знизилися. Якщо раніше експерти говорили про ринок нерухомості України як про єдине ціле, приводили загальні цифри, тенденції та напрями розвитку, то тепер цього нема, країна поділилася на регіони.

Східної частини України, де відбуваються військові дії і АТО, не існує фізично, не функціонує державний реєстр нерухомості, офіційних угод не відбувається. У Західному регіоні – зокрема, в Львові – ринок нерухомості характеризується стабільністю ціноутворення. Це пояснюється двома основними чинниками: регіон розташований далеко від зони військових дій і близько до кордону з Європою. Крім того, місто як і раніше популярне серед туристів. Непогано почувається і Південний ринок. Після анексії Криму в цьому регіоні стали частіше купувати квартири ті, хто потім планують їх здавати відпочивальникам під час курортного сезону. Центральний регіон не може похвалитися досягненнями в сфері купівлі-продажу квартир – число угод тут скоротилося на порядок. Правда, активізувався ринок оренди, особливо в столиці і великих містах. Пов'язано це, перш за все, з потоком переселенців зі Сходу країни. Лідером у будівництві є житлова міська нерухомість, а також торговельна та офісна. У цих сферах було здано найбільше об'єктів. Багато які з них перебувають у багатофункціональних житлових комплексах, оскільки нині в Україні стало дуже популярним будівництво таких проектів. Вони дають змогу мешканцям мегаполісів влаштувати власне життя так, щоб дім, і робота, і школа для їхніх дітей, перебували не лише в одному районі міста, а й в одному житловому комплексі. Кількість площ, що були введені в експлуатацію у сфері житлової нерухомості близько 10 млн по всій Україні. Львівська область поступається Київській за кількістю площ, але займає 938 тис. м². Українці звикли вкладати кошти в нерухомість, бо така покупка довгі роки вважається у нас стабільним та перспективним капіталовкладенням.

За показниками купівельної спроможності населення Західної України середньої заробітної плати на первинному та вторинному ринку житла є середніми порівняно з іншими областями. Ціни на квартири Західного регіону – не є дешевими, а дорожчими відносно Східного регіону. Оцінюючи процеси, які мають місце на ринку житла, а також загальні макроекономічні процеси, з високою ймовірністю слід очікувати, що ринок житла в Україні й надалі перебуватиме в стані депресивної стабільності. Основним трендом його розвитку буде подальше повільне зниження цін [3].

Основною умовою виходу ринку житлової нерухомості із стану депресивної нестабільності і, відповідно, основним напрямом діяльності держави у цій сфері має бути встановлення більш ефективного

балансу між платоспроможним попитом та ціною пропозицією, який би сприяв зростанню обсягів житлового будівництва та створював сприятливі умови для вирішення житлових проблем громадянами, які потребують поліпшення житлових умов [4].

Основні чинники, які будуть обумовлювати подальший розвиток галузі:

– дефіцит обігових коштів, необхідних для добудови існуючих та реалізації нових проектів. Дуже незначна кількість будівельних компаній в Україні наразі володіє необхідним запасом фінансової міцності для забезпечення у повному обсязі комплексного будівельного процесу, який характеризується великою капіталоемністю та тривалим фінансовим циклом;

– незважаючи на те, що у другій половині 2014 р. комерційні банки збільшили обсяги кредитування будівельної галузі України, питома вага будівельних кредитів у загальній структурі корпоративного портфеля залишається досить низькою (не більше 8 %) та є істотно нижчою, ніж частка кредитів, виданих на розвиток внутрішньої торгівлі та сільського господарства;

– не менш впливовим фактором є соціально-політична нестабільність в країні, яка у свою чергу несе в собі певні ризики для галузі, пов'язані з: можливим посиленням фіскального тиску як на населення, так і на будівельні компанії на фоні дефіциту Державного бюджету; прискорення інфляційних процесів; нестабільністю валютних курсів, що може призвести до істотного збільшення вартості будівельних матеріалів;

– невизначеність щодо стратегічного вектору розвитку економіки України, що на фоні нестабільного попиту з боку зовнішніх та внутрішніх ринків на вітчизняну продукцію може спричинити падіння темпів виробництва в базових галузях України і, як наслідок, подальше зниження реальних доходів населення.

Висновок. Отже, можна визначити вплив на ринок житлової нерухомості наступних чинників:

– інвестиційного клімату та рівень інвестиційної привабливості галузі, що є вирішальними при прийнятті інвестиційних рішень як зовнішніми, так і внутрішніми інвесторами;

– структура витрат населення, а саме: питома вага продовольчих витрат та витрат на послуги домогосподарств, які дають можливість населенню здійснювати заощадження та інвестиції (в т. ч. у нерухомість).

Крім того, складна економічна ситуація в країні змусила уряд проводити заходи щодо скорочення державних програм, зокрема програми «Доступне житло». Подальший розвиток будівельної галузі та ринку нерухомості буде залежати від проведення державної політики влади.

Проведене дослідження формування основних напрямів розвитку ринку нерухомості Західної України дозволило з'ясувати, що в минулому році ріст цін через девальвацію гривні та скорочення попиту і укладених угод, знизив будівельну активність. Очікування подальшого зростання цін на первинне житло, а також їх зниження на вторинне житло, визначатиме майбутню перспективу, тому вкладати кошти в первинну нерухомість вигідно.

Список літератури

1. Аналітика ринку нерухомості. URL: http://www.profocinka.com.ua/index.php?option=com_hekimablog&cat=17%3Aanal-tika-rinkunerukhomost&view=blog&Itemid=58
2. Воронін В. О., Лянце Е. В., Мамчин М. М. Дослідження ринку нерухомості. Проблеми, тенденції, прогнозування. URL: <http://ena.lp.edu.ua>
3. Функціонування мережі підземних газових сховищ в контексті енергетичної безпеки країни. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*/ О. М. Павлова, К. В. Павлов, В. Р. Купчак, В. Червоняк; уклад.: Л. Г. Ліпич, М. Б. Кулинич. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. № 3 (19). С. 105–112.
4. Стрішенець О. М., Павлов К. В. Формування ринку житлової нерухомості в Україні: цикли та етапи. *Актуальність проблеми управління соціально-економічними системами: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Луцьк, 7 груд. 2017 р.)*. Луцьк: РВВ Луцьк. НТУ, 2017. Ч. 1. С. 210–214.

Мельничук С. О., Малютенко В. С. – студентки IV курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;
Павлов К. В. – д. е. н., професор кафедри аналітичної економіки та природо-користування СНУ імені Лесі Українки

Вибір способу забезпечення соціально-економічної безпеки великих підприємств

Постановка проблеми. В умовах інтеграції та глобалізації національної економіки, надзвичайно важливим є забезпечення соціально-

економічної безпеки не тільки на макрорівні, але й на рівні підприємств. Функціонування підприємств є складним і небезпечним через наявність загроз. Головною причиною виникнення загроз є незабезпечення економічних інтересів учасників ринкових і позаринкових відносин [1, 20]. З метою контролю за рівнем економічної безпеки підприємства необхідне формування і функціонування системи забезпечення економічної безпеки, яка об'єднує всі структурні підрозділи і служби.

Питання забезпечення економічної безпеки підприємств, які останнім часом набули особливої значущості, розглядають в сучасній літературі такі науковці: В. Безбожний, Л. Гьюлік, Л. Урвік, М. Вебер, А. Безпалько, Т. Іванюта, Н. Куркін, С. Полнік, П. Орлов та ін.

Мета дослідження – обґрунтування вибору способу забезпечення соціально-економічної безпеки великих підприємств.

Результати дослідження. В сучасних умовах відбувається трансформація економічної безпеки в соціально-економічну. Існує багато визначень соціально-економічної безпеки. Згідно з Т. Логуною, економічна безпека підприємства визначається як складна категорія, що характеризує здатність створеної на підприємстві системи протистояти дестабілізуючій дії внутрішніх і зовнішніх чинників з метою забезпечення ефективного використання його ресурсів, наявних ринкових можливостей, а також виконання інших статутних завдань у поточному періоді та на перспективу [2, 205]. Вибір способу забезпечення соціально-економічної безпеки підприємств є складним і пов'язаним із динамічністю виробничих процесів. Вітчизняний науковець В. Безбожний виділяє наступні типи способу забезпечення соціально-економічної безпеки: реактивний, прогнозно-захисний, гармонізаційний та захисний.

Реактивний і прогнозно-захисний тип ґрунтується на усуненні загроз, які вже вплинули на діяльність підприємств.

Гармонізаційний тип базується на усуненні можливих загроз.

Агресивний тип застосовується для задоволення власних інтересів через зміну певних умов функціонування.

Для точного визначення вибору типу забезпечення соціально-економічної безпеки необхідно проводити ряд досліджень оцінки стану безпеки великих підприємств, які передбачають розрахунок показників інтересів підприємства.

У ході даного дослідження було виокремлено умови, необхідні для визначення раціонального вибору способу забезпечення соціально-

економічної безпеки. По-перше, це вимога управлінської та економічної незалежності (наявність власних ресурсів, свобода вибору, прийняття рішень, форм контролю тощо), яка зумовлює певну взаємозалежність суб'єктів економічної безпеки на рівні підприємства. По-друге, це вимога створення стабільних умов для неперервної та прогнозованої роботи підприємства зі стримуванням дестабілізуючих факторів. Третя вимога пов'язана зі здатністю системи економічної безпеки підприємства до саморозвитку і прогресу в трансформаційних умовах [3, 140–141].

Вибір системи забезпечення соціально-економічної безпеки підприємства необхідно здійснювати з урахуванням властивостей, якими повинна характеризуватись дана система.

Економічна безпека підприємства характеризується такими основними властивостями, як: гнучкість, адаптивність, ефективність. Сучасні науковці також виокремлюють наступні властивості: організованість, динамічність, керованість, контрольованість.

Аналізуючи дані дослідження, можна зробити такі **висновки**. Система економічної безпеки створюється з мінімальним набором заходів, які в результаті виробничого циклу доповнюються. Вибір підприємством способів забезпечення соціально-економічної безпеки обумовлюється характером і рівнем загроз інтересам підприємства. Всі частини системи економічної безпеки є взаємопов'язані і тільки комплексний їх вибір забезпечує стабільне функціонування і розвиток підприємства.

Список літератури

1. Безбожний В. Л. Вибір способу соціально-економічної безпеки великих промислових підприємств: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. Луганськ, 2009.
2. Логутова Т. Г., Нагаєвський Д. І. Економічна безпека підприємства: сутність, завдання та методи забезпечення. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2011. Т. 2. С. 204–207.
3. Овчаренко Є. І. система економічної безпеки підприємства: ознаки та принципи функціонування. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. 2012. № 24 (II). С. 133–144.
4. Павлов К. В. Регулювання інвестиційно-житлових відносин в Україні: монографія. Рівне: НУВГП, 2013. 250 с.
5. Стрішенець О. М., Павлов К. В. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості. *Науковий вісник Ужгородського університету: зб. наук. пр. Серія «Економіка»*. Ужгород, 2016. Вип. 1 (47). Т. 2. С. 35–38.

Мельничук С. О., Малютенко В. С. – студентки IV курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки
Сур'як А. В. – к. е. н., доцент кафедри аналітичної економіки та природо-користування СНУ імені Лесі Українки

Переваги та недоліки основних концепцій життєвого циклу організації

Постановка проблеми. В умовах сучасного господарювання проблеми функціонування підприємств є надзвичайно важливою у формуванні ринкових економічних відносин. Підприємство, як і будь-яка економічна система, підпорядковується циклічним законам життєдіяльності. Можливість модифікуватись, переходити на вищі стадії розвитку або ж, навпаки, потрапляти у кризові становища, потребує від підприємства зміни цілей, стратегій та способів їх реалізації [3, 12]. Проблемою циклічного розвитку підприємств, з врахування теоретичних і практичних процесів займалися як вітчизняні так і зарубіжні вчені: І. К. Адізес, А. М. Штангрет, О. І. Копилук, І. А. Бланк, Н. В. Родіонова, О. Кузмін, О. Мельник, Л. Грейнер.

Дана тема дослідження є вкрай важливою і необхідною для передбачення шляхів і окремих стадій розвитку підприємств, а також для прийняття керівниками обґрунтованих управлінських рішень.

Мета дослідження – визначення переваг та недоліків основних концепцій життєвого циклу організацій які має враховувати практика господарювання.

Результати дослідження. Серед внутрішніх чинників діяльності організації важливе місце посідає її життєвий цикл, який є загально-системною властивістю, що відображається на інших складових системи функціонування організації. Однак багато труднощів і проблем організації визначаються за рівнем її зрілості [1, 250].

В економічній теорії запропоновано чимало моделей життєвого циклу різними науковцями, які враховують результати досліджень нобелівських лауреатів. Так, О. Кузмін і О. Мельник вважають, що розвиток кожної організації має циклічний характер, тобто проходить через певні стадії життєвого циклу, які визначають особливості виробничо-господарської, інвестиційної, фінансової та інших видів діяльності [1, 36].

Надзвичайно особливий і великий внесок у дослідження розвитку моделі життєвого циклу зробив американський вчений Айзек (Ісаак) Адізес. До основних тез його теорії належать ідея, яка обґрунтовує, що розвиток організації схожий з розвитком живого організму; проблеми в організації є не залежно від стадії розвитку підприємства. Перевагою моделі Адізеса над іншими є можливість визначення стадії розвитку організації та розуміння особливостей стадії яка має враховуватись у плануванні її розвитку. Однак головним недоліком моделі Адізеса є неповна ідентичність з живим організмом. Так, за правильної організації діяльності і вдалого вибору стратегії компанія може досягнути розквіту і тривалий час залишатись у такому стані, на відміну від живого організму.

У дослідженнях Л. Грейнера використовується поняття «життєвий цикл організації», що розглядається як сукупність п'яти фаз розвитку, що закінчуються революційною кризою [4, 39].

Аналізуючи дані моделі слід виділити такі переваги розвитку організацій: 1) організації розглядаються як відкриті соціальні системи; 2) в процесі розвитку усі моделі переходять з одного якісного стану в інший; 3) всі моделі мають стадії зародження і занепаду; 4) моделі дають можливість охарактеризувати етапи життєвого циклу організацій. Серед недоліків основними є: 1) відсутність єдиної думки про механізм розвитку; 2) необхідність поєднувати моделі для визначення стадії розвитку організації; 3) відсутність чіткої характеристики кожного етапу; недостатньо охарактеризовані стадії розвитку і смерті; 4) всі моделі ототожнюють поняття життєвого циклу з загальною тривалістю життя організації [2, 85].

Висновки. Застосовуючи поняття життєвого циклу підприємства, можна цілеспрямовано вивчати стадії, через які проходить підприємство, внаслідок цього переходи від однієї стадії до іншої стають не випадковими, а передбачуваними. Аналізуючи теоретичні дослідження можна зробити висновки, що не зважаючи на переваги кожної окремої моделі, їх недоліки не дозволяють використовувати кожну модель окремо для повноцінного цілісного дослідження підприємства. Отже, розробка єдиної універсальної моделі життєвого циклу організацій є актуальним дослідження для сучасних науковців та шляхом для практиків у забезпеченні розвитку економіки України.

Список літератури

1. Кузьмін О. Є., Мельник О. Г. Основи менеджменту: підручник. Київ: Академвидав, 2003. 416 с.

2. Бланк И. А. Управление активами. Киев: Ника-Центр, 2000. 720 с.
3. Кохан М. О., Шквірук І. М. Порівняльний аналіз основних концепцій життєвого циклу організацій. 2014.
4. Greener L. Evolution and Revolution as organization grow. *Harward Bassiness Review*. 1972. July–August. P. 37–48.

Москальчук М. М. – студентка V курсу факультету психології та соціології СНУ імені Лесі Українки;

Гошовська Д. Т. – к. психол. н, доцент кафедри педагогічної та вікової психології СНУ імені Лесі Українки

Психологічні особливості формування фемінінної самоакцептації

Постановка проблеми. Трансформація соціуму в умовах нових політично-соціальних змін призводить до заміни морально-етичних установок гендерних ролей. Батьківські установки замінюються на «правила» соціуму, внутрішньо сформовані установки видозмінюються до таких, які є зручними для інших людей з найближчого оточення. Як правило, при таких видозмінах виникають внутрішні конфлікти у формуванні свого реального-Я жінки, як особистості та індивіда.

Мета дослідження: проаналізувати сутність поняття «фемінінна самоакцептація» та охарактеризувати фактори, що впливають на її формування.

Результати дослідження. Самоакцептація – це різностороннє самопізнання і самовизнання, що мають різні форми психологічного вияву. До емоційної форми вияву належать: самопочуття, самолюбство, гордість, почуття власної гідності та ін.

Вперше, на початку ХХ ст. в США, спробували ґрунтовно дослідити та визначити феномен самоакцептації А. Рое та М. Сігельман. Вони зазначали, що на формування самосприйняття впливають сталі батьківські референтні установки: акцептація (любов – випадковість), уникнення (нехтування – занедбаність) та емоційна концентрація (опіка – надмірна вимогливість) [7].

Ця тема значно досліджена в польській психологічній науці. Зокрема, А. Kolodziej розглядала самоприймання в руслі акцептації батька та матері, а також власної акцептації дитини [6].

Вітчизняна психологічна наука також має певне наукове надбання у вивченні даної теми. А. Алексєєва трактує самоакцептацію, як позитивне настановлення на себе, що формується під впливом акцептуючих установок щодо індивіда у процесі його соціалізації [1, 2].

Т. Говорун визначає, що саме у контексті вивчення соціалізації одним із основних факторів виступає Я-концепція фемінінного прояву у формуванні особистості [3].

Не дивним є той факт, що будь-яка поведінкова діяльність, яка спрямована на самоприйняття, містить в собі опосередкований ситуативний характер. При цьому важливу роль відіграють оцінки і ставлення з боку інших референтних груп: батьки, друзі.

В дослідженнях Д. Гошовської зазначено, що формування самоакцептації у дівчат-підлітків зумовлене різнотипною природою та специфікою сімейного виховання та навчання у закладах певного типу. Дослідниця зазначає, що психогенна та соціогенна природа по-різному впливають на самоототожнення дівчат. Дівчатам притаманне абсолютне засвоєння зовнішніх установок і норм, що позначається на їхньому особистісному розвитку, підсилює відчуття самотності, відчаю, невпевненості та призводить до розгалуженості самоприйняття. Д. Гошовська зазначає, що до соціогенної природи феномену самоакцептації також належить тип навчально-виховного закладу, а не лише внутрішньосімейне сприйняття батьківських установок. Виникають такі взаємопов'язані ситуативні причинно-наслідкові діади: гімназія – психогенна природа, школа-інтернат – соціогенні чинники [4, 5].

Висновки. Важливе місце займає Я-концепція у становленні фемінінної самоакцептації у жінок. Можна зазначити, що факторами, які впливають на формування та утвердження самоакцептації у дівчат та, в подальшому, у жінок є психогенні та соціогенні чинники: матеріально-побутові умови сім'ї, взаємини з найближчою соціальною групою, рівень акцептуючих установок батьків, вплив референтних груп тощо. Внаслідок синтезу установок різнотипного походження формується фемінінна самоакцептація: акцептація (діада «випадковість – любов»), емоційна концентрація (діада «опікування – надмірна вимогливість») та уникнення (діада «знехтуваність – занедбаність»).

Список літератури

1. Алексєєва М. І. Взаємодія батьків і дітей як фактор соціалізації підростаючої особистості. *Актуальні проблеми психології: традиції і сучасність: тези Міжнар. наук. конф. (9–11 черв. 1992 р.)*. Київ: [б. в.], 1992. Т. 1. С. 196–197.
2. Алексєєва М. І., Насонова О. Б. Внутрішньосімейна взаємодія та самоакцептація підлітків. *Психологія: наук.-метод. зб.* Київ: Освіта, 1993. Вип. 40. С. 63–73.
3. Говорун Т. В. Соціалізація статі як фактор розвитку Я-концепції: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07. Київ, 2002. 35 с.
4. Гошовська Д. Психологічна специфіка фемінінної самоакцептації дівчаток-підлітків із міської та сільської загальноосвітніх шкіл, регіональної гімназії та школи-інтернату. *Психогенеза особистості: норма і девіація*/за ред.: Я. О. Гошовського, Н. К. Вічалковської, О. Є. Іванашко; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі України. Луцьк, 2012. С. 100–106.
5. Гошовська Д. Роль зовнішності у самоприйнятті дівчаток підліткового віку. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. ст.*/[гол. ред. Ж. П. Вірна]; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі України. Луцьк, 2014. С. 51–60.
6. Kolodziej A. Poziom samoakceptacji a spostrzeganie postaw rodzicielskich. *Psychologia Wychowawcza*. 1974. № 2. S. 220–225.
7. Roe A., Siegelman M. A parent-child Relations questionnaire. *Child Development*. 1963. Vol. 34. № 2. P. 355–369.

Никончук Л. В. – студентка факультету економіки та управління СНУ імені Лесі України;

Павлова О. М. – д. е. н., професор кафедри аналітичної економіки та природо-користування СНУ імені Лесі України;

Зайчук К. В. – аспірант СНУ імені Лесі України

Особливості регіональних туристичних ринків Західного регіону

Постановка проблеми. Туристична галузь – важлива складова будь-якої країни. Сьогодні саме за туризмом бачать майбутнє соціально-економічного розвитку регіону та країни. Кожна країна шукає та використовує свої підходи для розвитку туризму, враховуючи особливості розташування, історико-культурний, туристично-рекреа-

ційний потенціали. Це робиться тому що, туризм формує 11 % світового валового продукту, а отже може принести неабиякий дохід у скарбницю країни.

Мета дослідження. Якщо говорити саме про Україну та розвиток її туристичної галузі то важливо зазначити, що наш туризм не розвинений на всі 100 % і ми значно поступаємося більшій частині країн світу. Цей факт є невтішним так, як завдяки розташуванню нашої країни ми могли б стати одними із кращих у галузі туризму. Звісно кожен регіон нашої країни має свої особливості і недоліки [1]. І мабуть на нашу думку, вдала популяризація специфічного туристичного продукту відіграватиме важливу роль.

Результати дослідження. Що стосується Західного регіону України, то він є найбільш відвідуваним регіоном країни. Ця частина України вміщає в себе декілька областей, площа яких дорівнює 56,6 тис. км². Що стосується кількості проживаючих тут осіб, то вона дорівнює 6,5 млн. Західний регіон славиться різними видами туризму та має велику кількість історико-культурного потенціалу. Також ця частина України має декілька культурних центрів в яких пропонується неабиякий рівень лікувальних і профілактичних послуг. Ну звісно не можна забувати про всім відомі гори Карпати, Шацькі озера та курортне містечко «Буковель», які збирають найбільше туристів, як вітчизняних так й іноземних. До сильних сторін Західного регіону можна також віднести: наявність міжнародних зв'язків, підготовку професіональних працівників в туристичній галузі, смачна та незвична традиційна кухня, наявність безробітних так, як вони являються потенційними працівниками та вигідне географічне положення. Але, на жаль, окрім сильних сторін ця частина нашої країни має й слабкі сторони такі як: низький рівень якості доріг, відсутність фінансування, збільшення природних катаклізм. Окрім цього проблемами є невідповідність ціни до якості та мінімальна кількість ідей стосовно покращення туристичного рівня загалом. Ще одною вагомою слабкою стороною Західного регіону є відсутність конкурентів та їх конкурентоспроможності у цій сфері. Це призводить до того, що в підприємців немає стимулу до покращення свого становища та якості наданих послуг.

Висновки. Західний регіон має безліч можливостей розвитку туристичної галузі та збільшення кількості туристів. Наприклад, відкриття нових маршрутів та шляхів, адже люди завжди «за» спро-

бувати щось нове. Завдяки своєму місцю знаходження та природі Західний регіон може привабити нових інвесторів [2]. Дивлячись на зроблений аналіз робимо висновок, що Україна відстає в розвитку туристичної галузі від інших країн світу. Але якщо розглядати Західний регіон України, то бачимо, що не дивлячись на те, що саме ця частина нашої країни є найбільш привабливою серед інших районів України, в ньому все одно є певні прогалини в регулюванні туристичної галузі. Однак, існує маса можливостей, котрі приваблюють туристів та допоможуть збільшенню кількості відвідувачів як вітчизняних так й іноземних, через покращення якості наданих послуг.

Список літератури

1. URL: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Lepkij-M.-I..pdf>
2. URL: <http://skole.com.ua/uk/papers/13-turizm/36-turizmukrproblemi.html>
3. Павлова О. М., Павлов К. В. Пріоритетні напрями державного регулювання конкуренції: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*/уклад.: Л. Г. Ліпич, М. Б. Кулинич. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. № 1 (17). С. 14–20.
4. Стрішенець О. М., Ляшенко О. М. Теоретичні аспекти туристичних кластерів як детермінант соціально-економічного розвитку регіону. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*/уклад.: Л. Г. Ліпич, М. Б. Кулинич. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. № 4 (12). С. 7–13.

Омелянчук Н. В. – студентка IV курсу економічного факультету СНУ імені Лесі Українки;

Павлов К. В. – д. е. н., професор кафедри аналітичної економіки та природокористування СНУ імені Лесі Українки

Змістовна теорія Ф. Герцберга як вплив в галузі мотивації

Постановка проблеми. Ф. Герцберг зі своїми колегами у 50–60-х рр. XX ст. дослідив фактори, які справляють мотиваційний і демотиваційний вплив на поведінку людини, породжують її задоволення чи невдоволення.

Різноманітними аспектами проблеми мотивації та стимулювання персоналу займалися чимало вітчизняних та зарубіжних дослідників:

Ф. Тейлор, Ф. Гілберт, Г. Грант, Д. Мак Грегор, У. Оучі, Е. Мейо, К. Альдерфер, М. Маренков, М. Косаренко, О. Турчинов, С. Шапіро та ін. [5].

Мета дослідження – аналіз змістовної теорії мотивації Ф. Герцберга з використанням структури професійної мобільності персоналу, об'єктивного і суб'єктивного підходу у дослідженні процесу професіоналізації кадрів.

Результати дослідження. Вважалося, що стан задоволеності і незадоволеності людини протилежні. Герцберг встановив, що стан задоволеності та незадоволеності є незалежними. Іншими словами, ліквідація чинників, що викликають незадоволеність, не призводило до збільшення задоволеності і навпаки [3].

Усунення факторів, які спричинили зростання невдоволення, не обов'язково приводить до збільшення задоволення, посилення мотивації праці. І навпаки: із того, що певний фактор сприяв зростанню задоволення, аж ніяк не випливало, що в разі його усунення зростає невдоволення [1]. Він виділив дві групи мотивуючих факторів, які впливають на поведінку людей і свідчать про задоволеність роботою: гігієнічні (зовнішні) та мотиваційні (внутрішні) фактори [6].

Гігієнічні фактори пов'язані із самовираженням особистості, її внутрішніми потребами, а також із навколишнім середовищем, у якому здійснюється робота. До них відносять: умови праці, міжособистісні стосунки, стиль керівництва організації, винагорода, соціально-психологічний клімат на підприємстві, ступінь безпосереднього контролю за роботою. Їх позитивний прояв свідчить про відсутність незадоволення працею у людей.

Фактори мотивації пов'язані з характером і сутністю самої роботи. До них відносять: робота як цінність сама по собі, почуття відповідальності, успіх, визнання й схвалення результату, можливість удосконалення, кар'єрного росту. У разі позитивного їх прояву відбувається задоволення роботою. Двофакторна теорія Ф. Герцберга має багато спільного з теорією А. Маслоу. Гігієнічні фактори Ф. Герцберга відповідають потребам нижчих рівнів, мотиваційні фактори – потребам вищих рівнів А. Маслоу.

Але ці дві теорії різко розходяться. А. Маслоу розглядав гігієнічні фактори, які викликають ту чи іншу лінію поведінки. Так, якщо менеджер дає робочому можливість задовольнити одну з таких по-

треб, то робочий у відповідь на це буде працювати краще. Ф. Герцберг навпаки вважає, що працівник починає звертати увагу на гігієнічні фактори тільки тоді, коли бачить їх реалізацію неадекватною чи несправедливою [4].

Згідно з Ф. Герцбергом за відсутності або недостатньому ступені наявності гігієнічних факторів у людини виникає почуття незадоволення роботою. Однак, якщо вони достатні, то самі по собі не викликають задоволення роботою й не можуть мотивувати людину. На відміну від цього відсутність або неадекватність мотивацій не призводить до незадоволеності роботою. Але їх наявність викликає задоволення й мотивує працівників на підвищення ефективності діяльності.

Для використання теорії Ф. Герцберга в менеджменті рекомендується скласти перелік гігієнічних і особливо мотивуючих факторів і надати співробітникам можливість самим визначити та зазначити те, чому вони віддають перевагу [2].

Однак різні фактори залежно від культури можуть бути як мотиваторами, так і гігієнічними факторами. Іноді також змінюється важливість факторів: наприклад, при перспективі росту гігієнічні фактори значно втрачають вагомість.

Виділення групи мотиваційних факторів логічно передбачає, що кожна окрема людина може мотивовано працювати, коли бачить мету і вважає можливим її досягнення. Мету можна вбачати і у факторах здоров'я, особливо під час роботи на шкідливому виробництві, у збільшенні заробітної плати, коли працівник має відповідні професійні наміри та достатній для цього рівень професійної компетентності.

Отже, здійснений Ф. Герцбергом поділ факторів праці на зовнішні та внутрішні, навіть на рівні теоретичного аналізу є непереконливим, оскільки в його основу не покладено зрозумілі критерії здійсненого ним розмежування. Ці фактори є лише спробою узагальнення суб'єктивних думок працівників про те, від чого вони б отримали професійне задоволення, вважаючи ці фактори саме тими, які, на думку Ф. Герцберга та його колег, повинні або можуть мотивувати.

Висновки. Теорія Ф. Герцберга лише фіксує конкретний випадок мотиваційних намірів, мотиваційних інтересів та мотиваційних очікувань працівників конкретного виробничого підприємства зі шкідливими умовами праці. Обґрунтовані професійні потреби, які спираються на реальну зовнішню оцінку або самооцінку якостей працівника, завищених порогів професійної задоволеності в уявленні працівника,

сприятимуть формуванню реальних намірів, а відтак і професійної задоволеності, коли від професійної діяльності задоволені і працівник, і організація, в якій він працює.

Список літератури

1. Колот А. М. Мотивація персоналу: підручник. Київ: КНЕУ, 2002. 337 с.
2. Кондратьев О. В., Снежинская М. В., Мелихов Ю. Е. Мотивация персонала. Нет мотива – нет работы. Альфа-Пресс, 2005. 538 с.
3. Магура М., Курбатова М. Секреты мотивации или мотивация без секретов. Санкт-Петербург: Питер, 2007. 653 с.
4. Павлов К. В., Павлова О. М. Формування та регулювання конкурентних відносин на регіональних ринках житла України: монографія. Луцьк: Терен, 2019. 542 с.
5. Сладкевич В. П. Мотивационный менеджмент: курс лекций. Киев: МАУП, 2001. 168 с.
6. Стрішенець О. М., Павлов К. В. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2016. Вип. 1 (47). Т. 2. С. 35–38.
7. Хаджирадева С. Професіоналізація державної служби як науково-практична проблема. *Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр.* Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2005. Вип. 4 (24). С. 53–58.

Павлович Ю. В. – студентка ІV курсу факультету психології та соціології СНУ імені Лесі Українки;

Коструба Н. С. – к. психол. н., ст. викладач кафедри загальної і соціальної психології та соціології СНУ імені Лесі Українки

Психологічні особливості когнітивних стилів студентів

Постановка проблеми. Когнітивно-стильові дослідження є актуальною темою у прикладних галузях: управлінні, психотерапії, освіті тощо. Згідно із сучасними уявленнями, когнітивні стилі виступають кращими індикаторами індивідуального успіху в особливих ситуаціях, ніж загальний інтелект чи ситуативні чинники. Так, в організаційній психології когнітивні стилі вивчаються в контексті підбору персоналу, профорієнтації, внутрішньої комунікації, консультування, управління конфліктами. У галузі освіти існують дані, що когнітивні

стилі мають більшу вагу для академічних досягнень, ніж загальні здібності [2, 32–41].

Першим ідею існування стійких відмінностей у способах мислення та сприйняття сформулював у 1951 р. Дж. Клейн, а термін «когнітивний стиль» запропонував американський психолог Р. Гарднер. Дослідниця М. Холодна визначає когнітивний стиль як індивідуально-своєрідний спосіб переробки інформації, що характеризує специфіку складу розуму конкретної людини і відмінні риси її інтелектуальної поведінки [4, 16]; як тип інтелектуальних здібностей, який характеризується зрілістю репрезентаційних можливостей суб'єкта та стосується метакогнітивної регуляції інтелектуальної діяльності.

Стильові відмінності, на думку М. Холодної виявляються через особливості ментального образу об'єктивної ситуації: розгорненість його меж (імпульсивність-рефлексивність); артикульованість (полезалежність-поленезалежність); проникливість (толерантність до нереалістичного досвіду); наявність у ньому різнозагальнених категоріальних рівнів (когнітивна складність-простота, діапазон еквівалентності та ін.) [1].

Вітчизняні науковці здебільшого дотримуються думки, що поле залежність-поленезалежність є провідною складовою індивідуального когнітивного стилю особистості, а зарубіжні психологи розглядають цей термін як власне один із видів особистісного стилю, зокрема і навчального. Також зустрічаються визначення поле залежності-поленезалежності як певного виміру інформаційної автономії від поля. К. Кравець трактує поняття полезалежності-поленезалежності як «ступінь свободи від зовнішніх референтів» [3, 122]. Опираючись на думку С. Л. Рубінштейна, дослідниця зазначає, що при ухваленні будь-якого рішення людина надає перевагу орієнтуванню на власний досвід в порівнянні із зовнішніми орієнтирами, хоча і ступінь такої орієнтації в кожного різний. Чим менший ступінь такої орієнтації, тим більше полезалежною є людина.

Мета дослідження – емпірично вивчити психологічні особливості полезалежності-поленезалежності студентів. У дослідженні брали участь 50 студентів Східноєвропейського національного університету, біологічного факультету та факультету психології та соціології., серед яких 37 студента – жіночої статі, а 13 студентів – чоловічої. Середній вік досліджуваних – 19 років. Для дослідження вибрали

найбільш інформативну та результативну методику, таку як: «Тест включених фігур Готшильда».

Результати дослідження. Аналіз отриманих результатів продемонстрував, що для більшості студентів, а саме для 80 % притаманна полнезалежність, яка характеризується успішністю в інтелектуальній діяльності та зазвичай такі люди вибирають сферу діяльності, яка вимагає високої самостійності в засобах досягнення поставленої мети.

Проте, для 20 % студентів притаманна поле залежність, що проявляється у більшій товариськості, ніж у полнезалежних, схильності до соціальних контактів, до різного роду ілюзій сприйняття. Полезалежні зазвичай вибирають такий рід занять, в якому засоби діяльності заздалегідь задані, обумовлені, надають перевагу колективному виконання завдання.

Висновки. Здійснений емпіричний аналіз особливостей полезалежності-полнезалежності студентів дає можливість стверджувати, що для більшості опитаних притаманна полнезалежність як когнітивно-стильова організація особистості. Так, більшості студентів притаманне аналітичне мислення, при прийнятті рішень орієнтуються на існуючі у них знання і досвід, а не на зовнішні орієнтири. Полнезалежні особистості більш успішними є у переструктуруванні та реорганізації тексту. Конспектування лекцій і текстів у них також краще вдається: скорочення кількості слів, перефразування думок, використання засобів структурування тексту у вигляді абзаців тощо.

Отже, більшість студентів мають усі задатки для успішної діяльності та досягнення результатів не лише у навчальній діяльності, а й у майбутній професійній сфері. Перспективи дослідження вбачаємо у вивченні взаємозв'язків когнітивних стилів із успішністю особистості у різних сферах діяльності.

Список літератури

1. Дорфман Л. Я., Дружинина В. Н., Коростелянин К. Стиль человека: психологический анализ. Москва: Смысл, 1998. 309 с.
2. Каламаж Р. В. Когнітивно-стильовий вимір у психологічних дослідженнях. *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Тематичний випуск «Актуальні проблеми когнітивної психології»*. Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2012. Вип. 20. С. 32–41.
3. Кравець К. Стиль «полезалежність – полнезалежність» у психологічному вимірі. *Соціальна психологія*. 2004. № 5 (7). С. 119–129.
4. Холодная М. А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума. 2-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 384 с.

Панасюк Ю. О., Оніщук В. С. – студенти
III курсу факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки;

Сур'як А. В. – к. е. н., доцент кафедри
аналітичної економіки та природо-
користування СНУ імені Лесі Українки

Теорія курсу національної валюти та перспективи її використання в Україні

Постановка проблеми. Валютний курс є не лише об'єктивною економічною характеристикою вартості грошової одиниці певної країни, що виражена у співвідношенні з грошовими одиницями інших держав чи міжнародними платіжними засобами, але також є характеристикою внутрішньодержавного зростання і розвитку економіки, зовнішньоекономічних відносин, здійснює вплив на перерозподіл національного доходу між країнами, що іноді стає причиною економічних втрат одними та отримання іншими країнами цінових преференцій. Одним із першочергових завдань, які ставить собі держава є створення умов для прогнозованості та стабільності курсу національної валюти. Саме тому на даному етапі розвитку України особливо актуальною є потреба знайти оптимальний режим та напрямки регулювання курсоутворення, які б позитивно впливали на зовнішньоекономічні відносини, розвиток підприємств та сприяли зростанню валового внутрішнього продукту.

Мета дослідження – оцінка здійснення регулювання валютного курсу в Україні в сучасних умовах на основі вчень сучасних економічних шкіл та поглядів економістів – лауреатів Нобелівської премії.

Результати дослідження. Серед вчених, що в своїх дослідженнях виділили фактори, що впливають на курс валюти можна виділити представників школи інституціоналізму Р. Манделла та М. Флемінга [1; 2]. У своїй моделі вони, серед іншого, встановили взаємозалежність між бюджетно-податковою, фіскально-кредитною політиками та обмінним курсом національної валюти за умов встановлення плаваючого валютного курсу [3].

Вплив розміру міжнародних резервів багато аналітиків вважає одним із найбільш впливових факторів, а в багатьох розглядах його виділяють як основну причину знецінення української національної

валюти. В міжнародній практиці основним показником достатності державних золотовалютних резервів є можливість покриття суми трьохмісячного імпорту країни за їх рахунок.

Відповідно до інформації Державної служби статистики України, протягом січня–березня 2019 р. сукупна сума імпорту склала 13729,58 млн доларів. Станом на 1 березня 2020 р. міжнародні резерви України за даними НБУ зросли і склали 27,04 млрд доларів США. Якщо їх порівнювати з даними про імпорт за аналогічний період попереднього року, то можна сказати, що вони спроможні покрити 6 місяців імпорту, що є позитивним показником.

Також варто звернути увагу, що основну частину резервів складають цінні папери – 22,53 млрд доларів (88,3 %), в цей же час монетарне золото (включно з золотими депозитами та золотом у свопах) – лише 1,34 млрд доларів (5 % від загального обсягу резервів). Решту – 3,18 млрд доларів (11,8 %), резервів України складають активи в готівці, рахунки та депозити [4].

Варт звернути увагу, що оскільки позики від міжнародних організацій частково використовувалися при валютних інтервенціях, то зростання обсягу державного боргу мало позитивний вплив на стабільність курсу гривні, оскільки позичені кошти частково використовувались при валютних інтервенціях, проте такий метод стабілізації призводить до збільшення боргових зобов'язань і його варто дуже відповідально використовувати.

Обсяг державного боргу також суттєво впливає на курс національної валюти. Водночас, збільшення розміру державного боргу (перед МВФ та іншими міжнародними фінансовими інституціями) дещо сприяло стабільності курсу гривні, адже ці кошти частково використовувались на валютні інтервенції. Протягом 2019 р. зовнішній борг зріс на 7 млрд доларів і під кінець року склав 121,7 млрд доларів США. Варто відмітити зменшення обсягу боргу відносно ВВП з 87,8 % до 78,6 % [5]. Серед негативних характеристик боргу є результати його реструктуризації, за яких відсоток прив'язаний до ВВП країни.

Якщо розглядати показники інфляції, то протягом останніх місяців вони були нижчими за очікувані Національним банком України. Саме тому було прийнято рішення про зниження облікової ставки з 13 березня 2020 р. Варто звернути увагу, що відповідно до моделі Манделла–Флемінга стимулююча грошово-кредитна політика негативно впливає на валютний курс, що ми й можемо зараз спостерігати [5].

Висновки. Отже, сучасний стан валютного ринку містить певні проблеми, які необхідно брати до уваги у регулюванні валютного курсу. Також варто враховувати можливість зростання попиту населення та масової купівлі іноземної валюти. При здійсненні дослідження було визначено необхідність враховувати ефекти описані Р. Манделлом та М. Флемінгом, при регулюванні курсу гривні після зниження облікової ставки. В сучасних економічних реаліях та глобальних викликах світової економіки необхідно здійснювати теоретично обґрунтоване регулювання валютного курсу для забезпечення його стабільності в складних економічних умовах.

Список літератури

1. Mundell R. A. Capital mobility and stabilization policy under fixed and flexible exchange rates. *Canadian Journal of Economic and Political Science*. 1963, Vol. 29. (№ 4). P. 475–485.
2. Fleming J. M. Domestic financial policies under fixed and floating exchange rates. *IMF Staff Papers*. 1962. Vol. 9. P. 369–379.
3. Довбенко М. В. Сучасна економічна теорія (Економічна Нобелелогія): навч. посіб. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. 336 с.
4. Товарна структура зовнішньої торгівлі у I кварталі 2019 року: сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt0319_u.htm (дата звернення: 29.03.2020).
5. Статистика Національного банку. URL: <https://bank.gov.ua/statistic/nbustatistic#> (дата звернення: 29.03.2020).
6. Національний банк знизив облікову ставку до 10 %. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/rishennyua-oblikova-stavka-2020-03-12> (дата звернення: 29.03.2020).

Полікарчик С. В. – студентка III курсу факультету психології та соціології СНУ імені Лесі Українки;

Коструба Н. С. – к. психол. н., ст. викладач кафедри загальної і соціальної психології та соціології СНУ імені Лесі Українки

Психологічний аналіз взаємозв'язку акцентуацій характеру із лідерськими якостями підлітків

Постановка проблеми. Підлітковий вік є одним з найбільш складних і проблемних у житті кожної людини. В цьому віці виникають

різноманітні труднощі соціальної адаптації, пов'язані з його психологічними особливостями, що особливо стосується підлітків з акцентуаціями характеру. Акцентуації характеру та соціальний статус підлітків є одними з найважливіших наукових проблем сучасного суспільства. Соціальний статус відіграє важливу роль в системі міжособистісної взаємодії підлітків.

Акцентуації, будучи крайніми варіантами норми, стали предметом дослідження багатьох науковців (В. Бехтерев, П. Ганнушкін, О. Кербіков, Е. Кречмер, К. Леонгард, А. Лічко, Р. Ушаков, М. Буянов, В. Гур'єва, О. Захаров, Н. Максимов, С. Підмазін, К. Поліванова, Ю. Попов, А. Прихожан, В. Рибалко, О. Скрипченко та ін.) [2; 3; 5]. Доведено, що загострені риси характеру виступають детермінуючим фактором багатьох поведінкових актів суб'єкта (Г. В. Ложкін, Н. І. Пов'якель).

Серед зарубіжних досліджень можна відзначити праці К. Леонгарда. Він вважав, що у 20–50 % людей деякі риси характеру настільки загострені (акцентуїзовані), що це за певних обставин призводить до однотипних конфліктів і нервових зривів. Концепція К. Леонгарда ґрунтується на уявленні, що існують основні та додаткові риси особистості. Основних рис небагато, вони утворюють ядро особистості, визначають її розвиток, адаптацію, психічне здоров'я. Якщо основні риси набувають розвитку, стають яскраво вираженими, вони визначають особистість у цілому, накладають свій відбиток на особистість та всі її прояви, а за певних обставин можуть зруйнувати всю структуру особистості [1; 4].

Актуальність даної теми визначається також необхідністю вирішення проблеми оптимізації взаємин підлітків між собою та гармонізації їх взаємин в цілому, втілення у практику виховання підростаючого покоління принципу особистісно-зорієнтованого підходу. Все це зумовлює актуальність вивчення акцентуацій характеру підлітків та їх статусних позицій в групі ровесників.

Мета дослідження – емпіричне дослідження взаємозв'язку акцентуацій характеру підлітків з їх лідерськими якостями.

У дослідженні брали участь 30 учнів 7–8 класу ЗЗСО Великокурїнського ліцею Волинської області (від 10 до 14 років). Під час діагностики використовувалися такі методи: методика визначення типу акцентуацій рис характеру К. Леонгарда і Х. Шмішека; мето-

дика визначення лідерів і аутсайдерів – «Тест лідер». Опрацювання даних проводилося з використанням кореляції Пірсона.

Результати дослідження. В результаті проведеного емпіричного дослідження нами був виявлений взаємозв'язок між типом акцентуацій характеру та лідерськими якостями підлітків.

Виявлено статистично значимий кореляційний зв'язок між гіпертимічним типом акцентуацій та рівнем прояву лідерських якостей ($r = 0,507, p < 0,01$). Це означає, що чим більшими є показники гіпертимічної акцентуації, тим більший рівень лідерських якостей. Тобто, енергійні, ініціативні підлітки характеризуються високим рівнем прояву якостей лідера.

Негативний статистично значимий кореляційний зв'язок встановлено між екзальтованою акцентуацією та рівнем прояву якостей лідера у підлітків ($r = -0,527, p < 0,01$). Це свідчить нам про те, що чим більші показники екзальтованого типу акцентуацій, тим менш розвинуті та виражені лідерські якості підлітка у міжособистісній взаємодії. І навпаки, підлітки-лідери не мають ознак екзальтованої акцентуації. Тобто, підлітки, які легко захоплюються чимось радісним і так само легко впадають у відчай не характеризуються високим рівнем прояву лідерських якостей під час взаємодії з оточуючими.

Висновки. Здійснений емпіричний аналіз особливостей взаємозв'язку акцентуацій характеру підлітків та їхніми лідерськими якостями дає можливість стверджувати про існування статистично значимої кореляції. Так, виявлено, що гіпертимні акцентуації характеру підлітка пов'язані із високими показниками лідерських якостей, а екзальтований тип акцентуації – із низькими показниками. Таким чином в системі міжособистісних відносин акцентуації характеру особистості підлітків мають певний вплив на розвиток в них лідерських якостей. Отримані результати можуть дати поштовх для подальших досліджень у сфері лідерських якостей підлітків, а також стати основою при створенні рекомендацій щодо взаємодії та корекційної діяльності психолога з акцентуєваними підлітками.

Список літератури

1. Алфімов Д. В. Психологічні засади виховання лідерських якостей особистості школяра. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2013. № 6 (59). С. 37–47.

2. Ганнушкин П. Б. Клиника психопатий: их статика, динамика, систематика. Некоторые общин соображения и данные. *Психология индивидуальных различий*/под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. Москва: АСТ: Астрель, 2008. С. 455–493.
3. Кречмер Э. Строение тела и характер. *Психология индивидуальных различий*/под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: АСТ: Астрель, 2008. С. 396–420.
4. Леонгард К. Акцентуировані особистості: пер. з нім. 2-ге вид. стер./передм. і ред. В. М. Блейхера. Київ: Вищ. шк. Гол. вид-во, 1989. 375 с.
5. Русалов В. М. О природе темперамента и его месте в структуре индивидуальных свойств человека. *Вопросы психологии*. 1985. № 1. С. 19–32.

Стрелков В. В. – аспірант кафедри політології та державного управління
СНУ імені Лесі Українки;
Бортніков В. І. – д. політ. н., професор
кафедри політології та державного управління
СНУ імені Лесі Українки

Технологічний вимір легітимації та делегітимації політичної влади в працях Макса Вебера

Постановка проблеми. Технології делегітимації безпосередньо пов'язані із явищем легітимності політичної влади. Для глибшого розуміння процесу створення та застосування цих технологій ми звертаємось до праць німецького соціолога Макса Вебера, який заклав фундаментальні основи для подальших досліджень проблем легітимності політичної влади.

Мета дослідження. Дослідити технологічний вимір легітимації та делегітимації політичної влади в працях Макса Вебера.

Результати дослідження. Енциклопедичний словник з державного управління наводить наступне визначення легітимності влади: «це визнання та прийняття основною частиною населення діючої політичної влади, її інститутів, рішень і дій правомірними і справедливими. Щоб влада була цілком легітимною, необхідно, щоб суспільство визнало правомірними її цілі, установлений режим і лідерів, співвідніши їх із загальноприйнятими нормами ідеології, права і моралі» [2, 366].

Фундамент для розвитку досліджень проблем легітимності політичної влади заклав німецький вчений М. Вебер. У праці «Три чисті типи легітимного панування» він визначає легітимність як мотиви покірності підлеглих, які впорядковують відносини панування та підкорення. Вчений зазначає, що втрата віри у такого роду легітимність може мати далекосяжні наслідки, тобто деактуалізація відповідних мотивів підкорення може викликати деструктивні зміни у структурі владних відносин.

Відповідно до джерел мотивації до підкорення, Вебер виділяє три типи панування у чистому вигляді: легальне, традиційне та харизматичне. Кожен з них пов'язаний із принципово відмінною соціологічною структурою штабу управління і засобів, якими воно здійснюється [1, 157–172].

Легальне панування за Вебером існує завдяки встановленим правилам. За такого типу панування проявляють послух не якійсь окремій особистості в силу її власних прав, а встановленим правилам, котрі якраз і визначають, хто саме і якою мірою мусить ними керуватися [1, 158]. Виходячи із засад такого панування, призвести до його делегітимації може наступне: визнання особи або групи осіб, які здійснюють владу, такими, що обрані або призначені на посаду у невідповідності до діючих правових норм; зміна певних правил та законів, із дотриманням відповідних процедур, яка призведе до невідповідності особи або групи осіб, які здійснюють владу, чинним законам; цілеспрямований вплив на руйнування виробничої дисципліни бюрократичного апарату.

Традиційне панування ґрунтується на вірі у святість тих порядків і тих можновладців, які існують здавна [1, 160]. Тут делегітимаційний вплив можуть чинити: прийняття володарем рішень які суперечать традиційним нормам; порушення володарями традицій, які зумовлюють їх легітимність; реалізація ними владних повноважень у спосіб невідповідний до усталених традицій; цілеспрямований інформаційний вплив на відповідну спільноту з метою руйнування усталених традицій та створення нових.

Харизматичне панування за Вебером це панування в силу відданості особі володаря та його ласці (харизмі), насамперед внаслідок її магічних здатностей, об'явлення чи героїзму, сили духу та слова. Емоційне захоплення вічно новим, небуденним, не знаним раніше є

тут джерелом особистої відданості [1, 165]. Харизматичного володаря можуть делегітимізувати спростуванням його небуденних особистих якостей.

В праці «Господарство і суспільство як загальні поняття» М. Вебер вказує на те що люди часто належать до якоїсь релігійної, студентської, політичної чи іншої спілки, власні інтереси якої їм у принципі чужі, але вони сподіваються на ті корисні з економічного погляду «легітимації» та «зв'язки», які їм дає сама належність до спілки [1, 80]. Тут ми простежуємо наявність чинників легітимації які базуються на приналежності до певної спілки. Виходячи з цього, можна стверджувати що відлучення чи вигнання особи з певною спільноти також може бути застосоване як технологія делегітимації.

Про релігійний аспект легітимації політичної влади Вебер згадує у праці «Напрями і шаблі релігійного заперечення світу»: «Переплетіння інтересів релігійних організацій з інтересами влади та боротьбою за владу, неминуче: завершення гострого протистояння компромісами, використання релігійних організацій з метою політичного умиротворення має і особливо потреба влади одержати легітимність від релігії – усе це зумовило ті відмінності у ставленні релігій до політичного життя, які ми спостерігаємо в історії» [1, 453]. Це свідчить про те що релігія є реальним інструментом, за допомогою якого можна чинити делегітимаційний вплив на панування правителів.

Висновки. В своїх працях Вебер наголошує на тому, що він досліджує вищезазначені типи панування та джерела легітимації у чистому вигляді. Однак, варто розуміти, що в сучасних реаліях джерельна база легітимації правителя є змішаною. З огляду на це, можемо стверджувати і про застосування в делегітимаційних технологіях принципово відмінного контенту, каналів і засобів його розповсюдження. Вибір інструментарію та методів делегітимації здійснюється відповідно до цільової аудиторії та очікуваного результату комунікаційного впливу.

Список літератури

1. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика/пер. з нім. О. Погорлий. Київ: Основи, 1998. 534 с.
2. Енциклопедичний словник з державного управління/уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.

Фіщук І. О. – аспірант СНУ імені Лесі
Українки

Сучасні тенденції в аграрному секторі економіки України

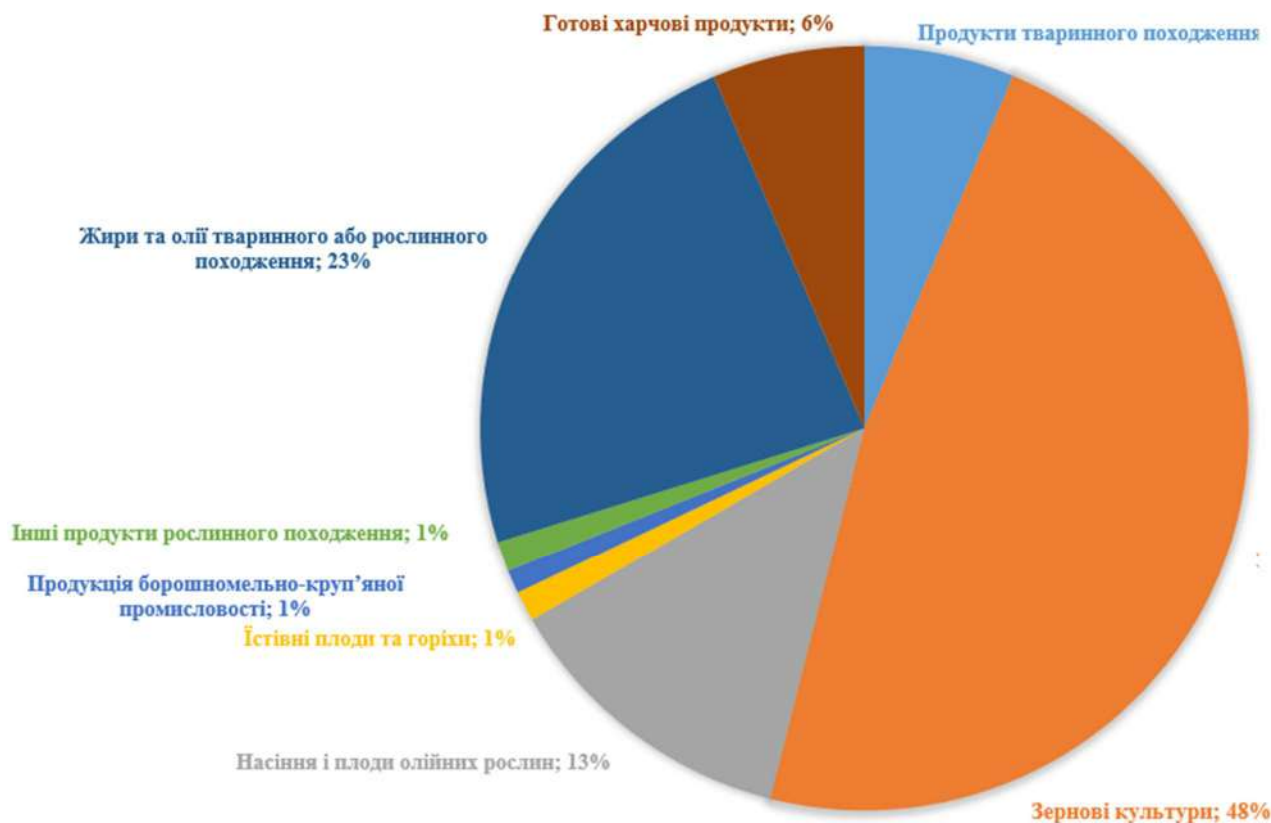
Постановка проблеми: В контексті стрімкого зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та її експорту в останні роки аграрний сектор набув принципово нового значення для економіки України. Водночас, наявність дисбалансу у розвитку аграрної сфери та переробної галузі значно стримує подальше підвищення рівня ефективності агропромислового комплексу в цілому.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану аграрного сектору економіки України та визначення проблем реформування галузі.

Результати дослідження. Різке падіння промислового виробництва і згорання металургійного експорту в 2014 р. зумовили прискорену реструктуризацію економіки України, значно підвищивши значення агросектору у її структурі та експорті. На сьогоднішній день агропромисловий комплекс став своєрідним «локомотивом» економіки України, який стабільно забезпечує 15–20 % ВВП щорічно, незважаючи на кризові явища останніх років, і генерує валютний виторг від експорту продукції сільськогосподарського виробництва, що в умовах значного боргового навантаження на національну економіку є джерелом покриття поточних зобов'язань [1].

За даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства України, експорт продукції АПК у січні–жовтні 2019 р. становив 15,6 млрд дол., що на 22 % більше, ніж за аналогічний період 2018 р. У товарній структурі експорту найбільше зросли поставки продукції рослинництва – на 36 %, або 2,4 млрд дол. [5]. Частка агропродовольчої продукції в структурі загального експорту товарів з України досягла 42,1 % проти 37,1 % в 2018 р. та 31 % в 2014 р. Однак, основними статтями експорту є зернові культури та насіння і плоди олійних рослин (рис. 1), тобто сировина, тоді як у контексті світової торгівлі аграрною продукцією спостерігається контрастна картина, на жаль не на користь вітчизняної галузі. А саме: передові країни експортують 38 % переробленої продукції проти 62 % непереробленої, в той час як Україна – лише 8 % переробленої і решту (92 %) – непереробленої аграрної продукції [3].

Рис. 1. Товарна структура експорту продукції АПК України за 2019 р.

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України.

Сучасна регіональна структура аграрного експорту України має наступний вигляд: ЄС – близько 25 %, Азія – близько 35 %, Близький Схід – 15–17 %, Африка – близько 15 %. За останній рік темпи приросту експорту в країни Азії вищі порівняно з країнами ЄС.

Наявний ресурсно-кліматичний потенціал України сприяє зростанню привабливості аграрної галузі для внутрішнього та зовнішнього інвестування, зокрема з країн ЄС. Однак, рівень інвестицій в основний капітал аграрного сектору все ще обмежений, а його потенціал щодо забезпечення високих та сталих врожаїв, а також зростання продуктивності праці залишається невикористаним. Основні бар'єри для інвестицій у сільському господарстві включають нестабільну, не прогнозовану та непрозору державну політику, що показала себе особливо неефективною щодо підтримки експортерів, недостатнє фінансування сільського господарства; відсутність ефективної та доступної інфраструктури аграрних ринків та системи маркетингу [2]. Результатом дії даних чинників стало скорочення обсягу капітальних інвести-

цій в агросектор України у 2019 р. з 64,9 млрд грн до 54,6 млрд грн, або на 15,8 % у порівнянні з попереднім роком [4].

Виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС може стати ефективним інструментом для покращення умов торгівлі з ЄС та роботи аграрного сектору загалом. Водночас скасування переважної частки нетарифних обмежень для українського агроекспорту вимагає відповідних трансформацій українського регуляторного законодавства. Для цього Україна має адаптуватися до стандартів ЄС у таких сферах, як санітарні заходи, сертифікація і метрологія, проходження митниці, ринковий нагляд, оцінка відповідності.

Висновки. Отже, сучасний стан аграрного сектору демонструє вичерпання резервів нинішньої моделі його розвитку, заснованої на ефектах сприятливого ресурсно-кліматичного потенціалу, а не інноваційних технологій та потребує більш виваженого підходу щодо формування стратегії подальшого функціонування галузі. Відсутність чіткого бачення і конкретних дій з боку органів державної влади стримує розвиток переробної галузі, що в свою чергу закріплює за АПК статус «сировинного придатку», а це, в поєднанні з погіршенням інвестиційного клімату, збереженням екологічно виснажливого сільськогосподарського землекористування та продовженням мораторію на ринковий обіг земель, може не лише зменшити темп «локомотиву» національної економіки, а й побудову моделі АПК у відповідності до сучасних світових стандартів.

Список літератури

1. Аграрний сектор України: тенденції, суб'єкти, перспективи реформування/ Інститут стратегічних досліджень «Нова Україна». URL: <http://www.newukraineinstitute.org>
2. Кицюк І. В., Фіщук І. О. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору України в умовах поглиблення європейської інтеграції. *Науковий журнал «Причорноморські економічні студії»*. Одеса: ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2017. Вип. 18. С. 41–45.
3. Месель-Веселяк В. Я., Федоров М. М. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 37–49.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Офіційний сайт Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства України. URL: <https://me.gov.ua/>

Хвесик Ю. Ю. – студентка II курсу
факультету психології та соціології
СНУ імені Лесі Українки;

Крижановська З. Ю. – к. психол. наук,
доцент кафедри загальної та соціальної
психології СНУ імені Лесі Українки

Особливості самоактуалізації жінок в професійній діяльності педагога

Постановка проблеми: ХХ ст. суттєво змінило роль жінок в суспільстві, відбулись радикальні зміни їх правового статусу. Світова громадськість, в тому числі Організація Об'єднаних Націй, Міжнародна організація праці та інші, відносять питання про положення жінки до числа глобальних проблем людства. Ті соціальні зрушення, які відбуваються сьогодні в країні, примушують по-новому дивитися на «жіноче питання». Актуальність проблеми пов'язана з потребою вивчення та оптимізації можливостей самоактуалізації, саморозвитку, самовдосконалення сучасної жінки-професіонала. Для суспільства самоактуалізація індивіда починає відігравати справді позитивну роль у тому випадку, коли воно усвідомлює цінність, неповторність кожної окремої людини і починає використовувати її сутнісні сили.

Виклад основного матеріалу. Психоаналітична парадигма тлумачить самоактуалізацію як поєднання свідомого й неусвідомлюваного, що відбувається у результаті самопізнання, робить індивіда цілісною особистістю, самим собою, індивідуальністю, якій властиве прагнення до подальшого самовдосконалення. Психологізація життя окремої людини можлива тільки на основі самопізнання, саморозвитку, самореалізації. Теоретичний аналіз свідчить, що самореалізації є міждисциплінарною проблемою, а тому її дослідження входить в проблемне поле різних наук (філософії, соціальної психології, психології та ін.) кожна з яких виділяє певний аспект її вивчення. У контексті означеної проблеми предметом дослідження є психологічний аспект самореалізації. На підставі теоретичного аналізу наукових доробок (В. Гупаловська, З. Крижановська та ін.) констатуємо, що основним атрибутом самореалізації особистості є професійний шлях. Водночас, специфіка самореалізації особистості у кожній професії зумовлена особливостями цієї професії, вимогами, які вона висуває

до людини та їх поєднанням з індивідуальними властивостями особистості. Серед основних вимог до особистості педагога-професіонала вчені виділяють: професійно-педагогічні знання, уміння і навички; розвинену емпатію та високий ступінь емоційної стійкості й самоконтролю; відповідальність та творчий підхід до діяльності; розвинену професійну самосвідомість; майстерність слова; мотиваційно-ціннісне ставлення до праці та педагогічну спрямованість (Л. Вершиловський, В. Пантелєєва, В. Сластьонін, Т. Щербан та ін.) [2].

Самоактуалізація жінки у професійній сфері проявляється у її задоволеності обраною професією та відчуттям реалізованості в ній. Це пошук «себе у професії», власної професійної ролі, образу «Я», професійного іміджу, індивідуального стилю професійної діяльності, професійних перспектив, встановлення нових професійних цілей, прагнення до гармонійного розкриття та ствердження власного творчого потенціалу. Важливими факторами самоактуалізації жінки у соціономічній професійній діяльності виступають: потяг та інтерес до людини, розуміння складного внутрішнього світу людини, здатність позитивно впливати на особистість, почуття відповідальності та альтруїзм, висока комунікабельність, прагнення до професійного зростання, самопізнання.

Умовами успішної самоактуалізації жінки у професійній діяльності педагога виступають:

- усвідомлення нею власного потенціалу, своїх сильних і слабких сторін, здібностей, прагнень та бажань;
- сприятливі зовнішні обставини, які б не придушували тенденцію жінки до самоактуалізації, а стимулювали її;
- гармонійне поєднання орієнтації на професійну кар'єру з орієнтацією на сім'ю;

Висновки: З вищесказаного можна зробити висновок, що педагог насамперед має відчувати покликання до справи, яке наділяє його внутрішніми стимулами, мотивує до справи, формує педагогічну спрямованість. Саморозвиток, самоактуалізація за даних умов проходять природніше, без зайвого внутрішнього напруження. Таким чином, аналізуючи різноманітні інтерпретації поняття «самореалізації педагога», які мають місце в сучасній науці, слід зазначити, що дослідники трактують його дещо узагальнено, не враховуючи специфіки сучасної системи освіти. Нині у процесі самореалізації особливо важливою для вчителя є «здатність не стояти на місці», слідкувати за

змiнами, вми орієнтуватися і застосовувати корисні. Самореалізація педагога можлива лише через усвідомлення необхідності певних дій, направлених передусім на власну особу, отже, свідомість педагога є внутрішнім планом його зовнішньої активності.

Список літератури

1. Гупаловська В. А. Професійна самореалізація як чинник становлення особистості жінки: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології». Київ, 2005. 26 с.
2. Крижановська З. Ю., Сичак О. О. Самореалізація особистості після виходу на пенсію, як спосіб її самовиповнення. *Психологія: ральність і перспективи: зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту*. Рівне: РДГУ, 2016. Вип. 7. С. 106–110.

Чучман Н. В., Румін С. М. – студенти
IV курсу факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки;

Павлов К. В. – д. е. н, професор кафедри
аналітичної економіки та природо-
користування СНУ імені Лесі Українки

Енергетичний ринок України та Волинської області

Постановка проблеми. На початку ХХІ ст. сформувалося сучасне бачення місії української енергетики – максимально ефективно використання природних паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) та потенціалу енергетичного сектора для зростання економіки і підвищення якості життя населення України [2].

Мета дослідження – енергетичний ринок України та Волинської області.

Результати дослідження. Дослідники енергетичного ринку Волині та всієї України: С. Кудря, В. Склярів, В. Стогній, А. Шидловський, А. Баталов.

У державній економічній політиці в Україні до останнього часу більша увага наголошувалася на понятті «енергозбереження», тоді як у європейських та інших розвинених країнах оперують поняттям децю іншого і більш комплексного виміру – «енергоефективність», яке розглядається в єдиній системі координат з екологічністю та конкурентоспроможністю [2].

Не секрет, що в Україні невиправдано висока (майже в 2 рази вище, ніж у світі та Європейському Союзі) частка природного газу в енергетичному балансі. І це при тому, що національний ринок альтернативної енергетики на сьогоднішній день представлений сонячною, вітровою, малою гідроенергетикою і виробництвом твердого та біологічного палива [3].

Саме тому Президент взяв під свій особистий контроль впровадження у державі реального сценарію підвищення енергоефективності національної економіки та розвитку сектора відновлюваної енергетики.

Результати енергоефективності переоцінити важко. Адже це те, від чого залежить конкурентоспроможність держави і її національна безпека. Бо якщо покупці російського газу, зважаючи на його ціну, мріють про глобальне потепління, то продавець – про вічну мерзлоту.

Обсяг робіт великий. На жаль, Україна втратила багато часу: до 2009 р. вартість газу становила лише 50 доларів за тисячу кубометрів, але керівництво держави не використало цей шанс для переорієнтації економіки і повсюдного впровадження енергоощадної модернізації.

Зараз уже існує виразна національна енергетична концепція. Прийнята Енергетична стратегія України до 2030 р., яка передбачає зниження імпорту газу більш ніж на 40 %. Цього планується досягти за рахунок енергозбереження, зменшення споживання природного газу більш ніж на 30 % і використання поновлюваних джерел енергії [1].

Останніми роками популярність альтернативного палива в Україні зростає семимильними кроками. Зокрема у контексті опалення на альтернативні види переводять як оселі громадян, так і бюджетні та комерційні установи. Це дає реальну чи то уявну, але все ж незалежність від Росії, олігархів та монополістів на ринку послуг. Тобто за умови успішного масового переходу на альтернативні види опалення, як влада, так і громади можуть зірвати справжній джек-пот, але, як часто буває в Україні, між написаним на папері і втіленим в реальне життя виникає прірва [4].

Волинь має значні запаси підземних вод, у нас достатньо і сонячних, і вітряних днів, щоб забезпечити виробництво енергії. Залишається актуальною і переробка побутового сміття та відходів тваринництва і птахівництва на ці потреби. Але, найперше це, звісно, місцеві види палива: вугілля, торф, деревина, енергетична лоза [5].

На території області щороку збільшується кількість підприємств, які продукують гранули і брикети з відходів деревини – на сьогодні їх близько 20. Їх загальний річний обсяг продукції еквівалентний 15 млн м³ природного газу.

Наприклад, у Камінь-Каширському районі розпочало роботу підприємство «ЛІГНУМ ЕНЕРДЖІ», що виробляє паливні гранули і брикети з деревної біомаси. Загальна потужність підприємства – 7 тис. тонн в рік. У Володимир-Волинському лісомисливському господарстві та Городоцькому лісгоспі налагоджено виробництво деревних пеллет потужністю більше 8 тис. тонн в рік.

Державне підприємство «Волиньторф» щороку реалізовує більше 100 тис. тонн торфобрикетів, з них понад третину закупають наші заклади бюджетної сфери. З відведенням понад 200 га землі для нових розробок та інвестиційний проект лінії з гранулювання торфу і виробництву торфопалет продуктивністю 10 тис. тонн на рік суттєво розширяють потужності ДП «Волиньторф» [1].

У рамках німецько-українського партнерства розроблено технічну документацію будівництва біогазових станцій загальною потужністю 5 МВт, які працюватимуть на відходах рослинництва, тваринництва та птахівництва. Цей проект реалізовуватиметься на території Нововолинська та у Турійському районі.

Висновки. Таким чином, впровадження енергоефективних технологій це – економічно вигідно не лише з огляду на суттєву економію коштів на енергоносії, а відповідно й на товари і послуги. Це ще й створення нових робочих місць, як на етапі будівництва технологічних ліній, станцій, переробних підприємств, так і при їх експлуатації.

Список літератури

1. Енергетична безпека держави. URL: <http://www.volynrada.gov.ua/masmedia/energetichna-bezpeka-derzhavi>
2. Енергетична ефективність України. Кращі проектні ідеї. URL: http://www.io.iee.kpi.ua/sites/default/files/HANDBOOK_of_BEST_PRACTICES_2.pdf
3. Павлов К. В. Регулювання інвестиційно-житлових відносин в Україні: монографія. Рівне: НУВГП, 2013. 250 с.
4. Перехід на альтернативне тепло. Які перспективи у Волині? URL: <https://www.pershyj.com/p-perehid-na-alternativne-teplo-yaki-perspektivi-u-volini-39305>.
5. Стрішенець О. М., Павлов К. В. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості. *Науковий вісник Ужгородського університету: зб. наук. пр. Серія «Економіка»*. Ужгород, 2016. Вип. 1 (47). Т. 2. С. 35–38.

Чучман Н. В., Румін С. М. – студенти
IV курсу факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки;

Сур'як А. В. – к. е. н, доцент кафедри
аналітичної економіки та природо-
користування СНУ імені Лесі Українки

Теоретичні основи інвестиційної діяльності в сучасній економіці

Постановка проблеми. Інвестиційна діяльність завжди перебуває в центрі уваги економічної думки, так як спричиняє відчутний вплив на макроекономічний розвиток країни. Інвестування є визначальним чинником економічного зростання в цілому. У сучасних умовах інвестиції виступають найважливішим засобом забезпечення умов стабілізації економіки, структурних зрушень у народному господарстві, активізації технічного прогресу, підвищення якісних показників господарської діяльності на мікро-та макрорівнях [2].

Мета дослідження – визначення теоретичних основ інвестиційної діяльності, які мають враховуватись у сучасній практиці інвестування.

Результати дослідження. Дане питання теоретичних основ інвестиційної діяльності досліджувало багато зарубіжних і вітчизняних вчених-економістів та практиків, зокрема С. І. Абрамова, В. М. Аньшина, В. Д. Базилевича, Г. Бірмана, В. М. Гейця, С. Шмідта, І. А. Бланка та ін.

Формування ефективної відтворювальної структури національної економіки забезпечують її структурні зрушення. Одним із основних дієвих інструментів соціально-економічних перетворень є активізація інвестиційної діяльності, яка забезпечує розширення або модернізацію основних та обігових засобів матеріального виробництва, розширення, реконструкцію та оновлення житлового фонду, лікарень, навчальних закладів, об'єктів культури, спорту, науки, розвиток людського капіталу, а також інноваційну діяльність.

Інвестиційну діяльність можна розглядати з двох позицій – у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні інвестиційна діяльність – це діяльність, пов'язана із вкладенням коштів в об'єкти інвестування з метою одержання прибутку. У вузькому розу-

мінні інвестиційна діяльність, власне інвестування, визначається як собою процес перетворення інвестиційних ресурсіву вкладення [2].

Так, Дж. Кейнс запропонував розділити поняття інвестицій на поточні та чисті. Під поточними інвестиціями автор розуміє поточний приріст цінності капітального майна внаслідок виробничої діяльності даного періоду, тоді як під чистими – різницю між чистим приростом капітального майна та зменшенням цінності капіталу.

У сучасній вітчизняній економічній літературі поняття «інвестиції» трактується ширше, ніж у макроекономіці, де інвестиції переважно виражаються у вигляді капітальних вкладень в основні виробничі фонди, виробничий капітал.

У контексті проведеного дослідження необхідно визначити поняття «інвестиційна діяльність». Так, у Законі України «Про інвестиційну діяльність»[1] зазначається, що під інвестиційною діяльністю розуміється сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій. Інвестиційна діяльність здійснюється на основі: інвестування, здійснюваного громадянами, недержавними підприємствами, господарськими асоціаціями, спілками і товариствами, а також громадськими і релігійними організаціями, іншими юридичними особами, заснованими на колективній власності; державного інвестування, у тому числі державної підтримки реалізації інвестиційних проектів відповідно до положень цього Закону, здійснюваного органами державної влади за рахунок коштів бюджетів, позабюджетних фондів і позичкових коштів, а також державними підприємствами і установами за рахунок власних і позичкових коштів; інвестування, здійснюваного органами місцевого самоврядування; іноземного інвестування, здійснюваного іноземними громадянами, юридичними особами та державами; спільного інвестування, здійснюваного громадянами та юридичними особами України, іноземними державами.

Серед принципів інвестиційної діяльності є низка таких, які можуть бути найбільш ефективно реалізовані саме у прикордонних регіонах. До цих принципів відносять: наявність надійної інфраструктури, кваліфікованої робочої сили та близькості здійснення міжринкових операцій. Тобто в прикордонних регіонах можуть бути забезпечені інтереси іноземних інвесторів, що позитивно вплине на розвиток цих регіонів та інтенсивність їх співпраці із сусідніми країнами [3].

Висновки. Саме інвестиційна діяльність сприяє підвищенню ефективності соціально-економічного, інноваційного розвитку територій та міст прикордонного регіону, покращенню якості життя населення тощо. Формування ефективної відтворювальної структури національної економіки забезпечують її структурні зрушення та узгодження. Одним із основних дієвих інструментів соціально-економічних перетворень є активізація інвестиційної діяльності, яка забезпечує розширення або модернізацію основних та обігових засобів матеріального виробництва, розширення, реконструкцію та оновлення житлового фонду, лікарень, навчальних закладів, об'єктів культури, спорту, науки, що забезпечує розвиток людського капіталу, а також стимулює інноваційну діяльність.

Список літератури

1. Закон України «Про режим іноземного інвестування». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80>
2. Теоретичні аспекти дослідження інвестиційної діяльності. URL: [http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/54.pdf](http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/54.pdf)
3. Теоретичні аспекти інвестиційної діяльності та її роль у прикордонному регіоні. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/12295/1/%D0%A2%D0%95%D0%9E%D0%A0%D0%95%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%86%20%D0%90%D0%A1%D0%9F%D0%95%D0%9A%D0%A2%D0%98%20%D0%86%D0%9D%D0%92%D0%95%D0%A1%D0%A2%D0%98%D0%A6%D0%86%D0%99%D0%9D%D0%9E%D0%87%20%D0%94%D0%86%D0%AF%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%86.pdf>

7. Управління та адміністрування

Біляк Ю. О. – студентка V курсу факультету історії політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Качковська Л. Р. – к. і. н., доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки

Соціальна мережа сучасної медіа «Facebook»: аналіз використання

Постановка проблеми. Активний технологічний розвиток ХХІ ст. є основою масштабного розширення комунікативних можливостей людини. Ключовим каталізатором цього процесу стало поширення у ХХ ст. глобальної інформаційної мережі Інтернет, яка забезпечує можливість одночасної міжмережевої взаємодії з будь якої точки планети. Специфіка Інтернету як технологічної бази опосередкованого спілкування сформувала в даному контексті культурне середовище взаємодії, яке стало основою для зародження нових форм і типів комунікації. За даними International Telecommunications Union (ITU) сьогодні аудиторія світової мережі перевищує 2 млрд користувачів по всьому світу [1].

Метою дослідження являється аналіз сучасних тенденцій розвитку та використання однієї з найпопулярніших соціальних мереж «Facebook».

Результати дослідження. Одним із масових явищ у Всесвітній Павутині – є соціальні мережі, які набули сьогодні статусу невід’ємного атрибуту нашого життя. Уявити сучасну людину без соціальних мереж просто неможливо. Спілкування, пошук інформації і друзів, обмін новинами, можливість слухати музику, дивитися відео та світлини – все це дуже важливо для того, хто прагне жити сучасно.

Проаналізувавши функціональні можливості «Facebook», можемо стверджувати, що соціальні мережі є одним із засобів соціального

управління, які призначені для організації та відображення комунікації.

У результаті дослідження з'ясовано, що «Facebook» не являється легкою у користуванні для всіх, без виключення, вікових категорій людей. Вона відразу здобула свою аудиторію, оскільки: інформація, розміщена на просторах мережі, є в більшості випадків доступною та актуальною, «найсвіжіші» новини ми можемо прочитати завдяки цьому електронному ресурсу. За допомогою цієї мережі ми швидко та оперативно комунікуємо зі знайомою людиною в поточному часі, навіть якщо ця людина знаходиться в іншій частині земної кулі. Facebook також допомагає нам підтримувати давні знайомства та з легкістю примножувати нових друзів. При використанні мережі можемо чітко організувати свій час: годинник, нагадування важливих для нас подій, про які ми при певних обставинах забуваємо [2].

Існують також вагомні недоліки даної соціальної мережу, головним з них – низька захищеність електронного ресурсу від різного роду кібератак [2]. Це аргументований факт неетичного або протиправного використання досягнень розвитку сучасних технологій являється певним ризиком і загрозою для пересічного громадянина. До прикладу, на компанію Facebook було подано чимало позовів про порушення умов використання особистого листування, інших даних, що ідентифікують особу. Були прецеденти, коли сервіс надавав навіть номери телефонів та адреси електронних скриньок [2; 3].

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, констатуємо, що Facebook – це повністю сформована сучасна соціальна мережа, яка має свою аудиторію, розширює коло своїх тем, шукає нові підходи до удосконалення.

Попри недоліки «Facebook» вирізняє оперативне подання та передача інформації, мобільна комунікація між користувачами, взаємодія її з іншими соціальними мережами, Instagram тощо.

Список літератури

1. Блог викладача інформатики. URL: <http://viklad.blogspot.com/2012/02/facebook.html> (дата звернення: 12.02.2020).
2. Соціальна мережа Facebook. URL: <https://www.facebook.com> (дата звернення: 12.02.2020).
3. Соціальна мережа Instagram. URL: <https://www.instagram.com/?hl=ru> (дата звернення: 12.02.2020).

Болобан Є. О. – студентка III курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;
Милько І. П. – к. е. н., доцент кафедри менеджменту СНУ імені Лесі Українки

Досвід провідних компаній з формування корпоративної культури

Постановка проблеми. Корпоративна культура – рушійна сила підвищення продуктивності праці людського ресурсу підприємства та ефективності діяльності підприємства в цілому. На даний момент важко знайти компанію, яка не має чітко визначених місії та цінностей. Але проблема полягає у тому, що корпоративна культура через неправильне формування та реалізацію не дає тих переваг, які може потенційно надати. Тому важливо досліджувати досвід провідних компаній, задля адаптації його на вітчизняних підприємствах.

Метою дослідження є визначення основних складників корпоративної культури в компаніях, що займають лідируючі позиції на світовому ринку, її вплив на успішність, ефективність та прибутковість.

Результати дослідження. Поняття корпоративної культури почало вивчатися відносно недавно, що дало ширше усвідомлення значення людського фактора в сучасному житті організацій різних напрямів та форм діяльності.

Корпоративна культура – це правила і норми поведінки, що базуються на матеріальних і духовних цінностях, культурних, етичних та соціальних потребах працівників для досягнення цілей підприємств [2, 43].

Корпоративна культура формується під час створення компанії та разом з нею розвивається, проявляється в створенні певних традицій, ритуалів, єдиної мови і термінології, моделей поведінки, організаційних легенд та тощо. На вибір того чи іншого виду корпоративної культури впливають етап життєвого циклу компанії, особистість керівника, зовнішнє середовище, галузь, у якій здійснюється діяльність та багато інших факторів. У зв'язку з цим кожна компанія має індивідуальну корпоративну культуру, тому у даному дослідженні розглянемо досвід провідних компаній світу.

Корпоративні принципи діяльності компанії «Nestlé» лежать в основі культури компанії, яка розвинулася за значний проміжок часу

у 140 років. З тих пір як Генрі Нестле розробив свій перший успішний продукт – дитячі пластівці «FarineLactee», бізнес будується на переконанні, що для досягнення довгострокового успіху, компанія мусить не лише задовольняти всі відповідні правові та законодавчі вимоги, гарантувати стабільність діяльності, але також повинна створити вагому цінність для суспільства [4].

Внутрішні правила поведінки описані в «Політиці Nestlé» щодо техніки безпеки та охорони праці» (згідно «Глобального договору» ООН), що визначає безпеку як абсолютний пріоритет ділової культури компанії. Також розроблені «Принципи управління та лідерства Nestlé» та «Кодекс ділової етики Nestlé», що містять опис ділової культури та основних цінностей. Корпоративна культура «Nestlé» будується з урахуванням місцевого законодавства, культурних та релігійних особливостей.

Саме завдяки високому рівню корпоративної культури, в усьому світі «Nestlé» для споживача – показник безпеки та високого стандарту продукції, що відповідає їхній місії: «Якість продуктів – якість життя».

Компанія «Henkel» займає лідируючі позиції в світі завдяки інноваціям, брендам і технологіям у трьох бізнес-напрямах: «Клейові технології», «Косметичні засоби» і «Засоби для прання та догляду за оселею». Корпоративна культура, ціль, бачення, місія і цінності – це те, що об'єднує всіх працівників компанії і забезпечує чіткі культурні орієнтири [3].

Працівники компанії мають різне культурне походження і різний досвід, ведеться діяльність в різних країнах і галузях, які характеризуються суттєвими відмінностями. Тому у «Henkel» чітко визначені цінності та корпоративна культура, що описані в «Кодексі корпоративної культури», «Кодексі стійкого корпоративного розвитку» та «Кодексі лідерства та роботи в команді».

Завдяки високому рівню корпоративної культури, «Henkel» – світовий лідер в бізнес-напрямку клейових технологій, що пропонує унікальний асортимент технологій та охоплює всі світові ринки і галузі.

Ми вважаємо, що досить логічно згадати компанію «Google» в переліку компаній з високою корпоративною культурою. Безкоштовне харчування, різноманітні екскурсії, фінансові бонуси, відкриті виступи вищого керівництва, тренажерні зали – це не всі переваги,

які надає компанія. Не дарма її співробітники вважаються кращими із кращих [1].

Так само, як і «Google», «Facebook» стала компанією, яка вважається синонімом унікальної корпоративної культури. «Facebook» пропонує своїм співробітникам багато їжі, різні акції, відкриті офісні приміщення, фокусується на відкритому командному спілкуванні [1].

Через специфіку корпоративної культури, «Facebook» – компанія-гігант, в якій мріють працювати багато спеціалістів, а HR усього світу мріють дізнатися секрети, завдяки яким бізнес так ефективно функціонує.

Висновки. Проаналізувавши досвід провідних компаній з формування корпоративної культури, можна зробити висновок, що її роль є невід’ємною в механізмі функціонування ринкової економіки та утримуванні лідируючих позицій, є фундаментом динамічного росту. Для сучасних підприємств корпоративна культура є найсильнішим мотиваційним чинником, що забезпечує високу прибутковість за рахунок максимізації ефективності виробничого менеджменту.

Список літератури

1. 9 компаний с потрясающей корпоративной культурой. URL: <https://ubr.ua/labor-market/life-at-work/9-kompanii-s-potriasaushei-korporativnoi-kulturoi-352276>
2. Міхов Л. І. Сутність та зміст корпоративної культури. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2015. № 3 (31). С. 42–46.
3. Офіційний сайт компанії «Henkel». URL: <https://www.henkel.ua/>
4. Офіційний сайт компанії «Nestlé». URL: <https://www.nestle.ua/>

Гаврилюк З. І. – студентка II курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Лялюк А. М. – к. е. н., доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства СНУ імені Лесі Українки

Особливості вибору CRM-системи вітчизняними підприємствами

Постановка проблеми. Значне насичення ринку ідентичними товарами, зростаюча вимогливість споживачів, які диктують виробни-

кам і продавцям свої умови, загострює боротьбу за споживачів (клієнтів). Споживачу сьогодні важлива не тільки наявність потрібних йому товарів, а й те, як до нього ставляться, наскільки швидко й ефективно готові вирішувати його проблеми. Тому в умовах інформаційного суспільства цілком закономірним є застосування сучасних інформаційних технологій, зокрема використання систем автоматизації відносин із клієнтами.

Значний внесок у дослідження питання управління відносинами з клієнтами, у тому числі з використанням CRM-систем, зробили такі вітчизняні вчені, як О. Марцінковська, Є. Д. Мірошникова, О. М. Тимофєєва, Т. С. Крупчатнікова та ін. [1–4]. Проте залишається актуальним питання вибору CRM-системи вітчизняними компаніями для ефективного розвитку бізнесу.

Метою дослідження є вивчення сутності та особливостей функціонування CRM-систем на українському ринку.

Результати дослідження. CRM (*Customer Relationship Management* – управління відносинами з клієнтами) – поняття, що охоплює концепції, котрі використовують компанії для управління стосунками зі споживачами, охоплюючи збір, зберігання й аналіз інформації про споживачів, постачальників, партнерів та інформації про взаємини з ними [1]. У вузькому трактуванні CRM – це прикладне програмне забезпечення для організацій, призначене для автоматизації стратегій взаємодії з замовниками (клієнтами), зокрема, для підвищення рівня продажів, оптимізації маркетингу і поліпшення обслуговування клієнтів шляхом збереження інформації про клієнтів та історії взаємин з ними, встановлення і поліпшення бізнес процедур і подальшого аналізу результатів [2].

Завдяки впровадженню будь-якої CRM-системи можливе підвищення продажу за рахунок: збільшення чисельності нових споживачів; зростання суми середнього чека; збільшення кількості повторних продажів; зниження витрат на пошук і аналіз інформації; оцінювання ефективності роботи відділу продажу. CRM-системи базуються на трьох складових системах, що дозволяють поліпшити відносини з покупцями: автоматизація маркетингу (MA – *Marketing Automation*), автоматизація продажів (SFA – *Sales Force Automation*), автоматизація обслуговування клієнтів (CSS – *Customer Service & Support*). CRM-системи з успіхом можуть застосовуватися там, де відбувається пер-

сональний контакт із клієнтом, а на кожного співробітника відділу продаж припадає від 25 до 3000 потенційних клієнтів.

Етапи впровадження CRM:

- 1) розробка стратегії бізнесу (знаходження оптимального порядку взаємодії компанії з клієнтами);
- 2) перегляд діяльності функціональних підрозділів відповідно до прийнятої стратегії бізнесу;
- 3) синхронізація процесів, що належать до роботи з клієнтами;
- 4) вибір програмних продуктів для забезпечення роботи [3].

Критерії, на яких потрібно зосередитися при виборі CRM-системи:

- система повинна бути зрозуміла і зручна у використанні, на навчання співробітників компанії має витратитися мінімальний час;
- налаштування програмного забезпечення, це дозволяє отримати максимальну віддачу від застосування CRM-стратегій і дає можливість вибрати ті функції, які потрібні для вашого бізнесу;
- мобільний доступ, необхідно вибирати варіанти, які мають мобільні додатки або, які легко доступні з мобільного веб-браузера.

Розвитку CRM-концепції заважає ряд причин: відсутність бажання працювати в ній робітників (інстинктивна боязнь змін, небажання підвищити прозорість роботи, незручність використання); неправильна робота з сервісом керівного складу компанії (коли сам керівник фірми або відділу продажів до кінця не розібрався в тому, навіщо підрозділу була встановлена CRM-система); немає індивідуального підлатування під бізнес. Щоб система працювала коректно, необхідно чітко і ясно сформулювати ідею про те, що необхідно врахувати в програмному забезпеченні для конкретної компанії [4]. Наприклад, за допомогою вивчення клієнтського досвіду мережа магазинів Watsons збільшила продажі й наростила частку ринку. Компанія зуміла запропонувати кожному з 4 млн постійних покупців потрібні саме йому товари. Успіхи Watsons помітили конкуренти. У мережі EVA стартувала багаторівнева програма лояльності «Мозаїка» (бонусна система, коли за кожну покупку клієнтові нараховують бали). Також почали експериментувати з персональними пропозиціями: якщо клієнт купує велику упаковку прального порошку раз у три тижні, йому пропонують вигідну ціну на наступну покупку. Середній чек учасника на 60 % вищий, ніж у клієнта без картки.

Висновки. Отже, CRM-система важливий маркетинговий інструмент, що дозволяє швидко задовольняти потреби споживачів, гнучко

реагувати на їх зміну та мінімізувати будь-які ризики. Завдяки використанню CRM-системи можна отримати переваги в бізнесі компаній і системі їх відносин з клієнтами, що дозволить приймати грамотні управлінські рішення щодо роботи з клієнтами.

Список літератури

1. Марцінковська О., Легкий О. Організаційні аспекти впровадження CRM-систем у діяльність підприємства. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2018. Вип. 23. С. 81–85.
2. Мірошникова Є. Д., Птащенко О. В. Побудова CRM-системи як основи формування комунікаційної політики між організацією та кінцевим споживачем. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля: наук. журн.* Северодонецьк: СУНУ, 2016. Вип. 6 (230). С. 108–116.
3. Тимофєєва О. М. CRM-стратегія клієнт-орієнтованого маркетингу. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр./відп. ред. О. І. Черевко*. Харків: ХДУХТ, 2009. Вип. 2 (10). С. 656–663.
4. Крупчатнікова Т. С., Янчук Т. В. Значення CRM-систем на промисловому ринку. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018. С. 105–108.

Денека О. І. – студента II курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Колосок А. М. – к. е. н., доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства СНУ імені Лесі Українки

Шляхи подолання безробіття серед молоді

Постановка проблеми. Проблема безробіття молоді є важливою серед економічних та соціальних проблем ХХІ ст., оскільки одним із важливіших факторів економічної та соціальної стабільності будь-якої країни є професійне становлення молоді. В умовах ринкової економіки, саме ця частина населення частіше стикається з проблемами працевлаштування. Особливо ситуація ускладнює у періоди економічної та політичної нестабільності.

Метою дослідження є пошук шляхів подолання безробіття серед молоді.

Результати дослідження. Безробіття – соціально-економічне явище, за якого частина працездатного населення не може знайти ро-

боту; ситуація дисбалансу ринку праці, коли пропозиція робочої сили перевищує попит. Згідно з українським законодавством, молоддю визнаються громадяни України віком від 14 до 35 років. У країнах ЄС нижню межу молодості встановлено на рівні 15 років, а верхню – 24 років. Дані Міжнародної організації праці свідчать, що проблема працевлаштування та зайнятості молоді набула глобальних масштабів. Україна не є у цьому винятком, а соціально-економічні проблеми регіонів мають загрозливий впливають на розвиток трудового потенціалу держави. Останніми роками постійно збільшується рівень безробіття серед молоді, що пов'язано високим податковим тиском на підприємців з боку держави та економічною кризою.

В Україні можна виділити такі причини молодіжного безробіття: відсутність дійових стимулів для роботодавців при працевлаштуванні молоді; небажання роботодавців приймати на роботу недосвідчену та некваліфіковану молодь; суттєва різниця між програмами навчання у ВНЗ і потребами підприємців; низькі офіційні зарплати для молодих працівників, які пропонуються на робочих вакансіях, і, відповідно, небажання молоді їх заповнювати; високий рівень корупції при влаштуванні на «престижні» вакансії, особливо в державних установах і на великих підприємствах. Наслідки молодіжного безробіття чинять велику загрозу добробуту держави. Наслідками безробіття молоді є марне витрачання коштів державного бюджету на навчання спеціалістів, які потім не знаходять роботи; зростання витрат на допомогу по безробіттю; зниження рівня ВВП; зниження рівня життя населення даної категорії; зростання обсягу витрат на допомогу по безробіттю;

В Україні, за методологією Міжнародної організації праці рівень безробіття молоді у 2019 р. (особи 14–35 років) склав 10,9 %. У загальній чисельності безробітних 55,2 % становить молодь, а це 6,5 % від загальної кількості молоді і 4,2 % від загальної кількості економічно активного населення України [3].

Висновки. Проблема молодіжного безробіття є однією з ключових на сучасному етапі формування ринку праці. Як показує проведений аналіз ринку праці відбувається постійне зростання безробіття серед молоді. Стабільне зростання безробіття серед молоді характерне не тільки для України але і для економічно розвинених країн світу. Світова фінансово-економічна криза справила негативний вплив на ринок праці молоді України, та країн ЄС наслідком якої стало збільшення кількості безробітних серед молоді.

Для покращення ситуації з молодіжним безробіттям та усунення його розвитку у майбутньому, необхідно: створити організацію, яка б забезпечила можливість максимального розвитку здібностей дитини, та з малих років готувати її до умов ринку праці; виховувати почуття відповідальності за своє майбутнє та майбутнє суспільства в цілому; налагодити тісні зв'язки співпраці молоді та роботодавців, зокрема участь останніх у плануванні навчального процесу студентів; створити додаткові робочі місця, реалізації молоді власних креативних проектів.

Список літератури

1. Гриньова В. М., Писаревська Г. І. Управління кадровим потенціалом підприємства: монографія. Харків: Вид-во ХНЕУ, 2012. 228 с.
2. Діденко Н. В., Родак О. Ф. Проблема та шляхи вирішення молодіжного безробіття в сучасному суспільстві. *Економіка та держава*. 2016. № 4. С. 81–84.
3. Іваницька С. Б., Мороховець І. О. Проблема безробіття молоді України. *Ефективна економіка*. 2015. № 9.
4. Ноджак Л. С. Демографічні чинники формування і використання трудового потенціалу за ринкових перетворень. Львів: ІРД НАНУ, 2004. 190 с.
5. Економічна активність населення України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 13.04.2020).

Деркач О. О. – студентка II курсу факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки;
Івашко О. А. – к. е. н., доцент кафедри
фінансів, банківської справи та страхування
СНУ імені Лесі Українки

Проблеми щодо подолання бюджетного дефіциту в Україні

Постановка проблеми. Однією з вагомих складових забезпечення стійкості бюджетної системи України в умовах кризових явищ є бюджет, який відображає відповідні відносини в процесі перерозподілу валового внутрішнього продукту з метою задоволення потреб суспільства. Для підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами держави та досягнення запланованих економічних і соціальних показників, в Україні необхідно забезпечити стійкість бюджет-

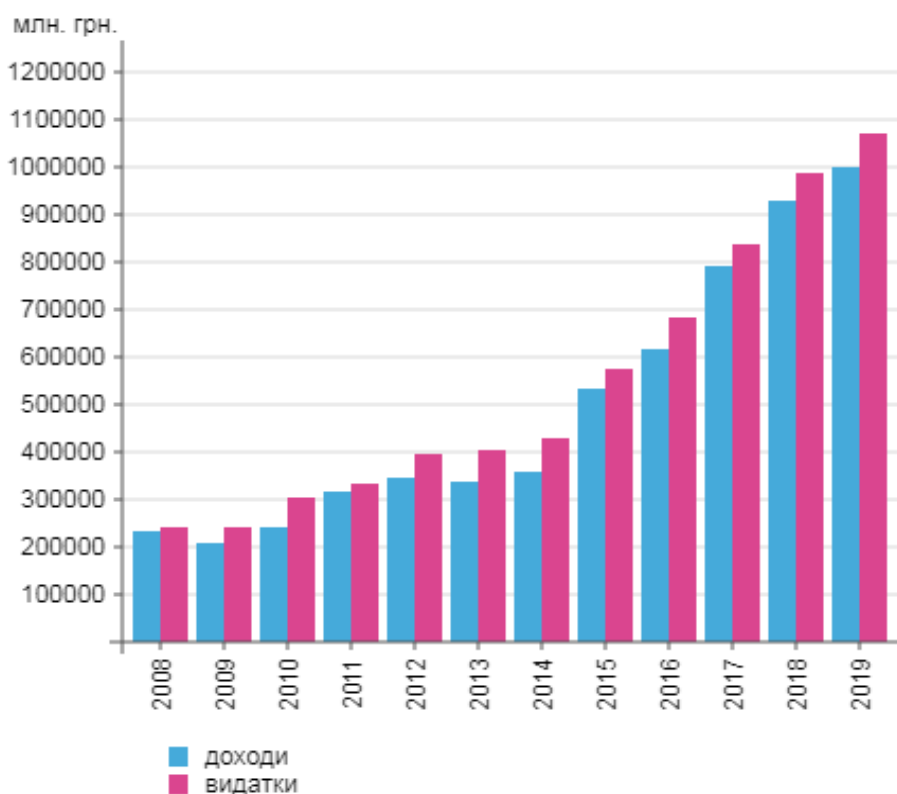
ної системи, збалансованість і результативність фінансово-бюджетної політики, у тому числі в сфері доходів і видатків бюджету, оподаткування, міжбюджетних відносин, дефіциту бюджету, державного боргу, спрямованих на підтримання належного рівня суспільного розвитку.

Розробці теоретичних і практичних питань бюджетного дефіциту приділяли увагу такі провідні вітчизняні та вчені-економісти як А. Александров, Л. Гордеева, Л. Андрущенко, І. Лютий, Б. Болдірев, К. Павлюк, А. Букін, М. Бурлаков, І. Луніна, Л. Гордеева.

Метою роботи є дослідження тенденцій дефіцитності українського бюджету та розробка пропозицій щодо його подолання або мінімізації.

Результати дослідження. В умовах нестабільної економічної і політичної ситуації в Україні дедалі актуальнішою стає проблема дефіциту бюджету. Особливо це стосується місцевих бюджетів, якість витрат яких проявляється через соціальне забезпечення, благоустрій, надійність системи житлово-комунального господарства та громадського транспорту та ін.

Динаміку доходів та видатків Державного бюджету України відображено на рис. 1.

Рис. 1. Динаміка доходів та видатків Державного бюджету України в 2008–2019 рр. [3]

За даними рисунку видно, що в Україні витрати бюджету протягом аналізованого періоду перевищують його доходи, тобто виникає бюджетний дефіцит. До основних причин цього в нашій державі можна віднести військовий конфлікт; високий рівень корупції; зниження ефективності виробництва; неефективність фінансово-кредитних відносин, наявність значного тіньового сектора економіки та інші [2].

Для подолання хронічних дефіцитів, зниження масштабних обсягів державного боргу, інфляції та досягнення сталого розвитку Україна може скористатися досвідом багатьох зарубіжних країн з розвинутою економікою, центральним елементом у податково-бюджетній політиці яких є застосування спеціальних фіскальних правил. Поширення фіскальних правил на державні витрати є виправданим, так як бюджетна розбалансованість значною мірою обумовлена нераціональною поведінкою політичних діячів під час прийняття програм державних витрат [3].

Крім досягнення бюджетної збалансованості у середньостроковому аспекті одним із способів дотримання жорсткої фінансової дисципліни уряду виступає встановлення «стелі» бюджетних витрат. При цьому з метою запобігання провалу фінансування окремих соціальних витрат в несприятливий період (наприклад, виплат по безробіттю) уряди деяких країн передбачають формування спеціального фонду фінансових ресурсів. Така практика давно відома, але зараз вона призначена не просто знизити негативний вплив несприятливої економічної кон'юнктури – вона діє в рамках жорсткого контролю над фінансовою дисципліною уряду в середньостроковій перспективі.

Висновки. Отже, для зменшення бюджетного дефіциту в Україні необхідно провести ряд заходів:

– по-перше, врегулювати військовий конфлікт, що дозволить скоротити військові витрати;

– по-друге, створити умови для залучення іноземних інвестицій, в тому числі стимулювати інвестиційну активність домогосподарств з особистих заощаджень населення, що дозволить збільшити доходи бюджету;

– по-третє, було б доцільним удосконалити нормативно-правове забезпечення дохідної частини бюджету.

Список літератури

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50–51. С. 572.

2. Інформаційно-статистична інформація. Міністерство фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua>
3. Матвійчук Н. М., Бурлачук Н. Ю., Маршук Л. М. Особливості бюджетного дефіциту України в сучасних умовах. *Молодий вчений*. 2015. № 5. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/5/45.pdf> (дата звернення 11.04.2020).

Джигалюк Н. І. – студентка V курсу
факультету міжнародних відносин
СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник: кандидат економічних
наук, доцент СНУ імені Лесі Українки
О. Л. Тоцька

Особливості використання інформаційної системи Бітрікс24 у проєктній діяльності

Постановка проблеми. Як відомо, сучасні проблеми потребують сучасних рішень. Сьогодні від програмного забезпечення очікують максимум, щоб керувати як проєктами, так і бізнес процесами. Оскільки питання кібербезпеки не втрачає актуальності, з'явилася потреба в інформаційній системі, достатньо функціональній і захищеній, яка могла б стати повноцінною альтернативною звичним месенджерам, та он-лайн таблицям. *Інформаційна система* (ІС) – це організаційно-технічна система обробки інформації за допомогою технічних і програмних засобів [0]. Прикладом такої інформаційної системи є розробка російської компанії ІС «Бітрікс» (2012 р.) під назвою «Бітрікс24», за допомогою якої можна створити повноцінну робочу екосистему.

Мета дослідження. Огляд функціоналу інформаційної системи Бітрікс24, цінового сегменту та пристосованості до реальних потреб проєктної команди.

Результати дослідження. Розглянемо сферу застосування ІС Бітрікс24. Вона включає CRM (Customer-Relationship-Management) для продажів, завдання та проєкти, відкриті лінії, сайти, офіс.

CRM – це об'єднання різноманітних інструментів у налагоджену систему для того щоб автоматизувати та привести до єдиних стандартів відносини з клієнтами [0]. За допомогою CRM можна поба-

чити скільки запитів знаходяться в обробці, на якій стадії та хто ними займається в певний момент. Бітрікс використовує принцип Канбан (дошка, яка візуалізує процеси, сортуючи та переміщуючи їх по стовпцях «цілі», «в прогресі», «зроблено»), щоб відстежити оновлення операцій [0]. Бітрікс здатен зберігати картки клієнтів, історію переписки, дзвінків і надавати аналітику про роботу працівників, звіти.

Завдання та проєкти. Постановник завдання може створити завдання у формі списку, плану, дошки-Канбан або діаграми Ганта на вибір. Він може розподілити ролі, як от постановник, відповідальний, спостерігач тощо, встановити термін виконання, лічильники, нагадування, завдання, що повторюються. Таким чином, керівник проєкту завжди може бачити доручення підлеглих, контролювати прогрес, а також оцінювати ефективність співробітників.

Контакт-центр. Є можливість підключити телефон до Бітрікс24, орендувати телефонний номер, підключити свій телефон або навіть власну АТС, Facebook, Instagram, Telegram та інші цифрові канали до відкритих ліній і відповідати усім з єдиного чату своєї компанії. Всі взаємодії з відкритих ліній та історія клієнта відразу ж потрапляють у CRM. Бітрікс24 підтримує ведення чатів відразу на сайті, через пошту та коментарі з соцмереж.

Офіс. Бітрікс24 дбає про створення єдиного простору для спілкування всієї компанії. На даний момент ця ІС пропонує профіль співробітника (ім'я, фото, посада, обов'язки, контакти); календар для планування власного розкладу та зустрічей з колегами; єдиний месенджер компанії, функціонал якого не поступається популярним аналогам; сервіс Бітрікс24.Диск для збереження робочих документів і файлів в одному місці. Найважливіше, що Бітрікс24 дозволяє створити структуру розбиття організації OBS (Organization Break-down structure): відобразити ієрархію, підпорядкованість, поділ на відділи [0].

Бітрікс24 дає можливість ознайомитись із своїм базовим функціоналом безкоштовно, а з розширеним – за плату, починаючи від 367 грн до 4400 грн. Наявність 5-х тарифних планів враховує як розмір компанії, так і повноту функцій, тобто потенційними користувачами є як малий бізнес, так і великі компанії [0].

У контексті проєктної діяльності ІС Бітрікс24 є радше інструментом для виконання проєкту. Її не вистачить для повноцінного планування проєкту, адже в Бітрікс24 немає аналога WBS (Work Break-down Structure) й інструментів для ведення фінансів і ресурсів. Більшість наявних функцій ІС Бітрікс призначені для бізнес-процесів.

Висновки. Найбільш доцільним використанням цієї ІС є два випадки: 1) якщо проєкт передбачає запуск бізнес процесів (як от сервіс, продажі, консультації), які після завершення проєкту мають продовжити роботу всередині компанії; 2) якщо в компанії вже використовується ІС Бітрікс24, тобто вже є робоча екосистема. Такий варіант передбачає застосування сторонніх програм для проведення обчислень і планування, як от MS Project, Primavera й ін.

Отже, ІС Бітрікс24 є хорошим варіантом для виконання проєкту за умови використання професійного програмного забезпечення на стадії планування.

Список літератури

1. Що таке CRM-системи і для чого вони потрібні? URL: https://sitis.com.ua/ua/about/articles/chto_takoe_crm_sistemy_i_dlya_chego_oni_nuzhny/ (дата звернення: 23.03.2020).
2. Як і навіщо використовувати канбан-дошку для роботи. URL: <https://www.happymonday.ua/kanban-doska-dlja-raboty-kak-ispolzovat> (дата звернення: 23.03.2020).
3. Вартість CRM Бітрікс24 хмари. URL: <https://www.bitrix24.ua/prices/> (дата звернення: 23.03.2020).
4. Можливості. URL: <https://www.bitrix24.ua/features/> (дата звернення: 23.03.2020).
5. Термін «Інформаційна система». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/11471:3101> (дата звернення: 23.03.2020).

Залевський Р. – студент I курсу факультету історії політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Качковська Л. Р. – к. і. н., доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки

Актуальні питання науки про документ

Постановка проблеми. Сучасне суспільство є надзвичайно мобільним, динамічним, що, у великій мірі, завдячує поширенню інформації. Носієм інформації є документ, що став об'єктом дослідження спеціальної науки – документознавства. З кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. зміст і значення терміна «документ» вивчають українські дослідники

Н. Кушнарєнко, С. Кулєшов, М. Слободяник, В. Бездрабко та ін. На думку переважної більшості вчених, документ слід означати як матеріальний об'єкт, спеціально створений із метою зберігання і поширення в просторі та часі соціальної інформації. Документ ідентифікується як один із найважливіших джерел інформації і засобів соціальної комунікації.

Метою дослідження являється аналіз сучасних концепцій документознавства та вивчення питання еволюції назви науки про документ.

Результати дослідження. Одним із новітніх понять науки про документ вказаного періоду є документологія, дискусії про назву якої активно публікувалися. Перше застосування поняття і терміна «документологія» датується початком ХХ ст., а саме: від праць відомого науковця і практика документаційної справи Поля Отле. Вчений пропонував об'єднати знання про документ під назвою «документація». При цьому «документація» розумілася як: 1) сукупність документів; 2) практична діяльність щодо збереження та використання документів; 3) наука, яка має досліджувати особливості документів різних форм і видів, документацію загалом як сукупність документів і як практичну діяльність.

Загальні уявлення про документологію того часу доволі точно відобразив Е. Шамурин у словнику 1958 р.: «Документологія – вчення про документи, методи їх аналізу, обробки, зберігання, організації використання, публікації тощо» [2; 3]. Обсяг поняття «документологія» передбачав не тільки знання про самі документи, але й про всі процеси їх опрацювання і використання, що стали об'єктом вивчення самостійних документологічних дисциплін.

Отже, як вважають сучасні українські вчені, документологія у розумінні П. Отле була комплексом (або циклом) дисциплін, які досліджували аспекти функціонування документа в суспільстві.

Науку про документ у 30–40-ві рр. ХХ ст. називали «документацією». Серед найбільш відомих називають праці С. Бріє та С. Бредфорда. Сюзанна Бріє, віце-президент Міжнародної федерації з документації, опублікувала брошуру під назвою «Що таке документація?» (Париж, 1951). «Документ» трактувався тут як «будь-яке зареєстроване [чи «зафіксоване»] свідчення...», від письмових документів – до каменів у мінералогічному музеї чи навіть антилопи в зоопарку [3].

Друга, не менш відома та ґрунтовна наукова праця належить Семюелю Бредфорду, бібліографу Британського музею. Його монографія має назву «Documentation», була опублікована в 1948 р. в Лондоні. У її змісті були опубліковані дослідження, які стали відомими пізніше як «закони Бредфорда»: закон розсіювання і концентрації інформації; метод визначення «ядра» періодичних видань певної галузі знання чи з певної проблеми [1; 2].

Варто зазначити, що сама «документація», як наука, на початку 50-х рр. ХХ ст. замінюється «інформаційною наукою» чи «інформатикою». Одночасно з інформатикою відбувається формування науки під назвою «документалістика». Її відмінність від інформатики полягала в тому, що в той час, коли інформатика на перше місце висувала процеси оброблення інформації, перш за все, наукової, незалежно від форми її представлення (хоча основною формою визнавалася документальна), документалістика декларувала завдання дослідження «документальних систем», тобто таких систем, основною складовою яких є документ [1].

У Радянському Союзі у 60-ті рр. ХХ ст. виникла навчальна дисципліна під назвою «документознавство», яка вивчала, переважно, управлінські (діловодні) документи та інші неопубліковані документи, що потрапляють на зберігання в архіви, але в своїй загальній частині декларувала орієнтацію на «всі види документів».

З початком періоду незалежності України починається викладання дисципліни «Документознавство» у вищих закладах освіти для бібліотекарів-бібліографів. Ю. Столяров першим побачив необхідність виокремлення окремої навчальної дисципліни, присвяченої суто вивченню документа. Поняття «документ» у цьому трактуванні охоплювало всі види документів, які можуть потрапити як в архівні, так і в бібліотечні фонди [1; 3].

Досвід Московського державного університету культури і мистецтв з викладання курсу «Документознавство» був використаний українською дослідницею Н. Кушнарєнко, яка розробила навчальний курс, підготувала і видала відповідний підручник (перше видання вийшло в 1997 р.). Видання стало першим систематизованим викладом нового змісту навчальної дисципліни «Документознавство» [2; 3].

Провідний український документознавець С. Кулєшов вважає, що «документологія» – це синонім загального документознавства, і

не являється науковою дисципліною, а лише «певною сукупністю знань», яка охоплює «узагальнену історію та теорію документа» [3].

Перетворення документознавства в документологію розглядає також відомий український дослідник і педагог М. Слободяник. Він вважає, що документологія має замінити документознавство, але це «об'єктивний і тривалий процес, який не може бути прискореним», і, звичайно, не можна просто перейменувати сучасне документознавство в документологію [3].

В. Бездрабко розглядає документознавство як науку, що комплексно вивчає характеристики документів, процеси її створення та функціонування, історію розвитку цих характеристик і процесів. Окремі його теоретичні підходи можна використати у розвитку документознавчої науки, оскільки велика увага звертається на сам текст, що несе інформацію в документі, особливості його структурування, класифікацію, носія, відношення до способів фіксування інформації тощо, що накладає особливу відповідальність науковців за її інтерпретацію [2; 3].

Висновки. Зважаючи на динамічний розвиток науки про документ, який безпосередньо пов'язаний із інформаційно-комунікаційними технологіями, вважаємо, що пошуки актуальної назви триватимуть й надалі. Інформаційна складова як обов'язковий атрибут будь-якого документу являється важливим напрямом, який враховується у наукових дискусіях вчених-документознавців.

Список літератури

1. Антоненко І. Є. Документаційна наука – інформаційна наука – документознавство (еволюція назви науки про документ за кордоном). *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань: зб. наук. пр.* Київ: Четверта хвиля, 2010. Вип. 4. С. 9–16. URL: http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Work/hinzburh_babenko_2010_terminolohija_dokumentoznavstva__v4.pdf (дата звернення: 02.04.2020).
2. Бездрабко В. В. Від діловодства до керування документаційними процесами: із досвіду термінологічних означень та розрізнення значень. *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань: зб. наук. пр.* Київ: Четверта хвиля, 2009. Вип. 3. С. 13–23. URL: <https://studfile.net/preview/5608092/> (дата звернення: 02.04.2020).
3. Слободяник М. С. Основні напрями розвитку документознавства в сучасній Україні. URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/bdi_2012_2_1%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/bdi_2012_2_1%20(3).pdf) (дата звернення: 13.04.2020).

Каневський Д. В. – студент II курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Павлова О. М. – д. е. н., професор, завідувач кафедри аналітичної економіки та природокористування СНУ імені Лесі Українки;

Ющак А. В. – аспірант кафедри аналітичної економіки та природокористування СНУ імені Лесі Українки

Впровадження цифрової економіки в Україні

Постановка проблеми. Найголовнішим та найактуальнішим завданнями держави на шляху до цифровізації країни є уникнення недоліків ринкових механізмів, подолання інституційних та законодавчих бар'єрів, започаткування проектів цифрових трансформацій національного рівня та залучення відповідних інвестицій, стимулювання розвитку цифрових інфраструктур.

Мета дослідження. Цифрова економіка – це тип економіки, де ключовими факторами та засобами виробництва є цифрові дані (бінарні, інформаційні тощо) та мережеві транзакції, а також їх використання як ресурсу, що дає змогу істотно збільшити ефективність та продуктивність діяльності та цінність для отриманих продуктів та послуг.

Головною метою цифрової економіки є інтеграція цифрових технологій у всі сфери бізнесу. Ця інтеграція призводить до великих змін, у діяльності громадян, підприємств та організацій, як вони забезпечують цінність для себе, своїх працівників, клієнтів, партнерів, досягаючи власних та спільних, економічних та соціальних цілей швидше, дешевше та з новою якістю.

Результат дослідження. Що повинен зробити уряд України для того щоб реалізувати проект цифровізації економіки? Уряд повинен виконати такі етапи:

- розбудова інфраструктури мобільного Інтернету;
- розбудова радіоінфраструктури для проектів Інтернету речей;
- розбудова інфраструктури громадського доступу до Wi-Fi, щоб кожен мав доступ до нього по всій країні;

– розбудова обчислювальної інфраструктури. Тобто хмарне сховище, де будуть зберігатись різні дані, до яких буде усім громадянам;
– створення загонів кіберполіції, яка буде захищати права людей на просторах Інтернету.

Тобто, держава має бути покупцем інновацій та нових цифрових технологій та сервісів, що дасть їй змогу утворити нові ринки. Але завжди, щоб добитися чогось потрібно пройти через ряд труднощів, і цифровізація не є виключенням [3]. Зростання рівня безробіття – це і є головний ризик на шляху створення цифрової економіки. Повна цифровізація в Україні призведе до втрати роботи громадянами в окремих галузях та секторах, але саме вона і створить нові напрямки, котрі врешті-решт уже через декілька років (або декілька місяців) зумовлять новий попит. Також цифровізація всіх сфер життя призведе до того, що бізнес та інформація громадян будуть все більше потерпати від кіберзлочинців. Саме тому держава має докласти всіх зусиль, щоб захистити суспільство. Вона повинна створити відділ з захисту від кіберзлочинності, який буде надавати технічну та консультаційну підтримку, і зможе мінімізувати кіберзлочинність та захистити усі дані. Вигоди від цифровізації матимуть усі – громадяни, бізнес, державні службовці, політики, економіка України в цілому. Саме цифровізація збільшить продуктивність праці в Україні та зможе у найкоротший час покращити українську економіку, захистити її та забезпечити її подальше зростання [2].

Висновок. Отже, цифровізацію потрібно розглядати як предмет для побудови покращеної економіки. За правильного державного підходу, застаріла економіка може легко трансформуватися у цифрову. Це допоможе стимулювати створення нових ринків, робочих місць, підвищити якість та продуктивність, а саме головне допоможе підвищити темпи економічного зростання та покращити якості життя українських громадян. Щоб досягти цього потрібно подолати головний ризик, це зростання безробіття. Але сама цифрова економіка зможе з часом це подолати. Тому перевтілення економіки у цифрову це вірний шлях для України.

Список літератури

1. Гройсман В. Цифрова економіка здатна стрімко підвищити ВВП. *Новини економіки*. 2017. 8 верес.
2. Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>

3. Ляшенко В. І., Вишневський О. С. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку: монографія. Київ: НАН України, Ін-т економіки пром-ті, 2018. 252 с.
4. Функціонування мережі підземних газових сховищ в контексті енергетичної безпеки країни. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*/О. М. Павлова, К. В. Павлов, В. Р. Купчак, В. Червоняк; уклад. Л. Г. Ліпич, М. Б. Кулинич. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. № 3 (19). С. 105–112.
5. Стрішенець О. М., Павлов К. В. Теоретичні аспекти конкуренції на регіональних ринках житлової нерухомості. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*/уклад. Л. Г. Ліпич, М. Б. Кулинич. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. № 3 (11). С. 7–12.

Корх Н. С. – студентка II курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Івашко О. А. – к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування СНУ імені Лесі Українки

Сучасні тенденції страхового ринку України

Постановка проблеми. Страховий ринок є невід’ємною складовою частиною фінансового ринку та забезпечує його стабільне функціонування. Страхові компанії у процесі своєї діяльності сприяють залученню інвестицій у національну економіку. В умовах інтеграції України в ЄС виникає потреба вивчення проблем розвитку страхового ринку та знаходження проблем перспектив його функціонування.

Стан і проблеми вітчизняного страхового ринку досліджували у своїх працях такі вчені, як О. А. Івашко [1], О. В. Золотарьова [2], Г. М. Пурій [4], В. Д. Базилевич та ін. Поряд з цим на сьогодні залишається актуальним питання прогнозування тенденцій страхового ринку України.

Мета роботи: дослідити стан страхового ринку України та виробити практичні рекомендації щодо активізації фінансових процесів на ньому.

Результати дослідження. Роль страхування полягає в захисті страхувальника від можливих фінансових втрат. Сучасний страховий

ринок не досить ефективно виконує свою роль у функціонуванні вітчизняної фінансової системи. Зокрема, частка страхових платежів в Україні складає близько 4–5 %, тоді як у Європі та США цей вид послуг займає близько 60 %. При цьому слід зазначити, що причиною цього є ментальні особливості населення та економічне становище країни [2].

Ринок страхових послуг займає друге місце за рівнем капіталізації серед інших небанківських фінансових ринків. Загальна чисельність страхових компаній (СК) на 30.06.2019 р. становила 249, у тому числі СК «life»¹ – 26 компаній, СК «non-life» – 223 компанії. Чисельність страхових компаній продовжує зменшуватись і у порівнянні з 2018 роком у 2019 їхня кількість скоротилась на 42 СК [3].

Попри негативну динаміку страхових компаній кількість договорів та валові страхові премії зростають. Це явище пов'язане не зі зменшенням попиту на страхові послуги, а з тим що іде «очищення» ринку від ненадійних страховиків. Наразі плідна співпраця з іноземними партнерами посилює вихід на вітчизняний ринок страхових компаній з іноземним капіталом.

Найбільш поширеним видом страхування серед фізичних осіб в Україні є обов'язкове страхування автоцивільної відповідальності. Автострахуванням покрито 85 % транспортних засобів, тобто близько 7,5 млн автовласників страхують свою відповідальність перед третіми особами. Валові страхові премії з автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка») збільшились у 2019 р. на 21,1 % у порівнянні з попереднім 2018 роком [3].

Розглянемо головні тренди на вітчизняному страховому ринку:

1. Зміна капіталу. В Україні зростає частка північноамериканського капіталу, оскільки французький страховик AXA залишив український ринок, а на зміну йому прийшов Канадський холдинг Fairfax.

2. Попит на медичне страхування. У порівнянні з 2018-м у 2019 р. валові страхові платежі збільшились на 711,3 млн грн (42,5 %) [3]. Це зумовлене тим, що зростають ціни у клініках та на медикаменти, а також реформа державної охорони здоров'я, дозволила завдяки страхуванню одержувати якісну допомогу.

3. Глобалізація. Вибування дрібних компаній пришвидшує процес концентрації ринку у ТОП-ових страховиків (в Україні 80 % страхового ринку зосереджені у ТОП-20 страховиків).

4. Поява нових страхових продуктів. Сучасний світ характеризується все більшими можливостями та ризиками. Наприклад, кібератаки спричиняють великі втрати у бізнесі. Експерти Allians оцінили збитки у світовому бізнесі від кібератак у 2019 р. до 2 трлн дол. США. Тому страхування кібер-ризиків у компаніях більш надійний метод захисту, ніж цілком самостійний захист [3].

Попри позитивну динаміку розвитку ринку страхових послуг, рівень їх популярності в Україні набагато нижчий ніж у Європі. Це відбувається через низьку обізнаність населення у страхуванні, особливо сфери добровільного страхування. Також причинами низького рівня популярності страхування є нестабільне економічне становище, слабкий фондовий ринок, який не дає змоги залучати цінні папери як активи для розміщення страхових резервів та високий рівень інфляції [4].

Висновки. Отже, страховий ринок сьогодні перебуває в складному, але в перспективному стані. Для покращення ситуації державним органам влади потрібно проводити інформаційну політику для населення, аби збільшувався попит на страхові послуги. Також необхідно впроваджувати закордонний досвід у страхуванні, зокрема: вносити зміни у власні моделі функціонування страхового ринку, вдосконалювати державне регулювання щодо діяльності страхових компаній, запроваджувати нові технології зі страхування та обслуговування в даній сфері. Якщо страховики забезпечуватимуть постійну надійність і добросовісність своєї діяльності, підвищуватимуть рівень страхової культури, постійно вдосконалюватимуть страхові продукти, то страховий ринок зможе стати однією з найрозвинутіших галузей фінансів в Україні.

Список літератури

1. Івашко О., Подвисоцька М., Шемедюк Л. Страхування життя як інструмент підвищення інвестиційного потенціалу економіки України. *Бъдещето въпроси от света на науката – 2014: материали за X Международна научна практична конференция*. Софія: «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2014. Т. 2. С. 3–5.
2. Золотарьова О. В. Ключові тенденції та пріоритети розвитку ринку страхових послуг в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. № 11. С. 413–420.
3. Підсумки діяльності страхових компаній за I півріччя 2019 року. URL: <https://forinsurer.com/files/file00665.pdf> (дата звернення 11.04.2020).
4. Пурій Г. М. Страховий ринок України: сучасний стан та проблеми розвитку. *Ефективна економіка*. 2018. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/60.pdf (дата звернення 10.04.2020).

Корх Н. С. – студентка II курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Лялюк А. М. – д. е. н., доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства СНУ імені Лесі Українки

Тенденції розвитку маркетингу банківських послуг

Постановка проблеми. Галузі сфери послуг надзвичайно різноманітні, вони охоплюють такі види послуг: юридичні, соціальні, освітні, охорони здоров'я, транспортні, інформаційні тощо. Поряд із традиційними виникають нові послуги, які можуть допомогти збалансувати сімейний бюджет, доглянути домашніх улюбленців, знайти нову роботу, передбачити майбутнє тощо. Зростання добробуту, збільшення вільного часу та ускладнення товарів, які потребують технічного обслуговування, вимагають розвитку маркетингу послуг. Дану проблему досліджували у своїх працях А. Котвіцька, Е. Степанічева, І. Лютий, В. Лейбов, А. Павленко та ін. [1–5]. Поряд з цим актуальним залишається питання прогнозування тенденцій розвитку окремих видів послуг, зокрема банківських.

Мета дослідження – дослідити стан та визначити тенденції розвитку маркетингу банківських послуг в Україні.

Результати дослідження. Сектор послуг в середньому займає 70 % ВВП розвинених країн, причому темпи зростання цього сектора становлять 16 % в рік, тоді як торгівлі лише 7 %. Щоб забезпечити високу результативність, організація повинна розробляти стратегію з використанням усіх маркетингових можливостей. Насамперед має досягатись рівновага між цінністю послуги й витратами, а тоді вже потрібно формувати систему надання послуг, яка б давала змогу здійснювати контроль за якістю послуги та визначати її продуктивність. Якість результату послуги також залежить від того, як персонал поділяє інтереси компанії і виконує свою роботу [2]. Саме тому компанія повинна знати потреби своїх працівників та мати систему стимулювання та оплати праці.

Модель маркетингу послуг сформувалась на основі принципу комплексності, за яким маркетинг розглядається як єдність відповідних елементів. Для маркетингу товару – це традиційний комплекс «4Р», що складається з товару, ціни, місця та просування. Для марке-

тингу послуг застосовують модель М. Бітнер «7Р», що доповнюється трьома додатковими елементами: оточенням, процесом, людьми [1].

Під «оточенням» розуміють бачення приміщення: дизайн, естетика, устаткування, одяг персоналу, умови та інше. Процес характеризує перебіг діяльності, рівень стандартизації, його ціль – зробити користування послугою максимально комфортним для споживача. Наприклад, у закладі харчування «McDonalds» процес обслуговування клієнтів максимально швидкий, що є його головною перевагою серед конкурентів. Важливість врахування елемента «people» викликана тим, що персонал значно впливає на сприйняття послуги цільовим споживачем [2].

В Україні фінансові послуги з кожним роком все більше потрапляють під вплив ринків та споживачів, тому маркетинг стає важливою стратегією успіху в банківській системі, інструментом із управління фінансами й технологією. Банківський маркетинг допомагає банкам знайти свою індивідуальність та пристосуватися до потреб клієнтів [3]. Українські банкіри повинні творчо підходити до рекламної діяльності, переробляючи закордонний досвід і врахувавши специфіку ринку на момент впровадження маркетингу.

Інтерактивний маркетинг передбачає використання телекомунікаційних засобів для розширення каналів розподілу послуг. Мільйони людей в усьому світі за допомогою мережі Інтернет використовують свій комп'ютер чи смартфон для комерційних трансакцій. Основним недоліком у розвитку інтерактивного маркетингу є недостатній рівень безпеки даних і таємності.

Мобільний банкінг інтенсивно розвивається: в рік його обсяг становить понад 100 млрд гривень. Такий напрямок банківської сфери вигідний і зручний як для клієнтів, так і для банків. Вперше в Україні додаток ввів ПриватБанк і вже через кілька років інші банки розпочали «гонку озброєнь» [4]. Завдяки таким технологіям користувачі мають цілодобовий доступ до банківських послуг, що є перевагою для банків, адже вони отримують прибутки навіть коли їхні працівники сплять. «Приват24» цікавий та прогресивний продукт для людей, які вміють цінувати свій час та користуються всіма благами управління особистими фінансами. Зараз в Україні найбільше поширений інтернет-банкінг серед громадян віком 20–40 років, які складають 70 % користувачів. Стиль у мобільному банкінгу також має велике значення. Monobank здобув увагу молоді через яскраві висловлювання з почуттям гумору на стікерах, що додаються до упаковки банківської картки.

У великих західних банках практикується нововведення – «прямий маркетинг». Використання програми полягає у проведенні бесіди з клієнтом, після якої рішення про одержання банківської послуги приймається одразу ж. Медіа-маркетинг, це маркетинг, що використовує засоби масової інформації та комунікації. Головна мета таких програм – інформувати перспективного клієнта про банківський продукт та спонукати його до негайної дії [5].

Висновки. Отже, українські банки запозичили закордонний досвід маркетингової діяльності. На практиці українська модель маркетингу банківських послуг все ще примітивна, адже вона не пов'язана з глибоким вивченням ринку. Наразі банки проводять просту відсоткову політику, орієнтуючись на ставки найбільших банків світу. Тобто вони ведуть політику «лідера піни», що полягає у безпосередньому піднятті відсотків на всі послуги. Проте перспективнішою є політика «лідера якості», яка є прогресивнішою, адже ставка застосовується на різноманітні види послуг, канали збуту, комплексне обслуговування.

Список літератури

1. Котвіцька А. А., Чмихало Н. В., Вороніна О. М. Маркетинг послуг: навч. посіб./за заг. ред. проф. А. А. Котвіцької. Харків: НФаУ, 2016. 140 с.
2. Степанычева Е. В., Джабраилов М. А. Генезис маркетинга и его современная парадигма. *Социально-экономические явления и процессы*. 2015. Т. 10. № 11. С. 124–129.
3. Лютий І. О., Солодка О. О. Банківський маркетинг: підручник. Київ: Центр учб. л-ри, 2009. 776 с.
4. Лейбов В. Можливості та перспективи мобільного банкінгу. URL: http://www.u-fin.com.ua/analit_mat/gkr/160.htm
5. Павленко А. Ф., Войчак А. В. Актуальні проблеми розвитку маркетингу в Україні. *Маркетинг: теорія і практика: матеріали Другої міжнар. наук.-практ. конф.* Київ: КНЕУ, 2010. С. 15–18.

Крижалов Н. І. – студент III курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Громко Л. С. – к. е. н., доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства СНУ імені Лесі Українки

Шляхи розвитку роздрібних торговельних підприємств

Постановка проблеми. При подоланні наслідків світової фінансово-економічної кризи важливим є внесок кожної сфери економічної

діяльності в розвиток національної економіки. Поряд із виробничими галузями свою роль відіграє торгівля, завдяки якій підтримується збалансованість виробництва та споживання, формується суттєва частка валової доданої вартості, забезпечується робочими місцями економічно активне населення. Розвиток роздрібної торгівлі є складним і динамічним процесом, який відбувається в умовах трансформаційних змін національної економіки під впливом низки факторів економічного, соціального та правового характеру. Мінливість цих факторів спричиняє зміни в ринковому середовищі функціонування торговельних підприємств (ТП), вимагаючи пошуку адекватних підходів до управління ними та формування їхніх стратегічних конкурентних переваг. У свою чергу прийняття ефективних управлінських рішень на ТП, як свідчить практичний досвід, вимагає щонайповнішого та актуального інформаційного забезпечення про стан і тенденції розвитку їхнього галузевого середовища.

Мета дослідження – показати можливості й перспективи розвитку роздрібних торговельних підприємств як сукупності матеріальних чинників розвитку торгівлі.

Результати дослідження. Дослідження шляхів розвитку роздрібних торговельних підприємств відносяться до сфери наукових інтересів провідних дослідників: В. В. Апопій [1], І. О. Бланк, Г. М. Богославець, І. В. Височин, Н. О. Голошубова, Л. О. Лігоненко, А. А. Мазаракі, Г. Л. Піратовський, М. В. Тарасюк та ін. Окремі аспекти особливостей розвитку роздрібних торговельних підприємств у різних країнах світу досліджувалися і зарубіжними науковцями, а саме: Б. Берманом, К. Муром, Р. Скубовою, Дж. Ферні [4], Л. Хасісом та іншими.

Роздрібний бізнес суттєво відрізняється від оптового, починаючи від асортиментно-торговельної політики, сегменту ринку та закінчуючи представленням товару. Роздрібна торгівля – сфера підприємницької діяльності з продажу товарів або послуг на підставі усного або письмового договору купівлі-продажу безпосередньо кінцевим споживачам для їхнього власного некомерційного використання. Роздрібна торгівля є важливою сферою формування споживчого ринку, яка показує фінансовий розвиток країни, також вона є важливим чинником в міжгалузевих і територіальних зв'язках, незамінним засобом задоволення потреб населення у товарах і послугах [3, 169–183]. Це остання стадія руху товарної продукції, яка забезпечує умови для збуту, заповнення бюджетів державного та місцевого типу, покращення фінансового механізму. За рахунок грошової виручки від

реалізації можна швидше окупути свої вкладені ресурси й отримати прибуток. Тому не випадково підприємці проявляють підвищений інтерес до розвитку роздрібно́ї торгівлі як інвестиційно-привабливого виду підприємництва.

На сьогоднішній момент розвиток підприємництва у сфері роздрібно́ї торгівлі слід проводити за такими напрямками:

1. Формування ефективного конкурентного середовища для суб'єктів торговельної діяльності, тому що це є об'єктивною передумовою забезпечення стабільності та динамічного розвитку економіки і вирішення важливих соціально-економічних проблем.

2. Забезпечення та надання гарантій надійності та конкурентоспроможності кожного ринкового суб'єкта.

3. Запобігання скороченню або ліквідації деяких соціально важливих, але малоприбуткових і неконкурентоспроможних видів торговельної діяльності.

4. Максимальна адаптація структурної і територіальної організації роздрібно́ї торговельної мережі до умов кон'юнктури ринку і споживчого попиту.

5. Удосконалення планування розвитку торговельної мережі на основі поєднання принципів вільного підприємництва і регулювання з боку державних органів виконавчої влади [2, 59–66].

Висновки. За умови подальшого зростання купівельної спроможності населення в найближчі роки, спостерігатиметься розширення роздрібно́ї торгівлі, а відтак і введення в дію нових роздрібних форматів. Дотримання державою принципів відкритості, цивілізованості, самоокупності, урегульованості та контрольованості щодо регулювання розвитку даної сфери діяльності, призведе до того, що роздрібні торговельні підприємства зможуть розвиватися прискореними темпами із зростанням показників ефективності.

Список літератури

1. Алопій В. В., Горбатюк В., Процишин О. Р. Внутрішня торгівля України: нові вектори розвитку. *Вісник Львівської комерційної академії: зб. наук. пр. Серія: Економічна.* 2011. Вип. 37. С. 178–184.
2. Горбенко О. В. Ринок продуктової роздрібно́ї торгівлі в Україні: формати, мережі, розвиток. *Молодий вчений.* 2015. № 669 (24). Ч. 1. С. 59–66.
3. Дима О. О. Дослідження стану та тенденцій розвитку роздрібно́ї торгівлі в Україні. *Формування ринкової економіки.* 2013. № 29. С. 169–183.
4. Ферни Дж., Ферни С., Мур К. Принципы розничной торговли/пер. с англ. У. Сапциновой. Москва: Олимп-Бизнес, 2008. 416 с.

Крижалов Н. І. – студент III курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Данилюк Т. І. – к. е. н., доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства СНУ імені Лесі Українки

Сутність планування в підприємницькій діяльності

Ефективність функціонування підприємства визначається багатьма особливостями. Це правильність визначення: «що, скільки, якої якості й на яку годину виробляти продукцію чи надавати послуги»; з урахуванням попиту й пропозиції; вибір оптимальної технології та організації виробництва, своєчасне й раціональне ресурсне забезпечення, розмір основного й обігового капіталів, форми та методи реалізації продукції тощо. Оптимальне поєднання цих факторів передбачає необхідність застосування відповідних форм і методів їхньої внутрішньої погодженості. Такою формою є планування виробничої та господарської діяльності підприємства. В умовах ринку, з його жорсткою конкуренцією, планування господарсько-виробничої діяльності є найважливішою умовою їхнього виживання, економічного росту та процвітання [1].

Метою дослідження є вивчення директивних матеріалів, що стосуються розвитку і розв'язання проблем планування діяльності підприємства.

Кожне підприємство, незалежно від масштабів і виду діяльності, кожна підприємницька структура в умовах ринкового господарювання займається плануванням. Відсутність планів супроводжується помилковими маневрами, несвоєчасною зміною орієнтації, що призводить до втрати позицій на ринку, нестійкого фінансового стану, банкрутства підприємств. З цього можна дати визначення плануванню [2].

Планування – вид, сфера діяльності органів управління підприємства по передбаченню майбутнього стану його економіки на основі врахування дії законів розвитку природи і суспільства, а також тенденцій розвитку підприємства, галузі і національної економіки. Процес планування полягає у визначенні мети, якої підприємство прагне досягнути за певний період, а також засобів, шляхів та умов її досягнення. Практика господарювання свідчить про те, що планування створює для суб'єктів господарювання важливі переваги: 1) за-

безпечує підготовку до використання майбутніх сприятливих для підприємства умов; 2) попереджує можливі проблеми; 3) стимулює управлінський персонал до реалізації своїх рішень в подальшій діяльності; 4) поліпшує координацію дій управлінського персоналу підприємства; 5) сприяє раціональному використанню ресурсів на підприємстві [1, 268].

Вітчизняний і зарубіжний досвід господарювання свідчить про те, що планування в підприємстві здебільшого не забезпечує значного успіху, який проявляється в зростанні обсягів обороту, прибутку, економічного росту (цей взаємозв'язку спостерігається лише в 6 випадках із 100) [1]. Як правило, планування починають широко використовувати в той період розвитку, коли після бурхливого росту або періоду становлення виникають проблеми в зміцненні досягнутого успіху, забезпеченні стабільності. Результати спеціальних досліджень, проведених англійським спеціалістом з планування Р. Фінном, підтверджують викладену вище тезу і свідчать про те, що успіх досягається лише в результаті довготривалого досвіду планування діяльності підприємства (як правило, досвід, який перевищує 2 роки) [2, 427].

Для українських підприємницьких структур можна виокремити декілька сфер, де є відчутна потреба в застосуванні планування [2].

Новостворені підприємства. Активні процеси розвитку підприємництва призводять до створення нових організацій та підприємств, посилення конкуренції між ними, банкрутства і закриття багатьох з них. Діяльність новостворених підприємницьких структур неможлива без наукового обґрунтування плану дій, яким є бізнес-план. Він розробляється кожною підприємницькою структурою в період заснування. Цей документ дає чітку відповідь на велику кількість запитань і застерігає нових товаровиробників від можливих помилок і прорахунків.

Діючі підприємницькі структури, які здійснюють реструктуризацію та диверсифікацію виробництва. В умовах зростаючої конкуренції більшість підприємницьких структур вимушені постійно дбати про вдосконалення продукції, освоєння випуску новітніх конкурентноспроможних товарів і послуг, що призводить до значних структурних зрушень у виробництві. Істотні зміни в техніці, технології, організації виробництва, збуті продукції впливають на основні параметри діяльності підприємства. Отримані в процесі планування очікувані параметри діяльності служать основою при прийнятті відповідних управлінських рішень.

Державні, в тому числі казенні підприємства. Для цих підприємств функція планування є традиційною. Однак традиційний характер планування не передбачає власних цілей розвитку, аналізу і прогнозування стану економіки в залежності від змін у внутрішньому та зовнішньому середовищах. Тому в умовах ринку державним і казенним підприємствам необхідно наново виробляти досвід планування діяльності [3, 336].

Отже, тільки найсучасніші технічні досягнення та використання світового досвіду дозволять перетворити процес підприємницького планування та підприємницькі плани в науково обґрунтований процес та документи, розроблені за всіма правилами індикативного реагування на постійні зміни середовища. До рішення поставлених завдань слід підходити комплексно з урахуванням покращання системи управління комерційним підприємством, активізації всіх фінансових важелів для більш повного та ефективного використання ресурсного потенціалу підприємства.

Список літератури

1. Швайка Л. А. Планування діяльності підприємства: навч. посіб. Львів: Новий світ – 2000, 2014. 268 с.
2. Тарасюк Г. М., Шваб Л. І. Планування діяльності підприємства. Київ: Каравела, 2013. 427 с.
3. Орлов О. О. Планування діяльності промислового підприємства. Київ: Скарби, 2012. 336 с.

Кузуб А. С. – студентка IV курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Колосок А. М. – к. е. н., доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства СНУ імені Лесі Українки

Стан та перспективи покращення інвестиційного клімату в Україні

Постановка проблеми. Розширення сфери впровадження нових інвестиційних технологій в державі, сприяння покращенню загального інвестиційного клімату України та залучення нових фінансових

надходжень є вагомими чинниками, які можуть забезпечити зростання економіко-політичного стану країни. Питання залучення іноземних інвестицій та інвестиційного клімату піднімали у своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як О. Данилов, В. Матвієнко, У. Шарп, О. Паньков, Ю. Коваленко, Р. Набок, О. Д. Тюпа та ін. Підвищення рівня залучених інвестицій дасть можливість виходу України із довготривалої кризи і сприятиме покращенню та перспективному розвитку як загальноекономічного стану держави в цілому, так і окремим галузям промисловості, що і робить дане питання актуальним і сьогодні.

Мета дослідження – здійснити аналіз сучасного стану інвестиційного клімату України, визначити основні проблеми та чинники впливу на залучення іноземного інвестування та з'ясувати можливі напрями перспективного розвитку інвестиційної привабливості України.

Результати дослідження. Завданням стратегічного розвитку кожної держави є забезпечення і сприяння покращенню рівня інвестиційного клімату для успішного ведення інвестиційної діяльності, оскільки це прямо впливає на створення нових та модернізацію вже діючих підприємств, на впровадження інноваційного розвитку усіх сфер діяльності та самої інфраструктури країни. Враховуючи нестабільну економічну ситуацію України та не надто тісні зовнішньоекономічні зв'язки, наша країна ще не має достатньо стабільного і привабливого інвестиційного клімату.

Усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, результатом чого є отримання прибутку або ж досягнення соціального ефекту і є інвестиціями [1]. Аналізуючи інвестиційну привабливість держави, варто пам'ятати ряд факторів, що невід'ємно впливають на залучення іноземних інвестицій. До них варто віднести економічну та політичну стабільність, ефективність податкової системи, порядок та темпи ринкового реформування, стабільність законодавчої бази та ін. Останні економічні зміни в нашій державі є в загальному несприятливими. Основними важелями, які мінімізують іноземні інвестиції в Україну є зокрема недостатньо розвинена законодавча база у сфері захисту прав інвесторів, недосконала податкова система та високий рівень корупційності влади [2]. Проте існують і переваги, якими забезпечена наша країна до шляху підвищення інвестиційного потенціалу. Сюди можна віднести багату природно-ресурсну базу, наявність робочої

сили, кваліфікаційний рівень якої спроможний в швидких темпах пристосуватися до нових технологічних впроваджень у виробництві, наявність перспективних галузей інвестування та географічне розміщення, що достатньо близьке до країн ЄС.

Аналізуючи дані останніх п'яти років, можна зазначити, що динаміка вкладення іноземними інвесторами коштів на територію України загалом мала позитивний приріст. Проте він є доволі повільним та потребує ще більшого розвитку та зростання.

Обсяг залучених інвестицій на 01.10.2019 становив 34727,6 млн дол. США. Інвестиції надходили із 125 країн світу, майже половина від загального обсягу належить чотирьом країнам-інвесторам, таким як Кіпр (29,7 %), Нідерланди (21,8 %), Велика Британія (5,9 %) та Німеччина (5,2 %). Основними іноземними країнами-інвесторами станом на жовтень 2019 р. було здійснено інвестування в таких розмірах: Кіпр (10303,2 млн дол. США), Нідерланди (7556,5 млн дол.), Велика Британію (2038,3 млн дол.), Німеччина (1791,3 млн дол.). За результатами доречно відзначити, що обсяг залучених інвестицій за 2019 р. в економіку України іноземними інвесторами становив 34727,6 млн дол. США, що на 21,8 % більше, ніж у 2016 р. (32122,5 млн дол. США). За вище наведеними даними можемо підсумувати, що загалом тенденція позитивна і величина приросту за останні три роки була: 2017 – 376,1 млн дол. США, 2018 – 685,5 млн дол. США, 2019 (січень–вересень) – 1816,6 млн дол. США [3].

Незважаючи на ряд суттєвих чинників, які призупиняють створення в Україні сприятливого інвестиційного клімату, динаміка показує все ж повільне просування вперед, яке, за деякий час, за допомогою реформування та розвитку забезпечить поповнення інвестиційної діяльності країни іноземними інвестиціями. На сьогоднішній день рівень привабливості України для інвестиційних потоків є ще недостатнім, але за умови усунення наявних проблем щодо залучення інвестицій має перспективи.

Висновки. Отже, аби покращувати інвестиційний клімат нам необхідно спрямовувати ресурси у пріоритетні галузі діяльності, удосконалювати систему оподаткування та ліцензування, підвищувати рівень фінансової допомоги новоствореним підприємствам, вдосконалювати законодавчу базу та сприяти зниженню корумпованості влади. Таким чином, впровадження відповідних заходів дасть змогу ліквідувати низку ризиків та підвищити національну економіку до міжнародного рівня.

Список літератури

1. Лендел О. М. Теоретико-методичні аспекти здійснення інвестиційної діяльності в сучасних економічних умовах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 18. С. 83–87.
2. Юрчик І. Б., Маценко А. А. Іноземні інвестиції в Україні: проблеми та перспективи. *Молодий вчений*. 2016. № 5 (32). С. 204.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 13.04.2020).

Кузуб А. С. – студентка IV курсу факультету економіки та управління

СНУ імені Лесі Українки;

Проць Н. В. – к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування СНУ імені Лесі Українки

Необхідність удосконалення системи соціального страхування на випадок безробіття з урахуванням досвіду країн ЄС

Постановка проблеми. Метою соціальної політики України є розвиток комплексної системи соціального страхування, формування якої повинно здійснюватися з метою надання економічно активним громадянам оптимально розподіленого матеріального забезпечення по досягненню похилого віку, у випадку хвороби, часткової чи повної втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття тощо. Питання щодо оптимізації і сприяння ефективному розподілу страхового фонду на випадок безробіття підняли у своїх працях такі вітчизняні вчені як В. Андрущенко, В. Базилевич, Н. Болотіна, С. Буковинський, О. Ватаманюк, В. Геєць, В. Дем'янишин, О. Кириленко, М. Крупка, І. Юрій, М. Шаварина, Н. Шаманська, В. Толуб'яка та ін. Способом вирішення даних проблем є формування ефективної національної системи соціального страхування як напрямку соціальної політики з урахуванням досвіду країн ЄС.

Мета дослідження – проведення порівняльного аналізу національної та іноземних систем страхування на випадок безробіття і на

основі цього визначення шляхів розвитку та механізму щодо удосконалення соціального захисту населення у випадку безробіття.

Результати дослідження. Станом на сьогоднішній день застосування соціально страхування присутнє у 73 країнах світу та усіх європейських країнах. Основна більшість країн Євросоюзу має платниками внесків у фонди роботодавців і у чотирьох з них розмір внесків є однаковим як для роботодавців, так і для працівників, зокрема у таких країнах, як Словаччина, Німеччина, Нідерланди та Португалія. Винятками також є такі країни як Австрія, Литва, Польща, Хорватія, Швеція, де працівники взагалі не приймають участі у формуванні відповідних фондів страхування.

Розглянемо особливості страхування на випадок безробіття на прикладі декількох європейських країн. До прикладу, за чинним законодавством Литви не оподатковується допомога, яку держава нараховує з бюджету Ради правління Державного фонду соціального страхування і мерій, за винятком допомоги на випадок хвороби, материнства і догляду за дитиною. Ці виплати пов'язані з трудовими відносинами. Їх за діючими правилами обкладають 15 % прибутковим податком. З 01.07.2017 величина допомоги безробітним зросла більш як на 40 % і термін соціальних виплат був збільшений від шести до дев'яти місяців. Максимальна допомога в країні по безробіттю не може перевищувати 75 % середньої зарплати, проте із ростом останньої розмір допомоги також відповідно зростає.

Особливістю функціонування установ соціального страхування Німеччини є їх правова, фінансова, організаційна незалежність від інших органів державного управління. Сукупність нормативно-правових актів даної сфери об'єднана в соціальному кодексі. Страхові відрахування є обов'язковими для всіх категорій працюючих, незалежно від їхніх доходів.

Певну специфіку має шведська система страхування від безробіття, яка реалізується через каси, що організуються профспілками. Такі осередки діють на всій території країни та охоплюють певні професійні категорії [1]. Якщо порівнювати загальний розмір страхових внесків в Україні (41,21 %) з країнами ЄС, то він навіть дещо нижчий, ніж у Німеччині, Франції, Австрії, Польщі, Угорщині (42 – 45 %). Але порівняно з іншими країнами наявною є досить висока

питома вага розміру страхових внесків, що сплачують роботодавці, у загальному розмірі страхових внесків (91,3 %) [2].

На початку 2020 р. понад 12,5 млн працюючих є застрахованими особами та платять внески до Фонду соціального страхування України. Загалом упродовж 2019 р. допомоги та страхові виплати від фонду отримали понад 2,6 млн осіб. Важливим засобом оптимізації витрат коштів страхового фонду від безробіття на заходи активної політики зайнятості є також посилення профілактики безробіття. Рівень безробіття в Україні залишається високим порівняно з іншими європейськими країнами. Рівень безробіття в Україні громадян у віці 15–70 років у 2019 р. становив 8,6 %. У той же час в Чехії цей показник був на рівні 2,1 %, у Німеччині – 3,1 %. Крім того, Україна знаходиться в найнижчих позиціях за рівнем зайнятості населення в порівнянні з більшістю країн ЄС. У віці 15 років і старше рівень зайнятості в Україні становив 52,7 %, у той час як в Нідерландах – 62,8 %, Німеччині – 60,0 % [3]. Тому, як наслідок, необхідно формувати механізм, який більше б стимулював отримувачів допомоги до активних дій у пошуках роботи та до намагання скорішого працевлаштування.

Висновки. Європейський вектор соціального розвитку України передбачає досягнення індикаторів соціального спрямування. Тому, для реалізації цього завдання фондом соціального страхування на випадок безробіття необхідно розробити механізм реформування фінансового забезпечення, що включає фінансове управління, планування, контроль, регулювання, фінансові важелі та удосконалення нормативної бази, реформування системи розподілу страхового внеску між роботодавцем та найманим працівником з урахуванням досвіду провідних країн світу, зокрема Великобританії, Німеччини, Швеції.

Список літератури

1. Мальований М. І. Історія розвитку соціального захисту у світі. *Інноваційна економіка*. 2011. № 22. С. 253–258.
2. Кречотень І. М. Проблеми розвитку системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні. *Вісн. Хмельниць. нац. ун-ту. Сер. «Економічні науки»*. 2015. № 4 (1). С. 80–84.
3. У Фонді соцстраху назвали кількість платників єдиного внеску. URL: <https://appu.org.ua/main-news/>

Куран А. Р. – студентка II курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Ющак А. В. – аспірант кафедри аналітичної економіки та природокористування СНУ імені Лесі Українки;

Павлова О. М. – д. е. н., професор, завідувач кафедри аналітичної економіки та природокористування СНУ імені Лесі Українки

Ринок нерухомості Західного регіону

Постановка проблеми. Формування ринку нерухомості, як однієї із галузей економіки держави є самостійним видом діяльності, що має на меті забезпечення об'єктивною та достовірною, а також доступною інформацією осіб, які приймають рішення про проведення тих або інших операцій на ринку. Завдання створення такої інформаційно-кадастрової системи ринку нерухомості є необхідним вирішенням такої проблеми на рівні нашої держави, оскільки індикатори цього ринку, відображають стан економіки країни. Недарма глобальні світові кризи починалися з падіння цін на нерухомість практично у всіх країнах світу [1].

Мета дослідження – показати еволюцію ринку нерухомості, а також з'ясувати поняття «нерухомість», «ринок нерухомості» і хто є учасниками ринку нерухомості.

Результати дослідження. Вітчизняний житловий ринок зародився на початку 90-х років ХХ ст., коли Україна проголосила незалежність. Тому що, до цього часу забезпечення населення житлом відбувалось шляхом державного розподілу.

В секторі житлового будівництва держава виконує такі функції:

- основний інвестор у сфері будівництва;
- підрядник, забудовник в цій сфері, а також власник житлового фонду.

Житло, яке було власністю держави, надавалось особам, які були в черзі щоб його отримати.

Етапи еволюції житлового ринку в Україні:

- 1 етап: (1991–1996 рр.) – створення та розвиток ринку.
- 2 етап: (1997 – перша половина 1998 рр.) – встановлення сталої ціни.

- 3 етап: (друга половина 1998–2000 рр.) – спад цін.
- 4 етап: (січень–серпень 2001 р.) – поступове зростання цін.
- 5 етап: (вересень 2001–2007 рр.) – тривале збільшення цін, значні вклади капіталу в нерухомість.
- 6 етап: (2007–2008 рр.) – період цінового шоку.
- 7 етап: (2009 р.) – зменшення інвестицій в нерухомість.
- 8 етап: (2010–2011 рр.) – відновлення кредитної політики.
- 9 етап: (2012 – серпень 2013 рр.) – підвищення рівня купівельної спроможності.
- 10 етап: (вересень 2013 – лютий 2014 рр.) – зменшення кількості угод на ринку вторинної житлової нерухомості.
- 11 етап: (з березня 2014 р.) – ринок житла в Україні досі перебуває на етапі становлення.

Нерухомість, нерухоме майно – земельні ділянки, а також будівлі, споруди чи інше майно, безпосередньо пов'язане землею, тобто об'єкти, переміщення яких неможливе без нанесення значної шкоди його вартості і призначенню.

Ринок нерухомості – це певний набір механізмів, за допомогою яких передаються права на власність і пов'язані з нею інтереси, встановлюються ціни і розподіляється простір між різними конкуруючими варіантами землекористування [2].

Основні учасники ринку нерухомості:

- продавці – власники нерухомості, фізичні або юридичні особи;
- покупці – фізичні або юридичні особи, які бажають придбати нерухомість;
- нотаріуси – здійснюють оформлення та реєстрацію правочинів з нерухомістю;
- посередники – ріелтери (агентства нерухомості) – надають посередницькі послуги при проведенні операцій з нерухомістю.

Висновки. Таким чином, ринок нерухомості являє собою складну диференційовану систему, що включає в себе ряд груп відносин залежно від наявних в них суб'єктів. При цьому він виконує ряд функцій, в сукупності забезпечують найбільш раціональний розподіл об'єктів нерухомості в суспільстві відповідно до його потреб. Було показано еволюцію ринку нерухомості і з'ясовано основні поняття в цій сфері.

Список літератури

1. Сучасний стан формування ринку нерухомості в Україні. URL: https://www.otherreferats.allbest.ru/economy/00900884_0.html

2. Ринок нерухомості, його особливості та структура. URL: https://www.m.stud.com.ua/44562/ekonomika/rinok_neruhomosti_yogo_osoblivosti_struktura
3. Формування та регулювання регіональних енергетичних систем: теорія, методологія та практика: монографія/О. М. Павлова, В. Р. Купчак, К. В. Павлов, В. В. Лагодієнко. Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2019. 346 с.
4. Стрішенець О. М., Павлов К. В. Теоретичні аспекти конкуренції на регіональних ринках житлової нерухомості. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*/уклад. Л. Г. Ліпич, М. Б. Кулинич. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. № 3 (11). С. 7–12.

Мальчук С. В. – студент II курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Зайчук К. В. – аспірант кафедри аналітичної економіки та природокористування СНУ імені Лесі Українки;

Павлова О. М. – д. е. н., професор, завідувач кафедри аналітичної економіки та природокористування СНУ імені Лесі Українки

Регіональний туристичний ринок Волині

Постановка проблеми. Унікальна флора й фауна Волині, її лікувальні води і торф'яні грязі, а також багата історико-культурна спадщина створюють всі необхідні передумови для організації і функціонування туризму. Але дана галузь на Волині лише починає розвиватися. Тому дослідження сучасних тенденцій розвитку туристичної галузі Волині та її туристичних ресурсів є актуальним для нас.

Мета дослідження – аналіз регіонального туристичного ринку Волині, перспектив його розвитку.

Результати дослідження. Архітектурні споруди, які є основою сакральних пам'яток, розміщені в межах Волинської області нерівномірно. Деякі із них є настільки унікальними, що охороняються державою як пам'ятки архітектури та містобудування.

Найбільше релігійно-паломницьких об'єктів знаходиться в межах Горохівського району Волинської області. Серед них виділяється Миколаївська церква 1638 р. в с. Охлопів, яка вважається найдавнішою пам'яткою архітектури цієї території.

Паломники відвідують багато історико-культурних пам'яток і святинь Луцька та Луцького району. Найстарішим храмом міста є Покровська церква – пам'ятка архітектури XIII–XVII ст., братська Хрестовоздвиженська церква (1619 р.), костел Святого Петра і Павла з монастирем єзуїтів та підземеллями (1639 р.), Свято-Троїцький кафедральний собор (1752–1755 рр.), колишні монастирі домініканців (1390 р.), бригіток (1624 р.), тринітаріїв (1729 р.), шариток (XVI ст.), синагога (1626–1629 рр.), лютеранська кірха (XX ст.) та ін. [3].

Найбільша кількість релігійно-паломницьких об'єктів зосереджена в межах трьох ареалів – південно-західного (Горохівський, Володимир-Волинський, Іваничівський райони), південно-східного (Луцький, Ківерцівський райони) та центрального (Турійський, Ковельський, Старовижівський, Камінь-Каширський райони) [1].

Основою лікувально-курортного виду рекреації і туризму на Волині є санаторії, пансіонати, профілакторії, які необхідно ефективно використовувати для лікування, реабілітації, оздоровлення.

На березі оз. Пісочне у с. Гаївка Шацького району, знаходиться Волинський обласний санаторій «Лісова пісня» – один із найдавніших оздоровниць області, що функціонує з 1971 р. У приміській зоні м. Ковеля, розміщений Волинський обласний санаторій матері і дитини «Турія», а в с. Жабка Ківерцівського району, створеному на базі кардіологічної оздоровниці, знаходиться санаторій для батьків і дітей «Дачний». Діти, хворі туберкульозом можуть відвідати обласний дитячий протитуберкульозний санаторій «Згорани» у с. Згорани Любомльського району [2].

До напрямків культурно-пізнавального туризму які розвиваються на території Волинської області відносяться: історико-археологічний туризм; етнографічно-краєзнавчий туризм (вивчення місцевих звичаїв, традицій та обрядів, ознайомлення з народними ремеслами, збирання фольклору тощо); архітектурно-історичний; симпозіумний туризм (проведення польових досліджень наукового характеру) [4].

Фестивальний туризм представлений наступними заходами: «Бандерштат», міжнародний джазовий фестиваль «Art Jazz Cooperation», Lutsk Food Fest, Арт-фест, «Ніч у Луцькому замку», міжнародний фестиваль українського фольклору «Берегиня», фестиваль середньовічної культури «Меч Луцького замку», фестиваль мистецтв «Пісні Великої Волині», міжнародний фестиваль «Поліське літо з фольклором», фестиваль «Волинська Голландія», міжнародний фестиваль-конкурс «Зіркові хвилі Світязю» та ін. [5].

Висновки. За наявності природних рекреаційних ресурсів, які зазнали відносно невеликого антропогенного впливу і гарно зберегли свої рекреаційні властивості, Волинь можна віднести до перспективних регіонів України з розвитку туристично-рекреаційної галузі.

Список літератури

1. Добинда І. П. Характеристика сакральних пам'яток Волинської області та їхнє територіальне поширення. URL: <http://geopolitika.crimea.edu/arhiv/2014/tom10-v-2/094dobin.pdf>. – 10.02.17.
2. Качаровський Р., Антипюк О. Перспективи лікувально-курортної рекреації на Волині. URL: <https://konfgeolutsk.wordpress.com/2018/04/19/перспективи-лікувально-курортної-ре/>
3. Стрішенець О. М. До питання про майбутнє теорії ринкового фундаменталізму. *Науковий вісник. Серія: Економічні науки*. 2012. Вип. 22. С. 386–391.
4. Стрішенець О. М., Ляшенко О. М. Теоретичні аспекти туристичних кластерів як детермінант соціально-економічного розвитку регіону. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*/ уклад.: Л. Г. Ліпич, М. Б. Кулинич. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. № 4 (12). С. 7–13.
5. Фестивалі Луцька та Волинської області. *LutskOnline (Луцьк Онлайн)*. URL: <https://lutsk-online.com/events/festival/>

Марчук А. Ю. – студентка V курсу
факультету міжнародних відносин
СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник: кандидат економічних
наук, доцент СНУ імені Лесі Українки
О. Л. Тоцька

Значення інформаційних технологій і мобільних систем у туристичній галузі

Постановка проблеми. В умовах глобалізації значно зростає роль інформаційних технологій (ІТ) як важливого інструменту підвищення ефективності управління підприємствами та проектами. Туризм виконує одну з провідних функцій у світовій економіці, забезпечуючи формування значної частини світового валового продукту. Ця галузь економіки розвивається високими темпами і найближчими роками стане одним з найбільших її секторів. Специфічні особливості створення та реалізації туристичних послуг (велика кількість учасників і їх значна географічна роз'єднаність, розгалужена система взаємовід-

носин суб'єктів туристичного ринку, територіальна диференціація туристичного продукту, віддаленість місця реалізації туристичних послуг від місця їх споживання) обумовлюють необхідність підвищення рівня забезпечення системи управління сучасними ІТ [1].

Метою дослідження є аналіз корисності й обґрунтування впровадження ІТ у галузь туризму, визначення їх ролі в подальшому розвитку галузі.

Результати дослідження. Стрімкий розвиток туристичної галузі згенерував потребу розроблення сучасних ІТ, що спрямовані на підвищення рівня надання туристичних послуг. Індустрія туризму ідеально пристосована для впровадження сучасних ІТ, тому за останні десятиліття зазнала значного впливу науково-технічного прогресу.

Туристична сфера є інформаційно-насиченою, оскільки характеризується різноманітністю ділових зв'язків із партнерами (відповідно до Класифікації видів економічної діяльності, з туризмом пов'язано понад 60 видів економічної діяльності), динамічністю бізнес-процесів, індивідуалізацією туристичних послуг, технологічним удосконаленням та високою конкуренцією. У зв'язку з цим, розвиток туристичного бізнесу стає неможливим без упровадження сучасних ІТ, які забезпечують:

- інтеграцію та зв'язок;
- покращання якості послуг;
- передачу великого обсягу інформації;
- збільшення швидкості обслуговування й ефективності діяльності;
- можливість враховувати потреби кожного індивідуального клієнта;
- ефективний зворотній зв'язок [2].

У практичній діяльності туристичних підприємств застосовуються різноманітні види ІТ, а саме:

- глобальні розподільчі системи;
- системи бронювання та резервування;
- електронні інформаційні системи;
- інформаційні системи менеджменту;
- мобільні системи зв'язку;
- послуги глобальної комп'ютерної мережі Інтернет.

Серед найважливіших досягнень сфери туризму стала її комп'ютеризація. Персональний комп'ютер, мобільні пристрої та мережа Інтернет дали змогу створювати загальнодоступну, надзвичайно ін-

формаційно містку, та, у порівнянні з іншими інформаційно-технологічними системами, дешеву й швидку інформаційну інфраструктуру, їх доступність і надійність сприяли входженню у всі сфери суспільства нових ІТ [4].

Позитивний вплив ІТ на динаміку туристичного потоку привів до трансформування туристичної галузі з такої, яка орієнтована на обслуговування організованих туристів, – на багатогалузеву сферу діяльності, що спрямована на задоволення різноманітних потреб мільйонів індивідуальних туристів [3].

Враховуючи тенденцію зростання кількості користувачів мобільними телефонами та планшетами, для туристів актуальним є опанування інноваційних ІТ, зокрема мобільних додатків. Вже зараз розроблено чимало програм для мобільних пристроїв під різні операційні системи для спрощення пересування та інформування туристів у місцевості.

Висновки. Отже, туристичну галузь неможливо уявити без використання ІТ, і, зокрема, Інтернету, який має багато переваг і можливостей для розвитку бізнесу. З плином часу та розвитку ІТ на мобільних пристроях, звичайний турист все більше має можливості самостійно пізнавати світ.

Список літератури

1. Глебова А. О. Інноваційні технології в туризмі. *Економіка. Управління. Інновації*. 2012. № 2 (8).
2. Управління проектами: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл./ Л. О.Збаразька, В. С. Рижиков, І. Ю. Єрфорт, О. Ю. Єрфорт. Київ: Центр учб. л-ри, 2008. 168 с.
3. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці: Книги-XXI, 2003. 300 с.
4. World Tourism Organization UNWTO. URL: <http://media.unwto.org/ru>

Матвійчук І. О. – к. е. н., доцент кафедри
обліку і аудиту СНУ імені Лесі Українки

Людський потенціал у процесі аналізу діяльності підприємства

Постановка проблеми. Аналіз людського потенціалу підприємств є ваговою складовою управління як підприємства в цілому, так і його

ресурсної бази, тому що забезпечує економічну стабільність у поточному періоді і на перспективу. Його оцінка полягає у встановленні якісних і кількісних характеристик значень. Якісний аналіз є описовим і необхідним доповненням до кількісного аналізу. Не вся інформація про підприємство, яка є суттєвою з точки зору його фінансового стану, може бути виражена в кількісній формі. Наприклад, відсутність контролю за діяльністю підприємства, помилки в управлінні ним відображаються у фінансовій звітності лише з певним запізненням у часі.

Мета дослідження – узагальнення показників якісної оцінки людського потенціалу на підприємстві.

Результати дослідження. Провести надійну оцінку фінансового стану підприємства на основі якісних показників набагато складніше, ніж на основі вимірюваних (кількісних), що пов'язано з двома основними причинами:

- по-перше, якісний аналіз обтяжений більшою кількістю суб'єктивності, ніж кількісний аналіз;

- по-друге, для проведення якісного аналізу необхідно знати набагато ширший пакет інформації (переважно нефінансової), ніж у кількісному аналізі.

Зі значної кількості якісних чинників людський фактор слід вважати найважливішим. Власники, члени наглядової ради та правління, а також працівники формують імідж підприємства, і його фінансові результати залежать від їх рішень.

Оцінка членів наглядового та керівного складу важлива через те, що підприємства, як риба, зазвичай гниють з голови, і це помітно лише тоді, коли змінюється сприйняття всього підприємства.

Якісна оцінка управлінського апарату та керівників підприємства базується на даних про:

- особистість;

- досвід роботи (професійну біографію) з особливим акцентом на роботу в певній сфері економіки (наприклад, промисловості), а також іншу економічну діяльність (у будь-якому випадку також повинні бути проаналізовані виконувані функції, наприклад, в управлінських радах, наглядових радах);

- освіта, насамперед інформація про університет, аспірантуру, курси та тренінги;

– відсутність кримінальних справ та можливих кримінальних проваджень, жодних фіскальних чи адміністративних стягнень за останні п'ять років;

– виконання податкових зобов'язань;

– можливе заподіяння документально підтверджених втрат власності на попередніх робочих місцях.

У літературі все більше місця приділяється також питанням почуттів (страху та жадібності) та вродженим схильностям деяких людей, у тому числі тих, хто формує управлінський персонал, приймати надмірний ризик, що, без сумніву, може вплинути на стан підприємства.

Окрім наглядової ради та управлінського апарату, ключову роль відіграють інші працівники. Якість роботи, досвід та освіта людей, котрі безпосередньо працюють на виробництві чи обслуговують клієнтів підприємства, набувають все більшого значення. На багатьох підприємствах роль працівників занижена (у фінансовому та іміджевому плані), у той же час, освіта та досвід персоналу, що працює на підприємстві, безпосередньо впливають на якість виробництва та обслуговування клієнтів, а також на підвищення конкурентоспроможності підприємства.

У сучасну епоху зростаючої конкуренції успіх чи невдача підприємства визначається не лише новим, конкурентоспроможним товаром чи послугою, а насамперед ставленням працівника до замовника. Тому будь-яке підприємство має мати ефективну систему мотивації та навчання працівників. Систему стимулювання та навчання можна охарактеризувати як ефективну, якщо працівник задоволений умовами роботи, клієнт задоволений рівнем обслуговування, що сприяє покращенню фінансових результатів підприємства.

Висновки. Управління людськими ресурсами передбачає діяльність, спрямовану на працівників, метою якої є досягнення цілей підприємства (включаючи прибуток) і водночас задоволення потреб працівників. На практиці ефективне управління людськими ресурсами, безумовно, є проблемою, що пов'язано різним сприйняттям роботодавцем та працівниками цілей та інтересів (як ділових, так і особистих).

Мельникова А. О. – студентка III курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Милько І. П. – к. е. н., доцент кафедри менеджменту СНУ імені Лесі Українки

Вплив змісту праці на мотивацію працівників

Постановка проблеми. Сучасна система управління персоналом базується на тому, що люди є найважливішим економічним ресурсом підприємства, джерелом його прибутків, конкурентоспроможності та процвітання. Успіх організації та досягнення її цілей визначаються реалізацією планів в процесі їх діяльності. Отже, важлива задача управління – забезпечення у всіх працівників бажання та готовності ефективно виконувати покладені на них обов'язки. Важливу роль при цьому відіграє чітко сформована та розроблена система мотивації та зміст праці, за рахунок якої можна досягти максимізації ефективності менеджменту підприємства. Всесвітньо визнані авторитети в галузі менеджменту підкреслюють, що «... на першому місці стоять люди; якщо немає відповідного персоналу, то й інші чинники виробництва мало що допоможуть у досягненні поставленої цілі» (Т. Пітерс, Р. Уотермен) [2].

Мета дослідження – визначення впливу змісту праці на мотивацію працівників.

Результати дослідження. Мотивація – це внутрішнє спонукання персоналу до виконання своєї роботи, досягнення виробничих цілей. Власне, це бажання працювати, яким також складно управляти зовні як щастям або радістю [1]. Сучасна практика зарубіжних та деяких українських підприємств свідчить про тенденцію до суттєвих змін в системі мотивації персоналу. Для працівників, перш за все працюючої молоді, характерні інші ціннісні орієнтації, спонукальних мотивів до трудової діяльності. При цьому на перший план висуваються самореалізація і саморозвиток. Отримання матеріальних благ розглядається лише як засіб здобуття свободи для самореалізації особистісного потенціалу. Трудова діяльність за умов забезпечення певного рівня матеріального достатку, має дати можливість для реалізації отриманих знань, розвитку власних здібностей, надати моральне задоволення від власної трудової діяльності. Відповідно формулюються

нові вимоги до змісту праці, її умов, психологічного клімату в колективі тощо. Для того щоб система мотивації була найбільш ефективною, матеріальні стимули повинні обов'язково поєднуватися з моральними та застосовуватися у комплексі. Такий підхід вимагає забезпечення впевненості в тому, що сумлінна та продуктивна праця завжди одержує визнання й позитивну оцінку, що врешті принесе визнання та подяку [4].

Поняття «зміст праці» включає в себе ступінь відповідальності й складності праці, рівень творчих можливостей, співвідношення виконавських та управлінських функцій, рівень технічної оснащеності, ступінь різноманітності трудових функцій, монотонності та самотійності.

Відношення до праці – це вираження трудової діяльності у всій системі цінностей суспільства та особи, а також відношення людини (групи) до конкретних видів трудової діяльності. Рівень мотивації залежить від суспільного статусу і престижу даної професії, змісту та умов праці, можливостей задоволення потреб, пов'язаних з даною роботою, на даному робочому місці, в даній виробничій організації [3].

Зміст конкретного виду трудової діяльності пред'являє певні вимоги до освіти, кваліфікації, здібностей індивіда. Це основний чинник, що характеризує можливості розвитку особи в процесі праці, визначає спрямованість трудових навичок та реалізації творчих, фізичних та інших здібностей працівника. Він впливає на ставлення до праці, задоволеність працею, ступінь інтересу до праці, плинність кадрів, рівень продуктивності праці. Коли всі вище перелічені чинники задовольняють працівника, це призведе до підвищення його трудової мотивації.

Зміст праці виражається через розподіл функцій (виконавчої, реєстраційної, контролю, моніторингу, налагодження тощо) на робочому місці та сукупності виконуваних операцій, завдяки техніці, технології, організації виробництва та майстерності працівника. Зміст відображає виробничо-технічний аспект праці, показує рівень розвитку виробничих сил, технічний спосіб поєднання особистісних та матеріальних елементів, тобто розкриває працю як процес взаємодії людини з природою за допомогою засобів праці.

Зміст праці – це сукупність трудових функцій, що відтворюють взаємодію людини та знарядь праці в процесі роботи, а також взаємозв'язок і співвідношення цих функцій. До основних елементів,

що характеризують зміст праці, належать такі категорії: продуктивна сила; інтенсивність; якість; складність; труднощі роботи.

Висновки. Отже, зміст праці є сукупністю трудових функцій, що відтворюють взаємодію людини і знаряддя праці в процесі праці, що дає змогу працівнику розвивати свій потенціал на робочому місці. Безсумнівно зміст праці впливає на мотиваційну складову працівника, оскільки у сучасному світі, люди прагнуть до самовдосконалення, самореалізації та самоствердження, тому саме зміст праці відіграє важливу роль у мотивації працівників.

Список літератури

1. Колот А. М., Цимбалюк С. О. Мотивація персоналу: підручник. Київ: КНЕУ, 2011. 397 с.
2. Питерс Т., Уотермен Р. В поисках эффективного управления: опыт лучших компаний: пер. с англ. Москва: Прогресс, 1986. С. 74–88.
3. Соціологія праці. URL: http://dn.khnu.km.ua/dn/k_default.asp
4. Черчик Л. М., Гордійчук А. І. Мотивація в системі менеджменту продуктивності: зарубіжний досвід. *Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»*: зб. наук. пр. Луцьк: ЛНТУ, 2016. Вип. 13 (50). С. 279–284.

Микитюк Є. І. – студентка III курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Громко Л. С. – к. е. н., доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства СНУ імені Лесі Українки

Особливості мотивації персоналу торговельних підприємств

Постановка проблеми. В процесі економічного розвитку проблеми мотивації персоналу завжди вважались актуальними, адже кожен з нас хоче працювати у нормальних умовах, отримувати більшу заробітну платню, а роботи виконувати – менше. У силу цього постає задача перед керівництвом – знайти компроміс між умовами роботи та оплатою праці, таким чином, щоб задовольнити, як роботодавців так і працівників в цілому. Тому аналіз сутності мотивації та стимулювання є важливим завданням та нагальною потребою для керівництва.

В теперішній час на торговельних підприємствах усе більш гостро постає проблема мотивації праці. Більшість підприємств не приділяє уваги даному питанню. Тому що більшість керівників, діють відомими схемами матеріального стимулювання, яке зводиться до преміювання, підвищення оплат та з іншої сторони штрафів. Але без врахування специфіки підприємства, різних психологічних та індивідуальних особливостей працівників, такий стимул не завжди буде мотивацією для торгового персоналу.

Мета дослідження – провести аналіз механізмів мотивації, що впливають на підвищення рівня продуктивності праці та відносин між керівництвом і персоналом роздрібного торговельного підприємства, аналіз існуючих методів мотивації та їх використання.

Результати дослідження. Державні, приватні, корпоративні підприємства на практиці відчули, що розвиток та успіх ринкових відносин не можливо без інтеграції у «глобальні зусилля» щодо пошуку нових сучасних форм мотивації. Розробки сучасних українських спеціалістів (І. В. Маскон, А. А. Вернадський та ін.) дають підстави вважати, що існують різноманітні способи мотивування, з яких спеціалісти відокремлюють наступні: нормативна мотивація – спонування людини до певної поведінки завдяки ідейно-психологічного впливу: ствердження, інформування; примусова мотивація – заснована на застосуванні влади або погрози погіршення соціального стану людини у випадку невиконання нею завдань; стимулювання – вплив безпосередньо не на особистість, а на зовнішні обставини за допомогою благ – стимулів, що спонукають працівника до певної поведінки. Перші два способи є прямими, передбачають безпосередній вплив на людину, третій навпаки, опосередкований, тому що в його основі лежить вплив зовнішніх факторів – стимулів [2].

Завдання мотивації полягає у тому, щоб співробітник виконував свої трудові обов'язки на совість і тут одними фінансами не обмежишся. Гроші приємно отримувати, але набагато важливіше атмосфера на роботі. Керівники мають розуміти, що емоційний дискомфорт негативно впливає на продуктивність працівників. Якщо про це подбати, зменшиться плинність кадрів.

Можна виділити основні мотиви до трудової діяльності у торгівлі, що спонукають людину до роботи: хороший клімат в колективі, можливість кар'єрного росту, самоствердження, самостійність і відповідальність, бажання працювати у певному оточенні (магазин,

товар, покупці). Говорячи про мотивацію до праці, не варто забувати і про чинники які демотивують: несправедлива система стимулювання; невиконання обіцяного; недостатня зайнятість співробітників; ігнорування ініціативи. Знання основ мотивації і демотивації співробітників є обов'язковим для керівника торговельного підприємства.

Спеціалісти відокремлюють п'ять груп таких факторів: індивідуальні особливості працівників, соціальні характеристики робочої ситуації, умови праці, управлінська практика та політика у відносинах персоналу [1]. При цьому необхідно відзначити, що терміни мотивація і стимулювання до кінця однозначно не визначені. З нашого погляду, ці терміни не є ідентичними, і сприймати їх як тотожні помилково, але при цьому вони тісно пов'язані та використовувати їх необхідно спільно одну з одною для досягнення максимального позитивного ефекту.

Можна сформулювати вимоги до системи мотивації на торговельному підприємстві: облік функціональних обов'язків, які виконують співробітники торговельного підприємства; прозорість і об'єктивність: як вони можуть впливати на розмір своєї заробітної плати (якщо критерії оцінки їх діяльності не об'єктивні, а критерії постійно змінюються, мотиваційного ефекту не буде досягнуто). Ефективність системи мотивації торговельного персоналу залежить від продажів і особливостей управління ними, особливостей бізнес-процесів на підприємстві та організаційної культури.

Роботодавець повинен задовольняти не тільки власні інтереси, а й враховувати інтереси робітників, у працівників не буде мотиву до будь-якої діяльності, а результатом буде низька продуктивність праці, та відповідно, збитки від реалізації товарів на підприємстві.

Висновки. Під час здійснення стимулювання необхідно ретельно вивчити кожного співробітника, щоб визначити, які чинники будуть його мотивувати. Не можна застосовувати загальну концепцію для усіх працівників. Тому головне правило ефективного стимулювання та мотивації є індивідуальний підхід до кожного співробітника, оскільки так будуть досягнуті максимальні результати. Усі організації та торговельні підприємства застосовують різноманітні способи та методи мотивації працівників. Але в першу чергу віддають перевагу матеріальній мотивації. Процес впровадження даної системи повинен бути спрямований на досягнення певного результату – задоволених працівників, котрі відданні своїй роботі.

Список літератури

1. Генкин А. П. Основы управления персоналом. Москва, 2017. 310 с.
2. Пугачов В. П. Управління персоналом. Київ, 2006. 400 с.
3. Усатенко О. В., Рябцева О. Є. Оцінка мотивації виробничого персоналу підприємства. *СХІД*. 2010. № 1 (101). С. 24–27.

Плоскіна А. А. – студентка II курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;
Лялюк А. М. – к. е. н., доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства СНУ імені Лесі Українки

Тенденції та перспективи розвитку інтернет-маркетингу в Україні

Постановка проблеми. За останні роки бурхливий розвиток інформаційних технологій дозволив сформувати віртуальне середовище зі специфічними рисами: можливістю динамічного ведення бізнесу, відсутністю територіальних і політичних обмежень. Сучасні бізнес-процеси в більшості випадків включають Інтернет-маркетинг як одну з його невід’ємних складових.

Питання розвитку Інтернет-маркетингу в Україні досліджували М. Окландер, Т. Басюк, Ф. Котлер, Г. Ляшенко, Р. Моткалюк та ін [1–3]. Поряд з цим проблемою наукових досліджень Інтернет-маркетингу є той факт, що нині, досі не існує єдиного універсального інструментарію ведення бізнесу у віртуальному просторі.

Мета дослідження – дослідити тенденції та визначити перспективи розвитку Інтернет-маркетингу в Україні.

Результати дослідження. Поява та розвиток Інтернет-маркетингу тісно переплітається із виникненням електронної комерції в бізнесі, яка в останні роки остаточно набула рис усталеного і стабільно бізнесу, що розвивається, з досить чіткими правилами гри для продавців і покупців [1]. Україна з ряду причин знаходиться на початку освоєння електронної комерції. Кращим джерелом збору інформаційного матеріалу про використання будь-яких Інтернет-ресурсів в США є огляд ринку комунікацій. За даними експертів у

2018 р. в мережі Facebook вікова група людей старше 55 років є найбільшою групою користувачів. Мережа Instagram використовується всіма віковими групами, найбільша з яких – користувачі у віці від 25 до 34 років. У мережі Snapchat найбільше воліють спілкуватися користувачі у віці від 25 до 34 років. Використання цільових рекламних оголошень і Messenger для розмов в соціальних мережах є важливою тенденцією розвитку маркетингу [2].

Як і у традиційному маркетингу, в основі Інтернет-маркетингу лежить модель «4P»: товар (*product*), ціна (*price*); місце продажу (*place*); просування (*promotion*). Особливістю маркетингу в Інтернеті є високий ступінь персоналізації, що дозволяє чітко націлювати рекламні кампанії. Крім того, Інтернет-маркетинг є інтерактивним – споживачі активно залучаються до багатьох бізнес-процесів, наприклад, участь в опитуваннях, формування репутації підприємства, залучення нових споживачів тощо. Компанія «Prudential Singapore» збільшила зростання продукту з урахуванням потреб клієнтів. У липні 2016 р. компанія запустила своєрідний проект, який дає право голосу клієнтам при розробці нової продукції цієї компанії. Це забезпечило активну взаємодію між виробниками товарів і потенційними покупцями [4].

У 2018 р. були внесені великі зміни в систему пошуку «Google». По-перше, вдалося запустити платформу «Google Marketing Platform». Це допомагає пошуковику змінити зважування алгоритму. По-друге, пошукові фрагменти «Google» відстежуються за допомогою аналізу функцій Mozcast SERP. Так як розмовний пошук відбувається за допомогою гаджетів, величезне значення набувають відповіді на запитання користувачів. Функції Mozcast SERP якраз свідчать про значущість розуміння цих відповідей.

Підтвердженням стрімкого розвитку Інтернет-маркетингу в Україні є той факт, що з кожним роком витрати на рекламу в мережі Інтернет зростають та складають значну частку рекламних бюджетів рекламодавців. Останнім часом відбувається перехід від використання застарілих веб-сайтів з обмеженою функціональністю до концепції створення сайту як повноцінного маркетингового інструменту. Однак, процес розвитку Інтернет-маркетингу в Україні значно відрізняється від передових європейських країн і США. По-перше, доступ в Інтернет в Україні має набагато менша частка населення; по-друге, забезпеченість якісним зв'язком та рівень комп'ютерної грамотності

населення України залишається недостатнім, по-третє, потенціал Інтернету використовується не повною мірою через нерозуміння його переваг у порівнянні з традиційними ЗМІ та засобами рекламування [3].

Сьогодні у сфері Інтернет-маркетингу, можна спрогнозувати наступні напрями розвитку цієї галузі у майбутньому: зростання питомої ваги Інтернет-торгівлі в сфері ринкових відносин, збільшення загального обсягу віртуального товарообігу; посилення конкуренції між суб'єктами-учасниками ринку Інтернет-торгівлі; поява нових видів товарів та послуг; зростання рівня вимогливості клієнтів; посилення законодавчої регламентації та умов провадження Інтернет-торгівлі; поява додаткових умов контролю та регулювання Інтернет-маркетингу в мережі Інтернет; інтеграція вітчизняного Інтернет-ринку до світового.

Значною перспективою розвитку Інтернет-маркетингу є сприятливі умови для інтеграції регіональних ринків до ринків національного рівня, а їх, у свою чергу, до міжнародних та світових. Із розширенням ринку глобалізація обігу товарів та послуг поширюватиметься, що є значним позитивним явищем для поглиблення розвитку Інтернет-маркетингу в Україні та залучення досвіду його використання іншими країнами.

Висновки. Незважаючи на всі складності, все більше компаній включають Інтернет-маркетинг у перелік інструментів, які використовуються при роботі на ринку. При цьому дедалі більша кількість фірм використовує Інтернет на всіх етапах своєї діяльності. Адже, Інтернет-маркетинг це один з найефективніших каналів продажів, який відрізняється швидким поширенням інформації і можливістю широкого охоплення активної, залученої аудиторії за мінімальний період часу.

Список літератури

1. Басюк Т. М., Думанський Н. О. Основи інформаційних технологій. Львів: Новий Світ – 2000, 2011.
2. Інтернет-маркетинг 2020. Прогнози і тенденції. URL: <https://marketer.ua/ua/internet-marketing-2020-forecasts-and-trends/>
3. Котлер Ф. К. Маркетинг менеджмент. Экспресс-курс/[пер. под ред. С. Г. Божук. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 464 с.
4. Цифровий маркетинг – модель маркетингу XXI сторіччя: монографія/М. А. Окландер, Т. О. Окландер, О. І. Яшкіна та ін.; за ред. М. А. Окландера. Одеса: Астропринт, 2017. 292 с.

Поліщук В. А. – студент V курсу факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки;

Сак Т. В. – к. е. н., доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності
підприємства СНУ імені Лесі Українки

Науково-методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання для ефективного управління підприємством необхідно забезпечити його економічну безпеку, відправною точкою для чого є визначення її рівня.

Діяльність суб'єктів господарювання характеризується багатомірністю та вимагає врахування великої кількості показників під час її аналізу. Тому гостро постала проблема пошуку критеріїв та інструментів оцінки рівня економічної безпеки підприємства, що функціонує в умовах невизначеності.

Мета дослідження – дослідити та систематизувати науково-методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства.

Результати дослідження. Дослідження економічної безпеки підприємства потребує вичерпного та усестороннього аналізу, адже вона є багатопредметною та багатогранною категорією. Для забезпечення належного рівня економічної безпеки як підґрунтя ефективного управління необхідно провести її оцінювання. Якість оцінки її рівня на підприємстві залежить від обраного методу.

На даний момент існує широке коло підходів за допомогою яких здійснюють оцінку рівня безпеки на підприємстві, кожен з яких має свої переваги та недоліки. Д. С. Дяченко розглянув такі підходи вітчизняних та зарубіжних вчених до оцінки рівня економічної безпеки як: індикаторний (пороговий), ресурсно-функціональний, програмно-цільовий, теорія економічних ризиків, бухгалтерський, економіко-математичного моделювання [1, 33].

Індикаторний підхід допомагає визначити рівень економічної безпеки підприємства шляхом порівняння фактичного показника функціонування суб'єкта господарювання з індикатором, який грає роль порогового значення цього показника та відповідає певному рівню безпеки [1, 33]. Головною перевагою даного підходу є те, що він дає змогу визначитись з тим, яким є стан економічної безпеки, наприклад: безпечний чи небезпечний, кризовий чи критичний і тому подібне. При

використані даного підходу якість кінцевої оцінки економічної безпеки є низькою у зв'язку з суб'єктивним визначенням індикаторів та їх порогових значень, які в умовах ринку постійно змінюються [3, 202].

В праці [2] запропоновано підхід, що передбачає використання «перехідних зон» в оцінюванні рівня економічної безпеки на основі визначення локальних потенціалів, що відповідають функціональним складовим економічної безпеки й базується на принципах комплексності та системності й усуває недоліки індикаторного методу.

Суть ресурсно-функціонального підходу полягає у оцінці ефективності використання наявних ресурсів підприємством [1, 33]. Підхід дозволяє оцінити економічну безпеку як для усього підприємства, так і для її окремих складових [2, 202]. До його переваг варто віднести те, що значення розраховуються за функціональними складовими, а оцінка рівня економічної безпеки підприємства прирівнюється до аналізу його фінансово-господарської діяльності.

Варто зазначити, що рівень економічної безпеки можна визначити лише шляхом порівняння рівнів безпеки підприємства за декілька попередніх періодів, тобто у динаміці, а це у свою чергу є основним недоліком даного підходу. Хоча цей підхід є більш точним за попередній, але також постає необхідність у використанні експертних методів для визначення вагових значень окремих складових економічної безпеки, які не можуть бути уніфікованими, адже усе залежить від специфіки досліджуваного підприємства [3, 202].

Суть програмно-цільового підходу полягає у інтегруванні показників. До сильних сторін методу варто віднести те, що приділяється підвищена увага до вибору показників та методів їх інтегрування. Основна складність даного підходу полягає у встановленні коефіцієнтів значущості на основі методів експертних оцінок [1, 33]. Даний підхід використовує методи математичного аналізу, що дозволяє у свою чергу отримати точні результати на теоретичному рівні, але є певні складнощі з їх інтерпретацією для практичного використання. Підхід який базується на теорії економічних ризиків, допомагає визначити загрози та розрахувати збиток. Суть методу полягає у моделюванні загроз та їх аналізу. Для різних видів загроз можуть розраховуватись невизначеність, вірогідність або ризик [1; 3].

Бухгалтерський підхід використовує критерії, базою для розрахунку яких є інформація бухгалтерського та управлінського обліку, що дозволяє використовувати при розрахунку фактичну інформацію про господарську діяльність підприємства. Даний підхід допомагає позбутися недоліків визначення рівня економічної безпеки підпри-

ємства за допомогою методів експертної оцінки. Основним недоліком підходу є необхідність обробки значних масивів інформації, витрати великої кількості часу та складність.

Економіко-математичне моделювання базується на функціональній залежності безпеки підприємства від показників його діяльності. Сильною стороною даного підходу є простота інтерпретації отриманих результатів оцінки, але є певна складність у формуванні системи оціночних показників [1, 33].

Висновки. Досліджувані підходи мають свої переваги та недоліки. Їх можна згрупувати на два види: перший – методики, які використовують експертні оцінки, другий – формалізовані розрахунки, а експертні методи потрібні їм лише для окремих складових. Перші мають високий рівень суб'єктивізму, що не дозволяє приймати обґрунтовані управлінські рішення. Другий вид більш об'єктивний, але характеризується громіздкістю, неоднозначними розрахункам, відсутністю комплексного, об'єктивного результату.

Список літератури

1. Дяченко К. С. Методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємств будівельної галузі. 2015. URL: http://lib.htei.org.ua/sites/default/files/83/2015/metodichni_pidhodi_do_ocinki_rivnya_ekonomichnoyi_bezpeki.pdf
2. Сак Т. В. Підходи до оцінювання рівня економічної безпеки підприємств. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. № 4 (09). С. 114–117. URL: <http://easterneurope-ebm.in.ua>
3. Фролова Л. В. Методичні підходи до оцінювання економічної безпеки підприємства. 2015. URL: http://dspace.opu.ua/jspui/bitstream/123456789/6846/1/ape_2016_3_26.pdf

Потачало К. С. – студентка V курсу факультету історії політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;
Качковська Л. Р. – к. і. н., доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки

Інструменти е-урядування як складові запобігання корупції в органах публічної влади

Постановка проблеми. Проблема корупції є актуальною для кожної держави і становить однакову загрозу як для розвинених країн

зі сталою економікою, так і для країн, що переживають економічну кризу. Нечітко сформульовані правила, надмірне регулювання та усебічний контроль дають посадовцям виняткову владу, створюють широкі можливості для корупції та привласнення матеріальних цінностей, що належать суспільству [1].

Така ж ситуація спостерігається в Україні, тут корупція продовжує залишатися однією із нагальних для вирішення проблем українського суспільства.

Мета дослідження полягає у розгляді окремих інструментів електронного урядування як важливих складових запобігання корупції в органах публічної влади.

Результати дослідження. Сутність наявних нині корупційних викликів полягає в тому, що корупція загрожує національній безпеці, реалізації реформування державного управління [2]. Запобігання низки факторів корупції в органах публічної влади може слугувати цілеспрямоване застосування інформаційно-комунікаційних інструментів, що дозволяють оптимізувати інформаційні обміни в системі публічного управління та зробити їх якомога більш прозорими, максимально автоматизувати функції, що мають корупціогенну складову.

Дуже важливим в роботі електронного урядування як антикорупційного механізму є необхідність інтегрування технологій електронного урядування в антикорупційні державні програми [3, 87].

Світовий досвід показує, що ефективним інструментом подолання корупції в сфері державних закупівель є їх переведення в електронну форму. Комп'ютеризовані процедури дають можливість стежити за прийняттям рішень та дій, і тим самим є додатковим стримуючим фактором для корупції.

Антикорупційним інструментом для забезпечення належної відкритості та прозорості використання публічних коштів є спеціальні веб-портали, на яких відповідна інформація щодо використання коштів може бути масово доступна в інтерактивній та зручній для користувача формі [1, 27].

Проблема інформаційної відкритості публічних органів влади теж має важливе значення. Інформаційна відкритість публічних органів влади полягає в створенні можливості вільно отримувати інформацію про діяльність цих органів. І таким інструментом є веб-сайт або портал публічних органів влади.

Реалізація проектів електронного урядування є дієвим рішенням проблеми корупції. У напрямі розвитку інформаційної інфраструктури відкритих даних в Україні у сфері запобігання корупції протягом останніх чотирьох років реалізовані ТОП-5 ініціатив. Це – система електронних державних закупівель (Prozorro) (<http://prozorro.org>), єдиний веб-портал використання публічних коштів (Є-data) (www.edata.gov.ua), спеціальний портал «Відкритий бюджет» (www.openbudget.in.ua), портал державних послуг (<http://igov.org.ua>) та єдиний державний веб-портал відкритих даних (www.data.gov.ua).

Також однією з антикорупційних стратегій щодо застосування технологій електронного урядування можна назвати стратегію розвитку телекомунікаційної інфраструктури, комп'ютерної грамотності та культури управління суспільством», що багато в чому виключає корупцію.

Висновки. Автоматизовані адміністративні процеси, підвищення прозорості та відкритості, наділення громадян функціями контролю роблять електронне урядування одним з найбільш дієвих інструментів антикорупційної політики.

Ефективність запобігання та протидії корупції в Україні, крім наявності відповідної політичної волі, вимагає підвищення навичок використання технологій електронного урядування та інструментів електронної демократії громадянського суспільства.

Список літератури

1. Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч./за заг. ред. А. І. Семенченка, В. М. Дрешпака. Київ, 2016. Ч. 5: Інструменти електронного урядування та електронної демократії у запобіганні корупції в органах публічної влади/Ю. Б. Пігарев, І. С. Куспляк, В. М. Дрешпак. Київ, 2017. 58 с. URL: https://www.center.odessa.ua/wp-content/uploads/2018/05/Part_005_March_2018.pdf (дата звернення: 12.04.2020).
2. Новак А. Н. Феномен корупції в системі публічного управління: сучасний зміст та методологічні засади дослідження. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2018. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2018_1_5 (дата звернення: 12.04.2020).
3. Юрченко А. В. Електронне урядування – ефективний механізм запобігання політичній корупції. *Грані: науково-теоретичний альманах*. 2019. Т. 22, № 4. С. 83–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2019_22_4_11 (дата звернення: 12.04.2020).

Рудюк А. В. – здобувач вищої освіти
зі спеціальності «Облік і оподаткування»
СНУ імені Лесі Українки;
Фатенок-Ткачук А. О. – к. е. н., доцент
кафедри обліку і аудиту
СНУ імені Лесі Українки

Характерні особливості обліку землі

Діяльність будь-якого суб'єкта господарювання пов'язана з використанням певних ресурсів. Ринкові перетворення зумовили зміни не лише у нормативно-правому регулюванні соціально-економічних відносин, а й вплинули на виникнення нових об'єктів обліку. В умовах формування і становлення земельного ринку, актуальними є дослідження особливостей обліку землі як «специфічного» об'єкта бухгалтерського обліку.

У нормативно-правових актах та науковій літературі фахівці надають терміну «земля» досить широкого змісту. У Конституції України та Земельному кодексі України визначено: земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Законом «Про охорону земель» визначено, що земля – це поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею [2].

Важливою в наукових дослідженнях є думка Н. М. Ткаченко, вона трактує поняття «земля» як економічний ресурс, що створений не людиною, а є продуктом природи і яка виконує функції життєзабезпечення кожної людини [3].

О. С. Павлій розглядає землю в системі економічних відносин як: об'єкт нерухомості (тобто земельну ділянку як територіальний базис для розміщення певних об'єктів); товар (тобто об'єкт купівлі-продажу); об'єкт господарської діяльності (тобто засіб виробництва). Позиція автора є виправданою, адже згідно ст. 181 Цивільного кодексу України земельні ділянки належать до нерухомих речей (нерухомого майна, нерухомості) [4].

Облік земельних ділянок, що належать суб'єктам господарювання на правах власності, регулюють П(С)БО 7 «Основні засоби» та П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість». Придбані у власність земельні ділянки визнаються активом і відображаються у складі основних засобів.

Згідно П(С)БО № 7 «Основні засоби» земельні ділянки визнаються активами та відображаються у складі основних засобів і при

цьому не підлягають амортизації. Для обліку й узагальнення інформації про наявність та змін у складі земель підприємства передбачено у Плані рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291, субрахунок 101 «Земельні ділянки» у складі рахунка 10 «Основні засоби».

Для підвищення аналітичності інформації та, враховуючи потреби оподаткування О. А. Кушніренко [5] пропонує субрахунок 101 назвати «Власні земельні ресурси», та відкрити до нього такі субрахунки: 101.1 – «Сільськогосподарські угіддя, що включаються до розрахунку ФСП» (до запропонованого субрахунку доцільно відкрити і рахунки четвертого порядку: 101.1.1 – рілля, 101.1.2 – багаторічні насадження, 101.1.3 – сіножаті, 101.1.4 – пасовища та перелоги; 101.1.5 – землі водного фонду; 101.1.6 – землі закритого ґрунту); 101.2 – «Несільськогосподарські угіддя» (для обліку: господарських під'їзних шляхів, прогонів, полезахисних лісових смуг та інші насадження); 101.3 – «Землі під господарськими будівлями та дворами»; 101.4 – «Землі тимчасово законсервовані»; 101.5 – «Землі передані в оренду»; 101.6 – «Інші землі».

Землі, що ореннуються підприємствами, відображаються на позабалансовому рахунку 01 «Орендовані необоротні активи». Доцільно відкрити додаткові рахунки для аналізу стану використання орендованих земель та їх оподаткування: «Земельні ділянки сільськогосподарського призначення»; «Земельні ділянки несільськогосподарського призначення»; «Земельні ділянки, що знаходяться в суборенді». Такий розподіл сприятиме підвищенню інформативності про цей об'єкт обліку.

Облік власних земельних ділянок, що ідентифіковані як інвестиційна нерухомість, тобто в результаті використання яких отримуються орендні платежі та/або відбувається збільшення власного капіталу, здійснюється відповідно до вимог П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість».

Більшість земель сільськогосподарські підприємства використовують на умовах оренди. Облік орендованих земельних ділянок сільськогосподарського призначення регулює П(С)БО 14 «Оренда».

Підставою для відображення господарських операцій із землею в аналітичному та синтетичному обліку є первинні документи, які вважаються юридичною документацією (наприклад, договір оренди, договір про відчуження земельних ділянок, купівлі-продажу, дарування тощо, акт на право користування та право володіння, державний акт на право приватної власності на землю, звіт про експертну оцінку земельних ділянок, висновки агрохімічних служб).

Інформація про земельні ресурси сільськогосподарського підприємства наведена у різних формах статистичної звітності, проте формуючи інформацію про земельні ресурси в натуральних вимірниках, її важко узгодити із вартісними даними фінансової звітності.

Досліджуючи питання обліку земельних ресурсів, можна дійти висновку що на сьогодні відсутні спеціалізовані форм документів, які б могли відображати операції, пов'язані з нею. Систематизування інформації з таких документів давало б змогу користувачам отримувати точну й достовірну інформацію про стан, якість і оцінку земельних ділянок та ефективність їх використання.

Список літератури

1. Калетнік Г. М., Козловський С. В., Ціхановська В. М. Перспективи розвитку земельних відносин та ринку землі в Україні. *Агросвіт*. 2012. № 12. С. 2–6.
2. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: <https://rada.gov.ua>
3. Ткаченко Н. М. Актуальні питання обліку земельних ділянок України в умовах різних форм власності. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua>
4. Pavlii O. S. Analiz ekonomichnoi sutnosti zemli yak obiekta opodatkuвання. *Ekonomika promyslovosti*. 2014. № 4 (68). Р. 72–78.
5. Кушніренко О. А. Землі сільськогосподарського призначення як об'єкт обліку та оподаткування. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: «Економічні науки»*. 2013. № 3. С. 158–169.
6. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 32 «Інвестиційна нерухомість»: Наказ Міністерства фінансів України від 02.07.2007 р. № 779. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0823-07>
7. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: Наказ Міністерства фінансів України від 28.07.2000 р. № 181. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0487-00>

Савош А. О. – студентка V курсу факультету економіки та управління

СНУ імені Лесі Українки;

Карлін М. І. – д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування СНУ імені Лесі Українки

Проблеми трансфертного ціноутворення в Україні

Постановка проблеми. Сучасні умови розвитку економіки характеризуються постійними змінами зовнішнього середовища, підвищенням рівня комерційних ризиків, загостренням конкурентної бо-

ротьби, тим самим зумовлюючи необхідність пошуку нових підходів до вдосконалення існуючого механізму податкового контролю за трансфертним ціноутворенням в Україні. На відміну від багатьох інших вимог податкового законодавства, ТЦУ не має чіткого нормативного регулювання, що надає застосуванню вимог щодо нього яскраво виражений суб'єктивний характер.

Питанню трансфертного ціноутворення приділяється особлива увага в наукових дослідженнях вчених. Дослідженню політики трансфертного ціноутворення особливу увагу приділяли такі вчені, як К. Друрі, П. Хорвача, А. Вагенгофера, Д. Пфафф, Г. Кюппер та ін. Різні аспекти трансфертного ціноутворення в Україні висвітлювалися в працях П. В. Дзюби, Н. В. Волошанюк, О. О. Терещенка, які досліджували особливості трансфертного ціноутворення та його розвиток [1].

Мета дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати недосконалість законодавчої бази у сфері трансфертного ціноутворення, вказати на недостатній рівень контролю трансфертного ціноутворення в Україні.

Результати дослідження. Сьогодні, при здійсненні економічної діяльності в Україні, сотні мільйонів гривень виводяться із країни та осідають в економіках інших країн. Одним з головних локомотивів такого витоку є використання міжнародними корпораціями трансфертного ціноутворення. Механізми, за допомогою яких відбувається перерозподіл фінансових ресурсів, називаються трансфертними. Ці трансфертні механізми є невід'ємною частиною глобальної системи фінансового менеджменту транснаціональних корпорацій. Трансфертні ціни – це ціни, що використовуються для передачі товарів у рамках міжнародних і транснаціональних корпорацій і підприємств. При трансфертному ціноутворенні продаж продукції здійснюється за цінами, які можуть бути у рази нижче ринкових.

Отже, трансфертне ціноутворення – це процес визначення трансфертної ціни, сукупність економічних відносин, що виникають у процесі визначення трансфертної ціни на будь-який об'єкт торгівлі (товари, послуги або фактори виробництва) між пов'язаними компаніями або структурними підрозділами однієї компанії, якщо об'єкт торгівлі перетинає митний кордон [2]. Не досить приваблива податкова обстановка в Україні змушує масштабні виробничі підприємства мінімізувати податкове навантаження на свої доходи шляхом використання схем з трансфертним ціноутворенням. Такі операції змен-

шують податкову базу на території України та збільшують її у країні покупця з мінімальним податковим навантаженням.

Однією з можливих схем використання трансфертної ціни є відкриття декількох філій у різних країнах. Наприклад, вироблений в Україні товар продається в країну з мінімальною ставкою податку на прибуток, з якої реалізується кінцевому споживачу за ринковою ціною.

За відповідною схемою українське підприємство сплачує податок на прибуток лише з трансфертної (внутрішньої) ціни реалізації виробленого товару, а підприємство партнер з країни з низькими податками оплачує податок з ринкової ціни. Як наслідок, податкові витрати за наведеною операцією зводяться до мінімуму [3].

Отже, з наведених вище прикладів зрозуміло, що система трансфертного ціноутворення може формуватися як система, орієнтована на ринок, або як система, орієнтована на внутрішні витрати. Перший підхід має ряд переваг, зокрема можливість оптимізації результативності діяльності окремих підрозділів транснаціональних корпорацій, об'єктивна оцінка результатів діяльності підрозділів та їх конкурентної позиції на ринку певного регіону.

Висновки. Національне законодавство наразі перебуває в режимі очікування змін, адже Україна відчуває тиск з боку країн-партнерів та зіштовхнулася з майже непередбачуваним політичним чинником.

У даний час законодавство з приводу трансфертного ціноутворення в Україні далекі від європейських стандартів. Але за тими правилами, які вже існують, держава має можливість захищати свої економічні інтереси, здійснювати податковий контроль у сфері трансфертного ціноутворення та отримувати додаткові надходження до державного бюджету.

Найбільш дієвим способом боротьби з трансфертними цінами в українському сьогодні є створення збалансованої системи оподаткування, при якому «великим кітам» бізнесу стане вигідно декларувати свої доходи, а відтак і сплачувати податки саме в Україні.

Список літератури

1. Дзюба П. В. Трансфертне ціноутворення: економічний зміст і специфіка. *Економіка України*. 2006. № 1. С. 14–22.
2. Терещенко А. А., Волошанюк Н. В. Трансфертне ціноутворення як інструмент контролінгу. *Фінанси підприємств*. 2007. С. 127–135.
3. Венгер С. А. Трансфертне ціноутворення у міжнародному бізнесі. *Академічний огляд*. 2011. – № 2 (35). С. 156–163.

Савош А. О. – студентка V курсу факультету економіки та управління

СНУ імені Лесі Українки;

Ліпич Л. Г. – д. е. н., професор, декан факультету економіки та управління

СНУ імені Лесі Українки

Інноваційні маркетингові технології як напрям підвищення конкурентоспроможності підприємства

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку маркетингу, що супроводжується активним впливом і впровадженням інформаційно-технічних нововведень практично в усі аспекти життєдіяльності потенційних споживачів рекламованих товарів і послуг, обумовлює зміщення акцентів комунікаційної діяльності підприємств в нові інформаційні поля. Сьогодні, безумовно, одним з ключових трендів роботи зі споживачем є все більша орієнтація комунікаційної активності підприємств у віртуальне середовище – мережу інтернет.

Широке коло питань із дослідження впливу інтернет-комунікацій розглядають такі вчені, як О. С. Вавриш, І. І. Ков'ях, Л. Г. Ліпич, Н. В. Куденко, Л. О. Мелехова, Т. О. Парамонова, О. В. Савчук. Проте дослідження особливостей впливу даних комунікацій, а також інших інноваційних форм комунікацій недостатньо повно висвітлено в літературі. Саме тому актуальним залишається питання використання сучасних інноваційних комунікаційних технологій [1].

Метою дослідження є систематизація та узагальнення знань про інтернет-комунікації та їх роль у підвищенні конкурентоспроможності підприємства. Розвиток віртуальної мережі, SMM (Social Media Marketing) і digital змусило переглянути практично всі сучасні підприємства свої уявлення про маркетингові комунікації.

Результати дослідження. Інтернет надає можливості здійснення інтерактивних комунікацій та персоніфікації комунікаційних посилів. Разом з цим, віртуальна мережа стає новою формою міжособистісних комунікацій користувачів і перманентно зростаючим сегментом потенційних споживачів практично на всіх ринках збуту.

Комунікаційна активність у віртуальному середовищі дозволяє посилити ступінь інтерактивності маркетингових посилів підприємства в порівнянні з традиційними «оф-лайн» інструментами комуні-

кацій за рахунок швидкості реакції і можливості надання цільовим аудиторіям великих обсягів інформації. Таким чином, інтерактивність маркетингових інтернет-комунікацій також є одним з вельми істотних аргументів на їх користь.

Віртуальна мережа як середовище здійснення маркетингових комунікацій є якісно новим інформаційним простором для впливу на споживача, на відміну від традиційних засобів комунікацій. Добре зарекомендували себе раніше, традиційні, або класичні методи комунікацій, як правило, малозастосовні до реалізації маркетингових комунікацій в мережі інтернет [2].

На відміну від традиційних каналів комунікацій, інтернет надає користувачам якісно новий рівень контролю і вибору інформаційних потоків. Віртуальна мережа, як нове комунікаційне середовище, незважаючи на свою інтерактивність, високу інформаційну насиченість, значно перевершує традиційні канали комунікацій по можливості взаємодії з цільовими аудиторіями підприємства.

Інша особливість маркетингових комунікацій в мережі інтернет обумовлена специфікою цієї мережі, в якій присутній різноспрямована комунікативна модель «більшість до більшості», відповідно до якої кожен користувач отримує можливість комунікувати з іншими користувачами, отримуючи зворотній зв'язок. Разом з цим, для віртуального середовища характерна активна роль користувачів, пов'язана з контролем ними можливостей пошуку інформації за допомогою різних пошукових ресурсів і інструментів [3].

Переваги від здійснення комунікацій в мережі інтернет:

- 1) скорочення витрат (Cost reduction);
- 2) нові можливості (Capability) для виходу на нові ринки з новими товарами і послугами;
- 3) конкурентна перевага (Competitive advantage);
- 4) поліпшення комунікацій (Communications improvement) зі співробітниками, клієнтами, постачальниками, партнерами;
- 5) контроль (Control) шляхом відстеження поведінки клієнтів і рівня послуг, що надаються;
- 6) поліпшення роботи служби підтримки користувачів (Customer service improvement) за рахунок інтерактивності та обробки запитів споживачів.

Висновки. Отже, сучасним українським підприємствам варто обирати стратегії подальшого розвитку, які ґрунтуються на іннова-

ціях, проте, в першу чергу таких, що передбачають постійні маркетингові нововведення у вигляді удосконалення старої продукції, розширення модифікаційного ряду, представлення нових додаткових послуг по обслуговуванню клієнта, використання нових принципів і методів формування цінової політики, зміни іміджу підприємства, створення нових цільових сегментів, створення сайту, офіційних сторінок в соціальних мережах.

Список літератури

1. Штельма Н. Маркетингові комунікації XXI століття. *Галицький економічний вісник*. 2010. № 1 26). С. 61–65.
2. Вавриш О. С., Савчук О. В. Проблеми становлення та перспективи розвитку Інтернет-маркетингу в українській економіці. *Інноваційна економіка*. 2011. № 5. С. 235–237.
3. Інновації і маркетинг – рушійні сили економічного розвитку [Текст]: монографія/[С. М. Ілляшенко, В. В. Божкова, В. Г. Герасимчук та ін.]; за заг. ред.: С. М. Ілляшенко. Суми: Папірус, 2012. 535 с.

Сарахман І. В. – студентка V курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Волинець І. Г. – к. е. н., ст. викладач кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства СНУ імені Лесі Українки

Прийняття обґрунтованих управлінських рішень як один зі шляхів підвищення економічної стабільності підприємства

У сучасному нестабільному економічному становищі країни одним із пріоритетних значень набуває необхідність забезпечення сталого та якісного економічного розвитку вітчизняних підприємств. Забезпечення відповідної системи на підприємстві безпосередньо пов'язано з вирішенням економічних, соціальних та управлінських завдань, які постають перед підприємством через поступовий та швидкий вплив мінливого зовнішнього середовища.

Принцип розробки алгоритму прийняття та втілення у дію ефективних управлінських рішень є одним з найважливіших факторів, який може забезпечити:

1) економічну безпеку підприємства, що в свою чергу мінімізує значну кількість витрат та недоліків на підприємстві, які можуть призвести до неефективного використання економічних ресурсів і не тільки;

2) соціальну безпеку, яка гарантує розвиток та навчання персоналу підприємства, а також, забезпечує стабільні умови праці та пільги;

3) ефективність технічних рішень, що у свою чергу стосуються того чи іншого устаткування, технологій на підприємстві, а також прийомів роботи.

Аналіз літературних джерел, свідчить про те, що багато вітчизняних вчених-економістів присвятили себе вивченню та дослідженню теми ефективного прийняття економічних рішень. Ними були: Г. Козаченко, О. Ляшенко, В. Пономарьов [2, 120] Н. Підлужна [4, 40] В. Мунтіян [3, 96] та ін. Але необхідно зауважити, що питання прийняття ефективних управлінських рішень донині залишається повністю нерозкритим [1, 4].

Прийняття управлінських рішень – це визначальний процес управлінської діяльності, оскільки формує напрямки діяльності організації та її окремих працівників. Робота з прийняття управлінських рішень вимагає від менеджерів високого рівня компетентності, значних затрат часу, енергії та досвіду [2, 135].

Виділяють два різновиди управлінського рішення: теоретично знайдене та практично реалізоване. Теоретично знайдене управлінське рішення характеризується таким поняттям як: «якість», а практично реалізоване, як: «ефективність». Якість розроблених управлінських рішень залежить від рівня відповідності вимогам, які до них ставляться, зокрема таким як: адаптивність; оптимальність; своєчасність; цілеспрямованість; правомірність; комплексність; наукова обґрунтованість; об'єктивність. Саме через якість управлінських рішень визначається ступінь відповідності параметрів альтернативи рішення певній системі характеристик, який буде можливістю для задоволення потреб розробників та споживачів, а також, при цьому забезпечуючи можливість його ефективної реалізації.

Отже, сучасне нестабільне економічне становище країни потребує забезпечення сталого та якісного економічного розвитку вітчизняних підприємств. Саме тому виникають економічні, соціальні та управлінські завдання, які потребують якісно-швидкого вирішення, у мінливому зовнішньому середовищі країни.

Список літератури

1. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики. Київ: УАДУ, 2000. 328 с.
2. Козаченко А. В., Пономарев В. П., Ляшенко А. Н. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения. Київ: Лібра, 2003. 280 с.
3. Мунтіян В. І. Економічна безпека України. Київ, 1999. 391 с.
4. Подлужная Н. О. Выбор критерия экономической безопасности предприятия. 2003. 71 с.

Смолярчук Ю. В. – студентка II курсу факультету історії політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Качковська Л. Р. – к. і. н., доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки

Актуальні питання документознавчої термінології

Постановка проблеми. Зміст або поняття будь-якого терміну визначає його дефініція. Кожен предмет має свої ознаки та поняття, що відрізняють його від інших. У документознавчій науці, на жаль, досі немає тлумачень основних понять. Ґрунтовні дослідження даної проблеми комплексно представлені у збірнику наукових праць «Термінологія документознавства та суміжних галузей знань», головним редактором якого є доктор історичних наук, професор В. В. Бездрабко.

Мета дослідження – теоретичний аналіз проблем документознавчої термінології на основі праць вітчизняних дослідників сучасної науки про документ, опублікованих у збірнику наукових праць, який містить матеріали III Міжнародного наукового теоретичного семінару «Термінологія документознавства та суміжних галузей знань» (Київ, 2009), організованого кафедрою державного управління Інституту державного управління Київського національного університету культури і мистецтв.

Результат дослідження. Кінець 90-х років ХХ ст. став визначальним у царині українського документознавства. Радянська система організації науки відійшла в минуле, а нова модель почала розвиватися. Лише на початку ХХІ ст. у документознавчій науці з'явилися перші історіографічні праці таких науковців як В. В. Бездрабко, С. Г. Кулешов, Г. М. Швецова-Водка, які висвітлюють історію вітчиз-

няного документознавства та термінологічні зміни, яких воно зазнає. Термінологічні проблеми документаційного забезпечення можна віднести до «вічних» [2, 13].

Стандартизація термінології документознавства займає важливу роль у керуванні діловодними процесами. Застосування термінологічного стандарту в діяльності установи означає використання стандартизованої термінології в нормативних та методичних документах з діловодства. Лариса Грінберг у своїй статті «До проблеми стандартизації діловодної термінології» пише: «Застосування інших термінів або професіоналізмів (слів професійного жаргону) неприпустимо, оскільки може вносити в текст неясність, двозначність» [3, 23].

Проте, у нормативних документах і зараз часто можна зустріти слова, які вже давно не використовуються як термін. Наприклад: «відпуск», тобто копія головного документа, яка залишається в справі організації, «матеріали» як заголовок номенклатурних справ та «оригінал» у значенні правопис. Євгеній Плашкевич у своїй статті «Соотношение понятий «жанр» и «вид» документа» пише, що навіть дотепер немає чіткого визначення таким поняттям як «вид», «різновид», «назва виду» і «жанр» документа, що у свою чергу створює нові дискусії в документознавчих наукових колах [4, 40].

Так як зараз відбуваються активні теоретичні дослідження у сфері українського діловодства, все гостріше постає питання системності і єдності діловодної термінології. На даному етапі важливо вирішити питання про систему термінів, адже без неї неможливо налагодити систему викладання документознавчих дисциплін та координацію і сумісність наукових досліджень. Дехто вважає, що потрібно дозволити науковцям вибудувати свою терміносистему, а практикам залишити традиційні терміни. Проте, терміносистема будь-якої галузі будується спільними зусиллями теоретиків та практиків. Галина Швецова-Водка у своїй статті «Склад сучасної терміносистеми документознавства» пише: «Найпершим кроком до її [терміносистеми] вдосконалення має бути огляд того, що вже зроблено, враховуючи як стандартизовані, так і уніфіковані терміни, а також дискусійні, що знаходяться в процесі обговорення» [5, 68].

Висновки. Отже, проблема документознавчої термінології є реальною і пріоритетною для вирішення. Функціонування будь-якої галузі неможливе без удосконалення та стандартизації її терміносистеми. На жаль, наразі в Україні існує тільки одне документознавче поняття, яке зафіксоване законодавством – «документ». Про нього

йдеться у законах «Про інформацію», «Про бібліотеки і бібліотечну справу» та «Про обов'язковий примірник документів» тощо.

З означеного вище випливає, що у сучасній українській науці про документ відсутні стійкі та загальнообов'язкові визначення. Враховуючи нерозривний зв'язок документознавства з іншими науками, зокрема, інформатикою, правознавством, економікою, історією, стає набагато складніше сформувати вірно терміносистему. На нашу думку, фактором безпосереднього впливу являється інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, а в цілому – увесь процес глобалізації суспільства.

Список літератури

1. Антоненко І. Є. Новий зміст старих понять (термінологія науки про документ у цифрову епоху). *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань: зб. наук. пр.* Київ: Четверта хвиля, 2009. Вип. 3. С. 9–13. URL: <https://studfile.net/preview/5608092/> (дата звернення: 02.04.2020).
2. Бездрабко В. В. Від діловодства до керування документаційними процесами: із досвіду термінологічних означень та розрізнення значень. *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань: зб. наук. пр.* Київ: Четверта хвиля, 2009. Вип. 3. С. 13–23. URL: <https://studfile.net/preview/5608092/> (дата звернення: 02.04.2020).
3. Грінберг Л. Ф. До проблеми стандартизації діловодної термінології. *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань: зб. наук. пр.* Київ: Четверта хвиля, 2009. Вип. 3. С. 23–28. URL: <https://studfile.net/preview/5608092/> (дата звернення: 02.04.2020).
4. Плешкевич Е. А. Соотношение понятий «жанр» и «вид» документа». *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань: зб. наук. пр.* Київ: Четверта хвиля, 2009. Вип. 3. С. 40–49. URL: <https://studfile.net/preview/5608092/> (дата звернення: 02.04.2020).
5. Швецова-Водка Г. М. Склад сучасної терміносистеми документознавства. *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань: зб. наук. пр.* Київ: Четверта хвиля, 2009. Вип. 3. С. 68–76. URL: <https://studfile.net/preview/5608092/> (дата звернення: 02.04.2020).

Сучек С. І. – аспірант СНУ імені Лесі Українки

Чи достатньо Україна витрачає на компенсацію збитків завданих природі

Постановка проблеми. Уряд кожної з країн світу повинен взяти на себе відповідальність за екологічну ситуацію в межах підконтроль-

ної території. Це не просто морально-етична вимога, це вимога здорового глузду. Екологічне питання все ще залишається болючим для сучасного суспільства і ця медаль має дві сторони: 1) регулювання екологічних збитків через податки та збори; 2) цільове використання акумульованих коштів на відновлення довкілля.

Мета дослідження – проаналізувати достатність видатків на природоохоронну діяльність в Україні в порівнянні з країнами Європейського союзу.

Результати дослідження. До кінця 60-их рр. жодна з європейських країн не мала чіткої політики стосовно довкілля. Формально та інституційно спільна екологічна політика в Європі бере свій початок від конференції глав держав та урядів, що відбулася 1972 р. в Парижі [4] і розвивається до сьогодні. Однозначно, що така діяльність дає свої результати, при тому варто розуміти, що екологічна свідомість ЄС самостійно не врятує світ від катастрофи. Закономірно, що європейський уряд використовує доступні важелі впливу на країни, що зацікавлені в співробітництві і стимулює їх до свідомої природоохоронної діяльності.

Наближення до екологічних норм ЄС складає одну із головних проблем для країн, що співпрацюють з Співтовариством. При значній різниці в вимогах і нормативах може виникнути потреба залучення значних інвестицій для приведення оточуючого природного середовища до стандартів ЄС. Тому Комісія ЄС наголошує на реалістичних національних довготермінових стратегіях для впровадження «acquis», та заохочує країни до мобілізації значних внутрішніх та зовнішніх фінансових ресурсів, особливо приватних фондів, для забезпечення відповідності вимогам в цьому питанні.

За оцінками Комісії, країни-кандидати повинні витратити 2–3 % ВВП щорічно протягом кількох років для повного запровадження «acquis» стосовно екологічних вимог [4].

Які ж досягнення України в цьому питанні? За законом про державний бюджет на 2020 р., усього на охорону природи планують витратити близько 8 млрд грн. Це 0,2 % ВВП України. Плановий показник є вищим від фактичного результату попереднього 2019 р. За даними Міністерства фінансів в 2019 р. на охорону навколишнього середовища спрямовано 6,3 млрд грн, що становить 0,16 % ВВП відповідного року. Якщо порівнювати 2019 та 2018 роки, то приріст видатків на охорону навколишнього середовища становив 20,5 % [1].

Очевидна тенденція до зростання видатків в зазначеному напрямі при тому окремого аналізу потребує раціональність використання таких коштів, що в кожному разі демонструє готовність уряду приділяти увагу вирішенню проблем природоохоронного спрямування.

Для порівняння: 2018 р. 27 держав-членів ЄС витратили майже 106 млрд євро державних коштів на охорону довкілля, що становить 1,7 % від загальних державних видатків. Це еквівалентно 0,8 % ВВП. Загалом в ЄС загальнодержавні витрати на охорону навколишнього середовища у відсотках від ВВП залишаються стабільними з 2001 р. Найвища частка витрат на охорону навколишнього середовища в Нідерландах, найнижча – у Фінляндії.

2018 р. співвідношення державних витрат на охорону навколишнього природного середовища до ВВП варіювалося в країнах-членах ЄС від 0,2 % у Фінляндії, 0,3 % на Кіпрі та Литві, 0,4 % у Данії, Ірландії, Угорщині та Австрії – до понад 1 % на Мальті (1,2 %), Бельгії та Греції (по 1,3 %) та Нідерландах (1,4 %) [3].

Також слід взяти до уваги, що від 01.01.2020 вступає в дію Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р.» № 2697-VII.

Прийняття Закону було зумовлено зобов'язаннями України щодо імплементації європейського екологічного законодавства та зобов'язання щодо запровадження екологічних вимог відповідно до чинних у країнах ЄС, а також необхідністю вирішення низки зазначених вище екологічних проблем [2]. Безперечним є той факт, що такий Закон внесе корективи в механізми вирішення екологічних проблем країни і дозволить оптимізувати пул напрямків природоохоронної діяльності країни, а отже, раціоналізувати витрати.

Висновки. Україна поки витрачає значно менші кошти, в порівнянні з країнами ЄС, на природоохоронну діяльність, це пов'язано з необхідністю вирішення ряду економічних та соціальних проблем, що є більш нагальними для нашої країни. При тому спостерігається чітка тенденція до збільшення частки витрат на охорону навколишнього середовища. При тому аналізу потребують напрями використання виділених з бюджету коштів.

Список літератури

1. Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2019 рік. *Урядовий кур'єр*. 2020. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/informaciya-ministerstva-finansiv-ukrayini-pro-vik/>

2. Лівіцька А. Охорона довкілля. Останні юридичні зміни. *Юридична газета*. 2019. № 25. С. 8–9.
3. У Нідерландах найвища в ЄС частка витрат на охорону довкілля – Євростат. *Європейська правда*. 2020. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/02/27/7106870/>
4. Якушенко Л. Аналіз досвіду Європейського співробітництва щодо формування і втілення інституцій та інструментів екологічної політики. Аналітична записка. *НІСД*. 2012. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/analiz-dosvidu-evropeyskogo-spivrobotnictva-schodo-formuvannya-i#_ftn1

Хижинський В. Б. – студент V курсу факультету історії політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;
Качковська Л. Р. – к. і. н., доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки

Актуальні питання е-виборів в Україні

Постановка проблеми. За результатами комплексної оцінки розвитку електронного урядування «United Nations E-Governments Survey 2016 р. на шляху до інтеграції в Європейський союз наша країна робить хоч і серйозні, але нестабільні кроки у напрямі «діджиталізації». Так, статистичні дані від E-Government In Support Of Sustainable Development» Організації Об'єднаних Націй доводять, що Україна у 2016 р. посіла 62 місце, а у 2018 р. – лише 82 місце серед 193 країн [1].

Метою дослідження виступає вивчення одного з найнеобхідніших аспектів електронного управління – можливості реалізовувати власне право обирати та бути обраним за допомогою світової мережі «Інтернет».

Результати дослідження. Сучасний стан впровадження та розвитку електронного урядування в Україні можна охарактеризувати недосконалістю механізму впровадження та відсутністю стандартизації у програмах на практиці.

Для того щоб зрозуміти необхідність Україні впроваджувати електронне голосування, варто відповісти на питання: чому традиційна система виборів стає все менш прозорою та ефективною?

Великою проблемою виборчої системи є: по-перше, збільшення кількості громадян України, які перебувають за кордоном на момент виборів, водночас існують серйозні проблеми щодо формування списків виборців: для реєстрації потрібно написати заяву і надати копії ряду документів, а також підтвердження іноземної адреси. А в світлі недавніх дискусій про можливе оподаткування заробітчач чи покарання за подвійне громадянство ці факти значно підвищують у людей рівень недовіри до нашої держави.

По-друге, не менш важливою проблемою є матеріальні витрати підготовки та проведення виборчого процесу. За даними Центральної виборчої комісії видатки для проведення виборів президента України і народних депутатів у 2019 р. склали: 2,355 млрд грн та майже 1,95 млрд грн [2].

Для України характерними є порушення (фальсифікація) під час виборів. Так, на президентських виборів 2019 р. поліцією було зареєстровано 2605 заяв [3].

Фальсифікація виборчих документів відбувається і через необізнаність, неухважність. Приміром, випадок порушення на виборах президента 2019 р. трапився на Закарпатті. У селі Пузняківці, що під Мукачевим, майже ціле село отримувало бюлетені без паспортів. Пояснили це тим, що «знають усіх мешканців села в обличчя».

В українських реаліях склалася ситуація, за якої люди на тимчасово окупованих територіях з об'єктивних причин не мають змоги проголосувати на місцях, а їх пересування до виборчих дільниць часто обмежене або неможливе.

Також актуальна санітарно-епідеміологічна ситуація 2020 р. в світі, в тому числі на Україні, засвідчила той факт, що скупчення людей в одному місці може бути небезпечним для життя та здоров'я громадян. Як в подальшому ця ситуація буде впливати на наступний виборчий процес – невідомо.

Звичайно, не можна стверджувати що електронні вибори є панацеєю від усіх проблем, проте таке нововведення здатне дещо збільшити рівень прозорості та об'єктивності, хоча шлях реалізації, без сумніву, має бути якісно підготовлений.

Важливим моментом у створенні е-урядування є прийняття нормативно-правових актів, зокрема, розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні», що передбачає створення елек-

тронної управлінської системи на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях.

Основні зусилля в розбудові е-урядування в Україні спрямовані на відносини «держава-громадяни», «громадяни-держава», «бізнес-держава», «держава-бізнес». Запровадження технологій е-урядування дасть змогу: 1) для громадян – мати доступ до публічної інформації та одержувати адміністративні послуги через мережу; брати участь у творенні і реалізації державної політики; 2) для органів влади – підвищити оперативність, ефективність своєї діяльності, якість надання адміністративних послуг; залучити всіх громадян до процесу прийняття державних рішень.

Радник президента В. Зеленського М. Федоров проінформував, що ведеться робота над програмою «The Vote», згідно з якою громадяни України зможуть проголосувати через Інтернет уже в 2024 р.

Поряд з позитивними аспектами даної новації необхідно окреслити і певні недоліки системи онлайн-голосування. Зокрема, питання кібербезпеки є основною причиною, чому багато урядів не наважуються ввести онлайн-голосування, особливо це стосується України, яка перебуває у стані війни. Також в електронній системі голосування важливо переконатися в тому, чи проголосувала конкретна людина (при цьому пам'ятаємо, сам результат повинен залишитися в таємниці). Контроль їх цілісності можна забезпечити за допомогою електронного цифрового підпису. Однак далеко не всі наші виборці компетентні у даному питанні.

Важливим елементом проведення електронних виборів також є повсюдне використання апаратного і програмного забезпечення. Як перше, так і друге мають звичай час від часу давати збої [4].

Проблемою, яку найближчим часом буде важко вирішити є те, що в Україні за даними Пенсійного фонду станом на перше січня 2020 р. кількість людей пенсійного віку становить 11,3 мільйона, а це вікова категорія громадян, яка практично не користується Інтернетом [5].

Висновки. Підсумовуючи вище сказане, вважаємо, що система електронних виборів для нашої країни, є кроком в перед, і рано чи пізно його потрібно реалізувати. Проте допоки описані проблеми не будуть ефективно вирішені, вибори слід проводити в «змішаному» режимі, паралельно довіра громадян до новацій, можливо, зростатиме. Для плавного переходу до е-голосування Україна повинна враховувати досвід зарубіжних країн та специфіку волевиявлення своїх громадян.

Список літератури

1. E-Ukraine: Портал розвитку ІКТ та е-урядування. URL: <https://eukraine.org.ua/ua/news/ukrayina-v-mizhnarodnih-rejtingah> (дата звернення: 10.04.2020).
2. ЦВК підрахувала, скільки Україні коштуватимуть президентські і парламентські вибори. *Сьогодні: періодичне видання*. URL: <https://www.segodnya.ua/ua/politics/cik-podschitala-vo-skolko-ukraine-oboюдutsya-prezidentskie-i-parlamentskie-vybory-1159853.html> (дата звернення: 10.04.2020).
3. Вибори президента України: які порушення і фальсифікації зафіксували у день голосування. *24 канал*. URL: https://24tv.ua/vibori_ukrayini_prezidenta_2019_porushennya_falsifikatsiyi_31_03_2019_n1133552 (дата звернення: 10.04.2020).
4. Чи бути електронним виборам? URL: <http://infosafe.ua/article-4> (дата звернення: 10.04.2020).
5. Пенсійний фонд України: Інформаційна сторінка веб-порталу. URL: <https://www.pfu.gov.ua/> (дата звернення: 10.04.2020).

Хом'як А. А. – студентка I курсу факультету історії, політології, національної безпеки
СНУ імені Лесі Українки;

Качковська Л. Р. – к. і. н., доцент кафедри документознавства і музейної справи
СНУ імені Лесі Українки

Загальнодержавні цінності Конституції Пилипа Орлика

Постановка проблеми. Становлення України як правової держави завжди викликало значний інтерес у політиків, істориків та інших науковців. Українці завжди цінували свою незалежність, територіальну цілісність, гарантовані державою права та свободи, вірність батьківщині та соціальний захист. Безумовно, цей перелік можна продовжити, але привернути увагу хочемо саме до вищезазначених цінностей.

Мета дослідження: охарактеризувати загальнодержавні цінності, закріплені у Конституції Пилипа Орлика 1710 р. (далі – Конституція).

Результати дослідження. Найважливішою цінністю для кожного народу є його незалежність. Український народ ніколи не припиняв боротьбу за свою свободу, і доказом тому слугують історичні документи, які стосуються різних періодів державотворення. Одним із таких документів є Конституція, укладена Пилипом Орликом з козацькою старшиною та козацтвом, яке виступало від імені україн-

ського народу, у 1710 р. Варто зауважити, що на той час, Конституція містила у собі ще не знані в Європі демократичні засади суспільного життя [1].

«Пакти і Конституції прав і вольностей Війська Запорозького» (так називають Конституцію Пилипа Орлика) – перша українська конституція. Вона складається із преамбули та 16 статей (параграфів).

У преамбулі йдеться про історію та боротьбу за незалежність України у різні історичні періоди. Також згадується національно-визвольна війна під проводом Б. Хмельницького як відважний крок боротьби за незалежність народу: «...вище названий народ Козацький, що доти перебував під тяжким польським ярмом, прагнучи відновити колишню свободу... за закони батьківщини... під проводом... Богдана Хмельницького... збройно звільнив ...Військо Запорозьке і пригноблений народ Руський...». Спроба гетьмана І. Мазепи відновити українську державність: «І від тоді... Гетьман Іван Мазепа, перейнявшись законною ревністю до недоторканості батьківщини, законів та вольностей Війська Запорозького палаючи пристрасним бажанням... не тільки побачити на власні очі нашу батьківщину, а також Військо Запорозьке, але і залишити їх процвітаючими з помноженими та розширеними вольностями...» [2, 25–26].

Одним із найважливіших пунктів Конституції Пилипа Орлика є цілісність державної території. У 2 статті цей пункт описано так: «Подібно до того, як будь-яка держава існує і міцніє завдяки недоторканій цілісності кордонів, так і наша батьківщина, Мала Русь, нехай лишається у своїх кордонах...» [2, 28]. Також у цій статті передбачалося певними домовленостями звільнення та повернення полонених українців додому, а також відшкодування збитків, які були завдані під час війни: «Таким же чином Ясновельможному Гетьману належить просити ...як повернення після закінчення війни на свободу наших полонених... так і справедливе відшкодування усіх збитків, заподіяних Україні збройною силою» [2, 28].

Свобода людей була надзвичайно значущою для гетьмана. Для кожного свідомого громадянина важливо бути вірним своїй державі. Про вірність державі гетьман вказує у 6 статті: «...якщо надходять якісь листи з іноземних країн... адресовані Ясновельможному Гетьманові... і щоб не було... кореспонденції, особливо чужоземної... яка б могла завдати шкоди цілісності батьківщини...» [2, 31].

Для забезпечення життя громадян, згідно з Конституцією, а саме 10 статтею, Пилип Орлик зобов'язувався звільнити народ від усіх

додаткових податків: «...він повинен пильно дбати про те, щоб на рядовий і простий народ не покладали надмірних тягарів, утисків і надмірних вимог...» [2, 32]. Цікавим є те, що 11 стаття передбачала повне звільнення пільгових категорій населення від податків та повинностей: «Встановлюється і оголошується непорушним, що вдови козаків, їхні дружини та діти-сироти, козацькі господарства і (господарства) жінок, чоловіки яких перебувають на війні або на якихось військових службах, не притягатимуться до жодних обов'язкових для простого люду загальних повинностей і не будуть обтяжені сплатою податків» [2, 33].

Висновки. Конституція Пилипа Орлика гарантувала права і свободи українського народу, захищала громадян, встановлювала кордони та передбачала їх цілісність та непорушність. «Пакти і Конституції прав і вольностей Війська Запорозького» містили у собі прогресивні ідеї розвитку суспільства. Домогтися незалежності та процвітання України було першочерговим завданням для козацької старшини та гетьмана-емігранта, борця за незалежність Пилипа Орлика.

Список літератури

1. Середницька Г. В. Історія України: 8 кл.: Опорні Конспекти. Київ: СПД ФО Сандул, 2012. 288 с.
2. Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української конституції. Київ: Т-во «Знання» України, 1993. 192 с.

Шевчук І. І., Максимчук О. В. – студентки
II курсу факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки;

Колосок А. М. – доцент кафедри економіки,
безпеки та інноваційної діяльності
підприємства СНУ імені Лесі Українки

Диверсифікація як ефективний механізм забезпечення розвитку підприємства

Постановка проблеми. Дослідження диверсифікації діяльності підприємства є надзвичайно актуальним, оскільки вона забезпечує підвищення рентабельності, зменшує ризики банкрутства, забезпечує довгострокову перспективу розвитку.

Метою роботи є дослідження диверсифікації як ефективного механізму забезпечення розвитку підприємства.

Результати дослідження. До питання вивчення диверсифікації діяльності підприємства вагомий внесок зробили такі відомі зарубіжні вчені, як: І. Ансофф, М. Портер, А. Стрікленд, А. Томсон та ін. Дослідженням даної проблематики займалися і українські вчені, зокрема: К. В. Білецька, О. М. Згурська, С. В. Захарін, М. Д. Корінько, Т. С. Морщенок, А. Ю. Острик та ін.

На думку О. М. Згурської, диверсифікація «це процес розширення підприємницької діяльності підприємств та одночасний розвиток різних, невзаємопов'язаних видів виробництв, розширення номенклатури та асортименту вироблюваної продукції в межах одного підприємства, в результаті чого виробництва перетворюються на складні багатоцільові комплекси, що випускають продукцію або надають послуги різного призначення і характеру. За своєю суттю диверсифікація передбачає використання методу покращення діяльності підприємства за новими напрямками з метою підвищення прибутку та використання своїх наявних ресурсів з максимальною ефективністю» [1, 18].

Т. С. Морщенок, А. Ю. Острик зазначають: «щоб диверсифікація була розумною, її мета повинна бути узгоджена з місією підприємства та з потребами ринку, при цьому максимально ефективно використовуватися ресурси та компетенції підприємства. Тільки за умови ефективного управління диверсифікація діяльності забезпечуватиме отримання торговельними підприємницькими структурами суттєвих переваг у конкурентній боротьбі, підвищення фінансово-економічних показників та їх розвиток» [3, 401].

Ефективність диверсифікації діяльності підприємства може проявлятися як через динаміку економічних показників, так і мати соціальний аспект. До економічних показників слід віднести збільшення фондівіддачі за рахунок випуску нових товарів, зростання механізації та автоматизації праці, особливо при залученні у виробництво нових прогресивних технологій. Для визначення економічного ефекту у зарубіжній літературі часто пропонують використовувати показник доданої економічної вартості (EVA – economic value added), який розраховується як різниця між чистим операційним прибутком після оподаткування та вартістю капіталу [2, 141].

Висновок. Диверсифікація дуже складний і трудомісткий процес, він може привести як до позитивного, так і негативного результату,

тобто збитків. Впровадження політики диверсифікації на підприємстві допоможе йому істотно підвищити свою конкурентоспроможність і послабити можливі ризики.

Диверсифікація – це маркетингова стратегія, яка спрямована на просування підприємства в сфері виробництва і послуг, які не властиві специфіці його роботи, з метою отримання додаткового прибутку і покращення фінансових результатів.

Отже, обираючи стратегію диверсифікації, необхідно орієнтуватися на практичну реалізацію місії підприємства, постійний аналіз поточної ситуації, оцінку конкурентної позиції та привабливості галузі із врахуванням переваг та недоліків впровадження даної стратегії.

Список літератури

1. Згурська О. М. Диверсифікація як метод підвищення економічної ефективності підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 13. С. 16–21.
2. Захарін С. В. Економічна диверсифікація як ефективний механізм забезпечення розвитку підприємства. *Вісник КНУТД*. 2012. № 1. С. 139–145.
3. Морщенок Т. С., Острик А. Ю. Диверсифікація діяльності як напрям розвитку та посилення конкурентних переваг торговельного підприємства. *Економіка і суспільство*. 2016. № 7. С. 395–402.
4. Томпсон А. А., Стрикленд А. Дж. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации: учеб. для вузов/пер. с англ. А. Р. Ганиевой [и др.]. Москва: ИНФРА-М, 2000. 412 с.

Яковлева С. Ф. – студентка V курсу факультету історії політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;
Качковська Л. Р. – к. і. н., доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки

Електронне урядування: основи реалізації в Україні

Постановка проблеми. У провідних країнах світу реалізуються національні програми адаптації публічного управління до умов інформаційного суспільства, що передбачають впровадження електронного урядування як нової форми взаємодії влади і суспільства. У контексті євроінтеграційних прагнень України особливого значення

набувають запровадження європейських норм і стандартів реалізації державної інформаційної політики, використання зарубіжного досвіду впровадження електронного урядування [2; 3; 5].

Метою дослідження виступає вивчення теоретичних аспектів електронного урядування та аналіз механізмів його впровадження.

Результати дослідження. Відповідно до визначення Д. Белла періоду індустріального суспільства було характерним перерозподіл робочої сили на користь важкого виробництва та видобування, а у сучасному світі цей перерозподіл зміщується до сфери інформаційних послуг. Головними ресурсами стають інформація та знання [1].

Дослідник Е. Тоффлер вважає, що інформація є найбільш різнобічним і фундаментальним інструментом влади, оскільки дозволяє його володарю уникнути реакції на виклики. Також вчений переконаний, що інформація може бути використаним як засіб примусу до певної поведінки в особистих інтересах володаря знання, яке має дієву владу [1].

Поняття «електронний уряд» (з англ. *e-government*) почали активно вживати у 90-х роках ХХ ст. Саме в цей час з'явилася нова парадигма використання інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) для підвищення ефективності публічного управління. Згідно Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи електронне урядування – це форма організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян [2].

Саме ж завдання впровадження національної системи електронного урядування в Україні є масштабним, таким яке потребує значного часу та ресурсів, так як значною проблемою української влади завжди була певна безсистемність, невизначеність та не регламентованість її взаємовідносин з кінцевими споживачами державно-управлінських послуг.

Концептуальні засади державної політики у сфері інформатизації, розвитку інформаційного суспільства та електронного урядування визначено, насамперед, в низці таких законодавчих актів як: Закони України «Про інформацію», «Про концепцію національної програми інформатизації», «Про Національну програму інформатизації», «Про основні засади розбудови інформаційного суспільства в Україні на

2007–2015 роки», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронний цифровий підпис», Концепції розвитку електронного урядування в Україні, Стратегії розвитку інформаційного суспільства тощо [5].

Пріоритетними напрями розвитку державних проектів електронного урядування є: інтероперабельність; електронні послуги; електронна ідентифікація; відкриті дані [3].

Комплекс заходів з впровадження ІКТ передбачено також Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [5].

До системи завдань стратегічного планування та управління входять забезпечення захисту прав громадян з доступу до публічної інформації; залучення громадян до участі в управлінні державними справами; удосконалення технології державного управління. Важливим напрямом виступає підвищення якості управлінських рішень; подолання «інформаційної нерівності», зокрема, шляхом створення центрів надання адміністративних послуг, центрів обслуговування населення (кол-центрів), веб-порталів з обслуговування звернень громадян. Також держава повинна забезпечити надання послуг громадянам і суб'єктам господарювання в електронному вигляді; організувати інформаційну взаємодію органів державної влади та органів місцевого самоврядування на базі електронного документообігу з використанням електронного цифрового підпису [2; 3; 5].

Україна знаходиться напередодні суттєвих змін у державній регіональній політиці. Зміст цих змін визначатиметься як рівнем усвідомлення суспільством та владою сутності соціально-економічних процесів, що відбулися у регіонах за останні десять років, так і обранням моделі, за якою відбуватиметься подальше регулювання.

Висновки. Розбудова в Україні сучасного демократичного суспільства, її прагнення інтегруватись в Європейський Союз стикаються з багатьма перепонами, серед яких наслідки світової економічної кризи, внутрішньополітична нестабільність, підвищення рівня інфляції та безробіття, зниження довіри громадян до влади тощо. Це свідчить про суттєве зниження ефективності діяльності системи органів державного управління та органів місцевого самоврядування, необхідність її якісного оновлення шляхом запровадження нових форм і методів управління та сучасного інструментарію на основі інформаційних технологій, одним з яких є впровадження системи електрон-

ного урядування [5]. До того ж подібне реформування має обов'язково враховувати досвід провідних країн світу, адже проблема пошуку шляхів ефективного реформування влади є актуальною не лише для України.

Список літератури

1. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають/пер. з англ. О. Дем'янчука. Київ: Наш Формат, 2016. 440 с. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/James_Alan_Robinson/Chomu_natsii_zanepadauiut.pdf (дата звернення: 10.04.2020).
2. Європейський досвід нормативно-проектного забезпечення розвитку інформаційного суспільства: висновки для України. Аналітична доповідь. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Gnatyuk59546.pdf> (дата звернення: 10.04.2020).
3. Малиновський В. Я., Грицяк Н. В., Семенченко А. І. Електронне урядування та електронна демократія : навч. посіб.: у 15 ч./за заг. ред. А. І. Семенченка, В. М. Дрешпака. Київ, 2016. Ч. 1: Вступ до курсу. Концептуальні засади електронного урядування та електронної демократії. Київ, 2016. 70 с. URL: https://onat.edu.ua/wp-content/uploads/2018/05/Part_001_Feb_2018.pdf (дата звернення: 10.04.2020).
4. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 10.04.2020).
5. Семенченко А. Організаційно-правові механізми державного управління розвитком електронного урядування в Україні в контексті інформаційної безпеки та інтеграції в ЄС. *Наука і оборона*. 2013. № 3. С. 14–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nauio_2013_3_4 (дата звернення: 10.04.2020).

Яцюк Д. – студентка I курсу факультету історії політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Качковська Л. Р. – к. і. н., доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки

Актуальні питання дефініцій «документ» та «інформація»

Постановка проблеми. Потреба в порівнянні понять існувала завжди: так, слідкуючи за навколишнім світом, наші пращури передали нам у спадок цілу скарбницю прикмет та повір'їв. Щоб здійснити таку кропітку працю, треба було вміти розрізняти тотожні й відмінні явища та події. Така вправність потрібна і сьогодні.

Якщо в повсякденному житті нам допомагають бабусині книги з порадами, то в науці слід звертатися до перевірених, офіційних джерел. Так, у документознавстві кожен термін потрібно узгоджувати не лише із науковими концепціями відповідної галузі знань, а й із нормативно-правовими актами. Не варто забувати й про філологічні витoki термінів, які також допомагають розібратися й зрозуміти їх визначення.

Мета дослідження. Існує чимало понять в документній науці, значення яких зазвичай є настільки різноманітним, а єдиного загальноприйнятого визначення на даний час не має. Одними з таких є терміни «документ» та «інформація». Тому наша мета – дослідити джерела основних наук (документознавство, філологія, правознавство тощо), які безпосередньо пов'язані між собою певними поняттями, та виокремити спільні та відмінні їх ознаки.

Результати дослідження. Першочергово проаналізуємо мовознавчі джерела довідникового характеру – тлумачних словниках. Спочатку ми виокремили перший і найбільш авторитетний у нашій країні «Словник української мови», який визначає «документ» як: 1) діловий папір, що посвідчує певний юридичний факт, підтверджує право на що-небудь, служить доказом чого-небудь; 2) письмове свідоцтво, що офіційно підтверджує особу; 3) письмовий твір, грамота, рисунок та ін. як свідчення про щось історичне, важливе [4]. Пояснення іншого терміну є наступним: «інформація – відомості про які-небудь події, чийсь діяльність та ін.; повідомлення про щось» [5]. Таким чином, Словник розкриває ці поняття як незалежні один від одного, друге є значно ширшим за значенням, вони не містять посилання один на одного.

Не менш авторитетним довідниковим виданням у Великій Британії являється «Oxford Advanced Learner's Dictionary», який теж досліджує ці терміни, і подає їх у наступних значеннях: «document – 1) an official paper or book that gives information about sth, or that can be used as evidence of proof of sth; 2) a computer file that contains text that has a name that identifies.»; «information – facts or details about sb/sth» [6]. Цікавим також буде наявність такого вислову як «for information only – written on documents that are sent to sb who needs to know the information in them but does not need to deal with them» [6], що дозволяє характеризувати зазначені терміни спільними ознаками, де термін «інформація» вжитий, навпаки, у вужчому значенні.

Щодо дефініцій, закріплених у нормативно-правовій базі України, то в Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» згадується лише поняття «документ» як «матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації, зафіксованої на папері, магнітній, кіно-, фотоплівці, оптичному диску або іншому носієві» [2]. Обидва цих термінів зафіксовані також у Законі України «Про інформацію» і вживаються у значенні: «документ – матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі» [3]; «інформація – будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» [3]. На нашу думку, цей Закон України найкраще розкриває зміст двох понять, оскільки містить детальний перелік обов'язкових складових кожного із них, які притаманні лише їм.

Що ж до наукових концепцій, то серед дослідників постійно відбуваються дискусії, особливо навколо терміна «документ». Причиною цьому вважають використання у різних суміжних науках даного поняття, таких як, інформатика, археографія, джерелознавство, бібліотечна справа тощо. Кожний напрям дає визначення термінам, спираючись на перелік тих ознак, які будуть ідентифікувати чи документ, чи інформацію, виходячи зі сфери їх застосування.

Особливе значення ми відводимо дослідженням вчених-документознавців. На початку 1990-х років в Україні серед перших науковців, які вивчали обсяг і зміст поняття «документ» виступають С. Кулешов та Г. Швецова-Водка. Науковці дійшли висновку, що документи – це матеріальні об'єкти, що спеціально створюються з метою збереження й поширення (передачі) у просторі й часі осмисленої соціальної інформації, створеної людиною для використання в суспільній діяльності [1]. Зауважуємо, що завдяки цій дефініції документ став розглядатися як одне з найважливіших джерел інформації й засобів соціальної комунікації, а інформація виступає обов'язковою складовою документа, останній не може існувати без першого.

Висновки. На нашу думку, визначення понять «документ» та «інформація» не слід ототожнювати. Незважаючи на велику кількість дефініцій у вищезазначених наукових напрямках, питання уніфікації термінологічної системи у документознавстві залишається досить актуальним. Сучасні наукові концепції та їх розвиток нерозривно

пов'язаний із інформаційно-комунікаційними технологіями та їхнім застосування в інформаційній сфері.

Список літератури

1. Документознавство: конспект лекцій/уклад.: С. В. Литвинська. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/23485/5/06_%D0%94%D0%9E%D0%97__%D0%9A%D0%9B.pdf (дата звернення: 08.04.2020).
2. Про бібліотеку та бібліотечну справу: Закон України від 27.01.1995 № 33/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 08.04.2020).
3. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 08.04.2020).
4. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/dokument> (дата звернення: 08.04.2020).
5. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/informacija> (дата звернення: 08.04.2020).
6. Hornby A. S. Oxford Advanced Learner's Dictionary. Oxford University Press, 2006. 1904 p.

8. Право

Войтюк Т. – аспірант СНУ імені Лесі
Українки

Відкрита відмова виконати наказ начальника як суспільно небезпечне діяння (ст. 402 КК України)

Постановка проблеми. Встановлений порядок несення військової служби може забезпечуватися різними заходами, зокрема, тим, що підлеглі повинні виконувати законні накази та розпорядження начальників. Згідно з ч. 1 ст. 41 КК України Наказ або розпорядження є законними, якщо вони віддані відповідною особою в належному порядку та в межах її повноважень і за змістом не суперечать чинному законодавству та не пов'язані з порушенням конституційних прав та свобод людини і громадянина. За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність (ст. 60 Конституції України). Водночас не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка відмовилася виконувати явно злочинний наказ або розпорядження (ч. 3 ст. 41 КК України). У ст. 402 КК України передбачена відповідальність за дії, що полягають у непокорі, тобто відкритій відмові виконати наказ начальника, а також іншому умисному невиконанні наказу.

Мета дослідження полягає у тому, щоб визначити ознаки відмови у складі непокори як злочину проти встановленого порядку несення військової служби.

Результати дослідження. У чинному КК України передбачена відповідальність за два види непокори: «пенітенціарну» (ст. 391) та «військову» (ст. 402). Відповідні назви є умовними та потребують подальшого дослідження. Звертаємо увагу на те, що у відповідних складах злочину непокора має різне смислове навантаження. Так, у першому випадку законодавець встановив, що непокора пов'язана з протидією адміністрації виправної установи, тоді як у другому випадку – з відмовою та іншим умисним невиконанням наказу началь-

ника. Водночас відзначимо, що більш виваженим є останній підхід, що ґрунтується на значенні слова «відмова» в українській мові: небажання або відмова підкорятися кому-небудь, слухатися когось і т. ін. [1, 455]. У постанові Пленуму Верховного Суду України роз'яснювалося, що під непокорою вимогам адміністрації установи виконання покарань слід розуміти відмову засудженого від виконання конкретних законних вимог представника адміністрації установи виконання покарань, який в силу свого посадового становища мав право пред'явити таку вимогу, а засуджений був зобов'язаний і міг її виконати, але умисно не виконав [2].

Таким чином, на нашу думку, термін «непокора» слід тлумачити через відмову виконувати щось.

В українській мові слово «відмова» означає «відповідь про небажання або неможливість виконати прохання, наказ і т. ін.» [3, 174]. Дієслово «відмовлятися» означає «не погоджуватися що-небудь робити. Переставати діяти (про частини людського організму). Наводити які-небудь докази, часом вигадані, щоб не виконати прохання, наказу» [3, 174]. Достатньо широким є ряд слова «відмовити»: «зректися, відкасуватися, відхрещуватися, зрікатися, відказувати, відходити, відраджувати, переставати діяти, облишати, умивати руки» [4, 56]. Таким чином, «відмова» може розумітися як лексична тотожність такими поняттями, як виняток, незгода, відхилення, заперечення, припинення. На нашу думку, істотними ознаками поняття «відмова» як суспільно небезпечного діяння є його відкритий, категоричний і демонстративний характер та одномоментність. Ці ознаки притаманні і відмові як діянню у складі злочину, передбаченому ст. 402 КК України.

Ураховуючи те, що відмові іманентно притаманний відкритий характер, зайвою видається вказівка на відповідну ознаку у диспозиції ч. 1 ст. 402 КК України, яку доцільно виключити.

Висновки. Ураховуючи викладене вище, доходимо наступних висновків:

1) у КК України виокремлюються законодавцем наступні види непокори: «пенітенціарна» (ст. 391) та «військова» (ст. 402). Відповідні назви потребують подальшого наукового дослідження;

2) непокора у вказаних вище статтях пов'язується законодавцем з різними поняттями: з протидією адміністрації виправної установи (ст. 391 КК), тоді як у другому випадку – з відмовою та іншим умисним невиконанням наказу начальника (ст. 402 КК);

3) ураховуючи значення слова «непокора» в українській мові зроблено висновок, що більш вдалим є підхід законодавця при формулюванні складу злочину, передбаченого у ст. 402 КК України;

4) відмова як суспільно небезпечне діяння повинно характеризуватися такими істотними ознаками, як відкритість, категоричність, демонстративний характер та одномоментність;

5) запропоновано виключити з диспозиції ч. 1 ст. 402 КК України вказівку на відкритість відмови, оскільки відповідна властивість вже притаманна відмові як суспільно небезпечному діянню.

Список літератури

1. Сучасний тлумачний словник української мови/за заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків: ВД ШКОЛА, 2007. 832 с.
2. Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 березня 1993 р. № 2. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-93> (дата звернення: 22.03.2020).
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)/уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. 4-те вид., опрацьоване і значно доповнене. Львів: БаК, 2012. 523 с.

Гапончук В. В. – аспірант СНУ імені Лесі Українки

Щодо об'єкту злочинів, передбачених статтями 109 та 110 КК України

Постановка проблеми. Увага державних органів та правознавців, занепокоєння громадськості прикута до проблеми сепаратизму в Україні. Коли ж мова іде про пропаганду сепаратизму, слід досліджувати такі злочини як публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також до зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України.

Мета дослідження. Необхідно визначити об'єкт таких злочинів як публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади (частинах 2, 3 ст. 109), а

також до зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (ст. 110).

Результати дослідження. Отже, мова у зазначених складах злочинів іде про посягання на національну безпеку у політичній сфері. На думку О. Дудорова, М. Хавронюка, ці склади злочинів посягають на національну безпеку у політичній сфері та сфері державної безпеки [2, 816]. Інші науковці поняття видового об'єкту злочинів, передбачених статтями 109, 110, 110-2, 112 КК України, розглядають як групу однорідних суспільних відносин, що забезпечують захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу від реальних і потенційних загроз [4, 10]. Як відомо, у КК УРСР 1960 р. першою главою було передбачено відповідальність за «Злочини проти держави», до якої у 1989 р. Указом Президії Верховної Ради Української РСР була включена стаття 62-1 «Заклики до вчинення злочинів проти держави». В цій статті передбачалась відповідальність за публічні заклики як до зради Батьківщини, так і до вчинення терористичного акту або диверсії. Тобто об'єктом даного складу злочину було визначено за термінологією чинного кримінального закону – основи національної безпеки України та громадська безпека. Очевидно, є логіка у такому підході законодавця, адже як неодноразово нами наголошувалось у попередніх публікаціях, в Україні нерозривно пов'язаними є факти вчинення посягань як на територіальну цілісність держави, так і громадську безпеку шляхом вчинення злочинів терористичного спрямування. Є сенс у пропозиціях визначати видовий об'єкт злочинів, передбачених статтями 109, 110 КК України, як основи суверенітету Українського народу [6, 22]. У Декларації про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. останній визначено як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах [1].

Зважаючи на ці міркування у попередніх публікаціях нами було запропоновано впровадження окремої статті до КК України 110-1 «Публічне підбурювання до вчинення злочинів проти основ національної безпеки України» у такій редакції: «Публічне підбурювання до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також до вчинення умисних дій з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а так само

розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій карається....» [3, 255].

На думку О. О. Кияшка, з урахуванням положень нового Закону України «Про національну безпеку України» родовим об'єктом злочинів, передбачених розділом I Особливої частини КК України запропоновано вважати систему суспільних відносин, що забезпечують захист життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет

України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян від реальних і потенційних загроз воєнного чи невоєнного характеру, які можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України. Також запропоновано змінити назву розділу I Особливої частини КК України і викласти її у такій редакції: «Злочини проти національної безпеки України» [4, 9]. Не вважаємо таку пропозицію правильною. На наш погляд, наведене автором тлумачення поняття національної безпеки є надшироким для родового об'єкту злочинів, адже, по суті, охоплює всі суспільні відносини в державі, громадську безпеку, громадський порядок, довілля, безпеку громадян у всіх сферах життєдіяльності. На підтвердження цієї думки, наведемо позицію акад. О. М. Костенка: «...саме громадяни, котрі мають належну соціальну культуру, є основним антикризовим чинником – гарантом національної безпеки. Соціальна культура громадян є наймогутнішою зброєю для забезпечення національної безпеки» [5, 349].

Висновки. Видовим об'єктом публічних закликів до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади (частини 2, 3 ст. 109), а також до зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (ст. 110), є державний суверенітет України, а саме – верховенство, самостійність, повнота і неподільність влади України в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах.

Список літератури

1. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12> (дата звернення 19.03.2020 р.).
2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посіб. Київ: ВАІТЕ, 2014. 944 с.

3. Кваша О. О., Гапончук В. В. Публічні заклики до вчинення злочинів проти основ національної безпеки України (ч.ч. 2, 3 ст. 109, ст. 110 КК України). *Держава і право: зб. наук. пр. Серія «Юридичні науки»*. Київ: Юрид. думка, 2019. Вип. 83. С. 243–257.
4. Кияшко О. О. Посягання на життя державного чи громадського діяча: кримінально-правові та компаративістські аспекти: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2019. 271 с.
5. Костенко О. У світлі соціального натуралізму (вибране): вибрані твори. Київ: Паливода А. В., 2020. 812 с.
6. Янко В. М. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ суверенітету українського народу: дис. ... канд. юрид. наук. Северодонецьк, 2018. 239 с.

Гусак О. – студентка IV курсу Інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»

Сучасні тенденції реформування суддівської влади в Україні

Постановка проблеми. Проведення судової реформи в Україні є одним з найнагальніших завдань. Однак, не дивлячись на соціальні очікування, у 2014 р. реформа проведена не була.

Метою дослідження є вивчення та аналіз сучасних тенденції реформування суддівської влади в Україні.

Результати дослідження. У своєму виступі з нагоди презентації Стратегії-2020 Президент України визначив судову реформу однією з пріоритетних [0]. У необхідності судової реформи переконані і більшість громадян. Про це свідчать результати соціологічного дослідження, проведеного наприкінці грудня 2014 р. Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно з соціологічною службою Центру Разумкова на замовлення Центру політико-правових реформ [0].

За даними Галлуп (Gallup), напередодні Революції Гідності рівень довіри до судів в Україні був одним з найнижчих у світі (лише 16 %) і найнижчим з усіх республік колишнього Радянського Союзу. Однак у 2014–2015 рр. Україна не змогла виправити цю ситуацію. [0].

23 лютого 2014 р. Верховна Рада ухвалила закон [0], яким на Верховну Раду і, зокрема, на відповідні комітети покладено повнова-

ження щодо вирішення кадрових питань у судовій системі. Закон передбачив, що ВРП може ухвалювати рішення з питань, віднесених до її повноважень, лише за наявності попередніх висновків парламентського комітету, які є обов'язковими.

Для очищення судової системи прийнято Закон «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» від 8 квітня 2014 р., який був першим люстраційним законом. Відповідно до положень цього закону під перевірку мали потрапити судді, які одноособово або у складі колегії суддів ухвалювали рішення про: обмеження прав громадян на проведення мирних зібрань у період з 21 листопада 2013 р. до 11 квітня 2014 р.; взяття під варту, засудження осіб, які визнані законом політичними в'язнями, за дії, пов'язані з їх політичною та громадською діяльністю; взяття під варту, засудження осіб, які були учасниками масових акцій протесту в період з 21 листопада 2013 р. до 11 квітня 2014 р., у зв'язку з їх участю у таких акціях та ін.

Восени 2014 р. Президентом України створено Раду з питань судової реформи, результатом роботи якої стали прийняті Закон України від 12 лютого 2015 р. № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд», Закон України від 2 червня 2016 р. № 1403-VIII «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», Закон України від 2 червня 2016 р. № 1403-VIII «Про судоустрій і статус суддів» і затверджена указом Президента Стратегія реформування судоустрою, судочинства і суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр.

Відповідно до положень Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» запроваджується конкурсний порядок добору суддів у всі суди; збільшується час спеціальної підготовки майбутніх суддів до одного року; започатковується конкурсний порядок формування ВРЮ (уже ВРП) і ВККСУ; урахується у кар'єрі судді його попередньої діяльності різнопланова інформація, про яку документується в суддівському досьє; запроваджується система регулярної оцінки суддів різними суб'єктами, у тому числі підготовленими представниками громадських об'єднань за результатами моніторингу судових процесів; посилюється змагальність дисциплінарної процедури і запроваджуються шість дисциплінарних стягнень замість двох; запроваджується простіша система органів суддівського самоврядування: з'їзд суддів формуватиметься зборами суддів відповідних судів; надається можливість вести відеозапис засідань без спеціального

дозволу суду; включаються до реєстру судових рішень тексти усіх судових рішень і окремих думок суддів.

Водночас Закон містить і чимало недоліків: збереження за Президентом повноважень, які не передбачені Конституцією і дають можливість впливати на суди і суддів: право ліквідувати суди, повноваження приводити суддів до присяги, підписувати їхні посвідчення, переводити суддів з одного суду до іншого; збереження за Парламентом повноваження переводити суддів, яке не передбачено Конституцією, а за парламентським комітетом – розглядати це питання тощо.

Сьогодні ключовим реформаторським процесом системи правосуддя є внесення змін до Конституції України та прийняття Закону, відповідно до яких запроваджується трирівнева система судів в Україні (як це рекомендовано Венеційською комісією) шляхом ліквідації Верховного Суду України, вищих спеціалізованих судів та створенням Верховного Суду як найвищого суду у системі судоустрою України. Таким чином, Верховний Суд набирає повноважень найвищої судової інстанції.

У зв'язку із тим, що Верховний Суд відповідно до норм законодавства повинен запрацювати після набрання 120 суддів, згідно п. 7 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону з дня початку роботи Верховного Суду у складі, визначеному цим Законом, Верховний Суд України, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищий господарський суд України, Вищий адміністративний суд України припиняють свою діяльність та ліквідуються у встановленому законом порядку. До припинення діяльності статус, структура, повноваження, порядок роботи, права, обов'язки, гарантії суддів цих судів визначаються Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Таким чином, на сьогодні існує досить велика проблема забезпечення громадянам захисту їхніх прав у судах, оскільки у касаційних інстанціях не вирішуються справи по суті та гальмується процес розгляду судових документів суддями у зв'язку із браком кадрового ресурсу.

Висновки. Засади реформи передбачають добір на суддівські посади лише за конкурсом, на основі об'єктивних критеріїв; запровадження участі громадськості у процесі добору на посаду судді (участь Громадської ради доброчесності); запровадження критеріїв доброчесності, відповідність яким буде обов'язковою умовою для зайняття посади судді; встановлення чіткої процедури притягнення суддів до

дисциплінарної відповідальності, розширення переліку дисциплінарних санкцій щодо судді; формування Верховного Суду та Конституційного Суду з визнаних фахівців у галузі права на основі обговорення кандидатур; формування та роботу ВРП та ВККСУ на основі європейських стандартів. Зазначимо, що проведення реформи передбачає комплексну зміну законодавства щодо судоустрою та статусу суддів, зміни до процесуальних законів, а також внесення змін до Конституції України. Зміни до Конституції щодо реформування системи правосуддя підвищують вимоги для призначення на посаду судді, зокрема, щодо віку (з 30 років, а не з 25) і досвіду; вилучають окремий розділ про прокуратуру, обмеживши її компетенцію лише сферою кримінальної юстиції.

Список літератури

1. Виступ Президента України на прес-конференції «Стратегія-2020». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=NToSpBTy7Io>
2. Для успішної судової реформи треба, щоб президент і парламент відмовилися від впливу на суддів – опитування. URL: <http://pravo.org.ua/2010-03-07-18-06-07/lawreforms/1873-dlia-uspishnoi-sudovoi-reformy-treba-shchob-prezydent-i-parlamentvidmovylisia-vid-vplyvu-na-suddiv-opytuvannia.html>
3. Закон України від 23.02.2014 № 769-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань судоустрою та статусу суддів». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/769-18>
4. Соціологічне опитування. Зараз я називатиму окремі соціальні інституції. URL: http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=1030

Закревська А. В. – аспірант СНУ імені Лесі Українки

Правові підстави затримання особи, що вчинила злочин

Постановка проблеми. Жодна сучасна держава в умовах високого рівня злочинності та трансформації її форм навіть за умови ефективної діяльності правоохоронних органів не здатна захистити своїх громадян від злочинних посягань. Так, в Україні лише у 2019 р. обліковано 444 130 кримінальних правопорушень¹. За таких обставин

© Закревська А. В., 2020

¹ URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&c=fo

особливого значення набуває захист порушених прав людини і громадянина та вдосконалення заходів запобігання вчиненню злочинів. Органи кримінальної юстиції, виконуючи покладені на них функції, повинні дотримуватись європейських стандартів у сфері прав людини, зокрема положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1, 123]. В цьому аспекті актуальною є проблема нормативного врегулювання правомірності затримання особи, що вчинила злочин.

Мета дослідження. Необхідно визначити правові підстави, які дають особі можливість використати право на затримання особи, що вчинила злочин та вжити заходи, необхідні для такого затримання. Оскільки такі вчинки за своїми зовнішніми ознаками співпадають з ознаками злочинних посягань, то робити висновок про їх правомірність – це прерогатива держави в особі спеціально на те уповноважених органів і службових осіб на підставі закону і у відповідності до встановленої ним процедури, що посилює потребу у належному правовому визначенні поняття затримання особи, що вчинила злочин та його елементів.

Результати дослідження. Юридична наука тлумачить правомірне затримання *злочинця* (курсив мій. – А. З.) потерпілими або іншими особами як насильницькі дії, спрямовані на короткострокове позбавлення волі особи, яка вчинила злочин, з метою доставлення її органам влади, якщо вони зумовлені необхідністю затримання і відповідали небезпечності вчиненого посягання й обстановці затримання злочинця [2, 240]. Таке формулювання, на наш погляд, не є бездоганним, оскільки в ньому особа, що вчинила злочин, визнається злочинцем ще до моменту доведення її вини в законному порядку і встановлення обвинувальним вирокom суду, що порушує принцип презумпції невинуватості особи, закріплений в статті 62 Конституції України.

Право на затримання особи, що вчинила злочин, виникає за наявності для цього певної підстави, яка складається з двох елементів: вчинення особою злочину та необхідність негайного затримання злочинця для доставлення його відповідним органам влади [3, 150]. В законодавстві України про кримінальну відповідальність це право регулюється статтею 38 Кримінального кодексу.

Перший елемент передбачає право потерпілого та інших осіб на затримання тільки особи, яка вчинила злочин. За Кримінальним кодексом України, злочином є передбачене цим Кодексом суспільно

небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину (ст. 11). Втім, чи може пересічний громадянин правильно встановити, чи є особа, яка вчиняє суспільно небезпечне діяння, суб'єктом злочину?

Питання доречності використання у формулюванні статті 38 Кримінального кодексу України вчинення особою саме злочину вже порушувалося науковцями [4, 128]. Тож варто погодитися, що при намаганні затримати особу, яка вчинила проти потерпілого чи інших осіб будь-який злочин, можна і не знати, що суб'єктом злочину визнається тільки осудна особа, яка досягла певного віку (14, 16 років). До того ж, встановлення того, є особа суб'єктом злочину чи ні, покладається на відповідні правоохоронні структури, а не на громадян. Крім того, якщо керуватись принципом презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, особа вважається винною у чиненні злочину лише після обвинувального вироку суду, що набрав законної сили.

Другим елементом підстави для затримання є необхідність такого затримання для доставлення особи, яка вчинила злочин відповідним органам влади. В такому випадку головною ознакою такого затримання є його кінцева мета – доставлення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння до правоохоронних органів, або обмеження її особистої свободи до моменту їх прибуття. Вказане свідчить, що використання обмежувальних заходів з будь-якою іншою метою, наприклад, для вчинення самосуду, не допускаються і це прямо передбачено ст. 38 Кримінального кодексу України.

Кримінальний кодекс України передбачає доставлення особи, яка вчинила злочин, до відповідних органів влади. Однак, які саме органи необхідно вважати відповідними? Кримінальний процесуальний кодекс України (ст. 214) залежно від об'єкту, суб'єкту та об'єктивної сторони суспільно небезпечного діяння визначає, що досудове розслідування кримінальних правопорушень здійснюють органи Національної поліції України, Державної фіскальної служби України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України та Державної пенітенціарної служби України. Крім того, саме поняття органи влади є значно широким, та відповідно до Конституції України, включає в себе органи виконавчої, законодавчої та судової влади (ст. 6).

Висновки. Необхідним є використання поняття «суспільно небезпечне діяння» замість «злочину» у конструкції ст. 38 КК України. Також, з метою конкретизації кінцевої мети такого затримання, варто застосувати поняття «правоохоронних органів» замість «відповідних органів влади».

Список літератури

1. Сердечна А. Ю. Щодо необхідності впровадження окремих стандартів затримання особи у світлі практики Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2018. № 50, т. 2. С. 123–127.
2. Баулін Ю. В. Затримання особи, що вчинила злочин. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т.* Т. 17: Кримінальне право. Харків, 2017. С. 239–241.
3. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. 5-те вид., допов./за заг. ред. В. Я. Тація та ін. Т. 1. Харків: Право, 2013. 376 с.
4. Шалгунова С. А. Затримання особи, яка вчинила злочин. *Науковий журнал «Право і безпека»*. 2002. № 2. 220 с.

Лукановська Т. С. – студентка II курсу
юридичного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Старчук О. В. – к. ю. н., доцент кафедри

цивільно-правових дисциплін

СНУ імені Лесі Українки

Щодо сурогатного материнства в Україні

Постановка проблеми. Одним з важливих показників стану репродуктивного здоров'я населення є безплідність. Проблема безплідності є актуальною в усьому світі, і Україна тут не виняток. На сьогодні 10–15 відсотків українських сімей страждають від безплідності, що можна віднести до прямих репродуктивних втрат.

Мета дослідження – здійснення правового аналізу законодавчих і наукових положень, якими регулюються відносини, що виникають з договору сурогатного материнства та розроблення пропозицій, спрямованих на законодавче удосконалення означеної проблеми.

Результати дослідження. Україна сьогодні є однією із країн «репродуктивного туризму», незважаючи на те, що правове забезпечення сурогатного материнства є одним із законодавчо неврегульованих і

найскладніших питань у галузі сімейного права України та у правозастосовчій практиці.

Необхідно відмітити, що в Україні немає єдиного законодавчого нормативно-правового акту, який би містив визначення понять «сурогатне материнство», «сурогатна матір», «договір про сурогатне материнство» тощо, а також регламентував усі правові аспекти відносин сурогатного материнства.

Відсутня також чітка регламентація комерційної програми сурогатного материнства, що може призвести до перетворення дитини і сурогатної матері на «товар». Неврегульованими є суттєві умови договору, що укладаються між сурогатною матір'ю та біологічними батьками (подружжям), що призводить до порушень прав як біологічних батьків, так і сурогатної матері.

І. В. Чеховська зауважує, що у правовій доктрині визначення поняття «сурогатне материнство» наводиться із медичної точки зору, а поняття «сурогатне материнство» і «сурогатна матір» часто ототожнюються [1, 60].

В. А. Ватра акцентує увагу на тому, що із правової точки зору під сурогатним материнством розуміється запліднення жінки шляхом імплантації ембріона з використанням генетичного матеріалу подружжя з метою виношування і народження дитини, яка в подальшому буде визнана такою, що походить від подружжя, як правило, на комерційній основі на підставі відповідного договору між подружжям та сурогатною матір'ю [2, 72].

Особливий характер відносин сурогатного материнства полягає в тому, що його основною метою є реалізація дружиною та чоловіком права на материнство та батьківство, передбаченого статтями 49, 50 СК України, у випадку, коли дружина з фізіологічних причин не може самотійно виносити та народити дитину. Договір сурогатного материнства стосується також прав та інтересів дитини, яка народжується в результаті сурогатного материнства. До того ж укладення договору між подружжям і сурогатною матір'ю спрямоване на виникнення сімейних відносин між подружжям і новонародженою дитиною [2, 73].

Тобто договір сурогатного материнства має сімейно-правову природу та він є консенсуальним, тобто таким, який вважається укладеним з моменту досягнення сторонами згоди щодо усіх його істотних умов.

Чинне сімейне законодавство приділяє увагу питанням реалізації громадянами своїх прав у сфері репродуктивних технологій. У ст. 123 Сімейного кодексу України (далі – СК України) встановлено порядок визнання батьками дитини, яка народилась у результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій [3].

Слід також зазначити, що сімейне законодавство України не допускає можливості оспорування материнства жінкою, яка виконувала функції сурогатної матері (ч. 2 ст. 123 СК України) та не зберігає за нею права залишити дитину.

Проте, у Концепції державної програми «Репродуктивного здоров'я нації на 2006–2015 рр. передбачено зовсім інший підхід до регулювання питань встановлення материнства у випадку народження дитини сурогатною матір'ю, який полягає у тому, що матір'ю дитини є та жінка, яка її виносила та народила, що має переважну силу перед правами матері генетичної [4, 6–7].

На жаль, сьогодні у зв'язку з законодавчими прогалинами, щодо правової природи відносин у сфері надання послуг сурогатного материнства, бідність, слабку адміністративну систему, відсутність контролю з боку держави, можливою є експлуатація сурогатних матерів і дітей.

Ми поділяємо пропозицію І. В. Чеховської щодо доцільності прийняття Закону України «Про сурогатне материнство» і подальшого удосконалення сімейного законодавства України, яким регламентуються відносини у означеній сфері [1, 63].

Висновки. Інститут сурогатного материнства в порівнянні з іншими інститутами сімейного права України є його новелою. З огляду на це, у сімейному законодавстві існують прогалини та недоліки, щодо визначення правової природи сурогатного материнства.

А тому, сурогатне материнство в Україні потребує уніфікованого правового регулювання на рівні спеціального нормативно-правового акту (Закону України «Про сурогатне материнство») основою якого буде забезпечення інтересів дитини.

Список літератури

1. Чеховська І. В. Сурогатне материнство: теоретико-правові підходи до розуміння сутності. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 2–3 (6–7). С. 60–63.
2. Ватра В. А. Суб'єктний скла правовідносин щод імплантації ембріона дитині жінці із генетичного матеріалу подружжя. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 4. С. 72–75.

3. Сімейний кодекс України: наук.-практ. комент./за ред. І. В. Жилінкової. Харків: Ксилон, 2008. 855 с.
4. Про схвалення Концепції Державної програми «Репродуктивного здоров'я нації на 2006–2015 роки»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 квіт. 2006 р. № 244. *Офіційний вісник України*. 2006. 17 трав. № 18. С. 67.

Миронченко Я. А., Трофіменко К. С. –
студентки III курсу юридичного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник: кандидат юридичних наук,
доцент СНУ імені Лесі Українки
Б. О. Чупринський

Правові аспекти застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх

Актуальність теми. На сьогоднішній день стан злочинності серед неповнолітніх викликає глибоку занепокоєність та необхідність пошуку нових ефективних засобів боротьби з нею, вжиття додаткових заходів з боку держави, що сприяли б зменшенню злочинних проявів серед неповнолітніх. У зв'язку з цим, примусові заходи виховного характеру, які застосовуються до неповнолітніх, що вчинили суспільно небезпечне діяння, являють собою в сучасних умовах одну з необхідних ланок системи засобів протидії злочинності неповнолітніх. Під ними розуміють передбачені кримінальним законом заходи впливу, що застосовуються судом до неповнолітніх за вчинення злочину.

Метою статті є дослідження правової природи примусових заходів виховного характеру, і виокремлення пропозицій щодо вдосконалення законодавства в зазначеному питанні.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 21 Конституції України усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Вказана норма декларує і захищає також права неповнолітніх, закріплюючи в законодавстві низку гарантій з боку держави [1]. Практика свідчить, що призначення покарання неповнолітнім, які досягли віку кримінальної відповідальності, характеризується зокрема більш м'яким, лояльним підходом, який більшою мірою віддзеркалюється в засто-

суванні примусових заходів виховного характеру. Під цими заходами розуміють передбачені кримінальним законом заходи впливу, що застосовуються судом до неповнолітніх за вчинення злочину, але не є кримінальним покаранням [2, 123].

Примусові заходи виховного характеру є альтернативою кримінальному покаранню неповнолітніх, які надають можливість виправитися без ізоляції від суспільства. О. О. Ямкова у своєму дисертаційному дослідженні, на підставі узагальнення судової практики доходить до висновку, що застосування таких заходів є більш ефективним у боротьбі зі злочинністю неповнолітніх, ніж застосування інших заходів примусу, зокрема, покарання, це проявляється у першу чергу у зменшенні кількості рецидиву злочинів [3, 50].

Згідно зі ст. 105 КК України, неповнолітній, який вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнений судом від покарання, якщо буде визнано, що внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання. У цьому разі суд застосовує до неповнолітнього наступні примусові заходи виховного характеру:

- 1) застереження;
- 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;
- 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання;
- 4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків;
- 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років.

Результати дослідження. В більшості випадків, неповнолітні, до яких застосувались вказані досліджувані заходи найчастіше вчиняють рецидив. Отже, це свідчить про неефективність і потребу впровадження більш медіаційних підходів, тобто примирення винного з потерпілим. Примусові заходи виховного характеру повинні в першу чергу сприяти формуванню правослухняної поведінки, усвідомленості та, відповідно, профілактики злочинів та девіації, а також зниженню числа правопорушень серед неповнолітніх.

Висновки. Отже, зміст примусових заходів виховного характеру полягає не тільки в тому, що в них знаходить свій прояв негативна морально-політична оцінка злочину неповнолітньої особи, яка його вчинила, з боку держави і суспільства, але й у тому, що з їх допомогою забезпечується така поведінка неповнолітніх, яка відповідає інтересам суспільства. Проте як свідчать офіційні дані в Україні, примусові заходи виховного характеру застосовуються не часто, адже це досить лояльні засоби, які не дають очікуваного результату.

Список літератури

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Селецький С. І. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. Київ: Центр учб. л-ри, 2008. 248 с.
3. Ямкова О. О. Примусові заходи виховного характеру: правова природа і види: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2004. 220 с.

Одіон І. А., Колесниченко Н. О. – студенти
II курсу юридичного факультету
СНУ імені Лесі Українки;
Старчук О. В. – к. ю. н., доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
СНУ імені Лесі Українки

Медіація у сімейному праві України

Постановка проблеми. Велика кількість конфліктів і спорів, які виникають під час перебування фізичних осіб в сімейних правовідносинах знаходяться в правовій та процесуальній площині. Більшість із них вирішується саме у судовому порядку, що призводить до перевантаження судової системи і відповідно тривалого розгляду справ. Проте, існують альтернативні варіанти вирішення цих конфліктів і спорів, зокрема шляхом медіації.

Медіація використовується у багатьох країнах, а саме США, Велика Британія, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Нідерланди, Італія тощо. В Україні медіація знаходиться на етапі розвитку, наприклад, у Верховній Раді України зареєстровано проект Закон України «Про медіацію» (далі – проект ЗУ), в якому пропонується запровадити інститут медіації та визначити правові основи надання послуг медіації на професійних засадах [1].

Мета дослідження – аналіз проблеми впровадження в Україні медіації як соціального інституту; застосування медіації під час вирішення сімейних конфліктів, в тому числі – розлучень.

Результати дослідження. У ст. 3 проекту Закону України «Про медіацію» визначено, що медіація може застосовуватися у будь-яких конфліктах (спорах), у тому числі сімейних та ряді інших [1].

У правовій доктрині не має єдиного підходу науковці до визначення поняття медіації та її значення у сімейно-правовій сфері.

С. Васильчак визначає медіацію як добровільний і конфіденційний процес розв'язання будь-якого спору, в якому нейтральна третя особа допомагає сторонам досягти домовленості (згоди) в їхньому спорі шляхом переговорів [2, 134].

Б. Лeko, Г. Чуйко розглядають медіацію як діяльність професійних посередників, які спрямовують учасників юридичного спору до компромісу й врегулювання спору самостійно самими сторонами [3, 69].

Сімейні конфлікти та спори можуть виникати:

– між подружжям стосовно перебування у шлюбі чи розірвання шлюбу;

– між подружжям стосовно батьківських прав і обов'язків кожного із подружжя та обопільних взаємовідносин у сім'ї;

– між подружжям стосовно майна і матеріальних зобов'язань та обов'язків подружжя [4, 9].

Конфлікт у кожній із зазначених груп відносин може бути ефективно вирішено мирним способом, зокрема і за допомогою медіації.

Затребуваність сімейної медіації, у тому числі в діяльності державних органів, зумовлена низкою факторів.

О. Яворська, А. Демчук вказують на те, що спори, що впливають із сімейних правовідносин, є однією з найбільш складних категорій справ, але не стільки з погляду закону, скільки в силу великої кількості «позаправових» аспектів у їх утриманні. У всякому разі при вирішенні таких спорів важливо зберегти дружні відносини їхніх учасників, що часто неможливо в судовому розгляді [5, 81].

Згідно проекту Закону України «Про медіацію» сімейну медіацію можна вважати ефективною через принципи, які закладені в її основу: добровільної участі, активності і самовизначення сторін медіації; незалежності та нейтральності медіатора; конфіденційності інформації щодо медіації [1].

З цього ми можемо визначити переваги сімейної медіації: відсутність втручання держави у процес вирішення спору та кінцеве рішення; договірний характер, що передбачає взаємоузгодження процедур

та виконання ухвалених рішень; мінімізація фінансових витрат та часу, потрібного для вирішення того чи іншого спору; гнучкість, що передбачає визначення прийомів, варіантів процедур, умов та порядку їх здійснення сторонами; конфіденційність [4, 10].

Варто звернути увагу на той момент, що існують випадки, в яких навіть після проходження через процедуру медіації, вирішення усіх спірних питань і досягнення певних домовленостей (шляхом укладення відповідних договорів), з огляду на вимоги чинного законодавства все ж таки доведеться звертатися до суду, але цей процес матиме суто формальний характер.

Висновки. Медіація є інноваційним методом вирішення сімейних спорів, який дозволяє на добровільній основі досягти згоди за допомогою медіатора (незалежної і нейтральної сторони):

- підвищити рівень суспільної свідомості,
- сприяє кращому розумінню громадянами своїх прав і можливостей для залагодження конфліктів за допомогою альтернативних методів вирішення сімейних спорів;
- зменшення навантаження судів.

Список літератури

1. Проект Закон України «Про медіацію» № 3665-1 від 29.12.2015 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH2TT00A.html
2. Васильчак С. В. Медіація як один із методів цивілізованого вирішення корпоративних конфліктів. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*. 2016. С. 133–137.
3. Лєко Б., Чуйко Г. Медіація: підручник. Чернівці: Книги – XXI, 2014. 520 с.
4. Мирне вирішення сімейних спорів/Г. О. Гаро, О. М. Спектор, Т. В. Водоп'ян, та ін. Харків: Фактор, 2019. 80 с.
5. Яворська О., Демчук А. Медіація в сімейних спорах. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 2. С. 79–83.

Попович Н. Р., Балакірева Ю. О. –
студентки V курсу юридичного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Дослідження поняття «неправомірної вигоди» за кримінальним законодавством України

Постановка проблеми. Однією з найгостріших проблем сучасного українського суспільства, на вирішення якої спрямовуються

неабиякі зусилля, є проблема подолання корупції. Проблема корумпованості влади в оцінках наших громадян виступає навіть більш гостро, ніж традиційно болючі для українського суспільства високі рівні цін, безробіття та ріст злочинності. Верховна Рада України прийняла низку законів на запобігання та протидію корупції, які вносять зміни, зокрема, до Кримінального кодексу України (далі – КК України). У результаті таких змін українська юридична термінологія поповнилась новими термінами, серед них – «неправомірна вигода», за одержання якої передбачена кримінальна відповідальність [3, 129].

Мета дослідження – визначення обсягу поняття «неправомірна вигода» та її складові.

Результати дослідження. Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» такий усталений та звичний для правозастосовної практики нашої держави предмет злочину, як «хабар», було змінено на новий для науки кримінального права України та міжнародного кримінального права термін «неправомірна вигода», що й до цього часу є вельми дискусійним [2].

Аналіз КК України засвідчує, що поняття неправомірної вигоди є родовим, оскільки охоплює нерозривно пов'язані між собою склади злочинів, а саме: підкуп працівника державного підприємства установи чи організації (ст. 354 КК України), прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України), підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 КК України), підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368-4 КК України) пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України), зловживання впливом (ст. 369-2 КК України), провокація підкупу (ст. 370 КК України) [4].

Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 № 1700-VII неправомірна вигода – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав [1]. Окрім цього, у примітці до ст. 368 КК України закріплено критерій неправомірної вигоди – у значному, великому та особливо великому розмірах. Зокрема, неправомірною вигодою у значному розмірі вважаються грошові кошти або інше майно, переваги,

пільги, послуги, нематеріальні активи, що їх без законних на те підстав обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову, на суму, що перевищує сто неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, у великому розмірі – на суму, що перевищує двісті неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, в особливо великому розмірі – на суму, що перевищує п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (примітка до ст. 368-2 КК України). Неправомірна вигода згідно із приміткою до ст. 354 КК України «Підкуп працівника державного підприємства, установи чи організації» – грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, що перевищують 0,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян, або нематеріальні активи, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав [4].

Отже, загалом можна узагальнити, що як неправомірні вигоди у чинному кримінальному законодавстві розглядаються: 1) грошові кошти; 2) інше майно; 3) переваги; 4) пільги; 5) послуги; 6) нематеріальні активи; 7) будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру. У відповідності до ч. 1 ст. 192 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) грошові кошти є різновидом майна, від розміру яких залежить кваліфікація злочину та які виступають законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України (грошова одиниця України – гривня). Вони можуть перебувати як у готівковій, так і в безготівковій формах. Окрім того, може використовуватись також іноземна валюта [3, 130].

Наступним видом неправомірної вигоди є майно, яке відповідно до «Конвенції ООН проти корупції» від 31 жовтня 2003 р. трактується як будь-які активи, матеріальні або нематеріальні, рухомі або нерухомі, виражені в речах або в правах, а також юридичні документи або активи. Окрім того, у ст. 190 ЦК України майно розглядається як неспоживна річ чи сукупність речей, а також майнові права та обов'язки [3, 131].

Переваги – це додаткові матеріальні або інші вигоди або можливості, які суб'єкт має порівняно з іншими. Синонімами переваги є «пріоритет», «привілей», «першість», «вищість», «виключне право». Переваги можуть полягати у праві на позачергове або першочергове одержання матеріальних благ чи послуг або пільг, які належать особі. Переваги – це ті блага, які одержує особа, коли є конкуренція, тобто якщо кілька суб'єктів претендують на одне й те саме благо [6, 295].

Пільги – встановлені законодавством для різних категорій осіб і полягають у звільненні їх від певних обов’язків, або у наданні додаткових можливостей майнового чи немайнового характеру. У свою чергу, виділяють такі види пільг, як: соціально-трудова, соціально-побутова, житлово-комунальні тощо. У п. 17 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» вказується, що послугу слід розглядати як діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб [3, 131].

Нематеріальні активи – це право власності на результати інтелектуальної діяльності, зокрема, промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані об’єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку, зокрема набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами [5, 6].

Висновки. Таким чином, проведений аналіз засвідчує, що поняття неправомірної вигоди характеризується єдністю та взаємною узгодженістю ознак, що має кримінально-правове значення та викликає науково-практичний інтерес до їх систематизації. Неправомірна вигода є складним системним поняттям, що поєднує велику кількість різних термінів, усвідомлення змісту яких є можливим завдяки аналізу законодавства, а також кримінально-правової літератури.

Список літератури

1. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією»: від 18.04.2013 р., № 221-VII. *Голос України*. 17.05.2013. № 90 (5590).
3. Желік М. Б. Обсяг поняття «неправомірна вигода» за кримінальним правом України. *Наше право*. 2016. № 1. С. 129–133.
4. Кримінальний кодекс України: від 05.04.2001 р. № 2341-III. *ВВР України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
5. Харченко В. Б. Окремі аспекти визначення змісту неправомірної вигоди за кримінальним правом України/Харк. нац. ун-т внутр. справ. 2015. С. 1–13.
6. Якімова С. В. Про систематизацію ознак неправомірної вигоди як предмета підкупу за Кримінальним кодексом України/Нац. ун-т «Львівська політехніка». 2015. С. 292–298.

Стельмах Н. – студент II курсу юридичного факультету СНУ імені Лесі Українки;

Старчук О. В. – к. ю. н., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін СНУ імені Лесі Українки

Правове регулювання державної реєстрації шлюбу із засудженою особою

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються в Україні сьогодні в сфері політики, економіки, права впливають і на демографічну ситуацію в країні, зокрема на сімейні відносини. Тому дослідження питань пов'язаних із шлюбом є одним із пріоритетних напрямів наукових дискусій. Питання шлюбних відносин стосується певною мірою і засуджених, адже ізоляція людини в місцях позбавлення волі не може бути абсолютною. У зв'язку з цим закон встановлює певні її межі, закріплюючи їх у вигляді суб'єктивних прав чи законних інтересів засуджених.

Відповідно до частини 3 статті 63 Конституції України та норм Кримінально-виконавчого кодексу України, засуджені користуються всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, визначених законами України та цим Кодексом і встановлених вироком суду. Зокрема, держава гарантує всім засудженим право на шлюб.

Мета дослідження – проведення комплексного наукового аналізу правового регулювання укладення шлюбу із особами що відбувають покарання в місцях позбавлення волі, а також визначення загальних особливостей укладення такого роду шлюбів. Крім того важливим аспектом також є проведення аналізу безпосередньої процедури укладення шлюбу із особами що відбувають покарання, у порівнянні із процедурою укладення шлюбів, що здійснюються на загальних підставах.

Результати дослідження. Розгляд цього питання потрібно почати безпосередньо із дефініцій «шлюб», «засуджена особа», що дасть змогу краще зрозуміти тему дослідження.

Згідно ст. 21 Сімейного кодексу України (далі – СК України) шлюб – це сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану [1].

Що стосується доктринального визначення поняття шлюбу шлюб розглядається вільний, рівноправний і в принципі пожиттєвий союз

жінки та чоловіка, укладений з дотриманням порядку та умов, встановлених законом, що створює сім'ю і породжує між подружжям взаємні особисті і майнові права та обов'язки.

Для визначення поняття засудженої особи варто звернутися до норм кримінально-процесуального законодавства де вказано, що засудженим визнається особа, стосовно якої постановлено обвинувальний вирок, якщо цей вирок навіть і не набрав чинності.

У кримінально-виконавчому праві засуджений – це особа, стосовно якої постановлений судом обвинувальний вирок набрав чинності і якій цим вироком призначено покарання, що передбачено кримінальним законом.

Досліджуючи це питання першочергово варто звернутися до наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні», де в п. 18 вказано, що державна реєстрація шлюбу із засудженими, які відбувають покарання в установах виконання покарань, проводиться відділом державної реєстрації актів цивільного стану за місцезнаходженням цієї установи на загальних підставах, передбачених законодавством України [2]. Реєстрація шлюбу із засудженим здійснюється на загальних підставах.

У п 19 вищезазначеного наказу передбачена процедура заповнення заяви як особи що перебуває у місцях позбавлення волі так і особи яка бажає укласти шлюб із суб'єктом який відбуває покарання. Після заповнення засудженим тієї частини заяви, яка стосується його, начальник установи виконання покарань звіряє вказані в заяві відомості з паспортом або паспортним документом, який міститься в його особовій справі та засвідчує справжність його підпису [2], згідно ст. 78 Закону України «Про нотаріат», де вказано, що ... начальник установи виконання покарань засвідчують справжність підпису на документах, крім тих, які відповідно до закону або за вимогою сторін підлягають нотаріальному посвідченню [3].

Щодо заповнення заяви іншою стороною то відповідно до Роз'яснення Міністерства юстиції України «Щодо державної реєстрації шлюбу з особами, засудженими до позбавлення волі» при погодженні на державну реєстрацію шлюбу із засудженим особа заповнює отриману заяву в тій частині, що стосується її, у відділі державної реєстрації актів цивільного стану за місцезнаходженням установи виконання покарань [4].

Також, важливим елементом є місце проведення державної реєстрації шлюбу. Тому, відповідно до наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні» державна реєстрація шлюбу проводиться у присутності нареченого та нареченої у приміщенні, визначеному адміністрацією установи виконання покарань. Варто вказати що це приміщення повинно розташовуватися за місцезнаходженням таких установ на загальних підставах [2].

Висновки. Процедура укладення шлюбу із особою яка перебуває в установах кримінально-виконавчої системи регулюється як законами так і підзаконними нормативно-правовими актами. Доцільно уніфікувати підзаконне регулювання означеної проблеми та закріпити процедуру укладення шлюбу із засудженою особою у спеціальному законодавчому акті.

Список літератури

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. із змінами і доп. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
2. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні: наказ Міністерства юстиції України від 18 жовтня 2000 р. № 52/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00>
3. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 р. із змінами і доп. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.
4. Державна реєстрація шлюбу з особами, засудженими до позбавлення волі: затв. Роз'яснення Міністерства юстиції України від 20 липня 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/n0054323-11>

Стецюк О. О., Трачук І. А. – студенти
II курсу юридичного факультету
СНУ імені Лесі Українки;
Старчук О. В. – к. ю. н., доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
СНУ імені Лесі Українки

Щодо правового регулювання захисту дітей від жорстоких батьків

Постановка проблеми. Ні для кого не секрет, що домашнє насильство давно не рідкість, але лише протягом останніх десятиліть

міжнародне співтовариство почало приділяти цій проблемі значну увагу.

Глобальною проблемою у всьому світі є жорстоке поводження з дітьми, яке формує малоосвічених, соціально дезадаптованих особистостей, у яких відсутні навички щодо праці, спілкування тощо. За даними Державної служби статистики щороку, на привеликий жаль, кількість жертв домашнього насильства зростає. Кожну третю дитину б'ють у сім'ї дуже часто, кожну десятку – постійно, кожну п'яту ображають і принижують.

Проблема насильства в сім'ї носить загальний характер, представляє особливу соціальну проблему навіть в розвинених країнах Заходу. Але там вона знаходиться під суворим контролем правових норм і свідомістю громадянського суспільства.

Метою дослідження є здійснення аналізу правового регулювання захисту дітей від жорстокого поводження батьків на міжнародному та національному рівнях.

Результати дослідження. Насильство в сім'ї є порушенням права на життя, фізичну і психічну недоторканність, права не зазнавати тортур, нелюдських або таких, що принижують честь та гідність дій. Держава гарантує кожній людині реалізацію прав і свобод, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії або іншого статусу.

Першим міжнародним документом, в якому розглядалась проблема прав дитини, була Женевська декларація 1924 р., спрямована на створення умов, що забезпечують нормальний фізичний і психічний розвиток дитини, право дитини на допомогу, належне виховання, захист.

Наступним актом захисту прав дітей є Загальна декларація прав дитини 1959 р., метою якої є забезпечення дітям щасливого дитинства та користування передбаченими нею правами і свободами для їхнього особистого блага та блага суспільства і заклик батьків, чоловіків і жінок як окремих осіб, а також добровільні організації, місцеві влади і національні уряди до того, щоб вони визнали і намагалися дотримуватися цих прав шляхом законодавчих та інших заходів [1].

В Конвенції про права дитини зазначено, що держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації,

включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину [2].

Що ж до поняття жорстоке поводження, то воно влучно розкрито в Постанові Пленуму Верховного суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» у якій жорстоке поводження полягає у фізичному або психічному насильстві, застосуванні недопустимих методів виховання, приниженні людської гідності дитини тощо [3].

Поняття «домашнє насильство» закріплене в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», відповідно до якого домашнє насильство – це діяння фізичного, сексуального, психологічного або економічного характеру, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають однією сім'єю, але не перебувають у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [4].

Сімейний кодекс України захищає дітей у сім'ї від жорстокого поводження. А саме, відповідно до п. 3 ст. 164 СК України мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він жорстоко поводяться з дитиною, а також відповідно до ч. 1 ст. 170 СК України суд може постановити рішення про відібрання дитини від батьків або одного з них, не позбавляючи їх батьківських прав, у випадку, якщо вони жорстоко поводяться з дитиною [5].

Висновки. Тривалий час проблематика прав людини розглядалася, переважно, в контексті взаємовідносин людини та держави, порушення прав людини у приватній сфері були ретельно приховані під заборону втручання в особисте та сімейне життя, тому для України важливим кроком є прийняття низки законів, спрямованих на врегулювання питань щодо захисту дітей від жорстоких батьків.

Список літератури

1. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ від 10 грудня 1948 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua>
2. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua>

3. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав: Постанова Пленуму Верховного суду України 30 березня 2007 р. № 3.
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. із змінами та доп. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.
5. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.

Хомич Д. – аспірант кафедри кримінального права і процесу СНУ імені Лесі Українки

Правове регулювання газопостачальної діяльності в Україні

Постановка проблеми. Ще з початку незалежності України нагальним стало питання забезпечення енергетичної безпеки держави. Енергетична безпека в фаховій літературі окреслюється як обставина готовності паливно-енергетичного комплексу країни до надійного та технічнобезпечного, економічнорезультативного та обґрунтованого енергозабезпечення населення та економіки держави [1].

Сучасний стан справ у сфері обліку енергетичних ресурсів країни пригальмовує розвиток ринкових відносин в економіці України, спричиняє їх розкрадання, заважає дієвому проведенню енергозберігаючих заходів.

Метою дослідження є вивчення та аналіз системи правового регулювання газопостачальної діяльності в Україні.

Результати дослідження. Взаємовідносини в сфері постачання енергетичних ресурсів мають важливе державне значення.

Правове регулювання газопостачальної діяльності здійснюється згідно з Конституцією України, Кримінальним [7] та Господарським кодексами України, Кодексом України про адміністративні правопорушення [6], Законами «Про нафту і газ» [3], «Про газ (метан) вугільних родовищ» [2] та ін., а також спеціальним законодавством: Кодексами газорозподільних систем та газотранспортної системи [9], Законами України «Про ринок природного газу» [5], «Про особливості доступу до інформації у сферах постачання електричної енергії, природного газу, теплопостачання, централізованого постачання гарячої

води, централізованого питного водопостачання та водовідведення» [4], Постановою «Про затвердження Правил постачання природного газу» [11], де розглядаються питання, присвячені головним чином технічним і технологічним аспектам обліку природного газу.

Актуальним є надати увагу нормативно-правовому регулюванню споживання природного газу населенням. Насамперед, Постанова «Про затвердження Кодексу газорозподільних систем» від 30.09.2015 р. № 2494, «Правила надання населенню послуг з газопостачання», затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 9 грудня 1999 р. № 2246 [10] та «Методика визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами», затверджена Наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 29.08.2011 р. № 303 [8] регламентують взаємовідносини постачальника газу зі споживачами щодо споживання газу.

Відносини постачальника газу зі споживачами щодо використання газу регламентуються «Правилами надання населенню послуг з газопостачання». Відповідно до пункту 32 газопостачальна організація зобов'язана: забезпечити безперервне постачання газу з відповідними якісними показниками в порядку, передбаченому договором; розглядати в установленому порядку претензії споживача щодо відповідності якісних показників газу та якості послуг і за наявності відповідних підстав задовольняти його вимоги та ін. [10].

Попри те, газопостачальна організація наділена повноваженнями щодо проведення перевірок справності приладів обліку газу. Вона уповноважена [10]: припиняти постачання газу споживачеві у разі порушення строків оплати послуг з газопостачання та самовільного використання газу споживачем; вимагати від споживача відшкодування збитків згідно з Порядком відшкодування збитків, завданих газопостачальній або газотранспортній організації внаслідок порушення споживачем природного газу цих Правил; перевіряти стан лічильників газу, а також цілість пломб на них та на газових приладах і пристроях, відключених від системи газопостачання.

Споживачам газу варто знати, що законодавець зобов'язав енергопостачальника безоплатно здійснювати планові перевірки, обслуговувати та ремонтувати прилади обліку. Внаслідок порушення прав споживач може ставити питання про відшкодування заподіяних збитків та звернутись до суду згідно зі статтею 4 Цивільно-процесуального кодексу України.

Висновки. З наведеного вище зрозуміло, що зазначені нормативні акти розглядають природний газ як енергетичний носій, що виступає на ринку як товар, що відрізняється від інших товарів особливими споживчими властивостями, які визначають необхідність регулювання та регламентації використання цього товару. Тож, оскільки природний газ є товарною продукцією, то в правовому значенні він є майном і правопорушення в газовій енергетиці тягнуть за собою встановлену законодавством України цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність.

Список літератури

1. Завербний А. С. Економічна політика України в сфері енергетики в умовах євроінтеграції: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03/Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів, 2019. 47 с.
2. Закон України про газ (метан) вугільних родовищ № 1392-VI [Чинний від 2009-06-19]. *Офіц. вид.* Київ: Верховна Рада України, 2009. 14 с.
3. Про нафту і газ: Закон України №2665-III від 12.07.2001. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2665-14>
4. Про особливості доступу до інформації у сферах постачання електричної енергії, природного газу, тепlopостачання, централізованого постачання гарячої води, централізованого питного водопостачання та водовідведення: Закон України № 887-VIII від 10.12.2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/887-19>
5. Про ринок природного газу: Закон України № 329-VIII від 05.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19>
6. Про адміністративні правопорушення: Кодекс України № 8073-X від 07.12.1984 року. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
7. Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
8. Методика визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами: наказ Міністерства екології та природних ресурсів України № 303 від 29.08.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1097-11>
9. Постанова НКРЕКП Про затвердження Кодексу газотранспортної системи № 2493 від 30.09.2015. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1378-15#n18>
10. Правила надання населенню послуг з газопостачання: постанова Кабінету Міністрів України № 2246 від 9 грудня 1999 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/5737220>
11. Про затвердження Правил постачання природного газу: постанова національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг № 2496 від 30.09.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1382-15>

Чечелюк О. Ю. – аспірант СНУ імені Лесі
Українки

Проблема визначення правового статусу комісії по трудових спорах

Постановка проблеми. В процесі трудової діяльності між працівником та роботодавцем можуть виникати трудові спори, щодо укладення, виконання, розірвання трудового договору та дотримання норм трудового законодавства. У зв'язку з цим, для працівників актуальним залишається пошук можливостей ефективно відстоювати свої трудові права від порушень і протиправних посягань.

Стаття 221 Кодексу законів про працю, надає таку можливість працівнику відстоювати свої трудові права та інтереси шляхом звернення до комісії по трудових спорах або ж до районних, районних у містах, міських чи міськрайонних судів [2].

Зважаючи на те, що законодавець визначає комісію по трудових спорах як обов'язків первинний орган, що розглядає індивідуальні трудові спори, актуальним є дослідження її правового статусу.

Мета дослідження. Дослідити проблему визначення правового статусу комісії по трудових спорах.

Результати дослідження. Частина 1 статті 224 Кодексу законів про працю визначає, що комісія по трудових спорах є обов'язковим первинним органом по розгляду трудових спорів, що виникають на підприємствах, в установах, організаціях, за винятком спорів, зазначених у статтях 222, 232 цього Кодексу [2].

З аналізу цієї частини статті вбачається те, що законодавець визначає комісію, як обов'язковий первинний орган по розгляду трудових спорів, що виникають між працівником та роботодавцем.

Водночас, таке формулювання законодавцем правового статусу комісії по трудових спорах на наш погляд є не зовсім вдалим, адже визначаючи комісію обов'язковим первинним органом при розгляді трудових спорів, законодавець обмежує наше право на доступ до суду, що в свою чергу буде суперечити ст. 55 Конституції України [1] та статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Так, стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право на справедливий і публічний розгляд

справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, при визначенні цивільних прав і обов'язків особи чи при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що пред'являється особі [3].

При цьому Європейський суд у своїй практиці неодноразово наголошує на необхідності забезпечення гарантій справедливого судочинства, що включає в себе право на доступ до суду.

Так, у справі *Delcourt v. Belgium* Суд зазначив, що «у демократичному суспільстві у світлі розуміння Конвенції, право на справедливий суд посідає настільки значне місце, що обмежувальне тлумачення статті 6 не відповідало б меті та призначенню цього положення» [3].

У справі *Bellet v. France* Суд зазначив, що «стаття 6 § 1 Конвенції містить гарантії справедливого судочинства, одним з аспектів яких є доступ до суду. Рівень доступу, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення права особи на суд з огляду на принцип верховенства права в демократичному суспільстві. Для того, щоб доступ був ефективним, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити дії, які становлять втручання у її права» [3].

З огляду на викладене, Європейський Суд робить два основні акценти: по-перше, особі має бути забезпечена можливість звернутись до суду для вирішення певного питання, по-друге, з боку держави не повинні чинитись правові чи практичні перешкоди для здійснення цього права.

Про суперечність визначеного законодавцем правового статусу комісії по трудових спорів, як обов'язкового первинного органу по розгляду трудових спорів, вказує й позиція українських судів.

Так, постановою Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» встановлено, що з урахуванням конституційного положення про те, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, юрисдикція яких поширюється на всі правовідносини, які виникають у державі, судам підвідомчі всі спори про захист прав і свобод громадян; суд не вправі відмовити особі у прийнятті позовної заяви чи скарги лише з тієї підстави, що її вимоги можуть бути розглянуті в передбаченому законом досудовому порядку [4].

З викладеного вбачається, що Верховний Суд України вказує на те, що Конституція України гарантує працівнику свободу вибору правових механізмів захисту своїх трудових прав.

Висновки. Таким чином, законодавець повинен привести положення ч. 1 ст. статті 224 Кодексу законів про працю у відповідність до вимог Конституції України та статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод оновивши не лише правовий статус комісії по трудовим спорам, а й більш детально визначивши порядок її функціонування.

Список літератури

1. Конституція України: Основний Закон № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кодекс законів про працю України. Закон від 10.12.1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. № 50. Ст. 375.
3. Коваль І. Право на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини щодо України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7474
4. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9. *Право України*. 1996. № 12. С. 91.

9. Біологія

Буткевич О. А. – студент IV курсу медико-біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Качинська Т. В. – к. б. н., доцент кафедри фізіології людини і тварин

СНУ імені Лесі Українки

Вплив альфа-тренінгу на часові показники варіативності серцевого ритму в осіб із високим рівнем агресії

Підліткова агресія може бути спричинена соціальними та психологічними факторами. До перших зазвичай відносять напружену обстановку в суспільстві, а до других – вікові особливості психологічного розвитку підлітків. Одним із методів зниження рівня агресії вважається нейрофідбек-тренінг, в основі якого лежить принцип біологічного зворотного зв'язку (БЗЗ) [3, 185–188]. Завдяки впливу на розподіл та структуру альфа-ритмів через зворотний зв'язок відбуваються певні зміни в нейрофізіологічних процесах та поведінці людини [5, 193–196].

Пошук адекватних нейровісцеральних маркерів досягнення успіху в когнітивної діяльності та оптимальному психоемоційному стані триває досі. Встановлено, що активність альфа-хвиль мозку відіграє ключову роль в центральних [4, 63], а варіабельність серцевого ритму (ВСР) – в вегетативних механізмах психосоматичного сполучення [1, 108]. Тому, **мета роботи** виявити вплив нейрофідбек-тренінгу на часові показники варіативності серцевого ритму у хлопців-підлітків із підвищеним рівнем агресії.

В альфа-тренінгу брали участь 10 хлопців віком 12–13 років. Батьки школярів із підвищеним рівнем агресії були поінформовані щодо участі їх дітей у дослідженні та дали добровільну згоду. У межах психологічного обстеження було проведено оцінку рівня агресії обстежуваних школярів за допомогою тесту Басса-Дарки [2].

Процедура альфа-тренінгу проводилася за допомогою комплексу «НейроКом» (ХАІ МЕДИКА, м. Харків) зі спеціально створеним в ньому модулем «БЗЗ-тренінг». Альфа-тренінг був спрямований на збільшення потужності альфа-ритму в верхній частині індивідуального альфа-діапазону. Було проведено десять 10-хвилинних сеансів альфа-тренінгу. На початку кожного сеансу проводили вимірювання оптимального порогу потужності альфа-ритму (поріг встановлювали так, щоб при такій же потужності ритму сигнал зворотного рухався в 30 % часу). Реєстрацію ЕЕГ здійснювали від відведення Fz, відповідно до міжнародної схеми 10–20 %. Під час сеансів альфа-тренінгу здійснювали запис ЕКГ від верхніх та нижніх кінцівок для оцінки динаміки та контролю серцевої діяльності. Вивчення механізмів регуляції серцевої діяльності досліджуваних, а також стану вегетативної нервової системи здійснювалося шляхом аналізу часових показників варіативності серцевого ритму: mRR (мс), SDNN (мс), Mean HR (1/хв), RMSSD (мс), HRV index [1, 108]. Статистичну обробку результатів дослідження ми здійснювали за допомогою програми MS Excel 2019.

Показник mRR під час першого сеансу становив $770 \pm 36,9$ мс, під час 10-го сеансу – $781 \pm 40,5$ мс. Підвищення значень показника вказує на збільшення впливу парасимпатичної нервової системи на діяльність серця. Параметр SDNN під час 1-го сеансу тренінгу дорівнював $60 \pm 6,7$ мс, під час 10-го – $71 \pm 10,8$ мс. Показник Mean HR від першого до десятого сеансів альфа-тренінгу мав тенденцію до зниження. Це вказує на посилення парасимпатичних впливів нервової системи на серцеву діяльність. Показник RMSSD характеризувався збільшенням значень від першого до десятого сеансів. Триангулярний індекс мав початкове значення $14 \pm 1,4$, а кінцеве – $16 \pm 2,3$. Збільшення значень цього показника теж свідчить про посилення парасимпатичної регуляції на серцеву діяльність. Таким чином, у результаті проходження 10-ти сеансів альфа-тренінгу відмічено посилення впливів парасимпатичного відділу вегетативної нервової системи на серцеву діяльність. Згідно з літературними даними та результатами нашого дослідження, проходження нейрофідбек-тренінгу дозволяє стабілізувати серцеву діяльність, знизити рівень агресивності та покращити загальний стан самопочуття хлопців-підлітків.

Висновки. В осіб чоловічої статі віком 12–13 років, які мають високий рівень агресії, після проходження десяти процедур нейрофідбек-тренінгу відмічено збільшення часових показників варіативності серцевого ритму, окрім індексів Mean HR.

Список літератури

1. Баевский Р. М., Иванов Г. Г. Вариабельность сердечного ритма: теоретические аспекты и возможности клинического применения. *Ультразвуковая функциональная диагностика*. 2001. Т. 3. С. 108.
2. Кокун О. М. Психофізіологія: навч. посіб. Київ: Центр навч. л-ри, 2006. 184 с.
3. Штарк М. Б. Биоправление-4. Теория и практика [Текст]: монография/под ред. М. Б. Штарка, М. Шварца. Новосибирск: ЦЭРИС, 2002. С. 185–188.
4. Klimesch W., Sauseng P., Hanslmayr S. EEG alpha oscillations: The inhibition-timing hypothesis. *Brain Researching Review*. 2007. № 53. P. 63.
5. Sensitivity of human EEG alpha band desynchronization to different working memory components and increasing levels of memory load/[A. Stipacek, R. Grabner, C. Neuper et al.]. *Neuroscience letters*. 2003. Vol. 353. № 3. P. 193–196.

Веремій Т. Ю. – студентка III курсу медико-біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;
Сухомлін К. Б. – д. б. н., професор, завідувач
кафедри зоології СНУ імені Лесі Українки

Біотопічний розподіл турунів (Carabidae: Coleoptera) Ківерцівського НПП «Цуманська пуца»

Постановка проблеми. У вивченні турунів фауни України вагомий внесок зробили В. В. Бригадиренко [1], С. Ю. Грюнталь, Т. К. Сергеева [2], А. В. Пучков [3-5], В. Б. Різун [6]. Але проведені дослідження не розкривають усіх аспектів екології турунів Волині і Ківерцівського НПП «Цуманська пуца», зокрема. Тому, зазвичай, невідомі причини зникнення або зниження чисельності цих видів твердокрилих.

Метою дослідження було встановлення біотопічного розподілу турунів (Coleoptera, Carabidae) у Ківерцівському НПП «Цуманська пуца».

Матеріали та методика роботи. Дослідження жуків-турунів проводили у трьох біотопах Ківерцівського національного природного парку «Цуманська пуца»: 1) на колишньому згарищі, пробна площа П-1 (1 пастка); 2) у сосновому лісі, пробна площа П-1 (1 пастка); 3) у дубовому лісі пробна площа П-2 (8 пасток). Для проведення дослідження використовували загальноприйняті ентомологічні методи [7]:

відловлювання за допомогою пасток Барбера; розбір трухлої деревини, лісової підстилки, обстеження поверхні ґрунту. Збір матеріалу проводили з 1 травня до 1 жовтня 2019 р. Загалом було закладено 10 пасток. Під час дослідження, було зібрано 2777 особин турунів та ідентифіковано 39 видів, які належать до 20 родів.

Результати дослідження. Важливим показником оцінки різноманіття для обмеженого у просторі і часі угруповання, для якого чітко відомо число видів і особин що його складають, є видове багатство. Однак зазвичай важко мати повний список видів угруповання. У цьому випадку використовували співвідношення числа видів до чітко обумовленого числа особин. Різноманітні співвідношення S і N лежать в основі простих показників видового різноманіття. Перевага цього індексу – простота розрахунків. Індекс Маргалєфа відображає щільність видів, або видове багатство, на певній території, таким чином, чим більший показник індексу, тим більше видове багатство має певна територія. Із збільшенням його значень зростає біорізноманіття. Індекс Маргалєфа має максимальне значення, якщо всі особини належать до різних видів ($S = n$) і дорівнює нулю, коли всі особини належать до одного виду ($S = 1$).

Індекс видового багатства Маргалєфа для турунів згарища становить:

$$D_{Mg} = (S - 1) / \ln N = (21 - 1) / \ln 92 = 20 / 4,52 = 4,42.$$

Індекс видового багатства Маргалєфа для турунів соснового лісу становить:

$$D_{Mg} = (S - 1) / \ln N = (8 - 1) / \ln 37 = 7 / 3,61 = 1,93.$$

Індекс видового багатства Маргалєфа для турунів дубового лісу становить:

$$D_{Mg} = (S - 1) / \ln N = (29 - 1) / \ln 2648 = 28 / 7,88 = 3,55.$$

Видове багатство зростає за градієнтом: сосновий ліс – дубовий ліс – згарище.

З метою встановлення спільності карабідофауни у різних біотопах парку підраховували індекс подібності фаун (Чекановського-Соренсена).

Найбільшу спільність мають біотопи дубового лісу і згарища (0,48), середній показник спільності властивий для лісових біотопів (0,44), найменша подібність видового складу турунів властива біотопам соснового лісу та згарища (0,28). Загалом індекси спільності видового складу трьох досліджених ділянок невисокі, оскільки число спільних видів низьке. Таку особливість можна пояснити значними

відмінностями умов існування турунів, які створюються у різних біотопах парку.

Висновки. Видове багатство зростає за градієнтом: сосновий ліс – дубовий ліс – згарище. У сосновому лісі індекс Маргалефа становить 1,93, у дубовому – 3,55, на колишньому згарищі – 4,42. Найбільшу спільність видів турунів мають біотопи дубового лісу і згарища (0,48), середній показник спільності властивий для лісових біотопів (0,44), найменша подібність видового складу турунів властива біотопам соснового лісу та згарища (0,28).

Список літератури

1. Бригадиренко В. В. Рідкісні та зникаючі види турунів (Coleoptera, Carabidae) України. *Наук. вісн. Львів. лісотехн. ун-ту. Серія «Сучасна екологія і проблеми сталого розвитку суспільства»*. 1999. № 9 (8). С. 11–15.
2. Грюнталь С. Ю., Сергеева Т. К. Особенности пищевых связей лесных жукелиц родов *Carabus* и *Cychrus*. *Зоологический журнал*. 1989. Т. 68 (1). С. 45–51.
3. Пучков А. В. Обзор жужелиц рода *Carabus* L. (Coleoptera, Carabidae) фауны Украины. *Вестник зоологии*. 2008. Т. 43 (3). С. 209–219.
4. Пучков А. В. Обзор карабидофауны (Coleoptera, Carabidae) Украины и перспективы ее изучения. *Вестник зоологии*. 1998. Отд. вып. № 9. С. 151–154.
5. Пучков А. В., Ризун В. Б. Жужелицы трибы *Trechini* (Coleoptera, Carabidae) фауны Украины. *Український ентомологічний журнал*. 2015. 10 (1–2). С. 13–32.
6. Ризун В. Б., Чумак В. О. До вивчення жуків-турунів (Coleoptera, Caradidae) Волинського Полісся. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій*. 2010. № 7. С. 149–153.
7. Феоктистов В. Ф. Эффективность ловушек Барбера разного типа. *Зоологический журнал*. 1980. Т. IX. С. 1554–1555.

Галян Б. І. – студентка IV курсу медико-біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник: доктор біологічних наук
професор СНУ імені Лесі Українки
К. Б. Сухомлін

Еколого-фауністична характеристика гідробіонтів річки Вижівка Старовижівського району

Постановка проблеми. В умовах зростаючої уваги до якості річкових вод як індикатора стану екосистеми, актуальною постає

проблема дослідження якості річкової води. Нині сформувався усталений погляд на те, що якість води визначається не тільки обсягом хімічних речовин, що надходять у річку, але й гідробіологічними характеристиками. Зміна видового складу водних екосистем може відбуватися за настільки слабого забруднення водних об'єктів, яке не виявляється жодними іншими методами. Тому гідробіологічні показники є найбільш чутливими [1].

Мета дослідження: полягає у вивчення видового різноманіття безхребетних тварин – гідробіонтів річки Вижівки.

Відповідно до поставленої мети ми виділили такі завдання:

- скласти систематичний перелік видів безхребетних тварин – гідробіонтів річки Вижівки;
- виділили екологічні групи гідробіонтів за життєвими формами, особливостями живлення та сезонністю;
- дослідити особливості чисельності та поширення зареєстрованих видів.

Матеріалом для виконання роботи були власні збори гідробіонтів у р. Вижівка проведені впродовж 2018–2019 рр. на території Старовижівського району. За весь період дослідження було зібрано 84 проби. Спостереження велось протягом семи місяців (з травня до листопада 2018 та 2019 років). Відбір зразків проводили на початку та в кінці кожного з вказаних місяців у трьох місцях річки Вижівка в межах селища міського типу Стара Вижівка. Збір проб робили за допомогою водного сачка [4]. Спійманих тварин фіксували 70 % спиртом. Проби етикетували. Зібраний матеріал визначали до роду і виду, використовуючи визначники [2, 3, 5].

Результати дослідження. У річці Вижівка було зареєстровано 27 видів безхребетних тварин – гідробіонтів, що належать до 3 типів: кільчасті черви, молюски, членистоногі.

Серед кільчастих червів зареєстровані лише два представники класу п'явки: п'явка равликоча (*Glossiphonia complanata*), п'явка псевдокінська велика (*Haemopsis sanguisuga*).

Тип молюски представлений 8 видами, серед яких двостулкові 2 види: беззубка звичайна (*Anodonta cygnea*), перлівниця звичайна (*Unio pictorum*.) і 6 видів черевоногих: катушка рогова (*Planorbis corneusi*), загорнута (*Anisus vortex*), ставковики великий (*Lymnaea stagnalis*), овальний (*Lymnaea ovate*), болотяний (*Lymnaea palustris*), вухатий (*Lymnaea auricularia*).

Тип членистоногі найчисленніший за кількістю видів серед зареєстрованих безхребетних тварин – гідробіонтів. Він налічує 17 видів з класів вищі раки та комахи.

Клас Вищі ракоподібні Malacostraca представлений 3 видами: рак вузькопалий (*Astacus leptodactylus*), водяний віслучок (*Asellus aquaticus*) та бокоплав гамарус (*Gammarus pulex*).

Найчисленнішими за кількістю видів у річці Вижівка є клас комахи Insecta. Серед них ряд одноденки (*Ephemeroptera*) представлений 1 видом одноденка звичайна (*Ephemera vulgate*), ряд бабки Odonota – 9 видами: коромисло зелене (*Aeschna viridis*), коромисло велике (*Aeschna grandis*), короткочеревець лучний (*Brachytron pratensis*), бабка чотириплямиста (*Libellula quadrimaculata*), тонкочеревець звичайний (*Sympetrum vulgatum*), красуня блискуча (*Calopteryx splendens*), стрілка – дівчина (*Coenagrion puella*), стрілка чудова (*Coenagrion puchellum*), тонкохвіст елегантний (*Ischnura elegans*), лютка наречена (*Lestes sponsa*), лютка зелена (*Lestes viridis*), ряд клопи Hemiptera – 1 видом водомірка ставкова (*Gerris lacustris*), ряд волохокрильці Trichoptera – 1 вид: волохокрилець звичайний (*Phryganea grandis*)

Висновки. У річці Вижівка за численністю домінує (ІД > 10,0 %) водомірка ставкова. До масових (ІД 5, 0–10,0 %) належать 4 види: катушка рогова і загорнута, водяний віслучок і коромисло велике. Численними (ІД 1,0–5,0 %) є 20 видів, нечисленними (ІД 0–1,0 %) – 2 вид (п'явка псевдо кінська велика, ставковик болотяний)

У річці Вижівка розповсюдженими (ШІ > 50 %) є 2 зареєстрованих види: катушка загорнута та водомірка ставкова. Поширеними (ШІ 10,0–50,0 %) є 23 види. Локально поширеними (ШІ < 10 %) є 3 види (п'явка псевдо кінська велика, беззубка звичайна, ставковик болотяний).

Список літератури

1. Гідробіологічні дослідження континентальних водоем в Національній академії наук України (до 90-річчя НАН України)/за ред. В. Д. Романенка. Київ: СПД «Москаленко О. М.», 2008. 264 с.
2. Горб С. Н., Павлюк Р. С., Спурис З. Д. Стрекозы (Odonata) Украины: фаунистический обзор. *Вестник зоологии, Supplement*. 2000. № 15. 155 с.
3. Лукашов Д. В. Визначник прісноводних молюсків. Для студентів біологічних факультетів. Київ: [б. в.], 2003. 53 с.
4. Методи гідроекологічних досліджень поверхневих вод/за ред. В. Д. Романенка. Київ: ЛОГОС, 2006. 408 с.
5. Плавильщиков Н. Н. Определитель насекомых. Москва: Топикал, 1994. 544 с.

Гурець В. В. – студентка IV курсу медико-біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Щепна Л. В. – ст. викладач кафедри зоології
СНУ імені Лесі Українки

Іхтіофауна річки Утятин Горохівського району

Постановка проблеми. Риби – древня група тварин, що живе на Землі сотні мільйонів років. Сучасна іхтіофауна представлена досить широко й включає понад 28 тисяч видів риб (інколи називають 30 тис. видів риб), що живуть у гіперсолоних, солоних, солонуватих і прісних водах практично на всій акваторії планети. Риби заселяють стоячі водойми, швидкоплинні ріки і струмки, моря і океани тропічних, помірних і полярних зон [2].

Волинська область багата на прісні водойми природного походження. Багато риб, які водяться у наших річках, мають промислове значення, є об'єктом спортивного та аматорського рибальства. На сьогодні іхтіофауна досліджена у великих водоймах, а дані про видовий склад риб малих річок практично відсутні.

Метою роботи було дослідження іхтіофауни річки Утятин у селі Терешківці Горохівського району.

Результати досліджень. Всього у досліджуваній водоймі зафіксовано п'ять видів риб, які відносяться до родин Коропові Cyprinidae і Окуневі Percidae. В Україні родина Cyprinidae найбагатша на види і включає до свого складу 58 видів [1]. В річці Утятин зареєстровано такі види коропових: карась звичайний (*Carassius carassius* Linnaeus, 1758), короп звичайний (сазан) (*Cyprinus carpio* Linnaeus, 1758), товстолобик білий (*Hypophthalmichthys molitrix* Valenciennes, 1844), карась сріблястий (*Carassius gibelio* Bloch, 1782). Відмічено один вид окунь звичайний (*Perca fluviatilis* Linnaeus, 1758) родини Percidae.

Carassius carassius, *Carassius gibelio*, *Cyprinus carpio*, *Perca fluviatilis* – аборигенні види риб. Зареєстрований *Hypophthalmichthys molitrix* вид-вселенець. Разом з іншими амурськими видами був завезений в Україну у 50-ті роки минулого століття. Умов для природного відтворення в Україні вид не знаходить, тому проводиться його штучне розведення [1].

Карась, окунь належать до малоцінних, смітних видів риби, які змогли пристосуватися до несприятливих абіотичних чи біотичних факторів. Цінними видами риби вважають коропа звичайного, товстолобика білого.

Зроблено оцінку чисельності кожного виду на основі проведених кількісних обліків з подальшим визначенням відсоткового співвідношення видів. У результаті досліджень було виявлено, що чисельними видами є окунь звичайний *P. fluviatilis* (ІД – 25 %), короп звичайний *C. carpio* (ІД – 20 %), карась сріблястий *C. gibelio* (ІД – 15 %). Звичайним видом є товстолобик білий *H. molitrix* (ІД – 10 %). Домінуючим видом у річці Утятин села Терешківці Горохівського району є карась звичайний *C. carassius*, (ІД – 30 %).

Проведені основні виміри домінуючого виду. За отриманими результатами можна зробити висновок, що в середньому довжина карася звичайного становить 20,4 см, вік – 2,6 року, діаметр луски – 1 см.

Висновки. Іхтіофауна річки Утятин Горохівського району представлена аборигенними видами: карась звичайний *C. carassius*, короп звичайний *C. Carpio*, карась сріблястий *C. gibelio*, окунь звичайний *P. fluviatilis* та інтродукованим видом товстолобик білий *H. molitrix*. Домінуючим видом є карась звичайний *C. carassius*.

Список літератури

1. Мовчан Ю. В. Риби України: (визначник-довідник). Київ: Золоті ворота, 2011. 444 с.
2. Шерман І. М., Пилипенко Ю. В., Шевченко П. Г. Загальна іхтіологія: підруч. Київ: Аграрна освіта, 2009. 68 с.

Давидюк О. В. – студентка ІV курсу медико-біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Варіативність серцевого ритму у осіб з різним рівнем емоційної стійкості

Постановка проблеми. об'єктивна діагностика емоційного відгуку на різноманітні зміни довкілля на підставі аналізу різних фізіологічних сигналів є галуззю наукових досліджень, що інтенсивно розвивається [8]. У наш час спостерігається значне збільшення

кількості осіб, які потребують психологічної реабілітації в результаті постійного контакту зі стресовими факторами [2].

Фізичне здоров'я безпосередньо взаємов'язане із психічним і будь-які зміни в психоемоційному стані людини супроводжуються змінами в функціонуванні вегетативної нервової системи, які найкраще простежуються на рівні серцево-судинної системи [4]. Аналіз варіативності серцевого ритму (ВСР) є одним з найпопулярніших методів в фізіології і медицині, що використовується для вивчення стану вегетативної регуляції серцевого ритму, перспектив лікування людей з різними кардіологічними захворюваннями тощо. ВСР обумовлена впливами на серце ВНС, медіатори якої змінюють електролітні співвідношення і електрофізіологічні властивості клітин міокарду, а також ряду гуморальних факторів [1].

На сьогоднішній день, саме аналіз варіативності серцевого ритму є найбільш інформативним неінвазивним способом дослідження нейровегетативної регуляції, що дає змогу отримати інтегральну кількісну оцінку різних функціональних станів, уточнити вплив симпатичних і парасимпатичних ланок ВНС [6, 7].

Мета дослідження теоретичне дослідження відомостей щодо стану серцево-судинної системи, а саме показників ВСР при різних емоційних станах. Мета передбачає реалізацію таких завдань: проаналізувати теоретичні відомості українських та зарубіжних дослідників; здійснити порівняльну оцінку нормальних показників ВСР та показників, що були отримані при записі ВСР у людей, що піддавалися певному емоційному впливі (пред'явлення емоційно забарвлених подразників).

Результати дослідження. Аналіз варіативності серцевого ритму дає можливість з високою достовірністю визначати емоційний стан обстежуваного в конкретний момент. При певних емоційних впливах, таких як перегляд відеокліпу із різним емоційним забарвленням задіяно хронотропний механізм, що проявляється в зміні частоти серцевих скорочень і варіабельності серцевого ритму. Показано, що при позитивних емоціях відбувається активізація парасимпатичної частини вегетативної нервової системи, а також деяке зниження показників варіативності серцевого ритму. Негативні емоції викликають регуляризацию, спрощення структурної організації ритму серця [3, 5].

Висновки. Дані, отримані в результаті комплексного вивчення функціональних особливостей варіативності серцевого ритму у людей з різним емоційним станом можуть бути науковою основою для

розробки медико-біологічних та психолого-педагогічних програм, спрямованих на покращення процесів адаптації, зокрема на зниження рівня напруження регуляторних систем, профілактики психосоматичних захворювань при переході від одних умов життєдіяльності до інших. Також вони дають можливість розробити нові клінічні методи діагностики психоемоційних порушень, та перед депресійних станів, розвитку стрес-реакції.

Список літератури

1. Анализ variability сердечного ритма при использовании разных электрокардиографических систем/Р. М. Баевский, Г. Г. Иванов, Л. В. Чирейкин и др. *Вестник аритмологии*. 2002. № 24. С. 66–87.
2. Коваленко В. М. Стрес і серцево-судинні захворювання: сучасний стан проблеми. *Український кардіологічний журнал*. 2015. С. 4–10.
3. Вегетативные корреляты произвольных отображений эмоционального стресса/Е. В. Рунова, В. Н. Григорьева, А. В. Бахчина и др. *Клиническая медицина*. 2013. № 4. Т. 5. С. 69–77.
4. Цяпець С. В., Фекета В. П., Коструб В. Й. Взаємозв'язок емоційного стану людини з реакцією центральної гемодинаміки при фізичних і психічних навантаженнях. *Фізіологічний журнал*. 2002. № 3. Т. 48. С. 95–101.
5. Можливості аналізу variability ритму серця в діагностиці емоційного стану людини/І. Чайковський, В. Калниш, Т. Єна та ін. *Медична інформатика та інженерія*. 2011. № 1. С. 57–62.
6. Шевчук Т. Я., Романюк А. П. Особливості variability серцевого ритму в спортсменів ігрових видів спорту та легкоатлетів. *Вісник Запорізького національного університету. Біологічні науки*. 2015. № 2. С. 174–184.
7. Фізіологія людини: навч. посіб. Вид. 2-ге, доп./Є. О. Яремко, Л. С. Вовканич, Д. І. Бергтраум та ін. Львів: ЛДУФК, 2013. 208 с.
8. Payne E.F. Definition of emotions. *Journal of BEM*. 2003. Vol. 4. № 3. P. 38–43.

Дем'яновський Б. В. – студент IV курсу
медико-біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;
Теплюк В. С. – к. б. н., доцент кафедри
зоології СНУ імені Лесі Українки

Біорізноманіття сонечок на території Локачинського району

Жуки-сонечка (кокцинеліди) (Coccinellidae (Latreille, 1807)) – велика група комах із ряду твердокрилих. У світовій фауні відомо

близько 5200 видів із приблизно 360 родів та нікому не відомо скільки їх налічується в певній, меншій за розміром території, такій як, наприклад, Локачинський район Волинської області. Сонечка належать до комах із повним циклом перетворенням (метаморфоз), де у їх життєвому циклі проходять стадії яйця, личинки, лялечки та імаго. Переважна більшість сонечок – хижачки [2].

Більшість видів сонечок харчуються попелицями та іншими дрібними комахами-шкідниками, а саме дрібними комахами з м'яким покривом тіла, які живляться соком садових і сільськогосподарських рослин. Доросле сонечко за життя з'їдає приблизно кілька тисяч попелиць та інших шкідників [1].

Також кокцинеліди мають важливе значення в природі та житті людини, адже вони є природними ворогами багатьох видів комах, що шкодять людині, а саме знищують посіви злакових культур, насаджень кормових культур (буряк, морква та ін.), тому наше дослідження могло б допомогти в вирішенні питання боротьби з попелицями, шкідниками сільського господарства [5].

Нашою метою дослідження було уточнити видовий склад, дослідити особливості біології та екологію жуків-сонечок Локачинського району Волинської області. Нам потрібно було встановити видовий склад трьох різних угруповань, а саме прилісова місцевість, луки та приозерна місцевість, також матеріали нашої роботи в подальшому можуть бути використані працівниками сільського господарства Локачинського району для впровадження ефективних методів обмеження чисельності комах-шкідників городніх культур за допомогою розведення кокцинелід.

Ми досліджували біорізноманіття сонечок на різних біотопах, в основі яких були приозерна територія, луки та прилісова місцевість, тож за час що ми проводили дослідження ми дослідили велику територію де було знайдено велике різноманіття видів флори і фауни. В різні періоди року ми проводили огляд території на наявність сонечок та проводили відлов з метою подальшого їх визначення. Для кращого результату дослідження ми проводили ці дії мінімум один-два рази на тиждень. Тож після усіх цих досліджень ми зробили такі висновки:

1. На території Локачинського району нами було зареєстровано 10 видів сонечок, із 8 родів: 1. *Adalia*: *A. bipunctata*, *A. decempunctata*; 2. *Coccinella*: *C. quinquepunctata*, *C. septempunctata*; 3. *Harmonia*:

H. axyridis; 4. Exochomus: *E. quadripustulatus*; 5. Scymnus: *Chilocorus bipustulatus*; 6. Coleomegilla: *C. maculata*; 7. Halyzia: *H. sedecimguttata*; 8. Hippodamia: *H. variegata*.

2. В різних біотопах були виявлені деякі різні види, наприклад в лісовій місцевості відзначили 8 видів сонечок (сонечко двокрапкове, серцевик чотирикрапковий, сонечко п'ятикрапкове, хілокорус шестикрапковий, сонечко семикрапкове, сонечко десятикрапкове, сонечко шістнадцятикрапкове, гармонія азійська). На луках зібрали 7 видів кокцинелід (сонечко двокрапкове, сонечко п'ятикрапкове, сонечко семикрапкове, сонечко десятикрапкове, дванадцятикрапкове сонечко, гармонія азійська, сонечко мінливе). На приозерних ділянках нам вдалося зібрати і визначити 7 видів сонечок (сонечко двокрапкове, серцевик чотирикрапковий, сонечко п'ятикрапкове, сонечко семикрапкове, дванадцятикрапкове сонечко, сонечко шістнадцятикрапкове, сонечко мінливе).

3. У біотопах району сонечка є важливими регуляторами чисельності різних видів попелиць – шкідників сільського господарства (зеленої яблуневої попелиці, борошністої попелиці, картопляної попелиці, вишневої попелиці, зернової попелиці, капустяної попелиці, листової попелиці. Сонечок виявляли переважно у місцях скупчення попелиць, якими вони живляться, знаходили їх на таких рослинах (на листках яблунь, груш, вишень, калини, черешні, злакових, капусти, картоплі та на інших сільськогосподарських сортах рослин). Активність комах відзначили з другої декади травня до середини вересня, найбільша активність була помічена в кінці липня-початку серпня.

Список літератури

1. Атлас комах України/В. І. Гусєв, В. М. Єрмоленко, В. В. Свищук, К. А. Шмиговський; ред. З. Ф. Ключко; худож. оформл. М. Я. Брязкуна. Київ: Рад. шк., 1962. 224 с.
2. Горностаев Г. Н. Насекомые СССР/под ред. Г. А. Мазохина-Поршнякова. Москва: Мысль, 1970. 592 с.
3. Долин В. Г., Ермоленко В. М. Класс насекомые. *Природа Украинской ССР. Животный мир*. Киев: Наук. думка, 1985. С. 61–101.
4. Дядечко Н. П. Кокцинеллиды Украинской ССР. Киев: Изд-во АН УССР, 1954. 157 с.
5. Савойская Г. И. Кокцинеллиды: (систематика, применение в борьбе с вредителями сельского хозяйства). Алма-Ата: Наука, 1983. 248 с.
6. Яблоков-Хнзорян С. М. Обзор семейства жуков-кокцинеллид фауны СССР (Coleoptera, Coccinellidae). *Зоологический сборник Института зоологии АН АрмССР*. 1983. Т. 19. С. 94–161.

Жучок Н. М. – студентка IV курсу медико-біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Угрупування бобра європейського *Castor fiber* в околицях села Тур Ратнівського району Волинської області

Постановка проблеми. Ще декілька століть тому бобер річковий був об'єктом інтенсивного промислу, обумовленого попитом на хутро, шкіру, м'ясо та пух, «боброву струмину» [3]. Внаслідок нерегульованого полювання та осушування боліт цей вид потрапив під загрозу повного знищення. Охорона, штучне і природне розселення після Другої світової війни і особливо падіння попиту на хутряні вироби в останні десятиліття врятували цю тварину від повної загибелі [4].

Стан сучасної популяції бобра в Україні можна вважати задовільним, але, незважаючи на це, бобер потребує охорони, передусім, у межах свого природного ареалу [5]. Бобри є едифікаторами, тобто видами, що створюють умови для життя інших видів, відіграють певну роль в оздоровленні довкілля [1]. На сьогодні найкраще вивчені поселення бобра річкового в Житомирській області. Вплив на екосистеми Українського Полісся, історичні аспекти розповсюдження та екологічні особливості досліджували П. В. Мацібурук та Р. Р. Возняк [2].

Мета дослідження – вивчення екологічних та етологічних особливостей бобра річкового в околицях села Тур Ратнівського району Волинської області. Відповідно до мети були поставлені такі завдання:

- дослідити поширення бобра європейського в околицях села Тур Ратнівського району Волинської області;
- вивчити еколого-етологічні особливості цього виду на досліджуваній території.

Матеріал для написання роботи збирався в околицях озера Турське села Тур Ратнівського району Волинської області. Були використані такі методи: маршрутний, еколого-статистичний, морфологічний, весняний облік, анкетно-опитовий. Чисельність особин досліджуваного виду визначалась за кількістю погризів.

Результати досліджень. Озеро Турське оточене меліоративним каналом, який в посушливе літо може міліти, а при рясних опадах – розливається. На досліджуваній території було виявлено 4 хатки, відстань між якими коливалася в межах 110–200 м.

Перша з обстежених хаток виявилася нежилою, її висота 1,5 м, а діаметр основи 3. Біля наступної – виявлено чимало слідів житте-

діяльності бобра річкового. Діаметр основи цієї хатки – 4,5 м, а висота – 2 м. З метою встановлення чисельності тварин, що мешкають у цьому житлі були підраховані погризи в радіусі 150 м від нього. За результатами підрахунку (380 погризів), можна припустити, що населення цієї хатки становить 4–5 особин. Потрібно зазначити, що на досліджуваній території цей метод не може гарантувати точних результатів, оскільки на незначній площі розміщено 4 хатки. Третя хатка розміщена посеред водойми, яка утворилася внаслідок спорудження бобрами греблі на меліоративному каналі. Діаметр її основи 3,5 м, а висота – 2 м. Приблизна чисельність тварин, що тут мешкає 4 особини. Четверта хатка була найменша за розмірами (висота 1 м, діаметр основи – 2,5 м). За свідченням респондентів вона «найновіша». Результати наших досліджень дозволяють стверджувати, що в цьому житлі проживає 2 особини бобра річкового.

Загалом на досліджуваній території проживає приблизно 11 особин бобра річкового.

Основою раціону бобра в літній період є трав'яниста рослинність, осока, лепеха, а в зимовий час тварини цього виду харчуються заготовленими гілками і частинами стовбурів верби, тополі, вільхи. Факторами, що впливають на розселення та чисельність бобра є господарська діяльність людини, рівень води у водоймах та наявність кормових ресурсів. Найбільшої шкоди завдає антропогенний фактор, а саме неконтрольоване полювання та осушування територій придатних для життєдіяльності бобрів.

Висновки. На досліджуваній території виявлено 1 нежилу та 3 жилі хатки бобра річкового, в яких мешкає від 2 до 4 особин. Загальна чисельність досліджуваних тварин в околицях села Тур становить приблизно 11 особин. Основу раціону бобра річкового складають лепеха, осока, береза, осика, верба, тополя. Факторами, що негативно впливають на чисельність бобра на досліджуваній території є літні засухи та браконьєрство.

Список літератури

1. Балодис М. М. Бобр: биология и место в природно-хозяйственном комплексе республики. Рига: Зинатне, 1990. 269 с.
2. Возняк Р. Р., Маціборук П. В. Оцінка стану популяції бобра європейського в Житомирській області. *Агроєкологічний журнал*. Київ, 2008. № 3. С. 22–25.
3. Жизнь животных. Млекопитающие или звери. Москва, 1971. Т. 6. С. 358–370.
4. Омельковець Я. А., Степанюк Я. В., Посильчук І. М. Еколого-етологічні особливості бобра річкового (*castor fiber*) у гідрологічному заказнику «Гнила Липа» Горохівського району Волинської області. *Природа Західного Полісся*

та прилеглих територій: зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Луцьк, 2018. № 15. С. 171–177.

5. Фауна України: охоронні категорії/О. Годлевська, І. Парникоза, В. Різун [та ін.]; ред. О. Годлевська, Г. Фесенко. Вид. 2-ге, переробл. та доповн. Київ, 2010. 80 с.

Коваль А. С. – студентка IV курсу медико-біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник: доктор біологічних наук,
професор СНУ імені Лесі Українки
К. Б. Сухомлін

Біоекологічна характеристика популяції виноградного слимака в околицях селища міського типу Стара Вижівка

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку цивілізації посилюється антропогенний вплив на природу, він викликає незворотні процеси, що призводять до деградації екосистем і зменшення різноманітності генофонду біосфери [1].

Виноградний слимак *Helix pomatia* Linnaeus, 1758 як об'єкт дослідження обрано не випадково, оскільки впродовж останніх декількох років у Волинській області ведеться заготівля цього виду молюсків з метою переробки для використання в їжу, а також експорту за кордон [2].

Саме тому ми вирішили дослідити біоекологічні особливості популяції виноградного слимака в околицях селища міського типу Стара Вижівка.

Мета дослідження: вивчення стану популяції виноградного слимака в околицях смт Стара Вижівка.

Завдання роботи:

– встановити вікову структуру популяції виноградного слимака у районі дослідження;

– дослідити чисельність та поширення виноградного слимака в околицях смт Стара Вижівка;

– вивчити добову і сезонну динаміку слимаків.

Матеріалом для наших досліджень були власні збори проведені у теплий період 2018–2019 рр. поблизу смт Стара Вижівка. За весь період досліджень було проведено 250 маршрутних екскурсій з під-

рахунком чисельності молюсків, зокрема, добові та сезонні спостереження за їх чисельністю. У дослідженні ми використовували такі методи: аналізу і узагальнення літературних даних; маршрутних досліджень; опису; спостереження.

Результати дослідження. У результаті проведених досліджень доведено, що чисельність популяції виноградного слимака на узліссі значно більша, ніж чисельність популяції у лісі (табл. 1).

Таблиця 1

Вікова структура популяції виноградного слимака в околицях смт Стара Виживка

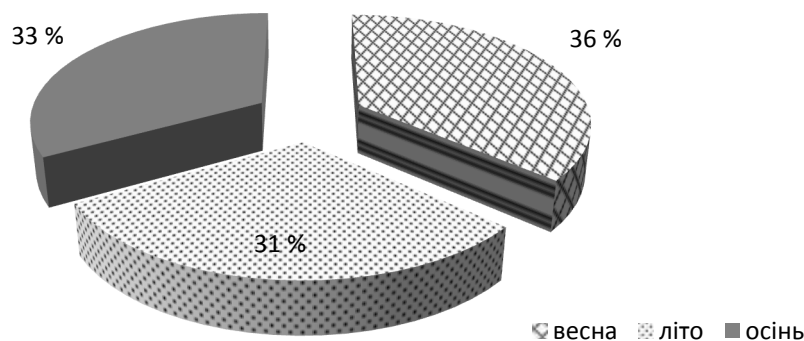
Місяць	Ліс			Узлісся		
	до 1 р.	1–2 р.	більше 2 р.	до 1 р.	1–2 р.	більше 2 р.
травень	73	50	10	106	96	33
червень	51	43	10	103	91	33
липень	49	38	8	102	88	32
серпень	45	34	8	96	82	23
вересень	61	33	8	138	78	20
Разом	279	198	44	545	435	141

Впродовж року кількість особин до 1 року значно перевищує кількість особин старших віків. Незалежно від типу біотопу співвідношення вікових груп можна оцінити як 3 : 1,5 : 1.

У сезонній динаміці чисельності відзначено два піки – у травні та у вересні, що пов'язане з періодом розмноження і збільшенням кількості особин віком до одного року.

Найбільша кількість особин до 1 року на узліссі трапляється у вересні, а у лісі – в травні. Найбільша кількість особин віком 1–2 роки в обох біотопах зареєстрована у травні. Чисельність особин віком старше двох років в обох біотопах найбільша у травні – червні.

Впродовж року чисельність популяції виноградного слимака в околицях смт Стара Виживка доволі стабільна, невелике її збільшення спостерігається навесні (36 %) (рис. 1).

Рис. 1. Сезонна динаміка чисельності виноградного слимака в околицях смт Стара Виживка

Висновки. У околицях смт Стара Виживка найбільша щільності популяції виноградного слимака у лісі спостерігається у травні – 0,133 особин/м², а на узліссі найбільша щільність – у вересні – 0,236 особин/м².

Проведені дослідження свідчать про те, що масовий збір дорослих особин призвів до включення механізму популяційного резерву, тобто збільшення темпів відтворення популяції за рахунок зниження смертності в ранньому віці.

Список літератури

1. Байдашников А. А. Наземная малакофауна Украинского Полесья. Сообщение 1. Видовой состав и связь моллюсков с растительным покровом. *Вестник зоологии*. 1992. № 4. С. 13–19.
2. Румянцева Е. Г. Влияние эксплуатации на возрастное распределение в популяции виноградной улитки *Helix pomatia* (Mollusca, Gastropoda). *Біорізноманіття та роль зооценозу в природних і антропогенних екосистемах: матеріали II Міжнар. наук. конф.* Дніпропетровськ: ДНУ, 2003. С. 154–156.

Когут І. С. – слухачка секції «Біологія людини» комунальної установи «Волинська обласна Мала академія наук»;

Горцар Ю. В. – студентка III курсу медико-біологічного факультету СНУ імені Лесі Українки;

Поручинська Т. Ф. – к. б. н., доцент кафедри фізіології людини і тварин СНУ імені Лесі Українки

Лабільність нервових процесів в осіб з різним хронобіотипом (віковий аспект)

Постановка проблеми. Однією з важливих умов існування організму є узгодженість його часової організації з ритмічними процесами навколишнього середовища. Вона забезпечує життєдіяльність людини та трудову активність. Умови праці та стресори викликають порушення узгодженості фаз фізіологічних ритмів організму між собою та з фазою датчиків часу [5]. Організм людини, що є складно організованою коливальною системою, під впливом факторів навколишнього середовища може давати різноманітні відповіді з певним ритмом обміну речовин, рухової активності тощо [1]. У сучасній

науці добові ритми людини використовують в якості універсального критерію оцінки стану здоров'я. Чіткий біоритм характеризує нормальний стан; порушення ритму, його десинхронізація – часто перший сигнал неблагополуччя [2].

Мета дослідження: дослідити лабільність нервових процесів в осіб з різним хронобіотипом. У дослідженні приймали участь добровольці трьох вікових груп, здорові за самооцінкою, ознайомлені з метою та протоколом дослідження. Тестували 35 осіб трьох вікових груп: 12–13, 15–16 та 17–18 років. Для визначення хронобіотипу використовували спеціальний опитувальник [4], за кількістю набраних балів досліджуваних відносили до «жайворонків», «сов» або «голубів». До «жайворонків» відносили осіб, які набрали ≥ 59 балів, до голубів – 42–58 балів, до «сов» – ≤ 31 бала. Лабільність нервових процесів визначали за психомоторними показниками (теппінг-тест) [3]. Визначення лабільності нервових процесів здійснювали на першому уроці/парі. Досліджувані отримували бланк з шістьма квадратами розміром 5×5 см. Тест тривав 30 с, по 5 с на кожен квадрат. Досліджувані повинні були за командою експериментатора поставити якомога більше (на максимумі вольових зусиль) точок у квадраті та перейти до наступного. Дана методика дає можливість оцінити лабільність нервових процесів; а також, за динамікою змін продуктивності у шести квадратах, тип нервової системи. Отримані результати опрацьовували за допомогою методів варіаційної статистики з використанням Т-критерію Стьюдента та кореляційного аналізу, відмінності вважали статистично достовірними при $p \leq 0,05$.

Результати дослідження. Серед 35 досліджуваних виявлено лише 2 особи з раннім типом («жайворонки»), 6 осіб з пізнім типом («сови») та 27 осіб – «голуби». Досліджувані чоловічої статі ближчі до ранкового типу, ніж жіночої. Також чітко прослідковується лінійна динаміка зниження показника хронобіотипу з віком. Так, досліджувані молодшої вікової групи в середньому набрали $53,2 \pm 2,42$ бала за результатами опитувальника, середньої – $48,6 \pm 2,11$ бала, старшої – $44,2 \pm 2,64$ бала. Проведений кореляційний аналіз даних виявив значимі кореляції ($R = -0,4$) показника віку та хронобіотипу: у старших досліджуваних нижчі показники хронобіотипу за результатами тестування, тобто більш пізній тип.

Встановили вікові особливості показника лабільності нервових процесів. У досліджуваних старшої вікової групи вони найвищі ($195,1 \pm 8,61$ точки), а у старшокласників – найнижчі ($162,33 \pm 9,19$ точ-

ки). В осіб з різним хронобіотипом показники лабільності нервових процесів у ранкові години доби відрізняються незначно. Так, у «жайворонків» цей показник становить $162,0 \pm 17,0$, у «голубів» – $176,24 \pm 6,1$, у «сов» – $177,0 \pm 14,89$ точки.

Висновки. Лабільність нервових процесів дещо вища у досліджуваних з пізнішими хронотипами, а також має чіткі вікові особливості: зниження у підлітковому віці та істотне підвищення у юнацькому ($p \leq 0,05$).

Список літератури

1. Васьковець Л. А., Глущенко М. О. Вплив хронологічних факторів на фізичну працездатність. *Восточно-Европейский журнал передовых технологий*. 2013. 4/10 (64). С. 4–8.
2. Генік С. М. Хронобіологічні аспекти добових ритмів. *Прикарпатський вісник НТШ. Пульс*. 2012. № 4 (20). С. 139–147.
3. Ильин Е. П. Психофизиология состояний человека. Санкт-Петербург: Питер, 2005. 412 с.
4. Маруненко І. М., Волковська Г. І., Неведомська Є. О. Вікова фізіологія та валеологія. Київ: Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2015. 41 с.
5. Тимченко А. Н. Основи біоритмології: учб.-метод. посіб. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. 152 с.

Коменда О. О. – студент V курсу медико-біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Фіщук О. С. – к. б. н., ст. викладач кафедри ботаніки і методики викладання природничих наук СНУ імені Лесі Українки

Декоративні особливості родини *Amaryllidaceae* J.St.-Hil. в умовах закритого ґрунту

Постановка проблеми. На сьогоднішній день культура квітництва відіграє важливу роль в декоративному оздобленні в умовах закритого ґрунту. Одними із найпоширеніших рослин, які використовують при цьому є представники родини Амарилісових (*Amaryllidaceae* J.St.-Hil.). Родина *Amaryllidaceae* включає близько 75 родів і понад 1600 видів, поширених на всіх континентах, окрім Антарктиди [1].

Значна різноманітність видів і сортів *Amaryllidaceae*, вимагає розробки технології вирощування, заходів щодо захисту від шкід-

ників і хвороб з метою забезпечення оптимального росту і розвитку цих рослин в умовах закритого ґрунту. Необхідність цього виникає внаслідок обмежених ґрунтових, повітряних і світлових режимів в умовах оранжереї [2, 3].

Закономірності онтогенезу дозволяють прогнозувати стан рослин через певні проміжки часу, дають можливість зрозуміти причини їх старіння і відмирання і є основою для декоративної оцінки рослини. Особливості онтогенезу, окремих представників родини Amaryllidaceae вивчені недостатньо [4].

Мета дослідження. Виявлення здатності рослин до розмноження в умовах інтродукції, оцінка стійкості в культурі, продуктивності цвітіння, вивчення структури пагонів має важливе значення для вирішення питань, пов'язаних зі збереженням біорізноманіття, формуванням регіонального асортименту корисних рослин і розширенням знань про види та використання їх в оздобленні.

Для оцінки результатів дослідження ми використовували статистичні методи дослідження (t-критерій Стьюдента). Оцінку декоративних ознак проводили за методикою Г. Е. Мисника.

Результати дослідження. У результаті проведених досліджень було встановлено, що досліджувані рослини родини Amaryllidaceae досягли висоти від 43 до 84 см. Найвищими представниками були рослини роду *Narcissus* (*N. Goblet*, *N. World-dizaze*), а найбільш низькорослими виявились представники роду *Allium* (*A. Moly*, *A. Neapolitanum*).

Дата сходу від початку посадки в досліджуваних суттєво відрізнялась: в представників родів підродина Amaryllidoideae – 4 доби, роду *Narcissus* L. – 21–33 доби, роду *Allium* L. – 25 діб. Найдовший період цвітіння спостерігався у *Amaryllis belladonna* L. – 15–20 діб. У нарцисів та у аліумів тривалість цвітіння приблизно однакова: *N. Goblet*, *N. World-dizaze* – 10–12 діб, *A. Moly*, *A. Neapolitanum* – 11–15 діб.

Довжина квітконоса в рослин сягала від 36 до 80 см. Найдовші квітконоси були у рослин роду *Narcissus* та підродина Amaryllidoideae, а найкоротші квітконоси мали представники роду *Allium*. Найбільші квітки в діаметрі були у представників роду Amaryllidoideae і *Narcissus*, які сягали 7–8 см; найменші у рослин роду *Allium* – 2–4 см.

В середньому кожна цибулина давала 1–2 замінну. Найбільше замінних цибулин було виявлено у *Amaryllis belladonna* – в середньому 4, а найменше у *N. World-dizaze* – по одній замінній цибулині у

кожної рослини. Вимірювання показали, що найменша маса замінних цибулин є у рослин роду *Allium* – 2,1 г, а найбільша у рослин роду *Narcissus* – 30,8 г. Діаметр замінних цибулин був майже однаковий у представників одного роду. Найменше значення було виявлено у сортів роду *Allium* – 1,2 см, а найбільше у рослин роду *Narcissus* – 3,4.

Висновки. За 7-бальною шкалою Г. Е. Мисника ми визначили наступні оцінки декоративності досліджуваних рослин на стадії цвітіння: *Allium neapolitanum* – 4, *Allium moly* – 4, *Amaryllis magnum* – 7, *Narcissus World-dizaze* – 6, *Narcissus Goblet* – 6.

Загалом декоративність досліджуваних представників досить висока. Рослини під час цвітіння привертають увагу глядача та викликають надзвичайні емоції.

Список літератури

1. The angiosperm phylogeny group. An update of the angiosperm phylogeny group classification for the orders and families of flowering plants APG IV. *Bot. J. Linn. Soc.* 2016. 181. P. 15.
2. Былов В. Н. Основы сравнительной сортооценки декоративных растений. Интродукция и селекция цветочно-декоративных растений. Москва: Наука, 1978. С. 7–32.
3. Котелова Н. В., Гречко Н. С. Оценка декоративности. *Цветоводство*. 1969. № 10. С. 11–12.
4. Мисник Г. Є. До оцінки декоративності дерев та чагарників в фазах їх цвітіння та плодоношення. *Біологія і культура деревних та кущових рослин*. Київ, 1964. С. 100–101.

Копець М. В. – студентка V курсу
медико-біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;
Абрамчук О. М. – к. б. н., доцент кафедри
фізіології людини і тварин
СНУ імені Лесі Українки

Особливості ERD/ERS електричної активності мозку людини в діапазоні тета-ритму при пред'явленні облич з різною емоційною експресією

Постановка проблеми. На сьогодні взаємозв'язок емоційної сфери людини та її співвідношення з роботою мозку є однією з

основних проблем нейронауки [2]. Адже, саме емоції детермінують діяльність, когнітивну сферу та інші аспекти психічного життя людини, тому їх вивчення є важливим для розвитку фундаментальних знань про людину [1]. Пов'язані з подіями зміни потужності різних діапазонів частот електроенцефалограми (ЕЕГ) є важливим показником основних процесів мозку. Дослідження явища ERD/ERS, окрім клінічних і наукових переваг, також має технологічні аспекти: відкривається можливість створення інтерфейсу мозок-комп'ютер [5, 6].

Мета дослідження – вивчення особливостей ERD/ERS електричної активності кори головного мозку людини в тета-діапазоні під час пред'явлення облич із різною емоційною експресією.

Методи дослідження. Загалом у дослідженнях взяли участь 11 праворуких осіб віком 18–21 рік. Біоелектрична активність кори головного мозку досліджувалася за допомогою апаратно-програмного комплексу «НейроКом» (ХАІ-МЕДІКА, м. Харків). Як стимульний матеріал використовували зображення облич з позитивною і нейтральною та негативною і нейтральною емоційною експресією, між-стимульний інтервал становив 8–10 с. В якості референтного інтервалу для розрахунку ERD/ERS приймався інтервал 2 с перед стимулом [4]. Дослідження проводилося у таких експериментальних ситуаціях: стан функціонального спокою з закритими очима (фонова активність), фотостимуляція (подача позитивних та нейтральних стимулів) та ведення підрахунку позитивних стимулів подумки (25 – позитивних, 25 – нейтральних); фотостимуляція (подача негативних та нейтральних стимулів) та ведення підрахунку позитивних стимулів подумки (25 – негативних, 25 – нейтральних) [3].

Результати дослідження. В результаті проведених досліджень у випадку подачі позитивних і нейтральних стимулів, показано, що при пред'явленні нейтральних стимулів у всіх чотирьох досліджуваних відведеннях (F3, F4, C3, C4) зафіксовано явище синхронізації (ERS). У випадку подачі позитивних стимулів у лобових відведеннях (F3, F4) також зафіксовано синхронізацію, хоча й дещо меншу ніж у разі нейтральних стимулів, тоді як у центральних відведеннях обох півкуль (C3, C4) спостерігалась десинхронізація (ERD). Аналізуючи та порівнюючи реакцію на негативні і нейтральні стимули, варто зазначити, що для усіх відведень (F3, F4, C3, C4) під час подачі негативних

стимулів була характерна синхронізація. Під час подачі нейтральних стимулів, у центральних відведеннях обох півкуль (С3, С4) і лобовому відведенні лівої півкулі (F3) було зафіксовано синхронізацію, тоді як у лобовому відведенні правої півкулі (F4) спостерігалась десинхронізація. Порівнюючи ERD/ERS під час пред'явлення облич з негативною і позитивною емоційною експресією, виявлено, що при подачі стимулів з негативною валентністю спостерігалась тенденція до появи ERS у лобових і центральних відведеннях обох півкуль. Відмінним є лише ступінь вираження у різних відведеннях, зокрема синхронізація була дещо більшою у лобовому і центральному відведеннях лівої півкулі, в порівнянні з правою. У ситуації подачі стимулів з позитивною валентністю, у лобових відведеннях було зафіксовано явище синхронізації, тоді як у центральних відведеннях обох півкуль спостерігали чітку десинхронізацію.

Висновки. Для тета-ритму десинхронізація (ERD) спостерігалась у центральних відведеннях (С3, С4) під час пред'явлення облич з позитивною емоційною експресією та у лобовому відведенні правої півкулі (F4) під час подачі нейтрального стимулу, у поєднанні із негативними. У всіх інших випадках спостерігалось явище синхронізації (ERS).

Список літератури

1. Ильюченко, И. Р., Савостьянов А. Н., Валеев Р. Г. Динамика спектральных характеристик тета-и альфа-диапазонов ЭЭГ при негативной эмоциональной реакции. *Журнал высшей нервной деятельности*. 2001. № 5. С. 563–571.
2. Каплан А. Я. Проблемы сегментного описания ЭЭГ человека. *Физиология человека*. 1999. Т. 25, № 1. С. 125–133.
3. Лапшина Т. Н. Психофизиологическая диагностика эмоций человека по показателям ЭЭГ: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.02 «Психофизиология (психологические науки)». Москва, 2007. 26 с.
4. Чернінський А. О., Крижановський С. А., Зима І. Г. Електрофізіологія головного мозку людини: метод. рек. до практикуму. Київ: Вид. В. С. Мартинюк, 2011. 49 с.
5. Klimesch W. Episodic and semantic memory: an analysis in the EEG-theta and alpha band. *Electroencephalogr. Clin. Neurophysiol.* 1994. Vol. 91. P. 428–441.
6. Pfurtscheller G., Lopes da Silva F. H. Event-related EEG/MEG synchronization and desynchronization: basic principles. *Clinical Neurophysiology*. 1999. Vol. 110 (11). P. 1842–1857.

Лагода Н. М. – студентка IV курсу медико-біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Шевчук А. Б. – слухач Волинської Малої академії наук, секція «Біологія людини»;

Шевчук Т. Я. – к. б. н., доцент кафедри фізіології людини і тварини

СНУ імені Лесі Українки

Особливості показників центральної гемодинаміки у спортсменів

Постановка проблеми. Одним із основних напрямків сучасного спорту є збільшення інтенсивності тренувальної діяльності спортсменів [1]. Зі збільшенням об'єму фізичної роботи, набуває важливого значення оперативна оцінка функціонального стану головних фізіологічних систем організму людини [6]. Саме тому особливої уваги заслуговують дослідження, які направлені на пошук та розробку нових не менш інформативних методів оцінки функціонального стану спортсменів та впровадження у практику різноманітних видів спорту, інформативних критеріїв, що дозволять швидко і адекватно визначити рівень спортивної підготовки та функціональної готовності спортсмена [5]. Одним з важливих критеріїв для оцінки впливу спортивного тренування на організм є стан серцево-судинної системи (ССС), діяльність якої залежить від стану здоров'я та працездатності спортсмена [2, 4].

Для оцінки функціонального стану організму спортсменів, зокрема системи кровообігу, використовують параметри центральної гемодинаміки, за якими визначають тип кровообігу та прогнозують ефективність гемодинамічного забезпечення організму під час дозованих фізичних навантажень [1, 3].

Мета дослідження: вивчення стану центральної гемодинаміки у спортсменів та неспортсменів. Мета передбачає реалізацію таких **завдань:** проаналізувати теоретичні відомості про особливості центральної гемодинаміки у спортсменів; здійснити порівняльну оцінку основних показників центральної гемодинаміки та визначити тип гемодинаміки у спортсменів із різними видами спортивної спеціалізації.

Результати дослідження. Проведені дослідження основних показників центральної гемодинаміки у спортсменів та неспортсменів, показали чітку залежність параметрів мозкового кровообігу від характеру фізичних навантажень. У спортсменів ігровиків відмічаються високі значення показників ЧСС, ХОК, ЗПО та СІ, у легкоатлетів – відзначилися високі значення СОК, N, УІ та ВЕ. Визначення типу гемодинаміки показав, що у обох групах спортсменів переважає еукінетичний тип, у дослуджуваних, які професійно не займаються спортом – гіпокінетичний.

Висновки. Результати отримані нами в ході досліджень показують, що стан центральної гемодинаміки та її основних показників у спортсменів з різними видами спортивної спеціалізації залежить від дохованих фізичних навантажень. Тренувальний процес здійснює формуючий вплив на серцево-судинні показники з тенденцією до їх покращення, а отже і підвищення роботи серця. Також результати досліджень дозволяють розглядати можливість розробки дозованих фізичних навантажень різного характеру для оптимізації тренувального процесу відповідної спеціалізації спортсменів.

Список літератури

1. Гузій О. В. Особливості центральної гемодинаміки спортсменів з урахуванням змін варіабельності серцевого ритму у відповідь на тренувальне навантаження. *Science Rise. Medical science*. 2015. № 12 (3). С. 29–33.
2. Каленіченко О., Побиванець Є., Каленіченко В. Центральна гемодинаміка та варіабельність серцевого ритму у спортсменів циклічних видів спорту аеробної спрямованості різної кваліфікації. *Молода спортивна наука України: зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту/за заг. ред. Є. Приступи*. Львів, 2010. Вип. 14, т. 3. С. 84–89.
3. Романчук О. П., Пісарук В. В. Зміни показників центральної гемодинаміки кваліфікованих спортсменів при тестуванні з використанням керованого дихання та їх оцінка. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2013. № 11. С. 77–84.
4. Синюгіна М. Б., Дьомін С. С. Показники грудної реографії у спортсменів-плавців в стані спокою та після виконання фізичних навантажень в різних положеннях тіла. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. Харків: ХДАФК, 2014. № 6 (44). С. 101–105.
5. Шевчук Т. Я., Сокол А. П., Катюха С. М. Стан центральної гемодинаміки у спортсменів з різними видами спортивної спеціалізації. *Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. 2012. № 2. С. 119–124.
6. Sport category is an important determinant of cardiac adaptation: an MRI study/ T. Luijkx, M. J. Cramer, N. H. J. Prakken et. al. *British Journal of Sports Medicine*. 2012. Vol. 46. Issue 16.

Мельничук Д. М. – студент IV курсу медико-біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Мотузюк О. П. – к. б. н., доцент кафедри фізіології людини і тварин

СНУ імені Лесі Українки

Вплив водного розчину C_{60} фулеренів на морфологічні зміни мязових волокон литкового мяза щурів за умови експериментально-індукованої ішемії різної тривалості

Постановка проблеми. У процесі розвитку ішемічно-реперфузних ушкоджень м'язової тканини основну патогенну роль відіграють вільні радикали, а саме супероксид-аніон і гідроксид-радикал. Вони ініціюють перекисне окиснення ліпідів (ПОЛ), інгібують мітохондріальні ферменти дихального ланцюга та АТФ-азну активність, інактивують гліцеральдегід-3-фосфатдегідрогеназу, мембранні натрієві канали, тощо. Активні форми кисню (АФК) відіграють ключову роль у запуску біохімічного каскаду індукції апоптозу клітини та поєднуючись між собою, здатні викликати значні токсичні ураження. Використання речовин, молекули яких здатні адсорбувати супероксидний аніон-радикал та гідроксид-радикал, захищає білки, ліпіди і ДНК від ушкоджень, перешкоджаючи запрограмованій смерті клітин [2, 5].

Сьогодні значну зацікавленість викликає нова алотропна модифікація – C_{60} фулерени, яким притаманні унікальні фізико-хімічні властивості та біологічна активність. Завдяки майже сферичній формі, нанорозміру та гідрофобним властивостям молекула C_{60} здатна проникати через клітинні мембрани та локалізуватись всередині клітини, а завдяки наявності кон'югованої системи подвійних міжвуглецевих зв'язків – взаємодіяти з вільними радикалами та нейтралізувати їх [4].

Беручи до уваги, що АФК зумовлюють значний деструктивний вплив на скелетні м'язи за умов ішемічного ушкодження, то застосування C_{60} фулеренів зможе суттєво підвищити стійкість м'яза до даного паталогічного чинника та пришвидшити період відновлення. Дослідження цитотоксичності C_{60} фулеренів показали, що принаймні за низьких (фізіологічних) концентрацій вони не виявляють токсичних ефектів щодо нормальних клітин, є неімуногенними та неалер-

генними, а додатково здатні захищати клітини (наприклад, нейрони, клітини гепатоми, епітеліальні клітини) від різних токсинів [1, 3].

Мета дослідження: дослідити вплив водного розчину C_{60} фулеренів на морфологічні зміни м'язових волокон литкового м'яза щурів за умови експериментально-індукованої ішемії різної тривалості.

Результати дослідження. За умов ішемії тривалістю 1 год, м'язові волокна вже зазнають незначних деструктивних змін. На цьому етапі можна спостерігати набряк ендомізію, початкові зміни сарколеми, утворюється малопомітні хвилеподібні випини та вп'ячування, а у деяких випадках зареєстровано гіпертрофію м'язових волокон. При застосуванні C_{60} фулеренів при ішемії 1 год відмічаємо їх виражений захисний вплив. М'язові волокна проявляють стійкість до дії ішемії їх морфометричні показники не відрізняються від норми.

При 2-х год ішемії у м'язових волокнах литкового м'яза починає збільшуватись кількість фібробластів та їх активність, що спричинює збільшення сполучної тканини. Відбувається початкове руйнування скоротливого апарату, сарколема набуває хвилеподібного вигляду. Спостерігають початкові прояви некрозу тканин. Застосування C_{60} фулеренів за ішемії тривалістю 2 год, не чинить такої антиоксидантної дії як при 1 год ішемії, спостерігаються волокна нерівномірної товщини, набряк ендомізію, порушення цілісності сарколеми. Однак, ці зміни є менш вираженими, ніж за умов звичайної ішемії.

При 3-х год ішемії, відмічається прогресуючий некроз, поглиблення попередніх паталогічних змін, деструкцію скоротливого апарату міофібрил та зникнення поперечної посмугованості. Проте, на різних ділянках ці зміни виражені не рівномірно. Дія C_{60} фулеренів за даних умов практично не чинить свій антиоксидантний ефект. Спостерігаються ознаки некротичного переродження, втрата поперечної посмугованості та сепарація волокон.

Висновки. C_{60} фулерени найкраще проявляють антиоксидантні властивості за ішемії тривалістю одна година, зі збільшенням ж тривалості ішемічного ураження відбувається зниження їхньої дії та стійкості м'язового волокна до викликаних змін, що може бути пов'язано з накопиченням великої кількості вільних радикалів. Однак, навіть за ішемії тривалістю три години, морфометричні показники були більш наближені до показників норми ніж за умов звичайної ішемії.

Список літератури

1. Ультраструктурні зміни міофібрил у людини при ішемічній контрактурі/ О. П. Мотузюк, Д. М. Ноздренко, Я. В. Степанюк, Д. О. Заводовський. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Серія «Біологічні науки»*. 2012. № 2. С. 89–92.
2. Хома О., Сорока В., Ноздренко Д. П. Морфологічні зміни саркомера штучно ішемізованого м'яза щура. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. № 1. С. 28–30.
3. Blaisdell F. W. The pathophysiology of skeletal muscle ischemia and the reperfusion syndrome: a review. *Cardiovascular Surgery*. 2002. № 10. P. 620–630.
4. Structural features of highly stable reproducible C₆₀ fullerene aqueous colloid solution probed by various techniques/U. Ritter, Yu. I. Prylutskyy, M. P. Evstigneev et al. *Fullerenes, Nanotubes, Carbon Nanostruc.* 2015. № 23 (6). P. 530–534.
5. Sever M. S., Vanholder R. Crush syndrome: a case report and review of the literature. *J. Emerg Med.* 2015. № 48 (6). P. 730–731.

Миронець М. Ю. – студентка V курсу
медико-біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Абрамчук О. М. – к. б. н., доцент кафедри
фізіології людини і тварин
СНУ імені Лесі Українки

Аналіз показників робочої пам'яті у студентів після проходження нейрофідбек-тренінгу

Постановка проблеми. В умовах сучасного суспільства кожна людина щодня отримує потоки інформації різного змісту та характеру, сприйняття і опрацювання якої відбувається за допомогою робочої пам'яті (РП). Відомо, що показники РП перебувають у корелятивному взаємозв'язку з цілим рядом когнітивних функцій [4], сюди належить швидкість і точність обробки інформації, її обсяг та тривалість збереження. Під контролем РП здійснюється тимчасове збереження інформації з метою подальшого виконання комплексів мнемічних задач, таких як розуміння мови, читання тексту, аналіз, застосування математичних здібностей тощо. Проте, обмеження об'єму РП суттєво впливає на ступінь оволодіння інформацією в процесі нав-

чання, що пояснюється перевантаженням «робочого простору» [1]. Саме тому, дослідження, які спрямовані на висвітлення проблеми підвищення когнітивного потенціалу індивіда за рахунок тривалого тренування РП, можуть стати ключем до вирішення питань зв'язку РП та рівня розвитку плинного інтелекту – здатності людини до складних, нових і нестандартних рішень [5]. Одним з найбільш поширених протоколів на основі біологічного зворотного зв'язку (БЗЗ) є альфа-тренінг, спрямований на підвищення потужності (або амплітуди) альфа-ритму. Тренування альфа-ритму впродовж курсу сеансів нейрофідбек-тренінгу дозволяє покращити функціональну діяльність РП і відповідно якість запам'ятовування інформації [2, 3].

Мета дослідження – вивчити вплив нейрофідбек-альфа-тренінгу на показники робочої пам'яті у студентів з різним рівнем робочої пам'яті.

Результати дослідження. В експерименті взяли участь 10 студентів (9 дівчат та 1 хлопець), віком від 19 до 21 року з різним рівнем робочої пам'яті. Участь в експерименті передбачала їх добровільну згоду та попереднє ознайомлення з протоколом проведення експерименту. Процедура альфа-тренінгу проводилася за допомогою програмно-апаратного комплексу «НейроКом» (ХАІ МЕДИКА, м. Харків) зі спеціально створеним в ньому модулем «БЗЗ-тренінг». Було проведено десять сеансів альфа-тренінгу для усіх осіб. Кожен сеанс включав в себе 5 послідовних проб (епізодів) тривалістю 2 хв, між якими були 1-хвилинні перерви. Для реалізації принципу БЗЗ досліджуваний контролював положення вибраного об'єкту на моніторі, формуючи свій психоемоційний стан. Реєстрацію біоелектричної активності головного мозку проводили за загальноприйнятою методикою ЕЕГ – системою 10/20 у латеральних відведеннях (F3, F4). Досліджуваний перебував у екранованій, світло- і звукоізолюваній кімнаті в сидячому положенні, з метою підтримання стану спокою. Після завершення експериментальної частини проведено аналіз спектральної потужності (СП) альфа-ритму в процесі проходження тренінгу. Тривалість тренінгу в середньому склала 6–7 тижнів по 2–3 сеанси на тиждень.

Результати проведених досліджень вказують на позитивну динаміку зміни показників спектральної потужності як в лівому (F3), так і

в правому (F4) задньолобововому відведеннях ЕЕГ. Встановлено, що після 5-ї проби (епізоду) 10-го сеансу у задньому лобовому відведенні F3 СП альфа-ритму зросла від $16,2 \pm 0,3$ мкВ/Гц² до $17,5 \pm 0,3$ мкВ/Гц². Подібне зростання показників спостерігалось і у F4 відведенні – від $18,5 \pm 0,4$ мкВ/Гц² до $19 \pm 0,4$ мкВ/Гц². Максимальні значення спектральної потужності альфа-ритму відмічалися підчас п'ятого сеансу нейрофідбек-тренінгу. На нашу думку, дане явище відображає процес становлення умовного рефлексу, що лежить в основі набуття навичок саморегуляції. Тобто до 5-го сеансу в процесі формування умовного рефлексу контролю власного функціонального стану прослідковується стадія генералізації, яка в подальшому перетікає в стадію спеціалізації, що в кінцевому результаті завершується утворенням стійкого тимчасового зв'язку в головному мозку досліджуваного.

Висновки. Згідно з отриманими результатами після проходження 10-ти сеансів нейрофідбек-тренінгу з метою покращення робочої пам'яті у досліджуваних із низьким рівнем оперативної пам'яті спостерігали покращення результатів. У досліджуваних із середнім рівнем пам'яті зафіксовано високий рівень робочої пам'яті. Таким чином, результати наших експериментів підтверджують, що ЕЕГ-біофідбек або нейротерапія є методикою яка з високою ефективністю може використовуватися для покращення об'єму та якості пам'яті, зокрема і робочої.

Список літератури

1. Величковский Б. Б., Козловский С. А. Рабочая память человека: фундаментальные исследования и практические приложения. *Интеграл*. 2012. Т. 68. № 6. С. 14–16.
2. Луценко Е. Л. Эффективность психофизиологических тренировок с биологической обратной связью при разных особенностях личности. *Вісник Харк. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія*. 2010. № 913. С. 111–115.
3. Сороко С. И., Трубачев В. В. Нейрофизиологические и психофизиологические основы адаптивного биоуправления. Санкт-Петербург: Политехника-сервис, 2010. 607 с.
4. Baddeley A. D., Hitch G. J. Working memory/G. A. Bower (ed.). *Recent Advances in Learning and Motivation*. New York: Academic Press, 1974. Vol. 8. P. 47–89.
5. Improving fluid intelligence with training on working memory/S. M. Jaeggi, M. Buschkuhl, J. Jonides, W. J. Perrig. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 2008. № 105 (19). P. 6829–6833.

Новосад С. А. – студентка V курсу медико-біологічного факультету

СНУ імені Лемі Українки;

Дмитроца О. Р. – к. б. н., доцент кафедри фізіології людини і тварин

СНУ імені Лесі Українки;

Поручинський А. І. – к. б. н., доцент кафедри фізіології людини і тварин

СНУ імені Лесі Українки

Порівняльна характеристика біохімічних показників крові у домашніх котів та собак при нирковій недостатності

Постановка проблеми. Серед захворювань нирок у тварин, як і у людей, часто зустрічаються патології, які можуть супроводжуватися патологічними змінами ниркової тканини і проявляються синдромом ниркової недостатності у домашніх котів та собак [1, 2]. Ниркова недостатність є синдромом, що характеризується зменшенням кількості та функцій нефронів [3, 4]. Клінічними ознаками патології є відхилення у деяких показниках біохімічного аналізу крові [1, 3]. За даними літературних даних, причиною розвитку цієї патології у домашніх котів, як і у людини, є генетична мутація, тоді у собак – виникнення ниркової недостатності остаточно не з'ясоване [1, 2, 4]. Це пов'язують з тим, що ниркову недостатність у собак реєструють у десятки разів рідше, ніж у домашніх котів, що утруднює систематизацію результатів досліджень. Тому, вивчення порівняльної характеристики основних біохімічних показників крові домашніх котів та собак із синдромом ниркової недостатності є актуальним.

Мета дослідження – вивчення окремих біохімічних показників крові домашніх котів та собак із синдромом ниркової недостатності.

Результати дослідження. Дослідження проведено 40 домашніх тваринах (20 котів та 20 собак), для котрих встановлено діагноз – ниркова недостатність; Дослідження проведено на базі Амбулаторії ветеринарної медицини «VetPlanet» (м. Луцьк) з урахуванням біоетичних норм.

Забір крові проводили згідно загальноприйнятих методів (у котів та у собак – з поверхневої вени передпліччя) при первинному огляді [3]. Визначали біохімічні показники крові: глюкозу (ммоль/л), креатинін (мкмоль/л), фосфор (ммоль/л), кальцій (ммоль/л), аланінамінотранс-

фераза (АлТ, Од/л). Отримані значення порівнювали з нормативними величинами. При обробці отриманих даних використовували методи варіаційної статистики з оцінкою t-критерія Стьюдента.

Порівнюючи основні біохімічні показники крові домашніх котів та собак, встановлено як їх подібність за окремими показниками, так і відмінності. Так, вміст АлТ у котів відповідає нормі (у 25 % осіб є підвищеним), тоді як у собак – вище норми (частка осіб з підвищеним вмістом – 30 %) (табл. 1). Подібну тенденцію встановлено і за показниками глюкози; частка осіб з підвищеними її показниками в обох групах тварин становить 25 %. За показником креатиніну, вміст якого є значно підвищеним в усіх обстежуваних тварин, переважають коти (див. табл. 1).

Таблиця 1

Біохімічні показники крові домашніх тварин із синдромом ниркової недостатності (М ± m, n = 30)

АлТ Од/л	Глюкоза, ммоль/л	Креатинін, ммоль/л	Фосфор, Ммль/л	Кальцій, ммоль/л
Нормативні значення				
10–80	3,5–7,2	79,6–170	0,97–1,97	2,0–2,88
Домашні коти				
79,65 ± 13,27	5,99 ± 0,51	923,8 ± 96,38□	2,49 ± 0,34	1,07 ± 0,12
Домашні собаки				
95,30 ± 25,30□	7,56 ± 1,29	811,95 ± 75,99	2,99±0,98	1,32 ± 0,11

Примітка: знак «□» вказує на достовірно вищий показник між групами обстежуваних

Встановлене нами і підвищення вмісту фосфору (серед котів – у 40 %, серед собак – у 70 % осіб) в обох групах тварин (див. табл. 1). Тоді як вміст кальцію є нижчим норми в усіх котів та у 85 % собак; за усередненим його значенням переважають собаки (див. табл. 1). Таким чином, достовірні відмінності між групами домашніх тварин встановлено за показниками АлТ з перевагою у собак) та креатиніну (з перевагою котів). Зазначені порушення біохімічних показників крові можуть вказувати як на розвиток ниркової недостатності, так і на порушення функціонального стану печінки.

Висновки. Таким чином, порівнюючи біохімічні показники крові домашніх собак та котів, встановлено їх достовірні відмінності за показниками аланінамінотрансфераз та креатиніну. Зростання вмісту глюкози та фосфору, відносно нормативних показників, є вищим у

собак. Зниження вмісту кальцію, порівнюючи з нормою, є вираженишим у котів.

Список літератури

1. Кондрахин И. П., Войналович С. А. Наследственные болезни и пороки развития животных: справочное пособие. Москва: КолосС., 2008. С. 216–217.
2. Кравченко С. О. Полікістоз нирок у домашніх кішок (патогенез, діагностика і лікування): автореф. дис. ... канд. вет. наук: спец. 16.00.01 «Діагностика і терапія тварин». Біла Церква, 2009. 18 с.
3. Локес П. І. Порівняльна характеристика змін біохімічних показників крові за полікістозу нирок у собак та домашніх котів. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2010. № 3. С. 135–137.
4. Wilkins L. C. Autosomal polycystic kidney disease in an extended Newfoundland family. *Thesis (M.Sc.) Simon Fraser University*. 2003. P. 151–157.

Покотило О. О. – студентка V курсу медико-біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;

Стасюк О. В. – лікар-ревматолог Комунального некомерційного підприємства «Тернопільська комунальна міська лікарня № 2»

Патології серцево-судинної системи у працівників шкідливих професій

Постановка проблеми. Серцево-судинні захворювання – це перша причина смерті в усьому світі, кожного року від даних захворювань помирає більше людей, ніж від будь-яких інших хвороб [5]. Суттєвий вклад у розвиток серцево-судинних патологій разом з основними модифікованими, немодифікованими і зовнішніми факторами здійснюють шкідливі умови праці (шум, вібрація, несприятливий мікроклімат, забруднення повітря на робочому місці разом з важким і напруженим робочим процесом) [2].

Серцево-судинні захворювання – це група хвороб серця та кровоносних судин. Найбільш поширеними є гіпертонічна хвороба, ішемічна хвороба серця, кардіоміопатія, інфаркт міокарда та інсульт, атеросклероз, а також ревматичне ураження серця [2]. Основними факторами виникнення даних захворювань є: підвищений артеріальний тиск, підвищений вміст холестерину в крові, підвищений рівень

глюкози, паління, зловживання алкоголем, малорухливий спосіб життя та шкідливі умови праці [5].

Серцево-судинна система досить стійка до дії шкідливих впливів виробництва, однак, при генетичній схильності і початкових ознаках захворювання, вплив шкідливих факторів може сприяти швидкому прогресуванню патологій, пов'язаних з серцево-судинною системою [4]. Багато досліджень свідчать, що в умовах шкідливого виробництва зростає можливість раннього розвитку і тяжкого перебігу захворювань, пов'язаних з серцево-судинною системою [3].

Мета дослідження – дослідити рівень захворюваності та основні серцево-судинні патології працівників шкідливих професій, виявити особливості електрокардіографії (ЕКГ) та показників крові працівників з різними серцево-судинними захворюваннями

Серед 77 залучених до експерименту працівників шкідливих професій, 70 мали серцево-судинні патології. Досліджуваних розділили на чотири групи, згідно з поставленими діагнозами (нейроциркуляторна дистонія – 26, гіпертонічна хвороба – 16, кардіоміопатія – 28 осіб). Досліджували електрокардіограму, загальний клінічний аналіз крові та лейкоцитарну формулу.

Результати дослідження. У результаті проведених досліджень встановили, що у представлених працівників переважно зустрічаються такі захворювання: нейроциркуляторна дистонія, гіпертонічна хвороба, кардіоміопатія, також була невелика група здорових. Нейроциркуляторна дистонія – це функціональне захворювання системи кровообігу, яке спричинене соматотрофною дисфункцією вегетативної нервової системи. Характеризується доброякісним перебігом без виникнення кардіомегалії та серцевої недостатності. Хворі переважно молодого віку від 18 до 40 років [1]. Серед наших досліджуваних 24 % осіб мали дану патологію. У розшифровці ЕКГ спостерігалися такі зміни: синусова тахікардія, синусова брадикардія, нормальна вісь серця, ваготонія та високий зубець Т. Також ми відмітили підвищення систолічного показника – $45,38 \pm 1,20$.

Гіпертонічна хвороба серця – це одна з форм артеріальної гіпертензії, під час якої підвищення артеріального тиску не є наслідком якогось захворювання внутрішніх органів [1]. Під час розшифрування ЕКГ були відмічені такі спільні порушення, як гіпертрофія лівого шлуночка, помірні зміни міокарда, перевантаження правого та лівого передсердь, дифузні зміни міокарда і рубцеві зміни в області задньої стінки. Ми також відзначили незначне підвищення гемоглобіну

($143,94 \pm 3,82$ г/л), систолічного показника ($43,56 \pm 1,34$), показника коливання тривалості інтервалу RR ($7,69 \pm 1,15$ %).

Кардіоміопатія – це захворювання міокарду невідомого походження, що характеризується кардіомегалією, прогресуючою серцевою недостатністю, зумовленою ураженням коронарних артерій, клапанів серця, змінами системної і легеневої гемодинаміки. Існують різні форми даного захворювання, проте, проаналізувавши зміни на ЕКГ, встановили, що представлений варіант – це метаболічна кардіоміопатія. Дана патологія може мати супутні захворювання, а саме: ендокринні розлади харчування, метаболічні порушення, міокардіофіброз та інші, також можуть спостерігатися алкогольні стани [1]. Основні ознаки ЕКГ, які є спільними в усіх досліджуваних з кардіоміопатією – це сповільнення або порушення внутрішньошлуночкової провідності, неповна блокада пучка Гіса, підвищення біоелектричної активності правого шлуночка, синдром вкороченого інтервалу PQ, синдром ранньої реполяризації шлуночків. Окрім зазначених змін, було незначне перевищення систолічного показника ($43,86 \pm 1,39$) й інтервалу RR ($0,88 \pm 0,03$ с), а також зниження коливання тривалості інтервалу RR ($8,11 \pm 0,88$ %).

Висновки. У результаті проведеного дослідження серед працівників шкідливих професій виявили значну частку осіб з такими серцево-судинними захворюваннями, як нейроциркуляторна дистонія, гіпертонічна хвороба, кардіоміопатія. На нашу думку, шкідливі умови праці є зовнішнім зумовлюючим чинником розвитку даних патологій.

Список літератури

1. Сиволап В. Д., Лашкул Д. А. Кардіологія: навч. посіб. для підготовки до комплексного практично-орієнтованого державного іспиту з внутрішньої медицини. Запоріжжя: ЗДМУ, 2018. 195 с.
2. Производственные и генетические факторы риска развития сердечно-сосудистых заболеваний у работников нефтехимических производств/[З. Ф. Гимаева, А. Б. Бакиров, Л. К. Каримова и др.]. *Терапевтический архив*. 2018. № 1. С. 49–53.
3. Цфасман А. З. Профессия и гипертония. Москва: Эксмо, 2012. 192 с.
4. Eslami S., Sahebkar A. Glutathione-S-transferase M1 and T1 null genotypes are associated with hypertension risk: a systematic review and meta-analysis of 12 studies. *Curr Hypertens Rep*. 2014. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/24788870#>
5. World Health organization. Global status report on non-communicable diseases 2010. *World Health Organization*. 2010. URL: http://www.who.int/nmh/publications/ncd_report_full_en.pdf

Поручинський Б. А. – студент IV курсу
медико-біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Порівняльна оцінка чутливості окремих бактеріологічних методів для визначення концентрації бактеріальних суспензій *Escherichia coli*

Постановка проблеми. Визначення концентрації мікробних тіл у бактеріальних суспензіях використовують для регуляції швидкості росту, накопичення бактеріальної (антигенної) маси бактеріальних культур в процесі виготовлення вакцин та інших імунобіологічних препаратів.

Мета дослідження. Порівняти чутливість та ефективність низки методів, що використовуються для визначення концентрації мікробних тіл у бактеріальних суспензіях культури *E. coli*.

Результати дослідження. В роботі використано денситометричний (ДМ), фотоелектроколориметричний (ФЕКМ) [1] і статистичний методи, а також метод мікроскопічного підрахунку (ММП) [2] і порівняння за оптичним стандартом каламутності (ОСК). Об'єктом дослідження була культура *E. coli* в динаміці її росту на м'ясопептонному бульйоні (МПБ).

Для дослідження відбирали зразки (по 5 см³) культури на 4-ій, 6-ій і 8-ій годині інкубації за 37 °С. Для визначення концентрації мікробних клітин (м. к.) із відібраного зразку брали 0,5 см³ культури, з якої на стерильному 0,85 % розчині натрію хлориду готували серію 10-кратних розведень. Після 2-годинного витримання за 37 °С визначали концентрацію мікробних тіл у цій культурі за допомогою ММП, ДМ, ФЕКМ і ОСК. Арбітражним методом у нашому дослідженні був МПП. Для визначення концентрації методом ММП з досліджуваних суспензій готували по 3 мікропрепарати із кожного зразку. На окреслений маркером знизу квадрат площею 2 см² чистого знежиреного предметного скла наносили 0,1 см³ досліджуваної суспензії культури, рівномірно її розподіляли по всій поверхні квадрату, підсушували, фіксували на полум'ї і фарбували за Грамом (серія А), Ребігером (серія Б) і модифікованим фарбуванням мікробів за Грамом, запропонованим Інститутом епідеміології та мікробіології ім. Гамалєї (ІЕМ) (серія В). У другому випадку мікропрепарати не фіксували на полум'ї, а відразу після висихання на них наносили фарбу Ребігера на

30 с, тоді її обережно змивали водою. Після підсушування проводили підрахунок кількості мікробів у 100 полях зору і визначали концентрацію м. к. за відповідними розрахунками. Визначення концентрації м. к. за допомогою фотоелектрометричного методу проводили на ФЕК-56 М на зеленому (№ 6) світлофільтрі ($\lambda = 540$ нм), денситометричним методом – на денситометрі марки (DENSI-0), за допомогою ОСК згідно методики, що прикладається до набору оптичних стандартів каламутності.

Результати порівняльної оцінки чутливості випробуваних методів з визначення концентрації мікробних клітин у досліджуваних зразках культури *E. coli* наведені у табл. 1.

Таблиця 1

Встановлена концентрація мікробних клітин у зразках культури *E. coli*, відібраних в динаміці її росту на МПБ, за допомогою деяких методів, $y \times 10^6$

№ зразка	Година інкубації	Концентрація м. к. в 1 см ³ , встановлених з допомогою						
		ОСК	ФЕКМ	ДМ	ММП за:			
					Грамом	Ребігером	ІЕМ	коефіцієнт
1	2-а	0,375	15,00	1,10	58,00	63,00	74,00	1,00
2	4-а	1,000	19,80	2,60	62,00	68,00	79,00	1,06
3	6-а	1,750	37,00	3,30	109,00	112,00	129,00	1,74
Коефіцієнт кореляції		0,930	0,99	0,79	0,99	0,99	0,99	0,99

Як видно з наведених у таблиці даних, результати мікроскопічного, фотоелектроколориметричного, денситометричного методів і стандарту каламутності для встановлення концентрації мікробних тіл у бактеріальних суспензій показали, що у суспензіях із різною концентрацією мікробних клітин в 1 см³ найчутливішим є метод прямого підрахунку – підрахунок можна провести у суспензіях із концентрацією 4,5 тисяч мікробів в 1 см³; на другому місці за чутливістю є фотоелектроколориметричний метод, який дозволяє виміряти відносну екстинцію суспензії; метод порівняння за стандартом каламутності ефективний лише за високої каламутності суспензії та показує значні похибки; найменших витрат часу вимагали денситометричний та фотоелектроколориметричний методи. При порівнянні діагностичної цінності ММП у різних варіаціях для визначення концентрації м. к. у бактеріальних суспензіях найвища точність у методики ІЕМ, на другому місці – фарбування за Ребігером, на третьому – за Грамом. Низький коефіцієнт кореляції при застосуванні денситометричного методу викликаний каламутністю МПБ, який денситометр, на відміну

від ФЕК, не враховує, тому денситометрію варто застосовувати при низькій каламутності середовища культури.

Висновки. Найточнішим методом визначення концентрації мікробних тіл виявився метод прямого підрахунку, який дозволяє точно визначити кількість живих, мертвих та дефектних мікробних тіл та чистоту культури, але вимагає значних витрат часу. Для швидкого визначення концентрації культури найкраще підходить фотоелектроколориметричний і денситометричний методи, які миттєво визначають кількість пропущеного світла без затрат матеріалів. Метод порівняння за стандартом каламутності виявився неефективним. Для прямого мікроскопічного підрахунку найкраще підходить фарбування за методикою ІЕМ.

Напрями подальших наукових досліджень: вивчити вплив деяких факторів, зокрема аерації, коректування рН та концентрації мікробних клітин в культурі *E. coli* в динаміці її росту на різних живильних середовищах.

Список літератури

1. Микробиологическая диагностика бактериальных болезней животных/Д. И. Скородумов, В. В. Субботин, М. А. Сидоров, Т. С. Костенко. Москва: ИзографЪ, 2005. 656 с.
2. Техніка лабораторних робіт: навч. посіб./Н. П. Гирина, А. В. Шляніна, І. С. Ковальчук. Київ: ВСВ «Медицина», 2017. 304 с.

Сильчук А. А. – студент III курсу медико-біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Сухомлін К. Б. – д. б. н., професор, завідувач кафедри зоології СНУ імені Лесі Українки

Золотиста картопляна нематода та її поширення в межах Луцького району Волинської області

Постановка проблеми. Цистоутворююча золотиста картопляна нематода (ЗКЦН) *Globodera rostochiensis* є високоспецифічним паразитом коріння пасльонових рослин (*Solanaceae*). *Globodera rostochiensis* є карантинним видом, що викликає нематодне ураження — глободероз, і становить потенційну небезпеку для обмеженого кола культурних рослин: картопля, томати і баклажани [2]. Інші пасльо-

нові, порівняно з картоплею, уражаються менше, проте є потенційними рослинами-резерватами фітопаразита [3]. ЗКЦН щорічно знищує 12 % врожаю картоплі у світі.

Згідно попередніх досліджень, що проводилися у Луцькому районі Волинської області, золотиста картопляна нематода не була виявлена. Враховуючи наявність ЗКЦН у всіх суміжних районах, легкість інвазії і швидкий ріст популяцій, було вирішено встановити наявність популяцій ЗКЦН у Луцькому районі.

Метою роботи було дослідження поширення та динаміки чисельності золотистої картопляної нематоди у Луцькому районі.

Матеріали та методика роботи. Збори зразків ґрунту були проведені з 2 по 5 липня 2019 р. та 4–5 жовтня 2019-го. Цисти з відібраних проб виділяли флотаційним методом, заснованим на спливанні цист у воді. На початку липня і у жовтні 2019 р., відібрали ґрунтові зразки на п'ятьох ділянках. Ґрунт просушували в сушильній шафі до повітряно-сухого стану при температурі 30 °С. Після цього проби пересіювали через сито.

Потім брали наважки по 100 см³ з кожної середньої проби, висипали у склянки, розмішували у невеликій кількості води.

У кожній склянці верхній шар води, з часточками які спливли на поверхню, серед яких знаходилися і цисти картопляної нематоди, круговими рухами зливали на марлевий фільтр з отворами 0,1–0,2 мм.

Після фільтрування оглядали під бінокуляром [1].

Результати дослідження. Середня інтенсивність зараження ґрунтів ЗКЦН у Луцькому районі впродовж року становила 8,4 цист/100 см³. Найбільша інтенсивність зараження спостерігалася у місті Луцьку – 27 цист/100 см³. Середні показники інтенсивності зараження від 10 цист/100 см³ до 13 цист/100 см³ зареєстровані у селах Полонка та Гаразджа. У селі Рованці ЗКЦН зафіксовано не було (табл. 1). Рівень зараження зменшився у селі Гаразджа та місті Луцьку на 27,4 % та на 39,3 % відповідно, і зріс у селі Полонка на 22,6 %, за три місяці досліджень. У селі Великий Омеляник ЗКЦН в липні не була виявлена, а у жовтні рівень зараження становив 9 цист/100 см³. Загалом, на ґрунтах присадибних господарств Луцького району середній рівень зараження ґрунту скоротився на 21 % впродовж трьох місяців досліджень.

Сезонна динаміка зараження ґрунтів золотистою картопляною нематодом характеризується зменшенням рівня зараження у селі Гаразджа та місті Луцьку на 27,4 % та на 39,3 % відповідно, і зростанням у селі Полонка на 22,6 %, за три місяці досліджень. У селі

Великий Омеляник ЗКЦН в липні не була виявлена, а у жовтні рівень зараження становив 9 цист/100 см³.

Таблиця 1

Сезонна динаміка чисельності ЗКЦН у Луцькому районі

Місяць	Липень	Жовтень	Разом	%
Місце відбору проб				
с. Полонка	7	12	19	22,6
с. Великий Омеляник	0	9	9	10,7
с. Гаразджа	13	10	23	27,4
с. Рованці	0	0	0	0
м. Луцьк	27	6	33	39,3
Разом	47	37	84	100
%	56	44	100	

Висновок. У Луцькому районі золотиста картопляна нематода була вперше зареєстрована.

Список літератури

1. Методичні рекомендації з виявлення картопляних цистоутворюючих нематод/ Р. Д. Корчук, П. О. Мельник, С. Є. Прунцев та ін. *Зелена Буковина*. Чернівці, 2005.
2. Перелік регульованих шкідливих організмів. URL: http://golovderzhkarantyn.gov.ua/index.php?option=com_contem&task=view&id=59
3. Положенець В. М., Гурманчук О. В., Галаган Т. О. Біологічні та морфологічні особливості розвитку золотистої цистоутворюючої картопляної нематоди у зоні Полісся України. *Наукові доповіді Національного університету біоресурсів і природокористування*. 2011. № 6. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/Telegram%20Desktop/11pvm.pdf>

Солдат Л. І. – студентка V курсу медико-біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;
Дмитроца О. Р. – к. б. н., доцент кафедри
фізіології людини і тварин
СНУ імені Лесі Українки

**Особливості показників фізичного розвитку підлітків
та стану їх рухової активності**

Постановка проблеми. Позитивний вплив рухової активності (РА) на стан здоров'я людини є загально визнаним фактом [2, 3]. Не-

достатній рівень РА може викликати розвиток низки захворювань та негативно вплинути на загальний функціональний стан організму. У сучасному суспільстві існує велика кількість факторів, що сприяють зменшенню рівня РА, що особливо негативно впливає на організм дітей різних вікових груп [2, 3]. Вплив РА на формування дитячого організму є об'єктом вивчення багатьох сучасних наукових досліджень [5]. Тому, проблема РА школярів, зокрема підлітків, та формування їх фізичного розвитку (ФР), як показника здоров'я, є досить актуальною.

Мета дослідження – виявити особливості фізичного розвитку та рівня рухової активності підлітків, враховуючи статевий аспект.

Результати дослідження. У дослідженні взяли участь 60 обстежуваних (13–14 років), котрих розділяли на групи хлопців (І група) та дівчат (ІІ група) по 30 осіб. Усі підлітки були здоровими за самооцінкою та дали згоду на участь у експерименті.

Вивчення рівнів РА обстежуваних у шкільний та позашкільний час проведено адаптованим анкетним методом із визначенням їх інтегрального показника оцінки [4]. Рівень ФР визначали сукупністю антропометричних показників (ріст (см) маса тіла (МТ, кг), артеріальний тиск (АТ, мм рт. ст.), частота серцевих скорочень (ЧСС, уд./хв)), на основі яких розраховували рівень фізичного стану (РФС, ум. од.) та індекс функціональних змін (ІФЗ, ум. од.) [1]. При обробці отриманих даних використовували методи варіаційної статистики з оцінкою t-критерія Стьюдента.

Аналіз результатів дослідження рівня РА підлітків показав, що серед дівчат є нижчою частка осіб з середнім рівнем РА (36,6 %) та вищою частка осіб з низьким рівнем РА (63,3 %) (серед хлопців 40 % та 56,6 % відповідно); високий рівень РА виявлено у групі хлопців (3,3 %). Загалом, рівень РА у підлітків відповідає низькому рівневі, дівчата характеризуються достовірно нижчою інтегральною оцінкою рівня РА.

Аналізуючи основні антропометричні показники обстежуваних, встановлено тенденцію до підвищених показників зросту (серед дівчат – 53,3 %, серед хлопців – 63,3 %), що відповідає закономірностям росту на даному етапі онтогенезу. Загалом, хлопці мають достовірно вищі показники зросту ($161,7 \pm 2,09$ см), порівняно з дівчатами ($158,03 \pm 1,57$ см). Надлишкову МТ зафіксовано у 30 % дівчат та у

53,3 % хлопців; хлопці мають достовірно вищі показники МТ (хлопці $50,5 \pm 2,54$ кг, дівчата – $44,9 \pm 1,92$ кг). Показники АТ відповідають віковим нормам. Хлопці в меншій мірі мають схильність до підвищених показників АТсист (дівчата – 16,6 %, хлопці – 6,6 %), тоді як знижені показники АТдіаст встановлено для високої частки обстежуваних (хлопці – 56,6 %, дівчата – 54 %). Усі підлітки характеризуються нормативними показниками ЧСС; проте у хлопців зазначений показник є вищим ($84,8 \pm 1,12$ уд./хв), порівняно з дівчатами ($81,06 \pm 1,49$ уд./хв).

За встановленими антропометричними вимірами, визначали рівень фізичного стану обстежуваних. За показниками РФС встановлено, що серед обстежуваних не виявлено осіб з низьким його рівнем. Дівчата характеризуються вищою часткою осіб (86,6 %) з високим рівнем РФС, тоді як хлопці – з середнім рівнем (70 %). За показниками ІФЗ також зафіксовано статеві відмінності: дівчата, за усередненими значеннями, виявили задовільний рівень адаптації ($1,82 \pm 0,03$ ум. од.), хлопці – напруження адаптації ($1,89 \pm 0,03$ ум. од.). Проте, частка осіб із незадовільною адаптацією є вищою серед дівчат (16,6 %).

Висновки. 1. Стан рухової активності у підлітків відповідає низькому рівневі; інтегральна оцінка рівня рухової активності є нижчою у дівчат. 2. Основні антропометричні показники обстежуваних за усередненими даними відповідають віковим нормам. Хлопці мають достовірно вищі показники зросту, маси та частоти пульсу. Підвищеними показниками систолічного артеріального тиску в більшій мірі характеризуються дівчата (16,6 %); діастолічний артеріальних тиск має тенденцію до зниження (хлопці – 56,6 %, дівчата – 54 %). 3. Встановлено статеві відмінності щодо показників фізичного розвитку. Показники рівня фізичного стану у дівчат відповідають високому рівневі, у хлопців – середньому. За індексом функціональних змін також переважають дівчата (задовільний рівень), тоді як хлопці в більшій мірі характеризуються напруженням адаптаційних можливостей.

Список літератури

1. Дмитроца О. Р., Киричук О. П., Швайко С. Є. Вікова фізіологія з основами гігієни: метод. вказівки до проведення практ. робіт. Луцьк, 2018. 52 с.
2. Даниленко Г. М., Нестеренко В. Г. Вплив фізичної активності на рівень розумової працездатності школярів, що навчаються за різними програмами. *Современная педиатрия*. 2016. № 8. С. 55–58.

3. Мандюк А. Рівень залученості дітей та підлітків до різних форм рухової активності в Україні та країнах членах Active Healthy Kids Global Alliance. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2018. № 3 (65). С. 42–47.
4. Метод оцінки рівня рухової активності дітей шкільного віку: інформ. лист про нововведення в системі охорони здоров'я/уклад. С. В. Гозак та ін. Київ, 2001. № 42. 6 с.
5. Neuffer P. Darrell, et al. Understanding the cellular and molecular mechanisms of physical activity-induced health benefits. *Cell metabolism*. 2015. No. 22.1. P. 4–11.

Тарасюк Н. В. – студентка IV курсу медико-біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Шевчук Т. Я. – к. б. н., доцент кафедри

фізіології людини і тварини

СНУ імені Лесі Українки

Особливості мозкового кровотоку у спортсменів

Постановка проблеми. Ефективність спортивної діяльності спортсменів залежить від багатьох факторів, серед яких рухова активність, функціональна підготовленість, функціональний стан центральної нервової системи (ЦНС) [2, 4]. Функціональний стан ЦНС залежить також від стану мозкового кровотоку, який є одним з лімітуючих факторів функціонального стану спортсмена, а також одним з найбільш об'єктивних критеріїв для визначення впливу тренувального процесу на організм людини і адекватності адаптаційних процесів системи кровообігу [1, 5].

Мета дослідження: дослідження основних показників мозкового кровотоку у спортсменів та неспортсменів. Мета передбачає реалізацію таких завдань: проаналізувати теоретичні відомості про особливості мозкового кровотоку у спортсменів; дати порівняльну оцінку основних показників мозкового кровотоку у спортсменів різної спортивної спеціалізації.

Результати дослідження. Проведені реоенцефалографічні дослідження виявили, що всі реоенцефалографічні показники в досліджуваних спортсменів перебувають в межах норми. Статистично

вищими є значення періоду пульсового кровонаповнення (T), часу максимального наповнення (ax), дикротичного індексу (A1) та середньої швидкості наповнення (V_{ср}). Це вказує на кращий перебіг фізіологічних процесів в організмі спортсменів, особливо які займаються швидко-силовими видами спорту (футбол). У досліджуваних контрольної групи більшість показників мозкового кровотоку є заниженими. Така зміна показників вказує на зниження об'ємного кровообігу мозкової гемодинаміки, ударного об'єму крові та підвищення тону артерій розподілу, що свідчить про наявність еластотонічних змін судин, що проявляються у недостатньому наповненні дрібних, середніх і великих артерій, підвищення судинного тону, підвищення периферичного судинного опору та ознак утрудненого венозного відтоку у вертебро-базиллярній області кровотоку.

Висновки. Проаналізувавши основні параметри мозкової гемодинаміки виявлено, що більшість показників, які характеризують стан мозкових судин та загального мозкового кровотоку у групі досліджуваних, яка займається швидко-силовими видами спорту, значення цих показників є достовірно вищими, ніж у групі, що займається видами спорту на витривалість [3]. У групі, яка не займається регулярно спортом, значення цих показників мають тенденцію до зниження.

Список літератури

1. Ащепкова Т. Особливості мозкового кровообігу кваліфікованих боксерів в залежності від спеціалізації (професійний та любительський бокс). *Молода спортивна наука України*. 2005. Вип. 9. Т. 2. С. 228–232.
2. Бомштейн О. З. Состояние мозговой гемодинамики как фактор, лимитирующий умственную и физическую работоспособность. *Тез. докл. XVI Всес. конф. по физиологии мышц. деят.* Москва, 1982. С. 23–24.
3. Гребняк, Н. П., Гребняк В. П., Машинистов В. В. Здоровье и образ жизни студентов. *Пробл. соц. гигиены, здравоохранения и истории медицины*. 2007. № 4. С. 33–37.
4. Попова И. Е., Германов Г. Н., Цуканова Е. Г. Особенности региональной гемодинамики у легкоатлетов-бегунов на средние дистанции. *Науч.-теорет. журн. «Ученые записки»*. 2010. № 2 (60). С. 104–112.
5. Яценко А. Г., Ворона М. В. Состояние центральной и периферической гемодинамики у высококвалифицированных спортсменов различных видов спорта. *Совершенствование системы подготовки спортсменов Украины к олимпийским играм*. Киев: Абрис, 1997. С. 118–128.

Терещук О. М. – студентка IV курсу медико-біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Козел М. О. – студентка V курсу медико-біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Кичиліук О. В. – к. с.-г. н., доцент кафедри лісового та садово-паркового господарства

СНУ імені Лесі Українки

Особливості добору асортименту рослин для озеленення дошкільних навчальних закладів

Постановка проблеми. В сучасному урбанізованому середовищі, озелененню та благоустрою території дошкільних навчальних закладів (далі – ДНЗ) варто приділити особливу увагу, оскільки зелені насадження відіграють тут не лише санітарно-гігієнічну та архітектурно-планувальну роль, а також мають важливе навчально-виховне значення.

За словами М. М. Кисельова, сучасність висуває перед освітою завдання виховати *homo ecologicum*, що не є тотожним поняттю *homo sapiens*, а має органічно поєднувати риси *homo sensus* – людини, що відчуває, та *homo pulcher* – людини прекрасної [1]. Реалізувати це можливо лише за умови виховання у малюків поваги та любові до природи. Найкращим способом реалізації зазначеного завдання є належне озеленення територій ДНЗ з дотриманням комфортної ландшафтної зони для здійснення екологічного та морального виховання у малюків, так як доволі тривалий час дитина проводить на території садочку. Саме тому ділянки дошкільних закладів потребують максимального озеленення (до 80 % території), за винятком тих частин, на яких розміщені доріжки, алеї, спортивні та ігрові майданчики.

Мета дослідження – проаналізувати особливості добору асортименту рослин для озеленення територій ДНЗ, задля подальшого їхнього практичного використання.

Результати дослідження. При підборі асортименту рослин для озеленення території дитячих навчальних закладів С. В. Совгіра наголошує, що перш за все варто врахувати вміст отруйних речовин у рослинах [2]. Таким чином категорично забороняється висаджувати

рослини, що мають колючки та отруйні плоди. До таких рослин належать: *Daphne mezereum* L., *Sophora japonica* L., *Prunus spinosa* L., *Hippophae rhamnoides* L., *Gleditsia triacanthos* L., *Crataegus oxyacantha* L., *Rosa canina* L., *Taxus baccata* L., *Rubus fruticosus* L., *Robinia pseudoacacia* L. та більшість видів роду *Berberis* L. Серед трав'янистих рослини небезпечно висаджувати: *Hyoscyamus niger* L., *Solanum nigrum* L., *Convallaria majalis* L., *Sternbergia colchiciflora* Waldst. & Kit., *Datura stramonium* L., *Cicuta virosa* L., *Lactuca virosa* L., *Ricinus communis* L., види родів *Aconitum* L., *Digitalis* L., *Rhododendron* L. та *Euphyrbia* L. Не рекомендується також на територіях ДНЗ розміщувати такі дерева, як *Populus* L., *Morus* L., та *Salix alba* L., оскільки, під час цвітіння чи досягання плодів, вони забруднюють місцевість. Тому, крім рослин із отруйними плодами, листям, також не варто використовувати для озеленення, алергенні рослини, дерева і кущі з колючками та квітами, котрі забруднюють територію навколо та ті, що приваблюють велику кількість комах.

Очищення та іонізація повітря; фітонциди, які виділяють хвойні рослини; захист від шуму – ось перелік основних функцій зелених насаджень, що доповнюються їх рекреаційною, та естетично-культурною роллю та мають важливе значення у вихованні підростаючого покоління, для нормального фізичного та психічного розвитку дошкільнят. З кущів рекомендується використовувати *Syringa vulgaris* L., *Syringa josikaea* J. Jacq. ex Rchb., *Buxus sempervirens* L., *Elaeagnus commutata* Bernh. ex Rydb., *Juniperus horizontalis* Moench, всі види *Spiraea* L. В затінених місцях рекомендується висаджувати стійкі до затінення види, наприклад *Amelanchier* Medik. Серед дерев, які бажано висаджувати на території ДНЗ, слід виділити наступні: *Acer platanoides* L., *Acer ginnala* (Maxim.) Maxim., *Acer tataricum* L., *Tilia cordata* Mill., *Larix decidua* Mill., *Betula pubescens* Ehrh., *Picea abies* (L.) H. Karst., види *Sorbus* L. та *Quercus* L.

Квіткове оформлення має концентруватися поблизу входу, тобто перед головним фасадом будівлі. Квітники повинні займати близько 1–1,5 % площі ділянки. Підбираючи асортимент квітів, потрібно розрахувати, щоб вони квітували з ранньої весни й аж до пізньої осені, були невибагливі у вирощуванні та догляді. Ось орієнтовний асортимент квітів, що підходять для озеленення дитячих садків: *Bellis perennis* L., *Dianthus barbatus* L., *Callistephus chinensis* (L.) Nees, *Campanula persicifolia* L., *Gladiolus* L., *Primula* L., *Hosta* Tratt., *Tulipa* L.,

Paeonia L., Phlox L., Petunia, Lobularia Desv., Antirrhinum L., Malva L., Dahlia Cav.

Раціональне розміщення зелених ділянок, смуг захисних насаджень, квітників, груп і поодиноких екземплярів дерев та кущів при доборі відповідного асортименту сприяють створенню комфортного середовища. Зелені насадження дозволяють наглядно вивчати особливості різних рослин, допомагають вихованню естетичного почуття та любові до природи. Тому важливим є саме різноманіття асортименту рослин.

Висновки. Отже, дослідження спрямоване на аналіз особливостей безпечного добору рослин для озеленення, що у свою чергу сприятиме популяризації здорового способу життя, за рахунок створення комфортних умов для прогулянок дітей на території дошкільного навчального закладу; естетичного, розумового, морального та фізичного виховання через знайомство дітей з рослинним світом.

Список літератури

1. Заячук В. Я. Дендрологія. Львів: Апріорі, 2008. 656 с.
2. Нові перспективні культури для рекреаційного використання в озелененні/ С. В. Совгіра, Г. Є. Гончаренко, С. О. Люленко, Р. В. Подзерей. *Збірник наукових статей «III-го Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю»*. Вінниця, 2011. Т. 1. С. 261–264.

Фінів О. В. – студентка III курсу медико-біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;
Зінченко О. П. – к. б. н., доцент кафедри
зоології СНУ імені Лесі Українки

Виноградний слимак та його поширення в межах с. Хоробрів Сокальського району Львівської області

Постановка проблеми. Велике практичне значення молюсків роду *Helix* в житті і господарській діяльності людини, пояснюють інтерес вчених до них [1]. Виноградні равлики є модельним об'єктом для вивчення мінливості і поліморфізму, структури популяцій, різноманітних міжвидових і міжпопуляційних взаємодій, вони – класичні лабораторні тварини. З іншого боку, вони є переносниками різних па-

разитарних захворювань людини і домашніх тварин, шкідниками культурних рослин, і традиційними кормовими і харчовими молюсками.

Метою дослідження було визначення характеру поширення і чисельності популяції, молюсків виду *Helix pomatia* в Сокальському районі.

Завдання дослідження:

– встановити чисельність популяції виноградного слимака в районі досліджень;

– проаналізувати поширення виноградного слимака поблизу с. Хоробрів Сокальського району.

Матеріали та методика роботи. Визначення чисельності виноградного слимака проводили навесні 2019 р. у теплу погоду (температура повітря становила вище 15 °С) [2, 3]. Вранці, коли є роса і молюски активні. Під час маршрутних обліків підраховували усіх живих равликів виявлених на поверхні ґрунту та рослинності на тарнсекті завширшки 10×10 (100 м²). Ці ділянки були розміщені поблизу с. Хоробрів у Сокальському районі, і охоплювали різні біотопи: 1) ліс; 2) узлісся; 3) вологі луки; 4) сухі луки; 5) будівництво у с. Хоробрів.

Ділянки були обрані у різних точках, аби визначити де кількість виноградних слимаків найбільша. Облік чисельності проводила впродовж семи місяців починаючи з квітня до жовтня аби прослідкувати сезонну динаміку чисельності молюсків.

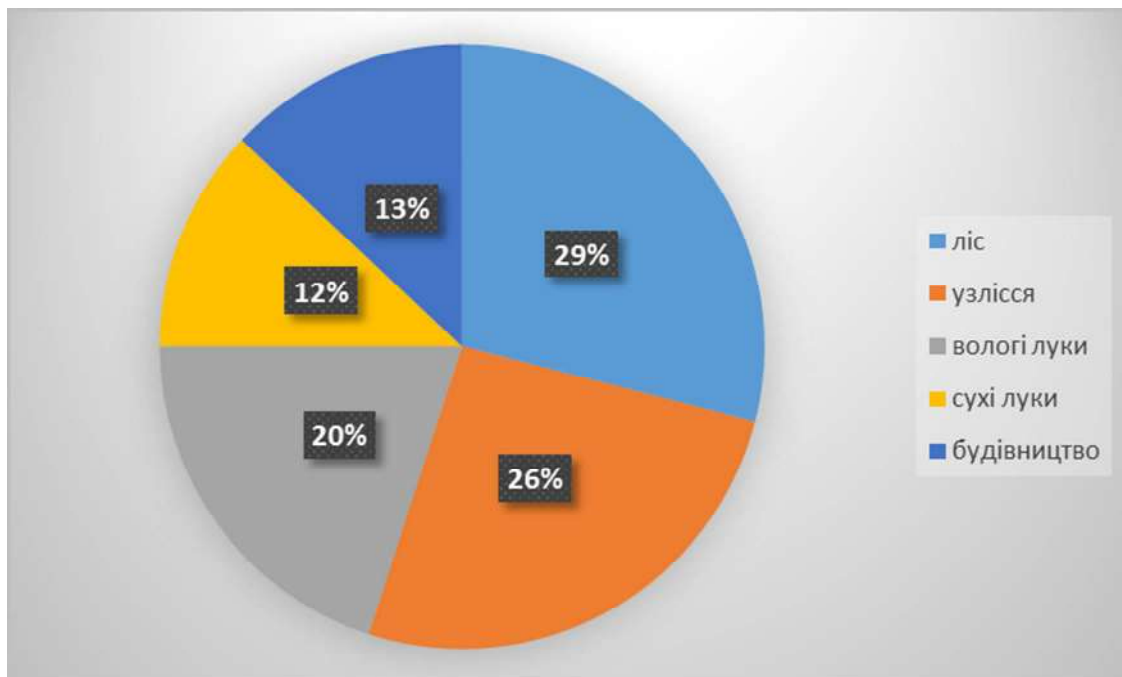
Результати дослідження. В результаті проведеного дослідження встановлено, що чисельність особин виноградного слимака поблизу с. Хоробрів зростає з квітня (13 % від загальної кількості зареєстрованих особин) до червня (19 %) після чого починається поступове зниження чисельності впродовж трьох місяців до 7 % у жовтні. Результати цих спостережень наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Сезонна зміна чисельності молюсків в околицях с. Хоробрів у 2019 р.

Місяць Біотоп	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Разом	%
Ліс	19	26	30	28	24	15	12	154	29
Узлісся	16	20	28	26	23	12	10	135	26
Вологі луки	13	17	19	18	17	15	6	105	20
Сухі луки	10	12	10	9	9	8	4	62	12
Будівництво	11	13	13	9	8	9	6	69	13
Разом	69	88	100	90	81	59	38	525	
%	13	17	19	17	15	11	7	100	

Молюски надають перевагу лісовим біотопам (рис. 1). Зокрема, у лісі зібрано 29 % від усіх зареєстрованих особин, на узліссі – 26 % , а на зволожених луках – 20 %, тоді як поблизу будівництва і на сухих луках 13 % та 12 % відповідно.

Рис. 1. Біотопічний розподіл молюсків

В околицях с. Хоробрів найбільшу щільність популяції виноградного слимака у лісі спостерігали у червні – 30 особин/100 м², а на сухих луках найбільша щільність була у травні і становила 12 особин/100 м².

Висновки. Впродовж року чисельність популяції виноградного слимака в околицях с. Хоробрів доволі стабільна. Чисельність молюсків у травні–серпні коливається від 80 до 100 особин/100 м². Невелике її збільшення спостерігається влітку у червні і сягає 19 % від загальної кількості зареєстрованих особин.

Список літератури

1. Байдашников А. А. Наземная малакофауна Украинского Полесья. Сообщение 1. Видовой состав и связь моллюсков с растительным покровом. *Вестник зоологии*. 1992. № 4. С. 13–19.
2. Гураль-Сверлова Н. В., Гураль Р. І. Визначник наземних молюсків України. Львів, 2012. 216 с.
3. Румянцева Е. Г. Влияние эксплуатации на возрастное распределение в популяции виноградной улитки *Helixromatia* (Mollusca, Gastropoda). *Біорізноманіття та роль зооценозу в природних і антропогенних екосистемах: матеріали II Міжнар. наук. конф.* Дніпропетровськ: ДНУ, 2003. С. 154–156.

Харко Т. Є. – студентка III курсу медико-біологічного факультету
СНУ імені Лемі Українки;
Дмитроца О. Р. – к. б. н., доцент кафедри
фізіології людини і тварин
СНУ імені Лесі Українки

Показники індексу маси тіла дітей 6–7 років, залежно від місця проживання

Постановка проблеми. Аналіз літературних джерел показує, що для чіткої характеристики стану здоров'я дитячого населення та моніторингу процесів його розвитку необхідно регулярно проводити оцінку фізичного розвитку дитини з урахуванням усіх антропометричних вимірювань та обов'язковим розрахунком відповідних показників, у тому числі індексу маси тіла (ІМТ) [1, 3]. При виявленні відхилень (нижче чи вище норми) будь-якого показника, слід проводити комплексне обстеження дітей на предмет раннього виявлення соматичних захворювань. За даними наукових джерел, на регіональному рівні продовжує існувати потреба в регулярній розробці місцевих стандартів антропометричних показників дітей усіх вікових груп, що проживають і в містах і в сільських місцевостях [1, 3, 4].

Мета дослідження – визначити особливості показників індексу маси тіла дітей 6–7 років, враховуючи місце проживання.

Результати дослідження. У дослідженні взяли участь 200 обстежуваних (6 та 7 років), обох статей. Усіх обстежуваних розділяли на дві групи (по 100 осіб): I група – діти міської території (м. Луцьк), II група – діти сільської території (Ковельський район). Усі діти були здоровими за самооцінкою, участь у дослідженні була добровільною та за згоди дітей.

Вимірювання основних антропометричних показників (маси тіла (МТ, кг) та зросту (см)) проводили за основними методами антропометрії. Для визначення ІМТ, використовували формулу Кетле (співвідношення маси тіла до довжини тіла у квадраті – $\text{кг}/\text{м}^2$). Критерії оцінки ІМТ (норма, дефіцит МТ, виснаження, підвищення МТ, ожиріння) проводили згідно рекомендованих стандартних величин індексу Кетле для школярів за Платоновою (2012 р.) [2]. При обробці отриманих даних використовували методи варіаційної статистики з оцінкою t-критерія Стьюдента.

В результаті дослідження встановлено, що діти 6 та 7 років характеризувалися показниками зросту та маси, що відповідають віковим нормам (табл. 1). Встановлено, що у 6 років за показниками зросту переважають діти сільської території, за ІМТ – зворотна тенденція; з віком дана закономірність зникає (див. табл. 1).

Таблиця 1

Показники зросту та маси тіла обстежуваних ($M \pm m$, $n = 50$)

Вік обстежуваних	Діти міської території проживання			Діти сільської території проживання		
	зріст, см	маса тіла, кг	ІМТ, кг/м ²	зріст, см	маса тіла, кг	ІМТ, кг/м ²
<i>Хлопці</i>						
6 років	118,97 ± 0,38	21,8 ± 0,3	15,68 ± 0,45 □	120,3 ± 0,27 □	19,66 ± 0,38	13,65 ± 0,44
7 років	120,76 ± 0,28	19,42 ± 0,18	13,48 ± 1,15	120,28 ± 0,18	19,82 ± 0,21	13,76 ± 1,45
<i>Дівчата</i>						
6 років	118,82 ± 1,18	22,16 ± 0,34	15,94 ± 0,52	120,74 ± 0,38 □	20,36 ± 1,13	14,13 ± 1,15
7 років	123,1 ± 0,43	22,4 ± 1,18	14,83 ± 0,27	121,86 ± 0,36	20,9 ± 0,31	14,31 ± 0,75

Примітка: знак «□» вказує на достовірно вищий показник в межах груп обстежуваних.

У результаті аналізу показників ІМТ молодших школярів встановлено, що територіальні їх особливості встановлені для 6-річного віку – хлопці та дівчата міської території мають вищі показники ІМТ (див. табл. 1). Слід зазначити, що усереднений ІМТ сільських хлопців-шестирічок засвідчує дефіцит маси тіла. У 7-річному віці хлопці характеризуються зниженим показником ІМТ відносно вікових норм, дівчата – нормативним його значенням. Загалом, частка осіб з ІМТ, що вказує на надлишкову вагу, була вищою серед дівчаток, котрі проживають у місті (6 років – 22 %, 7 років – 18 %). Діти сільської території в більшій мірі характеризувались вищою часткою осіб зі зниженими показником ІМТ відносно вікових норм: у 6 років – до 28 %, у 7 років – до 22 %. Нами встановлено, що серед хлопці 7 років не виявлено дітей з підвищеним показником ІМТ.

Висновки. Основні антропометричні показники (зріст та маса тіла) дітей 6–7 років, за усередненими показниками, відповідають віковим нормам. За показниками індексу маси тіла встановлено їх вікові та територіальні особливості: діти 6 років, котрі проживають у

місті, характеризуються індексом Кетле, що відповідає віковій нормі. З віком, у дівчат індекс мас тіла відповідає гармонійному розвитку, у хлопців – вказує на недостатню масу тіла. Серед дітей сільської території є вищою частка осіб зі зниженим індексом Кетле; з віком кількість дітей з нормальною масою тіла зростає.

Список літератури

1. Євстратов П. І. Показники індексу маси тіла у школярів молодших та старших класів міста Чернівці. *Науковий часопис національного пед. університету ім. М. П. Драгоманова. Наук.-пед. проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2014. Вип. 3К (44). С. 231–235.
2. Платонова А. Г. Методика скрининг-оценки фізического развития детей по индексу Кетле. *Гігієна населених місць*. 2012. № 60. С. 356–362.
3. Польша Н. С., Платонова А. Г. Физическое развитие школьников Украины. Пространственно-временные и морфофункциональные особенности: монография. Киев: Генеза, 2015. 272 с.
4. Порівняльна характеристика фізичного розвитку дітей шкільного віку, що мешкають у місті та у сільській місцевості/Г. С. Сенаторова, Л. Г. Тельнова, І. С. Дриль, М. О. Гладков, І. М. Гладкова. *Современная педиатрия*. 2013. № 8. С. 154–158.

Чижук К. Л. – студентка IV курсу медико-біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;
Журавльов О. А. – к. б. н., доцент кафедри
фізіології людини і тварин
СНУ імені Лесі Українки

Показники зовнішнього дихання у спортсменів з різною тривалістю тренувального процесу

Постановка проблеми. Оцінка показників зовнішнього дихання має важливе значення, оскільки даний механізм забезпечує надходження кисню і видалення окису вуглецю під час фізіологічних процесів, які постійно відбуваються в організмі [3]. Без доступу кисню і виведення вуглекислого газу життя може тривати всього декілька хвилин [1].

Не знаючи конкретних механізмів, що забезпечують адекватний метаболізму рівень легеневої вентиляції, а також закономірностей її енергетичної оптимізації під час фізичної роботи (співвідношення

дихального об'єму і частоти дихання), не можна дати досить обґрунтованих рекомендацій щодо режиму дихання при виконанні тренувальних навантажень, коли раціональне управління диханням могло б допомогти підвищити (або відновити) працездатність кваліфікованих спортсменів [2].

Мета дослідження. Для аналізу механізмів, що беруть участь в регуляції дихання при м'язовій роботі, необхідно розглянути структуру дихальної реакції в умовах фізичних навантажень, різних як за об'ємом виконаної роботи, так і за інтенсивністю її виконання [2].

Основне завдання полягає у тому, щоб визначити співвідношення дихального об'єму і частоти дихання в структурі дихальної реакції в залежності від інтенсивності та тривалості фізичних навантажень і характеру їх енергозабезпечення.

Результати дослідження. В ході проведених досліджень було з'ясовано, що показники зовнішнього дихання осіб, що займаються атлетичним спортом знаходяться на значно вищому рівні, аніж в осіб, які ведуть звичайний спосіб життя та не займаються спортом. Зі зростанням інтенсивності навантаження в формуванні рівня легеневої вентиляції збільшується рівень альвеолярної вентиляції та зменшується вентиляція мертвого простору.

Висновки. В умовах фізичних навантажень з різною тривалістю були проаналізовані зміни реакції респіраторної системи за рівнем та ефективністю тривалості інтенсивного навантаження. За умови виконання фізичної роботи відзначається збільшення рівня легеневої вентиляції за рахунок збільшення величини дихального об'єму. Тренувальний процес здійснює формуючий вплив на респіраторні показники з тенденцією до їх зростання, а отже і підвищення дихальної роботи. Для тренуваних осіб характерні вищі значення життєвого показника (відношення ЖЄЛ до маси тіла), сили та витривалості дихальних м'язів, частоти дихання.

Список літератури

1. Антонік В. І., Антонік І. П., Андріанов В. Є. Анатомія, фізіологія дітей з основами гігієни та фізичної культури: навч. посіб. Київ: Вид. дім «Професіонал», Центр учб. л-ри, 2009. 336 с.
2. Лисенко Е. Особенности структуры дыхательной реакции квалифицированных спортсменов при нагрузках различной интенсивности. *Наука в олимпийском спорте*. 2013. № 2. С. 48–52.
3. Коцан І. Я., Крамаревич Т. В. Особливості функції апарату зовнішнього дихання у молоді постпубертатного періоду онтогенезу. *Фізика живого*. 2008. Т. 16. № 1. С. 161–165.

Шевчук О. А. – студентка IV курсу медико-біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Щепна Л. В. – ст. викладач кафедри зоології

СНУ імені Лесі Українки

Молюски р. Стир в межах Рожищенського району

Постановка проблеми. Прісноводні молюски – типова група безхребетних тварин гідроценозів. Молюски є важливим компонентом природних і антропогенно-змінених гідроекосистем. Їх популяції характеризуються значною екологічною пластичністю, що дозволяє даній групі тварин заселяти широкий спектр водних біотопів, з різними умовами існування, включаючись в загальний кругообіг речовин і енергії. Крім того, молюски беруть активну участь в очищенні водойм від забруднюючих речовин. Формують кормовий раціон бентосних риб і водоплавних птахів, здатні накопичувати в тілі чужорідні хімічні речовини – полютанти, радіоактивні елементи [1].

Актуальність дослідження зумовлена недостатнім рівнем відомостей про видовий склад молюсків р. Стир у межах Рожищенського району.

Мета дослідження. Вивчення видового складу молюсків, особливостей біології зареєстрованих видів, чисельності та поширення молюсків.

Матеріали, покладені в основу роботи, отримано в результаті самостійно проведених досліджень та власних зборів впродовж липня–вересня 2019 р. Обліковий збір та фіксацію матеріалу проводили згідно загальноприйнятих методик [2].

Результати дослідження. В результаті проведених досліджень малакофауни р. Стир в межах Рожищенського району було зареєстровано 13 видів молюсків які належать до 2 класів.

Поширеними видами (ПІ більше 20 %) є катушка рогова *Planorbis corneus* (Linnaeus, 1758), живородка болотяна *Viviparus contectus* (Millet, 1813), ставковик звичайний *Lymnaea stagnalis* (Linnaeus, 1758). До розповсюджених (ПІ 10–20 %) видів належать живородка річкова *Viviparus viviparus* (Linnaeus, 1758), перлівниця звичайна *Unio pictorum* (Linnaeus, 1758), фіза пухирчаста *Physa fontinalis* (Linnaeus, 1758), ставковик вухоподібний *Lymnaea auricularia* (Linnaeus, 1758), ставковик болотний *Lymnaea palustris* (O. F. Müller, 1774), ставковик яйце-

видний *Lymnaea ovata* (Lamarck, 1799), катушка кільова *Planorbarius carinatus* (O. F. Muller, 1774), кулька річкова *Sphaerium rivicolum* (Lamarck, 1818) горошинка річкова *Pisidium amnicum* (O. F. Muller, 1774). До локальних видів (ІІ менше 1 %) відносять ставковика малого *Galba truncatula* (O. F. Muller, 1774).

Масовим видом (ІД більше 20 %) є *Lymnaea stagnalis*. Чисельними (ІД – 5–20 %) видами є *Planorbarius corneus*, *Viviparus contectus*. Нечисельними (ІД – 1–5 %) видами є *Unio pictorum*, *Lymnaea ovata*, *Planorbarius carinatus*, *Sphaerium rivicolum*, *Viviparus viviparus*, *Lymnaea auricularia*, *Lymnaea palustris*, *Pisidium amnicum*, *Physa fontinalis*. Рідкісним видом (ІД – 0,5 %) є *Galba truncatula*.

Висновки. Протягом періоду дослідження нами було зареєстровано 3 види молюсків класу Двостулкові *Bivalvia* та 10 видів молюсків класу Черевоногі *Gastropoda*.

Список літератури

1. Стадниченко А. П., Стадниченко Ю. А. К фауне и экологии пресноводных моллюсков (*Gastropoda*, *Bivalvia*) Украинского Полесья. *Гидробиологический журнал*. 1984. Вып. 2. Т. 20. С. 36–40.
2. Уваєва О. І. Молюски фауни України: діагностика, особливості поширення та екологія. *Вісник зоології*. 2007. № 1. С. 71–79.

Юхимюк Т. М., Бондарук Ю. В. – студенти
ІV курсу медико-біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;
Качинська Т. В. – к. б. н., доцент кафедри
фізіології людини і тварин
СНУ імені Лесі Українки

Особливості мікростанів кори головного мозку в хлопців-підлітків із високим рівнем агресії та ворожості в процесі проходження сеансів альфа-тренінгу

Зміни у житті сучасного українського суспільства характеризуються наявністю труднощів не тільки у соціально-економічній та політичній сферах, але й у етико-психологічній. Особливе занепокоєння викликає рівень криміналізації у дитячому середовищі. Однією з причин цього явища вчені вважають агресію, яка є мотивованою деструктивною поведінкою [2, 150–161]. Одним із методів, що покращує

щує рівень уваги та психоемоційного стану, є нейрофідбек – метод психокорекції функціонального стану людини, який ґрунтується на застосуванні біологічного зворотного зв'язку по нейрофізіологічним параметрам [1]. Недоступна же методу ЕЕГ об'ємна реконструкція активності мозку компенсується тією обставиною, що основні процеси вищої нервової діяльності відбуваються у відносно тонкому шарі кори великих півкуль мозку та може бути візуалізована за допомогою метод «Електромагнітної томографії мозку низької роздільної здатності» [4, 5–12]. Тому, мета дослідження виявити вплив альфа-тренінгу на особливості мікростанів та локалізацію джерел електричної активності кори головного мозку в хлопців підліткового віку із високим індексом агресії та ворожості.

У нейрофідбек-тренінгу брали участь 10 школярів чоловічої статі віком 13–14 років. Участь школярів у нейрофідбек-тренінгу передбачала добровільну згоду їх батьків. Дослідження проходило в три етапи: психологічне тестування (оцінка рівня агресії проводили за допомогою тесту Басса-Дарки); сенсомоторне дослідження (тест «реакція на рухомий об'єкт»); електроенцефалографічне дослідження (запис ЕЕГ в стані та нейрофідбек-тренінг).

Процедура альфа-тренінгу проводилася за допомогою комплексу «НейроКом» (ХАІ МЕДИКА, м. Харків) зі спеціально створеним в ньому модулем «БЗЗ-тренінг». Було проведено десять 10-хвилинних сеансів альфа-тренінгу. Реєстрацію ЕЕГ здійснювали від відведення Fz, відповідно до міжнародної схеми 10–20 %. Перед першим сеансом, після п'ятого та десятого здійснювали запис фонові ЕЕГ. Для визначення локалізації джерел електричної активності та мікростанів кори головного мозку використовувалася sLORETA – метод «Електромагнітної томографії мозку низької роздільної здатності» [4, 5–12]. Статистична обробка проводилася з використанням програми MS Excel 2019.

Проведений нами аналіз мікростанів та локалізації джерел активності в хлопців-підлітків із високим індексом агресії та ворожості до початку сеансів альфа-тренінгу виявив чотири мікростани у кори головного мозку, перебування в яких дало можливість реалізувати стан спокійного неспання. Так, 29 % часу описувалося мікростаном А, 23 % – мікростаном В, 20 % – мікростаном С, 31 % – мікростаном D. Зафіксовані мікростани характеризувалися активністю в межах верхньої тім'яної та потиличних ділянок кори головного мозку.

Після 5-ти сеансів альфа-тренінгу стан спокійного неспання 47 % часу описувався мікростаном А, 45 % – мікростаном С, 8 % – мікро-

станом D. Перебування у мікростані A характеризувалося активністю в межах тім'яних ділянок кори головного мозку. Мікростан C характеризувався локалізацією джерела активності в межах лобових ділянок кори головного мозку.

Після 10 сеансів альфа-тренінгу було виявлено три мікростани, перебування в яких дало можливість забезпечити стан спокійного неспання. Так, 27 % часу описувалося мікростаном A, 34 % – мікростаном B, 39 % – мікростаном C. Зафіксовані мікростани описувалися активністю тім'яної та потиличної ділянок кори головного мозку. Брітс Дж. та його колеги за результатами томографічних досліджень виявили, що мікростан A забезпечує функціонування слухової мережі, мікростан B – зорової, мікростан C – мережі усвідомлення чи вибору та мікростан D – мережі уваги [3, 1162–1170]. В осіб чоловічої статі із високими показниками індексу агресії та ворожості в результаті альфа-тренінгу відмічено зменшення перебування в мікростані A (зорова мережа), проте мікростан C, що описує процеси усвідомлення та вибору стає переважаючим вже після 5-ти сеансів. У хлопців підліткового віку з високим індексом агресії та ворожості активується система усвідомлення та вибору, функціонування якої пов'язано із залученням лобових ділянок кори головного мозку (11 поле). Таким чином, у хлопці в результаті альфа-тренінгу вибудовуються нейронні мережі з залученням лобової кори, що призводить до більш свідомого контролю агресії та вибору плану поведінкових реакції з меншим залученням психоемоційної складової.

Висновки. В осіб чоловічої статі із високим індексом агресії та ворожості зменшується мікростан A (слухова мережа) та збільшується електрична активність кори головного мозку, що описується мікростаном B (зорова мережа) та C (система усвідомлення і вибору).

Список літератури

1. Базанова О. М. Индивидуальные характеристики альфа-активности и сенсомоторная интеграция: дис. ... д-ра биол. наук: 19.00.02. Новосибирск, 2009. 295 с.
2. Качмар О. Особливості прояву агресії в підлітковому віці та способи її профілактики й подолання. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. Харків: ХНПУ, 2017. Вип. 48. Ч. II. С. 150–161.
3. Britz J., Ville D. van De, Michel C. M. BOLD correlates of EEG topography reveal rapid resting-state network dynamics. *NeuroImage*. 2010. Vol. 52. P. 1162–1170.
4. Pascual-Marqui R. D. Standardized low resolution brain electromagnetic tomography (sLORETA): technical details. *Methods & Findings in Experimental & Clinical Pharmacology*. 2002. Vol. 24. P. 5–12.

10. Природничі науки

Андрощук М. М. – студентка V курсу факультету хімії, екології та фармації СНУ імені Лесі Українки;

Кадикало Е. М. – к. х. н., доцент кафедри органічної хімії та фармації СНУ імені Лесі Українки

Антиоксидантні властивості екстрактів овочевих порошків (капусти червоної, моркви, перцю червоного солодкого, редьки) на прикладі автоокиснення олії соняшникової в процесі зберігання

Постановка проблеми. Під час зберігання, внаслідок перебігу окислювальних процесів, в олії накопичуються вільні жирні кислоти (перша стадія окислення) та вторинні продукти автоокислення: перекиси, карбонільні та оксиранові сполуки, полімери тощо, що знижує біологічну цінність та органолептичні показники якості продукту. Поширеним і достатньо ефективним методом гальмування автоокислювальних процесів є додавання до олії синтетичних антиоксидантів [1].

У якості синтетичних антиокислювачів на теперішній час використовують бутилгідрокситолуол, бутилгідроксіанізол, трибутилгідрохінон та пропілгалат. Однак ці сполуки повинні бути використані чітко за призначенням і під суворим контролем у зв'язку з їх потенційною токсикологічною небезпекою для здоров'я людини. Внаслідок цього виникає потреба в пошуку джерел безпечних природних антиоксидантів [2]. Крім того, використання природних антиоксидантів підвищує харчову й біологічну цінність продукту.

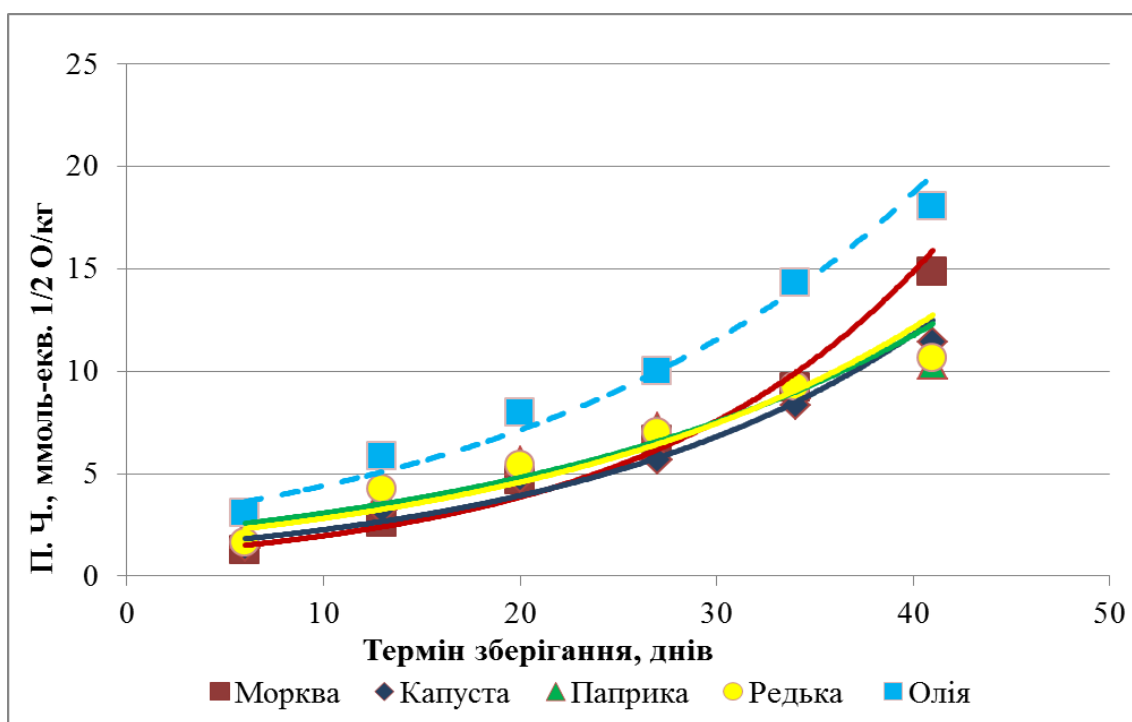
Джерелом природних антиоксидантів можуть бути продукти рослинного походження: калина, глід, обліпіха, айва, абрикоси, персики, насіння винограду, чорниця, брусниця, груша, суниця лісова, журавлина, інжир, горобина, боби, горошок зелений, редька, морква, капуста червона листовата, перець червоний солодкий, ячмінь, зародки пшениці, насіння лимоннику, плоди шипшини, трави деревію, чере-

ди, шавлії, фіалки триколірної, листя бадану, імбир, гвоздика та інші рослини, що містять у своєму складі поліфенольні речовини [1–3].

Мета дослідження – встановлення антиоксидантної дії олійних екстрактів овочевих порошків на стабільність та стійкість харчових олій та визначення фізико-хімічних характеристик соняшникових олій, які містять дані рослинні екстракти.

Результати дослідження. Під час експерименту було приготовано серію зразків олії соняшnikової з додаванням екстрактів порошків овочевих культур: моркви, редьки чорної, капусти червоної, перцю червоного солодкого та визначено пероксидне число зразків у процесі їх зберігання. Для екстракції брали 1,0 г підготовленого овочевого порошку та рафіновану дезодоровану виморожену соняшникову олію – марки П. Дослідження окислювальної стабільності для сумішей соняшnikової олії з цими екстрактами проводили визначенням пероксидних чисел.

Результати дослідження представлені у вигляді графіка залежності пероксидного числа від терміну зберігання олійних екстрактів досліджуваних овочевих культур (рис. 1).

Рис. 1. Графік залежності пероксидного числа від терміну зберігання для олійних екстрактів досліджуваних овочевих культур

З графіка видно, що значення пероксидних чисел олії соняшnikової, що містить екстракти капусти, паприки та редьки протягом 41 дня збільшуються поступово, і майже не відрізняються один від

одного. Проте, можемо спостерігати, що значення пероксидного числа олії, що містить екстракт моркви, починаючи з 31 дня зберігання, є більшим, ніж пероксидні числа олій, що містять інші овочеві екстракти.

Для того, щоб кількісно оцінити антиоксидантну дію, визначили максимальний відсоток інгібування. Розрахунок проводили на 41-й день експерименту.

За значеннями ступенів інгібування встановлено, що екстракти порошків овочевих культур проявляють середній антиоксидантний ефект, а саме: перцю червоного солодкого (42,79 %); редьки чорної (41,24 %); капусти червоної (36,81 %); а екстракт коренеплодів моркви проявляє слабкий антиоксидантний ефект (17,74 %).

Висновки. Результати, які отримали під час експерименту, дозволяють рекомендувати вище згадані овочеві культури, як нові біоантиоксиданти. Показники, які отримали під час дослідження доводять, що введення до харчових олій даних овочевих екстрактів, збільшують їх термін зберігання.

Список літератури

1. Бойдуник Р. М. Антиоксидантні властивості рослинної сировини. *Актуальні проблеми економіки і торгівлі в сучасних умовах євроінтеграції*. Львів: Вид-во ЛКА, 2015. С. 244–246.
2. Про здатність природних антиоксидантів впливати на окиснення харчових рослинних олій/М. А. Лабейко, О. А. Литвиненко, Н. М. Любченко [та ін.]. *Інтегровані технології та енергозбереження*. 2019. № 1. С. 78–85.
3. Хацкевич Ю. М., Щербакова Т. В., Селютіна Г. А. Застосування олій купажованих у виробництві майонезу. *Наукові праці НУХТ*. 2016. Т. 22, № 4. С. 214–221.

Бакалейко В. А., Боровець М. Ф. – студенти
V курсу географічного факультету
СНУ імені Лесі Українки
Потапова А. Г. – к. г. н., доцент кафедри
економічної та соціальної географії
СНУ імені Лесі Українки

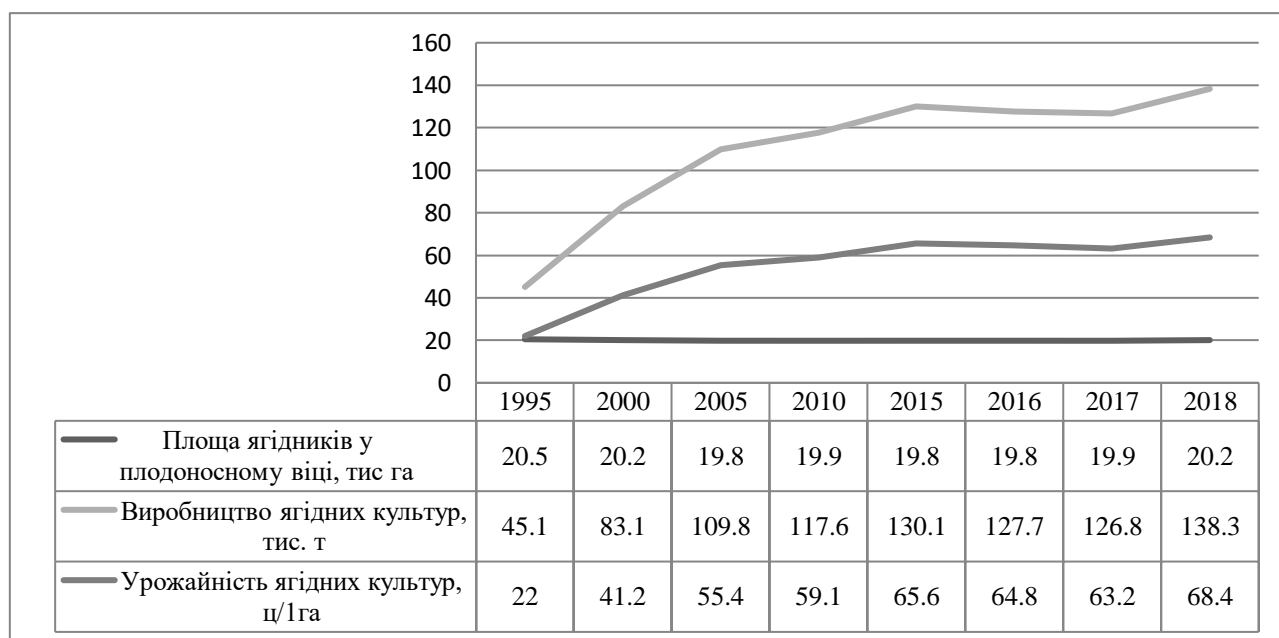
Ягідництво України: стан та перспективи розвитку

Постановка проблеми. Садівництво – традиційна галузь сільськогосподарства України, розвиток якої базується, перш за все, на досить сприятливих ґрунтово-кліматичних умовах для вирощування

плодових і ягідних культур й кулінарних традиціях населення тощо. Проте в останні роки в її розвитку переважають негативні тенденції [1]. Починаючи з вісімдесятих років минулого століття спостерігається різке зменшення обсягу виробництва плодів і ягід, зменшення кількості господарств, які займаються товарним виробництвом.

Метою дослідження є аналіз виробництва ягідної продукції в Україні та вивчення основних факторів, що впливають на її зміну.

Результати дослідження. За даними Держкомстату України 2018 р. площа ягідників становила 20,2 тис. га, валовий збір – 138,3 тис. т, урожайність – 6,8 т/га, у тому числі в сільськогосподарських підприємствах – відповідно 15,3 тис. га, 123 тис. т і 8,1 т/га. Найбільша питома вага в усіх категоріях господарств належить насадженням суниці та полуниці – 7,9 тис. га (43,8 %), малини й ожини – 4,9 тис. га (27,2 %), чорної смородини – 4,7 тис. га (26,1 %) Площа агрусу становить лише 0,5 тис. га (2,7 %). Валові збори цих культур склали відповідно 62,3 (46 %); 35,2 (26 %); 29,6 (21,8 %) і 8,2 (5,8 %) тис. т. [2]. Структура площ ягідних культур України протягом 1995–2018 рр. майже незмінна – амплітуда коливань лише 0,7 тис. га. Найбільші площі були засаджені у 1995 р., далі спостерігались негативні тенденції аж до 2017 р. (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка площ, урожайності і виробництва ягід в Україні, 1995–2018 рр.

Через впровадження нових технологічних прийомів вирощування та підвищення інтенсивності культивованих сортів помітно підвищи-

лась їх врожайність, що й сприяло збільшенню валового збору. У 1995–2018 рр. виробництво плодів ягідних культур в Україні збільшилося на 93,2 тис. т (втричі), у тому числі: суниці та полуниці – 46,0, малини та ожини – 27,1, смородини чорної – 14,9, агрусу – 4,2 [2]. Урожайність також зросла втричі (у 1995 р. – 22 ц/га; у 2018 р. – 68,4 ц/га). Отже, протягом усіх досліджуваних років спостерігались позитивні тенденції до збільшення виробництва ягідних культур та їх урожайності. Збільшення виробництва ягід в Україні стримує дефіцит високоякісного садівного матеріалу сучасних вітчизняних сортів та складність процедури офіційного імпорту саджанців. На сьогодні в Україні є лише декілька промислових розсадників, які можуть вирощувати садівний матеріал високої якості й тому потреби виробників нашої країни лише на 30 % забезпечені вітчизняними саджанцями.

Разом з раціональною організацією виробництва в сучасних умовах важливого значення у підвищенні ефективності функціонування галузі набуває освоєння ніш на зовнішніх ринках та створення сировинних зон плодопереробних підприємств. У 2010–2018 рр. експорт свіжих ягід суниці зріс у 13,3 раза (з 17,4 до 232,7 т), а заморожених зменшився у 1,4 раза (з 380,7 до 264,1 т). Основними покупцями свіжих ягід були Росія та Молдова (відповідно 52,9 % і 41,2 %), заморожених (майже 87,2 %) – країни Західної Європи.

Україна має унікальні умови та можливості стати потужною плодово-ягідною державою. Одним з найголовніших факторів розвитку ягідництва є необхідність ретельного підходу до територіального розміщення виробництва. Оскільки природні умови регіону є постійно діючим чинником сільськогосподарського виробництва, то саме вони здебільшого визначають можливість ефективного виробництва тих чи інших видів продукції ягідництва. Всебічне врахування природних умов дозволяє встановити, які культури та їх сорти можна успішно вирощувати в тому чи іншому регіоні [3].

Висновки. Ринок ягідних культур має великий потенціал для розвитку як за рахунок внутрішнього попиту, так і за можливістю розширення експортних поставок. Разом з тим, актуальною сьогодні є проблема наукового забезпечення вирощування ягід. Через недостатнє матеріальне забезпечення вітчизняної науки спостерігаються моменти рецесії. Саме тому на сьогодні актуальними є питання створення приватних науково-дослідних установ, що апробовані в зарубіжних країнах і які швидшими темпами можуть створити технології

завтрашнього дня й забезпечити конкурентоспроможність виробництва.

Список літератури

1. Каричковський В. Д. Історичні аспекти та сучасний економічний стан галузі садівництва в Україні. *Зб. наук. пр. УНУС*. Умань, 2011. Вип. 75. Ч. 2: Економіка. С. 424–429.
2. Статистичний збірник: Рослинництво України за 2018 рік/[за ред. О. Прокопенко]. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 220 с.
3. Галузева програма розвитку садівництва України на період до 2025 р. URL: <http://170820.minagro.web.hosting-test.net/page/?7528>

Горбач В. В. – студентка III курсу

географічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Мельнійчук М. М. – к. г. н., доцент кафедри
фізичної географії СНУ імені Лесі Українки

Гідрографічна мережа річки Черногузка та її екологічний стан

Постановка проблеми. Малі річки є початковою ланкою річкової мережі та вкрай вразливі до будь-яких змін у їхніх природно-територіальних комплексах. Річка Черногузка – одна з основних приток р. Стир, що прокладає свій шлях поблизу найбільшого міста Волинської області – м. Луцьк, тому вивчення природних та антропогенних умов її протікання необхідне для прогнозування подальших змін у гідрологічному та гідрохімічному режимі р. Черногузки, а також р. Стир.

Метою дослідження є виявлення природних особливостей протікання річки Черногузка, а також дослідження впливу господарської діяльності людини на її функціонування та динаміку.

Результати дослідження. Річка Черногузка – це мала річка Волинської області, що протікає у її південній частині. Свій початок водотік бере із струмків поблизу села Линів Локачинського району, далі, прямуючи на схід, потрапляє у Луцький район, де впадає у р. Стир – праву притоку р. Прип'ять [4, 88]. Водозбірний басейн річки Черногузка лінійно витягнутий із заходу на схід, майже повністю

розміщений у межах Луцького району, лише верхньою своєю течією річка протікає Локачинським районом.

Загальна довжина водотоку становить 49 км, а площа її водозбірного басейну – 527 км² [1, 13]. Річкову сітку басейну формує р. Полонка, а також, невеликі струмки та меліоративні канали. Окрім того, в басейні наявні заболочені місцевості та численні ставки, що визначають гідрологічний режим головної річки.

Природні умови протікання річки досить одноманітні, адже протяжність її незначна, а русло широтно витягнуте із заходу на схід. Свій шлях річка прокладає Волинською височиною, де формує свою долину на крейдових породах мезозою, що перекриті водно-льодовиковими відкладами Дніпровського зледеніння, потужність яких подекуди сягає 0,5 м [2, 47]. Незважаючи на горбистий рельєф височини, долина річки займає низинне положення, а внаслідок близького залягання ґрунтових вод заплава річки заболочена. В таких умовах формуються торфово-болотні ґрунти, на яких зростає велике різноманіття лучної та болотної рослинності. Загалом, ширина долини р. Черногузка становить 0,5–2 км, заплава подекуди досягає 0,7 км [4, 89].

Унікальність природних умов території водозбірного басейну р. Черногузка, а також, вразливість ландшафтів до антропогенного навантаження сприяла створенню у межах долини річки двох природоохоронних територій: Черногузівського гідрологічного заказника (Локачинський район) та гідрологічного заказника Черногузка (Луцький район) [4, 170–171]. Заказники створені з метою збереження підземних джерел, які живлять річку Черногузку та охорони рідкісної флори та фауни, що сформувалася у заплаві річки.

Розміщення населених пунктів у долині р. Черногузка спричинила її активне господарське використання. Так, більшість земель басейну розорана, що значно змінює її гідрологічний режим, збільшуючи твердий стік річки. Окрім того, у верхів'ї річки русло перетворене в систему шести ставків, що призводить до зарегульваності стоку та посилення водної ерозії на берегах річки [5, 6].

Зауважимо, що унаслідок розташування річки за межами м. Луцьк та великих населених пунктів Волинської області, такі стаціонарні джерела забруднення річкових вод, як житлово-комунальні господарства на території басейну річки Черногузка відсутні. Проте, у нижній течії річки скид стічних вод здійснює підприємство з переробки цукрового буряку – ВАТ «Гнідавський цукровий завод» [3, 5]. Незва-

жаючи на те, що підприємство оснащено водоочисними спорудами та скидає у річку умовно чисті зворотні води, скид промислових стічних вод має негативний вплив на якість вод р. Черногузка. Так, якість вод річки вище випуску стоків заводу відповідає другому класу якості – «добрий», а після – третьому – «задовільний» [2, 171]. Відповідно, за ступенем чистоти річкові води є досить чистими до місця скиду зворотних вод підприємства та слабо забрудненими після потрапляння до неї стічних вод.

Висновки. Отже, річка Черногузка – мала річка Волинської області у межах Луцького та Локачинського районів. Основний негативний вплив на якість річкових вод на сьогодні здійснює ВАТ «Гнідавський цукровий завод», що скидає зворотні води у водотік. Із метою збереження природи долини річки на її території створено два гідрологічні заказники.

Список літератури

1. Атлас Волинської області/за ред. Зузука Ф. В. Москва: Комітет геодезії і картографії СРСР, 1991. 42 с.
2. Ганущак М. М. Роль водного чинника в розвитку і функціонуванні природно-антропогенних комплексів басейну р. Стир: дис. ... канд. геогр. наук. Луцьк, 2016. 224 с.
3. Екологічний паспорт Волинської області. Луцьк, 2018. 140 с. URL: <https://www.voladm.gov.ua/article/ekologichniy-pasport-volinskoyi-oblasti/>
4. Мольчак Я. О., Мігас Р. В. Річки Волині. Луцьк: Надстир'я, 1999. 176 с.
5. Тарасюк Н. А., Процан І. В. Ресурси поверхневих вод Локачинського району як чинник збалансованого розвитку. *Наукові записки СумДПУ імені А. С. Макаренка*. 2019. № 10. С. 4–11.

Жулінський В. Ю. – аспірант І року навчання
географічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;
Ємець О. А. – к. т. н.
СНУ імені Лесі Українки

Актуальність інвентаризації земель лісогосподарського призначення

Постановка проблеми. Землі лісогосподарського призначення державної та комунальної власності мають найбільшу популярність

на ринку оренди. Відсутність якісного моніторингу не дає змоги здійснити облік в процесі лісовпорядкування, визначити точні дані щодо площі лісів, їх структури і, що є важливим для Волинської області, - площі природного заліснення.

Відсутність єдиної системи інвентаризації, методики негативно відбивається на процесах ефективного господарювання, а саме: попередженні ерозійних процесів підвищенні ефективності сільськогосподарських угідь.

Мета дослідження передбачає аналіз заліснення земель лісогосподарського призначення, можливість забезпечення ОТГ фахівцями, сертифікованими інженерами-землевпорядниками для підвищення ефективності моніторингу земель.

Результати дослідження. Для кожної області України важливою складовою є оптимальна площа лісів та їх структура, що є запорукою протиерозійності, збільшення депонування вуглецю, отримання меліоративного ефекту.

Згідно постанови Кабінету Міністрів України від 5 червня 2019 р. № 476 «Порядок проведення інвентаризації земель» [проводиться з метою встановлення місця розташування об'єктів землеустрою, їх меж розмірів правового статусу, виявлення земель, що не використовуються, використовуються нерационально або не за цільовим призначенням... встановлення кількісних та якісних характеристик земель...].

Саме в частині кількісних та якісних характеристик земель ефективний моніторинг та інвентаризація щодо заліснення земель є особливо актуальними.

У Волинській області велика кількість земель сільськогосподарського призначення в межах адміністративних одиниць знаходиться в процесі природного заліснення, при чому вік дерев сягає 10–15 років. Облік цих лісів не впроваджений, цілі масиви знаходяться на землях сільськогосподарського призначення.

Також існує проблема природного старіння та винищення полезахисних смуг, що суттєво впливає на урожайність.

Відсутність ефективної політики щодо оптимізації, ефективності використання, структурування та кількості лісів в частині самосійних лісів та полезахисних смуг, як мінімум буде відбиватись на якості ґрунтів, водному фонді та екології в цілому.

Необхідність наукового обґрунтування щодо передачі самосійних лісів, полезахисних смуг та земель необхідних для заліснення, з огляду на екологічну ситуацію, та підвищення родючості ґрунтів виходить на перший план.

Висновки. Консолідація зусиль, злагодженість дій, ефективні важелі господарювання, пріоритет державної політики, системний та науковий підхід – запорука ефективного використання земель.

Освіченість та фах, усвідомлення наслідків кожним землевпорядником, працюючим в ОТГ відповідальності за державу в цілому, здатність приймати далекоглядні рішення, також здатність працівників Держлісагентства та Держгеокадастру зважати на кожне ОТГ, якісний моніторинг та інвентаризація, нова свідомість та відповідальність-необхідність в умовах земельної реформи.

Список літератури

1. Про затвердження Порядку проведення інвентаризації земель та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 червня 2019 р. № 476. *Офіційний вісник України*. 2019. № 5. С. 430–431.

Затхей О. Р. – студентка V курсу факультету хімії, екології та фармації
СНУ імені Лесі Українки;
Музиченко О. С. – к. б. н., доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища СНУ імені Лесі Українки

Оцінка якості ґрунтових вод на території Червоноградського гірничопромислового району

Постановка проблеми. Червоноградський гірничопромисловий район – найбільший вугільний комплекс Західної України. Понад 50 років тут на порівняно невеликій площі – 180 км² видобувають кам'яне вугілля. Розробка вугільних родовищ негативно впливає на стан об'єктів навколишнього середовища і погіршує умови проживання населення у гірничопромислових регіонах [1]. Нині на тери-

торії с. Сілець Сокальського району Львівської області розташовано чотири шахти: «Лісова», «Зарічна», «Надія», «Візейська», а також Центральна збагачувальна фабрика [2].

Діяльність підприємств гірничовидобувного комплексу призвела до значних змін природних ландшафтів на території Сілецької сільської ради. Спостерігається просідання поверхні землі в місцях відпрацювання вугільних пластів до 2–4 м, що призводить до підтоплення та затоплення значних ділянок населеного пункту.

Тривале забруднення води, повітря, ґрунтів високими дозами елементів I і II класу небезпеки, вживання «забруднених» продуктів і води суттєво впливають на органи та системи людського організму [3].

Всесвітня організація охорони здоров'я приділяє особливе значення вивченню хвороб, які пов'язані з використанням або вживанням неякісної води. За даними ВООЗ, 25 % населення світу постійно ризикує захворіти хворобами, пов'язаними із споживанням недоброякісної питної води [4].

Одними з чинників забруднення води є такі важкі метали як кадмій та свинець, які у вигляді домішок присутні у складі кам'яного вугілля. Кадмій має надзвичайно високу токсичність, володіє кумулятивними властивостями, а також мутагенною та канцерогенною дією.

Підвищена концентрація свинцю у воді викликає гострі отруєння. Свинець здатний відкладатися в усіх органах і тканинах, призводити до ураження нирок, нервової системи, опорно-рухового апарату.

Метою дослідження є аналіз якості ґрунтових вод с. Сілець Сокальського району Львівської області.

Результати дослідження. Відбір проб води здійснювався у 7 колодязях с. Сілець, аналіз якості води проводився за такими показниками: загальна жорсткість, вміст хлоридів, сульфатів, заліза, фтору, нітрогену (амонійного, нітратного), деяких важких металів (міді, нікелю, марганцю, ртуті, кадмію, свинцю).

Як показали результати дослідження вода з колодязів за більшістю показників відповідала нормам ДСанПіН 2.2.4–171–10, лише за вмістом свинцю спостерігалось перевищення ГДК від 1,2 до 2,9 раза та кадмію від 2,2 до 7 разів (рис. 1).

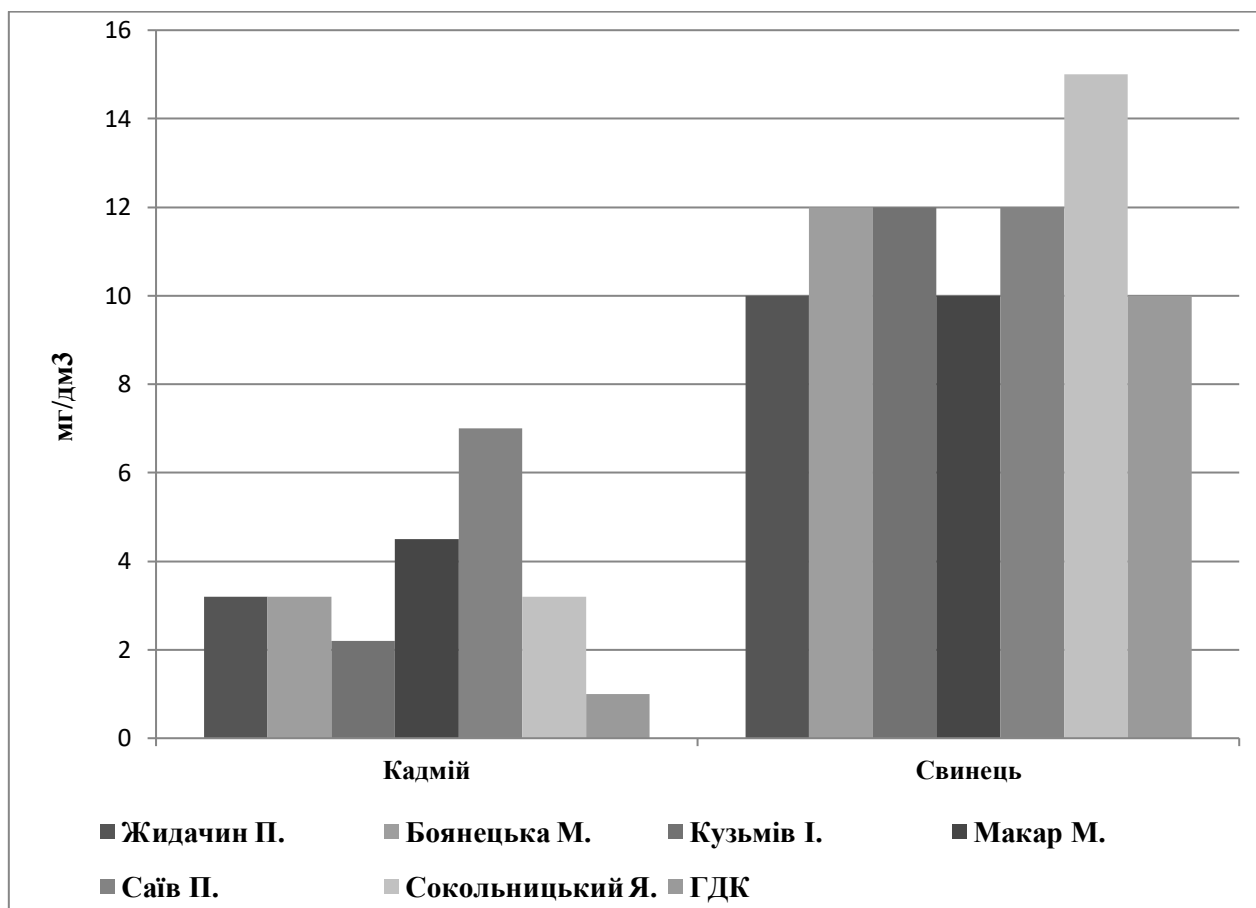

Рис. 1. Вміст кадмію та свинцю в колодязях с. Сілець Львівської області

Висновки. Грунтові води с. Сілець за сольовим складом, показниками нітрогену, заліза, міді, фтору, нікелю, марганцю та ртуті не перевищують показників ГДК.

З метою оптимізації негативного впливу роботи вугільних шахт на якість ґрунтових вод с. Сілець необхідне проведення гідродинамічного і гідрохімічного моніторингу підземних та шахтних вод, стоків породних відвалів з аналізом процесів, які відбуваються у виробленому просторі та на земній поверхні.

Список літератури

1. Войтович С. П. Еколого-гідрогеохімічне районування Червоноградського гірничопромислового району. *Геологія і геохімія горючих копалин*. 2015. № 1–2 (166–167). С. 161–173.
2. Географія Львівської області. URL: [//geoknigi.com/book_view.php?id=27](http://geoknigi.com/book_view.php?id=27)
3. Екологічні проблеми Сільця – данина індустріалізації. URL: <https://golossokal.com.ua/zvernenja/ekologichni-problemi-silcya-danina-industrializaci.html>
4. Попович В. В. Про порушення гідрогеологічного режиму гірничодобувних територій унаслідок закриття шахт. *Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. пр.* Львів: РВВ НЛТУ України, 2008. Вип. 18.6. С. 87–93.

Караїм О. А. – к. е. н., доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища СНУ імені Лесі України;
Бакараєв О. А. – директор ТОВ «Волиньєкопромпроект»;
Антонюк В. С. – студент IV курсу факультету хімії, екології та фармації СНУ імені Лесі України

Джерела утворення забруднюючих речовин у ДП «Колківське ЛГ»

Охорона атмосферного повітря від забруднення – одна із найважливіших екологічних проблем сучасності.

Мета дослідження – охарактеризувати джерела утворення забруднюючих речовин у ДП «Колківське ЛГ».

Основним видом діяльності Державного підприємства «Колківське лісове господарство» є вирощування, очистка, санітарна вирубка лісів, переробка деревини, а також заготівля березового соку.

Круглі лісоматеріали та пиломатеріали поступають на відкритий склад автомобільним транспортом. Розвантаження, обслуговування лісоскладу, подача сировини до цеху здійснюється електрокраном ККТ-5.

Для обробки деревини на підприємстві встановлені такі верстати: стрічкова пилорама, горбильний, брусочний, багатопильний (2 шт.), обрізний, торцювальні (2 шт.), прирізний, рейсмусний. На верстатах протягом року переробляється 19 000 м³ деревини. Основну частину деревини яка переробляється становить сосна – 96 %, дуб – усього 4 %.

Для подрібнення кускових відходів на підприємстві встановлена рубальна машина УРМ-5 та рубальна машина ОЛНОВА. Протягом року переробляється 5000 м³ відходів деревини.

Для обробки металу та деталей встановлені 2 верстати: заточний з абразивними кругами діаметром 250 мм (3 шт./рік) та токарний.

Термічна обробка металів проводиться в кузні на одне горно. У якості палива використовується вугілля в кількості – 1 т/рік. Фонд робочого часу – 104 год/рік (52 днів/рік, 2 год/день).

Для зварювальних робіт встановлений зварювальний апарат із використанням електродів АНО-4 в кількості – 500 кг/рік. Фонд робочого часу – 1020 год/рік (4 год/день, 255 днів).

Газове різання застосовують для порізки металу. Воно проводиться за допомогою газового різачка з використанням кисню. Фонд робочого часу – 255 год/рік (1 год/день, 255 днів).

Зберігання дизельного палива та бензину здійснюється в двох наземних резервуарах об'ємом 10 м³ кожен. За рік використовується 200 м³ дизельного палива та 100 м³ бензину.

Видача нафтопродуктів з резервуарів у транспортні засоби здійснюється паливо-роздавальною колонкою типу «ПРАЙМ» (2 пістолети: 1 на дизельне паливо та 1 на бензин). Потужність пістолета на видачу бензину – 3 м³/год (50 л/хв), на видачу дизельного палива – 4,8 м³/год (80 л/хв).

У консервному цеху відбувається консервування грибів, ягід, березового соку. Продукція реалізується у власних магазинах. Один раз в день на протязі двох годин відбувається дезінфекція обладнань та приміщень консервного цеху рідким лужним миючим засобом.

Опалення адміністративного приміщення в опалювальний період здійснюється твердопаливним котлом «КВ-Г-100». У якості палива використовують відходи деревини. Річна витрата палива – 120 т. Фонд робочого часу – 4440 год/рік.

Опалення адміністративного, виробничих та побутових приміщень в опалювальний період, та подача пару для консервного цеху влітку здійснюється твердопаливним котлом «Е-1,0-0,9-Р-3». У якості палива використовують відходи деревини. Річна витрата палива – 420 т. Фонд робочого часу – 4800 год/рік.

Готова продукція: палетна заготовка – 7308 м³/рік.

Підприємство працює 2040 год/рік (1 зміна, 8 год/зміну, 255 днів).

Кускові відходи, тирса і стружка, які утворюються в процесі механічної обробки деревини, використовується в якості палива. Також тирса в кількості 3182 т/рік продається згідно договору з «Захід-Схід-Енерго+».

Розмір СЗЗ становить 100 м. Клас небезпечності – четвертий.

Згідно «Інструкції про порядок та критерії взяття на державний облік об'єктів, які справляють або можуть справити шкідливий вплив на здоров'я людей і стан атмосферного повітря, видів та обсягів забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря» дане підприємство відноситься до другої групи об'єктів в залежності від ступеня впливу об'єкта на забруднення атмосферного повітря.

Список літератури

1. Державне підприємство «Колківське лісове господарство». URL: <http://lisvolyn.gov.ua/?p=3173>
2. ДСТУ 8725:2017. Якість повітря. Викиди стаціонарних джерел. Методи визначення швидкості та об'ємної витрати газопилових потоків. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2019. 51 с.
3. ДСТУ 8726:2017. Якість повітря. Викиди стаціонарних джерел. Методи визначення тиску та температури газопилових потоків. Київ ДП «УкрНДНЦ», 2018. 56 с.
4. Збірник показників емісії (питомих викидів) забруднюючих речовин в атмосферне повітря різними виробництвами. Т. 1–2. Український науковий центр технічної екології. Донецьк, 2004. 119 с.

Кльоц О. М. – магістрант навчально-наукового фізико-технологічного інституту СНУ імені Лесі Українки;

Пішова П. В. – слухачка Волинської обласної МАН, секція експериментальної фізики;

Новосад О. В. – к. ф.-м. н., ст. викладач кафедри експериментальної фізики та інформаційно-вимірювальних технологій СНУ імені Лесі Українки

Підвищення термоелектричної добротності монокристалів AgSbSe₂–PbSe

Постановка проблеми. Розвиток сучасної техніки і технологій нерозривно пов'язаний з пошуком нових джерел енергії, в першу чергу – електричної. Основна вимога – збільшити обсяг її виробництва, але останнім часом на передній план виходять додаткові умови: енергія повинна вироблятися екологічно чистим шляхом, повинна бути відновлювальна і ніяк не пов'язана з вуглецем. Сьогодні зусилля багатьох вчених спрямовані на розвиток «зеленої» енергетики, до якої належить термоелектрична генерація.

До матеріалів, з яких виготовляються вискоелективні термоелектроперетворювачі, належать напівпровідники. Це і є однією з причин того, що значна увага вчених приділяється пошуку нових

перспективних матеріалів як основного джерела розширення та покращення функціональних можливостей термоелектричних матеріалів. Для цього використовуються нові багатокомпонентні матеріали та тверді розчини на їх основі, розробляються методи оптимізації фізичних параметрів термоелектричних матеріалів. Не менш важливим завданням є розробка нових експериментальних методів визначення параметрів, від яких залежить ККД термоелемента. Саме це і обумовлює актуальність проведених нами досліджень.

Наукова робота присвячена оптимізації деяких електричних та термоелектричних параметрів монокристалів $\text{AgSbSe}_2\text{-PbSe}$ та термоелектричних перетворювачів на їх основі.

Мета дослідження. Підвищити коефіцієнт Зеєбека та питому електропровідність монокристалів $(\text{AgSb})_{1-x}\text{Pb}_x\text{Se}_2$ з метою підвищення термоелектричної добротності досліджуваних матеріалів. Експериментально виміряти коефіцієнт Зеєбека, питому електропровідність та коефіцієнт теплопровідності монокристалів $(\text{AgSb})_{1-x}\text{Pb}_x\text{Se}_2$. Розрахувати термоелектричну добротність монокристалів $(\text{AgSb})_{1-x}\text{Pb}_x\text{Se}_2$ та порівняти її з результатами попередніх наших досліджень. Створити лабораторний зразок термоелектричної комірки на основі $(\text{AgSb})_{1-x}\text{Pb}_x\text{Se}_2$, та дослідити її електричні параметри.

Результати дослідження. Основні результати наших досліджень представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Електричні та термоелектричні параметри монокристалів $(\text{AgSb})_{1-x}\text{Pb}_x\text{Se}_2$, до (***) та після процесів оптимізації (***)

x	σ , $\text{Om}^{-1}\cdot\text{m}^{-1}$		α , мкВ/К		χ_{tot} , $\text{Вт/К}\cdot\text{м}$	$\alpha^2\sigma$, $\text{мкВт/м}\cdot\text{К}^2$		ZT	
	**	***	**	***		**	***	**	***
0	150	165	570	650	0,59	49	63	$2,6\cdot 10^{-2}$	$3,22\cdot 10^{-2}$
0,1	90	100	640	730	0,49	37	48	$2,4\cdot 10^{-2}$	$2,94\cdot 10^{-2}$
0,2	34	52	700	780	0,41	17	21	$1,4\cdot 10^{-2}$	$1,51\cdot 10^{-2}$
0,3	2,1	2,6	970	1020	0,37	2	2,2	$1,8\cdot 10^{-3}$	$1,8\cdot 10^{-3}$
0,4	1,0	2	1060	1120	0,31	1,1	1,3	$1,0\cdot 10^{-3}$	$1,2\cdot 10^{-2}$
0,92	*2200	2600	*180	250	0,48	*71	138	$4,7\cdot 10^{-2}$	$8,59\cdot 10^{-2}$
0,95	*3300	3800	*60	100	0,66	*12	33	$5,8\cdot 10^{-3}$	$1,5\cdot 10^{-2}$
1	*35000	40000	*220	290	1,2	*1700	2944	0,46	0,74

* – дані взяті з роботи [1].

Відпал монокристалів під механічним тиском призвів до зростання коефіцієнта Зеєбека (α). Втиранням індій-галієвої евтектики у поверхню монокристалів вдалось підвищити електропровідність (σ). Найвищими значеннями термоелектричної добротності (ZT) після оптимізації електричних та термоелектричних параметрів володіють монокристали $PbSe$, для яких $ZT = 0,74$. Внаслідок запропонованих нами методів оптимізації параметр ZT підвищився для усіх монокристалів.

Висновки. В роботі показано, що відпал у безповітряному середовищі стиснутих монокристалів $(AgSb)_{1-x}Pb_xSe_2$ призводить до підвищення їх коефіцієнта Зеєбека. Втиранням індій-галієвої евтектики в поверхню монокристалічних зразків можна суттєво підвищити електропровідність монокристалів $(AgSb)_{1-x}Pb_xSe_2$. Встановлено, що запропоновані методи оптимізації електропровідності та коефіцієнта Зеєбека суттєво підвищують термоелектричну добротність монокристалів $(AgSb)_{1-x}Pb_xSe_2$. Маючи високе значення термоелектричної добротності, монокристали $(AgSb)_{1-x}Pb_xSe_2$ при ($x = 0, 0,1, 0,2, 0,92, 1$) є перспективними матеріалами для термоелектрогенерації. Запропоновані методи оптимізації електричних та термоелектричних параметрів монокристалів можуть знайти практичне використання в напівпровідниковому приладобудуванні, де використовуються матеріали $AgSbSe_2$ та $PbSe$, зокрема при розробці термоелектрогенераторів. Одержані в роботі результати можуть виявитися корисними у побудові й теоретичному обґрунтуванні моделей електронних процесів в інших монокристалічних напівпровідниках. Актуальним завданням залишається дослідження залежності зміни коефіцієнта Зеєбека від температури відпалу, часу відпалу, сили стиску монокристалів. Важливим є питання стабільності параметрів сполук після оптимізації з часом. Ці завдання стануть основою наших досліджень у майбутньому.

Список літератури

1. Електричні, гальваномагнітні та термоелектричні властивості твердих розчинів $PbSe-AgSbSe_2/O$. Новосад, Н. Божко, О. Змій [та ін.]. *Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Фізичні науки*. 2013. №. 26. С. 21–26.

Кондратюк А. В. – аспірант I року навчання
географічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Уль А. В. – д. т. н., професор кафедри геодезії,
землепорядкування та кадастру

СНУ імені Лесі Українки

Математичне моделювання процесів формування паводків

Постановка проблеми. Оцінка та контроль рівня паводкових вод є актуальною науково-технічною задачею у світлі складних геокліматичних процесів, що відбуваються у країнах Європи та призводять до катастрофічних повеней. Вказаною проблемою займається широкий клас науковців, при цьому вивчаються та використовуються для розв'язання прикладних задач як точні чисельні моделі фільтраційних течій, так і емпіричні залежності, які встановлюються на основі аналізу експериментальних даних.

Проте, вказані роботи не дають уяву про можливість побудови експрес-методу прогнозування розвитку паводкових явищ. В цій роботі пропонується спосіб математичного описання та прогнозування розвитку паводку.

Розрахунок і прогнозування режиму річок і його характеристик (висоти, об'єму, перебігу у часі завжди вимагали належної уваги. Для вирішення цих практичних завдань з успіхом застосовується математичне моделювання процесів формування стоку, яке нині є пріоритетним напрямком у розвитку теоретичної та практичної гідрології.

Мета дослідження передбачає аналіз методів математичних моделей та засобів їх статичної перевірки для контролю, прогнозування та попередження виникнення паводкових явищ.

Результати дослідження. Для будь-якого паводку характерними є період розвитку та період його критичної (максимальної) інтенсивності, а також період спаду. У дослідженні А. Олійника розглянуті функції, які дозволяють математично змоделювати паводкові процеси, проте ці функції містять низку недоліків, а саме: не можна змінювати та підбирати вид функції згідно з певними результатами експериментальних досліджень та аналізом статичних даних про паводки, а також не дозволяють вводити багато параметрів, від яких залежить рівень підняття паводкових вод [1].

Тому пропонується таке співвідношення оцінки рівня паводкових вод f_i та прогнозування їх розвитку:

$$f_i = t^{n_i} * e^{-a_i t}, i = 1, \dots, k, \quad (1)$$

де k – кількість досліджуваних паводків. Визначаються параметри $x_1, x_2, \dots, x_M$, які впливають на формування та розвиток паводку – водно-фізичні властивості ґрунтів (водопроникність, водоємність), вологість повітря, напрям і швидкість вітру тощо. Вважається, що на підставі експериментальних досліджень ці величини є відомими для кожного з паводків $x_1^i, x_2^i, \dots, x_M^i$. За методом [2] асоціативного аналізу для кожної з величин x_s , $S = 1, \dots, M$ визначається коефіцієнт контингенції і встановлюється рівень зв'язку між відповідними x_s та f . Таким чином кількість величин x_i , $i = 1, \dots, M$, які впливають на f , скорочується, і в подальшому розглядаються лише ті x_j , $j = 1, \dots, M_0$, $M_0 \leq M$, які впливають на процес. Вказані результати дозволяють оптимізувати процедуру експериментальних досліджень – скорочується кількість параметрів x_j , $j = 1, \dots, M_0$, для яких необхідно розробити методи експериментальної оцінки та контролю. Під час вивчення можливості паводку в певному регіоні визначаються значення x_j^p , $j = 1, \dots, M_0$, після чого використовується формула (1) та визначені для паводків f_i параметри x_j , $j = 1, \dots, M_0$, які впливають f_i . Для отримання значень x_j^p необхідно визначити скільки дослідів потрібно провести для визначення цих величин з достатнім ступенем надійності. Очевидно, що розглядаючи x_j^p , необхідно реалізувати n експериментів для їх визначення. Якщо результат такого експерименту розглядати як певну випадкову величину ξ_0 , з однаковими математичним сподіванням $M\xi_i = a$, та дисперсією $D\xi_i = D$, то для досягнення задовільного з погляду надійності результатів можна провести n дослідів, при цьому:

$$M(\sum_{i=1}^n \xi_i) = a, D(\sum_{i=1}^n \xi_i) = \sum_{i=1}^n D\xi_i \cdot \frac{1}{n^2} = \frac{D}{n} \quad (2)$$

Ускладнення структури математичних моделей та імітаційних систем формування річкового стоку, пов'язані з більш досконалим докладним описом окремих процесів, обов'язково призводить до збільшення обсягу необхідної інформації, внаслідок чого збільшується кількість параметрів. Навіть за виключно досконалої математичної моделі точність кінцевих результатів моделювання визначається точністю вхідної інформації.

Висновки. У результаті математичне моделювання дозволяє отримати принципово нові дані про досліджуваний об'єкт. Особливо виразно проявляється така можливість при дослідженні складних систем, якими є переважна більшість природних явищ. До таких складних систем також належить формування річкового стоку, яке включає взаємодію комплексу процесів, що відбуваються на водозборі та річковій мережі протягом певного часу – від випадіння дощу чи сніготанення до проходження водних мас через замикальний створ річки, що вивчається.

Список літератури

1. Олійник А. П., Штаєр Л. О. Дослідження впливу параметрів релаксації на збіжність чисельного методу послідовної верхньої релаксації для задачі Діріхле. *Карпатські математичні публікації*. 2012. Т. 4, № 2. С. 289–296.
2. Клапоушак О. І. Методика побудови апроксимуючих кривих для оцінки і прогнозування рівня паводкових вод. *Восточно-Европейский журнал передових технологий*. Харків: Технологический центр, 2014. № 2/4 (68). С. 50–54.

Литвішко А. В. – студент I курсу факультету електротехніки та технічної інформатики технічного університету Східна Вестфалія-Ліппе;

Мирончук Г. Л. – д. ф.-м. н., доцент, директор Навчально-наукового фізико-технологічного інституту СНУ імені Лесі Українки

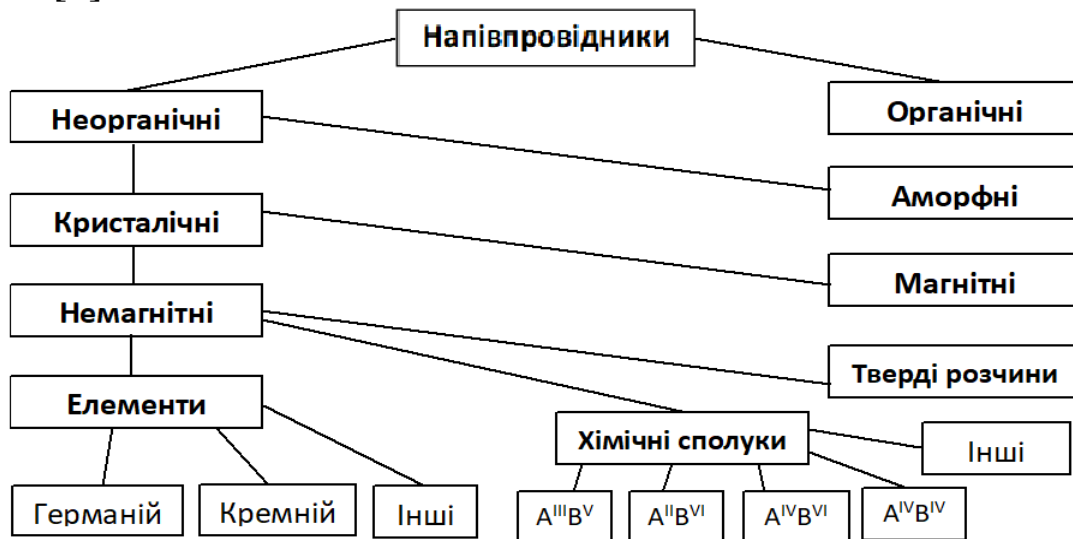
Алмазоподібні напівпровідники – отримання, властивості, області застосування

Постановка проблеми. Винахід радіо вченим А. С. Поповим відкрив нову еру в розвитку науки і техніки. Зібрана з різнорідних деталей електронна апаратура, була громіздкою, важкою та недостатньо надійною. Потрібні були нові методи обробки та отримання матеріалів.

Мета дослідження. Вивчити отримання, фізичні властивості, області застосування, будову і класифікацію алмазоподібних напівпровідників.

Напівпровідники являють собою багаточисленний клас матеріалів. Незважаючи на істотні відмінності в будові і хімічному складі, матеріали цього класу ріднить здатність сильно змінювати свої елек-

тричні властивості під впливом невеликих зовнішніх енергетичних впливів [1].

Рис. 1. Класифікація напівпровідникових матеріалів за складом і властивостями

Напівпровідниковими властивостями володіють і деякі модифікації олова і вуглецю. Останній існує в двох аллотропних формах – алмаз і графіт. Графіт по електричним властивостям близький до провідників ($\Delta E < 0,1$ еВ), а чисті алмази є діелектриками. Однак, штучні алмази за рахунок вводимих домішок набувають властивості напівпровідників. Приклади таких сполук – InSb , Bi_2Te_3 , ZnSiAs_2 , CuAlS_2 , CuGe_2P_3 . Кристалічна структура багатьох з'єднань характеризується тетраедричною координацією атомів, як у решітці алмазу. Такі напівпровідникові сполуки отримали назву алмазоподібних напівпровідників. Серед них найбільший науковий і практичний інтерес представляють бінарні сполуки типу $A^{\text{III}}B^{\text{V}}$ і $A^{\text{II}}B^{\text{VI}}$, які в даний час є найважливішими матеріалами напівпровідникової оптоелектроніки [2].

Більшість алмазоподібних напівпровідників зі східними властивостями утворюють між собою ізовалентні тверді розчини, де шляхом зміни складу можна управляти найважливішими властивостями напівпровідників, зокрема, шириною забороненої зони і рухливістю носіїв заряду. Це відкриває додаткові можливості для оптимізації параметрів напівпровідникових приладів, дозволяє досягти кращого узгодження фізичних характеристик різних компонентів електронної апаратури.

Цінною властивістю багатьох напівпровідників типу $A^{\text{III}}B^{\text{V}}$ є висока ефективність випромінювальної рекомбінації нерівноважних

носіїв заряду. Для генерації випромінювання у видимій області спектра ширина забороненої зони напівпровідника повинна перевищувати 1,7 еВ. З сполук типу $A^{III}B^V$, освоєних в технологічному відношенні, цій умові задовольняють фосфід галію GaP і нітрид галію GaN. Матеріали з більш вузькою забороненою зоною здатні ефективніше випромінювати в інфрачервоній області. До їх числа належить, зокрема, арсенід галію, що має $\Delta E = 1,43$ еВ. Випромінювання фотонів в GaAs відбувається в результаті прямої міжзонної рекомбінації електронів і дірок. Ефективна люмінесценція в GaN і GaP виникає лише при введенні спеціальних домішок. Так, при легуванні нітриду галію цинком, в залежності від концентрації останнього, можна отримати рекомбінаційне випромінювання в жовтій, зеленій або блакитній областях спектру. У фосфіді галію найбільш інтенсивна люмінесценція зумовлена рекомбінацією за участю ізоелектронних пасток. Роль таких пасток грають атоми азоту або нейтральні комплекси Zn–O. Останні утворюються в тому випадку, коли атоми цинку (дрібного акцептора) і кисню (глибокого донора) займають сусідні вузли в решітці GaP. Ізоелектронні пастки азоту викликають люмінесценцію фосфиду галію в зеленій області спектра, а комплекси Zn–O відповідальні за червоне випромінювання. Найбільший практичний інтерес представляє інжекційна електролюмінесценція, порушена при прямому включенні р-н-переходів [3].

Різноманіття властивостей напівпровідників типу $A^{III}B^V$ обумовлює їх широке застосування в приладах і пристроях різного технічного призначення. Особливий інтерес до цієї групи матеріалів був викликаний потребами оптоелектроніки в швидкодіючих джерелах і приймачах випромінювання. Інжекційні лазери і світлодіоди на основі напівпровідників типу $A^{III}B^V$ характеризується високою ефективністю перетворення електричної енергії в електромагнітне випромінювання. Істотними перевагами таких приладів є малі габаритні розміри, простота конструкції, можливість внутрішньої модуляції випромінювання шляхом зміни управляючої напруги, сумісність з елементами інтегральних мікросхем по робочих параметрах і технологічних операціях.

Висновки. Таким чином, алмазоподібні напівпровідники знайшли собі ряд найважливіших застосувань і область їх практичного застосування безперервно і швидко розширюється. Фізика напівпровідників зробила помітний вплив на електроніку. Багато пристроїв, швидше за все, будуть замінені новими, де будуть використані прилади з високоякісних монокристалів того чи іншого напівпровідника.

Список літератури

1. Бонч-Бруєвич В. Л., Калашников С. Г. Фізика напівпровідників. Москва: Наука, 1977.
2. Горюнова Н. А. Складні алмазоподібні напівпровідники. Москва: Рад. радіо, 1968. 268 с.
3. Кіровська І. А. Поверхневі властивості алмазоподібних напівпровідників. Іркутськ: Вид-во Іркут. ун-ту, 1988. 168 с.

Литвішко Д. В. – студент II курсу навчально-наукового фізико-технологічного інституту СНУ імені Лесі Українки;

Мирончук Г. Л. – д. ф.-м. н., доцент, директор Навчально-наукового фізико-технологічного інституту СНУ імені Лесі Українки

Напівпровідникові прилади і їх застосування в електронній техніці

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток і розширення областей застосування електронних пристроїв обумовлено вдосконаленням елементної бази, основу якої складають напівпровідникові прилади. Тому, для розуміння процесів функціонування електронних пристроїв необхідне розуміння принципу дії основних типів напівпровідникових приладів.

Мета дослідження. Зробити порівняльний аналіз напівпровідникових приладів і їх застосування в електронній техніці.

Напівпровідникові прилади класифікують в залежності від механізму роботи і функціонального призначення. За принципом дії напівпровідникові прилади діляться на наступні основні види: діоди, тиристори, стабілітрони, транзистори. В середині, кожного з видів, прилади поділяються на типи: діоди – за значеннями максимально допустимого середнього прямого струму, тиристори – за значеннями максимально допустимого прямого струму у відкритому стані, стабілітрони – за значеннями максимально допустимої потужності розсіювання.

Напівпровідникові прилади поділяються за своєю структурою на дискретні й інтегральні. До дискретних відносяться діоди, транзистори, фотоелементи, а також прилади, керовані зовнішніми факто-

рами – фоторезистори, фотодіоди, фототранзистори, терморезистори, варистори, варикапи, які використовуються в якості датчиків фізичних параметрів. До інтегральних відносяться інтегральні мікросхеми і мікропроцесори [2].

Основними матеріалами для виробництва напівпровідникових приладів є кремній, карбід кремнію, з'єднання галію і індію. Електропровідність напівпровідників залежить від наявності домішок і зовнішніх енергетичних впливів (температури, випромінювання, тиску і т. д.). Основний претендент на зміну кремнію, на думку багатьох експертів, це графен. Зараз розробляється транзистор на базі графену, який може працювати в трьох різних режимах. Для аналогічної задачі в кремнієвому чіпі, треба було б три окремих напівпровідникових транзистора. Це дозволить створювати інтегральні схеми з меншої кількості транзисторів, ніж у їх кремнієвих аналогів.

В сучасній електроніці на основі напівпровідників виготовляють активні елементи, які здатні змінювати свої електричні характеристики в залежності від поданої на них напруги. Наприклад, транзистор є активним елементом, оскільки його значення внутрішнього опору буде змінюватися в залежності від різних умов в електронній ланцюга. А звичайний резистор відноситься до категорії пасивних елементів, так як його опір буде завжди однаковим. До пасивних електронних компонентів відносяться також конденсатори і котушки.

Фундаментальними активними елементами є транзистори і діоди. Інші прилади, такі як варикапи, тиристри й сімістри – це модифікації тих же транзисторів і діодів. Прилади з одним елементом називаються дискретними. Поєднавши безліч напівпровідникових елементів на одному кристалі, отримують інтегральну схему. Наприклад, процесор і пам'ять комп'ютера є інтегральними схемами, що складаються з сотень мільйонів транзисторів [1].

При виробництві напівпровідникових інтегральних мікросхем застосовується фотолітографія і літографічне обладнання. Удосконалення технології та пропорційне зменшення розмірів напівпровідникових структур сприяють поліпшенню характеристик (розміри, енергоспоживання, вартість) напівпровідникових приладів (мікросхем, процесорів, мікроконтролерів тощо). Особливу значимість це має для процесорних ядер, в аспектах споживання електроенергії та підвищення продуктивності.

Висновки. Напівпровідники – це порівняно нові матеріали, за допомогою яких протягом останніх десятиліть вдається вирішувати

ряд надзвичайно важливих електротехнічних завдань. Напівпровідникові прилади можна зустріти в звичайному радіоприймачі і в квантовому генераторі – лазері, в крихітній атомній батареї і в мікропроцесорах. Інженери не можуть обходитися без напівпровідникових випрямлячів, перемикачів і підсилювачів. В даний час налічується понад двадцять різних областей, в яких за допомогою напівпровідників дозволяються найважливіші питання експлуатації машин і механізмів, контролю виробничих процесів, отримання електричної енергії, посилення високочастотних коливань і генерування радіохвиль, створення за допомогою електричного струму тепла чи холоду, і для здійснення багатьох інших процесів.

Виходячи з результатів проведеної роботи, можна стверджувати про те, що напівпровідники є розділом фізики твердого тіла, який швидко розвивається і про це свідчить присуджена в 2000 р Нобелівська премія академіку Ж. І. Алфьорову за дослідження гетеропереходів, розробку технології їх формування і за організацію виробництва напівпровідникових приладів на основі гетеропереходів.

Список літератури

1. Руденко В. С., Сенько В. І., Трифонюк В. В. Основи промислової електроніки: [підруч. для техн. вузів]. Київ: Вища шк., 1985. 400 с.
2. Федорченко А. М. Теоретична фізика. Київ: Вища шк., 1993. 415 с.

Мазур І. Р. – студент IV курсу географічного факультету СНУ імені Лесі Українки;

Мазур О. Ф. – вчитель історії Комунального закладу «Удрицький навчально-виховний комплекс “Загальноосвітня школа

I–III ступенів – дошкільний навчальний заклад” Миляцької сільської ради

Дубровицького району Рівненської області»;

Мельнійчук М. М. – к. г. н., доцент кафедри фізичної географії СНУ імені Лесі Українки

Проблеми та перспективи використання сакральнотуристичних ресурсів Волинської області

Постановка проблеми. Утвердження України як незалежної держави, соціально-економічні зміни, що відбуваються в країні впро-

довж останніх років, загострили увагу суспільства до долі архітектурної спадщини. Окремі пам'ятки, архітектурні ансамблі, ландшафтні комплекси, планувальні структури сіл і містечок, що збереглися повністю чи частково, відіграють неоціненну роль у житті сучасної людини та в навколишньому середовищі. Сьогоднішнє життя наповнене динамікою змін: навколишнє середовище зазнає глибоких перетворень у структурі місцевості та безпосередньо в архітектурі.

Метою дослідження є встановлення проблем та перспектив використання сакрального-туристичних ресурсів Волинської області.

Результати дослідження. Релігійний туризм є складовою частиною як релігійної, так і туристичної діяльності людства. В основі релігійного туризму лежать подорожі до об'єктів релігійної сфери: чудотворних ікон, мощей святих і могил видатних релігійних діячів, місць їх релігійної діяльності, монастирів і культових споруд із вагомим історичним та сучасним духовно-культурним значенням, природних об'єктів джерел і криниць, печер, гаїв, окремих дерев та ін., пов'язаних із діяльністю Богородиці чи святих, чи іншою релігійною діяльністю [2].

На Волині, як і в цілому по Україні, розвиток релігійного туризму пов'язаний із рядом об'єктивних і суб'єктивних проблем. Дуже незначний доробок має науково-теоретична база, що вивчає релігійний туризм. А це робота, перш за все, географів, істориків і релігієзнавців.

Передумовою успішного вирішення теоретико-методологічних проблем у вивченні релігійного туризму є розробка понятійно-термінологічного апарату. На позначення туризму, здійснюваного із релігійною метою, вживаються також терміни «паломництво» або «пілігримство». Спостерігається певна закономірність: термін «паломництво» вживається, як правило, у релігійній і релігієзнавчій літературі, а у літературі про туристичну діяльність найчастіше вживаються терміни «релігійний туризм» чи «сакральний туризм». На позначення особи, яка здійснює подорож із релігійною метою, вживаються терміни: «паломник», «прочанин», «пілігрим», «странник», «богомалець» та ряд інших. Деякі з наведених термінів є застарілими вживаються у вузьких церковних колах, деякі – несуть певні відтінки смислового навантаження. Ми вважаємо терміни «релігійний туризм» і «паломництво» тотожними, проте дотримуємося думки, що проблема уніфікації релігійно-туристичних термінів та їх понять вимагає окремого дослідження.

Зараз розвиток паломництва чи релігійного туризму є дещо повільнішим, ніж розвиток усієї релігійної сфери Волині. Україна, яка в минулому користувалася славою «країни прощ», нині поступається у цьому відношенні сусідній Польщі, Франції та іншим європейським країнам. Досвід цих країн показує, що розвиток релігійного туризму приносить значну користь усьому суспільству: як моральне і духовне оздоровлення, так і матеріальні прибутки.

Для успішного розвитку релігійного туризму на Волині перш за все необхідно відновити занедбані загальноукраїнські, регіональні і місцеві релігійно-туристичні об'єкти. І тут значною мірою впливає фінансова сторона справи: на відродження святинь немає коштів. Державна підтримка тут хоч і дієва, але недостатня.

Кількість наших співвітчизників, що відвідують зарубіжні святині, значно менша, порівняно з іноземними прочанами, що приїждять в Україну. Як відомо, ситуація у сфері туризму загалом є нерівномірною: потік туристів за кордон перевищує прибуття іноземних туристів в Україну [2].

Найперспективнішими в цьому відношенні є Горохівський, Камінь-Каширський, Ківерцівський. Луцький, Локачинський, Маневицький райони, а також пам'ятки Володимира-Волинського, Ковеля, Луцька [1].

Для організації відповідних маршрутів потрібно: налагодити тісну співпрацю працівників туристичних підприємств, державних органів у справі релігії, фахівців академічних наукових установ та освітніх закладів, духовних навчальних закладів у питаннях створення методичної, технологічної документації, контрольних текстів екскурсій та їх рецензування; підготувати фахівців туристичного супроводу (екскурсоводів, гідів-перекладачів), які могли б не тільки показати архітектурні й історичні пам'ятки, а й розкрити духовність релігійних цінностей; забезпечити фахівців туристичного супроводу (екскурсоводів, гідів-перекладачів) відповідною спеціалізованою літературою, науковими публікаціями; покращити стан під'їзних шляхів до культових споруд, облаштувати місця для стоянок туристично-екскурсійних автобусів, забезпечити їх належне санітарне утримання; розмістити інформаційно-вказівні знаки про розташування культових споруд та дорожні знаки, що вказують відстань до них; створити умови матеріального стимулювання особам, які розроблятимуть туристичний продукт, забезпечити захист їх авторських прав; організувати потужну рекламу.

Висновки. Для вирішення виявлених проблем потрібно виділити найперспективніші релігійні об'єкти та туристичні маршрути, залучити інвестиції, налагодити тісну співпрацю наукових установ, органів влади та духовенства.

Список літератури

1. Інтернет ресурс. URL: <http://www.tourism.volyn.ua/>
2. Кадацька Ю. А. Релігійний туризм в Україні. Київ: Наук. світ, 2003. 178 с.
3. Ковальчук А. Релігійний туризм в Україні. *Проблеми і перспективи України та глобальні процеси: зб. наук. пр.* Київ; Луцьк, 2000. Т. I. 562 с.

Матора В. А. – студент IV курсу
факультету хімії, екології та фармації
СНУ імені Лесі Українки;

Цьось О. О. – ст. викладач кафедри екології
та охорони навколишнього середовища
СНУ імені Лесі Українки

Порівняльна еколого-географічна характеристика озер Ківерцівського району

Постановка проблеми. Важливою частиною сучасної екологічної оцінки стану довкілля є характеристика природних водних ресурсів території. Особливо це стосується малих природних водойм – озер. Саме їм належить провідна роль у регулюванні та формуванні стоку річок. Береги озер є місцем існування багатьох рідкісних видів рослин та тварин. Озера, як компоненти ландшафтів, є об'єктами рекреаційної діяльності. Поблизу водойм зазвичай розміщені населені пункти з житловою та промисловою забудовою, тому такі водойми зазнають значного антропогенного навантаження. Отже, дослідження їх екологічного стану є актуальним [2].

Метою роботи є загальна еколого-географічна характеристика озер Озерце та Озеро, що знаходяться у Ківерцівському районі Волинської області, а також аналіз історії досліджень озерних комплексів регіону.

Результати дослідження. Перші згадки про озера на території Волині були ще у працях Геродота (V ст. до н. е.), також зустрічаються у літописних джерелах часів Київської Русі [3].

Детальне і системне вивчення озер Волині було розпочате в кінці XIX – на початку XX ст. Зокрема, характеристику боліт і торфовищ Українського Полісся дав Г. І. Танфільєв (1895). Академік П. А. Тутковський в період 1901–1912 рр. досліджував морфологію та походження озер Волині [3].

Оскільки з 1921-го до 1939 р. Волинське Полісся входило до складу Польщі, усі дослідження цього періоду проводились експедиціями Польського бюро меліорації Полісся. У працях професора Варшавського університету С. Ленцевича та ін. в 30-х роках XX ст. описано гідрографію близько 70 озер Волині.

У другій половині XX ст. озера Волині вивчали К. І. Геренчук, О. М. Маринич, В. Вінберг, та інші науковці.[3].

На території Ківерцівського району переважають озера малих розмірів, розташовані хаотично. Найбільшими з них є озера Озеро та Озерце площею 14,30 га. та 3,62 га відповідно. Менші – озера Гасин, Гнилець, Чисте, Безіменне, Болото, Осипеськ, Лісове (поблизу м. Ківерці) та Лісове (поблизу с. Яромель) [1].

Для багатьох озер району характерні процеси евтрофікації. Деякі водойми уже заросли і перетворилися у болото, а інші стали називати озерами-ставками. В цілому показник заозереності району становить 0,01 % від усієї території Волинської області [1].

Озеро Озерце знаходиться у селі Озерце, що близько 11 км від Луцька. За розпорядженням Волинської обласної ради народних депутатів від 03.03.1993 р. є гідрологічною пам'яткою природи місцевого значення. Поблизу озера є зона відпочинку. Загальна площа водойми становить 3,62 га, максимальна глибина – 4,5 м (середня – 2,5 м). Об'єм води у озері складає 92 тис. м³. Дане озеро карстового походження. Водойма оточена осоковими заростями, а на узбережжі росте верба козяча (*Salix caprea*) та вільха чорна (*Alnus glutinosa*) (табл. 2).

Таблиця 2

Морфометричні показники озер Озерце та Озеро

Морфометричні показники	Озера	
	Озерце	Озеро
Ширина (км)	0,15	0,31
Довжина (км)	0,18	0,37
Максимальна глибина (м)	4,50	7,50
Середня глибина (м)	2,53	4,49
Загальна площа (га)	3,62	14,30
Об'єм водойми (тис. м ³)	92	642

Озеро Озеро розташоване у селі Озеро Ківерцівського району, що знаходиться на відстані 14 км від м. Луцька. За розпорядженням Волинської обласної ради народних депутатів від 03.03.1993 р. це гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення. Загальна площа водойми становить 14,30 га, а максимальна глибина 7,5 м (середня – 4,5 м). Об'єм води у озері складає 642 тис. м³ (див. табл. 2).

Озеро має карстове походження. У нього не вливається і не виливається жодна річка, проте воно не змінює свого рівня води і завжди є візуально чистим [3].

Висновки. Озера Озеро та Озерце знаходяться в Ківерцівському районі Волинської області. Обидва об'єкти мають карстове походження та є гідрологічними пам'ятками природи місцевого значення. Оз. Озеро за площею в 4 рази більше від оз. Озерце, за об'ємом води в 6,98 рази. За іншими показниками теж переважає (за шириною – в 2,06; довжиною – в 2,05; максимальною глибиною – в 1,67 рази). В подальшому плануються дослідження гідрохімічних показників та біоти озер.

Список літератури

1. Екологічний паспорт Ківерцівського району. *Офіційний сайт. Ківерцівська районна адміністрація*. URL: www.kivadm.gov.ua/ekologichnyy-pasport-rayonu
- 2 Ільїн Л. В. Лімно-географічний аналіз озерних комплексів Західноукраїнського Полісся. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій: тези наук.-практ. конф. (22–24 верес., 2005 р.)*. Луцьк, 2005. С. 22–26.
- 3 Ільїн Л. В., Мольчак Я. О. Озера Волині: Лімно-географічна характеристика. Луцьк: Надстир'я, 2000. 140 с.

Мельнійчук М. М. – аспірант I року навчання географічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Ахмедов Б. М. – аспірант III року навчання географічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Мельнійчук М. М. – к. г. н., доцент кафедри фізичної географії СНУ імені Лесі Українки

Використання дистанційного зондування у моніторингу

Постановка проблеми. Система моніторингу довкілля на сучасному етапі розвитку суспільства є інтегрованою інформаційною

системою, яка повинна здійснювати збір, збереження та обробку інформації для оцінки та прогнозу стану не лише природного навколишнього середовища, але й моніторингу адміністративно-територіальних об'єктів. Ця проблема є досить актуальною в останні роки, адже на теренах України проходить адміністративна реформа, яка вимагає швидкого та точного встановлення розміщення населених пунктів, що входять до об'єднаних територіальних громад (ОТГ), використання земельних угідь, оцінки зміни ландшафтів, розміщення шляхів сполучень та ін. Тому, дуже важливим в наш час є вивчення дистанційного моніторингу на рівні адміністративної області, району та ОТГ.

Метою дослідження є вивчення історії формування дистанційного моніторингу довкілля та особливостей сучасного стану моніторингу адміністративно-територіальних об'єктів.

Результати дослідження. Дистанційне зондування Землі (ДЗЗ) (від латин. *distantia* – відстань) – спостереження за станом різноманітних складових земного середовища авіаційними і космічними засобами, з використанням властивостей електромагнітних хвиль, які випромінюються, відбиваються або розсіюються зондованими об'єктами, з метою раціонального використання природних ресурсів, удосконалення землекористування, охорони навколишнього природного середовища тощо [3].

Дистанційне зондування Землі проводять авіаційними та космічними засобами, які оснащені різними видами апаратури для проведення знімання. Робоча апаратура має діапазони довжини хвиль від мікрометрів до метрів, відповідно видиме оптичне випромінювання та радіохвилі. Методи зондування можуть бути пасивними, що використовують відображення або вторинне теплове випромінювання на поверхні Землі, зумовлене сонячною активністю, і активними – використовують вимушене випромінювання об'єктів зумовлене штучним джерелом направленої дії [3].

Сучасні матеріали космічних зйомок мають роздільну здатність на місцевості від десятків кілометрів до десятків сантиметрів. Отримувати такі дані зараз набагато простіше, ніж кілька років тому. Кількість спектральних діапазонів, в яких може здійснюватись зйомка з космічних апаратів, постійно зростає. Зараз існують знімальні системи, які здійснюють знімання у 7, 20, 220 діапазонах.

Найкращим часом для отримання матеріалів ДЗЗ є літній час (найбільший кут падіння сонячних променів та най триваліший день).

Винятком є отримання даних за допомогою активних датчиків (радар, лідар), а також теплові дані в довгохвильовому діапазоні при найбільшій амплітуді температури землі та повітря (холодні місяці та за декілька годин до сходу Сонця протягом року).

При ДЗЗ за допомогою радара та лідара не можна отримати зображення, коли гола земна поверхня та потужний сніговий покрив.

Дистанційне зондування Землі є основним сучасним напрямом космічної діяльності України, належить до важливих пріоритетів технічного розвитку, який розвиває науково-технологічний потенціал держави. Розвиток даного напрямку передбачений Загальнодержавною цільовою науково-технічною космічною програмою України на 2019–2023 рр. [1].

Дистанційне зондування найчастіше застосовують в сільському та лісовому господарстві, геодезії, картографії, моніторингу поверхні землі та океанів, а також шарів атмосфери.

Найважливішим і типовим застосуванням дистанційного зондування є моніторинг поверхні. Отримані дані використовуються для визначення фізичного стану поверхні землі (земельних угідь, лісу, пасовищ, дорожнього покриття). Перспектива відкриття ринку сільськогосподарських земель та антикорупційні дії України також вимагають використання ДЗЗ для прискорення процесів, спрямованих на прозорість земельних відносин та максимальної точності даних щодо земельної сфери.

ДЗЗ дозволить отримувати актуальну інформацію про використання сільськогосподарських земель, посівні площі, прогноз врожайності, а також про порушення законодавства з питань землекористування та охорони земель і вживання заходів для їх усунення [2].

При дистанційному зондуванні Землі використовується обробка цифрових даних тому, що саме в цьому форматі можна отримувати дані в режимі онлайн. Відомо, що в цифровому форматі простіше проводити обробку та зберігання інформації про проведені дослідження.

Розвиток науки і техніки та наявність матеріалів, де практично вся поверхня Землі зафіксована в базі даних дозволяє розширити спектр застосування ДЗЗ. Використання ГІС-технологій дозволяє більш ширше використовувати цей інструментарій в різних видах досліджень, особливо при аналізі територіальної структури землекористування, територіальному плануванні регіонів, сучасному формуванню об'єднаних територіальних громад та ін.

Висновки. Використання ДЗЗ має необмежені можливості в різних сферах народного господарства. Найперспективнішим є застосування ДЗЗ в сільському та лісовому господарстві, органами влади при адміністративно-територіальному поділі та ін.

Список літератури

1. Інтернет ресурс. URL: <http://www.golos.com.ua/article/312551>
2. Інтернет ресурс. URL: <http://www.land.kse.org.ua>
3. Навчальний посібник/В. В. Білоус, С. П. Боднар, Т. М. Курач та ін.; упоряд. Т. М. Курач. Київ: Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2011. 367 с.

Онищук О. О. – к. т. н., ст. викладач кафедри аналітичної хімії та технологій
СНУ імені Лесі Українки;
Грищук Д. – студентка III курсу факультету хімії, екології та фармації
СНУ імені Лесі Українки

Оптимізація визначення консерванту E220 (сульфур діоксиду) у винах методикою йодометрії

Вступ та постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена використанням харчової добавки діоксиду сірки у харчовій промисловості, яка дозволяє сповільнити процес потемніння фруктів, овочів, досягти певного ефекту, що дозволяє з великим успіхом реалізувати товар [1–3].

Діоксид сірки, сульфур (IV) оксид – неорганічна бінарна сполука складу SO_2 . За звичайних умов являє собою безбарвний газ з різким задушливим запахом. Проявляє доволі сильні відновні властивості. Сульфітна кислота використовується в багатьох галузях харчової промисловості, і не тільки через її антимикробний ефект. Сульфіти гальмують розвиток бактерій в свіжому м'ясі і м'ясопродуктах. Одночасно сірчиста кислота певною мірою стабілізує забарвлення м'яса. В результаті у споживача може скластись хибне враження про свіжість м'яса. Як антимикробний засіб сульфітну кислоту застосовують для збереження цілих і подріблених фруктів (використовуваних для подальшої переробки), сухофруктів, фруктових соків (використаних як сировина), концентратів фруктових соків і фруктових

пюре. Крім антимікробної ролі, вона майже завжди повинна виконувати і інші функції захисту – від окислювальних (ферментативних і неферментативних) реакцій фарбування, від руйнування вітамінів. Основний напій, в якому застосовується діоксид сірки, – вино (і напівпродукти для його виробництва). Сірчисту кислоту застосовують у виробництві соку. Її додають до свіжо-видавленій соку для уповільнення зростання оцтовокислих бактерій, деяких дріжджів і цвілевих грибів. Додавання сірчистого газу під час і після приготування вина призводить до зв'язування ацетальдегіду, стабілізації забарвлення, отримання необхідного окисно-відновного потенціалу, а також до мікробіологічної стійкості [4, 5].

Аналіз проблеми. Вплив діоксиду сірки SO_2 на організм людини токсичний. Симптоми при отруєнні сірчистим газом – нежить, кашель, захриплість, першіння в горлі. При вдиханні сірчистого газу більш високої концентрації – задуха, розлад мови, утруднення ковтання, блювання, можливий гострий набряк легенів [4].

Діоксид сірки надає відбілюючу і консервативну дію, гальмує ферментативне потемніння свіжих овочів, картоплі, фруктів, а також уповільнює утворення меланоїдинів. У той же час діоксид сірки руйнує вітамін В1, дисульфідні містки в білках, що може викликати небажані наслідки.

Люди неоднаково реагують на сульфур діоксид. Деякі безболісно переносять до 4 г сульфіту в день (тобто приблизно 50 мг на 1 кг маси тіла), а інші вже після прийому дуже малих кількостей скаржаться на головні болі, нудоту, пронос або відчуття тяжкості в шлунку.

На сьогодні існують декілька методик визначення сульфур діоксиду у харчових продуктах: якісний аналіз; титриметричне визначення; спектрофотометричний метод визначення; потенціометричне визначення; амперометричне та вольтамперометричне визначення; кулонометричне визначення; капілярний електрофорез. Максимально допустимі кількості відрізняються для різних продуктів харчування. Для продуктів, безпосередньо харчових, вони не перевищують в більшості випадків 100 мг/кг. Для вин максимальна концентрація, в залежності від країни і сорти вина, становить 200–250 мг/л; для деяких сортів вина вона вище [2, 3].

Мета. Визначити роль консерванту E220 (сульфуру діоксиду) та його вплив на якість продуктів та кількісно визначити вміст сульфур діоксиду у винах, його допустиме значення.

Методика визначення консерванту E220 (SO₂) та результати роботи. Кількісне оптимізоване визначення SO₂ проводили методом йодометрії. Для проведення визначення було вибрано три види білого вина різних виробників: вино ординальне столове напівсолодке біле «Тамянка» Чорноморська. Виробник: ТОВ «Одеський завод класичних вин» (дата виготовлення: 07.09.19); вино виноградне ординальне столове напівсолодке «Fratelli Bianco» Виробник: НВП «Нова» ТОВ (Дата виготовлення: 29.09.19); вино виноградне ординальне столове напівсолодке біле «Koblevo Франческа». Виробник: ПАТ «Коблево» (дата виготовлення 27.10.19)

Рис. 1. Підготовка реактивів

Спочатку проводили титрування діоксиду сірки в кислому середовищі розчином йоду. Для проведення титрування готували дві проби кожного вибраного нами вина для визначення вільного та загального діоксиду сірки. Кінцеву точку титрування визначали візуально в присутності індикатора крохмалю. Для визначення витрати йоду на інші речовини, що реагують з ним, проводили паралельно йодометричне титрування ще однієї проби продукту в присутності ацетону.

Масову частку вільного діоксиду сірки X_1 , %, в пробі вираховували за формулою:

$$\tilde{O}_1 = \frac{32 \times \tilde{N} \times (V_1 - V_0)}{10 \times m},$$

де 32 – молярна маса еквівалента діоксиду сірки, г/моль; $\tilde{N}$ – молярна концентрація титрованого розчину йоду, моль/дм³; V_1 – обсяг розчину йоду, який витрачено на титрування діоксиду сірки, скоригований за результатами титрування розчином тіосульфату натрію, см³; V_0 –

обсяг розчину йоду, який витрачено на титрування проби в контрольному визначенні, скоригований за результатами титрування розчином тіосульфату натрію, см³; 10 – узагальнений коефіцієнт перерахунку одиниць вимірювань; m – маса проби, взятої для визначення, г.

Масову частку загального діоксиду сірки X_2 , %, в пробі вираховували за формулою:

$$\tilde{O}_2 = k \frac{32 \times \tilde{N} \times (V_1 + V_2 - V_0)}{10 \times m},$$

де V_2 – обсяг розчину йоду, який витрачено на титрування діоксиду сірки, скоригований за результатами титрування розчином тіосульфату натрію, см³; k – оптимізований коефіцієнт, взятий для вина $k = 1,02$, дозволяє скорегувати частку вільного та загального консерванту для вина та напоїв.

Таблиця 1

Тамянка		Koblevo Франческа		Fratelli Bianco	
X_1 вільного SO ₂ , %;	X_2 загал. SO ₂ , %;	X_1 вільного SO ₂ , %;	X_2 загал. SO ₂ , %;	X_1 вільного SO ₂ , %;	X_2 загал. SO ₂ , %;
0,00765	0,00696	0,00696	0,0999	0,0118	0,1088

У ході проведеного досліджу було визначено, що у 50 г білого вина зразка № 1 (вино «Тамянка») масова частка загально сульфур діоксиду становить 0,1683 %; зразка № 2 (вино «Koblevo Франческа») – 0,0999 %; зразка № 3 (вино «Fratelli Bianco») – 0,1088 %. Отже, вино марки «Тамянка» має найбільший вміст сульфур діоксиду, але є допустими для споживання.

Висновки. За результатами проведеного дослідження було оптимізовано методику визначення сульфур діоксиду у винах методом йодометрії шляхом введення оптимізованого коефіцієнта для вина. Даний методи характеризується дешевизною, простотою, швидкістю і надійністю роботи визначення консерванту сульфур діоксиду. Перспективи подальшого використання даного методу дослідження – це якісне і швидке визначення сульфур діоксиду, а також, вмісту консерванту у винах і їх допустимі норми використання.

Список літератури

1. Алексеев В. Н. Количественный анализ. Москва: Химия, 1972. С. 378–390.
2. Пономарев В. Д. Аналитическая химия. Ч. 2. Москва: Высш. шк., 1982. С. 105–119.

3. Крешков А. П. Основы аналитической химии. Москва: Химия, 1977. Кн. 2.
4. The biological effect of endogenous sulfur dioxide in the cardiovascular system/ X. B. Wang, H. F. Jin, C. S. Tang, J. B. Du. *Eur J. Pharmacol.* 2011. 16 Nov. T. 670, вып. 670 (1). № 1.
5. Endogenous sulfur dioxide protects against isoproterenol-induced myocardial injury and increases myocardial antioxidant capacity in rats/ Y. Liang, D. Liu, T. Ochs, C. Tang. *Lab Invest.* 2011. Jan. T. 91, вып. 91 (1). № 1.

Павлюк К. М. – студентка V курсу
факультету хімії, екології та фармації
СНУ імені Лесі Українки;

Музиченко О. С. – к. б. н., доцент кафедри
екології та охорони навколишнього
середовища СНУ імені Лесі Українки

Гідрохімічний аналіз поверхневих вод річки Іква у межах Млинівського району Рівненської області

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку цивілізації людство стикнулося з безліччю проблем у галузі збереження, регенерації та доцільного використання водних ресурсів. Це зумовлено специфікою національного питного та технічного водоспоживання, при якому необхідно забезпечити визначені вимоги до якості води в пунктах водозаборів і скидів стічних вод. Показники вмісту шкідливих речовин у поверхневих водах слугують ключовим аспектом дослідження їх якості, тому проведення гідрохімічного аналізу поверхневих вод є актуальним в даний час.

Метою дослідження є здійснення гідрохімічного аналізу поверхневих вод р. Іква у межах Млинівського району Рівненської області.

Результати дослідження. Для аналізу відбиралися проби води у р. Іква у 4 стаціонарних пунктах: с. Коблин (гирло річки), вул. Соборна, громадський пляж смт Млинів та міст поблизу МДТЕК (Млинівського державного технолого-економічного коледжу) у період з березня 2017-го по листопад 2018 р.

У результаті дослідження встановлено, що показники вмісту завислих речовин у воді р. Іква протягом досліджуваного періоду

перевищують норму у 1,3–1,5 раз. Показник завислих речовин коливався в межах від 23,31 мг/дм³ до 20,54 мг/дм³, при ГДК_{рибгосп} – 15 мг/дм³ [1]. Максимальні показники спостерігались у першому пункті спостереження (с. Коблин), а мінімальні у третьому (громадський пляж смт Млинів).

Вміст фосфатів у воді протягом 2017–2018 рр. змінився лише в одному пункті спостережень – міст поблизу МДТЕК (із 0,29 мг Р/дм³ до 0,3 мг Р/дм³), у решти цей показник становить 0,3 мг Р/дм³, при ГДК_{рибгосп} не більше 0,17 мг/дм³. У всіх пунктах спостереження спостерігалось перевищення концентрації фосфатів у 1,7–1,76 раз.

Вміст розчинного кисню протягом 2017–2018 рр. коливався у межах від 4,2 мг О₂/дм³ до 13,2 мг О₂/дм³ (рис. 1), при ГДК_{рибгосп} не менше 4 мг/дм³. У 2018 р. спостерігається суттєве підвищення його концентрації у трьох пунктах спостережень: с. Коблин, вул. Соборна, міст поблизу МДТЕК та лише в одному пункті – громадському пляжі незначне зменшення концентрації даного показника.

БСК₅ перевищує норму у всіх пунктах спостережень, його вміст змінюється у межах від 3,7 мг О₂/дм³ до 4,6 мг О₂/дм³, при ГДК_{рибгосп} не більше 2 мг О₂/дм³. У перший рік дослідження перевищує норму у 1,85–2 рази, а у 2018 р. у 1,8–2,3 раз.

Концентрація нітрогену амонійного впродовж двох років коливалась у межах від 0,74 мг N/дм³ до 0,2 мг N/дм³, при ГДК_{рибгосп} 0,39 мг N/дм³. У 2017 р. перевищення концентрації нітрогену амонійного спостерігалось у всіх пунктах спостереження (1,2–1,9 раз), а у 2018 р. у двох пунктах – вул. Соборна (1,7 раз) та громадський пляж смт Млинів (1,6 раз).

Значення вмісту нітрогену нітратного у річці Іква зафіксовано вищими від ГДК_{рибгосп} у 1,36–2,8 раз. Його значення коливалося від 26 мг N/дм³ до 12,4 мг N/дм³, при ГДК_{рибгосп} 9,1 мг N/дм³.

Концентрація нітрогену нітратного змінюється від 0,1 мг N/дм³ до 0,36 мг N/дм³ у 2017 р. та від 0,013 мг N/дм³ до 0,11 у 2018 р., при ГДК_{рибгосп} не більше 0,02 мг N/дм³. Даний показник перевищує ГДК у 5–18 раз у 2017 р. та у 6,5 раз у 2018 р.

У межах норми в усіх пунктах спостереження знаходиться вміст хлоридів. У 2017 р. вміст хлоридів коливався у межах 68 мг/дм³ та 28 мг/дм³ у 2018 р., при ГДК_{рибгосп} 300 мг/дм³.

Не спостерігається перевищення ГДК_{рибгосп} щодо показників вмісту сульфатів. Вміст сульфатів коливався в межах від 66 мг/дм³ у 2017 р. до 38 мг/дм³ у 2018 р., при ГДК_{рибгосп} 100 мг/дм³.

Протягом зазначеного періоду вмісту нафтопродуктів, хрому, цинку та нікелю у досліджуваних пробах води не виявлено.

Висновки. У результаті здійснення гідрохімічної характеристики річки Іква в межах Млинівського району Рівненської області було встановлено, що поверхневі води даного водного об'єкта значно перевищують ГДК рибогосподарського призначення за рядом показників.

Список літератури

1. Гранично допустимі значення показників якості води для рибогосподарських водойм. Загальний перелік ГДК і ОБРВ шкідливих речовин для вод рибогосподарських водойм: [№ 12-04-11 чинний від 09-08-1990]. Київ: М-во рибного госп-ва ССРСР, 1990. 45 с.

Поторась О. В. – студент III курсу
географічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;

Мельнійчук М. М. – к. г. н., доцент кафедри
фізичної географії СНУ імені Лесі Українки

Туристсько-рекреаційні ресурси Ківерцівського району Волинської області

Постановка проблеми. Туристсько-рекреаційні ресурси Ківерцівського району на сьогоднішній день перебувають на стадії активного розвитку. Регіон багатий на природні ресурси: ліси, озера, річки. Розвиток та дослідження цих ресурсів, зможе забезпечити в подальшому активний розвиток в районі туристського бізнесу та залучення нових інвестицій.

Мета дослідження полягає у дослідженні найбільших та найважливіших туристсько-рекреаційних ресурсів Ківерцівського району та їх вкладу для розвитку району.

Результати досліджень. Ківерцівський район володіє значними туристсько-рекреаційними ресурсами, що використовуються не в повній мірі, проте мають великий потенціал для організації відпо-

чинку, оздоровлення, внутрішнього і в'їзного туризму, екскурсійної діяльності, що надасть надходження до бюджету району і збільшить його туристичну привабливість.

Ліси займають більше 43 % території району що становить майже 60 тис. га. Особливе значення становить Ківерцівський національний природний парк «Цуманська пуца», де збереглися унікальні види дубово-соснових, ліщинових лісів, занесених до Зеленої книги України, які відомі у європейському і світовому масштабі. Лісові масиви району є сприятливими для оздоровлення населення. Ківерцівські ліси багаті грибами та ягодами і їх збирання, особливо міськими жителями, розцінюються як один з найпривабливіших і корисних видів відпочинку.

Об'єктами природно-заповідного фонду загальнодержавного значення є: Ківерцівський НПП «Цуманська пуца», заказник «Кормин», пам'ятка природи «Горинські крутосхили». Також налічується 51 об'єкт природно-заповідного фонду місцевого значення.

Функціонують спільне підприємство – санаторій матері і дитини «Пролісок» в с. Грем'яче, кардіологічний дитячий санаторій в с. Жабка, спортивно-оздоровча база «Авангард» в с. Дачне та 22 селянські гостинні садиби [3].

Потенціал лісових масивів санаторіїв і профілакторіїв, де передбачається кліматолікування використовується на 60–85 % при теперішній місткості закладів курортно-санаторного лікування, які на них розміщені.

У Ківерцівському районі багатий тваринний світ: серед мисливської фауни на території району зустрічається дикий кабан, козуля, лось, лисиця, заєць. В 60-х рр. на територію району з Біловежської пуці були завезені зубри, які акліматизувалися в наших умовах. Останнім часом значно зросла популяція річкового бобра.

Район забезпечений водними ресурсами. У його межах розташовані озера – Молодіжне, Солдатське, Лісове, Гасин, Чисте, Безіменне, Дідичівське, Лісове, Гнилець, Осипеськ, Озеро кохання, Озерце. Річкова мережа густа і представлена річками: Кормин, Конопелька, Рудка, Прудник, Любка, Грушвиця, Путилівка, Сичівка, Стир, Оснище, Стрипа, Черемошна [1]. Найпривабливішою серед туристів є річка Стир, що влітку приваблює туристів-рибалок. Найбільшими проблемами для водних об'єктів району є їх забруднення побутовими відходами і обміління.

Історичних пам'ятками культури Ківерцівського району є: Михайлівська церква в с. Омельне, Михайлівська церква в с. Липне, Стрітенська церква в с. Залісоче, Покровська церква в с. Метельне, Свято-Миколаївська церква в с. Жидичин, монастир в с. Жидичин, Петропавловський костел в смт Олика, В'їзна брама в с. Залісоче, Троїцький костел в смт Олика, замок князів Радзивілів в смт Олика, Тростянецький жіночий монастир і Свято-Троїцька церква у с. Тростянець [3].

Важливий внесок в розвиток туристичної галузі регіону має сприятливе положення – проходження через район автошляхів та залізниць державного та міжнародного значення.

В районі проводяться роботи з відкриття музеїв, кімнат з історії, культури, побуту села, краєзнавчо-етнографічні куточки. На цей час функціонує Меморіал партизанської слави у урочищі Лопатень; Олицький народно-краєзнавчий музей; Музей бойової слави ЗОШ І–ІІІ ст. № 4, м. Ківерці; Музей ім. Академіка М. П. Кравчука у с. Човниця; Суська кімната бойової слави; Цуманська кімната бойової слави; Ківерцівський районний краєзнавчий музей; Музей історії села ЗОШ І–ІІІ ст. у с. Холеневичі.

Для комфортного проживання туристам, було збудовано у с. Холоневичі місця для відпочинку і гостинні садиби: «Батьківська хата», «Катруся», «Хутірець», «Затишок», «Щаслива підкова». У с. Жидичин збудована гостинна садиба «Червона рута», у с. Дідовичі гостинна садиба «Пілігрим», «Лебедина вірність» у с. Озеро та інші [2].

Висновки. Ківерцівський район має значні туристичні та рекреаційні ресурси, розвиток який дозволить залучати велику кількість туристів та інвесторів, що призведе до розвитку регіону, створення нових робочих місць, покращення вже існуючих зон відпочинку і створення нових та економічного розвитку району.

Список літератури

1. Екологічний паспорт Ківерцівського району. URL: <https://voladm.gov.ua/article/ekologichniy-pasport-kivercivskogo-rayonu/>
2. Ківерційський район. *Волинська обласна рада*. URL: <http://volynrada.gov.ua/map/kivertsivskii-raion>
3. Туристично-рекреаційна характеристика Ківерцівського району. *Ківерцівська районна державна адміністрація*. URL: <http://kivadm.gov.ua/article/turistichno-rekreaciyna-harakteristika.html>

Сторожук Т. В. – магістрант 1-го року навчання навчально-наукового фізико-технологічного інституту

СНУ імені Лесі Українки;

Новосад О. В. – к. ф.-м. н., ст. викладач кафедри експериментальної фізики та інформаційно-вимірювальних технологій СНУ імені Лесі Українки

ВАХ структур $\text{In/CuInS}_2\text{-ZnIn}_2\text{S}_4$

Постановка проблеми. Про перспективність використання напівпровідникового матеріалу для створення фотоелектроперетворювачів та інших пристроїв електронної техніки можна робити висновки із особливостей проходження струму через поверхнево-бар'єрні структури на основі даного матеріалу та тих, які будуть використовуватись при розробці цих пристроїв. У багатьох випадках, де вивчаються фотоелектричні властивості як нових, так і уже давно відомих поверхнево-бар'єрних структур, обов'язково досліджуються їх електричні властивості. Крім того, це є один із способів пошуку нових діодних структур, у яких використовуються випрямні властивості енергетичного бар'єра, та більш складних структур, у яких використовується декілька *p-n*-переходів

Одним із перспективних матеріалів для створення високоефективних фотоелектроперетворювачів сонячного випромінювання є потрійна сполука CuInS_2 та тверді розчини на її основі, в яких другою компонентою виступає сполука зі спорідненою структурою. Саме це обумовлює актуальність наших досліджень.

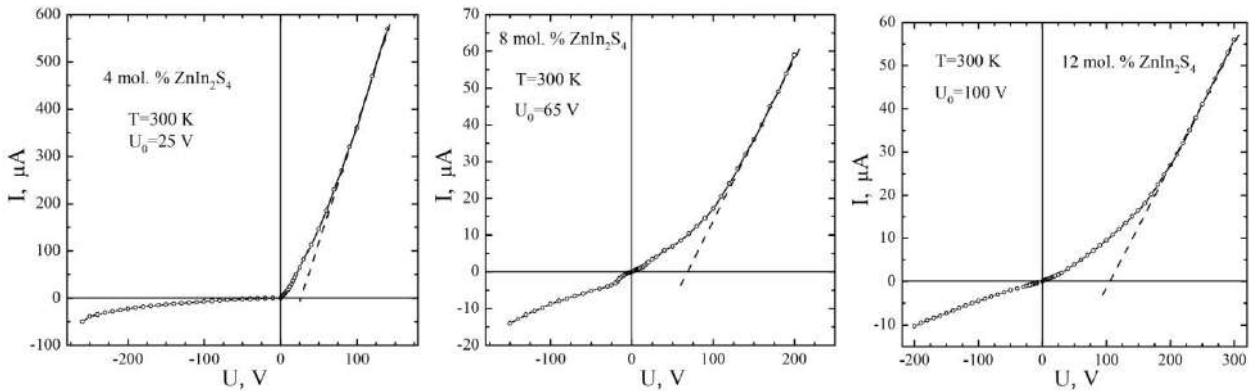
Мета дослідження. Дослідити вольт-амперні характеристики структур $\text{In/CuInS}_2\text{-ZnIn}_2\text{S}_4$ та дати фізичну інтерпретацію отриманих результатів. Використовуючи відомі фізичні моделі встановити механізми проходження струму через поверхнево-бар'єрні структури $\text{In/CuInS}_2\text{-ZnIn}_2\text{S}_4$. Проаналізувати залежності отриманих результатів від складу монокристалів.

Результати дослідження. Результати експериментальних досліджень вольт-амперних характеристик діодних структур $\text{In/CuInS}_2\text{-ZnIn}_2\text{S}_4$ представлені на рис. 1. Із даних, представлених на рис. 1, видно, що при деякій напрузі $U > U_0$ (рис. 1), прямі вітки вольт-

амперних характеристик є прямими лініями, тобто їх можна описати лінійним рівнянням:

$$I = \frac{(U - U_0)}{R_0},$$

де U_0 – напруга відсікання, R_0 – залишковий опір.

Рис. 1. Темнові вольт-амперні характеристики діодних структур $\text{In/CuInS}_2\text{-ZnIn}_2\text{S}_4$, при різних значеннях вмісту ZnIn_2S_4

Більш детальний аналіз ВАХ показав, що початкові ділянки прямих віток вольт-амперних характеристик даних структур добре описуються характерним для фотодіода експоненціальним законом [1, 2].

$$I = I_0 \exp\left(\frac{eU}{nkT} - 1\right),$$

де $k = 1,38 \cdot 10^{23}$ Дж/К – стала Больцмана, $e = 1,6 \cdot 10^{-19}$ Кл – елементарний заряд, T – абсолютна температура, I_0 – струм насичення, n – коефіцієнт неідеальності, U – напруга, I – струм.

Зворотні вітки ВАХ добре спрямляються у подвійному логарифмічному масштабі. Це свідчить про те, що обернені вольт-амперні характеристики описуються степеневим законом [3]:

$$I \sim U^m.$$

По нахилу залежності сили струму від напруги визначався показник степеня m .

Висновки. В роботі досліджено вольт-амперні характеристики двошарових структур $\text{In/CuInS}_2\text{-ZnIn}_2\text{S}_4$ на нових монокристалічних твердих розчинах $\text{CuInS}_2\text{-ZnIn}_2\text{S}_4$ з вмістом 4, 8, 12 мол.%, ZnIn_2S_4 , в яких індій є напівпрозорою плівкою. Показано, що поверхнево структури $\text{In/CuInS}_2\text{-ZnIn}_2\text{S}_4$ мають випрямні властивості, коефіцієнт випрямлення для кращих діодних структур становив 100. На основі відомих фізичних закономірностей з'ясовані механізми проходження

струму через енергетичний бар'єр $\text{In/CuInS}_2\text{-ZnIn}_2\text{S}_4$. Показано, що електричні властивості $\text{In/CuInS}_2\text{-ZnIn}_2\text{S}_4$ залежать від складу монокристалів $\text{CuInS}_2\text{-ZnIn}_2\text{S}_4$. Результати експериментальних досліджень можуть виявитися корисними в побудові й теоретичному обґрунтуванні моделей електронних процесів в інших поверхнево-бар'єрних структурах метал/напівпровідник, діодах Шотткі. У досліджуваних структурах проявлявся фотовольтаїчний ефект, дослідження якого є перспективою наших подальших досліджень.

Список літератури

1. Гаман В. И. Физика полупроводниковых приборов. Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1989. 336 с.
2. С. Зи. Физика полупроводниковых приборов: в 2 кн. Кн. 2. Москва: Мир, 1984. 456 с.
3. Ламперт М., Марк П. Инжекционные токи в твердых телах. Москва: Мир, 1973. 416 с.

Фідзіна К. В. – студентка V курсу
географічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;

Карпюк З. К. – к. г. н., ст. викладач кафедри
фізичної географії СНУ імені Лесі Українки

Становлення і розвиток мережі природно-заповідного фонду Дубенського району Рівненської області

Постановка проблеми. Одним із пріоритетів державної політики України у сфері охорони довкілля, екологічно збалансованого соціально-економічного розвитку є збереження багатства і різноманітності природної спадщини, невиснажливе використання природних ресурсів. Дотримання принципу збалансованого природокористування передбачає збільшення площ територій з природним станом ландшафту – розширення мережі природно-заповідного фонду, подальшу розбудову різнорівневих екомереж [1].

Метою дослідження є аналіз структури, етапів становлення, просторового поширення, показників якості мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду Дубенського району Рівненської області.

Результати дослідження. Території природно-заповідного фонду (ПЗФ) – ділянки суші і водного простору з природними комплексами та об'єктами, що мають особливу природоохоронну, екологічну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність, складають окрему категорію земель та підлягають особливій охороні (Земельний кодекс України, № 2768–III від 01.01.2002 р.). Мережа природно-заповідного фонду Дубенського району Рівненської області репрезентує збережені у природному стані ландшафти району. За даними Департаменту екології та природних ресурсів Рівненської облдержадміністрації станом на 01.01.2020 р. у складі ПЗФ району налічується 20 заповідних об'єктів загальною площею 2701,8 га [2]. Коефіцієнт заповідності складає 2,24 %, коефіцієнт інсуляризованості – 0,33. Природоохоронні території належать до трьох категорій. ПЗФ району формують 11 заказників (площею 2541,0 га): два ботанічних, чотири ентомологічних, чотири гідрологічних і геологічний; п'ять пам'яток природи (17,0 га): чотири ботанічних і зоологічна; чотири заповідних урочища (143,8 га). Один об'єкт – зоологічна пам'ятка природи «Урочище “Олександрівка”» має значення загальнодержавного, решта – місцеві.

Із створення у 1975 р. (розпорядження Ради Міністрів УРСР, № 780-р від 14.10.1975 р.) зоологічної пам'ятки природи «Урочище “Олександрівка”» розпочалося формування природно-заповідної мережі району. Під охорону держави був узятий дубовий ліс природного походження площею 14,0 га. У 1983 р., згідно рішення облвиконкому від 22.11.1983 р. № 343, було надано статус десяти об'єктам ПЗФ. Ними стали вісім заказників: ентомологічні «Озерянський» (3,0 га), «Клинцівський» (30,0 га), «Ясинівський» (22,0 га), «Нараївський» (27,0 га), створені для охорони комах: бджіл *Anthophila*, джмелів *Bombus*, коника зеленого *Tettigonia viridissima*, бронзівки золотистої *Cetonia aurata*, осадця Егерія *Pararge aegeria*, адмірала *Vanessa atalanta*, павичевого ока *Inachis io*, рідкісного махаона *Papilio machaon* – виду, занесеного у Червону книгу України (ЧКУ); гідрологічні «Урочище “Верба”» (148,0 га), «Урочище “Студянка”» (64,0 га), «Урочище “Стрілки”» (35,0 га) для збереження нині заболочених колишніх вироблених торфозробками ділянок правого і лівого берегів р. Ікви та болота у заплаві р. Тартацька, багатих орнітофауною; геологічний «Мізоцький кряж» (1228,0 га, загальна площа заказника, що знаходиться у межах Дубенського, Здолбунівського і Острозького районів, 2255,0 га) – комплекс заліснених останцевих гір, що є продовженням Кременецьких гір. Крім того, була створена одна

пам'ятка природи «Лиса гора» (4,0 га) для заповідання останцевого горба з пам'ятником австрійським солдатам – місце зростання рідкісних степових рослин – самосилу передгірного *Teucrium praemontanum*, костриці лучної *Festuca pratensis*, осоки низької *Carex humilis* та ін.; два заповідні урочища «Бірок» (28,7 га), «Олександрівка» (103,0 га) – ділянки липово-дубових, дубово-соснових, дубових насаджень. У 1991 р. до ПЗФ району за рішенням облвиконкому від 18.06.1991 р. № 98 включено ботанічний заказник «Урочище “Бережани”» (400,0 га) – дві ділянки низовинного заплавного болота, де виявлені рідкісні види ЧКУ: осока Девелла *Carex davalliana*, зозульки травневі (пальчатокорінник травневий) *Dactylorhiza majalis*, лелека чорний *Ciconia nigra*; два заповідних урочища «Дубові насадження» (2,5 га), «Ділянка лісу» (9,6 га) – насадження дуба черешчатого *Quercus robur* і сосни звичайної *Pinus sylvestris* віком 140–150 років. У 2005 р. організовано заказники: ботанічний «Квітуча гора» (50,0 га) – останцевий горб, вкритий степовою рослинністю із раритетними червонокнижними видами (вовчі ягоди пахучі *Daphne sneorum*, горицвіт весняний *Adonis vernalis*, льон жовтий *Linum flavum*, ендемічний жовтець Запаловича *Ranunculus zapalowiczii*, реліктовий самосил гірський *Teucrium montanum*); та гідрологічний «Заплава річки Іква» (534,0 га) – частина заболоченої заплави р. Ікви з джерелами, з яких бере початок права притока Ікви р. Замишівка [3]. В 2018 р. рішенням сесії обласної ради від 07.12.2018 р., № 1227 було оголошено три ботанічні пам'ятки природи у м. Дубно: «Дуб графині Шувалової» (0,0009 га) – дерево дуба червоного *Quercus rubra* віком більше 100 років, обхватом стовбура 2,78 м; «Дуб Діонісія Міклера» (0,0016 га) – дерево дуба каштанолистого *Quercus castaneifolia* (більше 100 р.), обхватом стовбура 2,75 м; «Дуб пана Василя» (0,0009 га) – сторічне дерево дуба звичайного *Quercus robur*, обхватом стовбура 4,06 м, що росте на території колишнього парку графині Шувалової (архітектурний комплекс ХІХ ст.) [2].

Висновки. Природоохоронні мережі, зокрема території та об'єкти природно-заповідного фонду, сприяють покращенню якості довкілля, стану природних геосистем, тому їх частка повинна зростати. Необхідні подальші детальні фізико-географічні дослідження ПЗФ району.

Список літератури

1. Гольонко Р. А. Особливості становлення та розвитку законодавства про біосферні заповідники. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 134. С. 139–151. URL: <http://oaji.net/articles/2016/3229-1477296838.pdf>

2. Заповідні об'єкти Рівненщини. Природно-заповідний фонд області в розрізі районів. Дубенський район. URL: http://www.ecorivne.gov.ua/tmp/Dubno_rayon%20PZF.pdf
3. Природно-заповідний фонд Рівненської області/за ред. Ю. М. Грищенка. Рівне: Волин. обереги, 2008. С. 59–70.

Шевчук І. І. – студентка І курсу
географічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Чабанчук В. Ю. – к. г. н., ст. викладач

кафедри фізичної географії

СНУ імені Лесі Українки

Забруднення атмосфери та світового океану пластиком

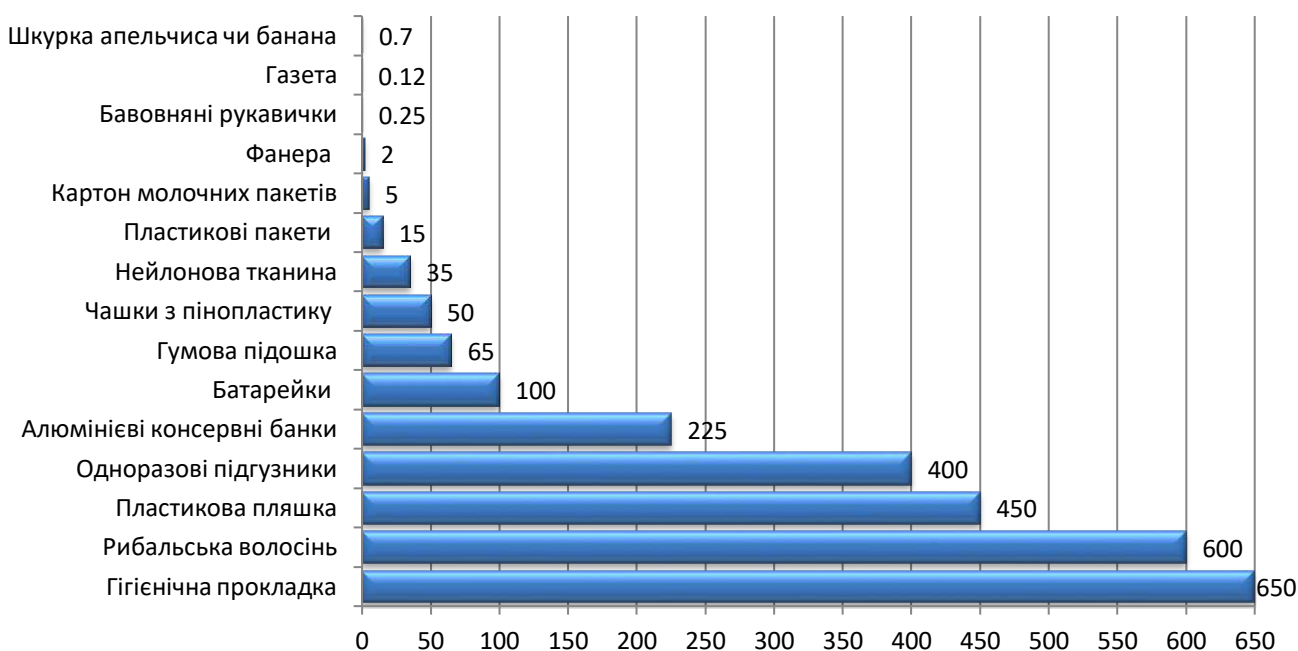
Актуальність дослідження. Пластик – один із винаходів людства, який на перший погляд, є безпечним та дуже зручним. На даний момент усе більше людей розуміє, що поліетиленові пакети та інші матеріали, основою яких є полімери, загрожують природньому середовищу, живим організмам та екології в цілому. Сотні тисяч пластикових матеріалів ми використовуємо щосекунди, що призводить до забруднення природних водотоків, ґрунту та ґрунтових вод тощо, а як наслідок – забруднення світового океану.

Метою нашого дослідження є вивчення негативного впливу пластику на природне середовище та пошук альтернативних шляхів вирішення проблеми й оптимізації екологічної ситуації.

Результати дослідження. Однією із ключових проблем використання пластику є необхідність його утилізації. Однак розкладання поліетиленових виробів на сміттєзвалищах становить 450–650 років, що значно перевищує період розкладання інших матеріалів (рис. 1).

Один із методів утилізації пластику є спалювання, що має надзвичайно шкідливі наслідки як для навколишнього середовища, так і для здоров'я людини. У продуктах згорання полімерів міститься значна кількість небезпечних речовин, серед яких оксиди азоту, сірка, феноли, токсичні вуглеводи, канцерогенні діоксини, сполуки свинцю, ртуті та інших важких металів. Наслідками спалювання пластикового сміття може стати отруєння, подразнення очей, носової порожнини, труднощі з диханням, кашель та головний біль [1]. Залишений на сміттєзвалищах пластик всмоктується в землю, потрапляє в продукти

харчування та добре розчиняється в жирах, і в процесі природнього кругообігу шкідливі продукти його розкладу опиняються в організмах людей.

Рис. 1. Термін розкладання відходів (у роках) [3]

Пластикові відходи, які не потрапили на переробку, рано чи пізно опиняються у світовому океані. Негативним наслідком перебування пластику у воді стає його трансформація у мікрочастинки (мікропластик), який поглинається рибами та іншими морськими мешканцями (наприклад, в морських околиця Великобританії в середньому у кожного морського мешканця виявлено по 5,5 частинок). Як наслідок, ми споживаємо мікропластик разом із морепродуктами і рибою, а також всі токсичні речовини, що були поглинуті полімерами, виділяються у навколишнє середовище [2].

На сучасному етапі проблема забруднення пластиком набуває глобального характеру та потребує альтернативних шляхів вирішення проблеми, серед яких [4]:

1. Зменшення (надалі припинення) виробництва та використання пластику.

2. Заміна пластикового матеріалу при виробництві на екологічно чисті матеріали, які швидко розкладаються, не приносять шкоди, та є відновними ресурсами. Наприклад, перетворення опалого листя в посуд. При цьому не використовуються хімічні речовини, пластик, а також не пошкоджується деревна рослинність. Листя місцевих різновидів «диких ліан» збирають жителі Азії і Південної Америки. Потім

три шари листя зшивають разом з пальмовими волокнами, утворюючи таким чином екологічно-чисті види посуду.

3. Запобігання потраплянню пластику в світовий океан. Наприклад, одна німецька фірма випустила спеціальні м'ячі для гольфу (адже на круїзних лайнерах є поля для гри, проте головною проблемою є те, що м'ячики часто вилітають за борт) у вигляді спресованого риб'ячого корму для запобігання поглинання мікропластику морськими тваринами.

4. Збільшення кількості промислових об'єктів для переробки відходів, що стане альтернативним джерелом електричної та теплової енергії.

5. Запровадження екологічного податку для усіх підприємців, які виготовляють пластик, метою якого стане збір коштів на утилізацію продуктів.

Висновок. Незважаючи на практичність та доступність пластикових виробів, необхідно розуміти, що він завдає непоправної шкоди для атмосфери, педосфери, гідросфери та для всіх живих організмів на планеті. Якщо людство не припинить використання пластику та не впроваджуватиме альтернативні шляхи вирішення проблеми забруднення географічної оболонки пластиковими відходами, то наслідки будуть невідворотними. Зокрема збільшуватимуться сміттєві плями в океані, які подекуди вже виникають; відбуватиметься масове вимирання морських мешканців, які є індикаторами здоров'я екосистеми; споживання продуктів стане причиною захворювання та смертності людей; зменшуватиметься родючість земель, а отже якість сільськогосподарської продукції тощо. Слід зазначити, що правильна та вчасна утилізація збереже не тільки здоров'я людини, але і чистоту повітря та океану.

Список літератури

1. Загроза, яку несе спалювання сміття. URL: <http://zakinppo.org.ua/bezpeka-zhittidijalnosti/3024-zagroza-jaku-nese-spaljuvannja-smittja>
2. Кураченко Н. М., Кравець В. Д. Пластик. Забруднення та утилізація // Хімічні аспекти екології: зб. матеріалів VII Міжфакульт. наук.-пізнав. конф. викл. та студ. кафедри хімії екол. ф-ту ЖНАЕУ (м. Житомир, 13 листоп. 2014 р.). Житомир, 2014. С. 27–30.
3. Department of Environmental Services. URL: <https://www.des.nh.gov/>
4. Maria Eva Rosalyn, Dwinanto Kurniawan. The solution to the plastic usage problems; a strong campaign for innovative waste management. *Екологічна безпека та природокористування*. 2019. Т. 30, № 2. С. 56–66.

11. Математика та статистика

Деркач М. П. – студентка V курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки;

Мекуш О. Г. – доцент кафедри алгебри і математичного аналізу СНУ імені Лесі Українки

Обрахунок кількості шляхів Діка на площині з допомогою чисел Каталана

Постановка проблеми. Твірні функції для відомих послідовностей зв'язані між собою. Наприклад, реалізація чисел Каталана пов'язана зі шляхами Діка на площині.

Мета дослідження полягає у використанні елементів теорії про числа Каталана і шляхи Діка та застосуванні їх на практиці.

Результати дослідження. Знаходження кількості шляхів Діка, використовуючи числа Каталана.

Числом Каталана називається число різних правильних дужкових структур з n пар дужок.

Зручно вважати $c_0 = 1$. Тоді послідовність чисел Каталана починається так: 1, 1, 2, 5, 14, 42, 132,...

Щоб вивести твірну функцію для чисел Каталана, знайдемо спочатку рекурентне співвідношення для цих чисел.

Будь-яка правильна дужкова структура задовольняє наступні дві умови:

1) число лівих і правих дужок в правильній дужковій структурі однакове;

2) число лівих дужок в будь-якому початковому відрізку правильної дужкової структури не менше числа правих дужок.

Навпаки, будь-яка (кінцева) послідовність лівих і правих дужок, що задовольняє умови 1) і 2), є правильною дужковою структурою.

Скільки існує правильних дужкових послідовностей, що складаються з $2n$ дужок (n відкривають і n закривають)? Наприклад, якщо $n = 3$, то таких послідовностей всього 5:

$$() () (), (()) (), () (()), (()), ((())).$$

Числа Каталана перераховують найрізноманітніші комбінаторні об'єкти. Відомо кілька десятків їх різних визначень. На сьогоднішній день можна перерахувати багато задач математики і фізики, в яких зустрічаються ці числа.

Розглянемо цілочисельну решітку в додатному квадранті.

Шляхом Діка називається безперервна ламана у верхній півплощині, складена з векторів $(1,1)$ (назвемо його підйомом) і $(1, -1)$ (назвемо його спуском), що починається на початку координат і закінчується на осі абсцис.

Зрозуміло, як встановлюється відповідність між шляхами Діка і правильними дужковими структурами: потрібно поставити у відповідність вектору $(1,1)$ ліву дужку, а вектору $(1,-1)$ – праву дужку (рис. 1). Тоді умова, що шлях лежить у верхній півплощині та закінчується на осі абсцис, і є в точності умова правильності дужкової структури. Тому число шляхів Діка з $2n$ ланок дорівнює n -му числу Каталана.

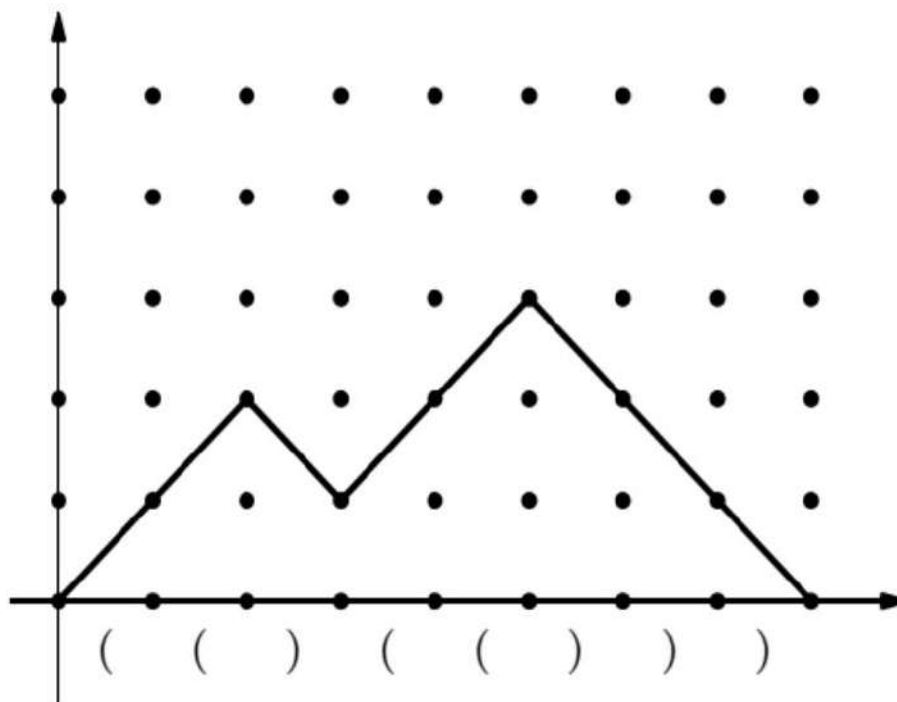

Рис. 1.

Також можна інтерпретувати ці числа, як кількість маршрутів шахового короля з лівого нижнього кута в правий нижній кут шахової

дошки розміром, за умови, що король може ходити тільки по напрямку «вправо-вгору» і «вправо-вниз».

Висновки. Розглядаючи шляхи Діка на прикладі ламаної можемо сказати, що число шляхів Діка із $2n$ ланок дорівнює числу Каталана.

Список літератури

1. Гарднер М. Числа Каталана. *Квант*. 1978. № 7. С. 20–26.
2. Ландо С. К. Лекции о производящих функциях. Москва: МЦНМО, 2007. 144 с.
3. Спивак А. Числа Каталана. *Квант*. 2004. № 3. С. 2–10.

Ємчик І. А. – студентка I курсу факультету інформаційних технологій і математики СНУ імені Лесі Українки;

Швай О. Л. – к. п. н., доцент кафедри алгебри і математичного аналізу СНУ імені Лесі Українки

Визначні геометричні задачі

Постановка проблеми. Визначні геометричні задачі – це задачі, які створені видатними математиками або історичними постатями, задачі з давніх підручників і трактатів, з математичних фольклорів різних народів, які передаються від покоління до покоління. Такі задачі цікаві, не лише математичним змістом. Вони дають можливість оцінити рівень розвитку геометрії у різні часи. Для розв’язання деяких задач потрібні були століття і навіть тисячоліття (наприклад, задача про доведення 5-го постулату Евкліда).

Мета дослідження – навести приклади визначних задач, які доцільно розв’язати з метою мотивації та підвищення інтересу учнів до вивчення геометрії.

Результати дослідження. Звернення до конкретних фактів і задач минулого пробуджує пізнавальний інтерес учнів до вчення математики, дає змогу з’ясувати роль і місце науки в практичній діяльності людини, розвиває не тільки кмітливість та увагу, а й критичне мислення у дітей будь-якого віку. В такий спосіб, враховуючи особливості та можливості своїх вихованців, вчитель може показати, що математика не тільки чітка система законів, теорем і задач, але й досконалий засіб пізнання навколишнього світу, його гармонії та краси.

Однією з найважливіших теорем геометрії вважається теорема Піфагора. У давнину її доведення вважалося досить складним, через це його було прийнято називати «ослячий міст» або «втеча убогих». Ця назва пов'язана з тим, що деякі учні, яким було не посильне доведення, уникали зустрічі із геометрією або ж зачували доведення напам'ять, так і не змігши осмислити суть теореми. Це нерозуміння було для них своєрідним непрохідним мостом. Стереометричним аналогом теореми Піфагора є задача, яку у 1622 р. сформулював і довів німецький математик Йоганн Фаульгабер (1580–1635).

Задача Фаульгабера.

Якщо в тетраедрі $ABCO$ плоскі кути при вершині O – прямі, то

$$S^2_{\triangle ABC} = S^2_{\triangle OAB} + S^2_{\triangle OAC} + S^2_{\triangle OBC},$$

де $S_{\triangle ABC}$, $S_{\triangle OAB}$, $S_{\triangle OAC}$, $S_{\triangle OBC}$ – площі відповідно трикутників ABC , OAB , OAC , OBC .

Розв'язання. Нехай $ABCO$ – заданий тетраедр і $OA = a$, $OB = b$, $OC = c$.

Тоді $S_{\triangle OAB} = 0,5ab$, $S_{\triangle OBC} = 0,5bc$, $S_{\triangle OAC} = 0,5ac$, звідки

$$S^2_{\triangle OAB} + S^2_{\triangle OAC} + S^2_{\triangle OBC} = 0,25(a^2b^2 + a^2c^2 + b^2c^2).$$

За теоремою Піфагора $AC = \sqrt{a^2 + c^2}$, $BC = \sqrt{b^2 + c^2}$, $AB = \sqrt{a^2 + b^2}$. Застосувавши формулу Герона і виконавши відповідні перетворення, отримаємо $S^2_{\triangle ABC} = 0,25(a^2b^2 + a^2c^2 + b^2c^2)$.

Отже, $S^2_{\triangle ABC} = S^2_{\triangle OAB} + S^2_{\triangle OAC} + S^2_{\triangle OBC}$, що і потрібно було довести.

Не менш важливим відкриттям з-поміж усіх визначних математичних робіт є трактат давньогрецького математика Аполлонія Пергського (бл. 260 – 170 до н. е.) «Коніка», який присвячений канонічним перерізам і кривим другого порядку. Як відомо, дослідженням цих фігур займався не лише автор наукової праці, але й багато його попередників. Проте Аполлоній став одним із перших, хто розглянув загальний випадок утворення канонічних перерізів при перетині довільного кругового двопорожнинного конуса площиною під будь-яким кутом.

Задача Аполлонія із трактату «Коніка».

Яка фігура лежить у перерізі конуса площиною, що перетинає всі твірні конуса?

При розв'язанні цієї задачі в кінцевому результаті будемо мати в перерізі геометричне місце точок, для яких сума відстаней від двох точок F_1 і F_2 є величина стала. Як відомо, така крива називається еліпсом, а точки F_1 і F_2 – фокуси еліпса [1].

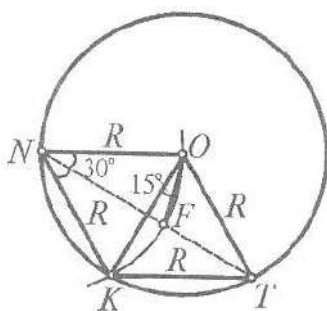
Ім'я Леонардо да Вінчі (1452–1519) в кожного з нас асоціюється з видатним художником та мислителем. Мало хто з учнів знає, що значне місце у житті та серці відомого художника займала ще й математика, особливо геометрія.

Вивчення геометрії дозволило Леонардо да Вінчі створити наукову теорію перспективи, з точністю визначити центр ваги піраміди і сформулювати ідею про «золоту пропорцію». Крім цього математик винайшов чимало обчислювальних приладів таких як: пропорційний циркуль, прилад для креслення параболи та механізм побудови параболічного дзеркала. Це було зумовлено тим, що Леонардо дуже цікавився задачами на побудову, які виконувалися за допомогою канцелярського приладдя [2].

Задача Леонардо да Вінчі.

Побудувати кут 15° за допомогою лінійки та циркуля постійного розхилу, що дорівнює R .

Розв'язання. Будуємо коло радіуса R з центром в точці O . З довільної точки K цього кола робимо на ньому дві засічки радіуса R – точки N і T (рис. 1).

Рис. 1.

Очевидно, трикутники NOK і KOT є рівносторонніми. NT збігається з бісектрисою кута ONK , тому $\angle TNK = 30^\circ$.

З точки N як з центра будуємо коло радіуса R , яке перетне NT в точці F і також пройде через O і K ($NK = NO = R$). Тоді $\angle FOK = 15^\circ$, оскільки він є вписаним, а $\angle KNF = 30^\circ$ – центральним.

Висновки. Аналіз визначних геометричних задач, пошук сучасних методів їх розв'язання сприяє підвищенню інтересу учнів не лише до вивчення геометрії, але й до історії її розвитку.

Список літератури

1. Бевз В., Свєрчевська І. Геометричні тіла у визначних математичних задачах. *Математика в школі*. 2002. № 5. С. 6–9.
2. Філіпповський Г. Лука Пачолі, Леонардо да Вінчі та геометрія. *Математика в школі*. 2010. № 1–2. С. 42–45.

Жолнач Н. В. – студентка ІІ курсу факультету інформаційних технологій і математики СНУ імені Лесі Українки

Інтеграл, що залежить від параметра

Постановка проблеми. Нехай функція $f(x; y)$ визначена та неперервна на прямокутнику $[a; b] \times [c; d]$. Припустимо, що при кожному фіксованому $y \in [c; d]$ функція $f(x; y)$, як функція змінної x є інтегрованою на сегменті $[a; b]$, тобто існує $\int_a^b f(x; y) dx$. Цей інтеграл при різних значеннях y набуває різних значень, тобто він є функцією змінної y . Тоді інтеграл $I(y) = \int_a^b f(x; y) dx$, $y \in [c; d]$. Функція $I(y)$ називається інтегралом залежним від параметра y .

По відношенню до функції $I(y)$ виникає ряд питань – про існування і вираження її границі, при певному переході, зокрема, про її неперервність по y , про її диференціювання та інтегрування.

Актуальність даної роботи обґрунтовується тим, що інтеграл залежні від параметра використовуються не тільки в математиці, а й в інших галузях науки. Їх властивості мають багато застосувань до обчислення невластних інтегралів.

Мета дослідження полягає у вивченні інтегралів залежних від параметра, їх інтегрування та диференціювання.

Результати дослідження:

1) *Неперервність по параметру.*

Теорема 1. Якщо функція $f(x; y)$ є неперервною в прямокутнику $D = [a; b] \times [c; d]$, то $I(y) = \int_a^b f(x; y) dx$ є функцією неперервною на сегменті $[c; d]$.

Ця теорема має місце у випадку, коли замість прямокутника D беремо довільний компакт. Зокрема, якщо

$$D = \{(x; y) | y \in [c; d], \varphi(y) \leq x \leq \psi(y)\}.$$

В цьому випадку можна розглянути наступний інтеграл $I(y) = \int_{\varphi(y)}^{\psi(y)} f(x; y) dx$. Це теж інтеграл, який залежить від y .

Теорема 2. Нехай функція $f(x; y)$ неперервна в прямокутнику $D = [a; b] \times [c; d]$, функції $x = \varphi(y)$, $x = \psi(y)$ неперервні на сегменті $[c; d]$, при чому для будь-якого $y \in [c; d]$ виконується $a \leq \varphi(y) \leq b$, $a \leq \psi(y) \leq b$, тоді $I(y)$ неперервна на сегменті $[c; d]$.

2) Диференціювання по параметру.

Теорема 1. Якщо функції $f(x; y)$ та $f'_y(x; y)$ неперервні в прямокутнику $D = [a; b] \times [c; d]$, то функція $I(y) = \int_a^b f(x; y) dx$ є диференційованою на сегменті $[c; d]$ і має місце рівність $I'(y) = \int_a^b f'_y(x; y) dx$ (1).

Формула (1) називається формулою Лейбніца.

Теорема 2 (узагальнена теорема, про диференціювання інтеграла залежного від параметра). Нехай функції $f(x; y)$ та $f'_y(x; y)$ неперервні в прямокутнику $D = [a; b] \times [c; d]$, функції $x = \varphi(y)$, $x = \psi(y)$ неперервні разом зі своїми похідними на сегменті $[c; d]$, при чому $a \leq \varphi(y) \leq b$, $a \leq \psi(y) \leq b$, $y \in [c; d]$. Тоді функція $I(y) = \int_{\varphi(y)}^{\psi(y)} f(x; y) dx$ є диференційованою на сегменті $[c; d]$ і має місце рівність $I'(y) = \int_{\varphi(y)}^{\psi(y)} f'_y(x; y) dx - \psi'(y) f(\psi(y); y) - \varphi'(y) f(\varphi(y); y)$.

Ця формула також називається формулою Лейбніца.

3) Інтегрування по параметру.

Теорема. Нехай функція $f(x; y)$ неперервна в прямокутнику $D = [a; b] \times [c; d]$, тоді $I(y) = \int_a^b f(x; y) dx$ є інтегрованою на сегменті $[c; d]$ і має місце рівність

$$\int_c^d I(y) dy = \int_c^d dy \int_a^b f(x; y) dx = \int_a^b dx \int_c^d f(x; y) dy \quad (1).$$

Формула (1) показує, що в повторному інтегралі зі сталими межами можна змінювати порядок інтегрування при умові неперервності функції $f(x; y)$ в прямокутнику D .

4) Граничний перехід під знаком інтеграла залежного від параметра.

Означення. Функція $f(x; y)$ називається рівномірно збіжною, при $y \rightarrow y_0$, до функції $g(x)$ на сегменті $[a; b]$, якщо для будь-якого $\varepsilon > 0$

існує $\delta > 0$, для будь-якого y , $|y - y_0| < \delta$, для будь-якого $x \in [a; b]$: $|f(x; y) - g(x)| < \varepsilon$.

По іншому умову рівномірної збіжності можна записати так:

$$\lim_{y \rightarrow y_0} \sup_{x \in [a; b]} |f(x; y) - g(x)| = 0.$$

Теорема (про граничний перехід). Якщо функція $f(x; y)$ інтегрована по змінній x на сегменті $[a; b]$ збігається рівномірно до функції $g(x)$, при $y \rightarrow y_0$ на сегменті $[a; b]$, то має місце рівність

$$\lim_{y \rightarrow y_0} \int_a^b f(x; y) dx = \int_a^b \lim_{y \rightarrow y_0} f(x; y) dx = \int_a^b g(x) dx.$$

Висновки. Вивчення властивостей функції, вираженої інтегралом залежним від параметра є важливим та актуальним. Ці властивості мають багаторазові застосування, особливо до питання про обчислення невластних інтегралів.

Список літератури

1. Фихтенгольц Г. М. Курс дифференциального и интегрального исчисления. Москва: Наука, 1959. 608 с.
2. Фихтенгольц Г. М. Основы математического анализа. Москва: Наука, 1968.

Кочулап Б. Б. – студентка II курсу факультету інформаційних технологій і математики СНУ імені Лесі Українки;

Волошина Т. В. – к. ф.-м. н., доцент кафедри алгебри і математичного аналізу СНУ імені Лесі Українки

Вузли і коси на факультативних заняттях з математики

Постановка проблеми. Звичайно, кожному з нас доводилося не раз розв'язувати і зав'язувати найпростіший вузол, мати справу з «плетінням» кіс, хоча ми і не здогадувалися, що маємо справу з математичною теорією. Проте, в математиці вузол – це певна абстракція: розглядається нескінченно тонка, гнучка і розтяжна нитка.

Ми пропонуємо розглянути тему: «Вузли в математиці» на факультативних заняттях або спецкурсах для учнів, які особливо зацікавлені математикою. Адже теорія вузлів та кіс є досить цікавою

та загадковою. Вчені не лише в галузі математики, а й фізики продовжують досліджувати вузли. Багато дослідників вважають, що вузли відіграють ключову роль в фундаментальній фізичній теорії, яка описує структуру матерії.

Також в нашій роботі ми пропонуємо розглянути зв'язок між теоріями вузлів та кіс. Адже групи кіс можна застосовувати до проблеми розпізнавання вузлів.

Отже, проблема теорій вузлів та кіс є досить цікавою для дослідження на факультативних заняттях в школі. Наочність та нетрадиційність матеріалу відіграє для школярів важливу роль, сприяє розвитку просторової уяви, абстрактного мислення, мотивує до подальших занять математикою.

Мета дослідження полягає у вивченні зв'язку між вузлами і косами, алгебраїзації проблеми класифікації кіс та вузлів.

Вступ. Непорожня множина G із введеною на ній бінарною операцією $\circ$ називається групою, якщо виконуються наступні три умови:

1) бінарна операція $\circ$ асоціативна на множині G , тобто для довільних $a, b, c \in G$ виконується рівність $(a \circ b) \circ c = a \circ (b \circ c)$;

2) існує нейтральний елемент $e \in G$ відносно бінарної операції $\circ$, тобто існує такий елемент $e \in G$, що для всіх $a \in G$ виконується рівність $a \circ e = e \circ a = a$;

3) для кожного елемента $a \in G$ існує обернений, тобто для кожного $a \in G$ існує такий елемент $b \in G$, що виконується рівність $a \circ b = b \circ a = e$.

Одним із способів задання групи є вказання її системи твірних та визначальних співвідношень між ними. [5]

Нехай G – група, а $K \in G$ – непорожня підмножина її елементів. Розглянемо множину всіх скінченних добутків, складених із елементів підмножини K та обернених до них, тобто множину $\langle K \rangle = \{ x_1^{a_1} x_2^{a_2} x_3^{a_3} \cdots x_n^{a_n} \mid x_i \in K, a_i = \pm 1, i = \overline{1, n}, n \in \mathbf{N} \}$. Використавши критерій підгрупи, можна переконатися, що побудована таким чином множина $\langle K \rangle$ буде підгрупою групи G . Її називають підгрупою породженою множиною K , яку називають системою твірних для даної підгрупи.

Результати дослідження. Нехай у просторі дано деякий прямокутник з протилежними сторонами AA' і BB' . На кожній з цих

сторін візьмемо по n різних точок: $a_1, a_2, \dots, a_n$ на AA' і $b_1, b_2, \dots, b_n$ на BB' (рис. 1).

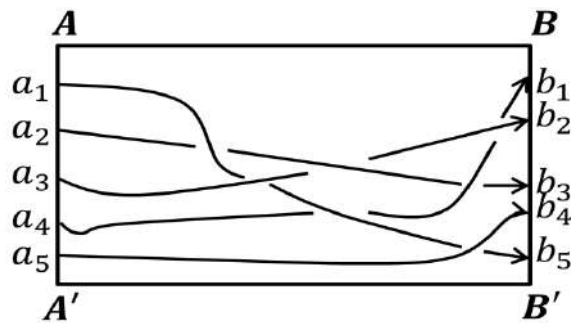

Рис. 1.

Нехай кожній точці a_i поставлено у відповідність одну і лише одну точку b_j , $i, j = 1, 2, \dots, n$, сполученням їх «ниткою» - просторовою кривою, орієнтованою від a_i до b_j .

Утворений таким способом математичний об'єкт називається ко-сою. Прямокутник $AA'B'B$ називається «рамою» коси. «Нитка» коси, що починається в точці a_i , $i = 1, 2, \dots, n$, називається i -тою «ниткою».

Можна довести, що відносно операції множення множина всіх кіс B_n порядку n є групою. [8]

Теорема Артїна також доводить наступне: будь-який вузол можна отримати з коси за допомогою операції замикання, яка полягає в тому, щоб з'єднати ліві кінці ниток з відповідними правими [2].

Вузли та коси тісно пов'язані з статистичними моделями та квантовою фізикою. Їхні зв'язки базуються на певних відношеннях, які відбуваються в різних галузях знань, наприклад:

– відношення Артїна в групі кіс (зокрема, теорема Артїна про еквівалентні коси):

$$b_{i+1}b_i b_{i+1} = b_i b_{i+1} b_i;$$

– квантове рівняння Янга-Бакстера (це рівняння описує поведінку елементарних частинок в певних ситуаціях):

$$R_i R_{i+1} R_i = R_{i+1} R_i R_{i+1}.$$

Висновки. У ході роботи над дослідженням ми опрацювали наукову літературу із поставленої теми, ознайомилися із працями математиків. Ми з'ясували, що вузол є основною структурною частиною багатьох елементів як математики, так і фізики.

Ми розглянули основні поняття теорії груп. З'ясували, яким чином можна задати групи за допомогою твірних та визначальних співвідношень. Це дало нам змогу встановлювати певні зв'язки в

групах кіс. За теоремою Александера, будь-який вузол можна отримати як замикання деякої коси.

Список літератури

1. Dehornoy P. L'art de tresser. *Pour la science*. 1997. Special issue. P. 68–74.
2. Artin E. Theory of braids. *Annals of Mathematics*. 1947. Vol. 48. 2. P. 101–126.
3. Белага Э. Г. Узел на столе математика. *Квант*. Москва: Наука, 1975. № 7. С. 6–20.
4. Кроуэлл Р., Фокс Р. Введение в теорию узлов. Москва: Наука, 1976. 348 с.
5. Кузенний М. Ф., Левіщенко С. С. Що таке групи? *У світі математики*. Київ: Рад. шк., 1982. Вип. 13. С. 47–57.
6. Онищук В. А. Типы, структура и методика урока в школе. Киев: Рад. шк., 1976. 184 с.
7. Сосинский А. Б. Узлы и косы. Москва: МНЦМО, 2001. № 10. 24 с.
8. Тадеєв В. О. Вузли та коси в майстерні математика. *У світі математики: зб. наук.-популярних ст.* Київ: Рад. шк., 1986. № 17. С. 10–15.

Лопухович А. В. – студентка V курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки;
Федуник-Яремчук О. В. – к. ф.-м. н., ст. викладач кафедри алгебри і математичного аналізу СНУ імені Лесі Українки

Застосування середніх величин для доведення нерівностей

Постановка проблеми. Середнім для дійсних чисел $a_1, a_2, \dots, a_n$ назвемо довільне дійсне число a , яке не перевищує найбільшого із заданих чисел та не менше від найменшого. Тобто $\min_{i=1,n} a_i \leq a \leq \max_{i=1,n} a_i$.

Якщо $\min_{i=1,n} a_i < \max_{i=1,n} a_i$, то середніх існує безліч. Середні величини часто зустрічаються у статистиці, фізиці, техніці. Їх використання зумовлене необхідністю оцінювати результати багаторазових вимірювань одних і тих самих величин, а також багаторазового визначення дослідним шляхом одних і тих самих значень параметрів.

З множини всіх середніх, як правило, виділяють ті, які отримують в результаті певних цілеспрямованих обчислень. У математиці такими вважають середнє арифметичне, середнє геометричне, середнє квадратичне та середнє гармонійне. Всі вони пов'язані між собою певними залежностями, які називають класичними нерівностями між

середніми. За їх допомогою можна ефективно розв'язувати низку задач на доведення алгебраїчних і трансцендентних нерівностей, геометричних співвідношень, на розв'язання рівнянь та їх систем, на знаходження найбільшого і найменшого значення змінних величин, а також геометричних екстремумів. З огляду на це, актуальним є вивчення середніх величин.

Метою дослідження є вивчення середніх величин, співвідношень між ними та їх використання для доведення нерівностей.

Результати дослідження. Розглянемо детальніше класичні нерівності між середніми. Для n додатних чисел $a_1, a_2, \dots, a_n$ такими є:

$$\text{середнє арифметичне } A_n = \frac{a_1 + a_2 + \dots + a_n}{n},$$

$$\text{середнє геометричне } G_n = \sqrt[n]{a_1 \cdot a_2 \cdot \dots \cdot a_n},$$

$$\text{середнє квадратичне } K_n = \sqrt{\frac{a_1^2 + a_2^2 + \dots + a_n^2}{n}},$$

$$\text{середнє гармонійне } H_n = \frac{n}{\frac{1}{a_1} + \frac{1}{a_2} + \dots + \frac{1}{a_n}}.$$

Ці середні величини пов'язані співвідношеннями $H_n \leq G_n \leq A_n \leq K_n$. Знаки рівності в них мають місце тоді й лише тоді, коли $a_1 = a_2 = \dots = a_n$.

Співвідношення між середніми часто використовують при доведенні інших нерівностей. Наведемо приклади.

Приклад 1. Довести нерівність

$$\sqrt{x^2 + (2020 - y)^2} + \sqrt{(2020 - x)^2 + y^2} \geq \sqrt{2} \cdot 2020.$$

Використаємо двічі нерівність $K_n \geq A_n$. Будемо мати

$$\sqrt{\frac{x^2 + (2020 - y)^2}{2}} \geq \frac{x + 2020 - y}{2}, \text{ тоді } \sqrt{x^2 + (2020 - y)^2} \geq \sqrt{2} \cdot \frac{x + 2020 - y}{2}.$$

$$\sqrt{\frac{(2020 - x)^2 + y^2}{2}} \geq \frac{2020 - x + y}{2}, \text{ тоді } \sqrt{(2020 - x)^2 + y^2} \geq \sqrt{2} \cdot \frac{2020 - x + y}{2}.$$

Додавши останні нерівності, одержимо

$$\sqrt{x^2 + (2020 - y)^2} + \sqrt{(2020 - x)^2 + y^2} \geq \sqrt{2} \cdot \left(\frac{x + 2020 - y}{2} + \frac{2020 - x + y}{2} \right), \text{ звідки}$$

$$\sqrt{x^2 + (2020 - y)^2} + \sqrt{(2020 - x)^2 + y^2} \geq \sqrt{2} \cdot \frac{4040}{2}. \text{ Остаточнo}$$

$$\sqrt{x^2 + (2020 - y)^2} + \sqrt{(2020 - x)^2 + y^2} \geq \sqrt{2} \cdot 2020,$$

що і треба було довести.

Приклад 2 [1, 37]. Довести, що для довільних додатних чисел a, b, c виконується нерівність

$$\frac{a}{b+c} + \frac{b}{a+c} + \frac{c}{a+b} \geq \frac{3}{2}.$$

Виконаємо наступні перетворення цієї нерівності:

$$\left(1 + \frac{a}{b+c}\right) + \left(1 + \frac{b}{a+c}\right) + \left(1 + \frac{c}{a+b}\right) \geq \frac{3}{2} + 3,$$

$$\frac{a+b+c}{b+c} + \frac{a+b+c}{a+c} + \frac{a+b+c}{a+b} \geq \frac{9}{2}.$$

Застосуємо до виразів в одержаному співвідношенні нерівність $A_n \geq H_n$ між середнім арифметичним та середнім гармонійним. Отримуємо:

$$\frac{\left(\frac{a+b+c}{b+c}\right) + \left(\frac{a+b+c}{a+c}\right) + \left(\frac{a+b+c}{a+b}\right)}{3} \geq \frac{3}{\frac{b+c}{a+b+c} + \frac{a+c}{a+b+c} + \frac{a+b}{a+b+c}} = \frac{3}{2},$$

звідки дістаємо шукану нерівність.

Приклад 3 [1, 37]. Довести, що при $a_i > 0, i = \overline{1, n}$ виконується нерівність

$$(a_1 + a_2 + \dots + a_n) \left(\frac{1}{a_1} + \frac{1}{a_2} + \dots + \frac{1}{a_n}\right) \geq n^2.$$

Використаємо нерівність $A_n \geq G_n$ для доданків першого та другого множника. Дістаємо дві нерівності

$$\frac{a_1 + a_2 + \dots + a_n}{n} \geq \sqrt[n]{a_1 \cdot a_2 \cdot \dots \cdot a_n}, \quad \frac{\frac{1}{a_1} + \frac{1}{a_2} + \dots + \frac{1}{a_n}}{n} \geq \sqrt[n]{\frac{1}{a_1} \cdot \frac{1}{a_2} \cdot \dots \cdot \frac{1}{a_n}}.$$

Перемноживши одержані співвідношення, отримуємо потрібний результат.

Висновки. Отже, нерівності між середніми величинами відіграють важливу роль в математиці. Розгляд питань, пов'язаних з даною тематикою, носить як теоретичну, так і практичну значимість.

Список літератури

1. Собкович Р., Кульчицька Н. Основні методи доведення нерівностей. Івано-Франківськ, 2014. 100 с.
2. Ясінський В. А. Практикум з розв'язування задач математичних олімпіад. Харків: Вид. гр. «Основа», 2006. 128 с.

Мацюк Д. А. – студентка II курсу факультету інформаційних систем фізики та математики СНУ імені Лесі Українки;

Мельник М. О. – учениця Волинського наукового ліцею-інтернату Волинської обласної ради

Історичні аспекти становлення двозначної логіки

Постановка проблеми. Математична логіка (або символічна) – це розділ формальної логіки, у якому вивчають закономірності логічних обґрунтувань. При цьому вводиться відповідна символіка. Існує багато символічних логік: двозначна, тризначна, n -значна, метрична, топологічна тощо. Двозначна логіка, хоча і є однією з найпростіших, має надзвичайно багато практичних застосувань, як у самій математиці, так і за її межами: у кібернетиці, у теорії програмування, у математичній лінгвістиці тощо.

Мета дослідження – на основі аналізу літературних джерел розкрити історичні аспекти становлення двозначної логіки.

Результати дослідження. Логіка як аналіз методів побудови міркувань та логічних висновків виникла у древній Греції, а її становлення пов'язують передусім з Аристотелем (384–322 до н. е.). Аристотель узагальнив і систематизував перші дослідження з логіки, які були в його попередників (представників мілетської школи, софістів, Демокріта, Сократа та його послідовників), визначив основні форми та закони мислення, створив першу теорію висновку (силогізм). Створена ним логічна система протягом багатьох віків суттєво впливала на розвиток науки.

Передісторія сучасної логіки пов'язана з діяльністю англійського філософа Томаса Гоббса (1588–1679), французького математика Рене Декарта (1596–1650), й особливо німецького математика Готфріда Лейбніца (1646–1716). У Томаса Гоббса виникла ідея розглядати процес міркування як числення, Рене Декарт ввів та обґрунтував такі важливі для сучасної логіки поняття, як змінна величина та функція, Готфрід Лейбніц – символи для позначення логічних сталих. Г. Лейбніц мріяв про створення символічного обчислення, в якому змістовні доведення мали б стати предметом математичного дослідження.

У сучасному розумінні математична логіка – нова наука. Вона виникла лише у ХІХ ст. Творцями сучасної математичної логіки слід вважати англійського математика Джорджа Буля (1815–1854), шотландського – Августа де Моргана (1806–1871), німецьких математиків Готлоба Фреге (1848–1925) і Ернста Шредера (1841–1902), російського математика Платона Порецького (1846–1907).

Джорджа Буля майже рівною мірою цікавили логіка, математичний аналіз, теорія ймовірностей, філософські праці Аристотеля та Цицерона. У вченого зародилося переконання про можливість вивчення властивостей математичних операцій, які здійснюються не тільки над числами. Після того як Дж. Буль упевнився, що його алгебра може бути застосована до логіки, у 1847 р. він надрукував працю «Математичний аналіз логіки», в якій висловив ідею, що логіка ближче до математики, ніж до філософії. Ця праця була надзвичайно високо оцінена де Морганом, який і сам цікавився питаннями логічного обґрунтування математики. Кількома місяцями пізніше, вийшов у світ твір самого де Моргана на ту ж тему: «Формальна логіка або числення виводів, необхідних і можливих», де, зокрема, містилися ті логічні закони, які нині називають «правилами де Моргана». Завдяки роботі «Математичний аналіз логіки» Дж. Буль отримав посаду професора математики, хоча окрім початкових класів школи для дітей бідняків, Дж. Буль не вчився в жодному навчальному закладі і не мав університетської освіти.

У 1854 р. побачив світ основний твір Дж. Буля «Дослідження законів думки, на яких засновані математичні теорії логіки й імовірності». Вчений розглянув функції усі аргументи яких, як і сама функція, можуть приймати лише два значення – 0 та 1. Такі функції названі булевими. На основі розробленої ним теорії булевих функцій Дж. Буль побудував алгебру, яку також називають булевою або двозначною. У цій алгебрі виконуються три операції – кон'юнкція, диз'юнкція та заперечення [2]. Більшість логіків того часу або ігнорували, або різко критикували алгебру Буля. Визнання заслуг вченого прийшло лише тоді, коли його вже давно не було в живих.

Майже через 70 років після смерті Джорджа Буля американський вчений та інженер Клод Шеннон у своїй університетській роботі на ступінь магістра, виконаній у Массачусетському технологічному інституті, застосував булеву алгебру для опису електротехнічних

схем і одночасно показав зворотнє – як електричні схеми можуть бути використані для розв’язання логічних задач булевої алгебри. Відмітимо, що у наш час булева логіка лежить в основі проектування більшості сучасних комп’ютерів.

Російський математик Платон Порецький далі розвинув ідеї Джорджа Буля. Він був першим російським вченим який, працюючи викладачем Казанського університету, читав лекції із математичної логіки та її застосувань до теорії ймовірностей. Алгебру логіки він розумів, як «числення логічних рівностей» [1]. Комбінаторно-логічні результати П. Порецького в цій галузі, зокрема його теорія канонічних форм, яка узагальнювала класичну теорію «нормальних форм» у логіці висловлювань, мали значний вплив на подальший розвиток математичної логіки.

Висновки. У своєму розвитку математична логіка пройшла ряд етапів. Булева (двозначна) логіка, яка спочатку була чисто абстрактною наукою, нині має широке практичне застосування. Незважаючи на простоту, булеві функції широко використовуються під час конструювання різноманітних електронних пристроїв, при розв’язанні задач обробки інформації.

Список літератури

1. Іванов Є. О., Ченцов О. І., Шевченко В. П. Дискретна математика. Робочий зошит з українсько-англійським тематичним словником. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2012. 78 с.
2. Швай О. Л. Практикум з дискретної математики. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. 236 с.

Мельничук К. М. – студентка I курсу факультету інформаційних технологій і математики СНУ імені Лесі Українки;
Кравчук О. М. – к. п. н., доцент кафедри алгебри і математичного аналізу СНУ імені Лесі Українки

Коло допомагає розв’язувати задачі

Постановка проблеми. У багатьох задачах на побудову використовується коло. На жаль, в шкільній програмі цій фігурі приділяють незначну увагу. Проте, важливо знати, що за допомогою кола та його властивостей, розв'язується чимало цікавих задач.

Мета дослідження: розглянути найбільш важливі властивості кола та показати їх застосування при розв'язанні задач.

Результати дослідження. Коло – носій різних властивостей і хороший ілюстратор важливих алгебраїчних закономірностей.

Розглянемо задачу, при розв'язанні якої використовується коло, описане навколо чотирикутника.

Спочатку сформулюємо найбільш вживані ознаки вписаного чотирикутника $ABCD$ в коло: 1) $\angle BAD + \angle BCD = 180^\circ$ (рис. 1); 2) $\angle BAC = \angle BDC$;

3) $\triangle ABP \sim \triangle DCP$ (P – точка перетину діагоналей чотирикутника $ABCD$);

4) $AP \cdot PC = BP \cdot PD$ (якщо A, B, C і D не лежать на одній прямій);

5) $AB \cdot CD + BC \cdot AD = AC \cdot BD$ (теорема Птолемея);

6) основи перпендикулярів, опущених з точки D на сторони трикутника ABC , належать одній прямій (теорема Симсона).

Користуючись цими ознаками, розв'яжемо задачу.

Задача 1. У гострокутному трикутнику ABC проведені висоти BB_1 і CC_1 , які перетинаються в точці H (рис. 2). Довести, що точки A, B_1, H і CC_1 лежать на одному колі.

Розв'язання. Оскільки $BB_1 \perp AC$ і $CC_1 \perp AB$, то $\angle AC_1H + \angle AB_1H = 90^\circ + 90^\circ = 180^\circ$. Тому, за ознакою 1), точки A, C_1, H і B_1 лежать на

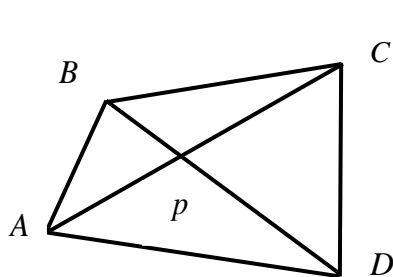

Рис. 1.

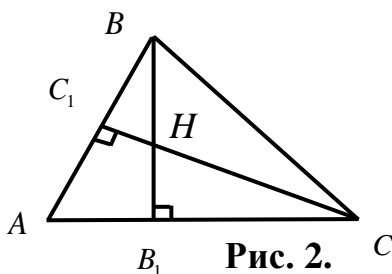

Рис. 2.

одному колі.

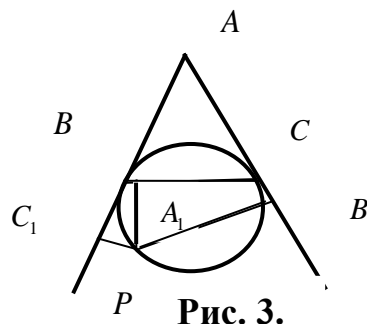

Рис. 3.

Перейдемо до розгляду задачі, в якій коло застосовується в якості допоміжного елемента. Це задача, де два прями кути спираються на один відрізок.

Задача 2. Дві дотичні до кола, дотикаються до неї в точках B і C , які перетинаються в точці A (рис. 3). З довільної точки P кола проведені перпендикуляри PC_1 , PA_1 , і PB_1 відповідно до прямих AB , BC і AC . Довести, що $PA_1^2 = PB_1 \times PC_1$.

Розв'язання. Проведемо відрізки PB , PC , C_1A_1 і A_1B_1 . Вписані чотирикутники A_1PB_1C і A_1BC_1P дають $\angle A_1B_1P = \angle A_1CP = \angle BCP = \angle C_1BP = \angle C_1A_1P$; $\angle PA_1B_1 = \angle PCB_1 = \angle PBC = \angle PBA_1 = \angle PC_1A_1$. Звідси, $\triangle PA_1B_1 \sim \triangle PC_1A_1$. Отже, $PA_1^2 = PB_1 \times PC_1$.

На завершення розглянемо задачу, в умові якої дано коло, а в процесі розв'язання з'являється нове допоміжне коло, яке в свою чергу, допомогло отримати цікаві результати.

Задача 3.

Відомо, що в трикутнику $ch_c = ah_a$ (a, c – сторони, h_a, h_c – відповідні висоти). Замінімо висоти на медіани: $cm_c = am_a$ (*). Досліджуємо трикутник ABC , який характеризується відношенням (*).

Розв'язання.

Нехай $AB = c$, $BC = a$, $AC = b$, $AA_1 = m_c$, M – точка перетину медіан (рис. 4). Якщо $a=c$, то рівність (*) тривіальна. Нехай $a \neq c$. Очевидно, що $S_{BC_1M} = S_{BA_1M}$ (площа S – допоміжний елемент), звідки $cm_c \sin \angle BC_1M = am_a \sin \angle BA_1M$. Враховуючи (*), маємо: $\sin \angle BC_1M = \sin \angle BA_1M$. Якщо $\angle BC_1M = \angle BA_1M$, то $\angle AC_1C = \angle AA_1C$, тоді точки A, C_1, A_1 і C належать колу. За властивістю хорд які перетинаються, $C_1M \cdot MC = AM \cdot MA_1$ або $\frac{2}{9}m_c^2 = \frac{2}{9}m_a^2$. Звідки $a = c$. Значить, $\angle BC_1M + \angle BA_1M = 180^\circ$. Отже, точки C_1, B, A_1 і M належать одному колу. Більше того, очевидно, що цьому колу належить і точка O – центр кола, описаного навколо трикутника ABC .

З того, що п'ять точок (C_1, B, A_1, M і O) належать одному колу, можна отримати чудові співвідношення для трикутника ABC :

- 1) $a^2 + c^2 = 2b^2$; 2) $\angle OMB = 90^\circ$; 3) $am_c + cm_a = 2bm_b$; 4) $\frac{b}{m_b} = \frac{c}{m_a} = \frac{a}{m_c}$; 5) $S_{ABC} = \frac{1}{4}b^2 \operatorname{tg} B$;
- 6) $24S_{ABC} = |a^2 - c^2|$; 7) $2 \cos 2B = \cos 2C + \cos 2A$; 8) $3ac = 4m_a m_c$;
- 9) $3c^2 = 4m_a^2$; $3a^2 = 4m_c^2$; $3b^2 = 4m_b^2$; 10) $\angle ABB_1$

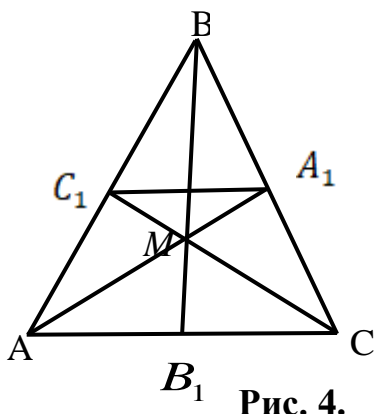

Рис. 4.

$=\angle MAC$; $\angle CBV_1 = \angle MCA$; $\angle AMB_1 = \angle A$; $\angle CMB_1 = \angle C$; 11) $\Delta(m_c, m_b, m_a) \sim \Delta ABC$; 12) точка, симетрична центру ваги M відносно середини сторони AC (точки B_1), належить описаному навколо ΔABC колу.

Висновки. Отже, коло – це фігура, яка може використовуватись в якості допоміжного елемента, ілюстратор алгебраїчних закономірностей, завдяки якому розв'язується багато різноманітних задач. Знання ознак описаного кола навколо чотирикутника значно спрощує розв'язання різноманітних задач.

Список літератури

1. Гальперина Г. А., Толпиго А. К. Московские математические олимпиады. *Просвещение*. 1986. № 21.27, 26.20.
2. Куценок В. Е. Окружность помогает решать задачи. *Математика в школе*. Москва, 1990. № 2. С. 55–57.
3. Прасолова В. В. Задачі з планіметрії. 1986. Ч. 1. № 2.22, 2.23.

Мігдаль Г. А. – студентка I курсу факультету інформаційних систем фізики та математики СНУ імені Лесі Українки;

Швай О. Л. – к. п. н., доцент кафедри алгебри і математичного аналізу СНУ імені Лесі Українки

Розвиток української математичної мови

Постановка проблеми. Математика займає особливе місце в системі наук. Специфіка математики полягає в тому, що вона вивчає кількісні відношення і просторові форми, притаманні всім предметам і явищам, незалежно від їх матеріального змісту, абстрагує ці відношення і форми та робить їх об'єктом свого дослідження. Під математичною мовою часто розуміють сукупність всіх засобів, за допомогою яких можна виразити математичний зміст. До таких засобів відносяться математичні терміни, символи, схеми тощо. Українська математична мова має свою історію, свої особливості та досить актуальні проблеми.

Мета дослідження – проаналізувати деякі аспекти розвитку української математичної мови.

Результати дослідження. Історія виникнення і творення української математичної мови досить цікава і повчальна. Деякі її складові – назви перших натуральних чисел, терміни «коло», «круг», «куля», тощо – дійшли до нас ще з доісторичних часів. Щоб переконатися в

цьому, досить співставити відповідні назви в українській мові і санскриті: один – аді, два – два, дві, три – трі тощо.

До середини ХІХ ст. української математичної мови не існувало. Тільки поодинокі автори дискутували, якою могла б бути українська наукова термінологія, якщо б виникла необхідність друкувати нею наукові книги [1].

Одним із засновників української математичної термінології був професор Львівського університету Володимир Йосипович Левицький (1872–1956). Він першим написав статтю з математики українською мовою «Про симетричні вираження функцій по модулю m », яка була надрукована у 1894 р. До того вона рік пролежала у видавництві, адже малоімовірно здавалося, що за браком української математичної термінології можна видавати статті з вищої математики українською мовою.

До фундаторів української математичної культури відноситься ще один талановитий математик, обдарований педагог і популяризатор математичних знань Мирон Зарицький (1889–1961). Він у своїх працях розглядає такі поняття, як математична строгість міркувань, логічна структура, зовнішня і внутрішня краса математичних конструкцій. У 1927 р. на ювілейному святі наукового товариства ім. Т Шевченка Мирон Онуфрійович виголосив доповідь «Правда, краса і математика» у якій проаналізував значення математики для розвитку інших наук. Вчений наголосив, що математика не суха і бездушна наука, якою можуть займатися лише диваки позбавлені емоційного життя. Математичні теорії захоплюють своєю красою [2].

Багато уваги питанням української наукової, зокрема математичної термінології, а також підготовці підручників математики українською мовою приділяв Микола Чайковський (1887–1970). Результатом його праці були «Систематичний словник української математичної термінології» (1924), «Тригонометрія, підручник для середньої школи та для самоосвіти» (1921), «Алгебра, підручник для середньої школи та для самоосвіти» (1925, 1926).

Математик світової слави Михайло Пилипович Кравчук (1892–1942), як справжній син українського народу, завжди розглядав власну різнобічну наукову діяльність як справу патріотичну, а тому протягом багатьох років брав активну участь у творенні української математичної мови. У 1919 р. він опублікував перший переклад українською мовою підручника з геометрії А. П. Кисельова, створив тритомний математичний словник.

Математика, як наука, динамічно розвивається. Область застосування математики постійно розширюється і вона виходить на нові рівні абстракції. Розвивається також і українська математична мова. На сучасному етапі творення української мови намітились два принципово відмінні підходи. Перший з них полягає в тому, щоб вживати терміни так, як вони усталились в основних розвинених мовах (переважно англійській), але при цьому досить часто відбувається традиційне калькування з російських термінів. Другий підхід має іншу крайність: кожний термін замінюють українським, при цьому реставрують давно забуті діалектизми.

Так, наприклад, О. Шаповал пропонує: «...вже сьогодні можна вживати такі репресовані терміни, як бічниця (бічна поверхня конуса, призми), прямостінник (прямий паралелепіпед), конгруувати, коріювати, степенювати квадратувати, заклямувати, половинити...»

Г. Бевз йому заперечує: «Пропонують повернутися до застарілої наукової термінології найчастіше люди, які не знають реального стану речей... Звичайно українську математичну, як і будь-яку іншу наукову мову, з часом бажано поліпшувати, удосконалювати. Але не шляхом повернення її до тієї, якою вона була в пору народження і перші роки існування» [1].

Подібних дискусійних питань у сучасній математичній мові чимало.

Говорячи про математичну мову, не слід обмежуватися лише термінологією. Досить різні погляди математиків на математичні символи та їх використання [3].

Висновки. Українська математична термінологія зможе ефективно обслуговувати всі ділянки науки і техніки лише тоді, коли її належним чином буде стандартизовано. Математична мова не може бути творінням однієї людини або інституту. Тільки об'єднавши зусилля багатьох фахівців можна творити сучасну українську наукову мову.

Список літератури

1. Бевз Г. Дбаймо про мову науки. *Математика в школі*. 2008. № 7–8. С. 35–39.
2. Возняк Г. Мирон Зарицький – фундатор української математичної культури. *Математика в школі*. 1999. № 3. С. 53–55.
3. Швай О. Л. Методологія математики: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 164 с.

Падалко К. А. – студентка I курсу, факультету інформаційних технологій і математики
СНУ імені Лесі Українки;

Швай О. Л. – к. п. н., доцент кафедри алгебри і математичного аналізу
СНУ імені Лесі Українки

Можливості застосування геометричної інтерпретації при розв'язуванні рівнянь

“Алгебра – це не що інше, як записана в символах геометрія, а геометрія – це просто алгебра, втілена у фігурах”.

Софія Жермен – французький математик
(1776–1831)

Постановка проблеми. Деякі рівняння та їх системи досить важко розв'язати аналітично, проте їх геометрична інтерпретація значно спрощує цей процес. Здебільшого геометрична інтерпретація використовується при розв'язуванні нестандартних задач олімпіадного характеру.

Мета дослідження. Дослідити деякі можливості застосування геометричної інтерпретації при розв'язуванні рівнянь та навести відповідні приклади.

Результати дослідження. Під геометричною інтерпретацією алгебраїчних виразів, рівнянь та їх систем розуміють заміну їх на відповідні геометричні фігури, властивості яких описують ці вирази та рівняння. Після такої заміни з'являється можливість використати властивості отриманої фігури та обчислити потрібні її елементи [1]. Розглянемо конкретні приклади.

Досить часто зручно інтерпретувати алгебраїчний вираз, як відстань між двома точками або довжину відрізка [2].

Приклад 1. Знайти найменше значення виразу:

$$x\sqrt{1+x} + \sqrt{3-x} = 2\sqrt{1+x^2}.$$

Розв'язання. Розглянемо вектори $\vec{a}(x; 1)$, $\vec{b}(\sqrt{1+x}; \sqrt{3-x})$.

Ліва частина рівняння – це скалярний добуток векторів $\vec{a}$ і $\vec{b}$. Крім того, $|\vec{a}| = \sqrt{1+x^2}$, $|\vec{b}| = \sqrt{1+x+3-x} = 2$, а отже, права частина рівняння – добуток довжин цих векторів.

Звідси випливає, що вектори $\vec{a}$ і $\vec{b}$ колінеарні. За умовою колінеарності векторів: $\frac{x}{\sqrt{1+x}} = \frac{1}{\sqrt{3-x}}$.

Розв'яжемо утворене рівняння.

$$\text{ОДЗ: } \begin{cases} x \geq 0, \\ 1+x > 0, \\ 3-x > 0; \end{cases} \leftrightarrow \begin{cases} x \geq 0, \\ x > -1, \\ x < 3; \end{cases} \leftrightarrow 0 \leq x < 3.$$

$$\text{Далі } \frac{x^2}{1+x} = \frac{1}{3-x};$$

$$x^3 - 3x^2 + x + 1 = 0.$$

Очевидно, що $x = 1$ – корінь цього рівняння.

Знайдемо коефіцієнти многочлена степеня два за допомогою схеми Горнера:

	1	-3	1	1
1	1	-2	-1	0

$$x^3 - 3x^2 + x + 1 = (x - 1)(x^2 - 2x - 1); x = 1 \pm \sqrt{2}$$

Число $1 - \sqrt{2}$ не належить ОДЗ, тому $x = 1 + \sqrt{2}$

Відповідь: $x = 1 + \sqrt{2}$

Приклад 2. Знайти найменше значення виразу:

$$\sqrt{(x+3)^2 + y^2} + \sqrt{x^2 + (y-2)^2}.$$

Розв'язання. Даний вираз розглянемо, як суму відстаней від точки А ($x; y$) до точки В ($-3; 0$) і від точки А ($x; y$) до точки С ($0; 2$). Геометрично, сума АВ+АС буде найменшою коли точка А належить відрізку ВС. Отже, щоб знайти найменше значення виразу потрібно знайти довжину відрізка ВС, тобто

$$\sqrt{(-3-0)^2 + (0-2)^2} = \sqrt{13}.$$

Відповідь: $\sqrt{13}$.

Приклад 3. Чи має додатні корені система рівнянь:

$$\begin{cases} x^2 + xy + y^2 = 9, \\ x^2 + xz + z^2 = 36, \\ y^2 + yz + z^2 = 4. \end{cases}$$

Розв'язання. Кожне з даних рівнянь – запис теореми косинусів для деякого трикутника. Перше – для трикутника із довжинами сторін $x, y, 3$ і кутом 120° між сторонами x та y , друге – для трикутника із

довжинами сторін x , z , 6 і кутом 120° між x та z , третє – для трикутника із довжинами сторін y , z , 2 і кутом 120° між y і z .

Оскільки $120^\circ + 120^\circ + 120^\circ = 360^\circ$, то можна зобразити ці трикутники так, щоб вони мали спільну вершину D (рис. 1).

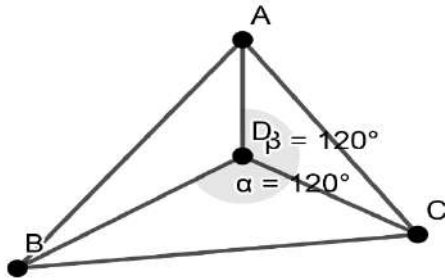

Рис. 1.

Нехай на рисунку $CD = z$, $BD = x$, $AD = y$.

Тоді $AB = 3$, $AC = 2$, $BC = 6$. Проте, трикутника з такими сторонами не існує.

Отже, система немає додатних коренів.

Відповідь: дана система рівнянь не має додатніх коренів.

Висновки. У дослідженні показано можливості застосування геометричної інтерпретації при розв'язуванні рівнянь та їх систем. Незважаючи на простоту, саме цей метод є ефективним у багатьох випадках, і дозволяє розв'язати вправи для яких аналітичний метод є громістким.

Список літератури

1. Минка Г. В. Застосування геометричної інтерпретації в алгебрі. *Математика в школі*. 1999. № 1. С. 34–36.
2. Шарьгин И. Ф., Голубев В. И. Факультативний курс математики для 11 кл. Москва: Просвещение, 1991. 384 с.

Приймак А. О. – студентка I курсу факультету інформаційних технологій і математики СНУ імені Лесі Українки;
Кравчук О. М. – к. п. н., доцент кафедри алгебри та математичного аналізу СНУ імені Лесі Українки

Розв'язання задач на побудову методом координат

Постановка проблеми. З давніх часів геометрична побудова сприяла розвитку багатьох розділів математики. Цінною стороною таких завдань є те, що вони розвивають навички рішення практичних проблем, залучають до посильних досліджень, а також ретельнішу відробітку умінь і навичок. Завдання на побудову дають можливість

здійснювати проблемне повторення, що, сприяє формуванню творчої діяльності учнів. Координатний метод розв'язування задач зараз найбільш потужний і дозволяє розв'язувати фактично всі види математичних, фізичних, астрономічних і технічних задач.

Мета дослідження: розкрити важливу дидактичну функцію завдань на побудову – показати з їх допомогою можливість застосування методу координат.

Результати дослідження. Розв'язування задач даним методом починається з побудови прямокутної системи координат, у якій потрібно знайти координати точок і векторів, скласти рівняння прямих і площини, визначити відстань між точками, та ін. Раціональність розв'язування задачі залежить від того, як розглядувану фігуру розміщено відносно осей координат. Найзручніше цим методом користуватися тоді, коли фігура, містить прямі кути.

При розв'язанні задач використовують такі рівняння та формули:

$$\frac{x}{a} + \frac{y}{b} = 1 \text{ – рівняння прямої у «відрізках» на осях.}$$

$y = k(x - x_1) + y_1$ – рівняння прямої з кутовим коефіцієнтом k , яка проходить через точку $A(x_1, y_1)$.

$$\frac{x - x_1}{x_2 - x_1} = \frac{y - y_1}{y_2 - y_1} \text{ – рівняння прямої, яка проходить через дві дані}$$

точки $A(x_1, y_1)$, $B(x_2, y_2)$.

$d^2 = (x_1 - x_2)^2 + (y_1 - y_2)^2$, d – відстань між точками $A(x_1, y_1)$ та $B(x_2, y_2)$.

$(x - a)^2 + (y - b)^2 = R^2$ – рівняння кола з центром в точці $O(a, b)$ та радіусом R .

$$\frac{y_1 - y}{y - y_2} = m, \quad \frac{x_1 - x}{x - x_2} = m, \quad \mu \text{ – відношення, в якому точка } A(x, y)$$

ділить відрізок A_1A_2 , де $A_1(x_1, y_1)$, $A_2(x_2, y_2)$

Наведемо зразки розв'язування задач методом координат.

Задача 1. Через точку M , що належить бісектрисі прямого кута провести пряму так, щоб вона відсікала на сторонах кута відрізки:
а) сума довжин яких була б рівна s . б) які були б катетами прямокутного трикутника з площею s^2 .

Розв'язання: Введемо систему координат. Якщо $M(m, m)$, то, використовуючи формулу 1, маємо: $\frac{m}{a} + \frac{m}{b} = 1$ (7). Використовуючи (7),

а також, що $a + b = s$, отримаємо: $m = (s - b)(1 - \frac{m}{b})$ або $b^2 - sb + ms = 0$.

Далі виконується побудова коренів отриманого рівняння. *Дослідження:* задача має розв'язок, якщо $D \geq 0$, тобто $s(s - 4m) \geq 0$. За змістом завдання $s > 0$, тоді $s \geq 4m$. Якщо $s = 4m$, задача має один розв'язок: $OB = \frac{s}{2}$. Якщо $s > 4m$, задача має два розв'язки. Задача не має розв'язків, якщо $s < 4m$.

Задача 2. На площині а дані точка M і пряма l . До прямої l проведені два перпендикуляри l_1 і l_2 . Через точку M провести пряму так, щоб сума основ отриманої трапеції була рівна s .

Розв'язання. Введемо систему координат(рис. 2). Якщо т. $M(m, n)$, то, використовуючи формулу 0, запишемо рівняння шуканої прямої:

$KL: y = k(x - m) + n$. Нехай $K(x_1; h)$, і $L(x_2; 0)$; За умовою задачі $x_1 + x_2 = s$. Так як точка K лежить на прямій KL , то $h = k(x_1 - m) + n$. Точка L лежить на прямій KL , тому $0 = k(x_2 - m) + n$. Звідси,

$$x_1 = \frac{h + km - n}{k}; \quad x_2 = \frac{km - n}{k}.$$

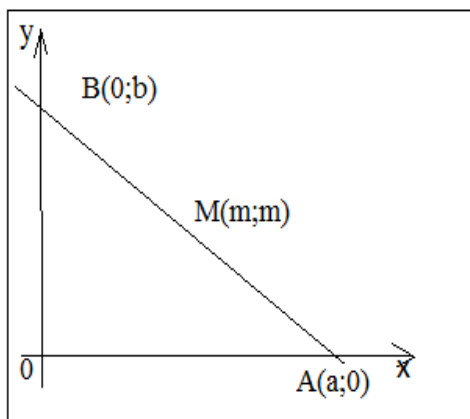

Рис. 1.

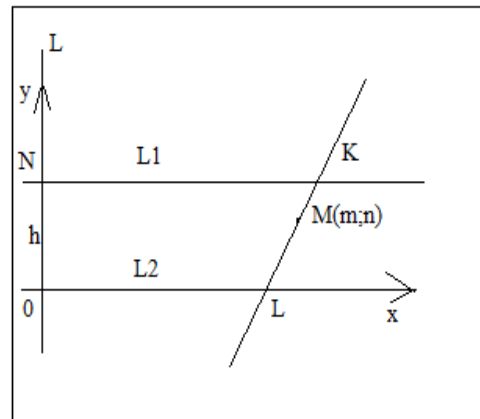

Рис. 2.

Тоді, маємо: $\frac{n + km - n}{k} + \frac{km - n}{k} = s$, $k = \frac{2n - h}{2m - s}$. *Дослідження:*

1. Задача має розв'язок, якщо $s > 2m$. **2.** Якщо $s = 2m$, $k = 2n$, має нескінченну кількість розв'язків. **3.** $s < 2m$, $k > 2n$, задача не має роз-

в'язків. *Побудова:* Для розв'язання задачі будуємо відрізок, довжини

$$x_2: x_2 = \frac{2n - h}{k} m - n \quad \text{тобто} \quad x_1 = \frac{n(\frac{hm}{n} - s)}{h - 2n}.$$

Для цього послідовно будуюмо відрізки, довжини яких: $t = \frac{hm}{n}$, $z = t - s$, $r = h - 2n$, $x_2 = \frac{rz}{n}$.

Висновки. Метод координат є досить ефективним при розв'язанні задач різного рівня. Його застосування дає можливість спростити і скоротити процес виконання завдань, що допомагає при подальшому вивченні, як шкільного курсу геометрії, так і при вивченні аналітичної геометрії у вищих навчальних закладах.

Список літератури

1. Артеменко Н. М. Методи розв'язування стереометричних задач. *Математика в школах України*. 1993. № 5. С. 6–12.
2. Козіна Д. М. Координатно-векторний метод розв'язування задач. *Народна освіта-2007*. URL: https://knowledge.allbest.ru/mathematics/2c0b65625b2ad78a4c53a89421306d37_0.html
3. Никитина Г. Н. Решение задач на построение методом координат. *Математика в школе*. 1986. № 6. С. 52–54.

Приходько С. А. – студент I курсу факультету інформаційних технологій і математики СНУ імені Лесі Українки;

Кравчук О. М. – к. п. н., доцент кафедри алгебри і математичного аналізу СНУ імені Лесі Українки

Ортоцентричний тетраедр та його властивості

Постановка проблеми. У стереометрії, науці про геометричні фігури в просторі, найбільш досліджуваною темою є многогранники та їх властивості. Одним із таких многогранників, що має цікаві, важливі для розв'язання стереометричних задач властивості, є ортоцентричний тетраедр.

Мета дослідження: розглянути ортоцентричний тетраедр та визначити його ознаки й охарактеризувати властивості.

Результати дослідження. Добре відомо, що у будь-якому трикутнику прями, які містять висоти трикутника, перетинаються. Однак

в тетраедрі прямі, що містять його висоти, не завжди мають таку властивість. Наприклад, тетраедр $ABCD$, в якого грань ABC – правильний трикутник, а ребро BD перпендикулярне основі, такої властивості не має (в цьому тетраедрі ребро BD – висота, проведена з вершини D на площину ABC , але перпендикуляр, проведений, наприклад, з вершини C на площину ABD , пряму BD не перетинає). Проте, існують і тетраедри, які мають вище згадані властивості (наприклад, тетраедр з прямими плоскими кутами при одній вершині, а також правильний тетраедр). Тетраедри, у яких прямі, які містять висоти, перетинаються в одній точці, називаються *ортоцентричними*; точку перетину цих прямих називають *ортоцентром* тетраедра.

У даній роботі розглянемо теоретичні положення, з яких визначаються властивості ортоцентричного тетраедра.

Теорема 1. *Якщо тетраедр ортоцентричний, то кожні два його протилежні ребра – взаємно перпендикулярні.*

Доведення. Нехай тетраедр $ABCD$ – ортоцентричний, H – його ортоцентр (рис. 1). Прямі AB і CD не мають спільних точок, тому H не належить жодній з них. Нехай для визначеності H не належить прямій CD , тобто точки C, D, H визначають площину. Так як DH_1 і CH_2 – висоти тетраедра, то $DH_1 \perp AB$ і $CH_2 \perp AB$, тоді $AB \perp$ пл. CDH і, отже, $AB \perp CD$. Аналогічно доводимо перпендикулярність інших пар ребер.

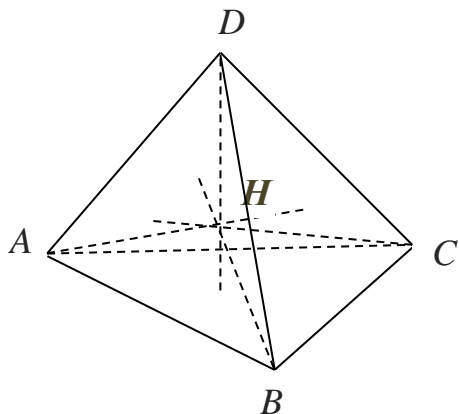

Рис. 1.

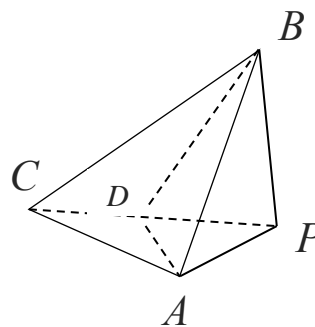

Рис. 2.

Теорема 2. *Якщо тетраедр ортоцентричний, то будь-яка його вершина проектується в ортоцентр протилежної грані.*

Доведення. Нехай $ABCD$ – ортоцентричний тетраедр, DH_1 – його висота. Точка H_1 може збігатися з будь-якою із точок A, B, C . Але обов'язково знайдуться дві з цих точок, відмінні від H_1 . Нехай для

визначеності $H_1 \neq B$ і $H_1 \neq C$. За теоремою 1, протилежні ребра тетраедра ABCD взаємно перпендикулярні: $AB \perp CD$, $AC \perp BD$. Тоді $AB \perp H_1C$, $AC \perp H_1B$ (за теоремою про три перпендикуляри), і, отже, точка H_1 є ортоцентром $\triangle ABC$.

Звернемо увагу на ще деякі властивості ортоцентричного тетраедра, які дуже важливі для розв'язання парктичних задач. Серед них:

– плоскі кути при кожній вершині ортоцентричного тетраедра або всі прямі, або всі тупі, або всі гострі;

– чотири відрізки, кожен з яких з'єднує вершину тетраедра ABCD з точкою перетину медіан протилежної грані, перетинаються в одній точці M, яка називається центром ваги тетраедра, і діляться цією точкою у відношенні 3:1, починаючи з вершини;

– якщо H – ортоцентр тетраедра ABCD, O – центр сфери, описаної навколо цього тетраедра, тоді $\overline{OI} = \frac{1}{2}(\overline{IA} + \overline{IB} + \overline{IC} + \overline{ID})$;

– в ортоцентричному тетраедрі центр O описаної сфери, центр ваги M і ортоцентр H лежать на одній прямій, причому точки O і H – симетричні відносно точки M.

Пряму OH називають прямою Ейлера.

Висновки. Отже, ортоцентричний тетраедр – це такий, у якому всі висоти, опущені з вершин на протилежні грані, перетинаються в одній точці.; кожні два протилежні ребра ортоцентричного тетраедра – взаємно перпендикулярні; будь-яка його вершина проектується в ортоцентр протилежної грані; в ньому центр описаної сфери, центр ваги і ортоцентр лежать на одній прямій; плоскі кути при кожній його вершині або всі прямі, або всі тупі, або всі гострі; в ньому хоча б одна грань – гострокутний трикутник. Знання цих властивостей полегшує розв'язання багатьох стереометричних задач.

Список літератури

1. Клопский В. М., Скопец З. А., Ягодовский М. И. Геометрия: учеб. пособие для 9 и 10 классов. Москва: Просвещение, 1978. 260 с.
2. Моденов П. С. Сборник задач по специальному курсу элементарной математики. Москва: Высш. шк., 1960. 766 с.
3. Скопец З. А., Панарин Я. П. Геометрия тетраэдра и его элементов. Ярославль: Изд-во Ярослав. гос. пед. ин-та, 1974. 240 с.
4. Перепелкин Д. И. Курс элементарной геометрии. Ч. 2. Москва; Ленинград: Гостехиздат, 1949. 340 с.

5. Елина А. М. Ортоцентрический тетраэдр и его свойства. *Математика в школе*. Москва, 1987. № 3. С. 54–56.

Рибачок Н. Г. – студентка I курсу факультету інформаційних технологій та математики СНУ імені Лесі Українки;

Кравчук О. М. – к. п. н., доцент кафедри алгебри та математичного аналізу СНУ імені Лесі Українки

Методи знаходження відстані і кута між мимобіжними прямими

Постановка проблеми. Тема «Мимобіжні прямі» є однією із фундаментальних в розділі стереометрії. При розв’язанні багатьох задач на знаходження відстані і кута між мимобіжними прямими виникають труднощі. Тому варто звернути увагу на методи, які дозволять ефективно розв’язувати такі задачі.

Мета дослідження. Розглянути основні методи розв’язування задач на знаходження відстані та кута між мимобіжними прямими.

Результати дослідження. Відстанню між мимобіжними прямими називається довжина їх спільного перпендикуляра. Спільним перпендикуляром до двох мимобіжних прямих називається відрізок з кінцями на даних прямих, перпендикулярний до кожної з них. Відстань між мимобіжними прямими дорівнює відстані між паралельними площинами, які проходять через ці прямі. Кутом між мимобіжними прямими називається кут між прямими, які перетинаються й паралельні даним мимобіжним прямим [2, 40–44].

В ході розв’язання таких задач, зазвичай, будують спільний перпендикуляр до двох мимобіжних прямих та знаходять його довжину.

Задача 1. Ребро куба дорівнює a (рис. 1). Знайти відстань між прямими BC і DD_1 .

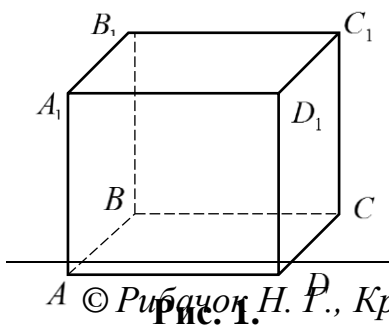

Рис. 1. © Рибачок Н. Г., Кравчук О. М., 2020

Розв’язання. Ребра куба перпендикулярні $(CD \perp BC, CD \perp DD_1)$ як суміжні сторони квадратів, які є гранями куба. CD – спільний

перпендикуляр для прямих BC і DD_1 . $r(BC, DD_1) = DC = a$.

Але не у всіх задачах доцільною є побудова перпендикуляра.

Звернемо увагу на один із способів знаходження відстані між мимобіжними прямими, який у ряді випадків є дуже ефективним. Цей спосіб ґрунтується на твердженні: «Відстань між мимобіжними прямими дорівнює відстані від точки, яка є проекцією однієї з даних прямих на перпендикулярну їй площину, до проекції іншої прямої на ту ж площину» [3, 50].

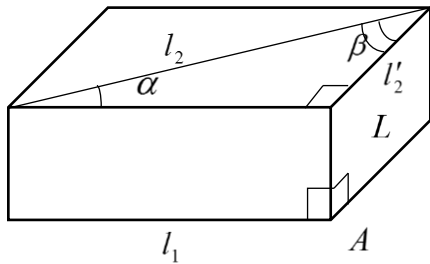

Рис. 2.

Тобто, якщо l_1 і l_2 – дві мимобіжні прямі, L – площина, перпендикулярна до однієї з них, наприклад l_1 , точка A – проекція прямої l_1 на площину L , пряма l_2' – проекція прямої l_2 на площину L , то відстань між прямими l_1 і l_2 дорівнює відстані від точки A до прямої l_2' (рис. 2). При цьому спільний

перпендикуляр між прямими l_1 та l_2 спроектується в перпендикуляр, проведений з точки A на пряму l_2' . Така конструкція допомагає знаходити й кут між мимобіжними прямими: якщо a – кут між прямими l_1 і l_2 , а b – кут між прямою l_2 та площиною L ($a \notin \frac{P}{2}, b \notin \frac{P}{2}$), то $a = \frac{P}{2} - b$. Отже, взявши на прямій l_2 відрізок довжиною d і знайшовши d' – довжину його проекції на площину L отримаємо $\sin a = \frac{d'}{d}$ [3, 51].

Задача 2. Знайти відстань між мимобіжними діагоналями двох сусідніх граней куба з ребром 1.

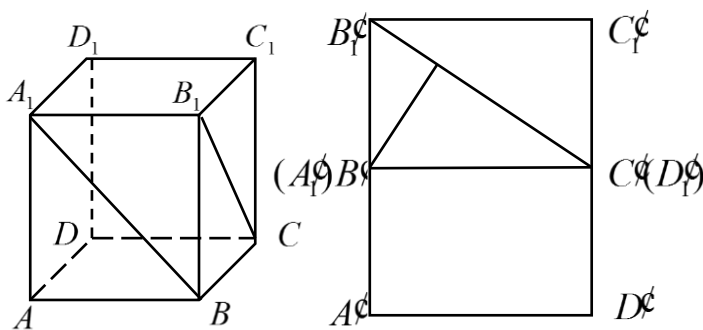

Рис. 3. а) б)

Розв'язання. Розглянемо куб $ABCD A_1 B_1 C_1 D_1$ (рис. 3, а). Знайдемо відстань між прямими $A_1 B$ та $B_1 C$. Спроекуємо куб на площину, яка проходить через точку B і перпендикулярна до діагоналі $A_1 B$ (рис. 3, б). Задача зво-

диться до знаходження відстані від точки $B\phi$ до прямої $B_1C_1\phi$. Оскільки площина AB_1C_1D перпендикулярна до прямої A_1B , то прямокутник $A\phi B_1C_1D\phi$ рівний прямокутнику AB_1C_1D . Оскільки $B\phi$ – середина відрізка $A\phi B_1\phi$, тому в прямокутному трикутнику $B\phi B_1C_1\phi$ катети $B\phi B_1\phi$ та $B\phi C_1\phi$ дорівнюють відповідно $\frac{\sqrt{2}}{2}$ і 1, $B_1C_1\phi = \sqrt{\frac{3}{2}}$. Якщо $B\phi M$ – висота,

проведена до гіпотенузи $B_1C_1\phi$, то $B\phi M = \frac{B\phi B_1\phi \times B\phi C_1\phi}{B_1C_1\phi} = \frac{1}{\sqrt{3}}$ [3, 50].

Розглянемо ще один спосіб визначення відстані між мимобіжними прямими.

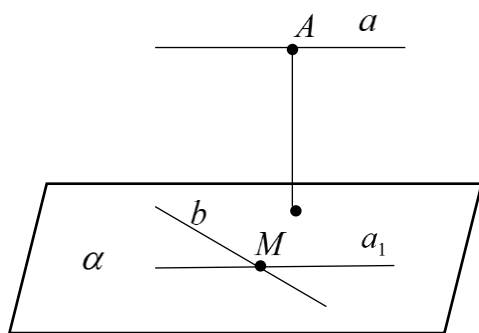

Рис. 4.

Нехай a та b – задані мимобіжні прямі. Через довільну точку M прямої b проведемо пряму $a_1 \parallel a$. Прямі a_1 та b перетинаються, отже однозначно визначають площину α . Згідно з ознакою паралельності прямої і площини $\alpha \parallel a$. Тому відстань між мимобіжними прямими дорівнюватиме відстані від будь-якої точки

A прямої a до побудованої площини α . Розв'язання задачі на визначення відстані між мимобіжними прямими зводиться до визначення відстані від довільної точки, взятої на одній з цих прямих, до площини, паралельної їй, проведеної через другу мимобіжну пряму [1, 172–175].

Висновки. Розглянуті методи знаходження відстані і кута між мимобіжними прямими значно полегшують розв'язання стереометричних задач.

Список літератури

1. Киселёв А. П. Элементарная геометрия. Книга для учителя. Москва: Просвещение, 1980. 287 с.
2. Геометрія: професійний рівень: підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти/А. Г. Мерзляк, Д. А. Номіровський, В. Б. Полонський, М. С. Якір. Харків: Гімназія, 2018. 240 с.
3. Шарыгин И. Ф. Об одном методе нахождения расстояния и угла между скрещивающимися прямыми. *Научно-методический журнал: математика в школе*. Москва, 1986. № 6. С. 50–51.

Свентик Н. П. – студентка IV курсу факультету інформаційних технологій і математики СНУ імені Лесі Українки;
Кравчук О. М. – к. п. н., доцент кафедри алгебри та математичного аналізу СНУ імені Лесі Українки

Використання прикладних задач у процесі вивчення показникових рівнянь у класах різних профілів

Постановка проблеми. У реальному процесі навчання прикладна і практична спрямованість зазвичай функціонують спільно. Тому в наш час використання задач прикладного змісту на уроках математики є необхідністю.

Мета – розглянути один із шляхів посилення прикладної спрямованості навчання за допомогою використання у навчальному процесі прикладних задач на прикладі показникових рівнянь.

Результати дослідження. У процесі розв'язування прикладних задач здійснюється навчання учнів елементів математичного моделювання, адже найвідповідальнішим і найскладнішим етапом є побудова її математичної моделі. Через прикладні задачі можна привести учнів до самостійного формування поняття показникового рівняння. Розглянемо приклади прикладних задач для різних профілів.

Природничо-математичний напрям

Задача 1. Закон зростання популяції має вигляд: $x = x_0 e^{kt}$, де x чисельність популяції через проміжок часу t , x_0 початкова чисельність популяції. Визначити коефіцієнт росту популяції тварин (k), якщо за 5 років популяція збільшилася на 50 %.

Розв'язання

Виконавши найпростіші рівносильні перетворення та підставивши дані, що маємо за умовою задачі, $1,5 = e^{5k}$. Прологарифмуємо ліву і праву частини даного рівняння. Маємо: $\ln 1,5 = 5k$. Звідси

$$k = \frac{\ln 1,5}{5} = 0,08.$$

Технологічний напрям

Задача 2. Закон охолодження тіла має вигляд: $D = D_0 \cdot b^t$, де D – різниця між температурою тіла, яке охолоджується і температурою навколишнього середовища; D_0 – початкова різниця температур; t – час (у хвилини), b – стала величина, яка залежить від форми тіла і матеріалу. Металеву кульку, температура якої 190°C , помістили у приміщення з температурою 30°C . Через скільки хвилин температура кульки буде 180°C , якщо відома стала $b = 2$.

Розв'язання

За умовою задачі маємо:

$$190 - 30 = (190 - 180) \cdot 2^t;$$

$$160 = 10 \cdot 2^t;$$

$$16 = 2^t;$$

$$2^4 = 2^t;$$

$$t = 4 \text{ (хв)}.$$

Суспільно-гуманітарний напрям

Задача 3. Середній щорічний приріст нафтовидобування на свердловині складає. Визначити, через скільки років об'єм щорічного нафтовидобування потроїться, використовуючи формулу $V_n = V_0(1 + 0,01 \cdot p)^n$, де V_n – об'єм щорічного нафтовидобування через n років, V_0 – об'єм щорічного нафтовидобування в початковий момент часу, p – відсотки, на які збільшувалося нафтовидобування щорічно.

Розв'язання

За умовою задачі маємо: $3 = 1,09^n$. Прологарифмуємо останній вираз: $\log_{1,09} 3 = n$. Звідси $n \approx 12,7$ року.

Фізико-математичний напрям

Задача 4. Після скількох періодів піврозпаду з радіоактивної речовини залишиться?

Розв'язання

Рівняння радіоактивного розпаду $\sigma = \frac{1}{2^x}$, де y – часина речовини, яка залишиться внаслідок розпаду після x періодів піврозпаду.

Отримаємо рівняння $\frac{1}{2^x} = \frac{1}{8}$. Звідси $x = 3$.

Висновки. Використання прикладних задач на різних етапах уроку сприяє розвитку логічного мислення, формуванню умінь

застосовувати отриманні знання в життєвих ситуаціях, будувати та досліджувати математичні моделі задач.

Список літератури

1. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Математика. 5–12 класи. К.: Ірпінь: Перун, 2005.
2. Збірник програм з математики для допрофільної підготовки та профільного навчання: у 2-х ч. Ч. II. Профільне навчання/упоряд. Н. С. Прокопенко, О. П. Васьуленко, О. В. Єргіна. Харків: Ранок.
3. Шапиро И. М. Использование задач с практическим содержанием в преподавании математики: Кн. для учителя. Москва: Просвещение, 1990.

Семенюк Д. М. – студентка I курсу
факультету інформаційних технологій
і математики СНУ імені Лесі Українки;
Кравчук О. М. – к. п. н., доцент кафедри
алгебри та математичного аналізу
СНУ імені Лесі Українки

Комплексні числа в задачах для правильних многогранників

У багатьох розділах математики та її застосуваннях неможливо обмежитись розглядом лише дійсних чисел. Поява комплексних чисел, які розширюють множину дійсних чисел, обумовлена потребою добувати квадратний корінь з від'ємних чисел при розв'язуванні різних задач. Це питання було успішно розв'язано лише у ХІХ ст.

Мета: дослідити основні застосування комплексних чисел при розв'язуванні планіметричних задачах.

Геометрична інтерпретація комплексного числа і дії над ними

1. Будь-яке комплексне число може бути представлене в алгебраїчній $z = x + iy$ і тригонометричній $z = p(\cos\varphi + i\sin\varphi)$ формах, де x, y, p, φ – дійсні числа, $p \geq 0$. Кожній парі чисел (x, y) або (p, φ) відповідає єдине комплексне число. Якщо дані x і y , то модуль p комплексного числа z визначається однозначно, а його аргумент φ може набувати нескінчену множину значень, що відрізняються одне від одного на число кратне 2π . Якщо $0 \leq \varphi < 2\pi$, то φ називається головним значенням аргументу комплексного числа $z: \varphi = \arg z$. Очевидно, $Arg z = \arg z + 2\pi k$ ($k = 0, \pm 1, \pm 2, \dots$) (1).

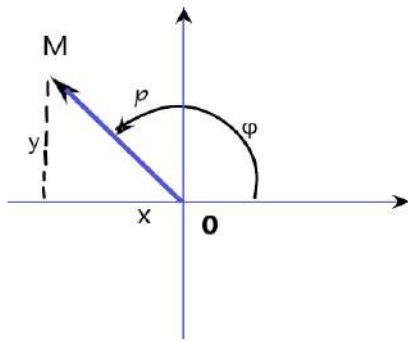

Рис. 1.

Між точками площини і комплексними числами можна встановити взаємно однозначну відповідність. Для цього необхідно на площині вибрати декартову або полярну систему координат. Тоді комплексному числу $z = x + iy = p(\cos \varphi + i \sin \varphi)$ (2) відповідає точка M з декартовими координатами $(x; y)$ або з полярними координатами $(p; \varphi)$ і навпаки (рис. 1).

Комплексне число, задане деякою точкою M площини можна розглядати як вектор $|\overrightarrow{OM}|$. Модуль комплексного числа дорівнює відстані від відповідної точки M до початку координат:

$$|z| = OM = |\overrightarrow{OM}|. \quad (3)$$

2. Алгебраїчній сумі комплексних чисел відповідає геометричне додавання векторів (рис. 2).

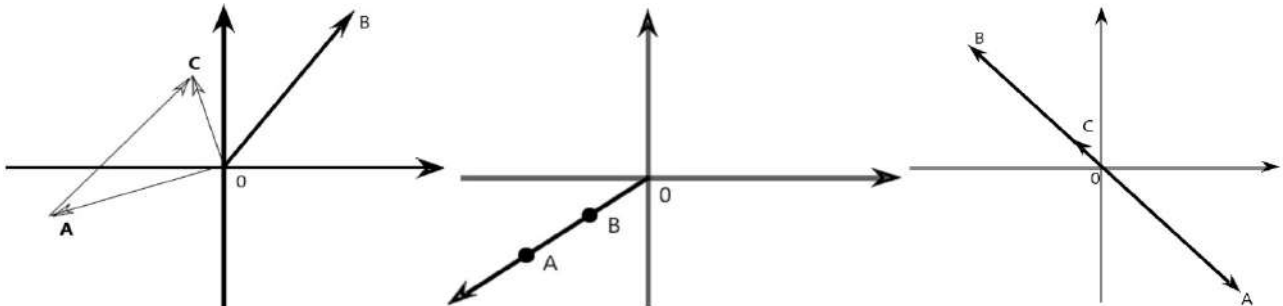

Рис. 2.

Якщо комплексним числам a та b відповідають точки A і B , то числу $c = a + b$ відповідає така точка C , що $OC = OA + OB$. Звідси $|c| = |a + b| \leq |a| + |b|$. Рівність буде правильна тоді і тільки тоді, коли вектори точок a і b співнапрямлені $\arg a = \arg b \leftrightarrow |a + b| = |a| + |b|$ (4). Якщо ж вектори точок a і b протилежно напрямлені, то $\arg a - \arg b = \pm \pi \leftrightarrow |a + b| = \pm(|a| - |b|)$ (5).

Віднімання визначається як обернена дія до додавання. Якщо $c = a - b$, то $a = b + c$, тобто комплексному числу $c = a - b$ відповідає така точка C , що модуль різниці $|a - b|$ дорівнює відстані між точками A і B .

Для геометричної інтерпретації дій множення і ділення користуємося тригонометричною формою комплексного числа. Нехай дані дві точки: $z_1 = p_1(\cos \varphi_1 + i \sin \varphi_1)$, $z_2 = p_2(\cos \varphi_2 + i \sin \varphi_2)$. Вектор точки $z = z_1 * z_2 = p_1 * p_2[\cos(\varphi_1 + \varphi_2) + i \sin(\varphi_1 + \varphi_2)]$ можна

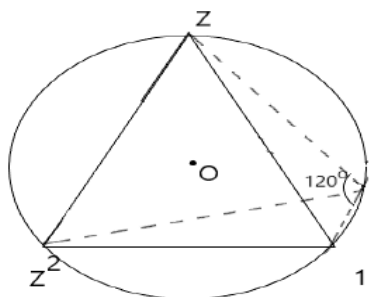
отримати з вектора точки z_1 помноживши на p_2 і повернувши його на кут φ_2 відносно початку координат.

Розглянемо на прикладах застосування комплексних чисел до розв'язання задач.

1. Довести, що для будь-якої точки P , що належить площині правильного трикутника ABC . $PA^2 + PB^2 + PC^2 = 3(R^2 + d^2)$, де d – відстань від точки P до центра описаного кола.

Розв'язання: Нехай $R = 1$ і точкам A, B, C, P відповідають комплексні числа $1, z, z^2, \alpha$, тоді $a\vec{\alpha} = d^2$ і $PA^2 + PB^2 + PC^2 = (1 - \alpha)(1 - \bar{\alpha}) + (z - \alpha)(z^2 - \bar{\alpha}) + (z^2 - \alpha)(z - \bar{\alpha}) = 3(R^2 + d^2)$ так як, $z^2 + z + 1 = 0$, то $PA^2 + PB^2 + PC^2 = 3(R^2 + d^2)$.

2. Довести, що відстань від довільної точки дуги окружності, описаної навколо правильного трикутника, що стягує будь-яку із його сторін, до протилежної вершини дорівнює сумі відстаней цієї ж точки до інших вершин.

Рис. 3.

Розв'язання: Нехай вершинам правильного трикутника відповідають комплексні числа $1, z, z^2$ і довільній точці дуги $(1, z)$ відповідає комплексне число α . Необхідно довести, що $|z^2 - \alpha| = |z - \alpha| + |1 - \alpha|$. Хорди не паралельні, повернемо одну з них на такий кут, щоб вони стали паралельні. В даному випадку вектор точки повертаємо на

120° . $|z - \alpha| + |1 - \alpha| = |z^2 - z\alpha| + |1 - \alpha| = |z^2 - z\alpha + 1 - \alpha| = |(z^2 + 1) - \alpha(z + 1)| = |-z + z^2\alpha| = |-z + z^2\alpha||z| = |z^2 - \alpha|$. При розв'язуванні задачі використовуємо властивість, що $z^3 - 1$ і $z^2 + z + 1 = 0$.

Висновки. Комплексні числа знайшли широке застосування не тільки в різних аспектах математики, але й у фізиці та багатьох галузях інших наук. В геометрії вони використовуються задля задання прямої та кола на комплексній площині, при вивченні многокутників і геометричних перетворень, а також їх застосування при розв'язуванні задач.

Список літератури

1. Курінний Г. Ч., Невмержицька О. М. Комплексні числа. 2015.
2. Скопец З. А. Приложение комплексных чисел к задачам элементарной геометрии. *Математика в школе*. 1967. № 1. С. 6–12.

3. Новоселов С. И. Алгебра и элементарные функции. Учпедгиз. 1956. С. 36.

Стасюк І. М. – студентка ІІ курсу факультету інформаційних технологій і математики СНУ імені Лесі Українки

Розвинення функцій в тригонометричні ряди Фур'є

Постановка проблеми. Ряди Фур'є надзвичайно широко використовуються при математичному моделюванні технічних систем. Це зокрема, гармонічний аналіз детермінованих процесів, спектральний аналіз процесів різного виду. Теорія випадкових процесів, багато задач теорії ймовірності також базується на використанні рядів Фур'є. Ряди Фур'є дозволяють більш складні періодичні функції виразити через синусоїдальні (найпростіші періодичні). Тому важливо розглянути як розвиваються функції в тригонометричні ряди Фур'є.

Мета дослідження – розглянути розклад в ряди Фур'є 2π -періодичних функцій та функцій заданих на проміжку $[a;b]$.

Результати дослідження. Означення. Функціональний ряд виду

$$f(x) \sim \frac{a_0}{2} + \sum_{n=1}^{\infty} \left(a_n \cos \frac{pnx}{l} + b_n \sin \frac{pnx}{l} \right),$$

коефіцієнти якого обчислюються за формулами Фур'є:

$$a_0 = \frac{1}{l} \int_a^{a+T} f(x) dx, \quad a_n = \frac{1}{l} \int_a^{a+T} f(x) \cos \frac{pnx}{l} dx, \quad b_n = \frac{1}{l} \int_a^{a+T} f(x) \sin \frac{pnx}{l} dx,$$

називається рядом Фур'є функції $f(x)$.

Якщо $f(x)$ є функцією періоду $T = 2\pi$, то її розвинення в ряд Фур'є має вигляд

$$f(x) \sim \frac{a_0}{2} + \sum_{n=1}^{\infty} (a_n \cos nx + b_n \sin nx),$$

$$\text{де } a_0 = \frac{1}{P} \int_P^P f(x) dx, \quad a_n = \frac{1}{P} \int_P^P f(x) \cos nxdx, \quad b_n = \frac{1}{P} \int_P^P f(x) \sin nxdx.$$

Взявши до уваги властивості визначеного інтеграла по симетричному інтервалу інтегрування, можна спростити обчислення коефіцієнтів ряду Фур'є для деяких функцій.

Якщо 2π – періодична функція $f(x)$ є парною, тобто виконується умова $f(-x) = f(x)$, то вона розкладається в ряд Фур'є тільки за косинусами:

$$f(x) = \frac{a_0}{2} + \sum_{n=1}^{\infty} a_n \cos nx,$$

$$a_0 = \frac{2}{p} \int_0^p f(x) dx, \quad a_n = \frac{2}{p} \int_0^p f(x) \cos nxdx, \quad b_n = 0.$$

Непарна 2π – періодична функція $f(x)$ розкладається в ряд Фур'є тільки за синусами:

$$f(x) = \sum_{n=1}^{\infty} b_n \sin nx,$$

$$a_0 = 0, \quad a_n = 0, \quad b_n = \frac{2}{p} \int_0^p f(x) \sin nxdx.$$

Нехай функція $f(x)$ задана на відрізку $[a;b]$. Цю функцію можна періодично продовжити на всю числову вісь з періодом $T = b - a = 2l$. Отже, коефіцієнти Фур'є знаходяться за формулами:

$$a_0 = \frac{1}{l} \int_{-l}^l f(x) dx, \quad a_n = \frac{1}{l} \int_{-l}^l f(x) \cos \frac{pnx}{l} dx, \quad b_n = \frac{1}{l} \int_{-l}^l f(x) \sin \frac{pnx}{l} dx.$$

Вигляд ряду Фур'є для $f(x)$ на $[a;b]$ не змінюється:

$$f(x) = \frac{a_0}{2} + \sum_{n=1}^{\infty} a_n \cos \frac{pnx}{l} + b_n \sin \frac{pnx}{l}$$

Приклад

Знайти ряд Фур'є функції $f(x) = x^2$, $\delta l [-\pi; \pi]$.

Дана функція парна $b_n = 0$, $T = 2p = 2l$, $l = p$.

$$a_0 = \frac{2}{p} \int_0^p f(x) dx = \frac{2}{p} \int_0^p x^2 dx = \frac{2}{p} \frac{x^3}{3} \Big|_0^p = \frac{2p^3}{p \cdot 3} = \frac{2}{3} p^2.$$

$$a_n = \frac{2}{p} \int_0^p f(x) \cos nxdx = \frac{2}{p} \int_0^p x^2 \cos nxdx = \left| \begin{array}{l} u = x^2 \quad du = 2x dx \\ dv = \cos nxdx \quad v = \frac{\sin nx}{n} \end{array} \right| =$$

$$= \frac{2}{p} \left(x^2 \frac{\sin nx}{n} \Big|_0^p - 2 \int_0^p x \frac{\sin nx}{n} dx \right) = \left| \begin{array}{l} u=x \quad du=dx \\ dv=\sin nx \quad v=-\frac{\cos nx}{n} \end{array} \right| =$$

$$\frac{2p}{n} \sin pn - \frac{4}{pn} \left| -x \frac{\cos nx}{n} \Big|_0^p + \int_0^p \frac{\cos nx}{n} dx = \frac{4}{n^2} \cos pn - \frac{4}{pn^2} \frac{\sin nx}{n} \Big|_0^p = \frac{4}{n^2} (-1)^n.$$

Отже, ряд Фур'є має вигляд:

$$f(x) = \sum_{n=1}^{\infty} \frac{(-1)^n}{n^2} \cos nx.$$

Висновок. Розвинення функцій через тригонометричні ряди Фур'є є досить важливим та актуальним. – Воно дозволяє більш складні періодичні функції виразити через синусоїдальні (найпростіші періодичні) і є основою для інших вивчення рядів Фур'є.

Список літератури

1. Авдєєва Т. В., Качаєнко О. Б. Ряди Фур'є. Київ, 2016. 88 с.
2. Синявська О. О., Слюсарчук П. В. Ряди Фур'є. Ужгород, 2015. (70).

Трофимчук М. А. – студентка IV курсу факультету інформаційних технологій і математики СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент СНУ імені Лесі Українки
О. М. Кравчук

Задачі на побудову та метод перетворень

Постановка проблеми. Креслення графіків функції, виконання операцій розмітки в різних технологічних процесах вимагають вміння відшукати на заданих фігурах відповідні точки в перетворенні, що розглядається. Ці вміння учні починають набувати ще в 1–6 класах, але до 6 класу ще не виробляють стійких конструктивних навичок, допускають грубі помилки в креслярських прийомах. Основна причина цього нехтування точністю побудов.

Мета дослідження. Показати на конкретних задачах, що точність виконання рисунку є головною метою, а недоліки побудов приводять до неможливості правильно розв'язати поставлене завдання.

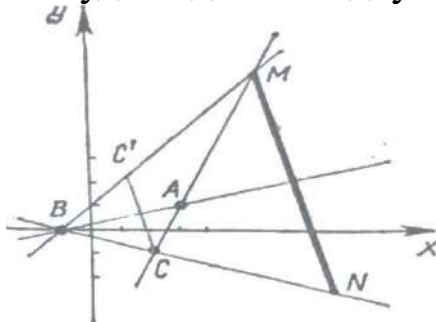
Результати дослідження. Аналіз практики навчання розв'язувати геометричні задачі, а особливо задачі на побудову показує, що не дивлячись на удосконалення форм і методів роботи вчителів, у вміннях розв'язувати задачі є такі істотні прогалини. Значна частина учнів не має достатніх уявлень про задачі на побудову. Аналіз контрольних, самостійних і індивідуальних робіт показав, що учні розв'язують задачі на побудову головним чином за готовим зразком, без узагальнення отриманих результатів, внаслідок чого в них виробились лише часткові вміння, тобто вміння розв'язувати окремі, знайомі геометричні задачі на побудову. Як показує досвід роботи, під час розв'язання цих задач можуть виникати небажані ситуації, пов'язані з завданням даних фігур, а саме коли задача не буде мати розв'язку. Щоб уникнути небажаних ситуацій при розв'язуванні таких задач, необхідно задавати фігури в координатній формі.

Розглянемо задачі на застосування даного методу перетворень [1].

Задача 1. Дано три прямі, кожна з яких проходить через дві з цих точок A, B, C . побудуйте відрізок, перпендикулярний до прямої AB , з серединою на прямій AB і кінцями на прямих AC і CB , якщо:

а) $A(3, 1),$	$B(-1, 0),$	$C(2, -1);$
б) $A(3, 2),$	$B(2, -3),$	$C(-2, 5);$
в) $A(3, -2),$	$B(3, 1),$	$C(0, 0),$
г) $A(-3, 0),$	$B(2, 0),$	$C(1, 3),$
д) $A(-3, 0),$	$B(1, 3),$	$C(-1, 4).$

На рис. 1 наведена побудова для випадку а).

Рис. 1.

Можна запропонувати інше формулювання цієї задачі.

Задача 1*. Дані прямі a, b, c , що задані рівняннями. Побудувати відрізок, перпендикулярний прямій b , з серединою на прямій b і кінцями на прямих a і c , якщо:

а) $a: x - 2y - 7 = 0,$	$b: 3x + 4y + 9 = 0,$

$c: 2x + y + 6 = 0;$

$\bar{b}) a: 2x - y - 1 = 0,$

$b: 5x + y - 13 = 0,$

$c: 3x - 5y - 19 = 0;$

$\bar{b}) a: x + 3y = 0,$

$b: x - 3 = 0,$

$c: 2x - 3y = 0;$

$\bar{z}) a: x - 3y = 0,$

$b: x + 4y - 1 = 0,$

$c: 2x + y + 5 = 0,$

$\bar{d}) 3x - y + 6 = 0,$

$b: y = 0,$

$c: 3x + 4y - 9 = 0$ [3].

Задача 2. Побудуйте відрізок з кінцями на даних прямих a і b і серединою в даній точці O , якщо:

$a) O(0, 0),$

$a: 5x - 2y + 10 = 0,$

$b: x - 2y + 2 = 0;$

$\bar{b}) O(3, -2),$

$a: 2x + 5y - 10 = 0,$

$b: x - 2y + 2 = 0;$

$\bar{b}) O(-2, 3),$

$a: 3x - 2y + 6 = 0,$

$b: 3x + 4y + 12 = 0;$

$\bar{z}) O(-1, 1),$

$a: 2x - y - 1 = 0,$

$b: 2x + y - 6 = 0;$

$\bar{d}) O(4, -2),$

$a: x - y + 1 = 0,$

$b: x + 4y - 4 = 0.$

Виконаємо побудову для випадку $a)$ (рис. 2) [4].

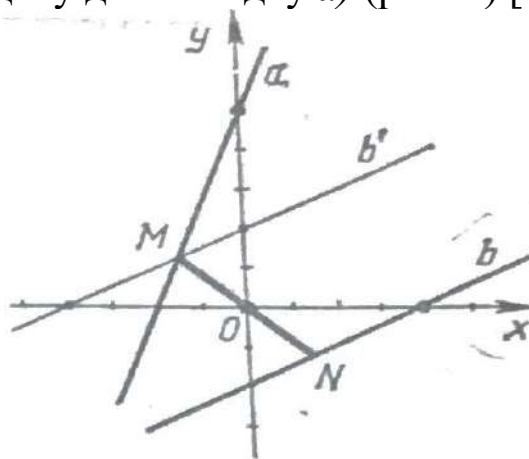

Рис. 2.

Задача 3. Побудуйте рівносторонній трикутник так, щоб одна його вершина знаходилась в даній точці C , а дві інші були розміщені на двох інших даних прямих a і b :

$a) C(0, 0),$

$a: x - 3y + 6 = 0,$

$b: x - y - 5 = 0;$

б) $C(-1, 2)$,

$b: x + y = 0$;

в) $C(-2, 1)$,

$b: x + y = 0$;

г) $C(4, -3)$,

$b: y + 2 = 0$;

д) $C(0, -2)$,

$b: x - 5 = 0$.

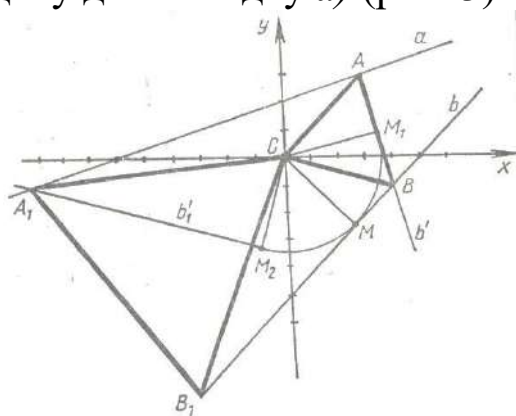
$a: x - 2y + 4 = 0$,

$a: x - 1 = 0$,

$a: y - 3 = 0$,

$a: 2x - y - 1 = 0$,

Виконаємо побудову для випадку a) (рис. 3).

Рис. 3.

Варіацією задачі 3 може бути наступна задача.

Задача 3*. Побудуйте рівнобедрений прямокутний трикутник так, щоб вершина прямого кута знаходилась в даній точці C , а дві інші вершини були розміщені на двох даних прямих. (Координати точки C і рівняння даних прямих можна взяти із задачі 3) [3].

В залежності від конкретних умов список задач можна розширити: наприклад замінити в умові будь-якої задачі одну з поданих (або дві) на коло, задавши його рівнянням. При цьому важливо підбирати рівняння даних фігур так, щоб задача мала розв'язок [2].

У практиці навчання ще зберігається підхід до навчання геометрії, орієнтований на «середнього» учня. Усе це не сприяє в повній мірі реалізації системи особистісно-орієнтованого навчання, на що звертається особлива увага в Концепції шкільної математичної освіти. Тому необхідно в процесі навчання враховувати індивідуальні особливості учнів, якнайповніше задовольняти освітні вимоги суспільства, впроваджувати засоби інформаційно-комунікаційних технологій навчання (ІКТН).

Розробка методики реалізації функцій задач у навчанні планіметрії і управління навчальною діяльністю учнів у процесі їх розв'язу-

вання є важливим засобом активізації навчання математики, всебічного розвитку особистості школярів, їх підготовки до наступної навчальної, трудової і наукової діяльності.

Висновки. У ході даного дослідження було розглянуто задачі на метод побудов. А також відмітимо, що наведені задачі можна вирішувати як на уроках, так і на позакласних заняттях. Неодноразове звернення до однієї і тої ж задачі шляхом варіювання конкретного задання даних фігур дозволяє краще зрозуміти суть методу геометричних перетворень при розв'язанні конструктивних задач [5]. Також ці задачі сприяють активізації знань з теми «Декартові координати на площині».

Список літератури

1. Кадыров Н. Задачи на построения. *Математика в школе*. 1984. № 5. С. 26–27.
2. Уткина Т. О задачах на построения в теме «Преобразования фигур». *Математика в школе*. 1986. № 4. С. 36–38.
3. Никитина Н. Проверим построения. *Математика в школе*. 1988. № 2. С. 55–56.
4. Погорелов О. В. Геометрия: планиметрия. 7–9 кл.: учебник. 9-е изд. Киев: Школяр, 2005. С. 60–70.
5. Яглом И. Геометрические преобразования. *Ленанд*. 2016. Т. 1. 288 с.

Червінська К. С. – студентка I курсу факультету інформаційних систем фізики та математики СНУ імені Лесі Українки;
Філозоф Л. І. – к. ф.-м. н.
СНУ імені Лесі Українки

Про одне розбиття і деякі підмножини

Постановка проблеми. Одним із фундаментальних об'єктів вивчення в теорії чисел є таке поняття, як число розбиттів натурального числа. Розв'язання задачі відшукування кількості розбиттів було започатковане в XVII ст., а основоположні результати отримав Леонардо Ейлер у XVIII ст. Різні аспекти, пов'язані з розбиттями, пізніше вивчались в працях по аналітичній і адитивній теорії чисел, елементарному аналізу, комбінаторному аналізу і т. п. Часто виникає потреба у дослідженні розбиттів з певними обмеженнями на їхні частини. В даній роботі вивчається одне з таких розбиттів.

Мета дослідження. Розглянути розбиття, в яких всі доданки різні і не перевищують деякого числа.

Результати дослідження. На XXI всеукраїнському турнірі юних математиків, що відбувся в листопаді 2018 р. в м. Херсоні, була запропонована задача «Цікаві підмножини». У ній слід було знайти кількість непорожніх підмножин множини $\{1; 2; 3; \dots; 1008; 1009\}$ із сумою елементів, яка ділиться на 2018.

В даній роботі розглянуто більш загальні задачі, які стосуються окремого виду розбиття чисел. Відзначимо, що задача «Цікаві підмножини» належить до задач цього типу.

Розбиттям натурального числа називають подання цього числа у вигляді суми натуральних доданків, ці доданки називають частинами розбиття. Порядок запису доданків неістотний, тож, наприклад, розбиття $4 = 3 + 1$ та $4 = 1 + 3$ вважаються однаковими. Зауважимо, також, що одним із розбиттів числа вважають і це число (наприклад, $4 = 4$), поширивши поняття «сума» на кількість доданків, що дорівнює одиниці.

Нехай $p(n)$ – кількість всіх розбиттів натурального числа n . Для невеликих n число $p(n)$ можна легко обчислити, знайшовши всі розбиття (зазвичай, доданки – частини розбиття записують в порядку спадання чи незростання). Так, для $n = 5$ одержуємо $p(5) = 7$, бо $5 = 5$, $5 = 4 + 1$, $5 = 3 + 2$, $5 = 3 + 1 + 1$, $5 = 2 + 2 + 1$, $5 = 2 + 1 + 1 + 1$, $5 = 1 + 1 + 1 + 1 + 1$ – всього 7 варіантів. Проте таким способом обчислити $p(100)$ важко, адже $p(100) = 190\,569\,292$. Відмітимо, що $p(100)$ було відоме ще в XIX ст.

Задача обчислення числа $p(n)$ має цікаву історію. Вперше її сформулював Лейбніц у 1654 р., а в 1740 р. німецький математик Філіпп Ноде запропонував її Леонарду Ейлеру. Досліджуючи розбиття, Ейлер встановив чимало їх властивостей, які стали основоположними в цій теорії. В розвитку теорії розбиття згодом брали активну участь такі видатні математики, як Гаусс, Келі, Лагранж, Лежандр, Літлвуд, Радемахер, Рамануджан, Сільвестр, Харді, Шур, Якобі.

В нашій роботі ми розглянули розбиття з обмеженнями, а саме: частини розбиття (доданки) повинні бути різними і не перевищувати деякого числа.

Нехай $E_m = \{1, 2, \dots, m\}$, $m \in \mathbb{N}$. Подання натурального числа n у вигляді суми різних елементів множини E_m назвемо m – розбиттям

числа n ; кількість таких m – розбиттів числа n позначимо символом $p_m(n)$. Зрозуміло, що $p_m(n)$ – це кількість таких підмножин множини E_m , сума елементів у яких дорівнює n . Розглянемо також ще такі підмножини множини E_m , сума елементів яких ділиться на n , кількість таких підмножин позначимо $\lambda_m(n)$.

Тоді $\lambda_m(n) = p_m(0) + p_m(n) + p_m(2n) + p_m(3n) + \dots$

Твірною функцією послідовності $p_m(0), p_m(1), p_m(2), p_m(3), \dots$ є многочлен

$$f_m(x) = (1+x)(1+x^2)(1+x^3) \cdot \dots \cdot (1+x^m) = p_m(0) + p_m(1)x + p_m(2)x^2 + p_m(3)x^3 + \dots + p_m\left(\frac{m(m+1)}{2}\right)x^{\frac{m(m+1)}{2}}$$

Згідно з інтегральною формулою Коші і теоремою про лишки при $r > 1$ мають місце рівності:

$$p_m(n) = \frac{1}{2\pi i} \int_{|z|=r} \frac{f_m(z)}{z^{n+1}} dz, \dots \quad (1)$$

$$\lambda_m(n) = \frac{1}{2\pi i} \int_{|z|=r} \frac{z^{n-1} f_m(z)}{z^n - 1} dz, \dots \quad (2)$$

$$\lambda_m(n) = \frac{f_m(\varepsilon_1) + f_m(\varepsilon_2) + \dots + f_m(\varepsilon_{n-1}) + f_m(\varepsilon_n)}{n} \quad (3)$$

де $\varepsilon_k (k = \overline{1, n})$ – всі корені n -го степеня з одиниці.

В деяких випадках праву частину рівності (3) вдається обчислити. Так, наприклад, якщо $m = q$ – просте непарне число і $n = 2q$, то $\lambda_q(2q) = \frac{2^{q-1}-1}{q}$.

Зокрема, для згаданої нами на початку задачі «Цікаві підмножини», покладаючи $q = 1009$ (просте число), одержимо відповідь: $\lambda_{1009}(2018) = \frac{2^{1008}-1}{1009}$.

Висновки. В роботі коротко висвітлено історію розвитку теорії розбиття натурального числа. Розглянуто окремий вид розбиттів – m розбиття числа n . Встановлені результати використано при розв'язанні деяких задач.

Список літератури

1. Завало С. Т. Курс алгебри. Київ: Вища шк., 1985. 503 с.
2. Новосьолов С. Й. Спеціальний курс тригонометрії. Київ: Рад. шк., 1955. 480 с.
3. Холл М. Комбінаторика. Москва: Мир, 1970. 424 с.

Шевчук Д. М. – студентка I курсу факультету інформаційних технологій і математики СНУ імені Лесі Українки;

Швай О. Л. – к. п. н., доцент кафедри алгебри і математичного аналізу СНУ імені Лесі Українки

Застосування парності при розв'язанні олімпіадних задач

Постановка проблеми. Інваріант в математиці – це властивість деякого класу множин математичних об'єктів залишатися незмінними при перетвореннях певного типу. У олімпіадних задачах з математики зустрічається ситуація, при якій деяка динамічна система послідовно переходить з одного стану в інший. При розв'язанні таких задач важливо знайти «інваріант» – числову характеристику об'єктів, яка не змінюється при вказаних операціях.

Мета дослідження – розглянути особливості розв'язання олімпіадних задач, пов'язаних з парністю.

Результати дослідження. Олімпіадні задачі в математиці – термін для позначення кола задач, для розв'язання, яких потрібен несподіваний і оригінальний підхід. Серед великої кількості олімпіадних задач є такі, які об'єднують під рубрику «Задачі на інваріанти». Загалом вони формулюються так: «Дано множину B елементів $a, b, c, \dots$ довільної природи і множину X споріднених елементів $x, y, z, \dots$, і також відображення φ , яке перетворює елементи множини B у подібні їм елементи. Чи можливо внаслідок неодноразового перетворення елементів множини B за допомогою відображення φ , одержати той чи інший елемент з множини X ?» [1].

Відповідь у цих задачах коротка – «так» або «ні». За стандартом, задача вважається розв'язаною, якщо відповідь обґрунтована. Для обґрунтування заперечення найчастіше використовують інваріанти: величини, співвідношення, відповідності тощо – тобто те, що не змінюється внаслідок виконання заданих у задачі перетворень. Якщо задані елементи з множини X не відповідають цим величинам, не володіють співвідношенням, не справджують відповідності, то ці елементи не можна дістати в результаті перетворення елементів

множини B . Зауважимо, що інваріанти є необхідною умовою досягнення позитивного результату, тобто інваріанти дають підставу лише для негативної відповіді.

Одним із найбільш простих прикладів інваріанту є парність. Вона є своєрідним «ключиком» до розв'язання багатьох математичних задач, зокрема олімпіадних [2].

Задача 1. На уроці математики вчитель дав завдання: деяке натуральне число подвоїти, після цього додати одиницю, отримане число подвоїти і знову додати одиницю. Цю операцію повторити сто разів. Чи може отримане число ділитися на 2020?

Розв'язання

Відмітимо, що при кожному подвоєнні числа і наступному його збільшенні на одиницю отримуємо непарне число. Оскільки ця властивість не змінюється, то інваріантом при даній операції є непарність загального результату. Звідси слідує, що отримати парне число, котре б ділилося на 2020, внаслідок виконаних операцій, не можливо.

Задача 2. На лекції викладач задав шість чисел: 1, 2, 3, 4, 5, 6. Після цього дозволив до довільних двох із них додати по 1. Чи можливо зрівняти числа, повторивши операцію декілька разів?

Розв'язання

Щоб розв'язати задачу, потрібно аби усі шість чисел стали рівними. Оскільки при кожній операції ми додаємо до чисел дві одиниці, то парність суми не змінюється. Знайдемо суму чисел: $1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 = 21$ – вона непарна і залишатиметься незмінною весь час. Тому зрівняти всі шість чисел у даний спосіб ми не зможемо.

Задача 3. У зошиті написано 10 плюсів і 13 мінусів. Дозволяється закреслити довільні два знаки і замінити їх плюсами, якщо знаки однакові, і мінусами – у протилежному випадку. Який саме знак отримаємо після виконання двадцяти двох операцій?

Розв'язання

Виконаємо заміну знаків числами: замість знака «+» напишемо 1, а замість знака «-» – -1. Виконавши перетворення всіх знаків, отримаємо інваріант, який є добутком всіх чисел. Він завжди дорівнюватиме -1, тобто останньою залишиться -1, або ж відповідний їй знак «-».

Висновок. Незважаючи на унікальність олімпіадних задач, можна виділити певні методи їх розв'язання. Якщо у задачі йдеться

про операцію, процес, який змінює даний в умові об'єкт, то для розв'язання зручно знайти числову характеристику об'єктів, яка не змінюється при вказаних операціях. Як інваріант в олімпіадних задачах часто використовується парність.

Список літератури

1. Інваріанти, їх вибір і застосування. URL: <https://sites.google.com/site/pidgotovkaolimpiadi/zadaci-logicnogo-tipu/invarianti>
2. Курченко О., Рабець К. Уроки продуктивного навчання. *Математика в школі*. 2010. № 3. С. 45–48.

Юхимчук Р. Ю. – студент I курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки;

Швай О. Л. – к. п. н., доцент кафедри алгебри і математичного аналізу СНУ імені Лесі Українки

Вклад М. П. Корнейчука у розвиток теорії наближень

Постановка проблеми. У січні 2020 р. виповнилося 100 років від дня народження відомого українського математика Миколи Павловича Корнейчука (22.01.1920–22.07.2003). Праці М. П. Корнейчука становлять фундаментальне надбання теорії функцій, теорії наближень та математичного аналізу. Педагогічний талант М. П. Корнейчука дозволив вченому створити потужну математичну школу. Протягом багатьох десятиліть він був керівником наукового семінару відділу теорії наближень в Інституті математики НАН України. По працях Миколи Павловича навчалася не одне покоління математиків. Значна частина всіх одержаних у світі «точних» результатів з теорії апроксимації належить Миколі Павловичу та його учням.

Мета дослідження – проаналізувати внесок Миколи Павловича Корнейчука у розвиток теорії функцій.

Перші наукові роботи Миколи Павловича пов'язані з встановленням асимптотичних оцінок залишків наближень періодичних функцій. Саме цій тематиці була присвячена його кандидатська дисертація, яку вчений успішно захищає у 1959 р. А у 1961 р М. П. Кор-

нейчук уже розв'язує відому задачу Фавара про точні значення найкращих рівномірних наближень тригонометричними полінами класів Гельдера. Для її розв'язання Микола Павлович уперше застосує метод проміжного наближення, який виявився дуже корисним в дослідженнях, пов'язаних з багатьма іншими екстремальними задачами теорії наближень. У 1963 р. в московському Математичному інституті ім. В. А. Стеклова Микола Павлович блискуче захищає докторську дисертацію «Про найкраще рівномірне наближення неперервних функцій».

Одним з його найвагоміших внесків у світову математичну скарбницю стало, напевно, створення теорії Σ -перестановок. Схематично означення Σ -перестановки можна описати так. Розглядається розклад функції f у вигляді суми простих функцій. Тоді Σ -перестановкою функції f називається сума спадних перестановок (так званих перестановок Гарді) цих простих функцій. Важливою властивістю перестановок Гарді є те, що вони зберігають L_p -норми ($1 \leq p \leq \infty$) функцій.

Доведені Миколою Павловичем теореми порівняння Σ -перестановок і перестановок Гарді у поєднанні з теоремами двоїстості заклали основу створеного ним методу дослідження екстремальних задач теорії апроксимації.

У 60-ті роки ХХ ст. поступово починає формуватися наукова школа М. П. Корнейчука. У різні часи цю школу очолювали проф. О. П. Тіман (з 1945-го по 1963 р.), проф. Н. П. Корнейчук (з 1963-го по 1974 р.), проф. В. П. Моторний (з 1974 р. по теперішній час). Фундаментальні роботи академіка М. П. Корнейчука і сьогодні відіграють важливу роль у тематиці наукових досліджень цієї школи.

У 2000-х роках М. П. Корнейчук на основі принципу двоїстості розглядає проблему про оцінку найкращого наближення підпростором класів функцій n змінних, які задаються обмеженнями на модуль нерівності. Вчений запропонував підхід, пов'язаний з поданням функції n змінних у вигляді зліченної суми простих функцій і з подальшим переходом до просторових симетрично спадних перестановок [1].

У 1997 р. Миколу Павловича Корнейчука обрано дійсним членом Національної академії наук України. У 2000 р. за цикл праць з теорії наближення функцій М. П. Корнейчуку премію імені М. В. Остроградського НАН України. Того самого року указом Президента України йому присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України».

Величезний внесок М. П. Корнейчука у науково-видавничу діяльність. Адже він був заступником головного редактора «Українського математичного журналу», членом редколегії журналу «East Journal on Approximations», членом редакційної ради математичного видання «Праці Інституту математики НАН України».

Висновки. М. П. Корнейчук – видатна постать у математиці. Він належав до числа тих учених, чії праці відкривають нові шляхи у розвитку науки. Сьогодні учні Миколи Павловича, які успішно працюють як в Україні так і за її межами, активно продовжують його наукові дослідження у важливих напрямках теорії наближень.

Список літератури

1. Корнейчук Н. П. О наилучшем приближении функций n переменных. *Укр. мат. журн.* 1999. Т. 51. № 10. С. 1352–1359.
2. Микола Павлович Корнейчук (до 100-річчя від дня народження)/ А. М. Самойленко, І. О. Луковський, В. Л. Макаров та ін. *Укр. мат. журн.* 2020. Т. 72. № 1. С. 130–134.

12. Інформаційні технології

Біляк Ю. О. – студентка V курсу факультету історії політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Качковська Л. Р. – к. і. н., доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки

Соціальна мережа сучасної медіа «Facebook»: аналіз використання

Постановка проблеми. Активний технологічний розвиток ХХІ ст. є основою масштабного розширення комунікативних можливостей людини. Ключовим каталізатором цього процесу стало поширення у ХХ ст. глобальної інформаційної мережі Інтернет, яка забезпечує можливість одночасної міжмережевої взаємодії з будь якої точки планети. Специфіка Інтернету як технологічної бази опосередкованого спілкування сформувала в даному контексті культурне середовище взаємодії, яке стало основою для зародження нових форм і типів комунікації. За даними International Telecommunications Union (ITU) сьогодні аудиторія світової мережі перевищує 2 млрд користувачів по всьому світу [1].

Метою дослідження являється аналіз сучасних тенденцій розвитку та використання однієї з найпопулярніших соціальних мереж «Facebook».

Результати дослідження. Одним із масових явищ у Всесвітній Павутині – є соціальні мережі, які набули сьогодні статусу невід’ємного атрибуту нашого життя. Уявити сучасну людину без соціальних мереж просто неможливо. Спілкування, пошук інформації і друзів, обмін новинами, можливість слухати музику, дивитися відео та світлини – все це дуже важливо для того, хто прагне жити сучасно.

Проаналізувавши функціональні можливості «Facebook», можемо стверджувати, що соціальні мережі є одним із засобів соціального

управління, які призначені для організації та відображення комунікації.

У результаті дослідження з'ясовано, що «Facebook» не являється легкою у користуванні для всіх, без виключення, вікових категорій людей. Вона відразу здобула свою аудиторію, оскільки: інформація, розміщена на просторах мережі, є в більшості випадків доступною та актуальною, «найсвіжіші» новини ми можемо прочитати завдяки цьому електронному ресурсу. За допомогою цієї мережі ми швидко та оперативно комунікуємо зі знайомою людиною в поточному часі, навіть якщо ця людина знаходиться в іншій частині земної кулі. Facebook також допомагає нам підтримувати давні знайомства та з легкістю примножувати нових друзів. При використанні мережі можемо чітко організувати свій час: годинник, нагадування важливих для нас подій, про які ми при певних обставинах забуваємо [2].

Існують також вагомні недоліки даної соціальної мережу, головним з них – низька захищеність електронного ресурсу від різного роду кібератак [2]. Це аргументований факт неетичного або протиправного використання досягнень розвитку сучасних технологій являється певним ризиком і загрозою для пересічного громадянина. До прикладу, на компанію Facebook було подано чимало позовів про порушення умов використання особистого листування, інших даних, що ідентифікують особу. Були прецеденти, коли сервіс надавав навіть номери телефонів та адреси електронних скриньок [2; 3].

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, констатуємо, що Facebook – це повністю сформована сучасна соціальна мережа, яка має свою аудиторію, розширює коло своїх тем, шукає нові підходи до удосконалення.

Попри недоліки Facebook вирізняє оперативне подання та передача інформації, мобільна комунікація між користувачами, взаємодія її з іншими соціальними мережами, Instagram, тощо.

Список літератури

1. Блог викладача інформатики. URL: <http://viklad.blogspot.com/2012/02/facebook.html> (дата звернення: 12.02.2020).
2. Соціальна мережа Facebook. URL: <https://www.facebook.com> (дата звернення: 12.02.2020).
3. Соціальна мережа Instagram. URL: <https://www.instagram.com/?hl=ru> (дата звернення: 12.02.2020).

Варчук М. С. – студент V курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки;

Крот Р. В. – студент III курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки;

Булатецька Л. В. – к. ф.-м. н., доцент кафедри прикладної математики та інформатики СНУ імені Лесі Українки

Проблеми двовимірної задачі розкрою матеріалів

Постановка проблеми. Задача розкрою – це оптимізаційна задача, де під оптимізацією плану розкрою розуміється пошук оптимального розміщення деталей для наявного матеріалу сировини, при якому буде виготовлено найбільшу кількість готових виробів. Оптимізація розкрою матеріалів дозволить мінімізувати відходи виробництва, що призводить до збільшення прибутків підприємства. На сьогодні дана задача є досить актуальною, так як проблема оптимального розкрою виникає в багатьох галузях промисловості: деревообробній, металургійній, в швейній промисловості та ін. Крім того різні предметні області можуть накладати певні обмеження чи уточнювати постановку задачі, що пов'язано з особливостями технологічних процесів, що призводить до розв'язання задачі для кожної галузі окремо.

Метою дослідження є огляд методів розв'язування двовимірних задач оптимального розкрою матеріалу, які виникають на виробництві.

Результати дослідження. Для задачі двовимірного розкрою деталі є площинами, які характеризуються певними параметрами, такими, як: форма контур, площа, орієнтованість в просторі тощо. Існують різні підходи та алгоритми для розв'язання задач двовимірного розкрою. Для вибору необхідного алгоритму необхідно враховувати форму деталей та форму матеріалу сировини. Задачі двовимірного розкрою можна розділити за формою деталей на задачі прямокутного розкрою та задачі розкрою деталей довільної форми. Найбільш розповсюджена задача двовимірного розкрою, це коли форма сировини є прямокутною. Але навіть, коли всі деталі є прямокутної форми, то задача розкрою є складною і для неї не розроблено точного алгоритму. Для розв'язку задачі розкрою листового матеріалу прямокутної форми на прямокутники різного розміру використовують групу алгоритмів, так званих декодерів. Дані алгоритми розміщують

об'єкти у відповідності з деяким евристичним правилом і пріоритетним списком. Цей список задає порядок розміщення об'єктів на листі матеріалу. Перша вдала евристика це метод «Нижній лівий» (Bottom Left) (1980). Даний метод полягав у впорядкуванні прямокутників за спаданням площі. Потім об'єкти розташовувались у верхньому правому куті та зсувались вниз та вліво, наскільки це дозволяли вже встановлені об'єкти. Цей метод був покращений у 1983 р. та названий «Нижній лівий із заповненням» (Bottom Left Fill): кожен об'єкт розташовується в найлівішому та найнижчому можливому місці.

Висновки. Під задачею розкрою розуміють широке коло задач цілочисельного лінійного програмування. Сьогодні для одновимірної задачі розкрою існує багато ефективних алгоритмів, які забезпечують отримання усіх розкладок розкрою. Для двовимірного розкрою матеріалу ефективних алгоритмів розроблено набагато менше, а проблемам розкрою деталей складної структури і взагалі присвячено мало публікацій, тому дана область потребує подальшого розвитку та дослідження.

Список літератури

1. Решение задачи ортогональной упаковки листовых материалов методами линейного раскроя/Р. А. Файзрахманов, Р. Т. Мурзакаев, В. С. Шилов, А. С. Мезенцев. *Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Электротехника, информационные технологии, системы управления.* 2014. № 10. С. 29–41.
2. Глибовець М. М., Гулаєва Н. М., Морозов І. О. Аналіз генетичних алгоритмів розв'язання задачі двовимірної ортогональної упаковки прямокутних об'єктів у напівнескінченну смугу. Прикладні засоби програмування та програмне забезпечення. *Проблеми програмування.* 2016. № 4. С. 101–116.

Глушук Т. О. – студент IV курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки;

Булатецька Л. В. – к. ф.-м. н., доцент кафедри прикладної математики та інформатики СНУ імені Лесі Українки

Дослідження засобів агрегації онлайн інформації для розробки програмного продукту збору даних

На сьогодні ми маємо величезні обсяги інформаційних ресурсів, що призводить до потреби використання як спеціальних програм, так

і фахівців, які займатимуться опрацюванням цих ресурсів. Тому дослідження використання можливостей агрегаторів у практиці та розробка спеціальних сервісів, які використовуються для збору інформації з різних інформаційних джерел є досить актуальним завданням [1].

Метою даної роботи є аналіз та дослідження засобів агрегації онлайн інформації для розробки програмного продукту з функцією збору новин.

Агрегатори найчастіше використовують спеціальні програмні продукти, які називають парсерами, краулерами або павуками. Вони, з певною періодичністю, «обходять» ресурси, тематика яких необхідна. Потім інформація викладається з посиланням на джерело [2].

Є широко і вузько профільні ресурси, але їх можна розділити за типами зібраного контенту. Найпопулярнішими з них є:

- новинні агрегатори: збирають свіжі новини і ділять їх за розділами, роблячи основний прибуток на рекламі. Основним фактором є швидка поява свіжих новин та шоківі та цікаві новини. Такі ресурси рідко публікують свої статті;

- товарні агрегатори: збирають контент, пов'язаний з товарами з інтернет-магазинів і заробляють на продажі реклами певних товарів. Дозволяє порівнювати ціни, якість, розділяє товари на тематики для зручності користувача;

- агрегатори знижок: агрегують інформацію про знижки та акції (надають можливість придбати купон, за яким і буде надана знижка). У результаті агрегатор отримує гроші за купон, рекламодавець – клієнтів, а користувач витрачає менше грошей;

- агрегатори квитків: допомагають підібрати оптимальні і дешеві квитки на будь-які види транспорту. Агрегатори парсять інформацію з різних компаній і надають інформацію у зручному форматі, що дуже допомагає при купівлі квитка.

Крім перерахованих, існує також безліч найрізноманітніших видів агрегаторів, які дозволяють збирати будь-яку інформацію.[3]

У програмному засобі, призначенням розробки якого є створення клієнтської програми на платформі Telegram, автоматично відбуватиметься збір повідомлень з джерел, які експортують в формати RSS, таких як, заголовки новин, блогів, подкастів і розміщення відеофайлів. Здійснюватися це буде за допомогою технології бота бібліотеки Telegram Bot API, бази даних SQL та сервера, який відповідатиме за

безперервну роботу парсера. Усі зібрані повідомлення будуть викладатись у канал, на який зможуть підписуватись користувачі месенджера. Для них будуть доступні функції фільтрування, сортування та порівняння новин з різних джерел для комфортного перегляду ресурсу.

Було проаналізовано різні типи агрегації онлайн інформації, визначено функціональні можливості кожного з них. Наступним етапом дослідження є опис роботи агрегатора, його основні функції.

Список літератури

1. Агрегатор новин. URL: https://vue.gov.ua/Агрегатор_новин
2. Сайт-агрегатор і особливості його розробки. URL: <https://www.centum-d.com/uk/sajt-agregator-i-osoblivosti-jogo-rozrobki/>
3. Агрегаторы контента. URL: <https://prime-ltd.su/blog/agregatoryi-kontenta-chto-eto-takoe-zachem-oni-nuzhnyi-i-prichinyi-ih-populyarnosti/>

Дем'янік А. А. – студентка 5 курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки;
Собчук О. М. – к. п. н., доцент кафедри прикладної математики та інформатики СНУ імені Лесі Українки

Огляд популярних систем керування контентом (CMS)

Постановка проблеми. CMS – це система керування контентом, набір скриптів для створення, редагування та управління контентом сайту [1].

Переваги використання CMS:

- універсальність і мультизадачність.
- зручність – більшість систем прості у використанні.
- вартість – доступні безкоштовні варіанти.
- гнучкість – CMS не вимагає великих ресурсів сервера.
- структура – розрізняють монолітні системи, які практично не допускають змін, і модульні, де легко додати потрібний функціонал через різні плагіни й доповнення;
- безпека – захист в різних видів CMS відрізняється.
- оптимізація [2].

Мета дослідження – описати особливості, переваги та недоліки найпопулярніших CMS.

Результати дослідження. У таблиці 1 нижче наведено найбільш популярні безкоштовні CMS у світі [3].

Таблиця 1

CMS	Переваги	Недоліки
Drupal	– система розрахована для сайтів будь-якої складності; – наявна відмінна система кешування	– складність написання коду
WordPress	– оновлення WordPress-плагінів, тем та системи відбувається автоматично; – система має багато доробок та шаблонів (WordPress-тем)	– система проблемна на тонкі налаштування
Joomla	– широкий вибір шаблонів і моделей	– довго завантажуються сторінки сайту; – адмін-панель має не надто дружній інтерфейс
ModX	– можливість написання власних модулів, сніпетів та плагінів; – легко натягувати власний дизайн сайту	– повільна робота з великими проектами; мало шаблонів дизайну
Magento	– потужна система, яка зручна для покупців та адміністраторів системи	– платформа важка та велика
OpenCart	– система швидко працює, потребує мало ресурсів	– мало функціоналів реалізовано в стандартній збірці
PrestaShop	– величезна кількість модулів відразу вмонтованих в дефолтну збірку	– система досить велика та важка

Висновки. Використання на веб-проекті CMS принесе ряд переваг. Вибір CMS залежить від первинних цілей компанії, вимог до проекту, загальної функціональності CMS. Розробити сайт на CMS значно простіше, швидше і дешевше, ніж без використання цієї системи.

Список літератури

1. Що таке CMS сайту. *HostIq*. 2020. URL: <https://hostiq.ua/wiki/ukr/cms-ukr/>
2. CMS. *AstwellSoft*. URL: <https://astwellsoft.com/uk/blog/cms.html>
3. Аналіз переваг та недоліків CMS. *dali*. URL: <http://www.dali.te.ua/index.php/dali/964-analiz-perevah-ta-nedolikiv-cms.html>

Зімич О. М. – студентка V курсу факультету інформаційних технологій і математики СНУ імені Лесі Українки;

Гришанович Т. О. – к. ф.-м. н., ст. викладач кафедри прикладної математики та інформатики СНУ імені Лесі Українки

Дидактичні умови організації дослідницького навчання молодших школярів засобами інформаційно-комунікаційних технологій

Постановка проблеми. Дослідницьке навчання молодших школярів – це творча діяльність, яка спрямована на розуміння навколишнього світу, відкриття нових знань та способів діяльності. Для організації такого навчання необхідно створювати умови, які допоможуть сформувати дослідницьку компетентність у школярів, та використовувати засоби та методи навчання для її ефективності.

Одним з таких засобів є інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). ІКТ – це технології опрацювання інформації за допомогою комп'ютера та телекомунікаційних засобів. Впровадження ІКТ в навчальний процес стимулює інтерес до навчальної діяльності, сприяє формуванню логічного та творчого мислення, сприяє розвитку здібностей учнів та формуванню інформаційної культури. [1]

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати дидактичні умови організації дослідницького навчання молодших школярів засобами ІКТ і перевірити його ефективність.

Результати дослідження. Теоретичні питання використання інформаційно-комунікаційних технологій на різних рівнях освіти висвітлено в працях І. Булах, А. Гуржія, М. Жалдака, Ю. Жука, О. Ляшенка, Ю. Машбиця, Н. Морзе, І. Роберта, С. Соевої та ін. Результати дослідження засвідчують, що впровадження ІКТ забезпечує створення умов для поглибленого опанування змісту освіти, всебічного розвитку особистості, пізнавальної активності та інтенсифікації навчального процесу [2].

Використання дослідницького навчання школярів засобами ІКТ дозволяє внести кардинально нове у звичайні форми роботи, сприяє активному, цікавому й всебічному розвитку дитини, а також успішне засвоєння теми.

Інформаційно-комунікаційні технології в початковій школі відіграють важливу роль для досягнення мети сучасної освіти та формування в дитини інформаційної культури. Використання сучасних комп'ютерних технологій засвідчує, що застосування інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі дає змогу [3]:

- підвищити мотивацію навчання;
- підвищити ефективність процесу навчання;
- використовувати ІКТ як засоби самоосвіти;
- підвищити унаочненість навчального процесу.

Як показує практика, якість знань учнів підвищувалась, коли вони самостійно виконували дослідницьку роботу, використовуючи комп'ютери, а вчитель при цьому виконував роль організатора навчального процесу.

Ефективними видами уроків з використанням ІКТ є уроки з мультимедійною підтримкою та відео-демонстрацією, коли маємо тільки один комп'ютер, яким користується вчитель для демонстрації зображень, дослідів, віртуальних екскурсій, мультфільмів, а також учні для захисту проектів.

На етапі підготовки до такого уроку важливо проаналізувати електронні та інформаційні ресурси, дібрати необхідний матеріал до теми уроку, структурувати й оформити його на електронних або паперових носіях.

Вважаємо, що найбільш вдалою формою підготовки до уроків і подання навчального матеріалу в початковій школі є створення мультимедійних презентацій [4].

Під час застосування мультимедійних технологій та відео, ми маємо дві основні навчальні переваги – якісну й кількісну. Якісно нові можливості очевидні, якщо порівняти словесні описи з безпосереднім аудіовізуальним уявленням. Кількісні переваги виражаються в тому, що мультимедіа-середовище є більш інформаційно щільним [2].

Висновки. На основі викладеного матеріалу нами зроблений висновок, що дослідницьке навчання молодших школярів засобами ІКТ може бути різноманітним. Це і пошук інформації в Інтернеті, і оформлення презентації, перегляд відео. Безсумнівно, оволодіння учнями ІКТ відповідає сучасним завданням навчання. Але слід відзначити ще один момент: для організації дослідницького навчання учнів вчитель має бути дослідником.

Список літератури

1. Інформаційно-комунікаційні технології. URL: https://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/47521/
2. Методичний посібник: «Використання ІКТ на уроках в початковій школі». URL: <https://naurok.com.ua/metodichniy-posibnik-vikoristannya-ikt-na-urokah-v-pochatkoviy-shkoli-114844.html>
3. Павлова С. А., Трофімова Р. Я. Інформаційно-технічні засоби навчання в початковій школі. *Початкова школа*. № 4. С. 48.
4. Мороз О. З. Використання інформаційно-комп'ютерних технологій в початковій школі. 2014. С. 1.

Каданцев О. В. – студент V курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки;

Гайдай С. І. – к. ф.-м. н., ст. викладач кафедри прикладної математики та інформатики СНУ імені Лесі Українки

Аналіз підходів та методів роботи з Big Data

Постановка проблеми. В умовах розвитку інформаційних технологій та активного їх використання відбувається накопичення великої кількості інформації і кількість таких даних постійно зростає. В зв'язку з цим, існує поняття Big Data, яке охоплює групу технологій та методів, за допомогою яких аналізують та обробляють велику кількість даних, як структурованих так і неструктурованих, для отримання якісно нових знань. Якщо підсумувати, то це інформація, що не піддається обробці класичними способами через її величезний об'єм.

Big Data працює за принципом чим більшою кількістю інформації ми володіємо, тим точніший прогноз можливо зробити. Також можливість порівняння певних даних та взаємозв'язків між ними дозволяє знайти закономірності, які були приховані до цього.

Мета дослідження розглянути та проаналізувати основні підходи та методи роботи з великими об'ємами даних.

Результати дослідження. Формальну модель Big Data можна виразити наступним чином:

$$BD = dVol_{BD}, I_p, A_{BD}, T_{BD}\eta,$$

де Vol_{BD} – множина типів обсягів; Ip – множина типів джерел даних (інформаційних продуктів); A_{BD} – множина методик аналізу Big Data; T_{BD} – множина технологій обробки Big Data.

На основі наведеного означення можна сформулювати основні принципи роботи з такими даними: горизонтальна масштабованість, стійкість до відмов, локальність даних. Усі сучасні засоби роботи з Великими даними так чи інакше відповідають цим трьом принципам.

Для опрацювання Big Data використовуються складні системи, в яких виділяють кілька компонентів або рівнів (Layers). Зазвичай таких рівнів чотири: прийом, збір, аналіз даних та представлення результатів. Найпоширенішими засобами для опрацювання неструктурованих великих об'ємів даних є засоби паралельного опрацювання, такі як СУБД NoSQL, алгоритми MapReduce и засоби проекту Hadoop.

Hadoop – вільно поширюваний набір утиліт, бібліотек. Це фреймворк для розробки та виконання розподілених програм. Вважається однією із основоположних технологій Big Data.

MapReduce – модель розподілених паралельних обчислень в комп'ютерних кластерах, представлена компанією Google. Згідно цієї моделі дані розділяються на велику кількість однакових елементарних завдань, що виконуються на вузлах кластеру, після чого зводяться в кінцевий результат.

NoSQL – загальний термін для різних нереляційних баз даних і сховищ. Бази даних таких типів оптимізовані для роботи з великим обсягом даних.

Виділяють 11 основних методів та технік аналізу великих даних:

1. Методи класу Data Mining – сукупність методів виявлення в даних раніше невідомих, корисних знань, необхідних для прийняття рішень. До таких методів відносяться класифікація, кластерний аналіз, виявлення і аналіз відхилень, метод дерев рішень та деякі інші.

2. Краудсорсинг – класифікація і збагачення даних силами широкого, невизначеного кола осіб.

3. Машинне навчання.

4. Змішування і інтеграція даних

5. Штучні нейронні мережі.

6. Розпізнавання образів.

7. Прогнозована аналітика.

8. Імітаційне моделювання – метод, що дозволяє побудувати моделі, які описують процеси так, як вони б проходили насправді, враховуючи попередні дані.

9. Просторовий аналіз – клас методів, які використовують топологічну, геометричну та географічну інформацію, видобуту з даних.

10. Статистичний аналіз, який включає в себе метод А/В тестування.

11. Візуалізація статистичних даних – представлення інформації у вигляді рисунків, діаграм тощо. Важливий етап аналізу великих даних, що дозволяє представити найважливіші результати аналізу в найбільш зручному для сприйняття вигляді.

Кожен із методів дозволяє отримати нову і корисну інформацію для прийняття рішень.

Висновки. В сучасних умовах успішно використовуються та розвиваються технології та методи для роботи з великими об'ємами даних. Кожен із перелічених методів використовуються в багатьох галузях та на підприємствах в більшій чи меншій мірі та дозволяє підвищити їх конкурентоспроможність.

Список літератури

1. Силен Д., Мейсман А., Али М. Основы Data Science и Big Data. Python и наука о данных. Санкт-Петербург: Питер, 2017. 336 с.
2. Дэвенпорт Т., Хо Ким Джин. О чем говорят цифры. Как понимать и использовать данные Манн, Иванов и Фербер, 2014.

Кузьменко О. А. – студент V курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки;
Булатецький В. В. – доцент кафедри прикладної математики та інформатики СНУ імені Лесі Українки

Розробка мультимедійного онлайн довідника з курсу адміністрування мереж

Постановка проблеми. Вивчення адміністрування, в тому числі адміністрування мереж, суттєво полегшується при використанні демонстрацій виконання поставлених завдань, а також тестуванні

після самостійного виконання цих завдань. Реалізувати таку демонстрацію та тестування найоптимальніше у вигляді доступного мережевого ресурсу. Саме через це виникає потреба у створенні мультимедійного онлайн довідника з курсу адміністрування мереж для можливості детального вивчення тем з усіма поясненнями. Цей довідник допоможе в роботі не тільки студентам але й викладачу у перевірці засвоєного матеріалу тестами, які будуть включені у цей довідник.

Мета дослідження – створення мультимедійного онлайн довідника з курсу адміністрування мереж із підтримкою тестів. У мету входить реалізація таких задач: вибір середовища реалізації, визначення структури проекту, реалізація мультимедійного онлайн довідника в одному з середовищ та його наповнення шляхом виконання усіх завдань та фіксація ходу роботи та основних завдань з метою подальшої демонстрації; розробки тестових завдань та їх ефективного компонування та реалізації.

Результати дослідження. Мультимедійний онлайн довідник з курсу адміністрування мереж повинен містити в собі такі функції: можливість додавання/коректування тем та матеріалу до них, можливість створення тестів до кожної з тем (редактор тестів), розмежування прав користувачів, контролю доступу до тем в онлайн довіднику, моніторингу об'єктів та суб'єктів системи.

При створенні нових тем і підтем (якщо такі існують) мультимедійний онлайн довідник повинен давати можливість вибору елементів сторінки, тобто адміністратор повинен вибрати матеріал, який буде розміщений на сторінці при виборі цієї теми користувачами. Елементами сторінки є відеоматеріал теми, коментарі, текстова частина теми, тести, додаткові файли для завантаження користувачами.

У довіднику обов'язково повинна бути адмін-панель та реалізовано розмежування прав доступу. Для адміністраторів повинна бути доступна функція обмеження доступу до матеріалів теми як групі користувачів так і для кожного окремо.

Доступ до тем онлайн довідника повинен надаватись після здійснення авторизації користувачем.

Виходячи із сказаного вище, для реалізації поставленої задачі ми використали інструментальний засіб під назвою «Qt Creator» із використання бібліотеки WASM(WebAssembly) для відкриття програми, яка написана на Qt C++ в браузері.

Qt це кросплатформовий інструментарій розробки програмного забезпечення (ПЗ) мовою програмування C++, який дозволяє запус-

кати написане за його допомогою ПЗ на більшості сучасних операційних систем (ОС), просто компілюючи текст програми для кожної операційної системи без зміни сирцевого коду [1].

Wasm – це універсальний низькорівневий проміжний код для виконання в браузері застосунків, скомпільованих з різних мов програмування. Серед основних завдань WebAssembly виділяється забезпечення перенесення між браузерами, передбачуваність поведінки та ідентичності виконання коду на різних платформах [2].

При компілюванні програм з використанням `wasm` створюються 4 основні файли для виконання програми в браузері: `projectname.html`, `projectname.wasm`, `loader.js`, `projectname.js`.

Висновки. В усьому вище сказаному було вибрано та розглянуто функціонал мультимедійного онлайн довідника з курсу адміністрування мереж, обрано засоби реалізації проекту.

Список літератури

1. Qt Cross-platform software development for embedded and desktop. URL: <https://www.qt.io/> (дата відвідування: 25.03.2020)/
2. WebAssembly. *Wikipedia.org*. 2015. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/WebAssembly> (дата відвідування: 25.03.2020).

Литвішко Д. В. – студент II курсу навчально-наукового фізико-технологічного інституту СНУ імені Лесі Українки;

Гайдай С. І. – к. ф.-м. н., ст. викладач кафедри прикладної математики та інформатики СНУ імені Лесі Українки

Кросплатформенні нагадування за допомогою боту в Telegram

Постановка проблеми. Фахівці з планування та вчені, які вивчають людську пам'ять, рекомендують складати списки важливих речей, про які необхідно пам'ятати протягом дня. Я вважаю, що набагато ефективніше для цього використовувати гаджети, які будуть нагадувати про порядок денний. Це розвантажить наш мозок від спроб утримати в голові необхідні дані і дозволить зосередитися на виконанні завдань.

Мета дослідження. Створити чат-бота для синхронізації нагадувань на всіх платформах, які підтримують Telegram. Telegram – мультиплатформний месенджер, який дозволяє обмінюватися текстовими повідомленнями, графічними та відеофайлами. Роботи або боти відповідають на спеціальні команди, виконують різні функції і спрощують життя їх користувачів [1].

Програму будемо створювати на мові програмування Python за допомогою бібліотеки TeleBotApi [2]. Для початку, програмі потрібно отримати доступ до Telegram за допомогою токена, який отримується через офіційного бота BotFather.

```
import telebot, time, config #Відкриття потрібних нам бібліотек
from telebot import types
status = { }
status[a]='0'
par={ }
par[a]='0'
bot = telebot.TeleBot(config.TOKEN) #Отримання токена бота з
файлу config
```

Для зручності використання створимо панель з командами, щоб кожного разу не вводити їх, також створимо «пусту» панель.

```
source_markup = types.ReplyKeyboardMarkup(row_width=1, resize_
keyboard = True)
empty_markup = types.ReplyKeyboardRemove()
@bot.message_handler(commands=["start"]) #Розпізнавання команди
/start
```

```
def start(message):
    bot.send_message(message.chat.id, "Hi! I'm Reminder bot, I'll
remind you of your upcoming events", reply_markup=source_markup)
#Відправка тексту а також висвітлення певної панелі команд
```

Для створення нагадування вписуємо команду “New remind”, програма запустить діалог, який створить нагадування. В ньому можна прописати текст та час, через який користувачу надійде заданий текст. Ця функція може працювати багатопотоково, що дає можливість створювати безліч нагадувань.

```
@bot.message_handler(content_types=['text']) #Запуск функції
після отримання будь-якого тексту
```

```
def handler(message):
    if any([message.text == 'New reminder', message.text == 'new
reminder']):
        status[a] = 'wait'
```

```
bot.send_message(message.chat.id, 'Enter text: ', reply_markup=
empty_markup)
    elif status[a] == 'wait':
        par[a] = message.text #Запис повідомлення користувача до
змінної
        bot.send_message(message.chat.id, 'Enter time(in min): ', reply_
markup=empty_markup)
            status[a] = 'wait2'
        elif status[a] == 'wait2':
            date = message.text #Запис часу, через який буде надіслане
повідомлення
                if date.isdigit(): #Перевірка на наявність літер
                    status[a] = '0'
                    name=par[a]
                    bot.send_message(message.chat.id, 'Remainder set on
'+date+' min', reply_markup=source_markup)
                        date=float(date)*60
```

Наступний цикл буде перевіряти, чи пройшов заданий користувачем час, для цього ми використаємо команду `time.time()` з бібліотеки `time`, яка показує, скільки часу пройшло з моменту запуску програми. Записуємо початковий час до змінної `start`, далі від `time.time()`, що постійно зростає, будемо її віднімати, допоки різниця не буде складати заданий користувачем час. Після цього програма відправить заданий користувачем текст назад до нього.

```
start=int(time.time()) #Запис часу з якого починається
відлік
while True:
    if int(time.time())-start==date:
        bot.send_message(message.chat.id, text=name)
        break
```

Висновки. Можемо сказати, що створений бот відповідає потребам програми для нагадувань, а також має суттєві переваги у плані захищеності інформації. В майбутньому планується збільшити функціонал чат-бота.

Список літератури

1. Документація Telegram. URL: <https://tlgrm.ru/docs>
2. Python Telegram Bot API. URL: <https://github.com/eternnoir/pyTelegramBotAPI>

Лісовик Л. В. – студентка V курсу факультету інформаційних технологій і математики СНУ імені Лесі Українки;

Гришанович Т. О. – к. ф.-м. н., ст. викладач кафедри прикладної математики та інформатики СНУ імені Лесі Українки

Проектування та розробка електронного конструктора уроків для нової української школи

Постановка проблеми. В умовах глобальної інформатизації системи освіти та реформування середньої освіти в Україні, а саме введення Нової української школи (НУШ), виникає потреба створення в загальноосвітніх закладах освіти інформаційного простору для діяльності шкільної адміністрації, педагогів, учнів, батьків та інших зацікавлених осіб. Враховуючи швидкий розвиток технологій, сучасному вчителю необхідно швидко і легко адаптуватися, підвищувати якість та ефективність своєї роботи. Для розробки уроку з нуля за новими стандартами вчитель витрачає близько 4 годин, що дуже довго і неефективно. Для полегшення роботи вчителя та підвищення ефективності необхідний уніфікований інструмент, а саме електронний конструктор уроків.

Мета дослідження – розглянути основні особливості проектування та розробки електронного конструктора уроків у НУШ.

Результати дослідження. Електронний конструктор уроків являє собою засіб навчання, що допомагає вчителю в підготовці та проведенні занять [1, 23–27].

Електронний конструктор необхідний для вирішення таких завдань:

– оснащення навчального процесу навчально-методичними, довідковими та іншими матеріалами, які поліпшують якість підготовки школярів;

– створення інструменту планування і організації робіт щодо вдосконалення навчально-методичної бази навчального закладу;

– забезпечення стовідсоткової оснащеності навчального процесу необхідними матеріалами.

Електронний конструктор дисциплін повинен відображати сучасний рівень розвитку науки, передбачати логічно послідовний виклад

навчального матеріалу, використання сучасних методів і технічних засобів проведення навчального процесу, що дозволить учням глибоко освоювати навчальний матеріал і отримувати навички щодо його використання на практиці.

Також необхідно врахувати, що уроки створенні за допомогою електронного конструктора уроків повинні відповідати таким вимогам:

- відповідність цілей і завдань навчальних предметів базисного навчального плану, освітнім стандартам відповідного рівня;

- обґрунтованість актуальності змісту комплексу і його елементів в умовах модернізації освіти;

- наявність систематизованих відомостей наукового або прикладного характеру, викладених у формі, зручній для вивчення і викладання;

- матеріал повинен бути розбитий на логічні структурні одиниці (що входять в модуль), супроводжуватися схемами, малюнками, графіками.

Створення електронного навчального контенту створюється, як правило, в текстовому редакторі. При цьому можна використовувати інструментальні засоби створення малюнків, редактор формул, можливості вставки зображень і т. д. Кожна мінімальна логічна частина тексту повинна являти собою окремий файл, а створені файли варто розмістити в одному каталозі.

У структурі уроку прийнято виділяти вступ і основну частину, яка складається з розділів, глав, тем. Вступ є важливим елементом, оскільки в ньому обґрунтовується актуальність і визначається рівень освіти і аудиторія, на яку розрахований даний матеріал. При формуванні змісту рекомендується його розділити на дві частини: основну частину, яка обов'язкова для вивчення, і додаткову – варіативну, для поглибленого вивчення матеріалу, розширення кругозору, підвищення мотивації. Обов'язковими розділами є: глосарій, список літератури та Інтернет-джерела.

Висновки. З розвитком інформаційних технологій з'явилася потреба в реформі системі освіти з метою полегшення праці вчителів та підвищення рівня засвоєння знань школярів. Електронний конструктор уроків є необхідним інструментом для вчителів НУШ, оскільки він має на меті спростити процес підготовки та проведення уроків, а також підвищити мотивацію школярів щодо засвоєння матеріалу.

Список літератури

1. Косичкина А. С. Особливості проектування та розробки електронних освітніх ресурсів для освітньої організації. *Молодий вчений*. 2016. № 27. URL: <https://moluch.ru/archive/131/36593/>

Оксінчук К. В. – студентка V курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки;
Булатецька Л. В. – к. ф.-м. н., доцент кафедри прикладної математики та інформатики СНУ імені Лесі Українки

Дослідження засобів вивчення математики для учнів молодших класів з використанням адаптивної технології

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми обумовлена соціально-економічними умовами, які ставлять нові вимоги до системи освіти та підготовки майбутніх спеціалістів, здатних ефективно діяти й адаптуватися до суспільства, що динамічно змінюється. Зважаючи на ці вимоги, система освіти змушена постійно перебувати в режимі безперервного оновлення та удосконалення змісту, методик, методів і структур організації освітнього процесу.

Найгострішою проблемою сучасної освіти є індивідуальна адаптація учнів до змінюючого, ускладненого, соціокультурного і освітнього середовища та адаптація процесу навчання до індивідуальних особливостей учнів, що пропонує удосконалення системи педагогічного контролю, як найважливішого компонента навчального процесу.

Практично всі батьки хочуть, щоб вчителі знайшли до їхньої дитини індивідуальний підхід, допомогли не просто засвоїти знання, а й розкрити закладений потенціал особистісного і творчого розвитку. Індивідуальний підхід в індивідуальній роботі з учнем або в роботі з невеликою групою учнів – це зрозуміло і досить просто. Але як реалізувати індивідуальний підхід на уроці, працюючи з цілим класом? Вирішити цю проблему покликана технологія адаптивного навчання.

Мета дослідження – дослідження засобів вивчення математики для учнів молодших класів з використанням адаптивної технології.

Результати дослідження. Дослідивши проблеми сучасної освіти щодо адаптації навчального процесу стало зрозуміло, що використання адаптивних технологій створює найбільш сприятливе середовище для побудови дидактичної системи розвитку потенціалу, наявного в кожній людині, зокрема враховує вікові та індивідуальні особливості.

Використання сучасних інформаційних технологій у навчальному процесі дає можливість [1], [3]:

- підвищити якість знань;
- дозволяє зменшити непродуктивні витрати живої праці вчителя, оскільки, в навчальному процесі провідна роль приділяється не стільки навчальній діяльності педагога, скільки навчанню самих учнів;
- діти самостійно вирішують, чи виконувати практичні завдання, чи варто повторити теоретичний матеріал ще, якщо є певні недоліки при виконанні;
- дає широкі можливості вільного вибору власної траєкторії навчання в процесі набуття знань;
- підвищує мотивацію навчання;
- сприяє розвитку продуктивних, творчих функцій мислення, росту інтелектуальних здібностей.

При побудові адаптивних навчальних середовищ виділяють два найважливіші компоненти – модель учня та база знань (БЗ). Модель учня – спосіб подання та зберігання сукупності особистісних властивостей користувача адаптивного курсу, включаючи данні про поточні результати навчання та особистісні характеристики.

Модель БЗ навчального курсу – це спосіб подання та зберігання знань предметної області у комп'ютерному вигляді.

Висновки. Використання адаптивних технологій навчання дають можливість кожному учневі ефективніше опанувати навчальний матеріал. Системи адаптивного навчання і контролю є одними з дієвих інструментів у формуванні основних компетентностей.

Застосування технологій адаптивного навчання і контролю дозволяє доповнити класичні підходи до навчання і модернізувати освітні процеси з урахуванням спрямованості розвитку сучасних інформаційних технологій, а використання адаптивного тестування дозволяє ефективно визначати рівень знань тих, хто тестується.

Адаптивні технології дозволяють кожному учаснику працювати індивідуально, адаптуються до рівня знань кожного учня, містять

підказки у вигляді теоретичного матеріалу, мають посилання на детальнішу інформацію з певного питання. Дають можливість учням засвоїти навчальний матеріал, виконуючи аналогічні завдання. Якщо допущено багато помилок, учень повертається на початок, до теоретичного матеріалу. Опрацювавши теорію, можна повторити виконання практичної частини. Оскільки, завдання змінюються, то учень не зможе методом спроб дібрати правильну відповідь.

Список літератури

1. Адаптивна система навчання з використанням інформаційних технологій. URL: <https://studfile.net/preview/5258305/page:3/>
2. Принципи адаптивного навчання. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vznu_ped_2015_1_29.pdf
3. Роль інформаційних технологій в освіті. URL: <http://intkonf.org/muts-lb-rol-informatsiynih-tehnologiy-v-osviti/>

Омелянчук К. В. – студентка V курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки;
Гайдай С. І. – к. ф.-м. н., ст. викладач кафедри прикладної математики та інформатики СНУ імені Лесі Українки

Переваги і недоліки дистанційного навчання в сучасному суспільстві

Постановка проблеми. Актуальність дистанційної освіти в останні роки різко зростає. Така форма навчання є досить гнучкою і найдоступнішою для потенційних здобувачів освіти. Багато сказано на користь дистанційної освіти, і, мабуть, не менше про недоліки подібної форми навчання.

Мета дослідження – проаналізувати, наскільки вагомими є причини впровадження дистанційного навчання в наше повсякденне життя.

Результати дослідження. Під дистанційним навчанням (ДН) розуміється форма навчання з використанням комп'ютерних і телекомунікаційних технологій, які забезпечують інтерактивну взаємодію

викладачів та студентів на різних етапах навчання і самостійну роботу з матеріалами інформаційної мережі.

Популярність дистанційного навчання зумовлена його певними перевагами:

1) низька собівартість – користувач платить тільки за знання, які він отримує (відсутність дорожніх витрат, проживання та інших витрат пов'язаних з навчанням в іншому місті);

2) зручність – користувач має можливість вчитися за зручним, власним графіком, відповідно зі своїми особистими чи професійними потребами (є змога вчитися перебуваючи на роботі, удома або під час подорожі);

3) вибір власного темпу навчання – можливість засвоєння матеріалу курсу в зручному темпі, з урахуванням підготовки, здібностей учнів/ студентів. Зручним є відсутність обмежень у часі для засвоєння матеріалу; можливість самостійно опрацювати пропущений матеріал;

4) модульність – розбиття матеріалу на окремі функціонально завершені теми, які вивчаються у міру засвоєння і відповідають здібностям окремого учня/студента або групи загалом;

5) більші можливості контролю якості навчання, які передбачають проведення дискусій, чатів, використання самоконтролю, відсутність психологічних бар'єрів;

Разом з тим, дистанційне навчання має низку недоліків:

– необхідність мотивації (для реалізації дистанційного навчання необхідний високий рівень самоконтролю та відповідальності учня/студента);

– відсутність комунікабельності (під час дистанційного навчання особистий контакт учнів/студентів один з одним відсутній, що в свою чергу сповільнює розвиток комунікабельності, впевненості, вміння працювати в команді;

– проблема ідентифікації студента/учня (під час дистанційного навчання неможливо відстежити чи самостійно студент/учень здавав підсумковий контроль).

Висновки. Дистанційна освіта реалізує та інтегрує в собі такі риси як гнучкість, інтерактивність, доступність та інноваційність у навчального процесу.

Підтримання рівня основної освіти упродовж всього життя або перекваліфікація розбудовують потенціал дистанційного навчання. Воно ж в свою чергу робить навчання більш доступним та відкриває

нові можливості для безперервного навчання школярів, студентів, тощо.

Список літератури

1. Відкрита та дистанційна освіта: від теорії до практики: зб. матер. II Всеукр. електронної наук.-практ. конф. (28–30 листоп. 2017 р.)/[ред. кол.: Л. Л. Ляхощка (голов. ред.), С. П. Касьян, В. В. Дивак]. Київ: ДВНЗ «Ун-т менеджменту освіти» НАПН України, 2017. 127 с.
2. Олійник Л. Дистанційна освіта – переваги та недоліки. URL: http://liyalno1.blogspot.com/2013/03/blog-post_24.html
3. Положення про дистанційне навчання: наказ МОН від 25.04.2013 р. № 466. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>

Остапук Я. В. – студент V курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки;

Собчук О. М. – к. п. н., доцент кафедри прикладної математики та інформатики СНУ імені Лесі Українки

Проектування та розробка веб-додатку для забезпечення комунікації між учасниками навчального процесу в університеті

Постановка проблеми. Навчання в університеті є важливим етапом у підготовці майбутніх фахівців різних галузей. Під час навчального процесу, а саме при підготовці до занять, у студентів часто виникають різного роду питання. Сьогодні мало хто не користується гаджетами, які мають вихід в інтернет. Наш веб-додаток, допоможе студентам комунікувати між собою для вирішення тих чи інших питань, які пов'язані з навчанням.

Мета дослідження – огляд сучасних веб-технологій, проектування та розробка веб-додатку для спрощення комунікації під час навчання у вищих навчальних закладах.

Результати дослідження. Принцип роботи розроблюваного ресурсу полягатиме в наступному: студент, який реєструється на нашому веб-додатку матиме можливість створити так звану групу, до якої він може запросити своїх одногрупників з університету та своїх

викладачів. Після створення групи, будуть доступні такі функції, як чат між її учасниками, онлайн розклад, в якому кожен може записати завдання, яке потрібно підготувати на заняття. Якщо завдання було записане заздалегідь, то всі учасники будуть проінформовані, про необхідність його виконання. Учасники такої групи матимуть можливість створювати сповіщення, з яким швидко необхідно ознайомити всіх учасників. Також буде реалізована функція для спільного виконання задачі, під час онлайн-конференції.

В результаті аналізу сучасних веб-технологій, для розробки нашого веб-ресурсу, ми вирішили, що будемо використовувати: HTML, CSS, MySQL, Vue.js, Laravel.

HTML та CSS це основа, яка присутня у всіх веб-додатках. За допомогою цих засобів створюється статичний каркас, який включає файли з html структурою та css стилями.

MySQL – це безкоштовна реляційна система управління базою даних. Її основними плюсами є: швидкість, масштабованість, безпека, широкий функціонал, проста у використанні. За її допомогою ми будемо зберігати, оновлювати, вибирати дані [1].

Vue.js – один з прогресивних js-фреймворків, конкурентами якого є Angular та React. За допомогою цього фреймворка наш веб-додаток набуде реактивності, тобто стане повноцінним SPA (Single Page Application). Поки що Vue.js займає невелику частину ринку, але багато розробників починають надавати перевагу саме цьому фреймворку. До його хороших якостей ми б віднесли: мінімальний синтаксис шаблонів, всі компоненти знаходяться в одному файлі, простота розширення, робота з Virtual DOM, оптимізація повторного рендерингу [2].

Laravel – найкращий php-фреймворк сьогодення, у якого налічується тільки один конкурент – Symfony. Можна виділити такі основні плюси Laravel: документація, гнучка система маршрутизації, зручний механізм обробки помилок та виключень, механізми кешування додатку. Ми будемо використовувати цей фреймворк, для написання API (Application Programming Interface) для нашого веб-ресурсу [3]. Фреймворк використовує шаблон проектування MVC, що допоможе писати чистий та зрозумілий код.

Висновки. Під час виконання роботи, ми ознайомимось з сучасними веб-технологіями, спроектуємо та розробимо веб-додаток для

студентів, який буде допомагати при комунікації в навчальному процесі.

Список літератури

1. Джеймс Р. Г., Пол Н. В. SQL. Полное руководство. Київ: Вільяме, 2015. 957 с.
2. Десять вещей, которые я люблю в Vue JS. *Webformymself*. 2018. URL: <https://webformymself.com/10-veshhej-kotorye-ya-lyublyu-v-vue-js/>
3. Фреймворк Laravel. *Unetway*. 2014. URL: <http://unetway.com/blog/laravel-framework-review/>

Редька В. Ю. – студент V курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки;

Собчук О. М. – к. п. н., доцент кафедри прикладної математики та інформатики СНУ імені Лесі Українки

Проектування та розробка блогу вчителя

Постановка проблеми. У час швидкого розвитку технологій вчитель як ніхто інший мусить опанувати нові можливості та реалізовувати їх у своїй роботі та демонструвати ефективність використання своїх навичок учням у навчального процесу. Застосування гаджетів стає не від'ємною частиною роботи учнів та вчителів. Мобільний телефон, ноутбук, планшет, які мають доступ до мережі Інтернет, стають невичерпними джерелами інформації, проте перелічені вище прилади не тільки дають змогу дізнатися відповідь на питання, яке цікавить учня, а також дозволяють перевірити знання за допомогою онлайн тестування, відправити листа з індивідуальними завданнями для самостійного розв'язання, повідомити про майбутні заходи чи отримати швидкий зв'язок з батьками. Інтернет блог вчителя, реалізуючи класичні функції онлайн-щоденника, може виступати також як прогресивний засіб роботи педагога з учнями. Маючи власний блог можна об'єднати усі процеси, які виконувалися різними засобами та службами у один єдиний веб-сайт.

Мета дослідження – поглиблення знань у вивченні технологій розробки веб-сайтів та створення блогу вчителя.

Результати дослідження. Розроблений веб-сайт, який містить блог вчителя має наступний функціонал:

- 1) веб-інтерфейс;
- 2) розподілені записи по блоках;
- 3) можливість створення персональних облікових записів учнів для відвідування блогу;
- 4) можливість онлайн зв'язку між вчителем та учнем та ведення діалогу між учнями.

Вчитель виступає автором блогу та його адміністратором. Він наповнює блог авторськими записами відповідно до тем навчальної програми, викладає завдання, займається адмініструванням сайту, забезпечує реєстрацію користувачів. Не зареєстровані користувачі матимуть змогу лише переглядати навчальні матеріали розміщені у постах. Зареєстрований учень відвідувач блогу повинен мати можливість отримати наступний результат: ознайомитися з темами записів вчителя, виконати персональні завдання, відправити їх на перевірку та отримати за виконану роботу свою оцінку.

Відповідно, у проекті передбачено адміністративну панель для вчителя з відповідним функціоналом, базу даних для збереження контенту та персональних даних користувачів.

Під час розробки якості інструментальних засобів було обрано наступні технології: HTML5 – мову розмітки, CSS3 – каскадні таблиці стилів, JavaScript, як мову програмування, PHP для створення панелі реєстрації та баз даних, CSS Grid Layout, як засіб для оформлення розмітки сторінки.

Висновки. У даній роботі було розглянуто прогресивні способи навчання, а саме можливість створення Інтернет блогу вчителя, поняття сайту та типи сайтів, обрано технології розробки, зокрема, HTML5, CSS3, JavaScript, PHP та інші. В результаті розроблений програмний засіб «Блог вчителя», проаналізовано можливості даного засобу, способи реалізації та використання у навчальному процесі.

Список літератури

1. Що таке блог та навіщо він потрібен? URL: <https://wordpress.co.ua/stvoryty-blog-na-wordpress/1-what-is-blog-is-it-usefull>
2. Сучасні Веб-технології. 2015. URL: http://www.smart-site.pro/ua/tech_ua.html
3. Як правильно вибрати web дизайн для веб сайту. URL: <http://www.wcdt.com.ua/ua/yak-pravylnno-vybraty-web-dyzajn-dlya-web-sajtu/>
4. Адміністрування сайту та підтримка сайту. URL: http://ua.kulikoff.com.ua/administruvannya_saitiv/

Станевич Р. В. – студент V курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки;

Собчук О. М. – к. п. н., доцент кафедри прикладної математики та інформатики СНУ імені Лесі Українки

Огляд можливостей платформи Plotly для візуалізації графів та структур даних

Постановка проблеми. Фізіологічно людина влаштована так, що зорове сприйняття є основним каналом отримання знань про світ. Через зір ми сприймаємо близько 90 % інформації. Результати багатьох досліджень показують, що продуктивність праці людини, яка використовує візуальну інформацію, на 17 % вища [3]. Завдяки унаочненню ми запам'ятовуємо такі деталі, які б з тексту не привернули уваги. Коли інформація надходить до нас не просто у вигляді набору букв, а з ілюстраціями, схемами, вона, безсумнівно, сприймається значно легше. Візуалізація даних – це графічна презентація інформації, завдяки якій можна лаконічно представити в зображенні те, що в текстовому еквіваленті займе не один абзац.

Мета дослідження – огляд платформи для візуалізації даних.

Результати дослідження. Пакет Plotly – бібліотека з відкритим вихідним кодом, побудована на «plotly.js», яка, в свою чергу, базується на «d3.js». Plotly – це графічна компанія, яка виробляє кілька продуктів і інструментів з відкритим вихідним кодом [1]. Бібліотека безкоштовна для використання і дозволяє створювати необмежену кількість графіків в автономному режимі, а також до 25 діаграм онлайн.

Сервіс допомагає [2]:

- будувати лінійні графіки, гістограми, теплові карти, гістограми і багато іншого;
- імпортувати дані з файлів і хмарних сховищ;
- аналізувати дані з функціями, статистикою і так далі;
- спільно працювати, ділитися проектами з командою;
- «поширювати» графіки в інтернеті, в презентаціях або в соціальних мережах.

Корисна також для створення різних графіків, особливо для наук про дані, Plotly доступний у вигляді бібліотеки для Python [4], R,

JavaScript, Julia і MATLAB. Він також може використовуватися як веб-додаток з цими мовами.

Висновки. У даній роботі було розглянуто прогресивні способи візуалізації даних, а саме можливість створення графіків за допомогою бібліотеки Plotly. За допомогою Plotly можна легко створити інтерактивні діаграми графіки або графи. Висока продуктивність при побудові великої кількості точок робить Plotly чудовим вибором коли потрібно зобразити великий об'єм даних. Всі графіки повністю налаштовуються, від кольору до ліній сітки. В результаті проведений аналіз бібліотеки та виділені її основні функції та можливості для роботи з даними.

Список літератури

1. Опис Plotly. URL: <https://startpack.ru/application/plotly>
2. Створення інтерактивних графіків. 2020. URL: <https://code.tutsplus.com/ru/tutorials/create-interactive-charts-using-plotlyjs-getting-started--cms-29029>
3. Візуалізація Даних: що це таке і для чого вона потрібна? URL: <https://gurt.org.ua/articles/37609/>
4. Plotly Python Open Source Graphing Library. URL: <https://plotly.com/python/>

Титюк М. М. – студент V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Качковська Л. Р. – к. і. н., доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки

Інформаційна безпека в системі електронного урядування

Постановка проблеми. У зв'язку з шаленим розвитком сучасних інформаційних технологій, важливим завданням кожної країни є захист своїх інформаційних потреб. Безпечне функціонування розвинутих технологій є важливим аспектом становлення для його суб'єктів. Одним з найважливіших викликів, які виникають перед кожною державою та її суспільством, є протидія кіберзлочинам та інформаційній війні.

Електронне урядування дозволяє за допомогою інформаційних систем організувати роботу органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, забезпечує повноцінне функціонування державних служб і дозволяє урядовцям налагодити швидку комунікацію з громадянами та дбати про високий рівень захищеності даних в інформаційному просторі [4].

Мета дослідження – проаналізувати актуальні питання інформаційної безпеки систем електронного урядування, визначити ключові проблеми її забезпечення та напрями їх вирішення.

Результати дослідження. Інформаційна безпека – це комплекс заходів, які мають на меті забезпечити захист інформації від несанкціонованого доступу, руйнування, внесення неправдивих змін або фізичне знищення даних [2; 3].

Завданнями інформаційної безпеки є забезпечення інформаційного потенціалу країни та реалізація державної політики інформаційної безпеки. До таких напрямів також входять виявлення, попередження і припинення загроз національному суверенітету та протидія інформаційному тероризму та кіберзлочинам. Важливою складовою виступає захист інформаційних систем від несанкціонованого проникнення; забезпечення зберігання державної таємниці; організація державного контролю за функціонуванням систем управління [1].

Функціонування інформаційної безпеки систем електронного урядування полягає у захисті інформаційного простору від небажаного зовнішнього впливу, забезпеченні використання телекомунікаційних систем, а також захисті інформації [5].

Варто зазначити, що при забезпеченні інформаційної безпеки виникає ряд проблем, які потрібно долати у негайному порядку. Для цього спеціалістами створюються науково-практичні та теоретико-методологічні основи безпеки, формується нормативно-правова база. На основі сучасних технічних засобів впроваджуються цілісні комплексні системи захисту інформації, проводиться аналіз показників для системної оцінки ефективності функціонування електронного урядування тощо [1; 5].

Важливо розуміти, що жодна система захисту інформації не здатна тривалий час протистояти зовнішнім загрозам, тому вона потребує постійного покращення. Інформаційна безпека дозволяє зробити так, аби при несанкціонованому доступі або пошкодженні

даних, втрати були мінімальні. У цьому контексті захист інформації є станом захищеності усіх систем, при якому забезпечується конфіденційність, доступність і цілісність інформації [5].

Основним обов'язком держави у сфері інформаційної безпеки виступає захист національних інформаційних ресурсів, розробка та впровадження безпечних і, головне, сучасних технологій. Державні інститути повинні будувати таку інформаційну інфраструктуру, яка могла б з мінімальними втратами протистояти зовнішньому негативному впливу та бути ефективною в умовах інформаційної війни. Забезпечення ефективної роботи комплексної системи інформаційної безпеки, розробка нормативно-правової бази, а також вдосконалення існуючих технологій є важливим та невід'ємним атрибутом успішного процвітання будь-якої держави [4].

Висновки. Отже, інформаційну безпеку в системах електронного урядування слід розглядати у контексті безпеки держави. Для успішного функціонування законодавчих та нормативних актів повинна існувати та оновлюватись комплексна система захисту інформації [4; 5].

Процес забезпечення інформаційної безпеки потребує в першу чергу створення теоретико-методологічних положень для модернізації систем захисту інформації, впровадження програмних механізмів з урахуванням міжнародного досвіду та прогнозування результатів впровадження цих систем.

Список літератури

1. Дрешпак В. Становлення державної інформаційної політики України: зміст і хронологічні межі основних періодів. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 4. С. 3–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2013_4_3 (дата звернення: 09.04.2020).
2. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.04.2012 № 4652-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (дата звернення: 09.04.2020).
3. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 09.04.2020).
4. Семенченко А. Організаційно-правові механізми державного управління розвитком електронного урядування в Україні в контексті інформаційної безпеки та інтеграції в ЄС. *Наука і оборона*. 2013. № 3. С. 14–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nauiou_2013_3_4 (дата звернення: 09.04.2020).
5. Шевченко М. М. Функції та завдання системи забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах. *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*. 2014. Вип. 3–4. С. 14–24. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/nivanb_2014_3-4_4.pdf (дата звернення: 09.04.2020).

Трофімук А. О. – студент V курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки;

Булатецька Л. В. – к. ф.-м. н., доцент кафедри прикладної математики та інформатики СНУ імені Лесі Українки

Розробка та реалізація інформаційної карти на основі фреймворку Laravel та одно-сторінкового додатка SPA

Постановка задачі. В сучасному інформаційному світі дуже актуальною темою є миттєве отримання інформації людиною про той чи інший об'єкт (його географічне розташування, зовнішній вигляд, короткий опис та відгуки про нього), тому розробка додатків, які сприятимуть швидкому наданню інформації для користувача є і буде дуже важливим завданням на даний час.

Актуальність. На даний час існує багато сервісів, які забезпечують цілодобовий доступ користувачів до інформації, але кожен із них має свої певні напрямки.

Для реклами та популяризації нових видів діяльності, актуальним є питання створення нових додатків, які забезпечують швидкий доступ до інформації, яку шукає людина.

Метою роботи є створення інформаційного ресурсу, який забезпечує позначення на карті самими користувачами об'єктів та додавання до них фотографій зовнішнього вигляду, інформації та відгуків про нього. Це призводить до створення актуальної інформаційної бази даних, яку користувачі самі можуть редагувати в режимі онлайн.

Для реалізації даної мети були використані об'єкти на карті із використання API ключа google maps [2], а також використано одно-сторінковий веб додаток з динамічним підвантаженням HTML, CSS, JavaScript мовами, звичайними асинхронними засобами Ajax.

Результат дослідження. Веб додаток має інформаційно-реklamний характер.

Людина може перебувати у даному додатку як:

- гість;
- зареєстрований користувач;
- адміністратор.

Гість має можливість переглянути створенні користувачами маркери визначеного місця, переглядати його фотографії, інформаційний текст та відгуки.

Користувачі мають право створювати нові маркери, редагувати та видаляти раніше створенні свої маркери, а також мають можливість написати відгук про будь яке визначене місце та поставити рейтинг цікавості.

Адміністратор має повний доступ до зміни та редагування будь-яких маркерів із своєю окремою сторінкою доступу, а також має можливість написати відгук та контролювати їхнє відображення задля спаму.

Для розробки інформаційної карти обрано фреймворк Laravel, який є основою проекту, що забезпечує маршрутизацією сторінок а також базу даних PHPmyAdmin [1]. Реалізація стилів виконувалась за допомогою мови SCSS, яка призначена для збільшення рівня абстракції CSS коду та полегшення файлів каскадних таблиць. Для реалізації алгоритмів було використано мову JQuery та фреймворк з відкритим вихідним кодом для створення користувацьких інтерфейсів Vue. Створення одно-сторінкових додатків виконувалося за допомогою Vue router, а також контейнера, в якому зберігається стан додатка Vuex [3].

Висновки. В результаті проведеної роботи, було створено одно-сторінковий додаток на основі Laravel та увесь функціонал додатку. Додаток як і передбачалось виявився швидким, зручним у користуванні та інформаційним.

Список літератури

1. Laravel. *Laravel.ru*. 2020. URL: <https://laravel.ru/docs/v5>
2. Google Maps Platform. 2019. URL: <https://developers.google.com/maps/documentation>
3. Vue. 2020. URL: <https://vuejs.org/>

Федорчук Р. М. – студент V курсу факультету історії політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Качковська Л. Р. – к. і. н., доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки

Реінжиніринг: актуальні питання практичної реалізації

Постановка проблеми. В наш час світові тенденції вказують про зростання необхідності вдосконалення управління установами і орга-

нізаціями, використання нових методів для покращення процесів управління. Одною із кращих концепцій в управлінні є реінжиніринг, який все частіше використовується. Особливістю реінжинірингу бізнес-процесів виступають радикальні підходи до змін, які можуть застосовуватись для надання конкурентних переваг та в умовах кризи. Завдяки даному виду адміністрування велика кількість організацій можуть перемагати кризові явища, які активно виникають у сучасних умовах.

Мета дослідження. Вивчити актуальні питання використання реінжинірингу на вітчизняних підприємствах (організаціях) та визначити основні проблеми, які спонукають використовувати радикальні методи оптимізації.

Результати дослідження. Засновником терміну «реінжиніринг» вважається американський інженер Майкл Хаммер. За його визначенням, реінжиніринг – це фундаментальне переосмислення і радикальне зміна бізнес-процесів для досягнення значного покращення якості функціонування [3]. Радикальне перетворення означає звернення до першопричин речей, тобто потрібно відмовитись від того, що було раніше, і спроектувати те, як робота повинна бути виконана. Об'єктом реінжинірингу є не організації, а самі процеси. Організації піддають реінжинірингу не свої відділи, а роботу, що виконується персоналом цих структурних підрозділів [3].

Перш за все потрібно зазначити, що впровадження реінжинірингу в Україні має свою специфіку, пов'язану зі спадщиною, що дісталася вітчизняним підприємствам. Організаційна структура більшості українських підприємств незалежно від їхньої галузевої приналежності і юридичного статусу була спрямована на виробництво; створена ієрархічна, авторитарна система управління, застосовуються застарілі методи ведення бізнесу, непрозора і досить часто неадекватна система контролю, що негативно впливає на мотивацію персоналу.

Недоліки такої структури полягають у:

- невідповідності планів реальному становищу;
- неготовності адаптації до змін навколишнього середовища;
- складності підтримки якості, необхідної споживачу;
- дублюванні функцій різними підрозділами підприємства, що призводить до збільшення витрат і затягнутого прийняття рішень [2].

Таким чином, реінжиніринг припускає такі зміни в організації бізнесу українських компаній: скасування менталітету «плановиків»;

трансформація бюрократичної системи управління організації; орієнтація на потреби споживача; оптимізація організаційної структури підприємства, тобто підлатування під ринок [2].

Для ефективного впровадження реінжинірингу необхідно абстрагуватися від існуючої функціональної організації підприємства, піддавши сумніву прийняті методи управління. Керівникам компаній необхідно бути готовими піти на кардинальні зміни і намагатися сприймати ситуацію на підприємстві по-новому [3].

Завдяки таким заходам оптимізації значна кількість українських організацій можуть вийти з глибокої кризи, покращити свої перспективи та стати більш конкурентоспроможними.

Висновки. Реінжиніринг – є актуальним способом оптимізації діяльності підприємства в Україні, тому що більшість підприємств працюють за старими процесами та організаційним структурам, які сьогодні втратили свою актуальність. В час світової кризи українські організації мають потребу у кризисному реінжинірингу. Це дасть можливість не тільки зберегти своє місце на світовій арені, але й відносно у короткий час покращити свою конкурентоспроможність.

Для більш успішнішого реінжинірингу потрібно в першу чергу свідоме керівництво, налагодження комунікацій, мотивація працівників, кваліфіковані співробітники. Цей підхід дає змогу переоцінити процеси підприємства, провести перерозподіл ресурсів, що забезпечить більшу продуктивність, а головне – покращить показники діяльності підприємства зі значним прискоренням.

Список літератури

1. Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч./за заг. ред. А. І. Семенченка, В. М. Дрешпака. Київ, 2016. Ч. 9: Електронний документообіг. Реінжиніринг адміністративних процесів в органах публічної влади. [С. П. Кандзюба, Р. М. Матвійчук, Я. М. Сидорович, П. М. Мусієнко]. Київ, 2017. 64 с. URL: https://onat.edu.ua/wp-content/uploads/2018/05/Part_009_Feb_2018.pdf (дата звернення: 8.04.2020).
2. Усова Г. В., Коваленко К. В. Особливості застосування реінжинірингу бізнес-процесів на промислових підприємствах. URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/aprer_2013_9\(2\)_28.pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/aprer_2013_9(2)_28.pdf) (дата звернення: 8.04.2020).
3. Хаммер М., Чампи Дж. Реінженіринг корпорации: Манифест революції в бізнесі: пер. с англ. Санкт-Петербург, 1997. 332 с. URL: <https://pqm-online.com/assets/files/lib/books/hammer.pdf> (дата звернення: 8.04.2020).

Юзва А. С. – студентка I курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки;

Гембарська С. Б. – доцент кафедри диференціальних рівнянь та математичної фізики СНУ імені Лесі Українки;

Собчук В. В. – доцент кафедри вищої математики Державного університету телекомунікацій

Про застосування генетичних алгоритмів

Постановка проблеми. Типові практичні прикладні задачі, зазвичай є мультимодальними та багатовимірними. Для побудови розв'язків таких задач не існує універсального методу, який дозволяє швидко знайти точний розв'язок. Однак, комбінуючи переборний і градієнтний методи, можна знайти принаймні наближений розв'язок, точність якого буде зростати при збільшенні ітераційних операцій та часу. Власне генетичний алгоритм і є саме таким комбінованим методом при цьому механізми схрещування та мутації в певному сенсі реалізують перебірну частину методу, а відбір кращих розв'язків – градієнтний спуск.

Актуальність обраної теми дослідження обґрунтовується тим, що нині генетичні алгоритми набули широкого застосування при розв'язанні екстремальних задач, задач про найкоротший шлях, складання розкладів, добору (фільтрації) вхідних даних, налаштування та навчання штучної нейронної мережі, моделювання штучного життя, ігрових стратегій тощо.

Мета дослідження полягає у визначенні поняття генетичного алгоритму, історичному огляді теорії генетичних алгоритмів, наведенні прикладу застосування генетичного алгоритму до розв'язання задачі оптимізації.

Результат дослідження. Генетичні алгоритми є частиною більш загальної групи методів, які називають еволюційними обчисленнями, що поєднують різні варіанти використання еволюційних принципів для досягнення поставленої мети. Першими роботами, які дали поштовх розвитку теорії генетичних алгоритмів були праці Н. А. Барічеллі [1, 4] та А. С. Фрейзера [2, 4]. Теорія стрімко почала розви-

ватись у 80–х роках минулого століття. Подальші дослідження генетичних алгоритмів стали базисом розвитку таких сучасних наукових напрямів як нейронні мережі та штучний інтелект. Такий підхід суттєво відрізняється від класичної теорії інтелектуальних систем.

Основний механізм еволюції – природний відбір. Завдяки передачі генетичної інформації нащадки успадковують від батьків основні їхні якості. Кожна вроджена якість особи кодується визначеною частиною хромосоми, яку називають *геном* цієї властивості. Ген – це відрізок ланцюга ДНК, що відповідає за визначену властивість особи. Різні значення гену називаються його *аллелями*. Основний спосіб еволюції ДНК – *кроссовер*, чи схрещування. При кроссовері ДНК предків розділяються на дві частини, а потім обмінюються своїми половинками.

Генетичний алгоритм – це евристичний алгоритм пошуку, який використовується для розв’язування задач оптимізації й моделювання шляхом послідовного підбору, комбінування й варіації шуканих параметрів з використанням механізмів, що нагадують біологічну еволюцію. Відмінною рисою генетичного алгоритму є акцент на використанні оператора «схрещування», що робить операцію рекомбінації рішень-кандидатів, роль якої аналогічна ролі схрещування в живій природі [4, 4].

Наприклад, розглянемо функцію $f(x) = 2x^2 + 1$ і припустимо, що x приймає цілі значення з інтервалу від 0 до 15. Задача оптимізації цієї функції полягає в переміщенні по простору, що складається з 16-ти точок зі значеннями 0, 1, ..., 15 для виявлення тієї точки, в якій функція приймає максимальне (або мінімальне) значення.

Тоді параметром в даній задачі є змінна x . Множина $\mathcal{M} = \{0, 1, \dots, 15\}$ є простором пошуку й одночасно – множиною потенційних розв’язків задачі. Кожне з 16-ти чисел, що належать $\mathcal{M}$, називаються точкою простору пошуку, розв’язком, значенням параметра, фенотипом. Значення параметра x від 0 до 15 можна закодувати в такий спосіб:

0000 0001 0010 0011 0100 0101 0110 0111
1000 1001 1010 1011 1100 1101 1110 1111

Представлені кодові послідовності називають *ланцюгами* або *хромосомами*. В даному прикладі вони виступають і в ролі генотипів. Кожна з хромосом складається з 4 генів (інакше можна сказати, що

двійкові послідовності складаються з 4 бітів). Значення гену в конкретній позиції називається *аллелью*, що приймає в даному випадку значення 0 або 1. Популяція складається з особин, які обираються серед цих 16-ти хромосом. Прикладом популяції з чисельністю, рівною 6, може бути, наприклад, множина хромосом {0010, 0101, 0111, 1001, 1100, 1110}, що представляють собою закодовану форму наступних фенотипів: {2, 5, 7, 9, 12, 14}. Пристосованість окремих хромосом у популяції визначається значенням функції $f(x)$ для тих значень x , що відповідають даним хромосомам, тобто для фенотипів, що відповідають визначеним генотипам.

Висновки. Вивчення апарату генетичних алгоритмів є важливим і актуальним. Генетичні алгоритми дають можливість знайти найбільш наближений розв'язок типових прикладних задач.

Список літератури

1. Barricelli N. A. Symbiogenetic evolution processes realised by artificial methods. 1957. 40 p.
2. Fraser A. S. Simulation of genetic systems by automatic digital computers: S-linkage, dominance and epistasis. *Amer. J. Biol. Sci.* 1957. Vol. 10. P. 484–492.
3. Fraser A. S. Simulation of genetic systems. *J. Theoret. Biol.* 1962. Vol. 2. P. 329.
4. Holland John H. Adaptation in Natural and Artificial Systems. *The U. of Michigan Press.* 1975.

24. Сфера обслуговування

Михалевський П. С. – студент I курсу
географічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;

Гринасюк А. Р. – к. г. н., асистент кафедри
туризму та готельного господарства
СНУ імені Лесі Українки

Управління в сфері туризму Петриківської об'єднаної територіальної громади в умовах децентралізації влади в Україні

Постановка проблеми. Нещодавно утворена Петриківська об'єднана територіальна громада (ОТГ) самостійно впроваджує стратегію розвитку, де основним пріоритетом є саме розвиток туризму. Додаткові ресурси, які отримала громада внаслідок проведення реформи децентралізації, дозволяють ОТГ розвивати туристичну сферу.

Мета дослідження. Проаналізувати розвиток туризму в Петриківській ОТГ в умовах децентралізації влади в Україні.

Результати дослідження. Петриківська об'єднана територіальна громада – це громада сільського типу, розташована у північній частині Дніпропетровської області, в центральній частині Петриківського району, яка утворена відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [2]. До складу громади входять п'ять населених пунктів, а саме: селище Петриківка, село Мала Петриківка, село Сотницьке, село Кулішеве, село Хутірське. Адміністративно-територіальним центром громади є селище Петриківка – відомий осередок народного мистецтва та декоративного розпису. Петриківська ОТГ зберігає унікальну традицію Петриківського розпису, який є об'єктом нематеріальної культурної спадщини України і має вагомий вплив на туристичну привабливість регіону.

Відповідно до Конституції України, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», в рамках програми «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність (DOBRE)», який фінан-

сується USAID, було розроблено та затверджено «Стратегію сталого розвитку Петриківської об'єднаної територіальної громади на 2019–2027 роки» [5]. В стратегію сталого розвитку покладено розвиток громади, який залежить від її міцних сторін та переваг. Однією з таких переваг було визначено сферу туризму.

Створення позитивного туристичного іміджу Петриківської ОТГ відповідно до цілей «Стратегії сталого розвитку Петриківської об'єднаної територіальної громади на 2019–2027 роки» залежить від виконання поставлених основних завдань та механізмів їх реалізації (табл. 1).

Таблиця 1

Діяльність/завдання	Показник реалізації діяльності/завдання	Результат реалізації діяльності/завдання	Термін реалізації
Створення туристично-інформаційного центру	Створення комунального підприємства «Туристично-інформаційний центр петриківської селищної ради»	Підвищення рівню туристичної привабливості на території Петриківської селищної ради; сприяння розвитку туристичної діяльності на території Петриківської ради	2021 р.
Створення мапи туристичних маршрутів	Розробка та видавництво туристичних маршрутів громади у вигляді друкованого матеріалу	Підвищення рівню туристичної привабливості на території Петриківської селищної ради	2020 р.
Створення центру мистецтв та туризму з виставковою залом	Облаштований зал для центру мистецтв та туризму	Підвищення туристичного потенціалу та донесення інформації до мешканців і гостей громади	2020 р.
Створення готельного комплексу (залучення інвесторів)	Створені умови для залучення інвестора	Розв'язання проблеми стосовно розміщення іногородніх гостей громади	2021 р.
Створення мисливсько-рибацького комплексу	Облаштований рибгосп для проведення культурно-спортивних заходів	Залучення гостей зі всієї країни для проведення змагань та організації місництва	2022 р.
Будівництво фестивального центру	Виділення коштів з місцевого бюджету та обласного бюджету	Облаштування місця проведення фестивалів та ярмарок зимовий період	2024 р.

Інфраструктура грає одну з найважливіших ролей у туристичній привабливості будь-якого регіону чи міста. Органи місцевого самоврядування розуміють які питання слід вирішувати у першу чергу. Тому Петриківська ОТГ направляє кошти на ремонт доріг та тротуарів, освітлення та реконструкцію парків. Прикладом є облаштування арт-платформи, як складової арт-майданчика «Мистецька феєрія» в смт Петриківка. Нині активно ведеться робота з ремонту Хутірського сільського будинку культури, де в подальшому можуть проводитись цікаві представлення петриківського розпису. У рамках стратегії за 2019 рік було здійснено освітлення декількох вулиць і насадження дерев та кущів, що покращує благоустрій території [4].

Висновки. Петриківська ОТГ – це всевітньо впізнаваний бренд, створений її мешканцями на основі місцевих козацьких традицій, які ґрунтуються на цінностях та моралі, виражених у різних видах мистецтва. Це місце, де у інноваційний спосіб поєднуються культура, історія, мистецтво, що веде до розвитку туризму. Як наслідок децентралізації (слід додати, що у 2017 р. бюджет Петриківської сільради становив 18 млн гривень, а після об'єднання бюджет ОТГ зріс до 84 млн гривень), громада отримали можливість реалізовувати інфраструктурні проекти, покращувати благоустрій і загалом самостійно обирати пріоритети розвитку. За допомогою децентралізації влади відбувається створення системи збереження, захисту та просування культурної спадщини та активізація розвитку сфери туризму.

Список літератури

1. Офіційний сайт Петриківської об'єднаної територіальної громади. URL: <https://petrykivska.otg.dp.gov.ua/ua> (дата звернення: 01.04.2020).
2. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 2015 р. № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19> (дата звернення: 29.03.2020).
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 1997 р. № 24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (дата звернення: 29.03.2020).
4. Результати Стратегії сталого розвитку Петриківської об'єднаної територіальної громади на 2019–2027 роки за 2019 р. URL: <https://petrykivska.otg.dp.gov.ua/ua/rishennya-gromadi/pro-zatverdzhennya-zvitu-pro-vikonannya-programi-socialno-ekonomichnogo-ta-kulturnogo-rozvitku-petrykivskoyi-selishchnoyi-radi-za-2019-rik> (дата звернення: 29.03.2020).
5. Стратегії сталого розвитку Петриківської об'єднаної територіальної громади на 2019–2027 роки. URL: <https://petrykivska.otg.dp.gov.ua/ua/rishennya-gromadi/pro-zatverdzhennya-programi-socialno-ekonomichnogo-ta-kulturnogo-rozvitku-petrykivskoyi-selishchnoyi-radi-na-2020-rik> (дата звернення: 29.03.2020).

28. Публічне управління та адміністрування

Дмитрук І. Я. – студентка III курсу
факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки;

Борисюк О. В. – к. е. н., доцент кафедри
фінансів, банківської справи та страхування
СНУ імені Лесі Українки

Шляхи вдосконалення вітчизняної податкової системи в контексті зарубіжного досвіду

Постановка проблеми. Питання про вдосконалення податкової системи, що відповідає стратегії євроінтеграційного розвитку країни та сприяє інноваційно-інвестиційної моделі економічного зростання, знаходиться в центрі уваги наукової думки з часу здобуття незалежності України. Особливо сьогодні, на державному рівні визнано гостроту проблеми оподаткування, пов'язаної з надмірністю податкового тягаря, що є однією з причин фінансової нестабільності підприємств, зниження загального попиту й економічної кризи.

Головною метою дослідження є розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення адміністрування податків в Україні з урахуванням європейського досвіду.

Результати дослідження. Для створення ефективної системи оподаткування Україні потрібно звернути увагу на міжнародний досвід у сфері оподаткування, а саме:

1) податкове стимулювання інноваційної діяльності підприємств. Флагманами у стимулюванні інновацій у Європі вважають Францію, яка використовує дослідницькі податкові кредити, та Велику Британію, яка надає підприємствам право використовувати близько 10 % корпоративного податку на інвестиції, що визначені законом та традиційно застосовує спеціальні вирахування з витрат;

2) стимулювання прямих іноземних інвестицій. Такі країни як, Кіпр, Ірландія та Нідерланди постійно використовують низькі ставки

податку на прибуток, дивіденди, спрощену систему податкового обліку і звітності. Ці механізми є досить дієвими, зокрема, значна податкова лібералізація в Ірландії призвела до зростання інвестицій щорічно близько 13 млрд дол. США [1, 46];

3) спрощення адміністрування. У більшості країнах взаємозв'язок платників із фіскальними відомствами значно покращився завдяки можливості подання декларацій в електронному вигляді, надання платнику податків наперед підготовленої електронної податкової декларації, яку складає сам фіскальний орган, сплати податків через Інтернет та інші електронні системи, онлайн-доступу до нормативних баз [2, 66];

4) сприяння середньому і малому бізнесу. Значну увагу зарубіжні країни приділяють розвитку малого бізнесу. Зокрема, у Великій Британії малі підприємства звільняються від сплати ПНП з витрат, що спрямовані на інформаційні та телекомунікаційні технології, а дохід від такої діяльності оподатковується за зниженою ставкою 20 %. Значну увагу заслуговує позитивний досвід Грузії, яка прийняла восени 2010 р. новий Податковий кодекс, за яким малий бізнес з обсягом річного обороту до 17 тис. дол. США взагалі не оподатковується [3, 106]. Завдяки держаній підтримці в Сінгапурі функціонує близько 140 тисяч малих та середніх підприємств, що становить 90 % від усіх підприємств країни, які забезпечують приріст ВВП на рівні 5–6 % щороку [3, 110].

Висновки. Україні слід оцінити зарубіжний досвід та сформулювати таку податкову систему, яка б сприяла розвитку малого бізнесу, в першу чергу за рахунок звільнення від оподаткування тієї частини прибутку, яка інвестується у виробництво та запровадження диференційованих ставок податків. Водночас за умови ефективного реформування податкової системи в частині зниження реального податкового навантаження, Україна має шанси стати серйозним суб'єктом податкової конкуренції на світовому просторі.

Список літератури

1. Іванов С., Ковальчук А. Основні принципи та напрями вдосконалення податкової системи України: методологічний аспект. *Банківська справа*. 2017. № 4. С. 46.
2. Карлін М. І, Борисюк О. В. Управління державними фінансами: навч. посіб. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2013. 311 с.
3. Коваленко Н. В. Інвестиційний податковий кредит як інструмент фінансування діяльності промислових підприємств. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2018. № 3 (54). С. 106–111.

Нагайчук Ю. І. – студентка II курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Куденьчук А. – аспірант кафедри аналітичної економіки та природокористування СНУ імені Лесі Українки;

Павлова О. М. – д. е. н., професор, завідувач кафедри аналітичної економіки та природокористування СНУ імені Лесі Українки

Реформа децентралізації в Україні

Постановка проблеми. Одним з найважливіших та найактуальніших завдань розбудови України як демократичної держави є формування органів місцевого самоврядування, організація та діяльність яких базувалася б на принципах Європейської хартії місцевого самоврядування. Неможливо вийти на новий рівень в соціально-економічному та культурному розвитку територіальних громад і регіонів, підвищити рівень та якість життя більшої частини громадян України без проведення реформ органів місцевого самоврядування, здійснення процесів децентралізації.

Мета дослідження – аналіз теоретичних адміністративно-правових засад та головних напрямів реформування й децентралізації влади в Україні, яка полягає в перерозподілі функцій і повноважень між органами державної влади й органами місцевого самоврядування в процесі реформи місцевого самоврядування.

Результати дослідження. Сьогодні в Україні налічується чимало реформ і частина з них на даний час перебувають в процесі реалізації. Зараз однією з найуспішніших реформ в Україні по праву вважають реформу децентралізації.

Децентралізація – це передача значних повноважень та бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування. Так, аби якомога більше повноважень мали ті органи, що ближче до людей, де такі повноваження можна реалізовувати найбільш успішно. Мета реформи децентралізації – формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститу-

тів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

В Україні вперше децентралізація згадується в Конституції Української Народної Республіки від 29 квітня 1918 р., у якій зазначалося, що, «не порушуючи єдиної своєї влади, УНР надає своїм землям, волостям і громадам права широкого самоврядування, дотримуючись принципу децентралізації»

Децентралізація влади є ефективним знаряддям економічного розвитку, завдяки зусиллям незалежності місцевого самоврядування та підвищенню його активності, зміцненню демократії на місцях. Перевагами децентралізації є зміцнення демократичних процедур; захист прав людини та її свободи; підвищення ефективності органів місцевої влади завдяки передачі повноважень на місця; удосконалення соціально-економічного розвитку.

Реформу децентралізації провадять через об'єднання базових територіальних громад в укрупнені територіальні одиниці – так звані об'єднані територіальні громади. Об'єднання відбувається на добровільних засадах. Для запобігання хаосу держава розробила орієнтири об'єднання – перспективні плани формування територій громад у кожній області України. Однак, оскільки об'єднання добровільне, громади можуть ініціювати внесення обґрунтованих змін до перспективних планів і об'єднуватися по-іншому, аніж було закладено у початковому плані. У результаті об'єднання органи місцевого самоврядування об'єднані територіальні громади отримують набагато більші можливості для розвитку, аніж окремі села чи міста. Пов'язано це зі зміною адміністративно-територіальної вертикалі. До входження в об'єднані територіальні громади міста, села і були у складі району. Після об'єднання в об'єднані територіальні громади села отримали не лише виборні органи управління, компетентні розв'язувати місцеві питання, а й кошти з державного бюджету на розвиток, які потрапляють в об'єднані територіальні громади безпосередньо з державного бюджету, а не опосередковано, як було до об'єднання.

Реформа децентралізації передбачає відповідальність органів місцевого самоврядування перед виборцями – за ефективність своєї роботи, а перед державою – за її законність.

Висновки. Отже, отримані в результаті децентралізації повноваження та ресурси надали органам місцевого самоврядування більше можливостей для розвитку своїх територій. Реформа дала поштовх до

повноцінного розвитку громад, можливість поліпшити життя у кожному населеному пункті та у країні в цілому і дозволяє громадянам – кожному з нас – самостійно господарювати там, де вони живуть.

Список літератури

1. Децентралізація в Україні. URL: <https://decentralization.gov.ua/>
2. Звернення програмного характеру гетьмана Павла Скоропадського «Грамота до всього українського народу» від 29.04.1918 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0003300-18>
3. Стрішенець О. М. До питання про майбутнє теорії ринкового фундаменталізму. *Науковий вісник. Серія: Економічні науки*. 2012. Вип. 22. С. 386–391.
4. Формування та регулювання регіональних енергетичних систем: теорія, методологія та практика: монографія/О. М. Павлова, В. Р. Купчак, К. В. Павлов, В. В. Лагодієнко. Луцьк: СПД Гадак Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2019. 364 с.
5. Юркевич І. І. Децентралізація та реформування місцевого самоврядування в Україні. 2017. № 3. С. 100–103. URL: <http://appj.tneu.edu.ua/index.php/appj/article/view/175/174>

29. Міжнародні відносини

Гром І. М. – студентка III курсу факультету міжнародних відносин

СНУ імені Лесі Українки;

Бояр А. О. – д. е. н., професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами
СНУ імені Лесі Українки

Види та функції криптовалюти

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку глобальної економіки нестримний ріст валютних ринків, розвиток ІТ-технологій та глобалізація спричиняють створення великої кількості нових фінансових інститутів та інструментів. Одним з таких інструментів є віртуальні гроші. Саме криптовалюта як підвид цифрових грошей нині користується все більшою популярністю на фінансових ринках.

Мета дослідження полягає у визначенні поняття криптовалюти, її видів та функцій та сучасному етапі та дослідженні ринкової капіталізації топ-10 криптовалют.

Результати дослідження. Цифрова (віртуальна) валюта – це додаткова, альтернативна валюта, підкатегорія електронних грошей. До цифрових валют також відносяться і криптовалюти – різновид цифрових грошей які використовують математичні та криптографічні методи та відкритий початковий код. Криптовалюти не мають єдиного центру управління, відстежування чи контролю та не емітуються.

Bitcoin став першою реалізацією концепції криптовалюти, принцип роботи якого було описано ще у 2008 р. Його засновником прийнято вважати особу (або групу осіб) Сатоші Накамото, який наприкінці жовтня 2008 р. описав технічні аспекти функціонування майбутньої криптовалюти, а в січні 2009 року виклав в загальний доступ першу версію коду цієї електронної валюти [1].

Окрім Bitcoin (BTC) існують й інші криптовалюти, які теж активно використовуються на ринку та мають свої специфічні ознаки.

Оскільки цифрові монети досить нестійкі, то показники на біржах можуть значно відрізнятись і при підрахунку капіталізації криптовалют підсумкові цифри можуть бути різними.

Згідно з CoinMarketCap станом на 9 квітня 2020 р. до топ-10 з найбільшою ринковою капіталізацією входять такі криптовалюти як: Bitcoin, Ethereum, XRP, Tether, Bitcoin Cash, Bitcoin SV, Litecoin, EOS, Binance Coin, Tezos (табл. 1).

Таблиця 1

Топ-10 криптовалют станом на 9 квітня 2020 р.*

№ з/п	Назва	Ринкова капіталізація	Ціна	Обсяг (24h)	Зміна (24h), %
1	Bitcoin	\$133 667 403 499	\$7299,17	\$39 160 703 142	-0,13
2	Ethereum	\$ 18 827 458 453	\$170,48	\$18 279 174 069	0,00
3	XRP	\$ 8 770 910 527	\$0,199434	\$2 242 545 546	0,37
4	Tether	\$6 346 447 819	\$0,997707	\$53 620 421 608	-0,43
5	Bitcoin Cash	\$4 872 032 447	\$265,14	\$5 622 085 231	3,13
6	Bitcoin SV	\$3 955 712 073	\$215,30	\$4 028 188 052	14,12
7	Litecoin	\$ 2 972 290 446	\$46,11	\$4 089 591 564	0,25
8	EOS	\$2 498 726 104	\$2,71	\$4 033 568 111	-0,07
9	Binance Coin	\$2 332 385 332	\$15,00	\$441 276 544	1,60
10	Tezos	\$1 451 640 787	\$2,06	\$204 658 822	2,21

* Складено автором за [2].

Варто зазначити, що ринок криптовалют є досить волатильним, і тому подані дані в таблиці та, відповідно, рейтинги валют змінюються кожного дня. Цільові функції, обчислення яких використовуються в криптовалютах, бувають дуже різні, тому і самі криптовалюти відрізняються. Головними критеріями для них є:

- невідворотність транзакцій;
- можливість для будь-кого перевірити їх дійсність;
- складність обчислень з прогнозованою швидкістю [3].

Криптовалюту часто порівнюють з фіатними грошима. Фіатні гроші, у свою чергу, виконують такі функції: міра вартості, засіб обігу, засіб платежу, засіб накопичення, світові гроші. У країнах, де використовується криптовалюта, вона виконує окремі з перелічених функцій фіатних грошей [4, 20]:

- міра вартості, тобто здатність надати кількісного виразу економічним процесам і явищам;
- засіб обігу, тобто здатність бути посередником в товарному обміні;
- засіб платежу, тобто здатність погасити боргові зобов'язання;

– засіб накопичення, тобто тимчасове вилучення грошей з обігу з метою збільшення їх кількості та без втрати цінності;

– світові гроші – ця функція полягає в обслуговуванні грішми руху вартості в міжнародному економічному обороті та забезпеченні реалізації взаємовідносин між державами [5, 8–9].

Висновки. Отже, криптовалюта, враховуючи усі її особливості, може повноцінно виконувати лише дві функції фіатних грошей: функцію міри вартості та функцію засобу обігу. Ринок криптовалют є досить цікавим, проте водночас складним для дослідження. Обсяги ринку криптовалют поступово зростають разом із ринковою капіталізацією валют та їх обігом. Сам ринок криптовалют є досить новою та відкритою системою, яка все ще перебуває на фазі формування та потребує врегулювання певних питань.

Список літератури

1. Ліхачов М. Скромна чарівність біткоіна: українські реалії використання криптовалют. *Forbes Україна*. URL: <http://forbes.net.ua/opinions/1428255-skromnoe-obayanie-bitkoina-ukrainskie-realii-ispolzovaniya-kriptovalyut>
2. Top 100 Cryptocurrencies by Market Capitalization. URL: <https://coinmarketcap.com>
3. Куцевол М. А., Шевченко-Наумова О. А. Поняття та економічна природа криптовалюти. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/16391/79-85.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
4. Туган-Барановский М. И. Бумажные деньги и метал. Одесса: Рус. культура. 1919. 132 с.
5. Мерзленко І. О. Проблеми правового регулювання криптовалют в Україні. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/27089/1/Merzlenko_magistr.pdf

Збожна Д. М. – студентка V курсу факультету міжнародних відносин СНУ імені Лесі Українки;

Скороход І. С. – к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин та управління проєктами СНУ імені Лесі Українки

Процеси злиття і поглинання як напрям інвестиційної політики транснаціональних корпорацій

Постановка проблеми. Дослідження інвестування транснаціональних корпорацій відіграє важливу роль для економічної науки. Це

зумовлено тим, що, визначаючи процес економічного зростання в цілому, інвестиції мають вплив на всі галузі господарської діяльності, де ТНК відіграють важливу роль. Активізація інвестиційного процесу ТНК є одним з механізмів соціально-економічних перетворень в країні.

Мета дослідження. Розглянути особливості процесів злиття і поглинання транснаціональних корпорацій та проаналізувати їх інвестиційну політику.

Результати дослідження. Сьогодні ТНК відіграють важливу роль в системі світового господарства. У сучасних умовах зростання міжнародного виробництва домінуючим напрямом інвестиційної політики ТНК є здійснення прямих іноземних інвестицій шляхом транскордонних процесів злиття і поглинання (ЗіП). Масштаби цих процесів мають тенденцію до зростання.

До чинників зростання транскордонних угод ЗіП слід віднести прагнення великих ТНК позбутися непрофільних, другорядних підприємств, посилити позиції дочірніх компаній, придбати ключову або кінцеву ланку в технологічному ланцюжку.

Компанія Ernst&Young на основі критерію «простота умов» (умови оцінюють за 23 факторами, такими як регуляторні, політичні, фінансово-економічні умови, технологічний розвиток країни, розвиток ринку робочої сили, інфраструктури і т. ін.) для проведення угод ЗіП сформувавши рейтинг країн за рівнем «зрілості» їх ринків для ЗіП (див. табл. 1). Чим вища зрілість (max = 100), тим нижчі ризики для проведення угод ЗіП в країні і тим активніше здійснюються такі процеси як між «домашніми», так і між іноземними компаніями.

Таблиця 1

Рейтинг країн, сприятливих для злиттів і поглинань

Країна	Місце в рейтингу	Зрілість ринку для ЗіП, %
1	2	3
Південна Корея	5	81
Китай	9	79
Таїланд	17	73
Малайзія	18	73
ОАЕ	20	72
Чехія	21	71
Росія	28	68
Польща	30	66
Чилі	32	66

1	2	3
Бразилія	34	65
Туреччина	37	64
Індія	38	63
Казахстан	40	62
Мексика	41	62
Катар	45	61
ПАР	49	60
В'єтнам	50	60
Індонезія	51	60
Україна	52	59
Саудівська Аравія	59	58

Джерело: складено автором за [1].

ТНК вступають на ринок тієї чи іншої країни через ЗіП з різних причин: рівня її економічного розвитку, інвестиційного та податкового законодавства, наявності великої кількості конкурентоспроможних приватних підприємств, фінансових криз місцевих підприємств, масштабної приватизації в країні тощо. Так, американські ТНК завдяки ліберальному законодавству більшість операцій із ЗіП здійснюють на ринку США, а західноєвропейські компанії внаслідок національних законодавчих обмежень шукають партнерів за кордоном. У табл. 2 наведено список найбільших злиттів і поглинань за 2018 р.

Таблиця 2

Найбільші злиття і поглинання за 2018 р.

Компанія, яка поглинає	Компанія, яка поглинається	Вартість угоди
1	2	3
Onex Corporation, приватна інвестиційна фірма та холдингова компанія, Канада	Supervalu, роздрібна торгівля бакалійними товарами, США	\$1,365 млрд
Bass Pro Shops, роздрібна товари для полювання, риболовлі, кемпінгу та пов'язаних з ними відпочинку на природі, США	Cabela's, роздрібна торгівля товари для полювання, риболовлі, кемпінгу та пов'язаних з ними відпочинку на природі, США	\$5,5 млрд
Steinhoff International Holdings, меблі та побутові товари, ПАР	Mattress Firm Holding Corp, мережа магазинів роздрібною торгівлі та магазинів матраців, США	\$3,8 млрд

1	2	3
Alimentation Couche-Tard Inc., мережа супермаркетів, Канада	CST Brands, роздрібна торгівля пальним та зручностями, США	\$4,4 млрд
Wal-Mart, мережа оптової та роздрібною торгівлі, США	Jet.com, електронна комерція, США	\$3 млрд
Michaels, мережа роздрібною торгівлі декоративно-прикладних товарів, США	Hancock Fabrics'brand, роздрібна торгівля товарів для ремесла і тканинами, США	\$1,3 млн
JAB Holding Company, лісове господарство, кава, мода та фаст-фуд, Німеччина	Krispy Kreme Doughnuts, хлібопекарська компанія та кав'ярня, США	\$1,35 млрд
Apollo Global, викупу транзакцій та придбання проблемних цінних паперів, США	The Fresh Market, мережа супермаркетів для гурманів, США	\$1,4 млрд
Lowe's, товари для дому, Канада	Rona Inc, будівельні товари та послуги, Канада	\$2,3 млрд
DSW, фірмове взуття та аксесуари, США	Ebuys Inc, взуття, США	\$62,5 млн

Джерело: складено автором за даними [2].

Висновки. Процеси ЗіП є основним способом здійснення інвестиційної діяльності ТНК. Зроблено висновок, що азійські країни займають досить високі позиції в процесах ЗіП, що зумовлено швидкими темпами економічного розвитку в цих країнах. Найбільш привабливою сферою для проведення ЗіП є сфера торгівлі.

Список літератури

1. Найсприятливіші країни для ЗіП. *Forbes*. 2019. URL: <https://korrespondent.net/tag/47928/>
2. Chain Store Age. URL: <https://chainstoreage.com/digital-editions>

Кицюк І. В. – докторант кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами СНУ імені Лесі Українки

Основні міжнародні ініціативи щодо формування та розвитку корпоративної соціальної відповідальності

Постановка проблеми. Поняття корпоративної соціальної відповідальності (далі – КСВ) тісно пов'язане із поняттям сталого

розвитку, згідно з яким компанії у всьому світі постають перед вимогою забезпечення добробуту та якості життя як теперішніх, так і майбутніх поколінь, а характер КСВ постійно змінюється, оскільки визначається реакцією підприємств на появу нових викликів до сталого розвитку. Що, у свою чергу, вимагає кардинально нового підходу до операційної та стратегічної діяльності підприємств. Відтак, світова спільнота докладает великих зусиль для розробки та впровадження відповідних міжнародних керівних принципів та стандартів, які повинні поважатися бізнесом, урядами та суспільством у всьому світі [1].

Мета дослідження полягає у розгляді основних міжнародних ініціатив, спрямованих на формування та розвиток корпоративної соціальної відповідальності.

Результати дослідження. Перші спроби регулювання ділової активності (стосовно корпоративної соціальної відповідальності) у формі стандартів (кодексів) поведінки (відповідального ведення бізнесу) були зроблені ще у 1970-х рр. ХХ ст.:

– «*Керівні Принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств*» (англ., OECD Guidelines for Multinational Enterprises) були прийняті урядами держав Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) (англ., Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD) в 1976 р. та переглянуті в 2011 р. (містять жорсткіші стандарти корпоративної поведінки) [3];

– «*Тристороння декларація принципів стосовно багатонаціональних підприємств та соціальної політики*» Міжнародної організації праці (англ., International Labour Organisation's Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy, MNE Declaration) була прийнята в 1977 р., зі змінами та доповненнями, внесеними у 2000 р. та у 2006 р. та переглянута в 2017 р. [5];

– перші кодекси, створені самими підприємствами (переважно в США).

Створений у 2000 р., *Глобальний Договір Організації Об'єднаних Націй* (англ., *United Nations Global Compact, UNGC*) є найбільшою в світі ініціативою з питань корпоративної стійкості та лідируючою платформою для розробки, впровадження та розкриття відповідальної корпоративної політики та практики [7].

У 2010 р. був опублікований *Міжнародний стандарт ISO 26000:2010 «Керівництво із соціальної відповідальності»* (англ., ISO 26000:2010 Guidance on social responsibility), що є ініціативою Між-

народної організації зі стандартизації (англ., International Organization for Standardization, ISO) [2].

У 2011 р. Рада ООН з прав людини (англ. The United Nations Human Rights Council, UNHRC) одноголосно схвалила «Керівні принципи ООН у сфері бізнесу та прав людини» (англ., The UN Guiding Principles on Business and Human Rights), набір керівних принципів для держав та компаній щодо запобігання та подолання порушень прав людини, здійснених в ході чи внаслідок діяльності суб'єктів господарювання [6]. Варто зазначити, що Керівні принципи щільно співвідносяться із 17 Цілями сталого розвитку (ЦСР) (англ., The 17 Sustainable Development Goals, SDGs) Порядку денного у сфері сталого розвитку на період до 2030 р. (2030 Порядок денний) (англ., 2030 Agenda), які офіційно набули чинності 1 січня 2016 р. та формують загальні керівні принципи і стандарти для всіх країн у напрямку досягнення сталого розвитку [4].

Інша порівняно нова і дуже важлива глобальна тенденція розвитку корпоративної соціальної відповідальності стосується розкриття інформації щодо сталого розвитку [1].

Висновки. Враховуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що міжнародне співтовариство відіграє значну роль у становленні та розвитку корпоративної соціальної відповідальності, сприяючи цим самим залученню все більшої кількості компаній у всьому світі до дотримання принципів та стандартів корпоративної соціальної відповідальності у власних бізнес-операціях.

Список літератури

1. Кицюк І. В. Вплив корпоративної соціальної відповідальності на інноваційність та конкурентоспроможність бізнесу. *Маркетинг та менеджмент у фокусі викликів нової економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 26–28 квіт. 2018 р.)*. Ужгород, 2016. С. 383–386.
2. ISO 26000:2010 Guidance on social responsibility. *International Organization for Standardization: веб-сайт*. URL: <https://www.iso.org/standard/42546.html> (дата звернення: 18.04.2018).
3. OECD Guidelines for Multinational Enterprises, 2011 Edition. *OECDiLibrary: веб-сайт*. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264115415-en> (дата звернення: 16.11.2017).
4. *Sustainable Development Goals Knowledge Platform: веб-сайт*. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/> (дата звернення: 28.04.2018).
5. Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy (MNE Declaration) – 5th Edition (2017). *International Labour*

Organization: веб-сайт. URL: <http://www.ilo.org/empent/areas/mne-declaration/lang--en/index.htm> (дата звернення: 24.04.2018).

6. The UN Guiding Principles on Business and Human Rights. An introduction. *United Nations Human Rights Office of The High Commissioner: веб-сайт.* URL: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Business/Intro_Guiding_PrinciplesBusinessHR.pdf (дата звернення: 19.11.2017).
7. *United Nations Global Compact: веб-сайт.* URL: <https://www.unglobalcompact.org/> (дата звернення: 18.04.2018).

Лахтюк О. П. – студентка III курсу
факультету міжнародних відносин
СНУ імені Лесі Українки;

Скороход І. С. – к. е. н., доцент кафедри
міжнародних економічних відносин
та управління проектами
СНУ імені Лесі Українки

Розвиток процесів злиття та поглинання у глобальній економіці

Постановка проблеми. В останні роки спостерігається зростання динаміки злиттів і поглинань у світі. Актуальність даного питання полягає в тому, що угоди M&A проводяться в умовах глобалізації світового господарства. Процеси злиття і поглинання можуть впливати на економіку цілої групи країн. Тому на сьогоднішній день є важливим вивчення розвитку цих процесів.

Метою дослідження виступає визначення особливостей та аналіз розвитку процесів злиттів і поглинань в глобальній економіці.

Результати дослідження. Міжнародні злиття і поглинання стали одним із основних способів здійснення стратегії розвитку компаній у сучасних умовах.

Основними цілями злиттів і поглинань є прагнення до зростання та досягнення синергетичного та ефекту масштабів виробництва. Злиття і поглинання компаній мають особливості в різних країнах або регіонах світу. Наприклад, у США відбуваються злиття або поглинання великих фірм, у Європі йде поглинання дрібних і середніх компаній, сімейних фірм, невеликих акціонерних товариств суміжних галузей. На світовому ринку з'являються нові підприємства-гіганти

внаслідок мега-угод в мільярди доларів, які укладаються в різних галузях бізнесу : від авіавиробників, автомобільних концернів до гігантів техніки, хімічних підприємств та фінансових установ. Слід зазначити, що інтерес компаній до угод злиття та поглинання підвищили також покращення фінансового стану компаній, ліквідність боргового ринку і вигідні процентні ставки [3].

За даними Bloomberg Global Legal Advisory Mergers & Acquisitions Rankings, 2015 р. побив рекорди за кількістю та вартістю M&A-угод, сума яких за рік налічувала 4,3 трлн дол. США, а кількість – 48 124 угоди. Попереднім рекордним роком по здійсненню операцій по злиттю і поглинанням був 2007 р., де загальна сума угод за рік склала 4,14 трлн дол. США, а кількість – 47 761 угоди [4].

У 2019 р. обсяг угод по злиттю і поглинанню (M & A) збільшився на 29 % до \$ 2,35 млрд вперше за останні три роки, при цьому вартість інвестицій іноземних компаній перевищила аналогічний показник внутрішніх угод. Найбільшою за вартістю угодою за рік на сьогоднішній день стало придбання азербайджанською компанією Vакcell компанії Vodafone України за \$ 734 млн. Ця угода зайняла 25 місце серед найбільших угод в країнах Центральної, Східної та Південно-Східної Європи. Найбільш активними галузями злиттів і поглинань у 2019 р. були: енергетика (ДТЕК придбав Київобленерго і Одесаобленерго за \$ 250 млн у VS Energy), нерухомість і будівництво (UFuture придбали Ocean Plaza за \$ 117 млн), транспорт та інфраструктура (агрохолдинг Kernel придбав компанію «РТК-Україна», за \$ 65 млн), банківський сектор (покупка IdeaBank компанією Dragon Capital за \$ 59 млн). У випадку проведення прозорої приватизації державних підприємств та запуску земельної реформи у 2020 р. кількість M&A може зрости ще більше, прогнозують експерти [1].

Альянси також стають дедалі більш привабливим рішенням і розглядаються на рівні з угодами поглинання, а подекуди навіть заміщують їх, оскільки компанії шукають нові можливості. Майже 90 % керівників посилили діджитал складову у своїх стратегіях управління капіталом, для них придбання інноваційних активів стає більш привабливим напрямом діяльності. Пожвавлення процесів злиття та поглинання можна пов'язати з поліпшенням економічної ситуації в розвинених країнах, переорієнтацією великих компаній на політику експансії, а також активізація діяльності компаній країн, що розвиваються [2].

Висновки. Таким чином, аналіз розвитку процесів злиттів і поглинань в глобальній економіці дає змогу зробити такі висновки: фірми, які володіють технологічними перевагами, зазвичай проникають на нові ринки через поглинання місцевих фірм; лідерами на глобальному ринку злиття і поглинання виступають фірми з великим досвідом діяльності на міжнародному ринку; останнім часом спостерігається активізація невеликих фірм на ринку М&А; придбання часто призводять до недооцінки активів підприємств, які продаються. Окрім того, об'єднуючись і поглинаючи одна одну, компанії концентрують у своїх руках економічну владу, здійснюють вплив на розвиток окремих ринків та на економічну політику окремих держав. Все більшого поширення набувають альянси, які розглядаються на рівні з угодами поглинання.

Список літератури

1. Економічна правда: Найбільші бізнес–угоди року: хто кого купував в 2019–2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2020/01/13/655614/>
2. Стоимость сделок М&А (слияния и поглощения) с участием иностранных инвесторов превышает показатели в 2019 году. URL: <https://news.finance.ua/ru/news/-/467997/stoimost-sdelok-ma-sliyaniya-i-pogloshheniya-s-uchastiem-inostrannyh-investorov-prevyshaet-pokazateli-v-2019-godu>
3. Хеслоп. Э. Как оценить и продать свой бизнес: пер. с англ. Москва: Альпина Бизнес Букс, 2009. 182 с.
4. Bloomberg-Global-MA-Financial-Rankings-1st-3Q2016_NEW. URL: https://data.bloomberglp.com/Bloomberg-Global-MA-Financial-Rankings-1st3Q2016_NEW1.pdf

Лисецька А. В. – магістрант 52 групи (МВ)
факультету міжнародних відносин
СНУ імені Лесі Українки;

Коцан Н. Н. – д. г. н., професор, завідувач
кафедри міжнародних відносин і регіональних
студій СНУ імені Лесі Українки

Nichtregierungsorganisation “Brückenschlag Ukraine e. V.” und ihre Rolle im Europäischen Integrationsprozess der Region Wolhynien

In der modernen Welt gibt es ein breites Netz von nichtstaatlichen Organisationen. Die Frage der Rolle der gemeinnützigen Vereine bei der

Entwicklung eines demokratischen Rechtsstaates wurde in den Artikeln von A. Abashidze, I. Klympush, O. Storoshuk, O. Tarasova u. a. erforscht. Das Problem des inhaltlichen Gehalts und der Klassifikation der Nichtregierungsorganisationen haben die Wissenschaftler A. Bodrow, I. Sybiha, O. Yarosh u.a. untersucht. Dabei bleiben die Rolle und der Platz der deutschen wohltätigen Vereinigungen im sozial-kulturellen und politischen Dialog mit den ukrainischen staatlichen und nicht staatlichen Behörden nicht ausreichend erforscht, was *die Aktualität* des gewählten Themas erklärt. *Das Ziel* der Abhandlung ist es, die wichtigsten Bereiche der Arbeit von "Brückenschlag Ukraine" zu beleuchten sowie seine Rolle im schwierigen Prozess der mentalen und kulturellen Annäherung von Ost- und Westeuropa aufzudecken. In der Forschung wurden deutsche Zeitungen "Lippische Landeszeitung", "Westfalen-Blatt" u. a. sowie öffentliche Internetseiten von "Brückenschlag Ukraine" benutzt.

Nichtregierungsorganisation (NRO) evtl. nichtstaatliche Organisation, ukrainisch неурядова організація (НУО) oder недержавна організація (НДО) und englisch Non-governmental organization (NGO) sind legale private Zusammenschlüsse von Menschen, die unabhängig von einem Staat gegründet wurden, aber durch ihre aktive Tätigkeit einen Einfluss auf die Regierung ausüben und sie zur Durchführung bestimmter Beschlüsse zwingen können. Die Mitglieder solcher Vereine verfolgen gemeinsame Interessen und ihr Ziel ist es, bestimmte Dinge in der Politik und in der Gesellschaft zu ändern und sie positiv zu beeinflussen. NROs sind nicht gewinnorientiert und auf ihr freiwilliges Engagement orientiert [3]. Zu den NROs gehören gesellschaftliche Organisationen, gemeinnützige Vereine, Gewerkschaften, Vertretungen ausländischer nichtstaatlicher Organisationen, Künstlervereine u. a. m. Es gibt verschiedene Kriterien zur Klassifikation der gemeinnützigen Vereinigungen. Zu den meist verbreiteten Merkmalen gehören Tätigkeitsbereich, Ziel, Gerichtetheit etc. Nach dem Tätigkeitsbereich unterscheidet man wirtschaftliche, soziale (Vereinigungen für Umweltschutz, Veteranen, Behinderte, etc.), politische Bündnisse (Vereine für Menschenrechte, Frauenrechte, Nationalminderheiten etc.) und Vereine auf dem Gebiet der Kultur, Religion, Wissenschaft etc. [2, 19]. Je nach Fokussierung und Inhalt ihrer Verrichtung gliedert man die NGOs in 1) die Organisationen, deren Tätigkeit auf sich selbst gerichtet ist, um eigene Probleme bei der Regierung zu vertreten und 2) die Organisationen, deren Tätigkeit auf andere Menschen und Bevölkerungsgruppen eingestellt ist – das sind wohltätige Fonds, gemeinnützige Zusammenschlüsse etc. [1, 17; 3].

Der Verein “Brückenschlag Ukraine e. V.” ist eine ehrenamtliche Organisation, die 2001 in der Stadt Bad Salzuflen im Bundesland Nordrhein Westfalen von Karl-Hermann Krog gegründet wurde. Die drei wichtigsten Bereiche des Vereins sind:

Wirtschaftliche Hilfe: Wie aus dem Bericht des Vorsitzenden aus dem Jahr 2016 folgt, wurden seit der Gründung von “Brückenschlag Ukraine” 177 Lastzugtransporte in verschiedene Institutionen Wolhyniens gebracht.

Kulturelle Förderung: Die Kunst war immer eine gemeinsame Plattform zur Verständigung der Menschen. Gerade zu solchem Zweck wurden vom Verein bekannte wolhynische Gruppen in den Kreis Lippe mehrmals eingeladen wie das Banduraorchester “Wundersaiten”, das Instrumentalensemble “Quellen”, der Kirchenchor “Oranta”, das Männerquartett “Akkord” u. a. Die Auftritte von ukrainischen Künstlern endeten oft mit der Nationalhymne der Ukraine und als Symbol der Völkerverständigung mit der Europahymne.

Einer der wichtigsten Bereiche ist *Bildungsförderung*, die drei Projekte einschließt: 1) *Studentenustausch:* 2001 hat der Verein die Verträge mit der Wolhyner Lessja-Ukrainka-Nationaluniversität und der Luzker Technischen Nationaluniversität unterzeichnet. Im Rahmen dieser Verträge haben mehr als 350 Studenten/Innen zweimonatige Hospitationen in deutschen Firmen, Banken, Behörden, Schulen etc. absolviert. Zukünftige ukrainische Fachleute und Akademiker knüpfen Kontakte in die Wirtschaft und erweitern ihre beruflichen Möglichkeiten. 2) *Lehrerfortbildung:* 2008 hat der Verein den Vertrag mit dem Wolhyner Fortbildungsinstitut unterzeichnet. Jedes Jahr hospitieren acht Deutschlehrer/Innen aus der Region Wolhynien in den deutschen Schulen. 3) *Schüleraustausch.* Dieses Projekt sieht die Zusammenarbeit zwischen den ukrainischen und deutschen Schulen vor. Zwischen dem Luzker Modest Lewyzykyy Gymnasium №4 und der Gesamtschule Friedenstal in Herford wurde ein Vertrag unterzeichnet. Seit November 2010 gibt es eine Kooperation zwischen dem Gymnasium am Markt in Bünde und dem Lyzeum in Kolky.

Der Verein verfolgte immer das Ziel, ein positives Image der Ukraine zu schaffen. Es wurden regelmäßig öffentliche Veranstaltungen organisiert, wo bekannte Politiker (Elmar Brok) oder Diplomaten (P. Klimkin, W. Chymynezj, O. Zadorozhnyj u. a.) Vorträge über politische Ereignisse in der Ukraine gehalten haben, was zu lebhaften Diskussionen anspornte. Gerade solche vielfältigen Aktivitäten des Vereins waren eine gute Basis

für die Unterzeichnung der Partnerschaft zwischen der Stadt Luzk und dem Kreis Lippe am 28.11.2014.

Das Funktionieren des Vereins “Brückenschlag Ukraine e. V.” zeigt, dass NROs auf den Staat bei der Beschließung von wichtigen sozialpolitischen Problemen einwirken können und im schwierigen Prozess der Völkerverständigung eine wichtige Rolle spielen.

Список літератури

1. Білецький В. Громадські організації та їх роль у житті суспільства. *Схід*. 1997. № 8. С. 16–19.
2. Кормич Л. І., Шелест Д. С. Громадські об'єднання та політичні партії сучасної України: навч. посіб. Одеса: Юрид. л-ра, 2002. 200 с.
3. Сибіга І. І. Сутність та специфіка діяльності неурядових організацій у контексті взаємодії з державною владою (теоретичні аспекти). *Економіка та держава*. 2013. № 4. 126–128.

Пальонка А. В. – студентка III курсу факультету міжнародних відносин СНУ імені Лесі Українки;

Скороход І. С. – к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин та управління проєктами СНУ імені Лесі Українки

Особливості формування світового ринку послуг

Постановка проблеми. В умовах поглиблення глобалізаційних процесів стрімко розвивається світовий ринок послуг. Товари й послуги в міжнародній торгівлі тісно взаємозалежні й взаємодіють один з одним. Багато видів послуг виділилися в самостійні сектори міжнародної торгівлі на певному етапі розвитку обміну товарами. З одного боку, багато видів послуг затребувані, оскільки вони обслуговують торгівлю, тому при обслуговуванні міжнародної торгівлі товарами міжнародний обмін послугами залежить від темпів зростання, структури й географічного розподілу товарних потоків у міжнародній торгівлі. З іншого боку, розвиток міжнародної торгівлі товарами залежить від ряду загальних глибинних, глобальних процесів, що відбуваються у світі.

Мета дослідження – розглянути особливості формування світового ринку послуг та визначити передумови, що зумовлюють його розвиток.

Результати дослідження. Світовий ринок послуг є невід’ємною частиною міжнародних економічних відносин поряд зі світовими ринками товарів, капіталу та робочої сили [2]. Предметом обміну на цьому ринку є послуги, які виступають як результати найважливіших сфер людської діяльності: науки, техніки, виробництва та управління.

Міжнародний ринок послуг розвивається більш швидкими темпами в порівнянні з ринком товарів. Для зростання послуг удвічі потрібно було всього лише 7–8 років, а для подібного розширення ринку товарів – 15 років [1]. За даними Світової організації торгівлі, вартість світової торгівлі комерційними послугами у 2018 р. становила 5,63 трлн доларів США [3].

Феномен швидкої експансії міжнародної торгівлі послугами пов’язують з дією ряду умов та факторів, а саме:

1) загальною умовою, що визначає масштаби, структуру, тенденції та динаміку розвитку світового ринку послуг, є швидке зростання самої сфери послуг у всіх розвинених країнах і її окремих секторів в більшості держав світу;

2) тривалий економічний підйом, у кінці ХХ ст., у більшості країн світової спільноти призвів до підвищення темпів економічного зростання, ділової активності, продуктивності праці, рівня прибутковості фірм, платоспроможності населення, розвитку громадського сектору економіки. Більш «мобільний» стиль життя зумовив не тільки значне зростання попиту на вже відомі послуги, залучені у світовий торговельний оборот, а й розширення спектра нових послуг;

3) процес глобалізації виступає потужним фактором розвитку світового ринку послуг, сприяючи одночасно поглибленню спеціалізації країн та різноманітності форм торгівлі послугами;

4) найважливішу роль в розвитку світового ринку послуг, його структури відіграє науково-технічний прогрес. Зокрема, революційні технологічні зміни у засобах зв’язку та транспорті перетворили на товари цілий ряд так званих не факторних послуг. Різде зниження транспортних витрат збільшило ступінь мобільності виробників та споживачів послуг, а застосування нових засобів супутникового зв’язку та відеотехніки, Інтернету дало можливість у деяких випадках взагалі відмовитися від особистого контакту продавця і покупця послуги [2].

Становлення економіки послуг – універсальний процес, властивий усім країнам. Але реалізується він у кожній з них по мірі визрівання внутрішніх передумов, в прямій залежності від рівня економічного розвитку. У країнах економічно слабо розвинених господарська діяльність зводиться переважно до виробництва речової продукції. Чим вище рівень розвитку господарства, продуктивності праці, тим вище роль в структурі економіки трудової діяльності, спрямованої на виробництво нематеріальних, невідчутних видів продукції, виражених у формі послуги. Ці закономірності на рубежі століть проявляються повною мірою. В результаті тривалої еволюції до кінця ХХ ст. частка послуг у світовому ВВП досягла 68 % [1].

Примітна суттєва диференціація за ступенем розвитку сфери послуг в групі провідних країн. Безсумнівним лідером у її становленні та розвитку протягом минулого століття і зараз залишається США. Зосередивши більш як третину світового виробництва послуг, ця країна прокладає шлях для країн–послідовників, задає орієнтири по багатьох магістральними напрямками загального поступального руху в області структурних тенденцій, відтворювальних пропорцій, соціальних відносин, глобалізації, тримає першість у сфері технологій. Далі за лідером йде Китай і з дещо більшим відставанням слідують Німеччина, Японія, Франція [3].

Висновки. Таким чином, ринок послуг в умовах глобалізації економіки розвивається більш динамічно, ніж інші сегменти світового ринку, що пов'язано з прискореним ростом сфери послуг у більшості країн світу, а також процесами лібералізації, розширенням відкритості національних економік, зростанням інтенсивності потоків інвестицій. Висхідну роль у подальшому розвитку світового ринку послуг відіграє науково-технічний прогрес. Зокрема, пріоритетності набуває сектор інформаційно-комунікаційних послуг з такими новими галузями, як електронна й мобільна торгівля, що базуються на мережі Інтернет. Завдяки цим досягненням послуги можуть більш ефективно впливати на структуру та динаміку експорту країни, продуктивність праці й конкурентоспроможність фірм та галузей, а зрештою – і на рівень життя населення.

Список літератури

1. Бусоедов И. А., Гребенюк Т. А. Основные тенденции развития мирового хозяйства. *Молодой ученый*. 2017. № 12. С. 245–247.

2. Заблоцька Р. О. Світовий ринок послуг: підручник. Київ: Знання України, 2005. 280 с.
3. World Trade Statistical Review. 2019 URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2019_e/wts2019_e.pdf

Khirova V. Yu. – student of the master’s program of specialty “International Economic Relations2 of the Department of International Economic Relations and Project Management of Lesya Ukrainka Eastern European National University;
Kornelyuk O. A. – Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer of the Department of International Economic Relations and Project Management of Lesya Ukrainka Eastern European National University

Current Trends of Electronic Exchange Trading: Vectors of Automation Development

Formulation of the problem. Functioning at the current stage of world market development is impossible without active involvement into international stock exchange trading. Considering the rapid dynamic of the industry under the influence of automation and digitalization, it is extremely important to analyze the current trends of electronic exchange activities and directions of their development.

The aim of the study. International stock trading is actively developing and improving every year, using various forms and the latest instruments. The purpose of this study is to analyze the current state of the development of electronic stock trading and the impact on this industry of global trends of digitalization.

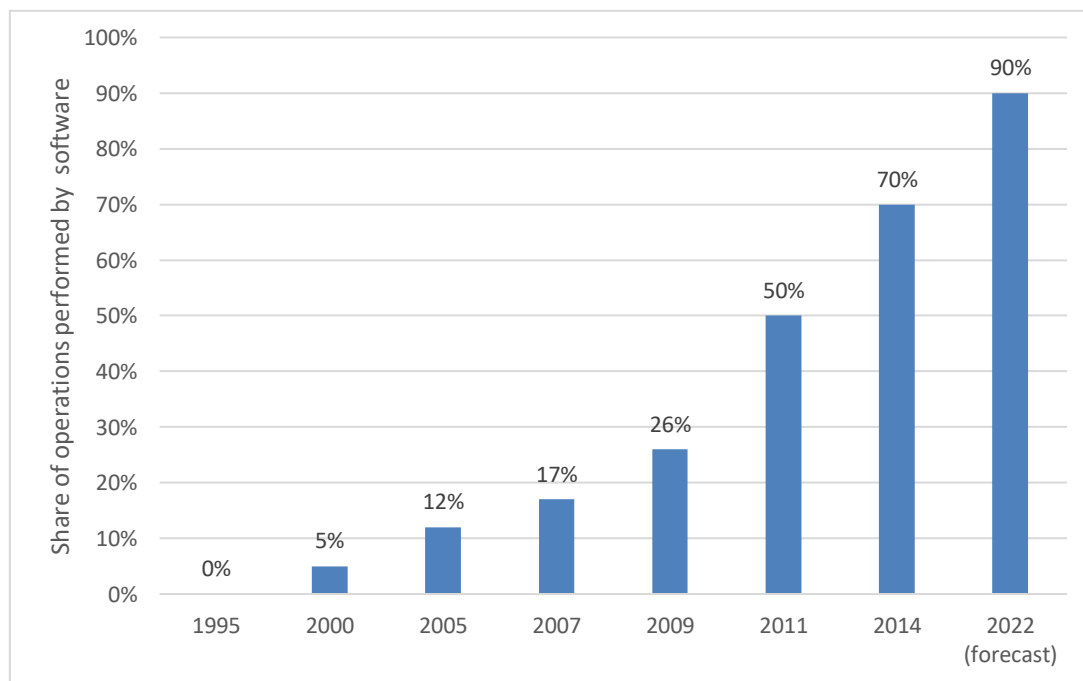
The main research material. Before World War II, the global stock market was limited to the size of developed countries of Europe, North America and Australia. Nowadays it has a global scope and influence. At the current stage of development, the world stock market is characterized by the active functioning of electronic exchanges or international Internet exchanges.

Currently, electronic stock trading is in a phase of active development. Unified exchange electronic platforms are formed, the sphere of activity of which is the whole global world. It may seem that stock trading is

undergoing an automation phase that is similar to that at the beginning of the 21st century, but this is not quite true. The vector of the development has changed. In the system of changing economy, the requirements for electronic trading are naturally increasing

The analysis of electronic exchange trends indicates that more and more people nowadays will shift the management of their exchange operations to artificial intelligence, a high-complexity trading program that constantly scans specialized sources of information for keywords. These keywords indicate fluctuations in prices across different marketplaces. In milliseconds, the system evaluates the state of affairs in the market and automatically sells its authorized share of the stock or spends a user-specified amount on the purchase of certain securities. According to analysts, about 5 trillion \$ USA private investors will be invested by 2025 based on the automated recommendations of various profile software [1].

Currently, such robotic traders are managing an amount of 19 millions \$ USA. Revenues from their use exceed the financial losses caused by incorrect forecasting. Figure 1 shows the dynamics of the share of electronic stock transactions, performed not by a person, but by a trading robot. This figure demonstrates the activation of the spread of the use of software in electronic exchange trading.

Fig. 1. Dynamics of share of electronic stock exchange transactions performed by trading robots

Source: [2].

In addition to robotic traders, we can see the development of specialized applications that significantly simplify electronic trading. For

example, a world-known BlackRock company that owns about 5 trillion \$ USA assets has developed its own app of the same name. According to investors, it was created on the basis of algorithms used by the brokers themselves [3].

Another major financial corporation Charles Schwab has launched its own Charles Schwab Intelligent Portfolios service. Its main feature is the low “threshold input” – the user only need to invest 5 thousand \$ USA with no commission. The program invites clients to invest in exchange-traded index funds [3].

The trend of the last decade – the growth of the cryptocurrency economy - has provoked another stage of development of electronic stock trading. There are exchanges that combined traditional and cryptocurrency assets under one platform: Huobi, Cryptonit, as well as exchanges specializing in trading only cryptocurrencies: Indacoin, Cryptsy.

The first cryptocurrency exchange Mt. Gox was founded in 2007. The project started as a platform for trading the Magic the Gathering playing cards, and according to August 2013, through Mt.Gox, almost half of all bitcoin transactions took place. In January 2014, the exchange came in third place by volume of trading. Since the beginning of 2011, cryptocurrency exchanges have opened all over the world – these are Bitcoin, Bitcoin Brazil, and BitMarket [4].

Conclusions. Summarizing the prospects for the development of electronic exchange trading and forecasting its future major trends, we can conclude that the electronicization of exchange activities is not the last stage in the development of this area. In the current conditions of development and changes in the world economy, completely new phenomena and processes are emerging, that shape and transform the electronic trading.

References

1. Koval O. (2015). Maibutnie fondovykh birzh [The future of the stock exchanges]. URL: <https://www.imena.ua/blog/stock-computer-future/> (accessed 19th March 2020).
2. Berysheva E., Beryshev M. Vplyv informatsiinykh tekhnolohii na maibutnie birzhovykh rynkiv [Influence of information technologies on the future of stock markets]. Kyiv: International Journal of Applied and Fundamental Research, 2015. No. 12. P. 381–384.
3. Vojevodyna T. Sutnist elektronnoi birzovoy torgivli [The essence of electronic exchange trading]. URL: <http://ukr.vipreshebnyk.ru/birzhova-diyalnist/2613-sutnist-elektronnoji-birzhovoji-torgivli> (accessed 19th March 2020).
4. Dubovyj E. (2018). Vid birz do elektronного kryptotreydingu: chogo chekaty u maibutnomu [From exchanges to crypto trading: what to expect in the future]. URL: <http://dailymoneyexpert.ru/v-focuse/2018/02/12/ot-birzh-k-kriptotreydingu-chego-zhdai-v-budushhem.html> (accessed 19th March 2020).

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ

**XIV Міжнародної науково-практичної конференції
аспірантів і студентів**

**«Молода наука Волині:
пріоритети та перспективи досліджень»**

(12–13 травня 2020 року)

Друкується в авторській редакції

Технічний редактор М. Б. Філіпович

Один електронний оптичний диск (CD-ROM). Об'єм даних 9,4 Мб.

Наклад 300 пр. Зам. 100. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк, м. Луцьк.
вул. Шопена, 12. тел. (0332) 29-90-65. E-mail: vezhaprint@gmail.com. Свідоцтво
Держ. комітету телебачення та радіомовлення України ДК № 4607 від 30.08.2013 р.

ISBN 978-966-940-156-4

9 789669 401564 >